การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

ชวี พรหมา

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไพรวัลย์วิทยาคม
กิ่งอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชัยภูมิ เขต 2
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ
พฤษภาคม 2550
ลิขสิทธิ์เป็นของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

Bib. 00000341
Item 00000668
Barcode 00000100006634
Call no. 39
ก1184
2550 ฉ.1
D 18/09/57

หนังสือ
ดีๆ
หลังความรู้

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

ทวี พรมมา

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม
กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ
พฤษภาคม 2550
ลิขสิทธิ์เป็นของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

60000391
100000668

ประกาศคุณูปการ

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ที่เห็นความสำคัญขององค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ผู้อำนวยการสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชนี ชินธรรมมิตร รองผู้อำนวยการสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ ที่ได้พิจารณาคัดเลือกโครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ และขอขอบพระคุณ คุณจุลลดา มีจุล คุณจีรพา ตันเจริญผล คุณยุภาพร ธัญวิวัฒน์กุล และเจ้าหน้าที่สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติที่มิได้เอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้ ที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานด้านเอกสาร

ขอขอบพระคุณ ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้ง 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 และบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 ที่อำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล และขอขอบพระคุณ นายอุทัย น้อยตาแสง นางสมจิต เขตอนันต์ นายสุรวงศ์ สุดสนธิ์ บุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้เป็นกัลยาณมิตรและอำนวยความสะดวกจนการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดี

ประโยชน์และคุณค่าที่พึงมีจากการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ฉบับนี้ ขอมอบบูชาพระคุณบรรพบุรุษชาวอีสานที่ได้ดูแลให้ลูกหลานได้อยู่ดีกินดี และมอบบูชาแด่ดวงวิญญาณผู้ช่วยศาสตราจารย์มุณี พันทวี อดีตผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ได้อบรมสั่งสอนให้ผู้วิจัยมีวิถีปฏิบัติตนในการปฏิบัติงานที่ดีงาม และสำนึกบุญคุณของแผ่นดิน

ทวี พรมมา

ชื่อเรื่อง การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

ผู้วิจัย นายทวี พรมมา

หน่วยงาน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ **ปีที่พิมพ์** 2550

บทคัดย่อ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง และพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิจัยด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารและการศึกษาภาคสนาม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และการสังเกต สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ และตรวจสอบซ้ำโดยใช้เทคนิคแบบสามเส้า (Triangulation Technique) นำเสนอผลการวิจัยในแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏบริเวณพื้นที่ตั้งของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงเดิมมีความสัมพันธ์กับเมืองฟ้าแดดสงยาง และมีพัฒนาการของชุมชนมาเป็นลำดับ เมื่อกลุ่มชนจากอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนภาคอีสาน จึงเกิดเป็นชุมชนใหม่ที่มีการรวมตัวกันในบริเวณพื้นที่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เหมาะสม แล้วผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อทั้งผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน เกิดเป็นศาสนาแบบชาวบ้านที่ได้รับการสั่งสอนสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ที่มีลักษณะเป็นวัตรปฏิบัติตามปฏิทินทั้งปี เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ด้วยสภาพพื้นที่ราบลุ่มและมีน้ำอุดมสมบูรณ์ ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงจึงถือเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ ปัจจุบันวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจ การถูกแทรกแซงและครอบงำโดยกระแสทุนนิยม อำนาจของชาติรัฐและการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

TITLE Research and Developing the Body of Knowledge Involving the Local Museum : A Case Study of Tambon Non Sila Loeng, King Amphoe Khong Chai, Changwat Kalasin

AUTHOR Mr. Thawi Phromma

AGENCY The Museum for Folk Culture and Local Wisdom at Trai Rattana Witthayakhom School in King Amphoe Khong Chai, Changwat Kalasin

DATE 2007

ABSTRACT

Local museums are learning resources which can originate the process of learning in the way of life This study aimed to examine and gather information of local community in Tambon Non Sila Loeng and the Museum for Folk Culture and Local Wisdom in order to develop these things to be learning resources of the local community. This study was a qualitative research. The study was conducted by means of documentary studies and field studies. Data were gathered through interviews and observations. The statistics used for analyzing the gathered data were percentage and cross-checking by technique.

The results of the study revealed the following. From the archeological evidence as appearing, the area where the local community of Tambon Non Sila Loeng is currently located was formerly associated with Mueang Fa Daet Song Yang, and there have been developments of the community in continuity. When a group of people moved from the kingdom of Lan Xang (Laos) to have the settlement in the northeastern region of Thailand (I san), then there has been a new community where people have lived together in the area with appropriate geographical environments. Then they have had acculturalization. There have been animism, Brahminism, and Buddhism mixed together. Thus there has occurred popular Buddhism or folk religion which has been taught, inhered, and handed down up to present. It has become routine practices according to the calendar all the year round as so-called "hit sip song" (traditions to observe in each of the twelve lunar months of the year). Due to the conditions of rich low plain and water in this area, local

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

community of Tambon Non Sila Loeng is now regarded as an important source of rice production. Currently the way of living lives of the villagers has changed according to the social and economic conditions. The interference and domination by the stream of capitalism, nation state powers, and modernized education have caused the local community not to generate the process of learning in the way of life of the villagers. The establishment of this local museum can cause people to realize the relationships of local people, relationships between people and natural environments, and relationships between people and the supernatural which can reflect local wisdom.

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	6
	ความสำคัญของการวิจัย	7
	กรอบแนวคิดการวิจัย	7
	ขอบเขตของการวิจัย	8
	วิธีดำเนินการวิจัย	9
	นิยามศัพท์เฉพาะ	11
2	สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม	13
	สภาพภูมิศาสตร์	13
	สถานที่ตั้งชุมชน	14
	แผนที่และการเดินทาง	15
	การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโดยรอบ	25
	ประวัติศาสตร์	27
	ยุคสังคมในภาคอีสาน	27
	อีสานยุคสังคมล่าสัตว์ (Hunting and Food-Gathering Society)	27
	อีสานยุคสังคมกสิกรรม (Village Farming Society)	28
	อีสานยุคสังคมเมือง (Urban Society)	28
	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	31
	บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7	31
	บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9	32
	บ้านสีสุก หมู่ที่ 3	34
	บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4	35
	บ้านหนองคู หมู่ที่ 5	36

สถาบันพัฒนาเทคโนโลยีการเรียนรู้แห่งชาติ

บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 37
บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 38
วัฒนธรรม 41
ศาสนา 42
ความเชื่อ 54
ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร 55
ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญ 60
ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค 64
ความเชื่อเกี่ยวกับลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ 65
ความเชื่อเกี่ยวกับการสะเดาะเคราะห์ 73
ความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย 76
ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ 80
ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน 93
ภูมิปัญญาในท้องถิ่น 96
ภูมิปัญญาด้านอาหาร 96
ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม 136
ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัย 176
ภูมิปัญญาด้านการดักจับสัตว์น้ำ 184
ภูมิปัญญาด้านการเกษตร 196
แบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรม 207
ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต 208
ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร 218
ประเพณีเกี่ยวกับศาสนาและจารีต 219

3 สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้ 241
สภาพสังคม เศรษฐกิจ 241
รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต 241
วิถีการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ 241

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

บทที่ หน้า

วิถีการดำเนินชีวิตด้านสังคม 265
ประชากร 265
การศึกษา 266
การปกครอง..... 267
การสาธารณสุข 270
การพักผ่อนหย่อนใจ 270
วิถีการดำเนินชีวิตด้านวัฒนธรรม 271
ที่อยู่อาศัย 271
อาหารการกิน 276
การเลือกอาหาร 276
การเตรียมอาหาร 278
ลักษณะอาหาร 280
การรับประทานอาหาร 285
ภาษา 288
ลักษณะสังคมของชุมชน 303
ลักษณะครอบครัว 303
การนับสายเครือญาติ 305
โครงสร้างเครือญาติ 307
การอบรมเลี้ยงดูและสภาพครอบครัว 311
ค่านิยม 314
สิ่งที่ควรดำเนินการในชุมชน 316
จุดเด่น จุดด้อยของชุมชน 324
แหล่งเรียนรู้ 327
แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่ 327
สถานศึกษา 327
สถานีอนามัยอวยชัย-ปราณี อัศวินวิจิตร 333
วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา 334

สถาบันพัฒนาภูมิปัญญาการเรียนรู้แห่งชาติ

โรงสีข้าวพระราชทาน 340
การทำเกษตรผสมผสาน 342
แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล 344
บุคคลสำคัญ 344
บุคคลตัวอย่าง 346
ครูภูมิปัญญา 349

4 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้ 357
ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น 357
การเตรียมการจัดแสดง 359
การรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อจัดแสดง 360
รูปแบบการดำเนินงาน 361
สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง 365
รูปแบบการจัดแสดง 373
ข้อมูลวัตถุชิ้นสำคัญของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น 375
กระด้ง 375
ข้องนอน 378
ขันกระหย่อง 385
ไซ 393
ตุ้มกบ 401
มวย 408
สุ่ม 413
กระติบข้าว 418
ข้องยืน 424
เขิง 432

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

คันโซ่ 436
ตะกร้า 441
อู่ 446
ไม้กะแตะ 450
อีจู้ 452
ก่องข้าว 460
ข้องลอย 467
ครุ 476
เขิงฮ่อนเห็ดเผาะ 482
วี 486
วีข้าว 490
กะหยัง 492
แงบ 497
สวิงผู้ไทย 503
การจัดกระบวนการเรียนรู้ 507
โครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง 507
โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ 524
โครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ 534

5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 553
สรุปผลการวิจัย 553
อภิปรายผล 557
ข้อเสนอแนะ 559

บรรณานุกรม 562

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บทที่ **หน้า**

ภาคผนวก 570

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ 571

ประวัติผู้วิจัย 578

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บัญชีตาราง

ตาราง **หน้า**

1 วันจม วันฟูของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 78

2 จำนวนประชากรของตำบลโนนศิลาเลิง 266

3 เปรียบเทียบคำนามภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง 289

4 เปรียบเทียบคำกริยาภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง 294

5 เปรียบเทียบคำวิเศษณ์ภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง 299

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ **หน้า**

1 ลักษณะพื้นที่ของตำบลโนนศิลาเลิงที่ยาวขนานกับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก 13
2 คลองชลประทานระบายน้ำจากเขื่อนลำปาวผ่านกลางตำบลโนนศิลาเลิง 14
3 การเลือกบริเวณป่าละเมาะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 15
4 แผนผังตำบลโนนศิลาเลิง 17
5 แผนผังบ้านโนนศิลาเลิงหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 18
6 แผนผังบ้านสว่างหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 19
7 แผนผังบ้านสีสุก หมู่ที่ 3 20
8 แผนผังวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 21
9 แผนผังบ้านหนองคู หมู่ที่ 5 22
10 แผนผังบ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 23
11 แผนผังบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 24
12 พระธาตุยาคูเมืองฟ้าแดดสงยาง 30
13 สภาพทั่วไปของบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 32
14 สภาพทั่วไปของบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 33
15 สภาพทั่วไปของบ้านสีสุก หมู่ที่ 3 34
16 สภาพทั่วไปของบ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 35
17 สภาพทั่วไปของบ้านหนองคู หมู่ที่ 5 37
18 สภาพทั่วไปของบ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 38
19 สภาพทั่วไปของบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 39
20 ใบเสมาที่พบในเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง 42
21 วัดสว่างโพธิ์ทองหรือวัดดอนบ้านเก่า บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7 45
22 วัดบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 47
23 วัดสว่างวัฒนาราม บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 48
24 วัดอรุณรัตนสีสุก บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 49
25 วัดโนนวังทองสามัคคีธรรม บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 50
26 วัดสุวรรณหงษ์ บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 51

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

27 วัดนาสีนวล บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 52
28 วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 53
29 การเก็บรักษาลอบซึ่งเป็นเครื่องมือดักปลาไว้บนที่สูง 57
30 การทำบุญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 63
31 ศาลปู่ตาบ้านหนองคู หมู่ที่ 5 90
32 พิธีสู่ขวัญบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 92
33 การผูกแขนในพิธีสู่ขวัญบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 92
34 สภาพป่าแหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง 99
35 เห็นลมหรือ “เห็ดกระด้าง” อาหารประเภทเห็ดที่ได้จากป่า 100
36 ดอกแคป่าอาหารประเภทพืชผักที่ได้จากป่า 100
37 ลูกเล็บเหยี่ยวหรือ “หมากเล็บแมว” อาหารประเภทไม้ผลที่ได้จากป่า 101
38 นกเขาอาหารประเภทสัตว์ที่ได้จากป่า 101
39 มดแดงอาหารประเภทแมลงที่ได้จากป่า 102
40 ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือ “หนองเลิง” แหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง 103
41 ลำน้ำปาวแหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง 103
42 ปลาอาหารประเภทสัตว์น้ำที่ได้จากแหล่งน้ำ 105
43 ด้วงดิ่งหรือ “แมงตับเต่า” อาหารประเภทแมลงที่ได้จากแหล่งน้ำ 106
44 เทาอาหารประเภทพืชผักที่ได้จากแหล่งน้ำ 106
45 สภาพพื้นที่นาแหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง 107
46 ปลาไหลอาหารประเภทสัตว์น้ำที่ได้จากพื้นที่นา 109
47 รูหนูที่อยู่อาศัยของหนูอาหารประเภทสัตว์ที่ได้จากพื้นที่นา 109
48 แมงดาอาหารประเภทแมลงในแหล่งน้ำขังที่ได้จากพื้นที่นา 110
49 ขี้ควายที่อยู่อาศัยของด้วงขี้ควายหรือ “กุดจี่ควาย” อาหารประเภทแมลงบนบก 110
50 ตาลปัตรฤาษีหรือ “ผักก้านจอง” อาหารประเภทพืชผักในแหล่งน้ำขัง 111
51 ผักแก่นขมอาหารประเภทพืชผักบนบกที่ได้จากพื้นที่นา 111
52 หมูอาหารประเภทเนื้อที่ได้จากการผลิตขึ้นเอง 114
53 บวบงูหรือ “หมากโงวเหงว” อาหารประเภทผักได้จากการผลิตขึ้นเอง 114
54 การช้อนด้วยสวิง 116

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

55 การดักหนูด้วยกับดักไม้ไผ่ 117
56 การดักปลาด้วยตาข่ายหรือ “ดาง” 118
57 การยิงกิ้งก่าหรือ “กะปอม” ด้วยหนังสติ๊กของเด็กชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 119
58 การซ่อมแซมแหสำหรับจับสัตว์น้ำ 120
59 ปลาตองที่มีชุกชุมในแหล่งน้ำตำบลโนนศิลาเลิง 122
60 หอยขมหรือ “หอยจูบ” 123
61 กิ้งก่าหรือ “กะปอม” 124
62 แย้ 125
63 จิ้งหรีดหรือ “กี้ดีด” แมลงที่อาศัยอยู่บนบก 129
64 แมลงกะชอนหรือ “แมงกิชอน” แมลงที่อาศัยอยู่ในน้ำ 130
65 ผักหมพืชที่ขึ้นอยู่บนบก 132
66 ผักกระโดนพืชที่ขึ้นอยู่บนบก 132
67 ผักเม็กพืชที่ขึ้นอยู่บนบก 133
68 กรุงเขมาหรือ “เครือหมาน้อย” พืชที่ขึ้นอยู่บนบก 133
69 ผักแว่นพืชน้ำ 134
70 ผักแพงพวยหรือ “ผักพืพวย” พืชน้ำ 135
71 กี่ทอผ้าของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 139
72 ลายหอปราสาท 140
73 ลายม้า 141
74 ลายต้นสน 141
75 ลายขนมเปียกปูน 142
76 ชุดเอาบุญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 144
77 ต้นไหลหรือ “กกกลม” 146
78 การย้อมสีต้นไหล 147
79 การตากเส้นไหลที่ย้อมสี 148
80 กี่หรือ “โฮง” ทอเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 149
81 ลวดลายเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 150
82 การสานมวยของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 152

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

83 กระเบียน 153
84 ก่องข้าว 154
85 การสานตะกร้าของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 156
86 กระด้ง 157
87 ตะแกรงหรือ “เขิง” 158
88 เปลหรือ “อู่” 159
89 ไม้ตีแมลงวันหรือ “ไม้กะแตะ” 160
90 พัดหรือ “วี” 161
91 ฝาบ้านหรือ “ฝาเฮือน” ชนิดสานขัดให้เส้นตอกชิดกัน 162
92 ฝาเล้า 163
93 รั้วบ้านหรือ “ฮั้วบ้าน” 163
94 โชงโลงหรือ “คันโซ่” 164
95 วีข้าว 165
96 ไซ 166
97 ตุ้มกบ 167
98 แงบ 168
99 อีจู้ 169
100 สุ่ม 170
101 ข้องยืน 171
102 ข้องนอน 172
103 ข้องลอย 172
104 ขันกะหย่อง 173
105 ลายขัด 175
106 ลายทแยง 175
107 เสาเอกหรือ “เสาแฮก” และเสาขวัญ 183
108 ลอบ 186
109 จั่น 188
110 ซูด 189

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

111 ซ่อน 190
112 เฝือกหรือ “เฝียก” 191
113 ตุ้มปลากะไท 192
114 ตาข่ายหรือ “ดาง” 194
115 ผ้ามุ้งไนล่อนหรือ “ผ้าก่องปลา” 195
116 ไซดักกุ้งประยุกต์ 196
117 การปลูกพืชผักสวนครัว 198
118 การปลูกพืชความสูงต่างระดับ 200
119 การตัดแต่งกิ่งต้นไม้ผล 201
120 วัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสม 202
121 การเลี้ยงหมูของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 203
122 ไก่พันธุ์พื้นเมืองของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 205
123 บ่อเลี้ยงปลาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 207
124 กองบวชของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 210
125 พิธีแห่ขันหมากเจ้าบ่าวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 211
126 พิธีขึ้นเรือนใหม่ของชาวบ้านโนนศิลาเลิง 215
127 การปูที่นอนต้อนรับในพิธีขึ้นเรือนใหม่ของชาวบ้านโนนศิลาเลิง 216
128 การตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือ “งันเฮือนดี” ของชาวบ้านโนนศิลาเลิง 217
129 ชาวบ้านร่วมกันจัดเตรียมงานบุญเผวส 224
130 การอัญเชิญพระอุปคุต 224
131 การแห่ผ้าเผวสในวันอัญเชิญพระอุปคุต 225
132 หอพระอุปคุต 225
133 การตกแต่งสถานที่เทศน์มหาชาติ 226
134 การแห่ต้นดอกเงินในวันเทศน์มหาชาติ 226
135 การถวายต้นดอกเงินในวันเทศน์มหาชาติ 227
136 การแห่ต้นดอกเงินในงานบุญสงกรานต์ 231
137 ขบวนทอดถวายเทียนพรรษาของนักเรียนตำบลโนนศิลาเลิง 235
138 ขบวนดนตรีบรรเลงทอดถวายเทียนพรรษาของนักเรียนตำบลโนนศิลาเลิง 236

สถาบันเพิ่มพูนกัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

139 การไถนาปีด้วยรถไถนาเดินตาม 246
140 การไถนาปรังด้วยรถไถนาขนาดใหญ่ 246
141 การรักษาระดับน้ำข้าวนาปรัง 247
142 รวงข้าวนาปี 247
143 การเกี่ยวข้าวนาปี 248
144 ผลผลิตข้าวนาปี 248
145 การตากผลผลิตข้าวก่อนนำไปจำหน่าย 250
146 การจำหน่ายข้าวที่โรงสีข้าวพระราชทาน 251
147 การค้าขายของเก่าของบ้านหนองดู หมู่ที่ 5 252
148 การประกอบอาชีพร้านขายอาหาร 253
149 การประกอบอาชีพรับจ้างปลูกสร้างบ้าน 254
150 การช่วยเหลือวัวออกลูก 257
151 รกวัวหรือ “น้องวัว” ที่นำมาประกอบเป็นอาหาร 257
152 การเลี้ยงวัวโดยให้กินก้อนเกลือแร่สำเร็จรูป 258
153 เรือนสมัยใหม่ใต้ถุนโล่ง 273
154 เรือนสมัยใหม่ใต้ถุนทึบ 274
155 เรือนตะวันตกสองชั้น 275
156 ผักเสี้ยนดองหรือ “ส้มผักเสี้ยน” 279
157 การนำมดแดงมาคลุกเคล้าเพื่อทำก้อยปลา 281
158 ก้อยปลา 282
159 ต้มปลาช่อนหรือ “ต้มปลาค่อ” 282
160 ต้มหอยขมหรือ “ต้มหอยจูบ” 283
161 ปิ้งปลา 283
162 ข้าวต้มมัดหรือ “ข้าวต้มโค่น” 284
163 ลาบเป็ดอาหารโอกาสพิเศษภายในครอบครัว 286
164 เนื้อวัวอาหารในงานพิธีเศษหรือพิธีกรรม 287
165 แผนผังลักษณะครอบครัวเดี่ยวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 304
166 แผนผังลักษณะครอบครัวขยายของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 305

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

167 โครงสร้างเครือญาติทางสายโลหิตประเภท 7 ชั้นของตำบลโนนศิลาเลิง 308
168 โครงสร้างเครือญาติทางสายโลหิตประเภท 9 ชั้นของตำบลโนนศิลาเลิง 309
169 การดำรงชีวิตของผู้สูงอายุชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง 319
170 โรงเรียนโนนศิลาเลิงสว่างวิทย์ 329
171 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม 330
172 โรงเรียนบ้านสีสุก 331
173 โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา 333
174 สถานีอนามัยอวยชัย-ปราณี อัศวินวิจิตร 334
175 สภาพทั่วไปวัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา 336
176 แปลงไม้ผลภายในวัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา 340
177 โรงสีข้าวพระราชทาน 341
178 การผสมผสานโดยยึดพืชเป็นหลัก 344
179 พระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) 345
180 งานบุญเทศน์มหาชาติที่พระราชพิพัฒนาทรอนุรักษ์และฟื้นฟู 346
181 นางรัง ยมศรีเคน 347
182 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมซึ่งนางรัง ยมศรีเคน ได้บริจาคที่ดินก่อสร้าง 348
183 นายทองศรี นาชัยนาค 351
184 สวนไม้ผลของนายทองศรี นาชัยนาค 351
185 นางสุพี อสุราและผลงานบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง” 352
186 นายเรณู วริสาร 353
187 การบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานประยุกต์การฝึกทักษะของนายเรณู วริสาร 353
188 การฝึกทักษะบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานประยุกต์ของนายเรณู วริสาร 354
189 นายคำพันธ์ ภูแลศรี 355
190 พิธีอัญเชิญพระอุปคุตในงานบุญเผวสของนายคำพันธ์ ภูแลศรี 355
191 การประกอบพิธีขึ้นเรือนใหม่ของนายคำพันธ์ ภูแลศรี 356
192 เครื่องจักสานไม้ไผ่วัตถุทางวัฒนธรรมเก็บรวบรวมไว้รอจัดแสดง 362
193 นักเรียนโรงเรียนไตรรัตวิทยาคมร่วมแสดงในงานบุญประจำปีของท้องถิ่น 363
194 นักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานประยุกต์ 364

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

195 วิทยากรท้องถิ่นด้านดนตรีพื้นบ้านของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม 365
196 สื่อข้อความจัดแสดงประกอบลวดลายเครื่องจักสานไม้ไผ่ 366
197 สื่อแผนที่หมู่บ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ใช้จัดแสดง 367
198 สื่อแบบจำลองเตาเผาและสื่อภาพวาดกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา 368
199 สื่อภาพวาดจิตรกรฝาผนังอีสานหรือ “ฮูปแต้ม” 368
200 สื่อภาพถ่ายลายขิดหมอน 369
201 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักรสานไม้ไผ่ลายขัดหนึ่งห่าง 370
202 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักรสานไม้ไผ่ลายขัดสองยืน 370
203 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขัดหนึ่งทแยงห่าง 371
204 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขัดสองทแยง 371
205 พระพุทธรูปสื่อวัตถุของจริงที่จัดแสดง 372
206 สื่อฉากจำลองผนังโบสถ์อีสานหรือ “สิม” 373
207 กระด้งหรือ “กะด้ง” 377
208 ตัวกระด้งสานด้วยลายกระด้ง 377
209 ขอบปากกระด้งสานด้วยลายถักหวาย 378
210 ข้องนอน 381
211 ขาข้องนอนทำด้วยเส้นพลาสติก 382
212 ก้นข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 382
213 ตัวข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 383
214 หลังข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง 383
215 คอข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 384
216 ปากข้องนอนสานด้วยลายถักหวาย 384
217 ฝาข้องนอนหรือ “งาข้อง” 385
218 ขันกะหย่อง 388
219 ก้นขันกะหย่องสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 389
220 ก้นขันกะหย่องสานด้วยลายก้นตะกร้าไทย 389
221 ตัวขันกะหย่องสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 390
222 ตัวขันกะหย่องสานด้วยลายขัดสอง 390

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

223 ปากขันกะหย่อง 391
224 ฐานขันกะหย่องสานด้วยลายตาชะลอมหรือ “ตาหมากกอก” 391
225 ฐานขันกะหย่องสานด้วยลายตาชะลอมชิดหรือ “ตาหมากกอกชิด” 392
226 ฐานขัดกะหย่องสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 392
227 ไซ 396
228 ก้นไซ 396
229 ตัวไซสานด้วยลายปลอกห้า 397
230 ปากงาไซสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 397
231 ปากงาไซสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง 398
232 ไซงาเดียว 398
233 ไซสองงา 399
234 คอไซงาสานด้วยลายขัดสองหรือ “ลายสองปรกติ” 399
235 คอไซงาสานด้วยลายปลอกห้า 400
236 ปากไซชนิดมีขอบปาก 400
237 ปากไซชนิดไม่มีขอบปาก 401
238 ตุ้มกบ 404
239 ขาตุ้มกบ 405
240 ก้นตุ้มกบสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 405
241 ตัวตุ้มกบสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 406
242 ตัวตุ้มกบสานด้วยลายกลมสาม 406
243 งาตุ้มกบหรือ “งาส่วนล่าง” สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 407
244 คอตุ้มกบสานด้วยลายกาวห่าง 407
245 ปากตุ้มกบและฝาตุ้มกบหรือ “งาส่วนบน” 408
246 มวย 410
247 ก้นมวย 411
248 ตัวมวยสานด้วยลายสามเวียนเส้นตอกไม่เท่ากัน 411
249 ปากมวย 412
250 กะแตะมวยสานด้วยลายสองห่าง 412

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

251 สุ่ม 415
252 ก้นสุ่มสานด้วยลายก้นสุ่ม 416
253 ตัวสุ่มสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง 416
254 ตัวสุ่มสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 417
255 ปากสุ่มสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 417
256 กระติบข้าว 420
257 ฐานกระติบข้าว 421
258 ก้นกระติบข้าวชั้นในสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 421
259 ก้นกระติบข้าวชั้นนอกสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ” 422
260 ตัวกระติบข้าวสานด้วยลายสองยืน 422
261 ฝากระติบข้าวชั้นนอกสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ” 423
262 ฝากระติบข้าวชั้นในสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 423
263 ข้องยืน 427
264 ขาข้องยืนทำด้วยข้อไม้ไผ่ 428
265 ก้นข้องยืนสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 428
266 ก้นข้องยืนสานด้วยลายสองห่าง 429
267 ตัวข้องยืนสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 429
268 ตัวข้องยืนสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง” 430
269 คอข้องยืนสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง” 430
270 ปากข้องยืนสานด้วยลายถักหวาย 431
271 ฝาข้องยืนหรือ “งาข้อง” 431
272 ตะแกรงหรือ “เชิง” 434
273 ตัวตะแกรงสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 434
274 ตัวตะแกรงสานด้วยลายสองห่าง 435
275 ตัวตะแกรงสานด้วยลายสองขัดบีห่าง 435
276 ปากตะแกรงสานมัดด้วยหวาย 436
277 โชงโลงหรือ “คันโซ่” 438
278 ค้ามโชงโลง 439

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

279 ตัวโชงโลงสานด้วยขัดสองหรือ “สองปรกติ” 439
280 ตัวโชงโลงสานด้วยขัดสามหรือ “ขัดข้อง” 440
281 ขอบปากบนของโชงโลง 440
282 ขอบปากด้านล่างของโชงโลง 441
283 ตะกร้าหรือ “กะต่า” 443
284 ก้นตะกร้าทำด้วยเส้นหวายผ่าครึ่ง 444
285 ก้นตะกร้าสานด้วยลายสองขัดบีหรือ “สองขัดบีออก” 444
286 ตัวตะกร้าสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 445
287 ปากตะกร้า 445
288 หูตะกร้า 446
289 เปลนอนหรือ “อู่” 448
290 ก้นเปลนอนสานด้วยลายสองคู่ 448
291 ตัวเปลนอนสานด้วยลายตาชะลอมหรือ “ตาหมากกอก” 449
292 ขอบปากเปลนอนหุ้มด้วยกาบกล้วยแห้ง 449
293 ไม้ตีแมลงวันหรือ “ไม้กะแตะ” 451
294 ด้ามไม้ตีแมลงวัน 451
295 ตัวไม้ตีแมลงวันสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 452
296 อีจู้ 455
297 ก้นอีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 456
298 ก้นอีจู้สานด้วยลายก้นตะกร้าไทย 456
299 ตัวอีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 457
300 งาอีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 457
301 คออีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 458
302 ปากอีจู้ 458
303 ที่ใส่เหยื่อล่อแบบสานทึบ 459
304 ที่ใส่เหยื่อล่อแบบสานโปร่ง 459
305 ก่องข้าวหรือ “ก่องเข้า” 463

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

306 ฐานก่องข้าว 464
307 ก้นก่องข้าวชั้นนอกสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 464
308 ก้นก่องข้าวชั้นในสานด้วยลายสองขัดบี 465
309 ตัวก่องข้าวสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 465
310 ปากก่องข้าวมัดขอบด้วยหวาย 466
311 ฝาก่องข้าวสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ” 466
312 ฝาก่องข้าวสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ” 466
313 ข้องลอย 470
314 ขาข้องลอยทำด้วยข้อไม้ไผ่ 471
315 ก้นข้องลอยสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 471
316 ก้นข้องลอยสานด้วยลายขัดสองห่าง 472
317 ตัวข้องลอยสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 472
318 ตัวข้องลอยสานด้วยลายกาวห่าง 473
319 ตัวข้องลอยสานด้วยลายกาวชิด 473
320 หลังข้องลอยสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง 474
321 คอข้องลอยสานด้วยลายกาวชิด 474
322 ปากข้องลอย 475
323 ฝาข้องลอยหรือ “งาข้องลอย” 475
324 ทุ่มข้องลอย 476
325 ครุหรือ “คุ” 479
326 ขาครุทำด้วยข้อไม้ไผ่ 480
327 ก้นครุสานด้วยลายสองขัดบีหรือ “สองขัดบีออก” 480
328 ตัวครุสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง” 481
329 ปากครุสานด้วยลายสองหรือ “สองปรกติ” 481
330 หูครุ 482
331 ตะแกรงร่อนเห็ดเผาะหรือ “เขิงฮ่อนเห็ดเผาะ” 484
332 ก้นตะแกรงร่อนเห็ดเผาะสานด้วยลายสองขัดบีห่าง 484
333 ตัวตะแกรงร่อนเห็ดเผาะสานด้วยลายสองขัดบีห่าง 485

สถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

334 ปากตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ 485
335 ขอบปากตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ 486
336 พัดหรือ “วี” 488
337 ด้ามพัด 488
338 ตัวพัดสานด้วยลายขัดสองหรือ “สองปรกติ” 489
339 ตัวพัดสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 489
340 วีข้าว 491
341 ตัววีข้าวสานด้วยลายขัดสองหรือ “สองปรกติ” 491
342 ด้ามวีข้าวทำด้วยไม้ไผ่ 492
343 กะหยังหรือ “ตะกร้าผู้ไทย” 494
344 ขากะหยังทำด้วยข้อไม้ไผ่ 495
345 ก้นกะหยังสานด้วยลายขัดสองห่าง 495
346 ตัวกะหยังสานด้วยลายขัดสองยืนห่าง 496
347 ปากกะหยัง 496
348 หูกะหยังถักด้วยหวาย 497
349 แงบ 500
350 ก้นแงบ 500
351 ตัวแงบสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 501
352 ตัวแงบสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง 501
353 ปากแงบสานด้วยลายกลมสองหรือ “ลายเกี้ยว” 502
354 งาแงบสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด 502
355 สวิงหรือ “สวิงผู้ไทย” 504
356 ก้นสวิงสานด้วยลายขัดบีห่าง 505
357 ตัวสวิงสานด้วยลายสองขัดบีห่าง 505
358 ปากสวิงสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง” 506
359 ขอบปากสวิง 506
360 การฝึกปฏิบัติการบรรเลงดนตรีโดยวิทยากรท้องถิ่น 518
361 บรรยากาศการฝึกปฏิบัติการบรรเลงดนตรี 519

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

362 การบรรเลงดนตรีของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 519
363 การฝึกปฏิบัติประดิษฐ์ตัวอักษรของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 520
364 บรรยากาศการฝึกปฏิบัติประดิษฐ์ตัวอักษรเพื่อจัดตกแต่งสถานที่ 520
365 การฝึกปฏิบัติทำบายศรีหรือ “หมากเบ็ง” ของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 521
366 บายศรีหรือ “หมากเบ็ง” ผลงานของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 521
367 การขับร้องเพลงลูกทุ่งของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 522
368 การแสดงประกอบการขับร้องเพลงลูกทุ่งของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 522
369 ผู้แสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองซึ่งเป็นนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 523
370 การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ 523
371 ทัศนแหล่งเรียนรู้ทางทะเล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 532
372 ทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้โบราณสถานพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี 533
373 แหล่งเรียนรู้โบราณสถานพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี 533
374 ทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ประเพณีเทศน์มหาชาติ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 534
375 การแข่งขันการทำอาหารพื้นบ้านอีสาน 545
376 การแข่งขันทำข้าวจี่ 545
377 การแข่งขันร้อยมาลัย 546
378 การแข่งขันประดิษฐ์เศษวัสดุเป็นของใช้ 546
379 การแข่งขันประดิษฐ์กระทงลอย 547
380 การแข่งขันทำบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง” 547
381 การแข่งขันการทำขนม 548
382 การแข่งขันหล่อปูนพลาสเตอร์ 548
383 การสาธิตสานตะกร้า 549
384 การสาธิตสานมวย 549
385 การสาธิตทำบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง” 550
386 การสาธิตทอเสื่อ 550
387 การสาธิตทอผ้า 551
388 นิทรรศการคอมพิวเตอร์ 551

สถาบันพัฒนาภูมิปัญญาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ **หน้า**

389 บรรยากาศการชมนิทรรศการ 552
390 บรรยากาศการแข่งขันทักษะวิชาชีพ 552

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บทที่ 1
บทนำ

ภูมิหลัง

การจัดการศึกษาของไทยในอดีตที่ผ่านมาที่เข้าใจว่าเอื้อต่อการพัฒนาประเทศนั้น แท้จริงแล้วเป็นเพียงการผลิตกำลังคนให้กับภาคธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ที่มุ่งสร้างความเจริญเติบโตของภาคเศรษฐกิจเท่านั้น ซึ่งได้ส่งผลกระทบแก่ชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยอย่างกว้างขวาง ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เคยวิพากษ์การศึกษาไทยว่าเป็นเพียงแค่เครื่องมือเตรียมคนเข้าสู่โรงงาน การศึกษาทำให้เกิดการละทิ้งชุมชน ละทิ้งถิ่นฐาน การศึกษาไม่สามารถนำไปสร้างฐานของชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศให้มีความเข้มแข็งได้ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องประสบกับสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา สาเหตุของปัญหาได้มีนักการศึกษาวิเคราะห์ว่าเป็นเพราะคนไทยขาดการศึกษาเรียนรู้ไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของตน (วิชา ทรวงแสวง. 2543 : 73)

การกลับมาทบทวนวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ โดยเน้นการพัฒนาคนเป็นสำคัญให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว จึงเป็นบริบทนำสู่การจัดการศึกษาของรัฐครั้งใหญ่ ดังกำหนดไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เน้นการมีส่วนร่วมของทุกส่วนในสังคมและให้รัฐได้จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้มีความรู้ มีคุณธรรม ก้าวทันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม (สมเชาว์ เกษประทุม. 2544 : 5-9) เพื่อให้เป็นไปตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 27 กระทรวงศึกษาธิการจึงจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ขึ้นเป็นหลักสูตรแกนกลางของประเทศ มีมาตรฐานการเรียนรู้เป็นข้อกำหนดคุณภาพของผู้เรียนให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำไปกำหนดไว้เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545 : 18) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้สำคัญที่โรงเรียนต้องปลูกฝังให้กับเด็กและเยาวชนในชาติได้เรียนรู้ เพื่อเป็นฐานของวิธีคิดและเป็นจิตสำนึกร่วมกันตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ เพราะการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนแท้ที่จริงแล้ว ต่างก็เป็นรากเหง้าของแหล่งความรู้และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาตินั่นเอง

การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของผู้เรียน ในการจัดการศึกษาจึงต้องถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด และต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งนี้โดยยึดหลักผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้นั้น ต้องคำนึงถึงความสำคัญของผู้เรียนเป็นรายบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านวามสามารถและวิธีการเรียนรู้ การสอนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการเรียนของตนเอง พัฒนาทักษะการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้วิธีการประเมินผลการเรียนด้วยตนเองและสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียนการสอน ได้แก่ การที่ครูทราบถึงวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็นอย่างดี และยังช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2542 : 2)

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน นอกห้องเรียนนั้นผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวผู้เรียน ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนจากแหล่งเรียนรู้ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะพัฒนากระบวนการเรียนรู้และคุณภาพของผู้เรียน โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญมากที่สุดที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เต็มตามศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 1 มาตรา 9 (6) จึงได้กำหนดไว้ว่าการจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น และหมวด 4 มาตรา 25 ได้กำหนดว่ารัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ การระดมทรัพยากรท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสถาบันการศึกษาอยู่ร่วมกับชุมชนมาช้านานได้อาศัยซึ่งกันและกันมาโดยตลอด เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้รู้จักใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการร่วมกันของทุกฝ่ายเพื่อปฏิรูปการศึกษา (นิคม ชมภูหลง. 2545 : 3 – 4)

พิพิธภัณฑ์นอกจากจะมีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นแหล่งที่คนในสังคมสามารถมาแสวงหาความรู้ความบันเทิงทางวิชาการอย่างกว้างขวางทัดเทียมกัน และสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างอิสระตลอดชีวิต (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 2545 : 3) ซึ่งสอดคล้องกับระบบการศึกษาที่เปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยอาศัยรูปแบบการศึกษาต่าง ๆ ทั้งการศึกษาตามแนวระบบโรงเรียนและการศึกษา

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต โดยศึกษาด้วยตนเองจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลซึ่งต่างจากจุดมุ่งหมายในอดีต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535 : 11-12) พิพิธภัณฑ์จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นสถานที่ที่อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์บางแห่งได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 2545 : คำนำ)

พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยมีกำเนิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มีพัฒนาการเป็นรูปร่างเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นที่สำหรับรวบรวมวัตถุหายากและของมีค่า ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑ์โดยมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครและได้กลายเป็นรูปแบบของการดำเนินการพิพิธภัณฑ์ของประเทศไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ได้มีการตั้งกรมศิลปากรขึ้นรวมทั้งมีกองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นกองโบราณคดี ในปี พ.ศ. 2478 ได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถานศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์แห่งชาติและเมื่อแก้ไขในปี พ.ศ. 2504 จึงเป็นผลทำให้พิพิธภัณฑสถานในความควบคุมของกรมศิลปากร ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดมีชื่อว่า “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” หมดทุกแห่ง (กรมศิลปากร. 2536 : 28-34) ดังนั้น แนวความคิดและรูปแบบการจัดแสดงวัตถุในพิพิธภัณฑสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงเน้นหนักการจัดแสดงในด้านศิลปะโบราณวัตถุและประวัติศาสตร์แห่งชาติในยุคต่าง ๆ ซึ่งพิพิธภัณฑ์ในภูมิภาคมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงเรื่องราวเกี่ยวกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์แห่งชาติไทย โดยจัดแสดงศิลปวัตถุและโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่กรมศิลปากรขุดและรวบรวมไว้แล้วเป็นสำคัญ แนวคิดและรูปแบบรวมทั้งโบราณวัตถุที่มีอยู่มากมายในคลังสะสมทางด้านโบราณคดีที่มีแต่เดิม จึงเป็นข้อกำหนดและบังคับให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั้งในกรุงเทพมหานครและในต่างจังหวัดต้องจัดแสดงเป็นลักษณะพิพิธภัณฑ์ด้านศาสนา ศิลปะ และโบราณคดีทั้งสิ้น รวมทั้งให้ความสำคัญกับสิ่งของที่นำมาจัดแสดงมากกว่าสื่อนำเสนอประเภทอื่น ๆ (สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. 2539 : 73-89)

ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร จึงได้พยายามปรับปรุงแนวทางการจัดแสดงให้มีเนื้อหาครอบคลุมสิ่งที่น่าสนใจด้านอื่น ๆ โดยรวบรวมหัวข้อจัดแสดงทางภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา มานุษยวิทยา วิถีชีวิต และศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งเป็นข้อมูลของจังหวัดอันเป็นสถานที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นหลัก

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

เรียกว่า “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง” เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด เนื่องจากปัจจุบันได้มีการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเรื่องราวของท้องถิ่นมากขึ้น ตลอดจนหน่วยงานที่กำกับดูแลทางด้านการศึกษาของชาติได้เอาเรื่องราวของท้องถิ่นบรรจุในหลักสูตรการศึกษาของชาติ ซึ่งหากมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองแล้ว จะส่งผลให้ประชาชนเข้าใจเรื่องราวท้องถิ่นของตนเองดียิ่งขึ้นรวมทั้งมีความรักภาคภูมิใจและหวงแหนในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง สามารถตอบสนองความต้องการในท้องถิ่นได้ดีกว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ ที่กรมศิลปากรเคยจัดตั้งขึ้นมา (พนมบุตร จันทรโชติ. 2540 : 37) ซึ่งสอดคล้องกับ ชลพงศ์ อารมณ์ดี (2546 : บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ดในฐานะพิพิธภัณฑ์ประจำเมือง ผลการศึกษาพบว่า เรื่องราวการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง ไม่สอดคล้องกับแนวคิดของพิพิธภัณฑ์ประจำเมืองอย่างชัดเจน เช่น ยังไม่สามารถจัดแสดงถึงพัฒนาการของชุมชนที่แสดงให้เห็นว่ามีพัฒนาการมาอย่างไร การดำรงอยู่ของชุมชนและการขยายตัวของชุมชน ส่วนความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นนั้นยังขาดการดำเนินการจัดกิจกรรมที่เป็นความร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น ประชาชนไม่ได้มีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง ดังนั้น ในยุคโลกาภิวัฒน์ที่มีการสื่อสารอย่างไร้พรมแดนและการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเจริญอย่างรวดเร็ว พิพิธภัณฑ์ไทยจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ วิธีการ และกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งการทำงานแบบเครือข่ายที่จะสื่อให้คนรุ่นใหม่ได้มีความรู้ความเข้าใจพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างแท้จริง

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นถือเป็นการสร้างระบบการศึกษาให้แก่เยาวชน หรือผู้คนในท้องถิ่นได้รู้จักตนและรู้จักผู้อื่น ทั้งนี้เนื่องจากหากมุ่งเน้นความสำคัญกับการศึกษาในระบบมากจนเกินไป ส่งผลให้ผู้เรียนไม่สามารถคิดด้วยตนเองได้ ดังนั้น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงทำให้มองเห็นมิติของการศึกษานอกระบบอยู่ 3 มิติ กล่าวคือ มิติที่ 1 คือ ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น มิติที่ 2 คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของท้องถิ่น ซึ่งทำให้ทราบว่าสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นตนเองนั้นเป็นอย่างไร และมิติที่ 3 คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่ขาดมากในการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2540 : 79 –90) ที่ได้กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันนี้เป็นการมองจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นที่มีการกล่าวถึงเฉพาะโครงสร้างและเทคนิคในการศึกษา โดยไม่ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ที่นำไปสอนผู้เรียนนั้นคืออะไร ซึ่งองค์ความรู้ที่รัฐจัดให้ผู้เรียนนั้นเป็นความรู้ในระบบที่ไม่ทราบว่ามีที่มาจากไหนและผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้อย่างไร เพราะผู้เรียนมีการเรียนรู้เฉพาะภายในห้องเรียนจึงไม่มีประสบการณ์ที่

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

จะคิดเป็น ซึ่งปัจจุบันนี้มุ่งเน้นสอนให้ผู้เรียนคิดเป็น แต่เมื่อเป็นการศึกษาในระบบผู้เรียนจึงต้องเรียนไปตามชั้นปีและท่องจำไปตามเนื้อหาที่กำหนดซึ่งทำให้ขาดประสบการณ์ ดังนั้น การศึกษาจึงต้องจัดให้สัมพันธ์กับการอบรมทางสังคม ซึ่งเป็นการศึกษานอกระบบในกระบวนการทางสังคมของท้องถิ่นโดยตรง

โรงเรียนนอกจากจะมีหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพประชากรให้เป็นคนดี คนเก่ง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โรงเรียนยังเป็นองค์การสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกแก่เยาวชน เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ผู้เรียนจะต้องเข้าไปใช้ชีวิตวันละหลายชั่วโมงเพื่อเรียนให้จบการศึกษา ซึ่งตลอดเวลาที่นักเรียนใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของโรงเรียนได้มีอิทธิพลต่อการเรียนการสอน รวมทั้งส่งผลต่อร่างกายและจิตใจของนักเรียน ถ้าโรงเรียนจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่นักเรียน สอดคล้องกับมาตรฐานที่ 15 ที่ว่า “สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้เรียน” โดยสามารถปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและใช้ชีวิตอย่างมีความสุขที่โรงเรียน นักเรียนสามารถจำแบบอย่างและซึมซับสภาพแวดล้อมที่ดีที่โรงเรียนแล้วนำไปเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต รวมทั้งมีเจตคติและค่านิยมที่ดีงามตลอดจนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2541 : 94) ดังนั้น ในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพตามกระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนที่พึงประสงค์ โรงเรียนต้องมีการจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ มีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายจากประสบการณ์จริงตามธรรมชาติเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนสู่การปฏิบัติจริงในชีวิต (กรมวิชาการ. 2539 : 3) ซึ่งสอดคล้องกับ นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2540 : 48-67) ที่กล่าวถึงบรรยากาศและสภาพแวดล้อมสำหรับการเรียนรู้ของผู้เรียนและสำหรับผู้สอนว่า การเรียนรู้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาอยู่เบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์หรือไม่ เพราะเป็นอุปนิสัยอย่างหนึ่งของมนุษย์เหตุผลที่มนุษย์เราเลือกเรียนแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เพราะมนุษย์อยู่ในบรรยากาศที่มีผู้คน วัสดุ หรือสภาพแวดล้อมที่ดีชักนำให้เกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์มากกว่า ดังนั้น บรรยากาศสำหรับการเรียนรู้ของผู้เรียนและสำหรับผู้สอนจึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารในฐานะที่เป็นผู้นำสูงสุดในสถาบัน จะต้องเป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อให้การเรียนรู้ซึ่งจัดขึ้นภายในระบบโรงเรียนในระยะเวลาอันจำกัดให้มีประสิทธิภาพอันสูงสุด

จากแนวความคิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองของกรมศิลปากร ส่งผลให้กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาของชาติในระดับมัธยมศึกษาขณะนั้น ได้เกิดแนวคิดและกำหนดให้โรงเรียนในสังกัดที่มีความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากร งบประมาณ และสถานที่ ดำเนินการจัดตั้งศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมเพื่อจัดแสดง

สถาบันวิทยบริการเทคโนโลยีการเรียนรู้แห่งชาติ

เรื่องราวทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งทางด้านมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์วรรณา ศิลปะวัฒนธรรม ขนบประเพณีพื้นบ้าน ประวัติธรรมชาติ โดยใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชนรวมทั้งให้โรงเรียนในสังกัดที่มีความพร้อมแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ในปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จึงได้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์ศิลปะวัฒนธรรม โดยมอบหมายให้หมวดศิลปศึกษาซึ่งปัจจุบัน คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในการจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรม และใช้พื้นที่ภายในและบริเวณรอบนอกอาคารใจดีเป็นที่จัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรม ต่อมาได้มีผู้บริจาควัตถุทางวัฒนธรรมให้แก่ศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อเป็นการรองรับวัตถุทางวัฒนธรรมและการจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรม โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมจึงได้ดำเนินการโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรองรับการให้บริการแหล่งความรู้ทางด้านวัฒนธรรมให้เพียงพอกับการใช้บริการของนักเรียนและประชาชนทั้งในและนอกชุมชนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นการปรับปรุงและพัฒนาศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมและได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น” นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดำเนินการให้บริการทางด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยในฐานะหัวหน้าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความตระหนักว่าหากพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการให้บริการที่แสดงถึงความเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั้งในและนอกชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอ ตามความมุ่งหวังของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 25 ที่ได้กำหนดว่ารัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบแล้ว จะส่งผลให้พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ ด้วยความสำคัญดังกล่าว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องศึกษารวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชนและสร้างองค์ความรู้จากพิพิธภัณฑ์เผยแพร่สู่สังคมภายนอก เพื่อให้พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่สมบูรณ์และให้บริการแก่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีความมุ่งหมายของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ อย่างเป็นระบบเพื่อเป็นองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก

2. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีความสำคัญของการวิจัย ดังนี้

1. ข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบ และเป็นองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก

2. ข้อมูลของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ได้รับการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

3. หน่วยงานหรือบุคคลที่สนใจ สามารถนำเอาผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ เพื่อการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดการวิจัยตามโครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ ดังนี้ (สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ. 2549 : 9)

1. ข้อมูลทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน

1.1 สถานที่ตั้งชุมชน แผนที่และการเดินทาง

1.2 การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโดยรอบ

2. ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน

2.1 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชน

2.2 ศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

2.3 แบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

3. ข้อมูลทางด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

3.1 รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ภาษา และลักษณะสังคมของชุมชน

3.2 แหล่งเรียนรู้

4. ข้อมูลเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้อื่น ๆ

4.1 ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์

4.2 การจัดกระบวนการเรียนรู้

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย

1.1 สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

1.2 สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้

1.3 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ประกอบด้วย

2.1 หมู่บ้านในเขตตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7 บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 และบ้านสว่าง หมู่ที่ 9

2.2 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งตั้งอยู่และดูแลโดยโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

3. ขอบเขตด้านบุคคลผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย

3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ บุคคลซึ่งอาศัยอยู่ในเขตตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ และชาวบ้านให้การยอมรับ ประกอบด้วยพระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ครูและบุคลากรทางการศึกษา และผู้นำทางพิธีกรรม

3.2 ผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วยชาวบ้านซึ่งเป็นผู้มีความรอบรู้ และผู้มีความเชี่ยวชาญ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เฉพาะด้าน เช่น หัตถกรรม เกษตร รักษาและบำบัดโรคแบบทางเลือก เทคโนโลยี ดนตรี ขับร้อง และการละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีระยะเวลาดำเนินการวิจัยตั้งแต่วันที่ 30 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549 ถึงวันที่ 29 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2549

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขั้นศึกษารวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Studies) ดำเนินการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

1.2 รวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Studies) ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากบุคคลผู้ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยมีวิธีการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.2.1 การสัมภาษณ์ (Interviews) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นในเขตตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structures Interviews) เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์

1.2.2 การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตชุมชนท้องถิ่นเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต ลักษณะสังคมของชุมชน อาชีพและการทำมาหากินของชุมชนท้องถิ่นในเขตตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยใช้แบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นเครื่องมือในการสังเกต

2. ขั้นการจัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีการจัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

2.1 การจัดกระทำข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ และการสังเกตมาจัดเป็นหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายและกรอบการวิจัย เพื่อเป็นการตรวจสอบความสมบูรณ์และความเที่ยงตรงของข้อมูล

2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่จัดกระทำแล้วมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการตามแนวทางของ สุภางค์ จันทวานิช (2534 : 127-154) ดังนี้

2.2.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้วิธีการทางสถิติ เช่น ค่าร้อยละ

2.2.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา (Content Analysis) เป็นหลัก ข้อมูลใดที่มีข้อสงสัยผู้วิจัยจะมีการตรวจสอบซ้ำและใช้เทคนิควิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Technique) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาตรวจสอบหลาย ๆ รอบ แล้วหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อสร้างเป็นข้อสรุปร่วมกันเพื่อยืนยันข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

3. การนำเสนอผลการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และนำเสนอผลการวิจัยเป็น 5 บท ดังนี้

3.1 บทที่ 1 บทนำ ประกอบด้วยภูมิหลัง ความมุ่งหมายของการวิจัย ความสำคัญของการวิจัย กรอบแนวคิดการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย และนิยามศัพท์เฉพาะ

3.2 บทที่ 2 สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ประกอบด้วย สถานที่ตั้งชุมชน แผนที่และการเดินทาง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโดยรอบ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุมชน ศาสนา ความเชื่อ ภูมิปัญญาในท้องถิ่น และแบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรม

3.3 บทที่ 3 สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วยรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ภาษา ลักษณะสังคมของชุมชน และแหล่งเรียนรู้

3.4 บทที่ 4 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ และการจัดกระบวนการเรียนรู้

3.5 บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะเพื่อใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1. การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้ารวบรวมความรู้อย่างเป็นระบบ โดยมีการตรวจสอบยืนยันข้อค้นพบที่นำไปสู่การสร้างเป็นความรู้ใหม่เพื่อเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ในการวิจัยครั้งนี้ การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ หมายถึง เรื่องราวของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ได้รับการศึกษาค้นคว้ารวบรวมอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก ประกอบด้วยสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน และพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หมายถึง สถานที่ที่จัดแสดงและนำเสนอเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเป็นสถานที่คนในสังคมสามารถมาแสวงหาความรู้ และความบันเทิงทางวิชาการได้ทัดเทียมกัน และสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างอิสระตลอดชีวิต ในการวิจัยครั้งนี้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หมายถึง พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

3. ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ที่มีขอบเขตโดยมีผู้คนอาศัยอยู่และมีการแบ่งหน้าที่สลับซับซ้อนน้อยกว่าสังคมเมือง ปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นระดับตำบลมีกำนันเป็นผู้นำส่วนชุมชนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ และกลุ่มผู้ช่วยเรียกว่ากรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่ดูแลครัวเรือนซึ่งรวมตัวกันในพื้นที่ขอบเขตภายใต้ความรับผิดชอบ มีการปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยตามอัตภาพ และมีการดำรงชีวิตด้วยการเกษตร ในการวิจัยครั้งนี้ ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 9 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 และบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8

4. สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน หมายถึง สถานที่ตั้งชุมชน แผนที่ และการเดินทาง การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโดยรอบของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

5. ประวัติศาสตร์ หมายถึง ยุคสังคมในภาคอีสานและประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

6. วัฒนธรรมของชุมชน หมายถึง ศาสนา ความเชื่อ ภูมิปัญญาในท้องถิ่น และแบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

7. สภาพสังคม เศรษฐกิจ หมายถึง รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ภาษา ลักษณะสังคมของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

8. แหล่งเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง สถานที่ บุคคลสำคัญ บุคคลตัวอย่าง และครูภูมิปัญญาในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

9. การจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้อื่น ๆ เพิ่มเติมจากนิทรรศการหลักของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ การดำเนินโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ และโครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บทที่ 2
สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

สภาพภูมิศาสตร์

ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7 บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 และบ้านสว่าง หมู่ที่ 9 มีภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย สภาพพื้นที่มีลักษณะยาวขนานกับหนองเลิงหรือลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก มีคลองชลประทานซึ่งระบายน้ำที่ส่งมาจากเขื่อนลำปาวผ่านกลางตำบล โดยเริ่มผ่านจากทิศตะวันตกจากบ้านวังเดือนห้าแล้วสิ้นสุดทางทิศตะวันออกของบ้านสว่าง

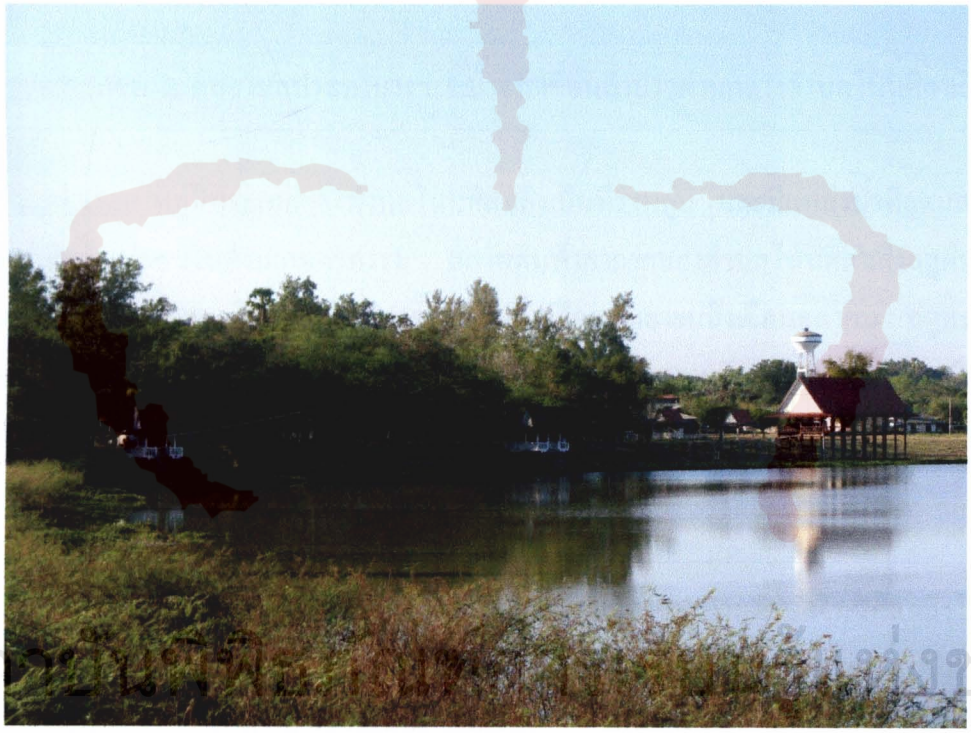

ภาพประกอบ 1 ลักษณะพื้นที่ของตำบลโนนศิลาเลิงที่ยาวขนานกับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก

ภาพประกอบ 2 คลองชลประทานระบายน้ำจากเขื่อนลำปาวผ่านกลางตำบลโนนศิลาเลิง

จากสภาพภูมิประเทศของตำบลโนนศิลาเลิงเป็นที่ราบลุ่ม และมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ จึงก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านเกษตรกรรม สภาพดินฟ้าอากาศของตำบลโนนศิลาเลิงฤดูฝนจะเริ่มประมาณเดือนกรกฎาคม โดยช่วงที่ฝนตกชุกประมาณเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาวเริ่มจากเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ส่วนฤดูร้อนเริ่มประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน อากาศจะร้อนและแห้งแล้งมากในเดือนเมษายน ปัจจุบันสภาพดินฟ้าอากาศของตำบลโนนศิลาเลิงแปรเปลี่ยนไปเนื่องจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติถูกทำลาย

สถานที่ตั้งชุมชน

ในการเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน บรรพบุรุษของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้มีการกำหนดเกณฑ์เลือกสภาพพื้นที่ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ พื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ พื้นที่ดอน พื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่เป็นป่าละเมาะ โดยพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำถือเป็นความสำคัญอันดับแรกที่บรรพบุรุษของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเลือกเป็นพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน เนื่องจากต้องใช้ประโยชน์จากน้ำในการบริโภค อุปโภค และการเกษตร แหล่งน้ำในเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงที่อยู่ใกล้พื้นที่ตั้งหมู่บ้านจะมีลักษณะเป็นลำน้ำ และหนองน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เลิง” บ้านหนองคู บ้านวังเดือนห้า และบ้านโนนศิลาเลิงที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำจึงมีชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “วัง”

"หนอง" หรือต่อท้ายด้วยคำว่า "เลิง" หมู่บ้านที่เลือกเอาบริเวณที่ดอนเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ บ้านดอนม่วง และดอนบ้านเก่า เนื่องจากเป็นบริเวณพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง บ้านนาสีนวลได้เลือกเอาบริเวณที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน จึงทำให้มีพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ในการทำนาและมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้งรวมทั้งน้ำท่วมไม่ถึงในฤดูฝน ส่วนบ้านสว่างและบ้านสีสุกได้เลือกเอาบริเวณป่าละเมาะพื้นที่ตั้งหมู่บ้านซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่สามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหาของป่า รวมทั้งสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหารยังชีพตลอดจนสมุนไพรมารักษาโรค

ภาพประกอบ 3 การเลือกบริเวณป่าละเมาะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9

จะเห็นได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง เกิดจากการรวมตัวกันในบริเวณที่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เหมาะสมซึ่งที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต โดยจะรวมกลุ่มอยู่เป็นหย่อม ๆ ทำให้เกิดชุมชนขนาดเล็กที่อยู่ห่างไกลกับชุมชนระดับเมือง การเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนที่มีลักษณะยาวขนานกับหนองเลิงหรือลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกเป็นที่ราบลุ่ม จึงถือเป็นข้อได้เปรียบที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการเกษตร

แผนที่และการเดินทาง

ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกและบ้านขมิ้น ตำบลนาดี อำเภอยางตลาด ทิศใต้ติดต่อบ้านหนองแปนและบ้านนาเชือก ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันออกติดต่อบ้านดอนยาง บ้านข้าวหลาม ตำบลกมลาไสยและบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันตกติดต่อบ้านหนองแต้และบ้านโคกคันจ้อง ตำบลหัวงัว อำเภอยางตลาด ซึ่งหมู่บ้านในเขตตำบลโนนศิลาเลิงมีอาณาเขตดังนี้

บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกและบ้านขมิ้น ตำบลนาดี อำเภอยางตลาด ทิศใต้ติดต่อบึงแวงและบ้านหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันออกติดต่อบ้านสว่าง ทิศตะวันตกติดต่อบ้านสีสุก

บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อลำน้ำปาว ทิศใต้ติดต่อบ้านหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันออกติดต่อบ้านดอนยาง ตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันตกติดต่อบ้านโนนศิลาเลิง

บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อคลองส่งน้ำชลประทานที่ส่งมาจากเขื่อนลำปาว ทิศใต้ติดต่อบ้านนาสีนวล ทิศตะวันออกติดต่อบ้านโนนศิลาเลิง ทิศตะวันตกติดต่อบ้านหนองคู

บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อบ้านหนองแต้และบ้านโคกคันจ้อง ตำบลหัวงัว อำเภอยางตลาด ทิศใต้ติดต่อบ้านนาเชือก ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันออกติดต่อบ้านหนองคู ทิศตะวันตกติดต่อบ้านโคกคันจ้อง ตำบลหัวงัว อำเภอยางตลาด

บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อคลองส่งน้ำชลประทาน ทิศใต้ติดต่อบ้านนาเชือก ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ทิศตะวันออกติดต่อบ้านสีสุก ทิศตะวันตกติดต่อบ้านวังเดือนห้า

บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อบ้านสีสุก ทิศใต้และทิศตะวันออกติดต่อบ้านหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย และทิศตะวันตกติดต่อบ้านหนองคู

บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อคลองส่งน้ำชลประทานที่ส่งมาจากเขื่อนลำปาว ทิศใต้และทิศตะวันออกติดต่อบึงแวง และทิศตะวันตกติดต่อบ้านสีสุก

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

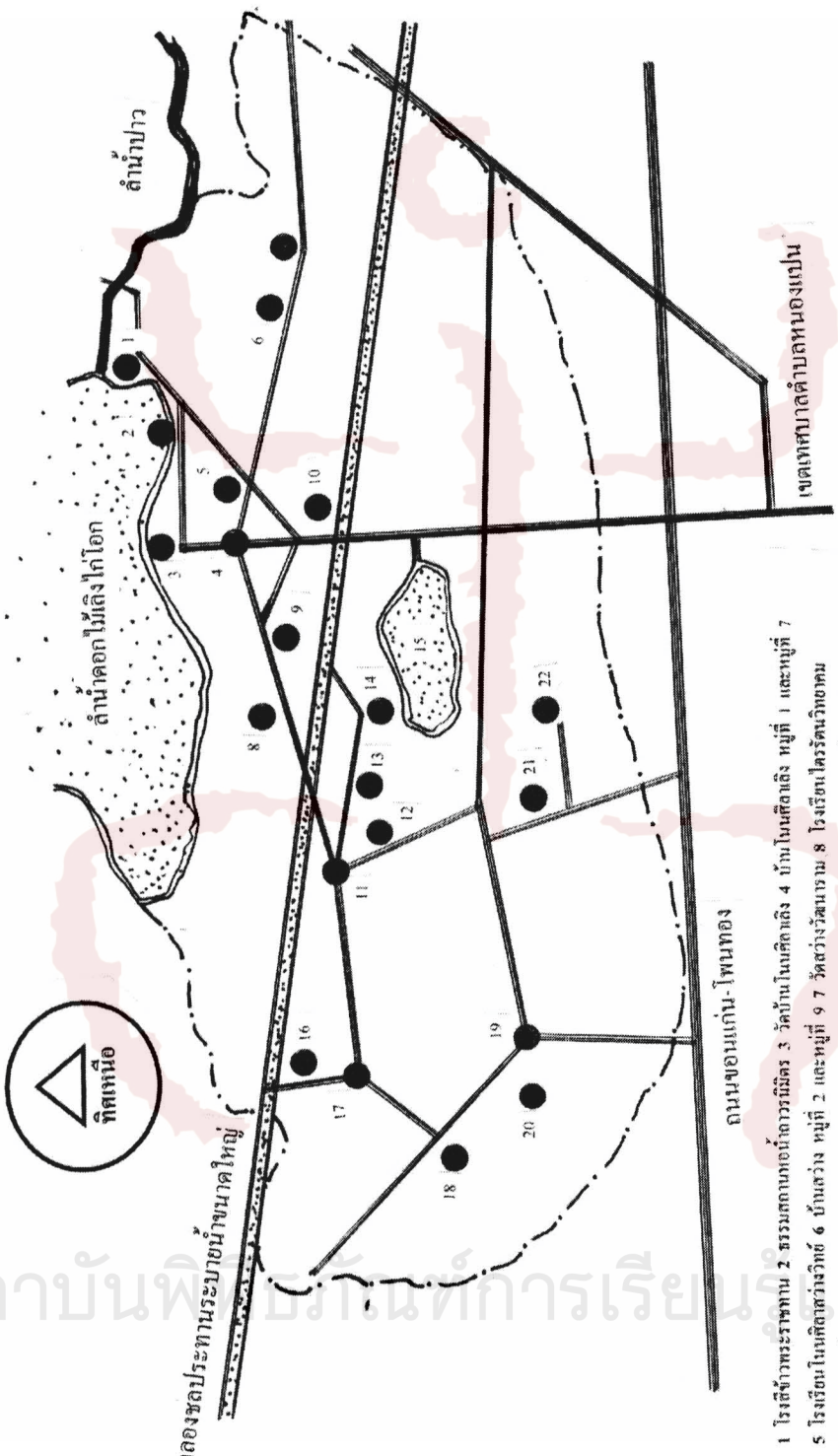

ภาพประกอบ 4 แผนผังตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

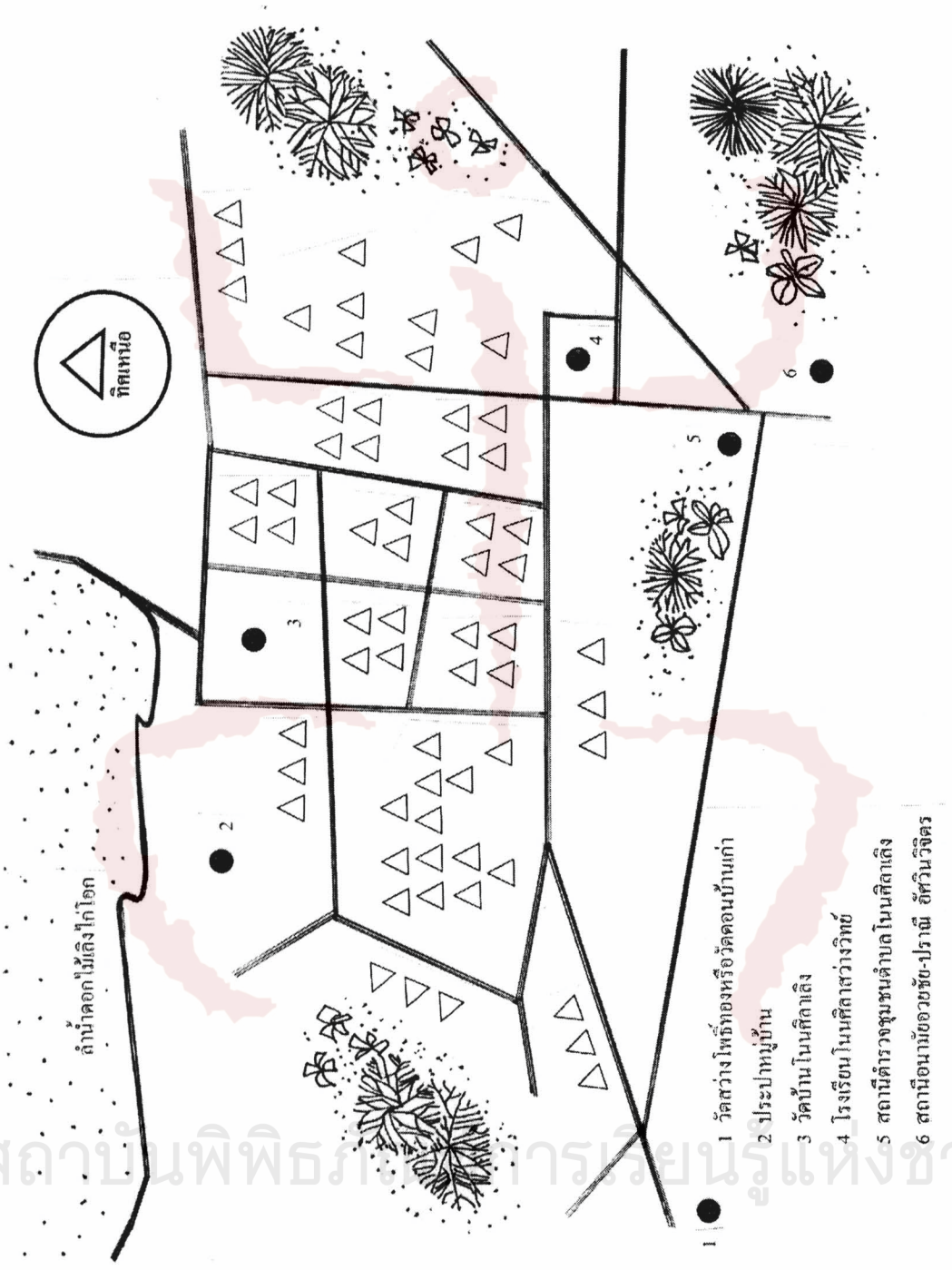

ภาพประกอบ 5 แผนผังบ้านโนนศิลาเลิงหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

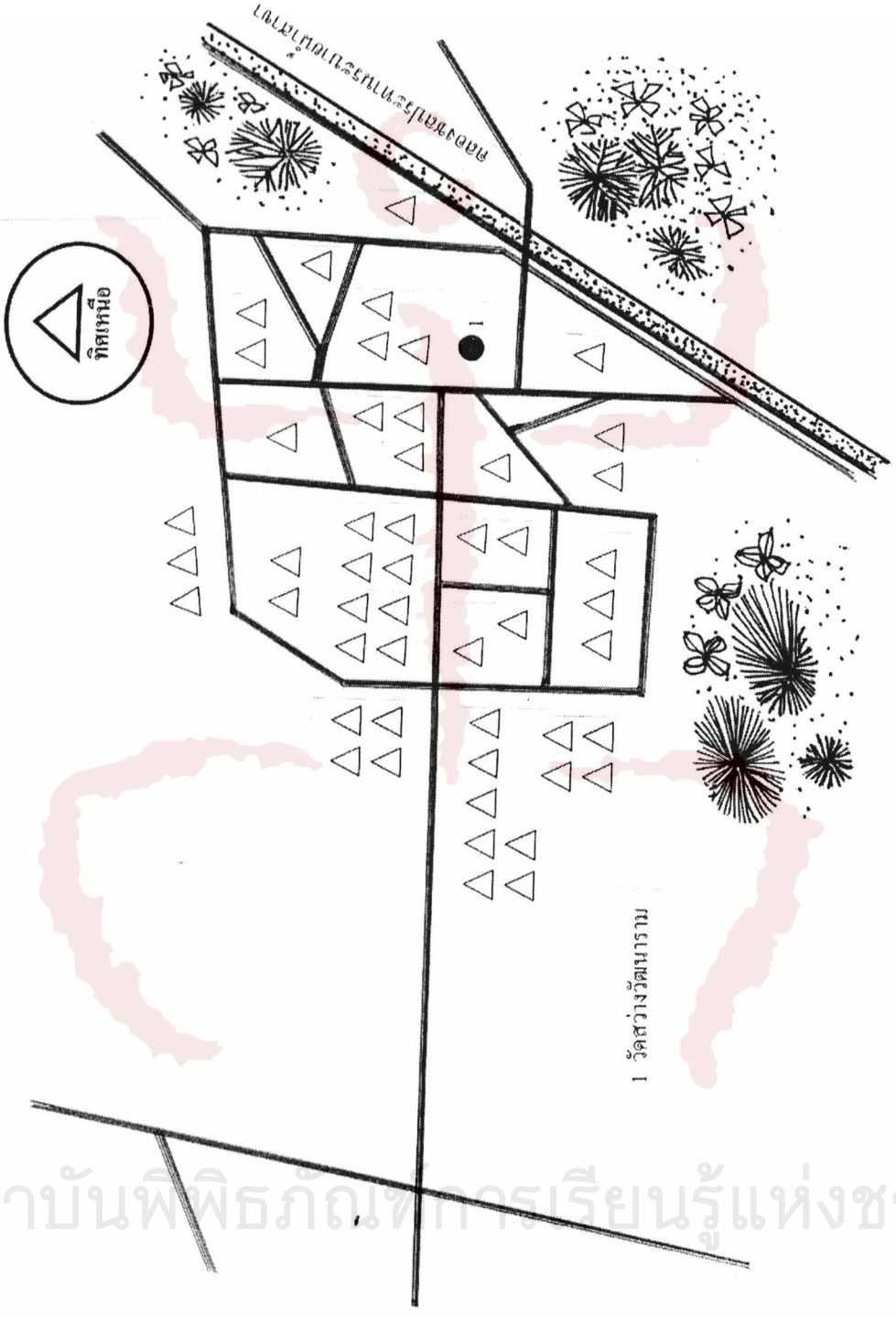

ภาพประกอบ 6 แผนผังบ้านสว่างหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

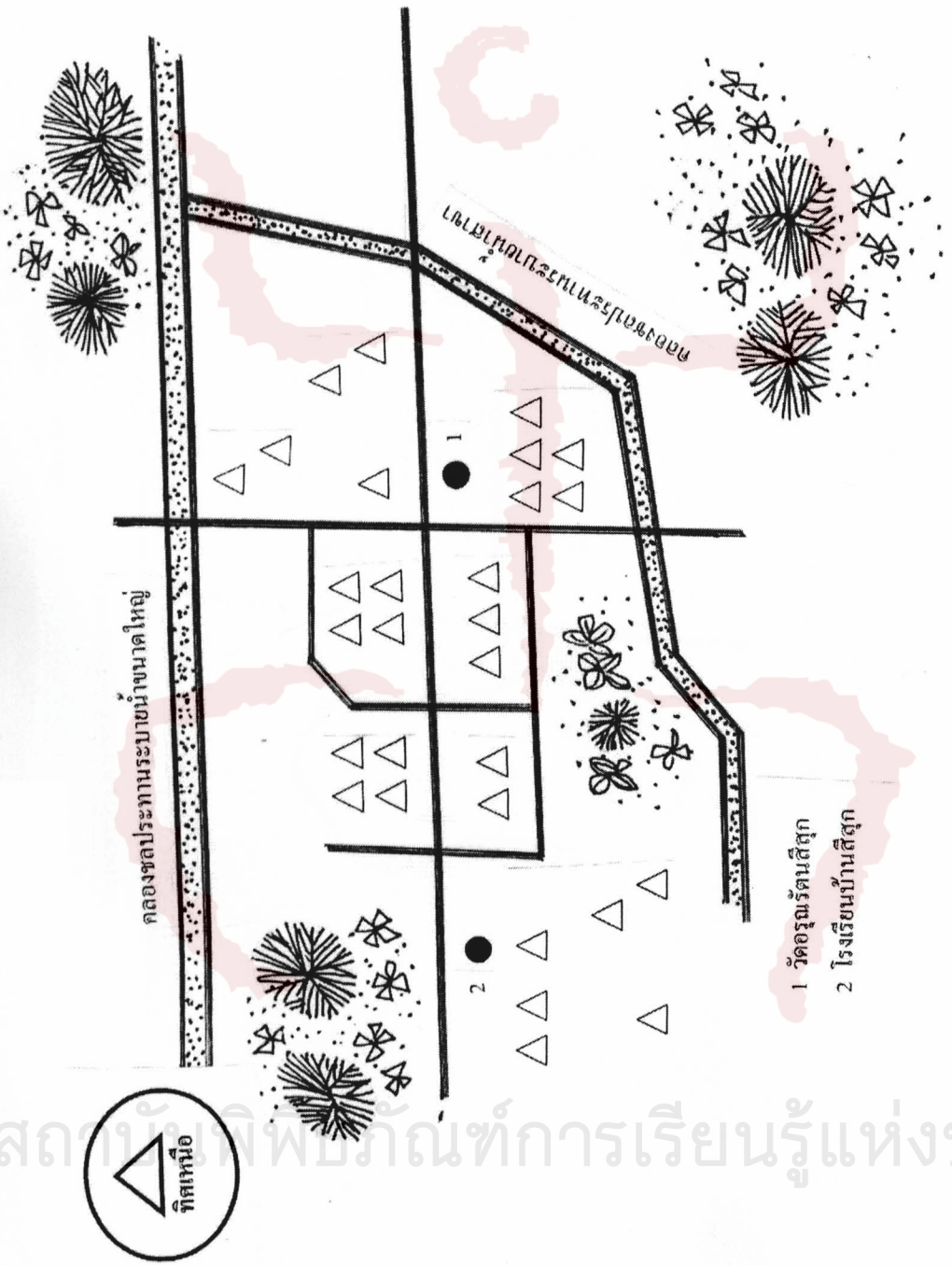

ภาพประกอบ 7 แผนผังบ้านสีสุก หมู่ที่ 3

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

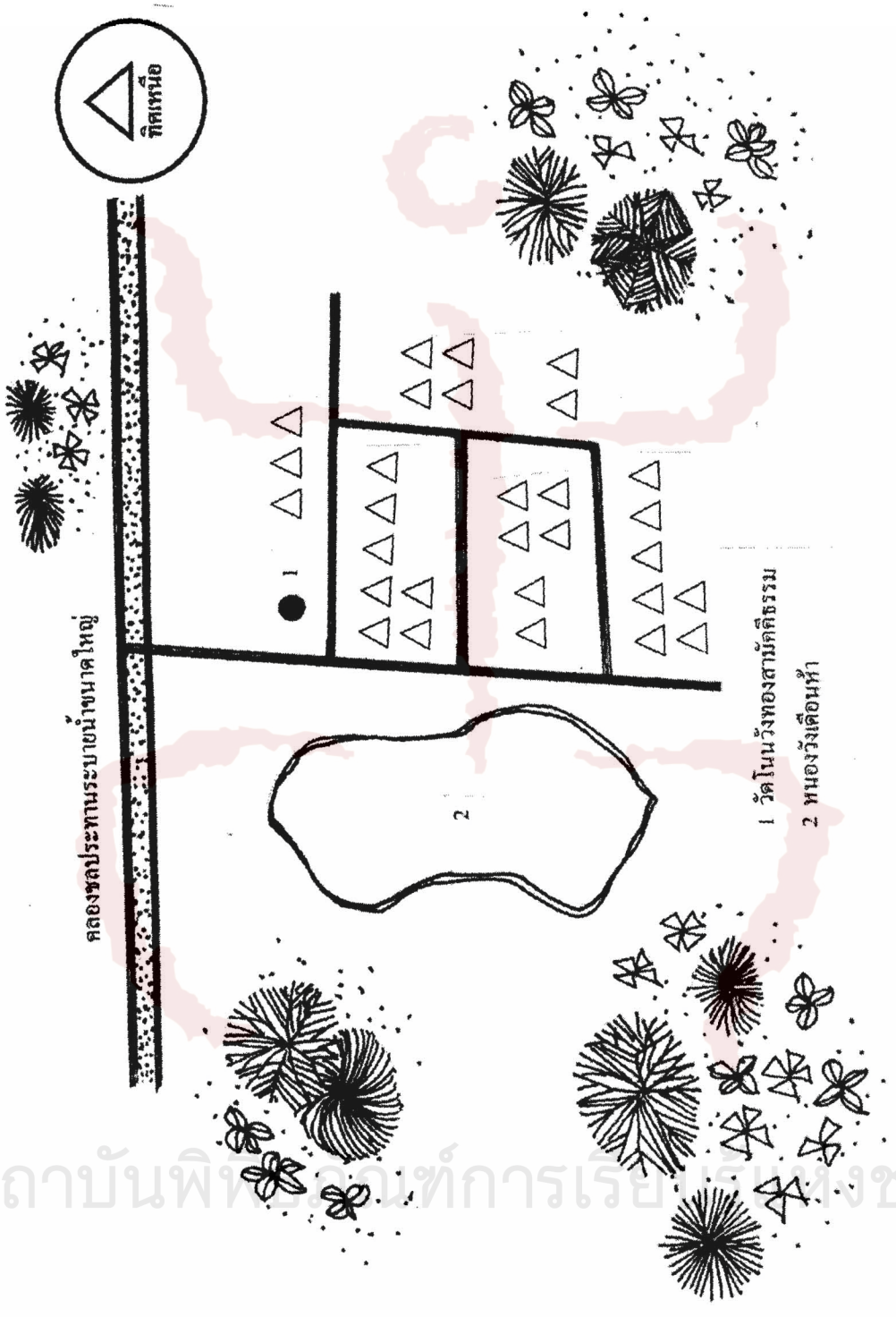

ภาพประกอบ 8 แผนผังวังเดือนห้า หมู่ที่ 4

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

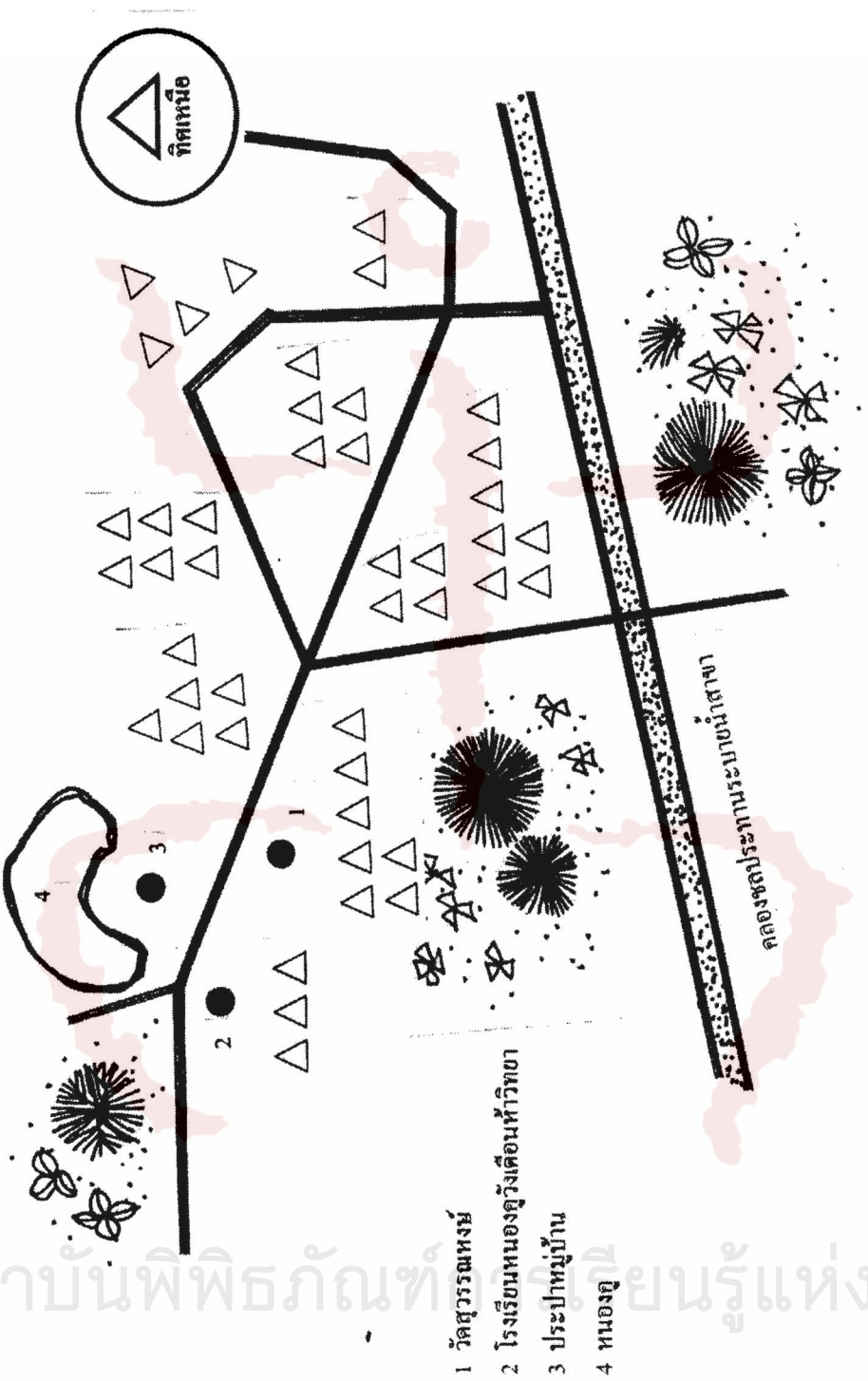

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 9 แผนผังบ้านหนองคู หมู่ที่ 5

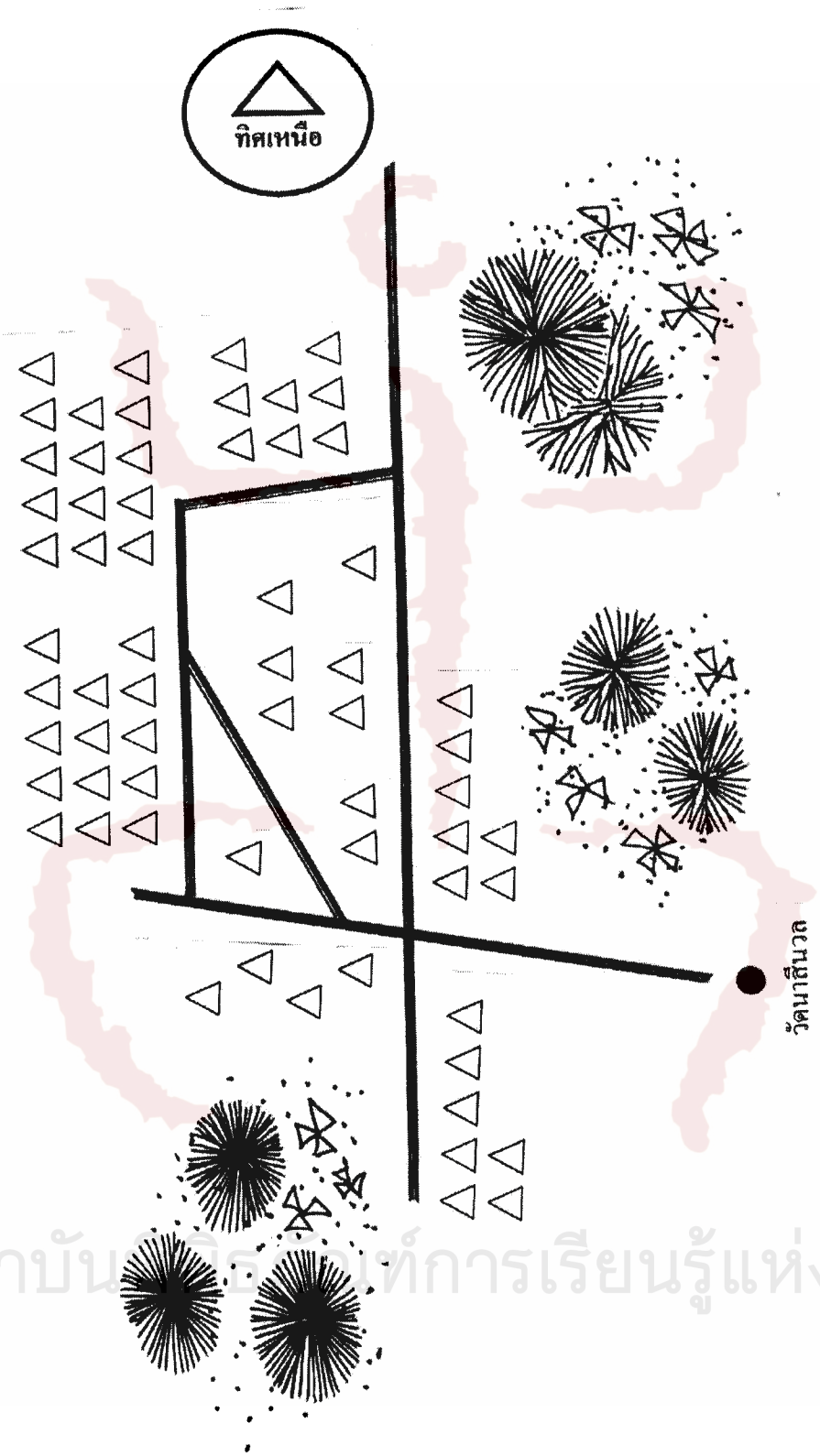

ภาพประกอบ 10 แผนผังบ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6

สถาบันวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเรียนรู้แห่งชาติ

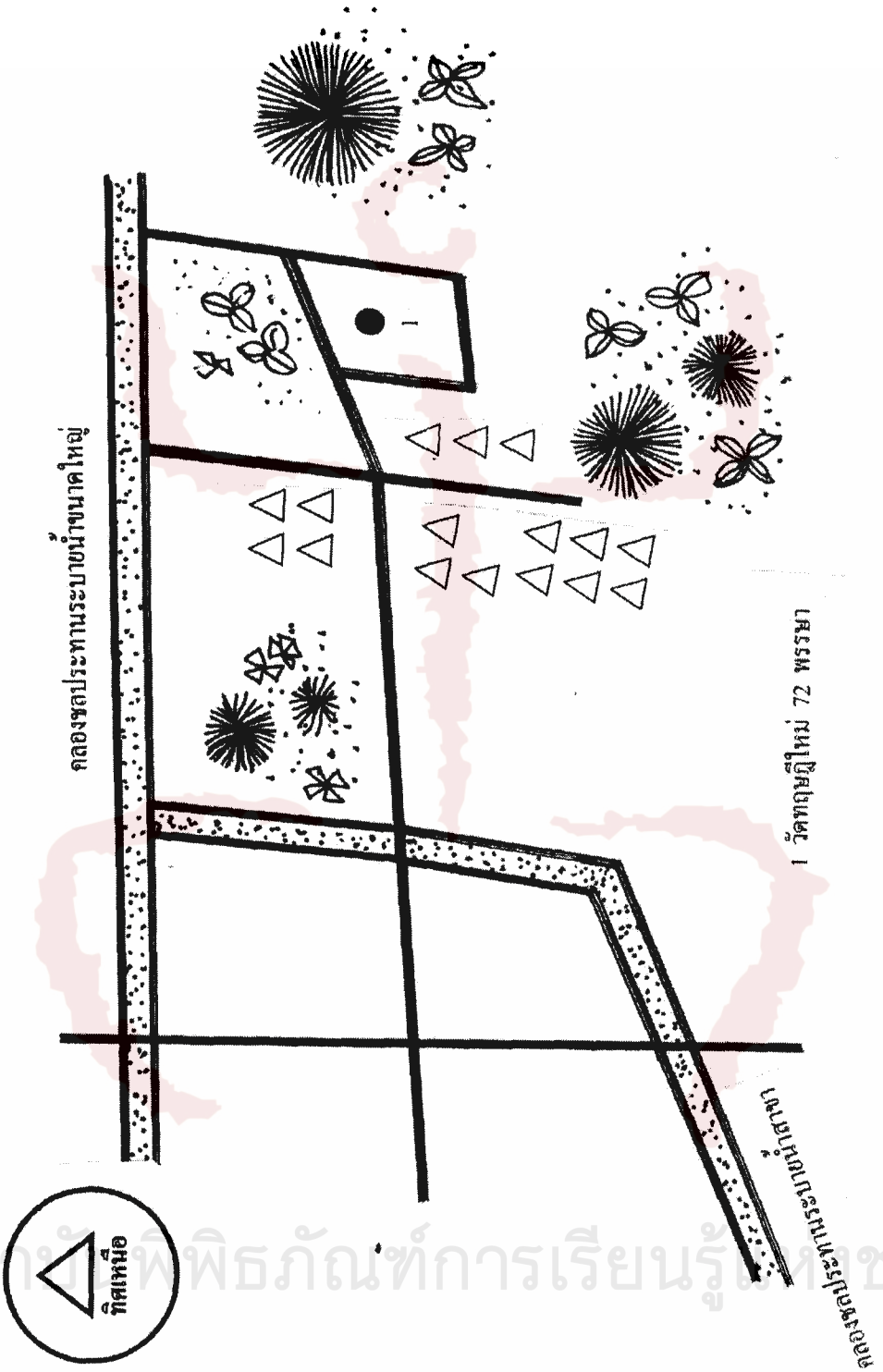

ภาพประกอบ 11 แผนผังบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จะเห็นได้ว่า การตั้งหมู่บ้านของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีลักษณะเป็นกลุ่มกระจายกันอยู่และมีถนนเชื่อมติดต่อระหว่างหมู่บ้าน รอบนอกของหมู่บ้านจะล้อมรอบด้วยป่าไม้และบริเวณทุ่งนาซึ่งเป็นพื้นที่ทางเกษตรกรรม ในระยะแรกครัวเรือนของชุมชนตำบลโนนศิลาเลิงจะตั้งกระจายห่าง ๆ กัน ต่อมาเมื่อมีอายุนานเข้าจำนวนครัวเรือนและประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้แยกออกไปเลือกหาทำเลตั้งหมู่บ้านใหม่ที่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านเดิมหรือบ้านพ่อแม่มากนักเนื่องด้วยความผูกพันทางสายเลือดและเครือญาติ การไปมาหาสู่กับหมู่บ้านเดิมมีอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ชัดเจนกรณีบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 แยกออกจากบ้านสีสุก หมู่ที่ 3

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโดยรอบ

ความต้องการปัจจัยเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีกว่า เป็นสาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ในสังคมมีการติดต่อกัน โดยเฉพาะการติดต่อระหว่างชนบทที่มีความล้าหลังกับสังคมเมืองซึ่งมีความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่า ปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงอยู่ห่างจากตัวเมืองกาฬสินธุ์ ประมาณ 18 กิโลเมตร ซึ่งการคมนาคมสามารถติดต่อได้ทางเดียว คือ ทางบก โดยรถประจำท้องถิ่นของหมู่บ้าน ในอดีตชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงติดต่อสังคมภายนอกกระทำได้สะดวกเฉพาะในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนการติดต่อกับสังคมภายนอกมีความยากลำบากเพราะพาหนะที่ใช้สำหรับการเดินทาง คือ เกวียนซึ่งเสี่ยงต่อการติดหล่ม รวมทั้งสภาพภูมิประเทศมีลักษณะปิดกับการติดต่อกับชุมชนภายนอก เพราะในด้านทิศเหนือมีลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกและลำน้ำปาว ทิศตะวันออกและทิศใต้เป็นที่ราบลุ่มซึ่งเต็มไปด้วยหญ้าคาเกิดขึ้นจำนวนมาก และทิศตะวันตกเป็นที่ราบลุ่มและป่าไม้ สภาพในฤดูฝนของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงการติดต่อกับหมู่บ้านอื่นหรือชุมชนเมืองถูกตัดขาด โดยเฉพาะการสัญจรทางเกวียนการติดต่อกับหมู่บ้านอื่นโดยใช้วิธีการเดินด้วยเท้าไปตามคันนาหรือชาวอีสานเรียกว่า “คันแทนา” จึงเป็นวิธีการที่สะดวก การติดต่อกับชุมชนภายนอกที่ห่างไกลผู้ชายมีโอกาสมากกว่าผู้หญิง เพราะผู้หญิงมีลักษณะ “ต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน” หรือการดูแลรับผิดชอบภายในครอบครัวเป็นงานหลัก ผู้หญิงจะมีโอกาสได้เดินทางไปนอกหมู่บ้านเฉพาะผู้หญิงที่มาจากหมู่บ้านอื่น ที่ย้ายมาอยู่กับสามีที่เป็นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่จะกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดพร้อมกับครอบครัวใน 2 ช่วง คือ ช่วงแรก เป็นช่วงบุญสงกรานต์ในเดือนห้าหรือเดือนเมษายน อันเป็นงานขึ้นปีใหม่ของชาวไทยและชาวอีสาน ช่วงที่สอง เป็นช่วงบุญข้าวประดับดินในเดือนเก้าหรือเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงกลางพรรษาโดยจะนำขนมต่าง ๆ หรือสิ่งของอื่นไปฝากพ่อแม่และญาติพี่น้อง ผู้หญิงจึงมีโอกาสเดินทางไปยังหมู่บ้านเฉพาะผู้ที่จะกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดเพียงปีละ 1-2 ครั้ง เพราะถ้ามากเกินไปการเดินทางมีอันตรายทั้งจากสัตว์ป่า และโจรปล้นสิ่งของตามเส้นทาง ดังนั้น ความสัมพันธ์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงด้วยกันเองหรือกับต่างถิ่นในอดีต จึงเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นส่วนใหญ่

ต่อมาเมื่อเส้นทางคมนาคมภายในตำบลโนนศิลาเลิงได้รับการพัฒนา ทั้งถนนดิน ถนนลูกรัง ถนนลาดยาง และถนนคอนกรีต ชาวบ้านจึงได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทั้งภายในหมู่บ้านและติดต่อกับหมู่บ้านอื่น จากนั้นเมื่อชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงได้แยกออกจากเขตการปกครองของอำเภอกมลาไสยและอยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองกาฬสินธุ์ประมาณ 18 กิโลเมตร และการคมนาคมสามารถติดต่อได้ทางเดียว คือ ทางบก โดยรถประจำท้องถิ่นของหมู่บ้าน ได้ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ได้แก่

การเปลี่ยนแปลงด้านการผลิต แต่เดิมนั้นชาวบ้านมีการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนโดยใช้พื้นที่เพาะปลูกในการทำนาข้าวเหนียวเป็นส่วนใหญ่ และแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับปลูกพืชผักสวนครัว เช่น พริก มะเขือ ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน แต่เมื่อมีการคมนาคมสะดวกขึ้นชาวบ้านได้เปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อจำหน่ายหรือการค้า โดยนำพื้นที่นาส่วนหนึ่งที่เคยปลูกข้าวเหนียวไปปลูกข้าวเจ้าเพื่อขาย

การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการทำนา ก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 หรือก่อนปี พ.ศ. 2504 ชาวบ้านมีการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านโดยผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาดังที่บรรพบุรุษเคยกระทำ แต่หลังจากที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองมีความสะดวกขึ้น ชาวบ้านจึงรับเอาเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาสู่หมู่บ้าน เช่น ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี เครื่องสูบน้ำ รถไถนาเดินตาม และรถไถนาขนาดใหญ่ ซึ่งสาเหตุที่ชาวบ้านต้องใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเนื่องจากการเพิ่มของประชากรทำให้มีการแบ่งปันที่นาเฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อยลงจนไม่พอยังชีพ เพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิตจึงต้องนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ทางการเกษตร นอกจากนั้นการเกิดสภาพดินจืดเนื่องจากใช้ติดต่อมาหลายสิบปีหากไม่ใช้เทคโนโลยีเข้าช่วยจะทำให้ผลผลิตต่ำ

การเป็นหนี้ เมื่อถนนและระบบไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านชาวบ้านได้รับความสะดวกเพิ่มขึ้น จึงมีพ่อค้านำสินค้าเข้ามาให้ชาวบ้านได้ซื้อตามระบบเงินผ่อน เช่น โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เครื่องซักผ้า และเครื่องเสียง จึงเป็นการปลูกฝังนิสัยสร้างหนี้และขาดการออมให้กับชาวบ้าน

การศึกษา เมื่อการคมนาคมสะดวกลูกหลานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีโอกาสเดินทางไปศึกษานอกหมู่บ้านมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการศึกษาและบุตรหลานเข้าศึกษาในระดับสูงมากยิ่งขึ้น

การเคลื่อนย้ายแรงงาน แต่เดิมนั้นชาวบ้านจะเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานในกรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่น ๆ เมื่อว่างเว้นจากการทำนา แต่หลังจากการคมนาคมสะดวกขึ้นชาวบ้านได้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานตลอดฤดูกาลในรอบปี รวมทั้งมีแรงงานและนายจ้างจากต่างถิ่น

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ได้เข้าสู่ตำบลโนนศิลาเลิงเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว ดังนั้น นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ผลของการพัฒนาทำให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลง แต่เดิมนั้นมีการผลิตเพื่อยังชีพหรือการบริโภคในครัวเรือน แต่เมื่อมีการคมนาคมสะดวกขึ้นชาวบ้านจึงเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อจำหน่าย เทคโนโลยีทางการเกษตรได้ถูกนำเข้ามาสู่หมู่บ้านทำให้เพิ่มภาวะการเป็นหนี้สิน การมีโอกาสเดินทางไปศึกษานอกหมู่บ้านส่งผลให้ลูกหลานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาไปทำงานต่างถิ่นมากยิ่งขึ้น

ประวัติศาสตร์

เนื่องจากตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนที่อยู่บริเวณแหล่งโบราณคดีเมืองฟ้าแดดสงยาง ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ เช่น เครื่องปั้นดินเผาและใบเสมา ทำให้ทราบว่าชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีพัฒนาการทางสังคมมาเป็นลำดับ ดังนั้น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น จึงต้องทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ยุคสังคมในภาคอีสาน และ (2) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ยุคสังคมในภาคอีสาน

ยุคสังคมในภาคอีสานหากพิจารณาจากสภาพสังคม การดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐาน สภาพแวดล้อม ปัจจัยการผลิต พัฒนาการทางเทคโนโลยี และสภาพทางวัฒนธรรมของชาวอีสานโบราณเป็นหลักแล้ว สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค ซึ่งประกอบด้วย (1) อีสานยุคสังคมล่าสัตว์ (Hunting and Food-Gathering Society) (2) อีสานยุคสังคมกสิกรรม (Village Farming Society) และ (3) อีสานยุคสังคมเมือง (Urban Society) ดังนี้

อีสานยุคสังคมล่าสัตว์ (Hunting and Food-Gathering Society) สังคมในภาคอีสานยุคสังคมล่าสัตว์คาดว่ามีอายุประมาณ 14,000-12,000 ปี มาแล้ว โดยอาศัยการพิจารณาเปรียบเทียบจากเครื่องมือหินที่พบกับเครื่องมือหินในวัฒนธรรมโหบิเนียน (Hoabinhian Culture) ซึ่งแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ยุคสังคมล่าสัตว์คาดว่าอยู่บริเวณที่สูง เช่น บริเวณถ้ำหรือเพิงผา โดยมีพื้นฐานการดำรงชีพอยู่ด้วยการล่าสัตว์ จับปลา และเก็บสะสมอาหารจากแหล่งธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมใกล้ตัว นอกจากนี้ยังมีความรู้ด้านการเพาะปลูกพืชบางชนิด อีสานยุคสังคมล่าสัตว์มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยตามบริเวณถ้ำและเพิงผา เครื่องมือที่ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นเครื่องมือหินแบบกะเทาะหน้าเดียว (Unofficial Core Tools) และเครื่องมือสะเก็ดหิน (Flaked Tools) โดยใช้วัสดุจากหินกรวดแม่น้ำ แหล่งที่พบเครื่องมือเครื่องใช้ของอีสานยุคสังคมล่าสัตว์ ได้แก่ บริเวณริม

แม่น้ำโขง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และแหล่งนายกองศูน อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร การสิ้นสุดสมัยสังคมล่าสัตว์คาดว่าประมาณ 5,000 ปี ล่วงมาแล้ว

อีสานยุคสังคมกสิกรรม (Village Farming Society) สังคมในภาคอีสานยุคสังคมกสิกรรมคาดว่ามีอายุประมาณ 5,600 ปี มาแล้ว การตั้งถิ่นฐานระยะแรกจะอยู่ในสภาพแวดล้อมบริเวณใกล้กับแม่น้ำ ต่อมาจึงขยายตัวออกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณที่โคกและที่ราบน้ำท่วมถึง (Flood Plain) ตามลำดับ สมาชิกของกลุ่มชนมีการแบ่งหน้าที่ในฐานะผู้ผลิตเป็นแขนงต่าง ๆ เช่น ภาชนะดินเผา ทอผ้า โลหกรรม และเกษตรกรรม เป็นต้น อีสานยุคสังคมกสิกรรมเป็นยุคที่มีการกำหนดกฎระเบียบของกลุ่มชน ระเบียบพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาและแบบแผนทางวัฒนธรรม ดังปรากฏหลักฐานจากพิธีกรรมฝังศพที่มีแบบแผนต่าง ๆ เช่น ลักษณะการฝัง ทิศทางการฝัง และอาหารที่ฝังร่วมกันที่มีจำนวนไม่เท่ากัน ทำให้สันนิษฐานได้ว่าภาคอีสานยุคสังคมกสิกรรมนี้มีการแบ่งระบบชนชั้นในสังคมเกิดขึ้นแล้ว พื้นฐานทางด้านสังคมและชุมชนของภาคอีสานยุคสังคมกสิกรรมมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ

ด้านการเพาะปลูก อีสานยุคสังคมกสิกรรมมีการปลูกข้าวเป็นพืชหลักเมื่อประมาณ 5,600-3,600 ปี มาแล้ว ซึ่งเป็นการปลูกข้าวแบบเลื่อนลอย (Swidden Rice Cultivation) ต่อมาได้พัฒนาสู่การปลูกข้าวแบบเก็บกักน้ำ (Inundation Cultivation) เมื่อประมาณ 3,600-2,000 ปี โดยใช้แรงควายและเครื่องมือเหล็กเป็นเครื่องทุ่นแรง

ด้านการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งจากผลการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ของผู้เชี่ยวชาญทำให้ทราบได้ว่าชุมชนโบราณของภาคอีสานยุคสังคมกสิกรรมได้มีการเลี้ยงวัวและเลี้ยงหมูเมื่อประมาณ 5,000 ปี มาแล้ว ส่วนควายและสุนัขได้มีการนำมาเลี้ยงในระยะหลังราว 3,600-2,500 ปี มาแล้ว นับว่าเก่าที่สุดในประเทศไทย

ด้านโลหะกรรม ชุมชนโบราณของภาคอีสานยุคสังคมกสิกรรมได้มีการผลิตเครื่องมือเหล็กเป็นเครื่องทุ่นแรงในการดำรงชีวิตและการเพาะปลูก

ด้านการติดต่อและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่น ๆ ชุมชนอีสานยุคสังคมกสิกรรมมีแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ ได้แก่ เกลือสินเธาว์ ส่วนสิ่งของที่ถูกนำมาจากแหล่งชุมชนอื่น ๆ ได้แก่ ลูกปัดหินสี ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อกับกลุ่มวัฒนธรรมอินเดีย อีสานยุคสังคมกสิกรรมคาดว่าสิ้นสุดลงเมื่อราว 2,000 ปีมาแล้ว หลังจากนี้จึงพัฒนาสู่ยุคสังคมเมือง

อีสานยุคสังคมเมือง (Urban Society) ในราวพุทธศตวรรษที่ 5 ชุมชนสังคมกสิกรรมบางแห่งในภาคอีสานได้พัฒนาเป็นเมืองขนาดใหญ่ มีการสร้างคูน้ำและคันดินล้อมรอบชุมชนซึ่งนับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นเข้าสู่ยุคสังคมเมืองของดินแดนแถบนี้ โดยสาเหตุแห่งการพัฒนาอาจเกิดจากปัจจัยหลายด้าน เช่น ประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีความเจริญด้านเทคโนโลยีหรือ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การติดต่อกับอารยธรรมอินเดียแล้วรับความรู้ด้านศิลปวิทยาการ คติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ พุทธแล้วผสมผสานกับการนับถือภูติผีของตนเอง การก่อตั้งเมืองในภาคอีสานยุคสังคมเมืองนี้แพร่กระจายกันอยู่มากมายโดยเฉพาะแถบอีสานตอนล่างเขตแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล มีเมืองโบราณอยู่หนาแน่นมากกว่าแถบอีสานตอนบน ชุมชนโบราณมีการผลิตเกลือ ทำเครื่องมือเหล็กและสำริด ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ กลุ่มชนในสังคมมีการแบ่งชนชั้น เช่น กลุ่มผู้ปกครอง นักบวช พ่อค้า และช่างฝีมือ โดยฐานะทางสังคมของกลุ่มชนเหล่านี้จะปรากฏชัดเจนขึ้นในยุคหลังของสมัยสังคมเมืองราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เป็นต้นมา อีสานยุคสังคมเมืองนี้ได้ปรากฏกลุ่มวัฒนธรรมสำคัญแผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมเข้าสู่ดินแดนภาคอีสาน ได้แก่

กลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญหรือกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี โดยได้เริ่มแผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้ราวต้นพุทธศวรรษที่ 13 ดังปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรม โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลาจารึก แบ่งออกได้เป็น 2 เขต ได้แก่ เขตบริเวณตอนกลางลุ่มแม่น้ำมูลในเขตจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นเขตที่มีการนับถือพุทธศาสนาและรับอิทธิพลวัฒนธรรมมอญตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 12-13 และเขตบริเวณลุ่มแม่น้ำชีในเขตจังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น อุดรธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร

กลุ่มชนเขมร เป็นกลุ่มชนที่ได้แผ่อิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองเข้าสู่เมืองหลายแห่งบริเวณภาคอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 ปรากฏหลักฐานในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำมูลในเขตจังหวัดอุบลราชธานี นครพนม ยโสธร ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และสุรินทร์ แสดงให้เห็นว่าอีสานยุคสังคมเมือง ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนเขมรอาณาจักรเจนละตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 ดินแดนในแถบภาคอีสานได้พัฒนาจากสังคมเมืองเข้าสู่สังคมรัฐ (City State) อันเป็นผลจากความเจริญและการขยายตัวจนเกิดการสู้รบเพื่อรวบรวมเมืองอิสระจนเกิดเป็นรัฐใหญ่ขึ้น พุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงสถาปนานครหลวงที่นับถือลัทธิเทวราชาแล้วแผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองสู่ดินแดนโดยรอบ ในระยะต่อมาปลายพุทธศตวรรษที่ 15 บริเวณสังคมรัฐลุ่มแม่น้ำมูลถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเขมร คาดว่าอาจเป็นเพราะต้องการควบคุมพื้นที่ในการเพาะปลูกและผลิตเกลือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ต่อมาสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ชุมชนในภาคอีสานมีความผูกพันกับอาณาจักรเขมรมากกว่ายุคสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งหลังจากสมัยนี้แล้วอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมเขมรในภาคอีสานเริ่มเสื่อมลงและต้นพุทธศตวรรษที่ 19 จึงได้หมดสิ้นไป จากนั้นบริเวณภาคอีสานก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยชุมชนต่าง ๆ เกิดการสลายและตัวเมืองถูกทิ้งรกร้างหมดสิ้นความเจริญและความสำคัญโดยไม่ทราบสาเหตุชัดเจน ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

อาณาจักรล้านช้างได้ก่อตั้งขึ้นและมีความเข้มแข็ง ประวัติศาสตร์ของภาคอีสานจึงเริ่มขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23 อันเกิดจากการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาวและเขมร ได้เข้ามาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยแล้วเกิดเป็นชุมชนขึ้นใหม่และครอบครองดินแดนชุมชนดั้งเดิม ต่อมารัฐบาลกลางที่กรุงเทพมหานครได้มีการจัดตั้งและยกฐานะให้เป็นเมืองต่าง ๆ ซึ่งต่อมาได้จัดตั้งเป็นอำเภอและจังหวัดดังปรากฏในปัจจุบัน ดังนั้น ประชาชนในภาคอีสานส่วนใหญ่ในปัจจุบันล้วนสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มอพยพในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 23

ภาพประกอบ 12 พระธาตุยาคูเมืองฟ้าแดดสงยาง

จะเห็นได้ว่า จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในเขตตำบลโนนศิลาเลิง เช่น เครื่องปั้นดินเผา ใบเสมา ซากโบราณสถาน เป็นต้น ทำให้ทราบได้ว่าชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงแต่เดิมนั้นเป็นบริเวณที่กลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญหรือเรียกว่ากลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี ได้แผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในบริเวณที่เรียกว่า “เมืองฟ้าแดดสงยาง” ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 13 อันเป็นเมืองโบราณที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมาเมื่อหมดสิ้นความเจริญอาณาจักรล้านช้างได้ก่อตั้งขึ้นและมีความเข้มแข็ง การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว จึงได้เข้ามาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยแล้วครอบครองเกิดเป็นชุมชนขึ้นใหม่ และเมื่อถูกปกครองด้วยรัฐบาลกลางที่กรุงเทพมหานคร จึงได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองและต่อมาได้จัดตั้ง

เป็นหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัดในปัจจุบัน ดังนั้น พื้นที่บริเวณตำบลโนนศิลาเลิงแต่เดิมจึงเป็นอยู่อาศัยของกลุ่มชนวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งปัจจุบันสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มอพยพข้ามลำน้ำโขงจากอาณาจักรล้านช้าง (ลาว)

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วยบ้านโนนศิลาเลิงหมู่ที่ 1 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7 บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 และบ้านสว่าง หมู่ที่ 9 ซึ่งแต่ละหมู่บ้านมีประวัติความเป็นมา ดังนี้

บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในหมู่บ้าน คือ ใบเสมาและเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ทราบว่าบ้านโนนศิลาเลิงเป็นชุมชนโบราณมีอายุร่วมกับเมืองฟ้าแดดสงยางในสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 หรือประมาณ 1,400 ปีล่วงมาแล้ว เดิมบ้านโนนศิลาเลิงไม่ปรากฏชื่อบ้านและเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณดอนบ้านเก่า ซึ่งปัจจุบัน คือ พื้นที่บริเวณวัดดอนบ้านเก่าและโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ห่างจากบ้านโนนศิลาเลิงปัจจุบันทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร ต่อมาบ้านเก่าเกิดแผ่นดินแยกแตกเป็นบริเวณกว้างและลึกเป็นแนวยาว ปรากฏการณ์ดังกล่าวชาวบ้านเชื่อว่าเป็นลางร้ายและควงชะตาบ้านขาด หากยังอาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเก่าต่อไปจะเกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ ผู้นำหมู่บ้านในสมัยนั้น คือ พ่อเฒ่าเมืองปากและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ได้แก่ เฒ่าพระบูรม เฒ่าพ่อสาง เฒ่าพ่อสิงห์ เฒ่าพ่อสา จึงได้นำชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณดอนจองจอย ซึ่งอยู่ใกล้กับหนองเลิงไก่โอกบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านโนนศิลาเลิงในปัจจุบัน โดยระยะเวลาของการอพยพนี้คาดว่าอยู่ประมาณปี พ.ศ. 2423 ขณะที่พ่อเฒ่าเมืองปากและชาวบ้านได้ถากถางพื้นที่เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนได้พบใบเสมาขนาดใหญ่และแกะสลักเป็นภาพพุทธประวัติ เนื่องด้วยได้ขุดพบใบเสมาบริเวณพื้นที่ตั้งหมู่บ้านใหม่และทำเลที่ตั้งใกล้ชิดติดกับลำดอกไม้เลิงไก่โอก จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านโนนศิลาเลิง” อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมาปี พ.ศ. 2531 บ้านโนนศิลาเลิงได้แยกหมู่บ้านออกจากเขตการปกครองของตำบลหนองแปนเพื่อยกฐานะขึ้นเป็นตำบลโนนศิลาเลิง

ในปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอม้องชัย จึงเป็นผลทำให้ตำบลโนนศิลาเลิงอยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 มีพื้นที่การเกษตร จำนวน 1,990 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 154 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 8 ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 1,738 ไร่ ส่วนบ้านโนนศิลาเลิงหมู่ที่ 7 มีพื้นที่พื้นที่การเกษตร จำนวน 1,323 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยง

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

สัตว์ จำนวน 35 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 3 ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 2,000 ไร่ บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 อยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 21 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากกิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร มีลักษณะการตั้งหมู่บ้านเป็นรูปยาวเรียวทอดไปตามลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก และการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

ภาพประกอบ 13 สภาพทั่วไปของบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7

บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในหมู่บ้าน คือ ใบเสมาและเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ทราบว่าบ้านสว่างเป็นชุมชนโบราณมีอายุร่วมกับเมืองฟ้าแดดสงยางในสมัยทวารวดีเช่นเดียวกันกับบ้านโนนศิลาเลิง ประวัติความเป็นมาของบ้านสว่างเริ่มจากพ่อใหญ่ขาว ปัญญา พ่อใหญ่ราชวงศ์ และพ่อใหญ่จารย์ซาได้นำชาวบ้าน จำนวน 6 ครอบครัว อพยพโยกย้ายมาจากบ้านฟ้าแดดไปอยู่ที่บ้านหลุมเลา ซึ่งปัจจุบันคือ บ้านขามสร้างลึก เนื่องจากถูกกดขี่ข่มเหงและไม่ได้รับความเป็นธรรม ต่อมาได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ดอนกวางหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บ้านดอนกวาง” เมื่ออยู่ได้ประมาณ 2 ปี ชาวบ้านทั้ง 6 ครอบครัวจึงได้ตกลงกันว่าจะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านดอนกวางนี้ตลอดไป และ

ในขณะนั้นพ่อใหญ่ราชวงศ์เป็นนายบ้าน ได้นิมนต์พระครูพิมที่อยู่วัดบ้านดอนกลอยมาตั้งวัดสว่างอารมซึ่งเป็นวัดภายในหมู่บ้าน บ้านดอนกวางจึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า "บ้านสว่าง" และอยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ต่อมาปี พ.ศ. 2531 บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ได้แยกหมู่บ้านออกจากเขตการปกครองของตำบลหนองแปน เพื่อยกฐานะขึ้นเป็นตำบลโนนศิลาเลิง บ้านสว่างจึงได้แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 2 ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย

ภาพประกอบ 14 สภาพทั่วไปของบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9

ในปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอฆ้องชัยหมู่บ้านในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย รวมทั้งบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 จึงได้แยกออกมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 มีพื้นที่การเกษตร จำนวน 1,200 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 20 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 120 ไร่ พื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 56 ไร่ ส่วนบ้านสว่าง หมู่ที่ 9 ซึ่งได้แยกออกจากบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2545 มีพื้นที่การเกษตร จำนวน 1,088 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 26 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 3 ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำ

จำนวน 1 ไร่ ทั้งบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และบ้านสว่าง หมู่ที่ 9 อยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 21 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากกิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร การตั้งหมู่บ้านมีลักษณะกระจุกเป็นหย่อม และการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก สันนิษฐานว่าเริ่มตั้งเป็นชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2463 เดิมมีชื่อเรียกเป็นภาษาอีสานว่า "บ้านฮังแฮ้ง หรือบ้านรังแร้ง" ต่อมาปี พ.ศ. 2485 นายเกตุ แสงจันทร์ ได้เป็นผู้นำในการตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการและอยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อปี พ.ศ. 2498 หลวงชาตานายอำเภอกมลาไสยได้มาเยี่ยมบ้านฮังแฮ้งและเห็นว่าชื่อหมู่บ้านไม่เป็นมงคลจึงได้เปลี่ยนชื่อให้ใหม่ว่า "บ้านสีสุก" ต่อมาปี พ.ศ. 2531 บ้านโนนศิลาเลิงได้แยกหมู่บ้านออกจากเขตการปกครองของตำบลหนองแปนเพื่อยกฐานะขึ้นเป็นตำบลโนนศิลาเลิง บ้านสีสุกจึงได้แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 3 ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย

ภาพประกอบ 15 สภาพทั่วไปของบ้านสีสุก หมู่ที่ 3

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ต่อจากนั้นปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอม้องชัย บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 จึงได้แยกออกมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันบ้านสีสุกมีพื้นที่การเกษตร จำนวน 455 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 3 ไร่ พื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 1 ไร่ บ้านสีสุกอยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 22 กิโลเมตรและอยู่ห่างจากกิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร การตั้งหมู่บ้านมีลักษณะกระจุกเป็นหย่อม และการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2446 โดยพ่อใหญ่ค้าง นาแถมนาค ได้นำชาวบ้านนาเชือก ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ อพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับบริเวณหนองน้ำวังเดือนห้าซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การทำการเกษตร ต่อมาได้มีชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครอบครัวของพ่อใหญ่นัน นาธงสัตย์ พ่อใหญ่ตื้น เครือวรรณ พ่อใหญ่จารย์คำ ภารยแสน พ่อใหญ่ทำ ศรีทำมี พ่อใหญ่บัว ภุมมา และนายสอน จำปานิล จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านวังเดือนห้า” อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองแปน

ภาพประกอบ 16 สภาพทั่วไปของบ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ต่อจากนั้นปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอม้องชัย บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 จึงได้แยกออกมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย ปัจจุบันบ้านวังเดือนห้ามีพื้นที่สำหรับทำการเกษตร จำนวน 2,060 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 30 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 5 ไร่ พื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 5 ไร่ บ้านวังเดือนห้าอยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 23 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากกิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร การตั้งหมู่บ้านมีลักษณะกระจุกเป็นหย่อมและการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2465 และเป็นหมู่บ้านที่แยกมาจากบ้านนาเชือก ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย โดยมีพ่อใหญ่เซียงทุม นาแถมทอง พร้อมด้วยครอบครัวและลูกหลาน ได้อพยพมาบุกเบิกถากถางพื้นที่ทำไร่ ทำนา และปลูกสร้างเถียงนาพักอาศัยบริเวณหนองสามท่าโนนมะค่าปลายตัด ซึ่งปัจจุบัน คือ บริเวณที่ตั้งของโรงเรียนบ้านหนองคู ต่อมาพ่อใหญ่เซียงทุมพร้อมลูกหลานออกหาอาหารบริเวณหนองคูซึ่งมีชาวโซ่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยและเห็นว่ามีความอุดมสมบูรณ์ จึงพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณที่เรียกว่า “โคกบักตู้” ริมหนองคูด้านทางทิศใต้ซึ่งมีสภาพเป็นป่า จากนั้นพ่อใหญ่เซียงทุมและลูกหลานได้ถากถางบริเวณโคกบักตู้และไถปรับพื้นที่ให้เหมาะกับการทำไร่ ทำนา รวมทั้งตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นการถาวรพร้อมทั้งตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองคู” อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองแปน ต่อมาปี พ.ศ. 2531 บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลหนองแปน ได้แยกหมู่บ้านออกจากเขตการปกครองของตำบลหนองแปนเพื่อยกฐานะขึ้นเป็นตำบลโนนศิลาเลิง บ้านหนองคูจึงได้แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 5 ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย จากนั้นปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอม้องชัย บ้านหนองคูจึงแยกออกมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย ปัจจุบันบ้านหนองคูมีพื้นที่การเกษตร จำนวน 944 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 12 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 36 ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 15 ไร่ บ้านหนองคูอยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 22 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร การตั้งหมู่บ้านมีลักษณะกระจุกเป็นหย่อมและการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 17 สภาพทั่วไปของบ้านหนองคู หมู่ที่ 5

บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กเดิมขึ้นอยู่กับบ้านาเชือก หมู่ที่ 5 ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2531 บ้านโนนศิลาเลิงตำบลหนองแปนได้แยกหมู่บ้านเพื่อยกฐานะขึ้นเป็นตำบลโนนศิลาเลิง บ้านนาสีนวลจึงได้ขอแยกออกจากบ้านนาเชือก หมู่ที่ 5 เพื่อรวมเข้ากับบ้านสีสุก หมู่ที่ 4 ของตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย จากนั้นปี พ.ศ. 2533 จึงได้ขอแยกออกมาจากบ้านสีสุกและตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านนาสีนวล" หมู่ที่ 6 อยู่ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอฆ้องชัยจึงเป็นผลทำให้บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 แยกออกมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลโนนศิลาเลิงและมีพื้นที่หมู่บ้านจำแนกเป็นพื้นที่การเกษตร จำนวน 128 ไร่ พื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 2 ไร่ พื้นที่สาธารณะ จำนวน 5 ไร่ และพื้นที่แหล่งน้ำ จำนวน 1 ไร่ บ้านนาสีนวลอยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 22 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากกิ่งอำเภอฆ้องชัย เป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร การตั้งหมู่บ้านมีลักษณะกระจุกเป็นหย่อมและการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

ภาพประกอบ 18 สภาพทั่วไปของบ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6

บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก เดิมขึ้นอยู่กับบ้านสีสุก หมู่ที่ 3 ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย ต่อมาปี พ.ศ. 2541 ได้ขอแยกออกมาจากบ้านสีสุก หมู่ที่ 3 โดยการนำของพ่อใหญ่ลี พ่อใหญ่พัน พ่อใหญ่คำมีและครอบครัว พร้อมทั้งได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านดอนม่วง" ปัจจุบันบ้านดอนม่วงมีพื้นที่สำหรับการเกษตร จำนวน 144 ไร่ ไม่มีพื้นที่ทำการปศุสัตว์หรือเลี้ยงสัตว์และพื้นที่สาธารณะ ส่วนพื้นที่แหล่งน้ำมีจำนวน 1 ไร่ บ้านดอนม่วงอยู่ห่างจากเขตเทศบาลเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นระยะทางประมาณ 22 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกิ่งอำเภอม้องชัยเป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร การตั้งหมู่บ้านมีลักษณะกระจุกเป็นหย่อมและการวางผังหมู่บ้านไม่เป็นระเบียบ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 19 สภาพทั่วไปของบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8

จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง ในช่วงปี พ.ศ. 2423-2485 ซึ่งเป็นช่วงของการตั้งหมู่บ้านโนนศิลาเลิง บ้านสว่าง บ้านวังเดือนห้า บ้านหนองคู และบ้านสีสุก ได้ชี้ให้เห็นปัจจัยหลักในการตั้งถิ่นฐาน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่หล่อเลี้ยงชีวิต และความปลอดภัยในชีวิต เมื่อหมู่บ้านเดิมไม่มีความอุดมสมบูรณ์หรือหากอาศัยอยู่อาจประสบภัยพิบัติ การอพยพโยกย้ายเพื่อหาพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยจึงไม่มีขอบเขตจำกัด เมื่อไปถึงพื้นที่ใดหากเกิดความพอใจก็จะตั้งถิ่นฐานได้ตามต้องการ พื้นที่ทำกินสามารถจับจองได้โดยไม่มีเจ้าของ ใครมีกำลังมากสามารถจับจองที่ทำกินได้มาก ผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้นำในการอพยพเมื่อหารือกันแล้วจึงเลือกทำเลพื้นที่ตั้งหมู่บ้านให้มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการดำรงชีวิต จากนั้นจึงได้แบ่งพื้นที่ของหมู่บ้านสำหรับใช้ประโยชน์ โดยกำหนดเอาแหล่งน้ำเป็นความสำคัญอันดับแรกของการตั้งหมู่บ้านเพื่อใช้ในการเกษตร เป็นแหล่งอาหาร และบริโภค ส่วนพื้นที่ราบลุ่มใช้สำหรับทำนาข้าว พื้นที่ดอนใช้สำหรับทำไร่และเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และพื้นที่ป่าใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์หาของป่ามาเป็นอาหารและสมุนไพรรักษาโรครวมทั้งเป็นป่าช้า เมื่อเลือกทำเลพื้นที่ตั้งหมู่บ้านใหม่แล้วจึงดำเนินการถากถางพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อตั้งวัดประจำหมู่บ้าน สำหรับใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์จากหมู่บ้านเดิมมาจำพรรษา ชาวบ้านมีการดำเนินชีวิตเป็นวัตรปฏิบัติ

ตามปฏิทินทั้งปีที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ซึ่งเป็นกฎระเบียบดั้งเดิมของสังคมชาวอีสานที่บรรพบุรุษได้สืบทอดจากวัฒนธรรมล้านช้าง (ลาว) ที่สอดคล้องกับการหมุนเวียนของธรรมชาติ เมื่อฝนแล้งไม่ตกตามฤดูกาลชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีแห่นางแมว เซิ้งข้อง เล่นแม่นางด้ง เทศน์พญาคันคากหรือสวดคาถาปลาค่อเพื่อขอให้ฝนตก อาหารที่อุดมสมบูรณ์แสวงหาได้ในท้องถิ่นทั้งจากป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่นา เครื่องนุ่งห่มผลิตขึ้นใช้เองในหมู่บ้านทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย มีการขอแรงลงแขกปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เมื่อยามเจ็บป่วยทำการรักษาโดยใช้สมุนไพรรวมทั้งวิธีที่เป็นมายาศาสตร์และไสยศาสตร์ซึ่งเรียกว่า “ลำผีฟ้า” ควายและคนเป็นแรงงานสำคัญในการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในการทำมาหากินมีการผลิตขึ้นใช้เอง เช่น คราด ไถ แอก และสร้างสรรค์ผลงานหัตถกรรมขึ้นใช้เองเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ตะกร้า เสื่อ มวยนึ่งข้าว กระด้ง

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. 2504 การจับจองที่ดินทำกินหรืออยู่อาศัยกระทำด้วยการซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนโดยมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องการโยกย้ายหาที่ตั้งถิ่นฐานจึงเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แต่ชาวบ้านยังคงมีการดำเนินชีวิตตามฮีตสิบสอง ครั้นเมื่อมีการสร้างเขื่อนลำปาวเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์พร้อมกับสร้างคลองชลประทานระบายน้ำจากเขื่อนผ่านทั้งคลองขนาดใหญ่และคลองเล็กสาขา เขตพื้นที่ของตำบลโนนศิลาเลิงจึงถือเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง การทำนาของชาวบ้านจึงมีทั้งการทำนาปีซึ่งเป็นการทำนาแบบพื้นบ้าน และการทำนาปรังซึ่งเป็นการทำนาแบบสมัยใหม่ วิถีการดำเนินชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เมื่อชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากคลองชลประทานในการเกษตร การร่วมกันประกอบพิธีแห่นางแมว เล่นแม่นางด้ง เซิ้งข้อง เทศน์พญาคันคาก หรือสวดคาถาปลาค่อ เพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาลของชาวบ้านจึงได้สูญหายไปจากชุมชนท้องถิ่น เครื่องจักรกลได้ถูกนำเข้ามาใช้ในการเกษตรทดแทนแรงงานคนและควาย โดยมุ่งหวังเพื่อให้ตนเองสามารถผลิตข้าวได้มาก ส่งผลให้การขอแรงลงแขกเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรหมดคุณค่าลง การผลิตเครื่องนุ่งห่มขึ้นใช้เองทำให้เสียเวลา เมื่อการคมนาคมสะดวกและการแพทย์สมัยใหม่มีความก้าวหน้า การบำบัดรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรรวมทั้งวิธีที่เป็นมายาศาสตร์และไสยศาสตร์ซึ่งเรียกว่า “ลำผีฟ้า” ได้ถูกมองว่าเป็นเรื่องงมงายไร้สาระ แต่เมื่อเห็นว่าการบำบัดรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ไม่เป็นผลวิธีที่เป็นมายาศาสตร์และไสยศาสตร์จึงเป็นหนทางสุดท้ายที่เลือกใช้

เมื่อหมู่บ้านเดิมมีจำนวนครัวเรือนและประชากรเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้มีการขอตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ตามระเบียบของกระทรวงมหาดไทย การตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ได้ชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่หล่อเลี้ยงชีวิตและความปลอดภัยในชีวิต ดังจะเห็นได้จากการตั้งบ้าน

นาสีนวล หมู่ที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2531 และการตั้งบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 เมื่อปี พ.ศ. 2541 รวมทั้งในปี พ.ศ. 2549 กลุ่มครัวเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณดอนบ้านเก่าของบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7 ได้เรียกบริเวณพื้นที่ดอนบ้านเก่าว่า "คุ้มสุขสำราญ" เพื่อรอการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่โดยสภาพทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มมีความเหมาะสมและเอื้อต่อการดำรงชีวิต ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2531-2549 ผลจากการพัฒนาชนบทได้ส่งผลให้ตำบลโนนศิลาเลิงเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เมื่อมีการคมนาคมสะดวกขึ้นชาวบ้านก็ได้เปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการผลิต เพื่อการบริโภคในครัวเรือนมาเป็นการเพื่อจำหน่ายหรือการค้า รวมทั้งรับเอาเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาสู่หมู่บ้านมากยิ่งขึ้น การเพิ่มของประชากรทำให้มีการแบ่งปันที่นาเฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อยลงจนไม่พอยังชีพ เพื่อเพิ่มผลผลิตชาวบ้านจึงต้องใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเข้าช่วย นอกจากนั้นยังได้มีพ่อค้านำสินค้าเข้ามาขายตามระบบเงินผ่อนทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้และขาดการออมทรัพย์ ตลอดจนมีการเคลื่อนย้ายแรงงานตลอดฤดูกาลในรอบปี รวมทั้งมีแรงงานและนายจ้างจากต่างถิ่นได้เข้าสู่ตำบลโนนศิลาเลิงเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้มองเห็นแล้วว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและรายได้ของครอบครัว จึงได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตตนเอง โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 แห่งบรมราชจักรีวงศ์

วัฒนธรรม

คำว่า "วัฒนธรรม" เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต "วัฒน" เป็นภาษาบาลี แปลว่า เจริญงอกงาม ส่วนคำว่า "ธรรม" เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง ความดี ซึ่งเมื่อแปลตามรากศัพท์แล้ว วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามอันเป็นผลผลิตของมนุษย์ในสังคมที่สร้างขึ้นเพื่อความเจริญ ความดีงาม และความเป็นระเบียบ โดยสังคมให้การยอมรับ รักษา ส่งเสริม พัฒนา และปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2540 : 1) โดยทั่วไปแล้ววัฒนธรรมแบ่งอย่างกว้าง ๆ ออกได้ 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมทางจิตใจ (พระยาอนุมานราชธน. 2520 : 10-11) ซึ่งวัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต ช่วยให้อยู่ดีกินดีส่วนวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ สิ่งที่ทำให้จิตใจและปัญญาเจริญงอกงาม เป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิด เช่น ศีลธรรม จรรยา มารยาท ค่านิยม ศิลปะ วรรณคดี ขนบธรรมเนียมและประเพณีเป็นต้น (พระยาอนุมานราชธน. 2520 : 10-11) วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อสังคมแต่ละท้องถิ่นและต่อประเทศชาติ ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่เจริญทั้งทางวัตถุ และทางจิตใจอันเป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ความสามัคคีความมั่นคงของชาติ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

แล้ว วัฒนธรรมยังเป็นปัจจัยให้คนในชาติได้ประพฤติในทางที่ดีงาม หากวัฒนธรรมถูกทอดทิ้งให้สูญหายไปเอกลักษณ์ของชาติย่อมสูญหายหรือเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ศาสนา (2) ความเชื่อ (3) ภูมิปัญญาในท้องถิ่น และ (4) แบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรม

ศาสนา

จากหลักฐานใบเสมาที่ปรากฏ แสดงให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงแต่เดิมนั้นอยู่ในบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางที่มีการนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยทวารวดี อันเป็นเวลาที่พระพุทธศาสนาลัทธิหินยานแพร่เข้ามายังบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยาง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าในสมัยแรกที่นับถือพระพุทธศาสนา ชุมชนโบราณบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางมีการปักใบเสมารอบเนินดิน โดยใบเสมาทำหน้าที่เป็นหลักเขตของสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นเครื่องหมายของอาณาบริเวณอันศักดิ์สิทธิ์ การพบใบเสมาจึงเป็นหลักฐานยืนยันได้แน่ชัดว่าชาวอีสานโบราณนับถือพระพุทธศาสนาและมีวัฒนธรรมเป็นแบบฉบับเดียวกันมาตั้งแต่สมัยทวารวดี แม้ว่าในสมัยต่อมาคือ สมัยลพบุรี จะมีอิทธิพลของศิลปะวัฒนธรรมจากอาณาจักรกัมพูชาแพร่หลายเข้ามาผสมผสานและดินแดนบางส่วนของอีสานแถบลุ่มแม่น้ำมูลได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาก็ตาม ผู้คนของอีสานทั้งหมดยังคงยึดมั่นคติธรรมพระพุทธศาสนา

ภาพประกอบ 20 ใบเสมาที่พบในเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง

ปัจจุบันแม้ว่าชาวอีสานจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ในทางปฏิบัติยังคงยึดมั่นอยู่ในความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา ซึ่งบรรพบุรุษชาวอีสานได้จัดระบบและกลั่นกรองทำการสั่งสอนสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานโดยมีลักษณะเป็นศาสนาแบบชาวบ้าน อันเป็นการปฏิบัติทางศาสนาในระดับชาวบ้าน และส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีทั้งความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาปะปนกัน โดยไม่สามารถทำการวัดและเรียงลำดับได้ว่าความเชื่อใดมีน้ำหนักมากกว่ากัน ดังนั้น ความเชื่อของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงมีรากฐานซ้อนกันหลายชั้นโดยมีคติผีสางเทวดาอยู่ส่วนลึก พุทธศาสนาอยู่ผิวพื้น และมีศาสนาพราหมณ์เข้ามาแทรกซ้อน

การนับถือผีถือเป็นพื้นฐานดั้งเดิมของศาสนาแบบชาวบ้าน ชาวอีสานรวมทั้งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าผีไม่ใช่เรื่องที่งมงาย แต่เป็นสิ่งที่มีอำนาจมีความสำคัญต่อสภาพชีวิตและสังคม ซึ่งไม่จำเพาะว่าเป็นผีของคนที่ตายแล้วเท่านั้นแต่ยังครอบคลุมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ด้วย ผีที่สำคัญและมีบทบาทสูงต่อชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ (1) ผีฟ้าหรือผีแถน ถือเป็นเจ้าแห่งผีทั้งปวง เป็นผู้มีอำนาจในการสร้างและทำลายล้างสิ่งทุกอย่าง ชาวอีสานจึงนับถือและยกย่องผีแถนเหนือผีอื่น ๆ (2) ผีปู่ตา เป็นผีบรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองดูแลลูกหลานในหมู่บ้าน ตลอดจนสังคมในชุมชนระดับหมู่บ้านให้สงบสุข (3) ผีมเหสักข์หรือผีอาฮักเป็นผีที่คอยดูแลคุ้มครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย และความเดือดร้อนอื่น ๆ (4) ผีเรือน เป็นผีบรรพบุรุษประจำครอบครัว มีบทบาทต่อการควบคุมกลุ่มชนหรือสมาชิกในระดับครอบครัวหรือบางครั้งเรียกว่า “ผีเชื้อ” และ (5) ผีตาแฮก เป็นผีที่ดูแลเกี่ยวกับการผลิตในไร่นาของชาวบ้าน ซึ่งนอกจากการนับถือผีแล้วในศาสนาแบบชาวบ้านของชาวอีสานยังมีการปฏิบัติตามแบบแผนศาสนาพราหมณ์แต่ไม่ค่อยเด่นชัดนัก โดยส่วนใหญ่จะกลมกลืนอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่ออื่น เช่น การทำขวัญ การตั้งศาลไว้เคารพบูชา หรือการประพรมน้ำมนต์ การสืบทอดเกี่ยวกับแบบแผนศาสนาพราหมณ์จะผ่านพิธีกรรมเป็นหลัก

ส่วนการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนานั้น ชาวอีสานรวมทั้งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเห็นว่าการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนามีอยู่สองระดับ คือ ระดับโลกียะและระดับโลกุตระ โดยพุทธศาสนาในระดับโลกียะนั้นเป็นพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลกมุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติธรรมประสบกับความสุขความเจริญในการดำเนินชีวิตอยู่ในโลก เอื้อต่อการดำรงชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น ซึ่งคำสอนในระดับโลกียะเป็นคำสอนที่มุ่งเน้นเกี่ยวกับโลกียสุข คือ สอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้และหวังผลในภพหน้าด้วย ให้รู้จักทำบุญทำทานสำหรับตนเองและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อใครปฏิบัติตามได้ย่อมดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ด้วยดี โดยคำสอนในระดับนี้ ได้แก่ ศีลห้า ศีลแปด ซึ่งเป็นคำสอนที่มุ่งทำให้ตนเองและผู้อื่น

ไม่เดือดร้อนรวมทั้งคำสอนเกี่ยวกับอิทธิบาทสี่ คือ สิ่งที่ทำให้การดำเนินชีวิตสมประสงค์ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ส่วนพุทธศาสนาในระดับโลกุตระนั้น เป็นการมุ่งพิจารณาสภาพธรรมเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากไตรภูมิและเข้าสู่นิพพาน ไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ์ห้า รู้แจ้งในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเห็นว่าพุทธศาสนาระดับนี้จะเข้าถึงได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างและเป็นเรื่องของกลุ่มปัญญาชนทางพุทธปรัชญา ซึ่งส่วนมากเป็นพระอริยสงฆ์ที่มีจำนวนคงเหลืออยู่น้อยที่เข้าถึงการปฏิบัติธรรมในระดับนี้ ดังนั้น คำสอนในพุทธศาสนาระดับโลกียะ จึงเป็นรากฐานของจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่คอยควบคุมความประพฤติและจัดระเบียบสังคม รวมทั้งเป็นพุทธศาสนาระดับที่สนองตอบความต้องการของชาวบ้านที่ต้องการอยู่ดีมีสุข การสืบทอดแนวทางการปฏิบัติตามพุทธศาสนานี้มีวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธี มีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นบุคลากรสืบทอดโดยผ่านการปฏิบัติและผ่านทางคัมภีร์คำสอนของพระพุทธศาสนา

แม้ว่าจะมีการผสมกลมกลืนกันระหว่างผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา แต่ในความรู้สึกของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแล้ว กลับมองไม่เห็นข้อขัดแย้งหรือความแตกต่างของความเชื่อทั้งสาม ดังจะเห็นได้จากกฎระเบียบของสังคมท้องถิ่น คือ “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” ที่ทุกชนชั้นในสังคมอีสานต้องปฏิบัติตาม ซึ่งจะให้ความสำคัญต่อความเชื่อทั้งสามนี้อย่างเห็นได้ชัด โดยการนับถือผีจะมีการประกอบพิธีกรรมในการเซ่นสรวงบวงพลีต่อผีเพื่อทำให้ผีพอใจ ให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองตนเอง เช่น ทำบุญบั้งไฟถวายแถนในเดือนหก เลี้ยงผีปู่ตาและผีตาแฮกก่อนการหว่านไถในเดือนหกหรือเดือนเจ็ด เลี้ยงผีมเหสักข์หลักเมืองหรือผีอาฮักและผีบรรพบุรุษในเดือนเจ็ด เพื่อขอให้ผีช่วยขจัดความเดือดร้อนจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ส่วนการปฏิบัติตามแบบแผนของศาสนาพราหมณ์นั้นไม่ปรากฏเด่นชัดนักในฮีตสิบสอง แต่จะเห็นได้จากประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น การบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น สำหรับการปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนานั้น ชาวอีสานจะมีการประกอบกิจทางพุทธศาสนาเป็นประจำทุกเดือน เช่น เดือนอ้ายหรือธันวาคมทำบุญเลี้ยงพระสงฆ์ที่เข้าปริวาสกรรม เดือนสามหรือกุมภาพันธ์ทำบุญข้าวจี่ถวายพระสงฆ์ เดือนแปดหรือกรกฎาคมถวายเทียนพรรษาและผ้าอาบน้ำฝนแด่พระสงฆ์ และเดือนสิบเอ็ดหรือพฤศจิกายนทำบุญกฐินถวายแด่พระสงฆ์ ซึ่งการปฏิบัติตามฮีตคองดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการสร้างความหวังใหม่ให้กับตนเองของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง โดยคาดหวังว่าพรุ่งนี้ต้องดีกว่าวันนี้ รวมทั้งเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดของจิตใจที่ได้รับความกดดันจากความแปรปรวนของธรรมชาติ

แม้ว่าชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง จะยึดมั่นอยู่ในความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์ พุทธศาสนา และมีการผสมกลมกลืนจนแยกออกจากกันไม่ได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว

การสืบทอดแนวทางการปฏิบัติตามพุทธศาสนานั้นจะมีความโดดเด่นที่สุด โดยมีวัดเป็นสถานที่ประกอบกิจและมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นบุคลากรสืบทอด ดังนั้น วัดจึงเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาที่ชาวบ้านใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อตามฮีตสิบสอง หมู่บ้านในตำบลโนนศิลาเลิงจะมีวัดประจำหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีคุณวุฒิไปอยู่จำพรรษา ดังนั้น เมื่อชาวบ้านประกอบพิธีทางศาสนาจึงต้องไปนิมนต์พระสงฆ์จากหลายหมู่บ้าน วัดของตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) วัดสว่างโพธิ์ทอง (2) วัดบ้านโนนศิลาเลิง (3) วัดสว่างวัฒนาราม (4) วัดอรุณรัตนสีสุก (5) วัดโนนวังทองสามัคคีธรรม (6) วัดสุวรรณหงษ์ (7) วัดนาสีนวล และ (8) วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา ดังนี้

วัดสว่างโพธิ์ทอง เดิมเป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของบ้านโนนศิลาเลิงและมีชื่อเดิมว่า “วัดดอนบ้านเก่า” สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่ตั้งขึ้นพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนในบริเวณดอนบ้านเก่า

ภาพประกอบ 21 วัดสว่างโพธิ์ทองหรือวัดดอนบ้านเก่า บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7

ต่อมาเกิดปรากฏการณ์แผ่นดินแยกแตกเป็นแนวยาวและร่องลึก ชาวบ้านเชื่อว่าควงชะตาบ้านขาดหากอยู่อาศัยต่อไปอาจเกิดความเดือดร้อน และมีภัยพิบัติเป็นอันตรายต่อชีวิตคน

สัตว์เลี้ยงและบ้านเรือน ผู้นำหมู่บ้านจึงได้ปรึกษากับผู้อาวุโสในหมู่บ้านนำชาวบ้านอพยพจากดอนบ้านเก่ามาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณดอนจองจอยและโนนกกกอกใกล้กับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก เมื่อมีการตั้งวัดใหม่ประจำหมู่บ้านวัดดอนบ้านเก่าจึงร้างและไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ในปี พ.ศ. 2542 พระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร วงศ์มาลัย) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิศาลพัฒนาทรผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร และมีชาติภูมิเดิมที่บ้านโนนศิลาเลิงได้มีบัญชาให้ชาวบ้านร่วมกันพัฒนาวัดดอนบ้านเก่าให้มีสภาพเหมาะแก่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนามีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาและสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

วัดบ้านโนนศิลาเลิง เป็นวัดประจำหมู่บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2432 หลังจากบ้านเก่าเกิดแผ่นดินแยกแตกเป็นบริเวณกว้างและลึกเป็นแนวยาว ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นลางร้ายและดวงชะตาบ้านขาด หากอาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเก่าต่อไปจะเกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ พ่อเฒ่าเมืองปากผู้นำหมู่บ้านได้ปรึกษากับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ได้แก่ เฒ่าพระบูรม พ่อเฒ่าสาง พ่อเฒ่าสิงห์ และพ่อเฒ่าสาแล้ว จึงนำชาวบ้านอพยพจากดอนบ้านเก่ามาตั้งบ้านถิ่นฐานใหม่บริเวณดอนจองจอยและโนนกกกอกใกล้กับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก พร้อมกับสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้น วัดบ้านโนนศิลาเลิงอยู่ทางด้านทิศเหนือของบ้านโนนศิลาเลิงใกล้กับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก มีพื้นที่ประมาณ 20 ไร่ 1 งาน 2 ตารางวา อาณาเขตทิศเหนือ ประมาณ 10 เส้น 2 วา จดลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก อาณาเขตทิศใต้ ประมาณ 2 เส้น จดถนนสาธารณะ อาณาเขตทิศตะวันออกประมาณ 10 เส้น จดหมู่บ้าน และอาณาเขตทิศตะวันตก ประมาณ 10 เส้น จดทางสาธารณะ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2520 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ปัจจุบันสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 22 วัดบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7

วัดสว่างวัฒนาราม เป็นวัดประจำหมู่บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 เดิมชื่อว่า "วัดสว่างอารม" อยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2435 พร้อมกับการตั้งหมู่บ้านหลังจากที่พ่อใหญ่ขาว ปัญญา พ่อใหญ่ราชวงศ์ และพ่อใหญ่จารย์ซา พร้อมชาวบ้าน จำนวน 6 ครอบครัว อพยพโยกย้ายจากบ้านฟ้าแดดไปอยู่ที่บ้านหลุมเลาปัจจุบัน คือ บ้านขามสร้างลึก เนื่องจากถูกกดขี่ข่มเหงและไม่ได้รับความเป็นธรรม ต่อมาได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ดอนกวางหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "บ้านดอนกวาง" เมื่ออยู่ได้ประมาณ 2 ปี ชาวบ้านทั้ง 6 ครอบครัว ได้ตกลงกันว่าจะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านดอนกวางตลอดไปและในขณะนั้น พ่อใหญ่ราชวงศ์เป็นนายบ้าน ได้นิมนต์พระครูพิมที่อยู่วัดบ้านดอนกลอยมาตั้งวัดสว่างอารมซึ่งเป็นวัดภายในหมู่บ้าน บ้านดอนกวางจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น "บ้านสว่าง" และเปลี่ยนชื่อวัดว่า "วัดสว่างวัฒนาราม" ปัจจุบันมีเนื้อที่ จำนวน 6 ไร่ 2 งาน 25 ตารางวา สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

ภาพประกอบ 23 วัดสว่างวัฒนาราม บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9

วัดอรุณรัตนสีสุก เป็นวัดประจำหมู่บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของบ้านสีสุก ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2463 โดยมีนายชานนท์ อินทร์แปลง เป็นผู้นำชาวบ้านในการสร้างวัด ต่อมาหลังจากตั้งหมู่บ้านแล้วเป็นวัดร้างไม่มีพระจำพรรษา จนถึงปี พ.ศ. 2521 จึงทำการบูรณปฏิสังขรณ์และมีพระจำพรรษาตลอดมาจนถึงปัจจุบัน วัดอรุณรัตนสีสุกมีเนื้อที่ จำนวน 5 ไร่ 3 งาน 55 ตารางวา น.ส.3 เลขที่ 44 อาณาเขตทิศเหนือประมาณ 2 เส้น 10 วา จดทางสาธารณประโยชน์ ทิศใต้ประมาณ 2 เส้น 5 ว่า จดที่ดินชาวบ้าน ทิศตะวันออกประมาณ 2 เส้น 7 วา จดที่ดินชาวบ้าน ทิศตะวันตกประมาณ 2 เส้น 12 วา จดทางสาธารณประโยชน์ ปัจจุบันสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 24 วัดอรุณรัตนสีสุก บ้านสีสุก หมู่ที่ 3

วัดโนนวังทองสามัคคีธรรม เป็นวัดประจำหมู่บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือหมู่บ้านตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2514 เดิมชื่อว่า "วัดบ้านวังเดือนห้า" และมีลักษณะเป็นที่พักสงฆ์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดโนนวังทองสามัคคีธรรมและเปลี่ยนเป็นสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต เนื่องจากพระที่บวชใหม่ซึ่งมาจำพรรษาที่วัดส่วนใหญ่สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ปัจจุบันวัดโนนวังทองสามัคคีธรรมยังมีลักษณะเป็นที่พักสงฆ์เพราะพื้นที่ตั้งวัดไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินหรือ น.ส.3 ชาวบ้านวังเดือนห้าได้ดำเนินการเพื่อขอตั้งวัดเป็นทางการหลายครั้งแต่ยังไม่ประสพความสำเร็จ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 25 วัดโนนวังทองสามัคคีธรรม บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4

วัดสุวรรณหงษ์ เป็นวัดประจำหมู่บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 เดิมชื่อว่า "วัดสว่างแสงจันทร์หนองคู" ซึ่งเป็นชื่อที่ได้จากชื่อของหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อ ปี พ.ศ. 2477 พ่อใหญ่ทองคำไม่ทราบนามสกุล ชาวบ้านหนองคูและเพื่อนบ้านได้ร่วมกันพัฒนาวัโดยตัดโค่นต้นไม้และถากถางพื้นที่ให้เรียบ ต่อมามีนกลักษณะคล้ายหงษ์ซึ่งชาวบ้านหนองคูเชื่อว่าเป็นนกหงษ์ ได้บินมาอยู่อาศัยที่ต้นประดู่ภายในวัด ชาวบ้านเห็นเป็นนกประหลาดจึงได้พยายามขับไล่ให้นกหนีไปจากวัด แต่นกกลับไม่แสดงอาการตื่นตระหนกต่อการขับไล่ของชาวบ้านแต่อย่างใด ชาวบ้านจึงปล่อยให้นกหงษ์อยู่อาศัยที่ต้นประดู่ภายในวัดหลายวันต่อมานกหงษ์ถูกยิงตายโดยไม่ทราบว่าผู้ยิงเป็นใคร ชาวบ้านหนองคูจึงรู้สึกเสียดายนกหงษ์มาก พ่อใหญ่ทองคำซึ่งเป็นผู้ที่มีฝีมือทางด้านงานศิลปะ จึงนำไม้มาแกะสลักเป็นรูปนกหงษ์เก็บไว้ภายในวัด ต่อมาปี พ.ศ. 2484 นายเตรียมการ นาแถมนาค ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านพร้อมกับพระทองคำเจ้าอาวาสวัดได้ร่วมกับชาวบ้านพัฒนาวัด เมื่อปรึกษาหารือกันแล้วเห็นว่าควรเปลี่ยนชื่อเป็น "วัดสุวรรณหงษ์" เพื่อให้สอดคล้องกับรูปหงษ์แกะสลักที่เก็บไว้ภายในวัด ปัจจุบันมีพื้นที่ทั้งหมด จำนวน 5 ไร่ 3 งาน 79 ตารางวา และสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

ภาพประกอบ 26 วัดสุวรรณหงษ์ บ้านหนองคู หมู่ที่ 5

วัดนาสีนวล เป็นวัดประจำหมู่บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของบ้านนาสีนวล เป็นวัดคู่บ้านตั้งแต่ได้ตั้งหมู่บ้านครั้งแรกในปี พ.ศ. 2533 หลังจากที่ชาวบ้านได้ขอแยกออกมาจากบ้านสีสุกเพื่อมาตั้งหมู่บ้านใหม่ชื่อว่า "บ้านนาสีนวล" และตั้งวัดนาสีนวลขึ้นเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ปัจจุบันวัดนาสีนวลสังกัดคณะสงฆ์มหานิกายและมีลักษณะเป็นที่พักสงฆ์เช่นเดียวกับวัดโนนวังทองสามัคคีธรรม บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 27 วัดนาสีนวล บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6

วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา เป็นวัดประจำหมู่บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของบ้านดอนม่วง ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541 เนื่องในวโรกาสมหามงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ เจริญพระชนมายุครบ 6 รอบ 72 พรรษา โดยพระราชพิพัฒนาทร ซึ่งขณะนั้นสมณศักดิ์เป็นที่พระพิสาลพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ผู้รับสนองพระราชดำริ ประธานอุปถัมภ์อำนวยการโครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มูลนิธิถาวรจิตตถาวโร-วงศ์มาลัย พร้อมด้วยชาวบ้านได้ช่วยกันจัดหาที่ดินเพื่อก่อสร้างวัด และจัดรูปแบบดำเนินการแบบทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ เนื่องจากเห็นว่าบ้านดอนม่วงตั้งบ้านเรือนมานานยังไม่มีวัดประจำหมู่บ้านและเป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านการพัฒนาจิตใจ วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษาต่างจากวัดทั่วไป คือ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง 30% เป็นแหล่งน้ำ ส่วนที่สอง 30% เป็นนาข้าว ส่วนที่สาม 30% ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก ส่วนที่สี่ 10% เป็นที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวก ศาลาและกุฎิสร้างแบบเรียบง่าย มีการผสมผสานกิจกรรมของสงฆ์กับโครงการวัดทฤษฎีใหม่ให้กลมกลืนกันและสอนธรรมะเน้นความขยันอดทนในการทำมาหากิน มีความซื่อสัตย์ ความ

จริงใจ และความสามัคคีในสังคมยึดหลักธรรม ศรัทธา สัจจะ ขยัน จาคะ สามัคคี พึ่งตนเอง และใช้ปัญญา ปัจจุบันวัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา มีพื้นที่ 15 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา และสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

ภาพประกอบ 28 วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8

จะเห็นได้ว่า จากลักษณะสังคมอีสานที่เป็นสังคมชนบท ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายและมีความเชื่อถือตามประเพณี ได้ส่งผลให้ศาสนาแบบชาวบ้านมีอิทธิพลต่อสังคมอีสานและชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง โดยทำให้ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม ชาวบ้านมีความเคารพนับถือยกย่องผู้อาวุโสและมีความรู้สึกผูกพันในกลุ่มเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและยึดถือหลักศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้สืบทอดศาสนา มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และภูตผีซึ่งส่งผลให้เกิดพิธีต่าง ๆ มากมาย เช่น สะเดาะเคราะห์ หรือสู่ขวัญ และมีค่านิยมในการยกย่องผู้มีอำนาจวาสนาผู้เป็นเจ้านาย ยกย่องผู้มีความรู้และผู้มีการศึกษา ผู้มีฐานะมั่นคง (ประดิษฐ์ มัชฌิมา. 2523 : 84-88) ซึ่งเมื่อสังคมชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีลักษณะดังกล่าวการเปลี่ยนแปลงของสังคมจึงเป็นไปได้ช้า โดยเฉพาะในด้านความเชื่อในไสยศาสตร์และการนับถือผีสางเทวดาที่บรรพบุรุษชาวอีสานยึดถือสืบมาจนถึงปัจจุบันจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อศาสนา

พราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคม ระบบความเชื่อดังกล่าวก็ได้ผสานสัมพันธ์กันในพิธีกรรมที่ปฏิบัติ

ความเชื่อ

ในราวพุทธศตวรรษที่ 5 นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นเข้าสู่ยุคสังคมเมืองของดินแดนแถบภาคอีสาน การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและแว่นแคว้นใกล้เคียง มิได้เป็นเพียงการแลกเปลี่ยนทางด้านการติดต่อค้าขายหรือด้านศิลปวิทยาการเท่านั้น หากยังส่งผลต่อเนื่องไปถึงระบบความคิดและคติความเชื่อต่าง ๆ อีกด้วย โดยความเชื่อในพุทธศาสนาได้แผ่เข้าสู่ภาคอีสานโดยผ่านลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนศาสนาพราหมณ์ได้เคลื่อนเข้าสู่ดินแดนแถบนี้ผ่านทางปากแม่น้ำโขงสู่อาณาจักรขอมโบราณ และได้ผสมผสานกลมกลืนกับการนับถือภูติผีนับแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ซึ่งได้กลายมาเป็นศาสนาแบบชาวบ้านท้องถิ่นอีสานที่ผู้คนในแถบลุ่มแม่น้ำโขงยังยึดมั่นอย่างเหนียวแน่น

ความเชื่อเป็นการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับความรู้สึกและจิตใจ โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลหรือความเป็นจริงหรือไม่ (ประเทือง คล้ายสุบรรณ. 2531 : 31) ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยปัญหานั้นไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ มนุษย์จึงสร้างความเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไป เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้นมนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจเร้นลับ ซึ่งหากบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจอาจช่วยให้ปลอดภัย รวมทั้งเมื่อประกอบพิธีกรรมให้ถูกต้องจะทำให้รอดพ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ และอยู่เย็นเป็นสุข ความเชื่อจึงมีความหมายต่อแบบแผนในการดำรงชีวิตของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงทั้งในระดับครอบครัวและระดับหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนทางพุทธศาสนาไม่สามารถสนองตอบความต้องการทางจิตใจหรือไม่สามารถเป็นที่พึ่งทางใจขณะที่เกิดภัยซึ่งเกิดจากธรรมชาติได้ เช่น น้ำท่วมฉับพลัน ความแห้งแล้งแสนสาหัสหรือความหนาวเย็นในฤดูหนาวได้ ดังนั้น ชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงหันไปพึ่งพาเทวดา ฟ้าดิน ภูตผี วิญญาณ ได้แก่ ผีฟ้า ผีแถน ผีปู่ตา ผีตาแฮก ตลอดจนผีมเหสักข์หลักเมืองแทน โดยมูลเหตุแห่งความเชื่อถือว่าธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นแผ่นดิน ผืนน้ำ พืช สัตว์ และมนุษย์อุบัติขึ้นในโลกด้วยอำนาจแห่งผีฟ้าหรือผีแถน ซึ่งในพงศาวดารล้านช้างกล่าวถึงชนกลุ่มแรกที่ออกมาจากน้ำเต้าปุ้งว่าขุนทั้งสาม คือ ปู่ลางเซิง ขุนเค็ก และขุนคาน ขออนุมัติต่อแถนเพื่อลากลับมาอยู่เมืองมนุษย์ตามเดิมโดยอ้างว่า “ข่อยนี้อยู่เมืองบนก็บ่แก่น แล่นเมืองฟ้าก็บ่เป็น” พระยาแถนจึงอนุมัติให้อพยพลงมาอยู่ “นาบ่อนน้อยอ้อยหนู” และให้ควายลงมาไถนา ต่อมาควายตายและมีต้นน้ำเต้าขึ้นที่ซากของควาย น้ำเต้ามีผลขนาดใหญ่ผลหนึ่งหรือชาวอีสานเรียกว่า “น้ำเต้าปุ้ง” เมื่อโตเต็มที่ขุนทั้งสามได้ยินเสียงคนอยู่ในผลน้ำเต้าจำนวนมาก จึงเอาเหล็กซีแดงเจาะรู

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

เพื่อให้คนออกมา 2 รู คือ พวกไทยลมกับไทยผิวเนื้อดำคล้ำ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพวกข่า ขอม เขมร และมอญ แต่ยังมีคนเหลืออยู่ในน้ำเต้าปุ้งอีกขุนทั้งสามจึงหาสิ่วมาเจาะใหม่อีก 3 รู พวกที่ออกมารุ่นหลังหรือรุ่นน้อยนี้ออกมาจากรูสิ่ว ไม่ถูกรมควันจึงมีผิวกายขาว ได้แก่ ไทยเลิง ไทยลอ ไทยคราว ซึ่งกลายมาเป็นบรรพบุรุษของคนลาว คนไทย คนญวนในภายหลังและปรากฏในฮีตคองว่า "... เถิงเดือนเจียงนั้นให้เลี้ยงผีมด ผีหมอ ผีฟ้า ผีแถน และนิมนต์เจ้าเข้าปริวาสกรรม..." และ "...เถิงเดือนเจ็ดฟ้าวเลี้ยงมเหสักข์หลักเมือง บนอารักขาเทพยดาทั้งสี่ คือ ท้าวจตุโลกบาลผู้ปกครองรักษาโลก อันได้แก่ ท้าวธตะรัฏฐะ ท้าววิรุฬหวะ ท้าววิรูปักขะ และท้าวกุเวระ และเทพยดาทั้งแปด..." (จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2523 : 106)

ดังนั้น ความเชื่อที่เกิดขึ้นกับมนุษย์จึงเกิดจากความไม่รู้เป็นประการสำคัญ เมื่อได้พบกับเหตุการณ์ทางธรรมชาติ จึงเกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลังและบังคับให้เป็นอย่างนี้ จึงพากันบูชาสักการะเซ่นสรวงเพื่อให้สิ่งเกิดขึ้นหรือที่ตนประสบผ่อนคลายความรุนแรงลงและบันดาลความสุขมาให้ (มณี พยอมพงศ์. 2536 : 66-120) เมื่อมนุษย์ต้องการความปลอดภัยทางด้านร่างกายและจิตใจ ความเชื่อจึงมีอิทธิพลเหนือจิตใจของมนุษย์และเป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร (2) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญ (3) ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค (4) ความเชื่อเกี่ยวกับลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ (5) ความเชื่อเกี่ยวกับการสะเดาะเคราะห์ (6) ความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย (7) ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ และ (8) ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร

สังคมชนบทภาคอีสานมีการดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม การดำเนินชีวิตต้องอาศัยปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ฤดูกาลต่าง ๆ ได้กำหนดให้เกิดการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเอง ความผิดปกติหรือผันแปรของธรรมชาติมีผลทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่สามารถกำหนดให้ธรรมชาติตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ดังนั้น จึงคิดหาวิธีติดต่อสื่อสารกับธรรมชาติ แล้วเกิดเป็นความเชื่อในสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติและมีการกำหนดพิธีกรรมขึ้นเพื่อเป็นการเอาใจธรรมชาติ โดยเชื่อว่าถ้าปฏิบัติได้ถูกต้องจะส่งผลดีแก่ตนเอง (ทำนุ วรธงไชย. 2536 : 109) การบริโภคอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงก็เช่นเดียวกัน การดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการบริโภคล้วนมีคติความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติ การปฏิบัติตามคติความเชื่อเกี่ยวกับการแสวงหาอาหารและการบริโภคอาหารของชาวบ้าน นอกจากจะเกิดสิริมงคลแก่ชีวิตแล้วยังเชื่อว่าผู้ปฏิบัติตามความเชื่อที่

บรรพบุรุษบัญญัติไว้จะมีผลทำให้การดำเนินชีวิตบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีความสุข ด้วยความสำคัญดังกล่าวความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงตลอดมา ถึงแม้ว่าความเชื่อในบางอย่างจะไม่สมเหตุสมผลหรือเป็นไปไม่ได้ในข้อเท็จจริง แต่ยังมีคนเชื่อและยอมรับโดยไม่มีการทักท้วงหรือหาเหตุผลมาคัดค้านเพราะถือว่าเป็นเรื่องที่มีมาแต่โบราณลูกลานจำเป็นต้องปฏิบัติตาม ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเกี่ยวกับแหล่งที่มาและวิธีการได้มาซึ่งอาหาร และ (2) ความเชื่อเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหาร ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับแหล่งที่มาและวิธีการได้มาซึ่งอาหาร ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อว่าการปฏิบัติตามคติความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีตนั้น จะส่งผลให้การหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติประสบความสำเร็จโดยสามารถเก็บหาหรือจับสัตว์ต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือนได้เป็นจำนวนมากซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “หมาน” ในทางตรงกันข้ามหากชาวบ้านไม่ปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวแล้ว จะส่งผลให้การหาอาหารในครั้งนั้นประสบกับความล้มเหลวไม่สามารถหาอาหารได้ตามความต้องการหรือได้ปริมาณไม่เพียงพอกับการบริโภค การกำหนดข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติดังกล่าว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่เป็นผู้หาอาหารไม่ทราบสาเหตุว่าเพราะอะไรจึงต้องกำหนดเช่นนั้น แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามเพราะพ่อแม่สอนให้ปฏิบัติ ซึ่งที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นกุศโลบายของบรรพบุรุษอย่างหนึ่งที่ต้องการให้คนรุ่นหลังเป็นคนมีความกตัญญูกตเวทีและมีระเบียบวินัยและมีความสามัคคีกัน ทั้งนี้เพราะการหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติบางแห่งอยู่ไกลจากหมู่บ้านและมีอันตราย ชาวบ้านที่เดินทางไปด้วยกันต้องเป็นคนมีน้ำใจและระเบียบวินัยการหาอาหารจึงจะบรรลุจุดมุ่งหมาย ความเชื่อเกี่ยวกับแหล่งที่มาและวิธีการได้มาซึ่งอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ห้ามเดินข้ามเครื่องมือดักจับสัตว์ทุกชนิด ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าหากเดินห้ามเครื่องมือดักจับสัตว์ถือว่าไม่ให้ความเคารพและไม่ให้ความสำคัญกับเครื่องมือที่ใช้ในการหาอาหารเพราะเครื่องมือดักจับสัตว์มีบุญคุณช่วยให้คนมีชีวิตอยู่ได้ นอกจากนั้นชาวบ้านยังเชื่อว่าถ้าเดินข้ามแล้วจะทำให้เครื่องมือชนิดนั้นดักจับสัตว์ไม่ได้หรือได้ปริมาณน้อย ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ไม่หมาน” โดยเฉพาะผู้หญิงการเดินข้ามเครื่องมือดักจับสัตว์ถือว่าเป็นมารยาทที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง เพราะเครื่องมือดักจับสัตว์ต่าง ๆ ผู้ชายมีหน้าที่ในการสร้างและนำไปใช้ จึงถือว่าเป็นสิ่งของเฉพาะส่วนตัวสำหรับผู้ชาย

ห้ามวางเครื่องมือจับสัตว์บนพื้นดิน ขณะที่กำลังหาอาหารและเลิกใช้งาน การวางบนพื้นดินถือว่าเป็นการไม่เคารพหรือไม่ให้ความสำคัญกับเครื่องมือเครื่องใช้ในการ

หาอาหาร อันเป็นผลทำให้เกิดความไม่สบายใจและไม่พึงประสงค์แก่ผู้พบเห็นโดยทั่วไป รวมทั้งการวางบนพื้นดินอาจทำให้ปลวกแมลงรวมทั้งสัตว์ทำลายก่อให้เกิดความเสียหายได้

ภาพประกอบ 29 การเก็บรักษาลอบซึ่งเป็นเครื่องมือดักปลาไว้บนที่สูง

ห้ามออกหาอาหารในวันพระหรือวันธรรมสวนะ เพราะจะทำให้หาอาหารไม่ได้ ซึ่งข้อห้ามข้อนี้มีจุดประสงค์ คือ ต้องการให้ชาวบ้านไปวัดทำบุญเพื่อจะมีโอกาสใกล้ชิดกับศาสนา

ขณะที่เดินทางออกหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติต่าง ๆ ต้องระวังการพูด ห้ามพูดจาไม่สุภาพ พูดหยอกล้อ ถกเถียงโต้แย้งกันหรือพูดคุยกันเสียงดังทำให้หาอาหารไม่ได้

ก่อนลงมือหาอาหารประเภทใดก็ตามต้องทำการขออาหารนั้น ๆ จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณนั้นก่อน การขอทำง่าย ๆ โดยการพูดขอแบบลอย ๆ เพราะชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารจะมีเทวดาเป็นเจ้าของรักษาอยู่ ก่อนลงมือหาอาหารจึงจำเป็นต้องขอจากเจ้าของเสียก่อน

ขณะที่ออกล่าสัตว์ชนิดต่าง ๆ เมื่อเห็นสัตว์ครั้งแรกห้ามทักท้วงหรือใช้นิ้วชี้ จะทำให้จับสัตว์ชนิดนั้น ๆ ไม่ได้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ห้ามล่าสัตว์และเก็บพืชผักตลอดจนตัดต้นไม้ในเขตดอนปู่ตา เพราะผีปู่ตาจะโกรธและบันดาลให้คนในครอบครัวประสบภัยพิบัติ

เมื่อไปหาปลาหรือล่าสัตว์กันเป็นกลุ่ม ถ้าได้ปริมาณมากหรือน้อยต้องแบ่งปันกันให้ได้ครบเท่าทุกคน แม้แต่เด็กในครรภ์ก็ให้นับเป็นส่วนหนึ่งด้วย

ความเชื่อเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหาร ความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อของชาวอีสานโดยทั่วไป (ทวน ยุทธพงษ์. 2533 : 64-66) ประกอบด้วย (1) ความเชื่อที่เป็นข้อแนะนำ และ (2) ความเชื่อที่เป็นข้อห้าม ดังนี้

ความเชื่อที่เป็นข้อแนะนำ เป็นความเชื่อที่กำหนดไว้เพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติตามเพราะถือว่าเป็นการปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งข้อแนะนำเหล่านี้อาจเกิดขึ้นเนื่องจากต้องการให้ชาวบ้านรู้จักประหยัด เกิดความพร้อมและมีการวางแผนในการจัดสรรอาหารสำหรับครอบครัว เพื่อนบ้าน และศาสนา ความเชื่อที่เป็นข้อแนะนำเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ข้าวที่จะถวายพระควรเป็นข้าวกันหวด เพราะเป็นข้าวที่นึ่งสุกใหม่ส่วนที่อยู่ข้างบนนั้นอาจเป็นข้าวที่เหลือจากรับประทานจากมื้อที่ผ่านมา นำมานึ่งรวมกับข้าวใหม่อีกครั้ง

ข้าวที่เหลือจากใส่บาตรแล้ว ควรปั้นเป็นก้อนวางไว้ตามเสารั้ว คานไม้ เพื่อเป็นทานแก่ นก กา และภูตผี

การตักบาตร ควรใส่แต่ข้าวสุกเท่านั้นส่วนกับข้าวให้นำไปถวายพระเองที่วัด

ข้าวที่นำไปบริโภคนอกบ้าน ถ้าเหลือให้นำกลับมาด้วยทุกครั้ง

การบริโภคอาหารเย็นควรมีข้าวสุกเหลือไว้ในกระติบข้าว เพื่อให้ผีเรือนได้กินด้วย

หลังจากที่รับประทานอาหารอิ่มแล้ว ควรพนมมือขึ้นเหนือศีรษะเพื่อแสดงความสำนึกบุญคุณข้าวและอาหาร

ก่อนจะตักข้าวเปลือกที่ยุ้งฉางไปสีเป็นข้าวสาร ต้องกล่าวคำว่า “กินอย่าให้บก จกอย่าให้ลงเด้อ” และหลังจากที่ตักข้าวเสร็จต้องคว่ำภาชนะที่ใช้ตัก

ในครัวเรือนนอกจากจะมีข้าวสารแล้ว ควรมีข้าวเปลือกเหลือไว้อีกส่วนหนึ่ง เผื่อมีความจำเป็นรีบด่วนจะสามารถแปรสภาพเป็นข้าวสารใช้ได้ทันกาล

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

เมื่อตักข้าวสารไปแช่ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “หม่า” ต้องนั่งคุกเข่าให้เรียบร้อย

คนที่อาศัยอยู่ครอบครัวเดียวกัน ต้องรับประทานอาหารพร้อมกัน

ขณะที่รับประทานอาหาร หากมีเพื่อนบ้านหรือแขกมาเยี่ยมต้องเชิญให้ร่วมรับประทานด้วย

เด็กเป็นโรคตาฟางควรให้รับประทานตับย่างกับข้าวเย็น

เด็กควรรับประทานปลาดุกและลูกอ๊อดซึ่งชาวอีสานเรียกว่า“ฮวก” จะทำให้แข็งแรง

หญิงมีครรภ์เวลารับประทานข้าวห้ามนั่งขวางประตู ทำให้คลอดลูกยาก

หญิงแม่ลูกอ่อนที่อยู่ในระยะให้นมลูก ควรกินอาหารที่ทำสุก เพราะอาหารดิบ เช่น เนื้อวัว เนื้อควาย จะทำให้ลูกที่กินนมท้องเสียได้

ความเชื่อที่เป็นข้อห้าม ความเชื่อที่เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ (1) ห้ามเด็กรับประทานหัวปลา ไตหรือกึ๋นของเป็ดและไก่ เพราะเชื่อว่าจะทำให้สมองทึบเรียนหนังสือไม่เก่ง (2) ห้ามเด็กรับประทานพุงปลาช่อน เพราะจะทำให้เป็นคนขี้หนาว (3) ห้ามเด็กรับประทานไข่ตายโคม ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ไข่ด้าน” เพราะเชื่อว่าจะทำให้เป็นคนดื้อด้าน (4) ห้ามผู้หญิงรับประทานกล้วยแฝด เพราะจะทำให้ได้ลูกแฝด (5) เด็กเป็นโรคตาแดงห้ามรับประทานหน่อไม้ดอง ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “หน่อไม้ส้ม” และเนื้อไก่ (6) ห้ามคนเป็นไข้รับประทาน แตงโม ฝรั่ง มะม่วง ส้ม กล้วยน้ำว้า ฟักทองถั่ว และส้มตำ (7) ห้ามหญิงแม่ลูกอ่อนรับประทานปลากั้ง ปลาค้าว ปลาหลาด ปลาชะโด ปลาไหล ผักชะอม ผักขี้เหล็ก ผักตำลึง จักจั่น เนื้อควาย เนื้ออีเห็น และเนื้อเป็ดเทศ (8) คนเป็นริดสีดวงทวารห้ามรับประทานปลาร้าหรือปลาแดก ปลาไหล ปลาซิว กุ้ง เนื้อวัว และเนื้อควาย (9) ห้ามเด็กรับประทานข้าวจี่ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฟันผุ (10) เวลารับประทานอาหารห้ามนอนหรือรับประทานแกงคาหม้อ (11) ห้ามเด็กรับประทานปลาไหลจะทำให้เลือดกำเดาออกง่าย และห้ามรับประทานปลาซิวจะทำให้เด็กไอ (12) ห้ามหญิงสาวฉีกปลาร้าจะทำให้แต่งตัวไม่สวย และ (13) หญิงมีครรภ์และแม่ลูกอ่อน เช่น ห้ามกินเนื้อควายเผือกจะทำให้เจ็บป่วยและไม่มีน้ำนม ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ผิดกระบูน” กินอาหารทะเลจะทำให้เลือดแห้งและไม่มีน้ำนม เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นเรื่องที่บอกเล่าต่อ ๆ กันมาโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ถึงแม้ว่าปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเหลืออยู่น้อย แต่ยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของความเชื่อเหล่านี้ยังคงเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เพราะถือเป็นการห้ามรับประทานอาหารบางประเภทขณะที่ร่างกายอยู่ในภาวะที่ไม่ปกติหรือไม่เหมาะสมกับวัย

ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญ

ศาสนามีความสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมของสังคม เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อย คำสอนทางศาสนาถือเป็นตัวกระตุ้นหรือประคับประคองให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่สังคมต้องการ โดยปรากฏในรูปของการปฏิบัติตามหลักธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา ในทางสังคมวิทยาศาสนามีฐานะเป็นองค์กรหรือสถาบันที่ได้รวมความเชื่อและการปฏิบัติของบุคคลในสังคม แนวคิดเกี่ยวกับบุญจัดเป็นคำสอนของศาสนาด้านความประพฤติซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของสังคมให้บรรลุผลอันดีงาม หลักคำสอนเรื่องบุญเป็นคำสอนหนึ่งที่พระพุทธศาสนานำมาใช้เพื่อให้มนุษย์มีความประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม ซึ่งบุญในพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 (ปุญญกิริยาวัตถุสูตร) ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยา+วัตถุ) บุญกิริยา หมายถึง การตั้งใจบำเพ็ญบุญ วัตถุ หมายถึง เหตุให้เกิดอานิสงส์ต่าง ๆ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539 : 415) ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุจึงเป็นการบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งประกอบด้วยการทำบุญสำเร็จด้วยทาน ศีล และภาวนามีระดับการปฏิบัติและผลของการทำบุญ ได้แก่ (1) ถ้าให้ทานน้อยและรักษาศีลน้อย ไม่ฝึกภาวนาเลย เมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดเป็นมนุษย์ในส่วนชั่ว (2) ถ้าให้ทานพอประมาณและรักษาศีลพอประมาณ ไม่ฝึกภาวนาเลย เมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดเป็นมนุษย์ในส่วนดี (3) ถ้าให้ทานมาก รักษาศีลมาก ไม่ฝึกภาวนาเลย เมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดเป็นเทพในชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามะ ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตีตามลำดับ และ (4) การให้ทานของคนดีมีอยู่ 8 ประการ ได้แก่ ให้สิ่งของสะอาด ให้สิ่งของประณีต ให้ตามกาล ให้สิ่งของที่ควรให้ เลือกดีแล้วจึงให้ ให้ต่อเนื่อง ขณะให้มีจิตเลื่อมใสและให้แล้วก็อิ่มเอิบใจ (สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2539 : 574)

นอกจากนั้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังเชื่อว่าการทำบุญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งเรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ 3” หรือ “หลักการทำความดี 3 ประการ” คือ

ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง หลักการทำความดีด้วยการให้ทาน ซึ่งประกอบด้วยอามิสทาน หมายถึง การทำความดีด้วยการแบ่งสิ่งของที่ตนมีให้แก่ผู้อื่น เป็นการให้

เพื่อช่วยค้ำจุนชีวิตช่วยให้คนอื่นมีที่พึ่งอาศัย และธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำ สั่งสอน ชี้แนะผู้อื่นให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม หลักความจริงหรือวิชาการต่าง ๆ ช่วยให้คนอื่นรู้จักพึ่งตนเองได้ต่อไปในอนาคต การให้ทานเพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนั้น พระพุทธศาสนากำหนดไว้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ปาฏิบุคลิกทาน หมายถึง ทานที่ให้เจาะจงตัวบุคคลหรือให้เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และลักษณะที่สอง สังฆทาน หมายถึง ทานที่ถวายแก่สงฆ์หรือให้แก่บุคคลเป็นส่วนรวม เช่น ถวายสิ่งของแก่พระภิกษุโดยไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่ง การให้ทานลักษณะนี้พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญการให้สังฆทานว่าเป็นการให้ทานที่ดีเลิศมีผลมากที่สุด การให้ทานเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการทำบุญ ซึ่งจะได้บุญมากหรือน้อยนั้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีหลักเกณฑ์การให้ทาน 3 ประการ คือ ประการแรก ทายก หมายถึง ตัวผู้ให้ทานมีเจตนาในการให้ทานตั้งใจจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง ประการที่สอง ปฏิคหก หมายถึง ผู้รับมีคุณความดีมีศีลมีคุณธรรมทำแต่คุณประโยชน์โดยไม่หวังลาภหรือแสวงหาผลประโยชน์ด้วยเจตนาหลอกลวง ไม่เป็นผู้ประพฤติร้าย ทานที่ให้ก็จะมีผลมาก และประการที่สาม ไทยธรรม หมายถึง วัตถุหรือของที่ให้เป็นของบริสุทธิ์ สมควรเป็นของมีประโยชน์จัดหามาด้วยความตั้งใจตามกำลัง ไม่ใช่ของทิ้งขว้าง ของนั้นเมื่อให้แล้วจะเป็นประโยชน์ทานจะมีผลมาก

นอกจากนั้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อว่าการให้ทานเป็นการเตรียมจิตใจให้พร้อมในความดีงามเพื่อก้าวไปสู่การทำบุญอื่น ๆ ที่สูงขึ้น โดยทั่วไปการให้ทานแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ กรณีแรก ให้ทานเพื่ออนุเคราะห์ คือ ช่วยเกื้อหนุนคนตกทุกข์ได้ยากอดอยาก ขาดแคลนหรือผู้ประสบภัยพิบัติ ให้เขามีโอกาสเป็นอยู่และตั้งตัวได้ และกรณีที่สอง ให้ทานเพื่อบูชาคุณ คือ ให้เพื่อยกย่องเชิดชูผู้มีพระคุณ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ที่จะนำคนก้าวไปในการทำความดีงาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2542 ข : 14) ซึ่งผลของการให้ทานจะส่งผลให้ผู้ที่ทำทานเป็นที่รักของบุคคลอื่น ไม่หลงกาละหรือไม่กลัวตายและเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์หรือไปเกิดบนสวรรค์ (สุชีพ ปุญญนุภาพ. 2539 : 567) นอกจากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่กล่าวไว้ว่าการให้ทานจะถือว่าเป็นการทำบุญที่ถูกต้องสมบูรณ์นั้นมีหลักปฏิบัติอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก บุพเจตนา คือ มีเจตนาก่อนทำ หมายถึง มีความตั้งใจทำด้วยความเสื่อมในมาแต่ต้น ประการที่สอง มุญจนเจตนา คือ มีเจตนาขณะทำ หมายถึง ในเวลาให้ทานก็ทำด้วยความตั้งใจจริง และประการที่สาม อปราปรเจตนา คือ มีเจตนาสืบเนื่องต่อ ๆ ไป หมายถึง หลังจากให้ทานแล้วก็มีความเอิบอิ่มชื่นใจปีติที่ได้ทำการให้ แม้ของที่ให้จะน้อยไม่มีราคาแต่ถ้ามีเจตนาดีงามแรงกล้าทานก็มีผลมาก

สีลมัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การทำความดีด้วยการรักษาศีล ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ คือ ศีล 5 หรือเบญจศีลซึ่งเป็นการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ได้แก่ ข้อที่หนึ่ง ปาณาติปาตา เวรมณี เป็นการเว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน ข้อที่สอง อทินนาทานา เวรมณี เป็นการเว้นจากการลัก คดโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์และทำลายทรัพย์สินคนอื่น ข้อที่สาม กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เป็นการเว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน เช่น ลูกและภรรยาผู้อื่น เป็นต้น ข้อที่สี่ มุสาวาทา เวรมณี เป็นการ เว้นจากการพูดเท็จโกหกหลอกลวง และข้อที่ห้า สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เป็นการเว้นจากน้ำเมาสิ่งเสพติดให้โทษเพราะเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าอานิสงส์ของการรักษาศีล จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีความขยันหมั่นเพียรทำการงาน มีกิตติศัพท์อันดีงาม ตายอย่างมีสติและตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2542 ก : 33) ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้แบ่งกลุ่มผู้รักษาศีลออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก กลุ่มที่รักษาศีลแล้วยังเป็นไปเพื่อวัฏฏะหรือการเวียนว่ายตายเกิด ปัจจุบันชาวบ้านส่วนมากรักษาศีลแล้วต้องการได้บุญ โชคลาภและไปเกิดบนสวรรค์หรือต้องการสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า “ยังอยู่ในวัฏฏะ” และกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่รักษาศีลแล้วต้องการออกไปจากวัฏฏะเป็นการรักษาศีลโดยไม่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสหรือไม่ใช้กิเลสรักษาศีล ผลที่ได้จึงเป็นการส่งเสริมให้เกิดสมาธิปัญญามุ่งให้เป็นไปเพื่อความดับทุกข์และในวาระสุดท้าย คือ การมุ่งสู่มรรคผลนิพพาน ส่วนผลบุญหรือสวรรค์เป็นผลพลอยได้ไม่ใช่การแสวงหา (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). 2533 : 71)

ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การทำบุญด้วยการเจริญภาวนาเป็นการฝึกอบรมจิตใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์เพื่อให้ปัญญาเกิดความสมบูรณ์พร้อมใช้งาน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าการฝึกภาวนามีอยู่ 4 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก กายภาวนา เป็นการฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกทางอินทรีย์ด้วยวิธีการที่ดีที่เป็นคุณประโยชน์มิให้เกิดโทษ ลักษณะที่สอง สีลภาวนา เป็นการพัฒนาความประพฤติให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ลักษณะที่สาม จิตตภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันอดทน มีสมาธิเบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น และลักษณะที่สี่ ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหมายตามเป็นจริง ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สถาบันพัฒนาภูมิการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 30 การทำบุญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

การทำบุญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความสอดคล้องกับ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2533 : 6-7) ที่ได้อธิบายเปรียบเทียบผลที่ได้จากการทำบุญไว้ 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก การทำบุญเหมือนอาบน้ำโคลน คือ พวกที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตแล้วทำบุญให้ทานหรือทำบุญเพียงเพื่ออวดอ้างว่าได้ทำบุญเปรียบเหมือนกับการอาบน้ำล้างตัวด้วยโคลน เมื่ออาบเสร็จแล้วโคลนก็ยังติดตัวอยู่ ลักษณะที่สอง การทำบุญเหมือนอาบน้ำเจือแป้งหอม คือ พวกที่ทำบุญด้วยอุปาทานยึดมั่นถือมั่นในบุญในสวรรค์ ทำบุญด้วยความคิดอย่างนี้เหมือนอาบน้ำด้วยแป้งของหอมต่าง ๆ เมื่ออาบเสร็จแล้วเนื้อตัวก็ยังมีแป้งของหอมติดตัวย่อมไม่สะอาด และลักษณะที่สาม การทำบุญเหมือนอาบน้ำสะอาด คือ พวกที่ทำบุญเพื่อจะละความยึดมั่นถือมั่น เพื่อทำให้กิเลสหมดไปจากสันดาน เหมือนอาบน้ำที่สะอาดเมื่ออาบเสร็จแล้วเนื้อตัวก็สะอาดไม่เหลืออะไรให้ยึดติด

จะเห็นได้ว่า บุญตามความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงบังเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลนั้นมีการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยถือว่าการให้ทานเป็นการทำความดีด้วยการแบ่งสิ่งของที่ตนมีให้แก่ผู้อื่น รวมทั้งแนะนำสั่งสอนชี้แนะผู้อื่นให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักความจริงหรือวิชาการต่าง ๆ ส่วนการทำความดีด้วยการรักษาศีล ถือเป็นการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน และการเจริญภาวนาเป็นการฝึกอบรมจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์เพื่อให้เกิดปัญญา

ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค

การเผยแพร่หลักการแพทย์แผนปัจจุบันจากประเทศในซีกโลกตะวันตก ได้เริ่มเข้ามาในประเทศไทยในช่วงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งบรมราชจักรีวงศ์ มีผลให้การแพทย์แผนไทยเสื่อมความนิยมลงและทำให้ความรู้ที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณขาดช่วงลง (พร้อมจิต ศรลัมพ์. 2542 : 29-37) แม้ว่าจะมีโรคใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลายโรคและการรักษาโรคทางด้านแพทย์แผนตะวันตกเจริญขึ้น แต่เมื่อมีเกิดอาการเจ็บป่วยและการรักษาพยาบาลด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันไม่ประสบความสำเร็จ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงได้มีการรักษาโรคโดยผสมกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ซึ่งวิธีการรักษาโรคตามความเชื่อของชาวบ้าน ได้แก่ (1) วิธีการสวดมนต์อ้อนวอน โดยชาวบ้านเชื่อว่าการสวดมนต์อ้อนวอนสามารถรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยได้ เพราะสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้นเนื่องจากภูตผีและวิญญาณนั้นบันดาลให้เกิด หากได้สวดมนต์อ้อนวอนตลอดจนได้บวงสรวงบูชาเซ่นไหว้ เช่น ให้ผู้ป่วยได้ขอขมาหากได้กระทำล่วงเกินไป ซึ่งนอกจากจะทำให้หายเจ็บป่วยแล้วยังอำนวยโชคแก่ตนเองด้วย (2) วิธีแบบมายาศาสตร์และไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อที่ใช้หมอธรรมหรือกระจ้ำเป็นผู้ประกอบพิธีรักษาโรค ปัจจุบันการรักษาแบบมายาศาสตร์และไสยศาสตร์นับวันจะสูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง และ (3) วิธีทำบุญ โดยชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อเกิดการเจ็บป่วย ไม่สบายกาย ไม่สบายใจนั้น หากผู้ป่วยได้ทำบุญ เช่น ตักบาตร ทำบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ไปวัดฟังเทศน์และรักษาศีล หรือการบวช ตลอดจนทำพิธีมงคลต่าง ๆ แล้วจะทำให้จิตใจสบายและหายจากการเจ็บป่วยหรือทุเลาลงได้

จะเห็นได้ว่า การเจ็บป่วยเกิดขึ้นพร้อมกับการอุบัติขึ้นของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มนุษย์ประสบปัญหาในการดำรงชีวิตตลอดมา มนุษย์จึงพยายามแสวงหาวิธีการบำบัดโรคภัยที่บั่นทอนทำลายชีวิตของตนแต่ก็ไม่สามารถรักษาโรคที่เกิดขึ้นให้หายได้เด็ดขาด แม้ว่าปัจจุบันมนุษย์จะค้นพบวิทยาการสมัยใหม่ที่ก้าวหน้ามากเพียงใดก็ไม่อาจเอาชนะโรคร้ายได้และดูเหมือนว่าเชื้อโรคก็ได้พัฒนาตัวเองคู่ขนานไปกับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการของมนุษย์ การเซ่นไหว้บวงสรวงสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเชื่อว่าเป็นต้นเหตุที่ทำให้มนุษย์เจ็บป่วย จนถึงการใช้สมุนไพรทาหรือกินจึงเป็นที่มาของการแพทย์ที่วิวัฒนาการสืบมาจนปัจจุบัน ซึ่งแม้ว่าจะมีการผสมกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์ และพุทธศาสนาที่ถูกนำมาใช้เป็นวิธีการรักษาโรค แต่ในความรู้สึกของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแล้ว กลับมองไม่เห็นข้อขัดแย้งกับการแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะวิธีการรักษาโรคบางอย่างตามความเชื่อได้เกิดผลดีกับบางคน ซึ่งปัจจุบันนี้วิธีการรักษาโรคตามความเชื่อดังกล่าวยังคงหลงเหลืออยู่แต่เป็นความเชื่อเฉพาะบุคคลและบางครอบครัว ที่เห็นว่า

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การรักษาพยาบาลด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันไม่ประสบความสำเร็จ และเลือกใช้วิธีการรักษาโรคตามความเชื่อเป็นหนทางสุดท้าย

ความเชื่อเกี่ยวกับลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์

การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด เป็นจุดเริ่มต้นที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแสวงหาปัจจัยมาใช้ในการต่อสู้กับสภาวการณ์ต่าง ๆ ที่คุกคามชีวิตความเป็นอยู่ของตนและหมู่คณะ ชีวิตของชาวบ้านที่ดำเนินไปบนพื้นฐานแห่งความเชื่อเกี่ยวกับเคราะห์กรรม จึงผูกพันกับโชคและเคราะห์โดยเชื่อว่าสิ่งใดก็ตามที่ส่งผลให้ตนเองปลอดภัย และประสบความสำเร็จตามจุดประสงค์มักถือว่าเป็นโชค หากสิ่งใดที่ส่งผลกระทบทำให้ตนเองเดือดร้อนเป็นทุกข์หรือเจ็บปวด มักถือว่าชีวิตประสบเคราะห์กรรม ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าโชคและเคราะห์เกิดจากบาป บุญ และอำนาจที่มองไม่เห็นบันดาลให้เกิดเหตุร้ายหรือดี เมื่อจะมีโชคและเคราะห์เกิดขึ้นแก่ตนเองหรือญาติพี่น้อง ชาวบ้านจะสังเกตได้จากความผิดปกติของร่างกาย หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวบอกลักษณะเหตุการณ์ล่วงหน้าซึ่งเรียกว่า “ลางสังหรณ์” ลางสังหรณ์ของมนุษย์มีเกิดขึ้นได้ในทุก ๆ วินาทีซึ่งมีทั้งดีและร้าย หากมีลางดีเกิดขึ้นแสดงว่าจะมีโชคได้ลาภ (ว. จีนประดิษฐ์. 2539 : 8) ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ ประกอบด้วย (1) ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากความผิดปกติของร่างกาย (2) ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากสัตว์ (3) ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากเหตุที่เป็นอุบาทว์ 8 จำพวก และ (4) ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากความฝัน ดังนี้

ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากความผิดปกติของร่างกาย ความผิดปกติของร่างกายที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าเป็นลางสังหรณ์บอกเหตุดีและร้าย จะมีทั้งอาการกระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาและอาการสะอึก โดยอาการกระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเรียกว่า “สะเม่น” ได้แก่

เขม่นนัยน์ตาในตอนเช้า หากกระตุกหรือเขม่นบริเวณนัยน์ตาข้างขวาเชื่อว่าจะได้รับข่าวดีมีโชคลาภและของฝากที่ถูกใจ มีเพื่อนฝูงญาติมิตรที่อยู่ทางไกลเดินทางมาหา หากกระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาข้างซ้ายเชื่อว่ามีเหตุร้ายและมีอันตราย จะเกิดการทะเลาะวิวาทกันทั้งภายในครอบครัวและกับผู้อื่น

เขม่นนัยน์ตาในตอนบ่าย กระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาข้างขวา เชื่อว่าให้รีบทำการงานที่ทำคั่งค้างไว้หรือกำลังทำอยู่หรือกำลังเริ่มลงมือทำให้เสร็จ เพราะผลสำเร็จกำลังรออยู่และจะเกิดผลดี หากกระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาข้างซ้ายเชื่อว่าผู้ที่ยังเป็นโสดจะได้สละโสดและคนรักจะนำเอาโชคลาภมาให้

สถาบันพัฒนาภูมิปัญญาการเรียนรู้แห่งชาติ

เขม่นนัยน์ตาในตอนเย็น หากกระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาข้างขวาเชื่อว่าจะได้พบกับคนที่รัก คือ คู่ครองที่พลัดพรากจากกันไป กระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาข้างซ้ายเชื่อว่าจะมีโชคได้ลาภ

เขม่นนัยน์ตาในตอนกลางคืน หากมีอาการกระตุกหรือเขม่นตาข้างขวาเชื่อว่าจะเกิดเรื่องเดือดร้อนและทะเลาะเบาะแว้งกับเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกัน กระตุกหรือเขม่นนัยน์ตาข้างซ้ายเชื่อว่าจะได้รับข่าวดีจากญาติมิตร เพื่อนฝูง หรือเพศตรงข้าม

หากมีอาการสะอึก เชื่อว่ามีคนกำลังบ่นถึงหรือมีคนกำลังนินทาอยู่

ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากสัตว์ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากสัตว์ ประกอบด้วย (1) เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องเดินทางออกจากบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และ (2) เมื่ออาศัยอยู่ในบ้านเรือนในยามปกติหรือนอนหลับพักผ่อน ดังนี้

เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องเดินทางออกจากบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อมีเหตุจำเป็นต้องเดินทางออกจากบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจะมีลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากสัตว์ ได้แก่

หากมีสัตว์ เช่น จิ้งจก ตุ๊กแกตกลงมาตายในกลางวงสนทนาของผู้เดินทาง เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าผู้สนทนาคนใดคนหนึ่งจะพบกับเคราะห์กรรม ต้องหาทางแก้ไขด้วยการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา ต่ออายุ เสริมดวง ทำสังฆทาน เพื่อให้เรื่องร้ายซึ่งเป็นเรื่องหนักลดลงกลายเป็นเรื่องเบาหรืออาจไม่เกิดขึ้น

หากสัตว์ตกลงมาไม่ตาย โดยตกลงแล้วหมอบนิ่งสักครู่หนึ่งแล้วดิ้นรนวิ่งต่อไปได้ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าคนในกลุ่มที่กำลังสนทนาจะเกิดความแตกแยกความสามัคคีกันหรือต้องพลัดพรากจากกันไปไกล

หากสัตว์ตกลงมาตรงหน้าคนใดคนหนึ่งและสัตว์นั้นวิ่งหรือคลานต่อไปได้ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าในไม่ช้านี้จะได้รับโชคลาภ ถ้าเป็นข้าราชการหรือพนักงานมีเงินเดือนจะได้เลื่อนขั้นเงินเดือน หากเป็นหนุ่มสาวจะได้แต่งงาน

หากสัตว์ตกลงมาตรงหน้าคนใดคนหนึ่งแล้วคลานไปมาจนสิ้นใจ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าให้ระวังตัว เพราะตนเองและครอบครัวจะพบกับอุปสรรคจนกระทั่งสิ้นเนื้อประดาตัว อาจเกิดอุบัติเหตุหรือเจ็บไข้อาการหนัก ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ต่ออายุเพื่อให้อุปสรรคนั้นเบาบางลง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

หากสัตว์ตกลงมาถูกมือขวาและสัตว์นั้นอาจตายหรือไม่ตาย เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะได้ลาภหรือมีโชคได้รับมรดก ถ้าเป็นนายหน้าจะมีความสำเร็จค้าขายจะมีกำไรและร่ำรวย

หากสัตว์ตกลงมาถูกมือซ้าย เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าอับโชคจะได้รับเคราะห์กรรมอย่างหนัก อาจเสียคนรัก ทรัพย์สินเงินทอง เกิดคดีความ สูญเสียญาติผู้ใหญ่ จะต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์

หากสัตว์ตกลงมาถูกแขนขวา เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะได้ลาภ ได้รับข่าวดี และได้สิ่งของที่พึงปรารถนารวมทั้งเกียรติยศชื่อเสียง

หากสัตว์ตกลงมาถูกแขนซ้าย เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุมีเคราะห์อย่างร้ายแรง ควรทำพิธีสะเดาะเคราะห์รดน้ำมนต์ หากไม่ทำจะเกิดคดีความถึงโรงถึงศาล ศัตรูจะกลั่นแกล้งใส่ร้ายยัดเยียดความผิดให้ หากเป็นคดีความจะพ่ายแพ้ต้องสูญเสียเงินทองมากมาย

หากสัตว์ตกลงมาถูกหน้าอก เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะได้ลาภจากเพศตรงข้าม

หากสัตว์ตกลงมาถูกนมด้านซ้าย เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะได้รับข่าวดีเกี่ยวกับการแต่งงาน การคู่ครอง ถ้ามีคู่รักจะมีการสู่ขอและการหมั้น

หากสัตว์ตกลงมาถูกนมด้านขวา เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะสำเร็จสมความปรารถนาที่ตนเองต้องการ จะได้พบกับเนื้อคู่ที่แท้จริงและเนื้อคู่จะเป็นคนดี

หากสัตว์ตกลงถูกท้อง เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าถ้าเป็นชายจะเกิดเรื่องเดือดร้อน ศัตรูคิดปองร้ายให้ระมัดระวังในการเดินทาง เพื่อนฝูงและญาติมิตรจะก่อเรื่องสำหรับหญิงจะได้รับมรดกตกทอดจากผู้ใหญ่มากมาย ถ้าหากอยู่ระหว่างตั้งครรภ์จะได้ลูกเป็นชาย รวมทั้งจะเป็นผู้นำโชคมาให้และเป็นที่เชิดชูวงศ์ตระกูล

หากสัตว์ตกลงมาถูกหลังเท้าข้างซ้าย เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะได้รับข่าวดีจากเพื่อนฝูงต่างแดน เพื่อนฝูงจะนำโชคลาภและของฝากที่ถูกใจมาให้

หากสัตว์ตกลงมาถูกหลังเท้าข้างขวา เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าอาจจะต้องได้รับความทุกข์ ต้องเสียเงินเสียทอง ข้าวของสูญหาย บริวารก่อเหตุวุ่นวาย จะพบกับความปั่นป่วนไม่มีความสุขอยู่ชั่วระยะหนึ่ง แต่หากมีความอดทนแล้วต่อมาภายหลังจะมีโชคลาภตามมา

หากสัตว์ตกลงมาถูกปลายเท้าทั้งสองข้าง ไม่ว่าข้างซ้ายหรือข้างขวาแล้วสัตว์นั้นเลื้อยหรือวิ่งขึ้นบนศีรษะ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าผู้บังคับบัญชามีความรักใคร่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

และจะเลื่อนขั้นขึ้นเงินเดือนให้ รวมทั้งได้รับการสนับสนุนให้ก้าวหน้าและจะได้รับโชคลาภจากผู้สูงอายุ

หากสัตว์ตกลงมาบนพื้นแล้วเลื้อยหรือวิ่งขึ้นบนร่างกายจนถึงท้อง เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าญาติมิตรที่อยู่แดนไกลจะเดินทางมาหา เพื่อขอความช่วยเหลือและพักอาศัยอยู่ด้วย อาจมาขอหยิบยืมเงินทอง

หากสัตว์ตกลงมากลางพื้นแล้วเลื้อยหรือวิ่งขึ้นมาถึงเอวของตนเอง เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าเพื่อนฝูงมิตรสหายตลอดจนญาติพี่น้องที่อยู่แดนไกล จะนำของขวัญหรือของฝากที่ถูกใจมาให้

หากสัตว์ตกลงมากลางพื้นแล้วเลื้อยหรือวิ่งขึ้นมาจนถึงไหล่ข้างใดข้างหนึ่ง เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะได้ลาภอย่างใหญ่หลวง ครอบครัวจะอยู่ดีกินดีมีความสุขตลอดไป

หากสัตว์ตกลงมาตรงหน้า แล้วเลื้อยหรือวิ่งไปทางทิศตะวันออก เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าให้ระวังมิตรสหายใกล้ชิดจะนำความเดือดร้อนมาให้ อย่ารับของฝาก อย่าซื้อของคนอื่นที่นำมาขายให้ถูก ๆ อย่าเป็นนายหน้า อย่าเป็นนายประกัน อย่าให้ผู้อื่นยืมเงิน อย่ารับคนอื่นมาพักในบ้าน หากมีเพื่อนฝูงมาชักชวนให้เดินทางไปด้วยไม่ควรไปกับเขา เพราะจะได้รับเคราะห์กรรมอย่างหนัก ให้อดกลั้นความจำเป็นเหล่านี้ไว้ก่อนแล้วในไม่ช้าจะได้ลาภมากมาย หากมีสิ่งของที่สูญหายไปจะได้รับกลับคืนมาหรือได้ของอื่นทดแทนที่คุ้มราคากันหรือมีกำไร

หากสัตว์ตกลงมาตรงหน้า แล้วเลื้อยหรือวิ่งไปทางทิศตะวันตก เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าในไม่ช้านี้ญาติพี่น้องที่อยู่แดนไกลจะนำความทุกข์มาให้ ทำให้ประสบกับความยุ่งยาก ประกอบกับตนเองจะมีเคราะห์ต้องเสียเงินเสียทองเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศ อาจสูญเสียคนรักหรือญาติผู้ใหญ่

หากสัตว์ตกลงมาตรงหน้าแล้วเลื้อยหรือวิ่งไปทางทิศใต้ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะมีความสำเร็จมีโชคลาภอันเนื่องจากการเดินทางไกล

หากสัตว์ตกลงมาแล้งเลื้อยไปทางทิศเหนือ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าในไม่ช้านี้จะมีโชคลาภ รวมทั้งธุรกิจและการงานที่ตั้งเอาไว้จะประสบความสำเร็จ

เมื่ออาศัยอยู่ในบ้านเรือนในยามปกติหรือนอนหลับพักผ่อน ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่ออาศัยอยู่ในบ้านเรือนในยามปกติหรือนอนหลับพักผ่อนจะมีลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากสัตว์ ได้แก่

หากถูกจิ้งจกร้องทักอยู่เบื้องหน้า เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะประสบผลสำเร็จ โชคลาภจะบังเกิดขึ้นกับตนเอง

หากถูกหนูกัดเท้า เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะสูญเสียคู่ครองในไม่ช้า ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียในแบบที่มีชีวิตอยู่หรือสูญเสียในรูปแบบสิ้นชีวิต

หากถูกหนูกัดหัวเข่า เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าภายในครอบครัวของตนเองและคู่ครองจะเกิดเป็นปากเสียงทะเลาะกันอย่างรุนแรงถึงขั้นแตกแยกกัน

หากถูกหนูกัดหน้า เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะเกิดภัยพิบัติ มีการเจ็บป่วยอย่างกะทันหัน เกิดอุบัติเหตุและสูญเสียทรัพย์สินสิ่งของ

หากถูกหนูกัดหลัง เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าภายในครอบครัวจะบังเกิดความทุกข์โศกอย่างรุนแรง จะมีภัยอันตรายและสูญเสียของรัก

หากถูกหนูกัดมือ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะมีการสูญเสียญาติผู้ใหญ่หรือต้องโยกย้ายไปอยู่ถิ่นไกลและจะไม่มีที่พึ่งพาอาศัย

หากถูกหนูกัดนิ้วมือ เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าจะมีเคราะห์ร้ายอย่างหนัก มีอุบัติเหตุอันตราย ทำสิ่งใดมักจะไร้ผล มีคนยุแหย่ให้ร้าย

หากถูกหนูกัดผม เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือรวมถึงพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพี่น้อง จะเกิดการป่วยอย่างกะทันหัน

หากมีสัตว์ตกลงมาในกลางวงสนทนา เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าให้ระวังจะมีอันตรายมาเกิดกับตนเอง

ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากเหตุที่เป็นอุบาทว์ 8 จำพวก ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าอุบาทว์ 8 จำพวก ถือเป็นสิ่งอัปมงคลที่เป็นลางสังหรณ์บอกเหตุว่าเมื่อเกิดกับครอบครัวใดแล้วให้รีบแก้ไขอย่างเร่งด่วน ได้แก่ (1) ไก่ร้องกระต๊ากขึ้นมาในเวลากลางคืนยามดึกสงัด (2) ไฟไหม้แม่เตาไฟ (3) ปลวกขึ้นเสาบ้านเสาเรือน (4) ผึ้งมาจับหรือมาทำรังที่บ้านเรือน (5) แมงมุมดำขึ้นบ้านขึ้นเรือน (6) หากรุ้งกินน้ำหรือสายรุ้ง นกฮูก นกเค้าแมว นกแสก เหยี่ยวมาจับเกาะที่บ้านเรือน (7) หากไก่ออกไข่ฟองเดียวแล้วเลิกไข่ และ (8) งูขึ้นมานอนบนหัวนอนหรือบนที่นอน ปรากฏการณ์ดังกล่าวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าเป็นสิ่งอัปมงคลเป็นเคราะห์ ต้องหาแนวทางป้องกันหรือขจัดปัดเป่าเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นตามมาหลังเกิดเหตุการณ์ที่ผิดปกติให้ผ่านพ้นไปเพื่อความสงบสุขของชีวิต พิธีกรรมที่ชาวบ้านใช้ขจัดปัดเป่าสิ่งอัปมงคลให้หายไปและกลับกลายเป็นสิ่งที่ให้คุณเรียกว่า “การสะเดาะเคราะห์” เพราะเชื่อว่าเป็นการแก้เคล็ดหรือป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้นมาอีก

ลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ที่เกิดจากความฝัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าเหตุของความฝันนั้นเกิดขึ้นได้ 4 อย่าง คือ

ความฝันเกิดจากธาตุไม่ปกติ เป็นความฝันที่เกิดจากกายและใจไม่ปกติ จึงทำให้เกิดเป็นฝันร้ายและฝันไม่ค่อยดี ทำให้เป็นทุกข์ เกิดความกังวล

ความฝันเกิดเพราะมีอารมณ์จดจ่อกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นความฝันที่เกิดจากอารมณ์จิตใจของผู้ฝันได้ผูกพันกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อหลับไปก็เกิดความฝันในสิ่งนั้น

ความฝันเกิดขึ้นเพราะเทวดาบันดาล เป็นความฝันที่เกิดจากเทวดาผู้ปกปักรักษาคุ้มครองร่างกายคนเราได้ดลบันดาลให้ผู้ฝันเกิดความฝัน เพื่อสำแดงแจ้งเหตุการณ์ล่วงหน้าโดยเฉพาะเป็นเรื่องมงคล แต่ถ้าเป็นฝันร้ายเรื่องร้ายก็เป็นเหมือนการตักเตือนผู้ฝันให้ระวังภัยและป้องกันตนเอง

ความฝันที่เกิดขึ้นเพราะอำนาจจิตของผู้ฝันเอง ซึ่งเป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิตเพื่อบอกเหตุดีหรือร้ายล่วงหน้าที่จะเกิดขึ้นในกาลข้างหน้า

นอกจากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อว่า ช่วงเวลาของความฝันสามารถถือเป็นลางบอกเหตุได้ คือ

ฝันกลางวัน เป็นการฝันในเวลานอนหลับกลางวัน ซึ่งเป็นการบอกกล่าวของพระภูมิเจ้าที่ ผีบ้าน ผีเรือน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาบอกเป็นลางให้รู้ โดยอาจบอกให้รู้ในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในเวลาข้างหน้าหรือไม่ก็ได้ไม่แน่นอน

ฝันตอนหัวค่ำ นับเวลาจาก 18.00-22.00 น. ความฝันเวลานี้ชาวบ้านเชื่อว่าจะแสดงความจริงให้ปรากฏขึ้นในระยะเวลาประมาณครึ่งปีหรือหนึ่งปี

ฝันตอนดึก นับจากเวลา 22.00 น. ล่วงไปแล้วจนถึงถึงเวลา 02.00 น. ความฝันเวลานี้ชาวบ้านเชื่อว่าจะแสดงความจริงให้ปรากฏขึ้นในเวลาระยะเวลาประมาณ 1-3 เดือนข้างหน้าเป็นแน่นอน

ฝันตอนรุ่งสาง นับจากเวลา 02.00 น.ไปถึงสว่าง ฝันเวลานี้ชาวบ้านเชื่อว่าจะมีความจริงภายใน 3 วัน และไม่เกิน 15 วัน

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อว่า วันที่ฝันสามารถถือเป็นลางบอกเหตุได้ คือ ฝันวันอาทิตย์จะบังเกิดผลดีร้ายแก่คนส่วนรวมหรือผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด ฝันวันจันทร์จะบังเกิดผลดีร้ายแก่ญาติสนิทและมิตรสหายของตนเอง ฝันวันอังคารจะบังเกิดผลดีร้ายแก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองของตนเอง ฝันวันพุธจะบังเกิดผลดีร้ายแก่สามีภรรยาหรือบุตรหลาน ฝันวันพฤหัสบดีจะบังเกิดผลดีร้ายแก่ครู อาจารย์หรือผู้อบรมสั่งสอน ฝันวันศุกร์จะบังเกิดผลดีร้ายแก่ข้าทาส บริวาร สัตว์ และสิ่งของเครื่องใช้หรือคนในบ้านเรือน และฝันวันเสาร์จะบังเกิดผลดีร้ายแก่ตนเองผู้ฝันทั้งปวง

ส่วนการทำนายความฝัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนายฝัน ได้แก่

หากฝันว่าได้กินไก่ จับอุ้มไก่หรือค้าไก่ ทำนายว่าจะได้ลาภสัตว์สองเท้า สี่เท้าและถือว่ามีโชค

ฝันเห็นกบอมดวงจันทร์หรือดวงตะวัน ทำนายว่าเป็นฝันดีมีลาภ

ฝันว่าได้กอดรัดคนรัก ทำนายว่าผู้ใหญ่จะให้การอุปการะและได้ลาภจากการงาน

ฝันเห็นกษัตริย์ ทำนายว่าจะได้เลื่อนตำแหน่งมีโชคลาภ

ฝันว่ากรามหัก ทำนายว่าญาติผู้ใหญ่เจ็บหนักหรือเสียชีวิต ไม่มีโชค

ฝันว่าตกเขา ตกเหว หรือตกรถ ทำนายว่าจะเจ็บป่วย ให้กราบไหว้บูชาพระ

ฝันว่าขโมยขึ้นบ้าน ทำนายว่าจะเดือดร้อนสูญเสียเงินทองเพราะคนในปกครอง

ฝันเห็นของลับของคนอื่นหรือของตนเอง ทำนายว่าให้ระวังเรื่องเดือดร้อนและเรื่องผิดกฎหมาย

ฝันว่าถูกฟันคอขาด ทำนายว่าให้ทำบุญทำทานสะเดาะเคราะห์และกราบไหว้บูชาพระ

ฝันว่าขึ้นศาลเรื่องคดีความ ทำนายว่าจะชนะความหากถูกฟ้องแต่จะแพ้หากฟ้องเขา

ฝันเห็นคนร้ายหรือผู้ร้ายฆ่าคน ทำนายว่าให้ล้างหน้าแก่ฝัน ฝันร้ายจะกลายเป็นดี ฝันดีจะมีลาภ

ฝันว่างูกัดแล้วตีงูตายและงูฟื้นได้ ทำนายว่าจะได้คู่ ได้บุตร และได้ลาภสัตว์เลี้ยง

ฝันว่าจิ้งจกร้องทัก ทำนายว่าให้ระวังตัวจะร้อนใจทั้งในบ้านหรือในที่ทำงาน

ฝันเห็นจอมปลวกขึ้นในบ้าน ทำนายว่าจะได้ลาภและเลื่อนตำแหน่ง

ฝันเห็นตัวเองตาย ทำนายว่าจะอายุยืนไม่เจ็บป่วย

ถ้าฝันเห็นญาติมิตรตาย ทำนายว่าจะได้ของขวัญ

ฝันเห็นทองคำหรือได้สร้อยทองคำ ทำนายว่าจะได้รับข่าวดีมาก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ฝันว่าได้รับของทำขวัญ หรือของกำนัล ทำนายว่าจะได้รับข่าวดีเรื่องงานและมีผู้ช่วยเหลือดี

ฝันว่าได้ทะเลาะกับคนอื่น ๆ ทำนายว่าให้ระวังความเดือดร้อนภายในครอบครัว

ฝันว่าถูกแทง ทำนายว่าจะมีลาภได้รับของขวัญของกำนัลจากญาติสนิทมิตรสหาย

ฝันว่าถูกผ่าท้อง ทำนายว่าจะได้รับข่าวดีคิดอะไรไว้ก็จะได้สมความปรารถนาในสิ่งนั้น

ฝันว่าเห็นทารกน่าเอ็นดู ทำนายว่าจะได้รับของถูกใจจากคนใกล้ชิด

ฝันเห็นเทวดา ทำนายว่าเป็นความฝันสูงสุดผู้ฝันจะเกิดสิริมงคลแก่ตัวเอง

ฝันว่าได้ขึ้นที่สูงแล้วกระโดดลงมายังที่ต่ำ ทำนายว่าเป็นฝันร้ายให้แก้ฝันกับเสาเรือน

ฝันว่าท่านได้ทั้งเงินและทอง ทำนายว่าให้ระวังเรื่องการเงินการงานให้ดีและให้ทำบุญทำทานแก่ผู้ยากไร้จึงจะถือว่าพ้นเคราะห์

ฝันว่าท่านถูกยิงด้วยธนู ทำนายว่าให้ระวังภัยอันตรายจะเดือดร้อนเพราะผู้อื่นทรยศ

ฝันว่าได้จับของเน่าเหม็น ทำนายว่าจะได้โชคลาภ ค้าขายจะได้กำไร

ฝันว่ามีคนแต่งชุดขาวมาหา ทำนายว่าจะหมดเคราะห์และโรคภัยทุกอย่าง

ฝันว่าท่านนุ่งแดงห่มแดงหรือสวมเสื้อผ้าชุดแดงล้วน ทำนายว่าให้ระวังสุขภาพอนามัย จะเกิดความเดือดร้อนให้แก้ฝันโดยบูชาพระสวดมนต์ภาวนา

ฝันว่าตกบ่อลึกมาก ทำนายว่าจะโชคร้ายเรื่องงานเรื่องเงินให้แก้ฝันกับธรณีประตู

ฝันว่าตกจากเครื่องบิน ทำนายว่าเป็นฝันร้ายจะเดือดร้อนเรื่องการงานจะมีภัยอันตราย ให้สวดมนต์ภาวนาอยู่กับบ้านและแก้ฝันกับเสาเรือน

ฝันว่าฟันหักซี่บน ทำนายว่าพี่น้องชายของตนเองจะเจ็บป่วย

ฝันว่าฟันซี่ล่างหัก ทำนายว่าพี่น้องหญิงตนเองจะเจ็บป่วย อาจมีข่าวร้ายข่าวเสียชีวิตให้แก้ฝันกับพระบูชา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ฝันว่าฟันโยก ทำนายว่าจะสูญเสียเงินทองเพราะคนใกล้ชิดเจ็บไข้ได้ป่วย แก้ฝันกับพระบูชาแล้วเรื่องร้ายจะบรรเทาลงได้

ฝันเห็นมดในรังมด ทำนายว่าญาติมิตรจะให้ลาภ

ฝันว่ามดกัดเจ็บปวด ทำนายว่าบริวารจะทำให้เกิดความเดือดร้อน ให้แก้ฝันกับผู้ที่นับถือบูชา

ฝันว่านั่งเรือแล้วเรือล่ม ทำนายว่าจะเกิดเรื่องยุ่งและพรากจากคนรัก ชั่วคราวให้แก้ฝันกับต้นไม้

ฝันว่าได้แหวนหรือฝันว่าได้สวมแหวน ทำนายว่าจะได้เนื้อคู่ที่ดี

ฝันแหวนหายไป ทำนายว่าจะเสียของรัก

ฝันว่าถูกสุนัขกัด ทำนายว่าจะได้รับบาดเจ็บและมีผู้คิดร้ายให้แก้ฝันกับผู้มีศีลธรรม

ฝันว่าท่านเห็นศพ หรือเผาศพ หรือแตะต้องศพ ทำนายว่าจะได้รับของขวัญของกำนัล

ฝันว่าถูกอสรพิษ เช่น ตะขาบ แมลงป่องหรืองูกัดต่อย ทำนายว่าจะคลายทุกข์โศก ให้แก้ฝันในวัด

ฝันว่าเหยียบอุจจาระหรืออุจจาระเปื้อนเนื้อตัวหรือเห็นอุจจาระ จะมีโชคดีมีลาภมาก

จะเห็นได้ว่า ลางสังหรณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งเตือนให้ได้รู้ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นมาข้างหน้าทั้งในทางดีซึ่งถือเป็นโชคและในทางที่ไม่ดีซึ่งถือเป็นเคราะห์ ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ ยังคงเป็นความเชื่อพื้นบ้านอีสานที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ความสอดคล้องกันของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผลกระทบที่ได้รับจึงเป็นความเชื่อที่เกิดจากการสังเกตหรือการจดบันทึกสถิติของคนโบราณ เพื่อใช้แก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน

ความเชื่อเกี่ยวกับการสะเดาะเคราะห์

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อในเรื่องเคราะห์และโชค ติดต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย เมื่อเกิดเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์กับตนเองหรือบุคคลในครอบครัว เช่น เจ็บป่วย ทำมาหากินไม่สะดวก มีเรื่องทะเลาะวิวาท มีคดีความ มีความวิตกกังวลร้อนใจ หรือร้อนที่อยู่อาศัย ชาวบ้านเชื่อว่าเนื่องมาจากถึงคราวมีเคราะห์ร้ายมาเยี่ยมเยียน ทำให้เจ้าของดวงชะตาต้องมีเหตุเป็นไปให้ทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อให้รอดพ้นจากเคราะห์จึงต้องทำพิธีแต่งแก้บูชาเคราะห์ปีเคราะห์เดือนให้เจ้ากรรมนายเวรจึงจะสิ้นเคราะห์แล้วจึงจะมีโชค พิธีแต่งแก้สะเดาะเคราะห์ชาวบ้านจะให้หมอสูตร

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

หมอธรรมหรือพระสงฆ์ เป็นผู้ทำพิธีซึ่งการเลือกผู้ใดประกอบพิธีขึ้นอยู่กับความศรัทธาของแต่ละคน (พิสมัย แสงจันทร์เทศ. 2536 : 95) การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เพื่อรับโชค (2) พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ (3) พิธีกรรมการตัดกรรมตัดเวร และ (4) พิธีกรรมฆ่าซวง ดังนี้

พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เพื่อรับโชค เมื่อชาวบ้านได้ทราบจากหมอดูทำนายโชคชะตาราศรี หมอธรรม หมอสูตรหรือพระสงฆ์ว่าตนเองจะมีเคราะห์เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานั้นหรือช่วงระยะเวลาอันใกล้หรือมีเหตุการณ์ที่ไม่เป็นสิริมงคลเกิดขึ้นกับตัวเองและครอบครัวหรือทรัพย์สินของตนเอง เช่น สุนัขกัด งูขึ้นบ้านเรือน หรือผึ้งมาทำรังภายในบริเวณบ้าน เป็นต้น การเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ชาวบ้านเชื่อว่าต้องประสบกับเคราะห์กรรม จึงต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อรับโชค เพื่อให้เคราะห์เหล่านั้นหายไปหรือผ่อนหนักให้เป็นเบา

พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ เป็นการสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านที่กระทำให้แก่ผู้ที่อยู่ระหว่างการเจ็บป่วย หรือเป็นผู้ที่ดวงชะตาขาดซึ่งเรียกว่า “ดวงชะตาถึงฆาต” ซึ่งทราบได้จากการทำนายดวงชะตาชีวิต หมอดู หมอธรรม หมอสูตรหรือพระสงฆ์หากไม่กระทำพิธีสะเดาะเคราะห์ต้องเจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุจนถึงแก่ชีวิต โดยส่วนใหญ่หมอดู หมอธรรม หมอสูตรหรือพระสงฆ์ มักแนะนำให้ผู้ที่ดวงชะตาขาดทำบุญให้มาก ประพฤติปฏิบัติตัวเป็นคนดี ไม่ทำบาปอาจถือศีลหรือทำทาน และสุดท้ายให้กระทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อต่ออายุ เพื่อให้มีชีวิตอีกต่อไป

พิธีกรรมการตัดกรรมตัดเวร เป็นการสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านเพื่อขอขมาเจ้ากรรมนายเวรที่เคยสร้างกรรมร่วมกันมาทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยมีจุดประสงค์เพื่อไม่ให้มีเวรกรรมต่อกัน ซึ่งหากไม่กระทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อตัดกรรมตัดเวรแล้วผู้ที่กระทำกรรมไว้ต้องได้รับกรรมนั้น อาจทำให้เกิดการเจ็บป่วยหรือเกิดอุบัติเหตุตั้งแต่อาการเพียงเล็กน้อยจนถึงอาการสาหัสและอาจถึงแก่ชีวิต จึงต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ตัดกรรมตัดเวรเพื่อให้เคราะห์เหล่านั้นหายไปหรือผ่อนหนักให้เป็นเบา

พิธีกรรมฆ่าซวง เป็นการสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านที่มีตำหนิทั้งในที่ลับและที่แจ้งบนร่างกายของชายและหญิง โดยชาวบ้านเชื่อว่าตำหนิบนร่างกายซึ่งเรียกว่า “ซวง” เป็นอัปมงคลที่มีผลต่อโชคชะตาราศรีของบุคคลนั้น หากผู้ใดมีซวงและไม่ได้กระทำพิธีฆ่าซวงจะส่งผลให้บุคคลนั้นประสบแต่สิ่งไม่เป็นมงคลหรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาไปตลอดชีวิต แต่หากได้กระทำพิธีฆ่าซวงแล้วจะส่งผลให้สิ่งอัปมงคลหายไปและเกิดสิ่งที่เป็นมงคลแทน ตำหนิหรือซวงบนร่างกาย ได้แก่ ไฝ ปานดำ และปานแดง ลักษณะซวงของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงประกอบด้วย (1) ซวงกินทรัพย์ (2) ซวงกินลูก (3) ซวงกินสามีหรือภรรยา และ (4) ซวงกินตนเอง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ซวงกินทรัพย์ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าหากผู้ใดมีซวงกินทรัพย์อยู่บนร่างกาย มักเก็บออมเงินและทรัพย์สินไม่ได้ ไม่มีความสุขและสร้างฐานะได้ยาก ถึงแม้จะทำงานหนักหาทรัพย์สินเงินทองได้มาคราวละมาก ๆ ต้องมีเหตุต้องใช้จ่าย ทำให้ทรัพย์สินที่หามาได้หมดไปทุกครั้ง เช่น เมื่อหาทรัพย์สินมาได้หากตนเองไม่เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุสมาชิกในครอบครัวอาจต้องมีอันเป็นไป ทำให้ต้องใช้จ่ายเงินทุกครั้งจึงไม่สามารถเก็บออมเงินได้ หากได้กระทำพิธีฆ่าซวงแล้ว จะส่งผลให้สามารถเก็บออมเงินสร้างฐานะได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง

ซวงกินลูก ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าหากผู้ใดมีซวงกินลูกอยู่บนร่างกายมักไม่มีลูกหรือมีลูกยาก ถ้าเป็นหญิงแม้ว่าจะสามารถตั้งครรภ์ได้แต่มีเหตุการณ์ทำให้แท้งทุกครั้งไป ถ้าเป็นชายแม้ว่าแพทย์ยืนยันแล้วว่าเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงสามารถมีลูกได้ เมื่อแต่งงานไปแล้วก็ไม่สามารถมีลูกได้เช่นกัน หากได้กระทำพิธีฆ่าซวงแล้วส่งผลให้สามารถมีลูกได้

ซวงกินสามีหรือภรรยา ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าหญิงหรือชายที่มีซวงประเภทนี้อยู่บนร่างกาย เมื่อแต่งงานอยู่กินร่วมกันแล้วมักมีเหตุต้องหย่าร้างหรือคู่ครองต้องเสียชีวิต แม้จะแต่งงานใหม่คู่ครองคนใหม่ต้องมีอันเป็นไปเช่นเดียวกัน หญิงคนใดมีซวงประเภทนี้ชาวบ้านเรียกว่า “ซวงกินผัว” ในขณะเดียวกันชายคนใดมีซวงประเภทนี้ชาวบ้านเรียกว่า “ซวงกินเมีย” ต้องผ่านการกระทำพิธีฆ่าซวงเสียก่อนจึงจะครองคู่อยู่ได้ตามปกติ

ซวงกินตนเอง ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าผู้ใดมีซวงกินตนเองต้องเป็นสาเหตุให้ตนเองมีร่างกายซูบผอมและมักเจ็บป่วยอยู่เสมอ แม้ว่าจะรักษาให้หายจากการเจ็บป่วยแล้วแต่ก็มีร่างกายเป็นปกติอยู่ได้ไม่นาน มักมีอาการเจ็บป่วยเนื่องมาจากสาเหตุอื่นอีก เจ้าของซวงประเภทนี้มักมีร่างกายผอมแห้งแรงน้อยเป็นส่วนใหญ่ หากได้กระทำพิธีฆ่าซวงแล้วจะส่งผลให้มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง

จะเห็นได้ว่า ในสังคมไทยมีคนจำนวนมากที่ยังแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจเพื่อให้มีกำลังใจในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องลางสังหรณ์ โชค และเคราะห์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยึดถือติดต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย เมื่อเกิดเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์กับตนเองหรือบุคคลในครอบครัว จึงเชื่อว่าเนื่องมาจากเป็นเพราะมีเคราะห์ร้ายมาเยี่ยมเยียนทำให้เจ้าของดวงชะตาต้องมีเหตุเป็นไปให้ทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อให้รอดพ้นจากเคราะห์จึงต้องทำพิธีแต่งแก้บูชาแล้วจึงจะมีโชค การสะเดาะเคราะห์ด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม วัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม วันและเวลาในการประกอบพิธีกรรม และสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ของมนุษย์ ที่ช่วยป้องกันให้รอดพ้นจากชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบากจากอากาศที่ทารุณทั้งร้อนจัดและหนาวจัด จากสัตว์ร้ายนานาชนิดรวมทั้งอันตรายที่ได้รับจากมนุษย์ด้วยกัน (สวาท เสนาณรงค์. 2522 : 117) การปลูกเรือนจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพของมนุษย์ ดังที่ พุฒ บุตรรัตน์ (2530 : 56-62) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ได้พยายามปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง ให้หลีกพ้นสภาพเยี่ยงสัตว์เดรัจฉานที่เร่ร่อนตามธรรมชาติมาเป็นการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัย เพื่อความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตในสมัยต่อมา ตามฮีตคองการมีเหย้าเรือนเป็นของตนเองของครอบครัวชาวอีสาน ฝ่ายชายเมื่อแต่งงานใหม่ยังอยู่อาศัยกับเรือนพ่อตาแม่ยาย ต่อมาเมื่อมีทุนทรัพย์จึงออกเรือนไปปลูกสร้างเรือนใหม่เป็นเรือนของตนเอง ซึ่งถือเป็นขั้นเริ่มต้นของการสร้างครอบครัวให้สมบูรณ์ การมีเรือนเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพความสามารถของผู้เป็นเจ้าของเรือนได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อไม่รู้ว่าเรือนที่ปลูกสร้างแล้วผู้ที่อาศัยอยู่ในเรือนจะมีความปลอดภัยและอยู่เป็นสุขหรือไม่ จึงเกิดความกลัวและวิตกกังวลต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น ความไม่รู้และความกลัวจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดพฤติกรรมแห่งความเชื่อขึ้น ปัจจุบันเมื่อถึงเวลาออกเรือนใหม่หรือแยกครอบครัวเพื่อปลูกสร้างเรือน ชาวบ้านยังคงมีพฤติกรรมแห่งความเชื่อเกี่ยวกับเรือนหรือที่อยู่อาศัย ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์เดือน (2) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์วัน (3) ความเชื่อเกี่ยวกับข้างขึ้น ข้างแรม (4) ความเชื่อเกี่ยวกับวันจม วันฟู และ (5) ความเชื่อข้อห้ามเกี่ยวกับเรือน ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์เดือน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์เดือนในการปลูกเรือนและที่อยู่อาศัย ได้แก่

ปลูกเรือนเดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคม จะได้เป็นเศรษฐีมีเงินทองมาก แต่เจ้าของเรือนมักอายุไม่ยืน

ปลูกเรือนเดือนยี่หรือเดือนมกราคม จะเกิดลาภผลมาก ทุกข์จะกลายเป็นสุข ศัตรูจะกลายเป็นมิตร

ปลูกเรือนเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ จะเกิดภัย มิตรสหายญาติพี่น้องจะเป็นศัตรู

ปลูกเรือนเดือนสี่หรือเดือนมีนาคม จะมีทรัพย์สินเนืองนอง มีมิตรมีสหาย ทุกข์โศกโรคภัยที่มีจะเบาบาง

ปลูกเรือนเดือนห้าหรือเดือนเมษายน จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บไม่มีความสุขกายสบายใจ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ปลูกเรือนเดือนหกหรือเดือนพฤษภาคม จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเงินทองและมิตรสหาย

ปลูกเรือนเดือนเจ็ดหรือเดือนมิถุนายน จะเสื่อมยศ เสียอำนาจจะเป็นความในโรงศาล เสียเงินและไฟจะไหม้เรือน

ปลูกเรือนเดือนแปดหรือเดือนกรกฎาคม จะร้อนใจ ทรัพย์ที่หามาได้เก็บไว้ไม่คงทน

ปลูกเรือนเดือนเก้าหรือเดือนสิงหาคม จะมีความสุขกายสบายใจมีอายุยืนยาว มีทรัพย์สินมากยิ่งขึ้น

ปลูกเรือนเดือนสิบหรือเดือนกันยายน โรคพยาธิจะเบียดเบียนร่างกายและถูกจองจำทำโทษ

ปลูกเรือนเดือนสิบเอ็ดหรือเดือนตุลาคม จะเกิดทุกข์ร้อนอันตรายและมีคนให้ร้ายถึงกับต้องโทษ

ปลูกเรือนเดือนสิบสองหรือเดือนพฤศจิกายน จะได้ทรัพย์สินเงินทองข้าวของและข้าทาสบริวาร

ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์วัน นอกจากฤกษ์เดือนในการปลูกเรือนแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์วันในการปลูกเรือนและที่อยู่อาศัย คือ

ปลูกเรือนวันอาทิตย์ เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วจะทำให้ฉิบหายและไฟจะไหม้เรือน

ปลูกเรือนวันจันทร์ เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วร้อนใจมักเจ็บป่วย

ปลูกเรือนวันอังคาร เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วไฟจะไหม้เรือน

ปลูกเรือนวันพุธ เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วร้อนใจ

ปลูกเรือนวันพฤหัสบดี เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วเย็นใจมีสุข

ปลูกเรือนวันศุกร์ เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วมีความสุขดี

ปลูกเรือนวันเสาร์ เชื่อว่าอยู่อาศัยเรือนแล้วจะทำให้ได้สิ่งของมากมาย

ความเชื่อเกี่ยวกับข้างขึ้นข้างแรม ดวงจันทร์นอกจากจะมีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแล้ว ยังส่งผลต่อความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับปรากฏการณ์ข้างขึ้นข้างแรมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับเกี่ยวกับข้างขึ้นข้างแรมในการปลูกเรือนและที่อยู่อาศัย ได้แก่

ปลูกเรือนหนึ่งค่ำ ช้างแก้วขึ้นสู่โฮงคำ หรือช้างแก้วขึ้นสู่หอคำ

ปลูกเรือนสองค่ำ ผีฟังธรรมป่าช้า หรือผีฟังธรรมในป่าช้า

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ปลูกเรือนสามค่ำ ล้างมือถ่าดอยกิน หรือล้างมือดอยกิน
ปลูกเรือนสี่ค่ำ นอนปลายตีนส่องแดด หรือนอนปลายตีนตากแดด
ปลูกเรือนห้าค่ำ ผีแวดล้อมปองเอา หรือมีผีห้อมล้อมจะเอาไปอยู่ด้วย
ปลูกเรือนหกค่ำ ลงสำเภาไปค้า
ปลูกเรือนเจ็ดค่ำ เคราะห์อยู่หน้าดอยชน หรือเคราะห์ร้ายอยู่ข้างหน้า
ปลูกเรือนแปดค่ำ สาละวนอยู่บ่แล้ว หรือวุ่นวายอยู่ไม่จบสิ้น
ปลูกเรือนเก้าค่ำ ถึกเสี้ยนพระราม หรือถูกศรพระราม
ปลูกเรือนสิบค่ำ หาความงามบ่ได้ หรือหาความงามไม่ได้
ปลูกเรือนสิบเอ็ดค่ำ ขี้ฮ้ายเกิดเป็นดี หรือที่ร้ายกลับกลายเป็นดี
ปลูกเรือนสิบสองค่ำ บ่มีดีสักหยาด หรือไม่มีดีสักอย่าง
ปลูกเรือนสิบสามค่ำ เสวยราชชมภู หรือมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์
ปลูกเรือนสิบสี่ค่ำ ต้องมีผีหลวง หรือเว้นอุบาทว์ผีหลวงออกหากิน

ความเชื่อเกี่ยวกับวันจมวันฟู ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับวันจมวันฟู ซึ่งวันจมเป็นวันไม่ดีและวันฟูเป็นวันดีในการปลูกเรือน ดังตาราง 1

ตาราง 1 วันจมวันฟูของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

เดือน	วันจมหรือวันไม่ดี	วันฟูหรือวันดี
เดือนอ้าย หรือเดือนเจียง หรือเดือนธันวาคม	วันศุกร์	วันจันทร์
เดือนยี่ หรือเดือนมกราคม	วันเสาร์	วันอังคาร
เดือนสาม หรือเดือนกุมภาพันธ์	วันอาทิตย์	วันพุธ
เดือนสี่ หรือเดือนมีนาคม	วันจันทร์	วันพฤหัสบดี
เดือนห้า หรือเดือนเมษายน	วันอังคาร	วันศุกร์
เดือนหก หรือเดือนพฤษภาคม	วันพุธ	วันเสาร์
เดือนเจ็ด หรือเดือนมิถุนายน	วันพฤหัสบดี	วันอาทิตย์

สถาบันพัฒนาภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 1 (ต่อ)

เดือน	วันจมหรือวันไม่ดี	วันฟูหรือวันดี
เดือนแปด หรือเดือนกรกฎาคม	วันอาทิตย์	วันพุธ
เดือนเก้า หรือเดือนสิงหาคม	วันจันทร์	วันพฤหัสบดี
เดือนสิบ หรือเดือนกันยายน	วันอังคาร	วันศุกร์
เดือนสิบเอ็ด หรือเดือนตุลาคม	วันพุธ	วันเสาร์
เดือนสิบสอง หรือเดือนพฤศจิกายน	วันพฤหัสบดี	วันอาทิตย์

ความเชื่อข้อห้ามเกี่ยวกับเรือน ข้อห้ามหรือ "ขะลำ" เป็นกฎเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งซึ่งชาวอีสานยอมรับนับถือกันมาแต่โบราณ ขะลำ หมายถึง หลักเกณฑ์ความประพฤติต่าง ๆ ที่ควรหลีกเลี่ยงหรือไม่ควรกระทำให้ละเว้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อข้อห้ามเกี่ยวกับเรือน ได้แก่

ขึ้นเรือนบ่ล้างตีน ย่างทีบตีนขึ้นบันได ย่างเทิงเฮือนแฮง และย่างลากตีน ขะลำ หรือขึ้นเรือนไม่ล้างเท้า เดินกระทืบเท้าขึ้นบันไดเรือน เดินบนเรือนแรง และเดินลากเท้า ขะลำ

ทุบ ตี เตะ และม้างเฮือน ขะลำ หรือทุบ ตี เตะและรื้อเรือน ขะลำ

ตัดกอนและฮอนขื่อ ขะลำ หรือตัดกลอนและฟันขื่อให้ขาด ขะลำ

เฮือนสองหลัง เฮ็ดเป็นหลังเดียว ขะลำ หรือเรือนสองหลังสร้างรวมเป็นหลังเดียว ขะลำ

ปลูกเรือนกวมตอ กวมน้ำส้างและกวมจอมปลวก ขะลำ หรือปลูกเรือนครอบตอไม้ ครอบบ่อน้ำและครอบจอมปลวก ขะลำ

จะเห็นได้ว่า การปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวอีสานตั้งแต่สมัยโบราณถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเรือนเป็นที่เกิด ที่อยู่ดำเนินชีวิต และที่ตาย ชีวิตของสมาชิกในครอบครัวจึงผูกพันกับเรือน ความเชื่อตามคติโบราณอีสานถือว่าสิ่งใดที่เป็นสิ่งใหม่จะนำมาใช้หรืออยู่อาศัยต้องมีการประกอบพิธีกรรมก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลและมีความสุขความเจริญก้าวหน้าแก่ผู้ใช้ ดังนั้น การปลูกสร้างเรือนและการขึ้นเรือนใหม่จึงต้องมีพิธีกรรมและการถือเคล็ดต่าง ๆ เพื่อเป็นความมั่นคงทางจิตใจ ซึ่งเมื่อประกอบพิธีกรรมไปแล้วผู้ทำพิธีกรรมย่อมมีความสุข เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวังไว้

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะวัน เดือน ปีเกิด (2) ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะลายมือ (3) ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะใบหน้า และ (4) ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะไฝปาน ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะวัน เดือน ปีเกิด ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะวัน เดือน ปีเกิด โดยการพยากรณ์จากปีทั้ง 12 ลักษณะธาตุ และชันษา ได้แก่ (1) เกิดปีชวด ธาตุน้ำ ชันษาเทวดาผู้ชาย (2) เกิดปีฉลู ธาตุดิน ชันษามนุษย์ผู้ชาย (3) เกิดปีขาล ธาตุไม้ ชันษาผีเสื้อผู้หญิง (4) เกิดปีเถาะ ธาตุไม้ ชันษามนุษย์ผู้หญิง (5) เกิดปีมะโรง ธาตุทอง ชันษาเทวดาผู้หญิง (6) เกิดปีมะเส็ง ธาตุไฟชันษามนุษย์ผู้ชาย (7) เกิดปีมะเมีย ธาตุไฟ ชันษาเทวดาผู้หญิง (8) เกิดปีมะแม ธาตุทอง ชันษาเทวดาผู้หญิง (9) เกิดปีวอก ธาตุเหล็ก ชันษาผีเสื้อผู้ชาย (10) เกิดปีระกา ธาตุเหล็ก ชันษาผู้เสื้อผู้ชาย (11) เกิด ปีจอ ธาตุดิน ชันษาผีเสื้อผู้หญิง และ (12) เกิดปีกุน ธาตุน้ำ ชันษามนุษย์ผู้หญิง (ลาภ กลั่นเจริญ. 2532 : 11) โดยชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับปีเกิด ดังนี้

ผู้ที่เกิดปีชวด สิริตกที่หัวพรหม อาทิตย์เป็นปาก พูดจาเด็ดขาด อวดโอ่หังมักทำอะไรตามใจตัวเองเป็นใหญ่ไม่สู้ฟังเหตุผลใคร ๆ แม้ว่าคำพูดแข็งกระด้าง แต่ก็เป็นที่พึงพอใจของผู้ใหญ่และสมณะชีพราหมณ์ มักก่อศัตรูเพราะคำพูดของผู้น้อย

ผู้ที่เกิดปีฉลู สิริตกที่ปากพรหม เจรจาไพเราะเป็นที่พึงพอใจของคนทั่วไป เป็นชายมีเสน่ห์มากชู้หลายเมียเป็นหญิงอาภัพคู่ครอง คนเกิดปีนี้เอาตัวรอดได้ด้วยคำพูด เที่ยวไปทั่วทุกสารทิศได้ มักชอบอาสาผู้อื่น

ผู้ที่เกิดปีขาล สิริตกที่บ่าขวาของพรหม อังคารเป็นปาก มักพูดจาโอ้อวดโอ่หัง ชอบพูดเรื่องราคะกามารมณ์ เจรจาตลกปนลามกอนาจาร เป็นชายมีความรู้สึกทางเพศมากมักมากทางกามารมณ์ เป็นผู้หญิงมักมีสามีมากกว่า 1 คน หาดีไม่ได้ ถึงหาใครได้ก็ไม่ดี

ผู้ที่เกิดปีเถาะ สิริตกที่บ่าซ้ายของพรหม พุธเป็นปาก เจรจาพาทีเป็นที่ต้องใจของคนทั่วไป แต่มักเป็นการกล่าวประจบสอพลอยกตัวเองมากกว่า เป็นข้าราชการมักชอบฟ้องมิตรสหายต่อเจ้านายไม่มีคนอยากคบด้วย

ผู้ที่เกิดปีมะโรง สิริตกที่อกพรหม พฤหัสบดีเป็นปาก เจรจาเป็นที่พึงพอใจของสมณะชีพราหมณ์ทั่วไป แต่มีคารมคมคายเฉียบแหลมรู้หลักนักปราชญ์ เพศตรงข้ามมักหลงคารมเอาง่าย ๆ ทำกิจการใด ๆ จะมีทางเอาตัวรอดได้ด้วยคำพูดของตนเอง

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ผู้ที่เกิดปีมะเส็ง สิริตกที่ท้องพรหม ศุกร์เป็นปาก มักเจรจาพาทีโอ้อวดคุยโม้ถึงความร่ำรวยของตนหรือของพี่น้องตนเองให้คนอื่นฟัง ทั้ง ๆ ที่บางเรื่องไร้สาระ บางครั้งเจรจามักมากในทางกามคุณ เป็นชายมักเจ้าชู้ เป็นหญิงมักอาภัพคู่ครอง

ผู้ที่เกิดปีมะเมีย สิริตกอยู่ที่มือขวาของพรหม เสาร์เป็นปาก เป็นคนมีคำพูดคมคายปากจัด เจรจาโอหังชอบพูดมากกว่าทำ มีเรื่องเดือดร้อนเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเพราะคำพูดของตนเอง

ผู้ที่เกิดปีมะแม สิริตกอยู่ที่มือซ้ายของพรหม อาทิตย์เป็นปาก คำพูดมักแข็งกระด้างฟังไม่ค่อยถูกหูใคร ๆ วาจาที่พูดไปมักเกิดจากความโง่เขลาเบาปัญญาหาสาระไม่ได้

ผู้ที่เกิดปีวอก สิริตกอยู่ที่ท้องพรหม จันทร์เป็นปาก เป็นคนปากหวานไพเราะ ใครเห็นใครรักหลงใหลในคำพูด บางครั้งต่อหน้าเพศเดียวกันมักเจรจาโผงผางเสียงดังฟังชัด หากอยู่ต่อหน้าเพศตรงข้ามจะพูดจาอ่อนหวานอย่างน่าพิศวง

ผู้ที่เกิดปีระกา สิริตกที่เข่าซ้ายของพรหม อังคารเป็นปาก มักชอบพูดจาลามกสกปรกทางเพศ วาจาหยิกแกมหยอกปากว่ามือถึง คารมคมคายเป็นที่น่าพอใจเพศตรงกันข้าม รู้เล่ห์เท่าทันเหลี่ยมคนแต่มักจะหลงใหลเพลี่ยงพล้ำเพศตรงข้าม

ผู้ที่เกิดปีจอ สิริตกอยู่ที่เข่าขวาของพรหม พุธเป็นปาก เจรจาพาทีเป็นผู้ใหญ่น่านับถือ รักษาวาจาสัตย์ ยึดมั่นหลักศีลธรรม พูดคำใดเป็นคำนั้น เป็นที่รักของคนทั่วไปมีคนเกรงใจในคำพูดมาก ถ้าเป็นนักบวชได้เป็นสมภารเจ้าวัด หากเป็นนักประชาสัมพันธ์จะมีชื่อเสียง

ผู้ที่เกิดปีกุน สิริตกอยู่ที่เท้าซ้ายของพรหม พฤหัสบดีเป็นปาก เจรจาพาทีมีเหตุผล คนเชื่อในคำพูด มักจะมีคนมาหาขอคำปรึกษาหารือ เป็นสมณะชีพราหมณ์มีคนนับหน้าถือตาได้เป็นสมภารเจ้าวัด มีลูกศิษย์ มีข้าทาสบริวารมากมาย

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่เกิดตามปีต่าง ๆ นอกจากลักษณะบุคคลจะแตกต่างกันไปตามราศีเกิดทั้ง 12 ราศีแล้ว เดือน วัน เวลาตกฟาก และสถานที่เกิดย่อมส่งผลให้ผู้เกิดแต่ละคนมีโชควาสนาและเคราะห์กรรมในดวงเกิดที่แตกต่างกัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเชื่อว่าแต่ละคนที่เกิดร่วมโลกเดียวกันย่อมจะมีบุญวาสนาแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะลายมือ มือเป็นอวัยวะสำคัญที่ทำหน้าที่สัมผัสจับต้องสิ่งต่าง ๆ อันเป็นสิ่งสำคัญต่อสัมพันธภาพของมนุษย์ การวิเคราะห์มือเป็นศาสตร์ที่สืบเนื่องมานับพันปีแล้ว โดยศึกษารูปทรง โครงร่าง และเส้นต่าง ๆ ของมือ มือสามารถเปิดเผยข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ที่ทำให้เข้าใจตนเองดียิ่งขึ้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มีความเชื่อว่าเส้นลายมือของคนมีเส้นสำคัญที่สุดบนฝ่ามืออยู่ 6 เส้น คือ เส้นชีวิต เส้นสมอง เส้นหัวใจ เส้นอาชีพ เส้นแห่งความสำเร็จ และเส้นสมรส แต่เส้นที่สำคัญหรือเส้นประธานซึ่งเรียกว่า "เส้นประจำชีวิตของบุคคล" จะเป็นเส้นที่พบเห็นอยู่บนฝ่ามือของคนทุก ๆ คน ซึ่งประกอบด้วย (1) เส้นชีวิต (2) เส้นสมอง และ (3) เส้นหัวใจ

เส้นชีวิต ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าโดยปกติเส้นชีวิตกับเส้นสมองจะแผ่กระจายออกมาจนเห็นได้ชัด และปลายข้างหนึ่งรวมอยู่จุดชุมทางของเนินพฤหัสบดีกับเนินอังคาร แต่บางครั้งเส้นชีวิตอาจแยกออกจากเส้นสมอง ซึ่งเส้นทั้งสองไม่ได้เริ่มต้นมาจากจุดเดียวกัน โดยทั่วไปเส้นชีวิตมักพุ่งเป็นเส้นโค้งล้อมเนินศุกร์ด้านสูงไปจบปลายเส้นที่ข้อมือ เป็นเส้นที่นับว่าสำคัญที่สุดเส้นหนึ่ง เพราะเป็นเส้นที่แสดงออกถึงค่าของชีวิต สุขภาพ และอวัยวะที่สำคัญภายในร่างกาย เช่น สมอง หัวใจ ปอด และความยืนยาวของอายุ เส้นชีวิตที่ดีนั้นต้องเป็นเส้นเดียว ลึก และคม ไม่มีเส้นแตกแยกออกจากเส้นเดิม ทั้งมีปลายเส้นสุดทางมองเห็นเส้นชัดเจน หากเป็นเส้นมีลักษณะสีแดงอ่อน ๆ ของลายเลื่อน ถือเป็นเส้นที่คุณลักษณะดีมาก เพราะเป็นเส้นที่แสดงถึงชีวิตอันยืนยาวของผู้เป็นเจ้าของมือ เส้นชีวิตมีลักษณะแตกแยกและไม่ลงรอยโดยแตกหรือขาดเป็นห้วง ๆ นั้น แสดงให้เห็นถึงสุขภาพที่ไม่สมบูรณ์หรือเป็นโรคประจำตัว ความทุกข์หรือวิกฤตการณ์ของชีวิตที่เกิดขึ้น เส้นชีวิตจึงถือได้ว่าเป็นเส้นที่ดูดซึมเอาพลังสำคัญต่าง ๆ จากที่ราบหรือเป็นพระเคราะห์ต่าง ๆ ได้ ดังนั้น เส้นชีวิตจึงเป็นเส้นที่ใช้เป็นหลักในการพยากรณ์อนาคตของเจ้าของมือได้อย่างดี หากเส้นชีวิตเป็นเส้นยาวโค้งได้ส่วนสัดทำให้สามารถพยากรณ์ได้ว่าชีวิตของคนผู้นั้นยืนยาว แต่ถ้าเส้นชีวิตสั้นก็จะส่งผลให้ชีวิตของผู้ที่เป็นเจ้าของมือไม่ยืนยาวนัก (อำนวยชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์. 2535 : 190-206)

เส้นสมอง เป็นเส้นที่พาดเป็นแนวขวางอยู่ใจกลางของฝ่ามือ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าเส้นสมองที่ดีต้องเป็นเส้นลึกตรงและเส้นไม่แตก การทำนายเส้นสมองบ่งบอกถึงสุขภาพและการมีอายุยืน ผู้ที่มีเส้นสมองขาดตอนใต้บริเวณนิ้วกลางทั้งสองมือจะเสียชีวิตไประหว่างอายุ 30-40 ปี ถ้าเส้นสมองขาดเกิดขึ้นบนฝ่ามือข้างเดียวแต่นิ้วหัวแม่มือทั้งสองข้างแข็งแรงจะบ่งบอกว่าบุคคลผู้นั้นได้รับบาดเจ็บที่ศีรษะหรือมีปัญหาทางจิตใจเกิดขึ้นระหว่างช่วงอายุประมาณ 30 – 40 ปี ผู้ที่มีเส้นหลักขาดจากกันแต่มีเครื่องหมายสี่เหลี่ยมครอบบริเวณเส้นที่ขาดจากกันนั้น จะได้รับความช่วยเหลือจากมิตรสหายที่ร่ำรวยและมีอิทธิพลในยามที่เผชิญกับอันตราย ถ้าเส้นสมองบรรจบกับเส้นชีวิตแล้วพาดเป็นเส้นตรงผ่านกลางใจฝ่ามือปลายเส้นแหลม สามารถพยากรณ์ได้ว่าบุคคลประเภทนี้ส่วนมากเป็นผู้เชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานที่มีชื่อเสียง เช่น แพทย์ นักกฎหมาย ผู้พิพากษาหรือทนายความ แต่มักเป็นคนค่อนข้างเห็นแก่ตัว เพราะเป็นบุคคลที่มุ่งหาประโยชน์ส่วนตัวของตนเองเป็นใหญ่ ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น เส้นสมองที่นับว่า

ประหลาดที่สุดและไม่ค่อยได้พบเห็นกันนัก คือ เส้นสมองที่ปรากฏว่าเป็นเส้นคู่ในลักษณะที่ว่าเส้นเทียมหรือเส้นสำรองนั้นเด่นคู่มากับเส้นสมองแท้ ถือว่าบุคคลประเภทนี้ส่วนมากมีชีวิตรุ่งโรจน์และทวีคูณร่ำรวยได้ง่าย ๆ (ห้องโหรศรีมหาโพธิ์. 2532 : 1-4)

เส้นหัวใจ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าเส้นหัวใจในฝ่ามือของคนเรา นับว่าเป็นเส้นหลักหรือเป็นเส้นประธานเส้นหนึ่งในจำนวนเส้นประธานทั้งสาม เพราะเป็นเส้นที่แสดงออกถึงความรู้สึกอย่างแท้จริงที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในจิตใจของผู้เป็นเจ้าของมือ และสะท้อนความรู้สึกนั้น ๆ ออกมาปรากฏเป็นเส้นให้เห็นอย่างชัดเจน ถ้าเส้นหัวใจมีจุดเริ่มต้นขึ้นจากเนินพฤหัสบดี แสดงว่าผู้เป็นเจ้าของมือมักหลงไหลและยอมทุ่มเทความรักจนหมดหัวใจ ซึ่งบุคคลดังกล่าวมักได้แต่งงานกับผู้ที่มีความรู้ หรือคุณวุฒิการศึกษาในระดับเท่าเทียมกัน และไม่สนใจในบุคคลที่ฐานะความรู้ต่างระดับกัน หากเส้นหัวใจบนเนินพฤหัสบดีมีความลึกแสดงให้เห็นถึงความรักทางเพศหรือกิเลสตัณหาสูง เมื่อใดที่ต้องสูญเสียคนรักของตนเองไปมักได้รับความทุกข์ระทมใจอย่างใหญ่หลวง ส่วนเส้นหัวใจที่เกิดขึ้นระหว่างกลางเนินพฤหัสบดีกับเนินเสาร์ ซึ่งมักเป็นเส้นที่มีลักษณะสวยงาม บุคคลที่มีเส้นหัวใจลักษณะนี้มักไม่ยอมให้ความรักหรือความต้องการทางเพศเข้ามามีอำนาจเหนือจิตใจ และดำรงตนอยู่ในโลกอย่างมีความสุขตามอัตภาพเพราะรู้ดีว่าอะไรเป็นสิ่งที่นำความสำเร็จในชีวิตมาสู่ตนเองได้ เส้นหัวใจจึงถือเป็นเส้นกำหนดความสุขและความมั่นคงของชีวิตสมรส เส้นหัวใจที่ยาวหากเป็นชายจะติดตามภรรยาและไม่ยอมให้อิสระแก่ภรรยา แต่ถ้าเส้นหัวใจเกิดจากจุดที่อยู่ใต้บริเวณระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วกลางสามีมักไม่สนใจภรรยา ถ้าเส้นหัวใจเกิดขึ้นบริเวณกึ่งกลางของเนินใดเนินหนึ่งมีลักษณะแฟบไม่นูนหรือซีดเซียว บุคคลที่มีเส้นหัวใจลักษณะนี้มักตกเป็นเหยื่ออบายมุขหรือสิ่งยั่วยวนใจได้ง่าย (ญาณทิพย์. 2535 : 74-78)

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะใบหน้า นอกจากจะมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะลายมือแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมมีลักษณะและอาการกิริยาที่บ่งบอกถึงอุปนิสัยและความเป็นอยู่โดยทั่วไปทั้งดีและร้ายรวมกันอยู่ในตัวทุก ๆ คน เมื่อต้องการทราบว่าบุคคลใดสมควรคบได้หรือว่าคบไม่ได้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีหลักการในการสังเกตลักษณะบุคคล คือ

ชายหญิงใดมีหน้าผากตั้งแต่คิ้วถึงเส้นผม หากมีกระดูกติดต่อกัน 8 ชิ้น หน้าผากสูงหรือหน้าผากกว้างใหญ่ เชื่อว่าเป็นบุคคลที่มียศฐาบรรดาศักดิ์สูงตั้งแต่วัยหนุ่มวัยสาว เพราะเป็นรูปร่างลักษณะของผู้ที่มีอำนาจวาสนา

ถ้าบุคคลใดมีใบหน้างดงามเสมอและราบเรียบเป็นปกติดี เชื่อว่าบุคคลนั้นมีปัญญามีความเฉลียวฉลาดอย่างยอดเยี่ยมในชีวิตมีแต่ความสุข สามารถฝันฝ่าอุปสรรคได้ด้วยปัญญา

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าบาง หน้าผากแคบและแหลม เชื่อว่าเป็นบุคคลที่มีทุกข์หนักต้องเหนื่อยลำบากและยากจนไร้ทรัพย์สินเงินทอง

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าใหญ่ มีกระดูกหน้าเหี่ยวย่น เชื่อว่าเป็นบุคคลที่ไม่มีความสามารถ ไม่มีปัญญาและความคิดใด ๆ

ชายหญิงใดมีลักษณะจมูกงุ้มเข้า คิ้วห่าง ดั้งจมูกสูง กระดูกแก้มทั้งสองข้างพอกออกมาเป็นพวงดูงดงาม ใบหน้าอิ่มและดูอวบอูมไม่มีรอยเหี่ยวแห้งหรือแตกย่น ไม่มีตำหนิจุดบกพร่อง ทั้งยังมีใบหน้าเป็นสัน ตามลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม เชื่อว่าเป็นบุคคลที่มีบารมีมากมีฐานะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีข้าทาสบริวารมากมาย มีเงินมีทองและทรัพย์สมบัติขั้นมหาเศรษฐี มีความสุขความสบายไปตลอดชีวิต

ชายหญิงใดมีลักษณะหน้าผากนูน จมูกแบนและดั้งหัก เชื่อว่าหาความสุขความเจริญไม่ได้เลย ทำสิ่งใด ๆ ไม่ประสบความสำเร็จ ลงทุนลงแรงไปแล้วต้องเหนื่อยตลอดไป

ชายหญิงใดมีลักษณะหน้าผากเต็ม เชื่อว่ามีทรัพย์สมบัติมากและทำสิ่งใดย่อมบังเกิดผลโดยสมบูรณ์ มีโชคลาภทุกทาง ลงทุนค้าขายมีกำไรงอกงามได้เงินทองมามิได้ขาดและเป็นเศรษฐีในที่สุด

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าเสี้ยมเหมือนหนังหุ้มกระดูก เชื่อว่าบุคคลผู้นั้นมีอายุสั้นควรทำบุญทำทานให้มาก

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าเป็นริ้วขวาง เชื่อว่าเป็นคนที่ไม่ดีเท่าใดนัก ให้ระวังอุบัติเหตุอันตราย

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าเล็ก ลำตัวอ้วนใหญ่ เชื่อว่ามีโชควาสนาดีมาก บุญกุศลในชาติปางก่อนหรือในอดีตชาติตามมาอำนวยผลให้พบกับความสำเร็จและมีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรืองร่ำรวย

ชายหญิงใดมีลักษณะหน้าผากสูง มีเนื้อบนใบหน้ามาก ลำตัวผอมเกร็ง เล็กและแกรนเหมือนหนังหุ้มกระดูกไว้ เชื่อว่าเป็นบุคคลที่น่าสงสารเพราะมีผลกรรมติดตามมาอย่างร้ายแรง มีโรคร้ายเข้ามาเบียดเบียนมิได้ขาดและอายุสั้น ในชีวิตหาความสุขมิได้เลย

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าบาง รวมทั้งมีรอยเหี่ยวย่นและรอยช้ำ เชื่อว่าบุคคลนั้นคบไม่ได้และมีนิสัยเป็นคนพาลใจคอดุร้าย มีความเห็นแก่ตัวชอบเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ใจดำอำมหิต และไม่มีความเมตตาปราณีต่อใคร ๆ ทั้งนั้น

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าเป็นจุดดำ ๆ จุดแดง ๆ และจุดขาว ๆ ใบหน้าแห้งและแข็งกระด้าง หยาบกร้านตกกระ หน้าเป็นฝ้า กลาก เกลื้อน เชื่อว่าเป็นคนที่คบไม่ได้

ไม่น่าไว้วางใจแต่อย่างใด มักชอบในการทะเลาะวิวาทกับคนอื่น ๆ มีแต่ความโกรธ ความอิจฉาริษยาและอาฆาตพยาบาท หาความเจริญและหาความสงบสุขไม่ได้มีแต่ความเหนื่อยยากลำบาก

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหน้าผอมซีด หน้าเหมือนผี หาราศีมิได้ เชื่อว่าเป็นคนที่คบยาก มักไม่ค่อยลงรอยกับมิตรสหายและญาติพี่น้อง ไม่ค่อยมีใครคบค้าสมาคมด้วย เพราะนิสัยชอบเอาเปรียบผู้อื่น

ชายหญิงใดมีลักษณะเป็นคนที่มีหูทั้งสองข้างเสมอกันไม่ต่ำ ไม่สูง ไม่ใหญ่ ไม่เล็ก เชื่อว่าบุคคลนั้นมีวาสนาบุญบารมีและเป็นคนที่คบได้ ชอบช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ตกทุกข์ได้ยากโดยไม่หวังผลหรือสิ่งตอบแทน เป็นคนใจบุญได้เป็นใหญ่เป็นโตด้วยฐานะและยศศักดิ์

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหูขาวกว่าหน้า เชื่อว่าเป็นคนที่คบได้มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองทำสิ่งใด ๆ มักประสบความสำเร็จมีแต่คนนับหน้าถือตาทั่วไป มีผู้ใหญ่สนับสนุนให้ได้เป็นใหญ่ด้วยยศฐาบรรดาศักดิ์ในหน้าที่การงาน

ชายหญิงใดมีลักษณะใบหูหนายานและยาวลงมาถึงบ่า เชื่อว่าเป็นคนที่คบได้เป็นอย่างดีมีบารมีและวาสนามาก ประกอบธุรกิจมีความเจริญรุ่งเรืองหากรับราชการอาจได้เลื่อนขั้นถึงระดับเป็นเจ้านายคน

ชายหญิงใดมีลักษณะหูดำและแห้ง เชื่อว่าเป็นคนที่คบได้แต่ไม่ควรไว้ใจ การทำมาหากินขยันขันแข็ง มีความมานะอดทนพอสมควร ฐานะความเป็นอยู่ปานกลาง

ชายหญิงใดมีลักษณะหางคิ้วกว้าง คิ้วยาว คิ้วสูง เชื่อว่าบุคคลนั้นเป็นคนที่คบได้ เป็นคนที่เชื่อถือในความคิดเห็นของผู้อื่นและยอมรับความเป็นจริง เป็นคนมีสัจจะและความจริงใจ ชอบช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นคนมีปัญญาและความฉลาดรอบรู้หลักแหลมอย่างเพียบพร้อม ฉลาดในการแก้ปัญหาได้ด้วยความรอบคอบ จิตใจเยือกเย็น อนาคตมีแต่ความสุขความเจริญ

ชายหญิงใดมีลักษณะขนคิ้วเส้นใหญ่และคิ้วสั้น เชื่อว่าผู้นั้นมักไม่ค่อยได้พัก เป็นคนเห็นแก่ได้เห็นแก่ตัวมีอายุไม่ยืนยาว มีแต่คนเกลียดเป็นคนมีศัตรูคิดปองร้ายหมายทำลายชีวิต ต้องเสียชีวิตด้วยคมของอาวุธ

ชายหญิงใดมีลักษณะคิ้วยาวเท่านัยน์ตา เชื่อว่าเป็นบุคคลที่คบได้ เป็นคนที่มีบุญวาสนาและบารมี เป็นคนที่มีทรัพย์สมบัติมากมายมีโชคลาภเข้ามามิขาด ถ้ามีลูกจะได้เป็นใหญ่เป็นโตเป็นเจ้านายคนไม่ว่าจะเป็นลูกหญิงหรือลูกชาย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชายหญิงใดมีลักษณะคิ้วสั้นกว่านัยน์ตา เชื่อว่าเป็นคนที่คบได้เป็นคนที่ยากจนเข็ญใจ ทำมาหากินมักไม่ประสบความสำเร็จ จึงต้องมีความยากลำบากและต้องมีความมานะอดทน

ชายหญิงใดมีลักษณะขนคิ้วทั้งสองข้างติดกัน เชื่อว่าบุคคลผู้นั้นเป็นคนที่คบได้มีสัมพันธ์ไมตรีอย่างดีงาม เป็นคนที่อาภัพอับโชค ในบรรดาญาติพี่น้องพึ่งพาอาศัยใครไม่ได้เลย

ชายหญิงใดมีลักษณะดวงตาทั้งสองข้างดำสนิท จุดขาวมีลักษณะขาวบริสุทธิ์ เชื่อว่าบุคคลนั้นเป็นคนที่คบได้เป็นคนที่มีอำนาจวาสนาและมีบารมีมาก มีฐานะมั่นคงถาวรด้วยทรัพย์สมบัติมากมายและอุดมสมบูรณ์ ลูกชายและหญิงพึ่งพาอาศัยได้ทุกคน

ชายหญิงใดมีลักษณะตาดำน้อยกว่าตาขาว ดวงตาไม่อยู่ในลักษณะที่เรียบร้อยและไม่มีความเกลี้ยงเกลาเป็นเม็ดเป็นก้อน ตาเอก ตาส่อน ปะปนกันอยู่ทั้งตาขาวและตาดำ ซึ่งเมื่อมองสิ่งใดมักมองเห็นในแบบที่ไม่ถนัดชัดเจน อีกทั้งเงาของดวงตาไม่ตรงกับแก้วตาทั้งส่อน ทั้งเหล่ ทั้งขวาง เชื่อว่าเป็นบุคคลที่หาดีไม่ได้ไปตลอดชีวิต เป็นบุคคลที่คบไม่ได้เชื่อถือไม่ได้ ได้รับแต่ความทุกข์ยาก ลำบากตลอดชีวิต

ชายหญิงใดมีลักษณะดวงตาดำหรือตาขาวสวยงามสดใส เชื่อว่าเป็นบุคคลที่คบได้และเป็นคนที่ไม่เอารัดเอาเปรียบใคร รักความซื่อสัตย์และเที่ยงตรง มีสัจจะความจริงใจ มีโชคลาภมากและในอนาคตได้เป็นเศรษฐีมั่งมีทรัพย์สินได้เป็นเจ้านายคนในทุก ๆ สายงาน

ชายหญิงใดมีลักษณะตาเหลือง ตาโต หรือตาสามเหลี่ยม เชื่อว่าบุคคลนั้นเป็นคนที่คบไม่ได้ มีเล่ห์เหลี่ยมและมีพิษมีภัยรอบตัว จิตใจชั่วร้ายไม่รู้จักบุญคุณคน เป็นคนเนรคุณกับผู้มีพระคุณ

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะไฝปาน นอกจากชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีความเชื่อบุคคลจากลักษณะใบหน้าแล้วยังมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากลักษณะไฝปาน ได้แก่

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปานบริเวณศีรษะ เชื่อว่าถ้ารับราชการจะมียศสูงหรือตำแหน่งหน้าที่การงานเจริญรวดเร็วก้าวหน้าในชีวิตราชการ แต่ถ้าค้าขายจะประสบกับโชคลาภอยู่เสมอ การค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองและมีคนนับหน้าถือตา

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปานอยู่บริเวณหน้าผากและขมับซ้ายขวา เชื่อว่าถ้ารับราชการเจ้านายรักใคร่ แต่ได้ดีมีชื่อเสียงเมื่ออายุที่อยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป ถ้ายึดอาชีพค้าขายฐานะอยู่ในขั้นปานกลางไม่เดือดร้อนในเรื่องการเงินนัก เพราะหาเงินคล่องจ่ายคล่อง

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปาน บริเวณต่ำกว่านัยน์ตาลงมาถึงปากบน เชื่อว่าถ้ารับราชการมักมีอันเปลี่ยนแปลงโยกย้ายบ่อยครั้ง เพราะเป็นคนขาดไหวพริบและมีนิสัยไม่ประจบเจ้านาย ถ้ามีอาชีพค้าขายอยู่ในระดับปานกลาง ขยับขยายหรือคิดสร้างกิจการใหญ่โตขึ้นไปมักประสบความล้มเหลว

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปาน บริเวณริมฝีปากบนมาถึงปลายคาง เชื่อว่าถ้ารับราชการจะเสมอตัว ถ้ามีผู้ใหญ่อุปถัมภ์หรือเกิดในตระกูลสูงจะได้ดีและก้าวหน้าเร็วขึ้น แต่มักไม่ชอบทำงานที่อยู่ในกรอบหรือระเบียบจนเกินไปนัก มักชอบเป็นอิสระ ถ้าทำการค้าขาย หากชายหญิงนั้นมีครอบครัวหรือคู่ครองแล้วจะค้าขายเป็นหลักฐานขึ้น หากเป็นโสดมักชอบเปลี่ยนแปลงการค้าอยู่เรื่อยไปเพราะใจไม่แน่นอน

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปานบริเวณต้นคอและบ่า เชื่อว่าถ้ายึดอาชีพรับราชการจะเป็นคนไม่ค่อยมีความกระตือรือร้น ชีวิตในหน้าที่การงานมักไปเรื่อย ๆ ไม่ก้าวหน้าเร็ว แต่มีผู้ใหญ่เมตตาสงสารเพราะมีมานะอดทนหรือทำงานได้ทุกอย่าง แต่ไม่กล้าออกปากขอเจ้านาย มักชอบไปในทางการค้ามากกว่าทำงานแต่ไม่อยู่เป็นที่ ถ้ามีนิสัยชอบในทางการพนันจะทำให้การค้ากระเทือนไปด้วย หากได้คู่ครองที่มีอำนาจเหนือกว่าจะช่วยให้ฐานะดีขึ้น

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปาน บริเวณด้านหน้าตั้งแต่อกถึงสะดือ เชื่อว่าถ้ารับราชการจะได้ทั้งยศและชื่อเสียงเมื่อมีอายุสูงขึ้น ตอนหนุ่มสบายหรือมีตำแหน่งหน้าที่ดีอนาคตรับราชการดีกว่าค้าขาย ถ้ายึดอาชีพค้าขายเป็นชายไม่สู้ดีนักเพราะเป็นคนโผงผาง ทำการค้ามักมีคนเกลียดหรืออิจฉา หากเป็นหญิงการค้าทำให้ฐานะดีขึ้นเพราะเฉลียวฉลาดคล่องแคล่ว อายุเลยวัยกลางคนแล้วจะมีฐานะมั่นคง แต่ถ้าดวงชะตาเป็นคนชอบเล่นการพนันมักจะชอบค้าขายไปในทางการพนันหรือการค้าชนิดเสี่ยงอันตราย เช่น ค้าของเถื่อน แต่ไม่มีเคราะห์ร้ายแต่อย่างใด

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปาน บริเวณด้านหลังถึงสีข้างหรือเอว เชื่อว่าถ้ารับราชการจะเป็นคนขยันขันแข็งเหมาะที่จะรับราชการและเป็นคนไม่มีจิตริษยาได้ดีเพราะผู้ใหญ่อุปถัมภ์ค้ำชูอยู่เสมอจนวัยหนุ่มยังไม่ดีนัก แต่ในวัยสูงอายุฐานะและเกียรติยศหน้าที่สูงขึ้น ถ้าค้าขายเหมือนกับชีวิตราชการ คือ ดีเมื่อตอนอายุมากแล้ว หากมีลูกมากจะทำให้ฐานะดีขึ้น

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปานบริเวณแขน (สองข้าง) ตั้งแต่ไหล่ลงมา เชื่อว่าถ้ารับราชการจะเป็นคนซื่อตรงจงรักภักดีต่อเจ้านาย แต่มักไม่ค่อยสมหวังในเรื่องหน้าที่นัก ฐานะการงานอยู่ในระดับปานกลาง ถ้ายึดอาชีพค้าขายเป็นคนมีมานะอดทนจะไปได้ดีในภายหน้า แต่ถ้าค้าขายด้วยตนเองลำพังไม่สู้ดีต้องมีเพื่อนฝูงร่วมหรือมีหุ้นส่วน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชายหรือหญิงใดมีไฝหรือปาน บริเวณบั้นเอวถึงหัวเข่าทั้งสองข้าง เชื่อว่าถ้ารับราชการไม่ดีนักเพราะมีนิสัยไม่ค่อยลงรอยกับผู้บังคับบัญชา แต่เป็นคนรักความยุติธรรม และมีความอดทน หากทำดีมักเสมอตัวเพราะถูกตำหนิบ่อยครั้งถ้ามีอารมณ์วู่วามจะเดือดร้อน การเงินมีการขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เสมอและถึงจะมีฐานะการเงินดีแต่ต้องลำบากเพราะเป็นคนไม่ชอบอยู่นิ่ง (แสง จันทร์งาม. 2538 : 95-100)

จะเห็นได้ว่า ลักษณะร่างกายสามารถบอกถึงคุณลักษณะของบุคคลได้ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าหากได้ทราบรูปลักษณะของคนทั้งหลายได้ครบถ้วนเป็นอย่างดีแล้ว จะส่งผลให้นำมาใช้เป็นแนวทางในการสังเกตเพื่อการตัดสินใจในการสร้างปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งทำนายนิสัยและจิตใจของคนได้เป็นอย่างดี

ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง นอกจากจะมีวิถีชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยกันแล้วยังมีความผูกพันกับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก โดยเชื่อว่าการทำลายลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกเป็นการไม่เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวิญญาณที่รักษาลำน้ำ ซึ่งอาจบันดาลให้ผู้ที่ละเมิดมีอันเป็นไปเกิดการเจ็บป่วยหรืออาจถึงแก่ชีวิตได้ เพราะน้ำเป็นสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ในการใช้อุปโภค บริโภค รวมทั้งใช้ประโยชน์ทางเกษตรและเป็นแหล่งสัตว์น้ำที่ใช้เป็นอาหาร น้ำจึงมีคุณค่าต่อการดำรงชีพของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง นอกจากนั้นดินยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นบ่อเกิดแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหารและเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าถ้าไม่ปล่อยที่ดินให้ว่างเปล่าก็จะทำให้มีพืชพันธุ์ธัญญาหารบริโภคในครัวเรือนและมีรายได้ตลอดปี ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นบ่อเกิดของผลิตผลทางเศรษฐกิจ เนื่องจากธรรมชาติเป็นแหล่งทำมาหากิน เมื่อชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกตัญญูต่อธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติก็จะส่งผลให้มีผลผลิตทางการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ทุกฤดูกาล

ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

สิ่งที่เหนือธรรมชาติ เป็นความผูกพันทางจิตใจเกี่ยวกับภูตผีและวิญญาณตลอดจนปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงประกอบด้วย (1) ความเชื่อเกี่ยวกับผี และ (2) ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ

ความเชื่อเกี่ยวกับผี ความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เป็นความเชื่อที่มีผลกระทบต่อภาวะสังคมและจิตวิทยาเป็นอันมาก ซึ่งเป็นการยากที่จะอธิบายว่าผีตามความเชื่อของชาวอีสาน คือ อะไร และเพราะเหตุใดจึงมีอำนาจสามารถบันดาลทุกข์สุขให้แก่คนและสังคมได้ การถือผีของชาวอีสานมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในการกำเนิดของคนและกำเนิดของเผ่าพันธุ์ จากพงศาวดารลาวและวรรณกรรมเก่าแก่ได้กล่าวว่ามนุษย์

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

โลกและสรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเกิดจากพระยาแถนหลวงหรือแถนฟ้าดิน เป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์ชุดแรกลงจากสวรรค์มาเกิดในน้ำเต้าปุ้ง คือ น้ำเต้าผลใหญ่ เมื่อแรกเกิดก็มีปัญหาเรื่องความเจ็บไข้ได้ป่วย และปัจจัยที่เลี้ยงชีวิต เช่น จำนวนคน จำนวนสัตว์เลี้ยง จำนวนพืชไม่เพียงพอ ต้องสวดอ้อนวอนแถนหลวงให้ช่วยเหลือ จนเกิดเป็นธรรมเนียมที่จะต้องทำพิธีเซ่นสรวงอ้อนวอนพระยาแถนให้ลงมาช่วยคลี่คลายปัญหาชีวิต การถือผีของชาวอีสานนั้นจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความเคร่งในประเพณีและภาวะบีบคั้นของธรรมชาติ ซึ่งผีตามความเชื่อของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ผีที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวม (2) ผีที่มีบทบาทต่อการเพิ่มหรือลดผลผลิตทางการเกษตร (3) ผีที่มีบทบาทต่อครอบครัวและวงศ์สกุล และ (4) ผีที่มีบทบาทต่อการอยู่ร่วมกันระดับหมู่บ้าน ดังนี้

ผีที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวม ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับผีที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวม ได้แก่

ผีฟ้าหรือ "ผีแถน" เป็นผีที่บทบาทสำคัญต่อการควบคุมสังคมอีสานทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ในด้านเศรษฐกิจชาวอีสานถือว่าผีแถนเป็นผู้มีอำนาจควบคุมฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาลซึ่งเป็นผลต่อการผลิตของชาวอีสาน เพราะการเกษตรของอีสานต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลักในการผลิต ส่วนในด้านการเมืองนั้นผีแถนได้กำหนดแนวคิดของชนชั้นผู้ปกครองว่าต้องเป็นผู้ที่ผีแถนส่งมาและเป็นทายาทของผีแถน จึงจะสามารถปกครองบ้านเมืองได้สงบสุขและเจริญรุ่งเรือง พิธีกรรมที่ให้ความสำคัญแก่ผีแถน ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีเลี้ยงผีฟ้าหรือผีแถนในเดือน 6 หรือเดือนพฤษภาคม และประเพณีลำผีฟ้าเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ผีแถนเป็นหลักแห่งความสามัคคีในหมู่ชาวอีสานทั่วไป และเป็นหลักทำให้เกิดพลังจิตในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ

ผีปู่ตา เป็นผีที่มีบทบาทควบคุมสังคมระดับหมู่บ้านซึ่งจะเห็นได้จากในชนบททุกแห่งจะเลือกทำเลในที่มีต้นไม้ใหญ่ และปลูกศาลขนาดเล็กให้ปู่ตาสถิตเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า "ศาลเจ้าปู่หรือตูบเจ้าปู่" โดยในบริเวณดังกล่าวเป็นเขตหวงห้ามไม่ให้มีการจับสัตว์และตัดต้นไม้ทำให้ต้นไม้บริเวณดอนปู่ตามีอายุนับร้อยปี ปู่ตาจึงเป็นผีอนุรักษ์พันธุ์ไม้และพันธุ์สัตว์ป่ามากกว่ามาตรการใด ๆ ตามความเชื่อของชาวบ้านผีปู่ตา คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้วเมื่อลูกหลานตั้งบ้านเมืองจึงถูกเชิญไปคุ้มครองลูกหลาน ผีปู่ตาสามารถให้คุณและให้โทษได้ทั้งระดับหมู่บ้านและระดับบุคคล ชาวบ้านที่มีปัญหาข้องคับใจมักจะไปบนบานเจ้าปู่เสมอและหากไม่แก้บนเจ้าปู่อาจบันดาลให้เกิดเภทภัยได้เช่นเดียวกับที่ให้คุณ ในหมู่บ้านหากเกิดโรคร้ายแก่หมู่คนหรือสัตว์เลี้ยงชาวบ้านจะบนบาน จึงมีประเพณีเลี้ยงปู่ตาระหว่างเดือนหกและเดือนเจ็ดหรือเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน แม้ในพิธีกรรมที่สำคัญก็จะต้องบอกกล่าวเจ้าปู่ตาก่อนเสมอ

เหตุผลที่เจ้าปู่บันดาลให้ชาวบ้านประสบเภทภัย เช่น ชาวบ้านขาดความสามัคคีและมีผู้ประพฤติผิดแบบแผนของสังคม

ภาพประกอบ 31 ศาลปู่ตาบ้านหนองคู หมู่ที่ 5

ผีเสื้อเมืองหรือ "ผีมเหสักข์" เป็นผีชั้นสูงระดับผู้นำและเป็นผีที่เชื่อว่ามีหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองให้สังคมอยู่เป็นปกติสุข ไม่มีความเดือดร้อน หากบ้านเมืองใดเกิดวุ่นวายไม่สงบสุขก็จะทำพิธีตอกหลักบ้านหลักเมืองซึ่งเป็นที่สถิตของผีมเหสักข์ให้เที่ยงตรง ความเดือดร้อนวุ่นวายก็จะหมดไป ผีมเหสักข์เกิดจากความเชื่อว่าสถานที่ต่าง ๆ เมื่อสร้างขึ้นมาแล้วย่อมมีผีคอยเฝ้าจึงได้สร้างหลักเมืองไว้ตรงกลางเมือง บางแห่งในภาคอีสานใช้ใบเสมาหินเป็นหลักเมือง และมีข้อน่าสังเกตว่าผีมเหสักข์ของหลายเมืองเป็นผีบรรพบุรุษของเจ้าเมืองผู้ตั้งชุมชน

ผีที่มีบทบาทต่อการเพิ่มหรือลดผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ผีฟ้าหรือผีแถน ผีตาแฮก ผีไร่ผีนา ผีหนองน้ำ ผีที่ควบคุมฝน คือ ผีฟ้าหรือผีแถน ผีที่บันดาลข้าวกล้าในนาให้อุดมสมบูรณ์ คือ ผีตาแฮกและผีไร่นา ทุกครั้งก่อนฤดูทำนาชาวนาจะต้องเลี้ยงผีตาแฮกในเดือน 6-7 ส่วนผีหนองน้ำเป็นผีที่คอยดูแลน้ำและรักษาสัตว์น้ำในบึงใหญ่ตามหมู่บ้านหรือตามท้องนา ผีเหล่านี้เมื่อได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมจะให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติเสมอ

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ผีที่มีบทบาทต่อครอบครัวและวงศ์สกุล ได้แก่ ผีเรือน ซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษและมีความใกล้ชิดกับมนุษย์มาก ความเชื่อถือผีบรรพบุรุษเกิดจากลักษณะสังคมแบบเครือญาติที่ผูกพันชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน รวมทั้งได้อาศัยกำลังของแต่ละฝ่ายในการดิ้นรนแสวงหาปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิต เมื่อต้องสูญเสียบรรพบุรุษไปจึงต้องระลึกถึง ความยึดมั่นในบรรพบุรุษสายเดียวกันจะทำให้เกิดความมั่นคงและเป็นปึกแผ่นในชุมนุม เกิดผลดีแก่กลุ่มลูกหลาน จึงมีการสั่งสอนอบรมให้เคารพผีบรรพบุรุษและเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษให้ช่วยขจัดโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งตามธรรมเนียมอีสานโบราณนั้น แต่ละครัวเรือนจะแบ่งมุมเรือนด้านทิศตะวันออกสร้างหิ้งหรือห้องบูชาให้ผีบรรพบุรุษอยู่คู่เรือน กลายเป็นผีเรือนคอยปกปักรักษาลูกหลานให้ประสบแต่สิ่งที่เป็นมงคล ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต้องยำเกรงผีเรือนยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด จะแต่งงานหรือออกเรือนหรือประกอบกิจกรรมที่สำคัญต้องบอกกล่าวผีก่อน ใครประพฤติตนนอกลู่ทาง เช่น ไม่เคารพในบรรพบุรุษ ผีเรือนจะบันดาลให้เจ็บป่วยได้ลูกหลานต้องทำพิธีขอขมาจึงจะหายจากเจ็บป่วย ผีเรือนจึงมีบทบาทในครอบครัวและกลุ่มผู้สืบสกุล ซึ่งเรียกว่า “ถือผีตัวเดียวกัน” ทำให้เกิดความผูกพันทั้งทางจิตใจและทางเศรษฐกิจ

ผีที่มีบทบาทต่อการอยู่ร่วมกันระดับหมู่บ้าน ได้แก่ ผีปอบ เป็นผีในกลุ่มผีร้ายที่มีบทบาทต่อการอยู่ร่วมกันในระดับหมู่บ้าน บุคคลที่เป็นผีปอบหรือถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบจะเป็นที่รังเกียจของสังคม เมื่อบุคคลใดเป็นผู้ที่สังคมไม่ต้องการก็มักจะถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ แต่ยังไม่ถึงกับถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน เพียงแต่ใช้ผีปอบเป็นเครื่องมือในการระบายความขัดแย้งความเป็นอริกันของคนในสังคมเท่านั้น เพราะในสังคมอีสานความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมใกล้ชิดสนิทสนมกันมากและอยู่ในลักษณะของเครือญาติ ดังนั้น กรณีที่จะกระทำการรุนแรงอื่น ๆ จึงไม่มีโอกาสได้กระทำ การถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบจึงถูกนำมาใช้ในรูปการณ์นี้ ผีปอบตามความเชื่อของชาวอีสานถือกันว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และสืบต่อกันโดยเชื้อสาย สามารถออกจากตัวบุคคลไปสิงสู่ทำร้ายผู้อื่นได้โดยที่เจ้าตัวอาจจะรู้หรือไม่รู้ ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้ ผู้ที่เป็นผีปอบในอีสานนั้นแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นผีปอบเชื้อ หมายถึง ผีปอบที่เป็นโดยการสืบเชื้อสาย และลักษณะที่สองเป็นผีปอบวิชา หมายถึง ผีปอบที่เป็นเพราะมีวิชาอาคมเวทมนต์คาถาแก่กล้าแล้วกระทำในสิ่งที่ผิดไปจากกรอบแห่งคาถาอาคมนั้น ๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนและเป็นพลังหรือกำลังแฝงอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล ถ้าขวัญออกจากร่างผู้เป็นเจ้าของขวัญ ผู้นั้นจะมีความทุกข์หรือมีผลร้ายต่าง ๆ จนอาจสิ้นชีวิตได้ เพื่อให้ขวัญได้อยู่กับเนื้อกับตัวตามเดิมจึงได้มีพิธีสู่ขวัญ โดยมุ่งหมายเพื่อเชิญขวัญให้กลับมาอยู่ประจำที่ในตัวเจ้าของขวัญ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อเกี่ยวกับขวัญอย่างเหนียวแน่น

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 32 พิธีสู่ขวัญบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ภาพประกอบ 33 การผูกแขนในพิธีสู่ขวัญบายศรีสู่ขวัญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การประกอบพิธีเรียกขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับเข้ามาสู่ร่างกายของผู้เป็นเจ้าของขวัญ กระทำได้โดยผ่านพิธีบายศรีสู่ขวัญและมีบุคคลทำหน้าที่เชิญขวัญเรียกว่า "หมอสูตร" ให้มารับเครื่องสังเวยในบายศรีหรือชาวอีสานเรียกว่า "หมากเบ็ง" เนื่องจากเป็นพิธีมงคลผู้ทำพิธีจึงเป็นหมอสูตรสูงอายุและมีความประพฤติดีเป็นที่น่านับถือแก่บุคคลทั่วไป ซึ่งนอกจากจะเป็นผู้เรียกขวัญแล้วยังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนแก่ผู้รับขวัญด้วย นอกจากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังเชื่อว่าบุคคลที่ได้รับบาดเจ็บจากอุบัติเหตุเกิดจากขวัญออกจากร่างผู้เป็นเจ้าของ เช่น ตกต้นไม้ หรือถูกรถชน ดังนั้น เพื่อเป็นการเรียกขวัญกลับมาสู่ผู้เป็นเจ้าของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้ประกอบพิธีเรียกขวัญหรือเรียกว่า "การซ้อนขวัญ" โดยใช้สวิงหรือผ้าขาวม้าซึ่งเรียกว่า "ผ้าแพรด้าม" ภายในใส่ดอกไม้ธูปเทียน กล้วยน้ำว้าหรือ "กล้วยอีออง" ข้าวต้มมัด ปั้นข้าวเหนียว และฝ้ายผูกแขน ลากแกว่งไปมาบริเวณพื้นที่ได้รับอุบัติเหตุพร้อมกับร้องเรียกขวัญให้เข้ามาในสวิงหรือผ้าขาวม้า จากนั้นจึงนำเอาฝ้ายมาผูกแขนผู้ที่ได้รับบาดเจ็บพร้อมกับให้พรเป็นอันเสร็จพิธี

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เหนือธรรมชาติยังเป็นความเชื่อที่ผูกพันทางจิตใจของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงซึ่งมีอำนาจสามารถบันดาลทุกข์สุขให้แก่คนและสังคมได้ จึงเกิดเป็นธรรมเนียมต้องทำพิธีเซ่นสรวงอ้อนวอน เพื่อให้มีความสุขในการดำรงชีวิตประจำวัน ดังนั้น การเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนั้น จะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความเคร่งครัดในประเพณีและภาวะถูกบีบคั้นจากธรรมชาติ

ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน

พุทธศาสนาระดับชาวบ้าน เป็นศาสนารูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยึดถือตามคติความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่มีลักษณะของความกลมกลืนระหว่างลัทธิวิญญาณนิยมหรือผี ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาแบบที่ชาวบ้านปฏิบัติ ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริย์ (2) ความเชื่อเกี่ยวกับบุญกรรม และ (3) ความเชื่อเกี่ยวกับผู้มีบุญ

ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริย์ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาระดับชาวบ้านของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ซึ่งเชื่อว่าพระศรีอาริยเมตไตรยหรือพระศรีอาริย์ คือ พระพุทธเจ้า องค์ที่ 5 ที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตหรือภัทรกัลป์ โดยในมหากัลป์นั้นมีพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้มาแล้ว 4 พระองค์ คือ พระพุทธเจ้ากุกกุสันโธ พระพุทธเจ้าโกนาคมโน พระพุทธเจ้ากัสโป และพระพุทธเจ้าโคตโมหรือพระพุทธเจ้าสมณโคดม พระศรีอาริย์จะเสด็จมาในอนาคตเมื่อมนุษย์มีความเสื่อม ประพฤติชั่วร้ายขาดศีลธรรม อันเป็นเหตุให้มนุษย์มีอายุสั้นลง ซึ่งพระองค์จะประกาศศาสนาโดยขณะนั้นพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าโคดมผ่านไปประมาณ 5,000 ปี ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงคิดหวังถึงการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิมในชาติหน้าและการมุ่งไปสู่สวรรค์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ด้วยการทำบุญทำทานเพื่อที่จะได้พบกับยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งเชื่อกันว่าสังคมในยุคนี้จะสมบูรณ์ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ไม่ทุกข์ยากเดือดร้อน ทุกคนเสมอภาคกันหมด และแนวทางที่จะนำไปถึงยุคพระศรีอาริย์ได้ก็ด้วยการปฏิบัติธรรมตามคำสอนทางพุทธศาสนาระดับโลกียะ ที่ต้องหมั่นทำกรรมดี สั่งสมบุญบารมีจึงจะทำให้ไปพบยุคพระศรีอาริย์ได้ตามปรารถนา ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริย์มีส่วนช่วยควบคุมความประพฤติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงให้ปฏิบัติตามฮีตคองที่ดี

ความเชื่อเกี่ยวกับบุญกรรม ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อกันว่าบุญกรรมสามารถกำหนดให้ชีวิตประสบกับความสุขหรือความทุกข์ ทั้งในชีวิตปัจจุบันและในชาติหน้าภพหน้าได้ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกชีวิตเป็นไปตามกรรม” ความเชื่อเกี่ยวกับบุญกรรมสามารถช่วยลดความขัดแย้งที่มีอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี และช่วยให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงประพฤติตัวอยู่ในกรอบของความดีงาม ไม่ขัดแย้งซึ่งกันและกันประนีประนอมกันได้ง่ายเพราะเชื่อว่าใครทำกรรมดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน ใครทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน ความเชื่อเกี่ยวกับบุญกรรมมีส่วนช่วยลดปัญหาด้านการปกครองในเขตตำบลโนนศิลาเลิง

ความเชื่อเกี่ยวกับผู้มีบุญ เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริย์ของสังคมอีสานในอดีต ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครองถึงขั้นก่อการกบฏที่เรียกว่า “กบฏผู้มีบุญ” หรือ “กบฏผีบุญ” ดังนั้น เมื่อภาวะทางเศรษฐกิจบีบคั้น สังคมแร้นแค้น การปกครองเปลี่ยนรูปแบบโดยอำนาจจากส่วนกลางเข้ามามีบทบาทในท้องถิ่นมากขึ้น ประกอบกับความเชื่อว่าพระศรีอาริย์จะเป็นผู้ปราบยุคเข็ญ และนำสังคมไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้ จึงผลักดันให้เกิดขบวนการผู้มีบุญขึ้น โดยบุคคลที่ทนภาวะบีบคั้นของสังคมไม่ไหวได้ตั้งตัวเป็นผู้วิเศษ และอ้างว่าเป็นพระศรีอาริย์มาเกิดเพื่อจะนำสังคมไปสู่ยุคใหม่ที่สมบูรณ์กว่าเดิม ผลจากความเชื่อได้ก่อให้เกิดกบฏที่ไม่ประสบผลสำเร็จในการก่อการ เพราะถูกปราบปรามจากรัฐในขณะนั้น แต่สามารถทำให้การปกครองในระดับท้องถิ่นสั่นคลอนได้เป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าความเชื่อทางศาสนาก่อการขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งส่งผลต่อการเมืองการปกครองอีสานในอดีตได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงบางส่วนได้มีความเชื่อเกี่ยวกับผู้มีบุญ แต่พฤติกรรมยังไม่เด่นชัดนัก เพราะผู้ที่อาจเรียกได้ว่าเข้าข่ายเป็นผู้มีบุญนั้นเป็นบุคคลธรรมดาที่ปฏิบัติธรรมและมีผู้ที่ศรัทธาเคารพกราบไหว้ เนื่องจากสามารถตอบสนองต่อความต้องการขอความช่วยเหลือของชาวบ้านได้ เช่น หายจากอาการเจ็บป่วย การใบ้หวย การบอกระยะเวลากลับมาของผู้ที่เคยสูญหาย และการพยากรณ์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ล่วงหน้า เป็นต้น แม้ว่าความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเกี่ยวกับผู้มีบุญดังกล่าวจะยังมีไม่มาก แต่ในอนาคตหาก

ขาดการตรวจสอบจากทางการแล้ว อาจส่งผลกระทบต่อความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่มีต่อพระพุทธศาสนาอันเป็นแก่นแท้ของการดำรงชีวิตให้เป็นสุข

จะเห็นได้ว่า ศาสนาชาวบ้านมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง การปฏิบัติธรรมตามคำสอนทางพุทธศาสนาซึ่งต้องหมั่นทำกรรมดี สั่งสมบุญบารมี จะทำให้ไปพบยุคพระศรีอาริย์ได้ตามปรารถนา การอ้างว่าเป็นพระศรีอาริย์มาเกิดเพื่อจะนำสังคมและนำชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงไปสู่ยุคใหม่ที่สมบูรณ์กว่าเดิม ได้แสดงให้เห็นว่าความเชื่อทางศาสนาได้ก่อการขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งหากขาดการตรวจสอบอย่างถูกต้องย่อมส่งผลกระทบต่อความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับ เสถียร พันธรังษี (2513 : 416) ที่ได้กล่าวถึงจุดกำเนิดของศาสนาไว้ว่า มีมูลเหตุหลายประการตามพื้นฐานแห่งศรัทธาที่ก่อให้เกิดศาสนา คือ (1) เกิดจากความไม่รู้ คือ ความไม่รู้เหตุผล เมื่อมนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบให้กับตนเองได้จึงสร้างจินตนาการขึ้นตามความคิดของตนเอง เช่น สร้างเป็นเทพนิยาย สร้างเป็นเทพเจ้าผู้ทรงฤทธิ์มีอำนาจเหนือตน มีอานุภาพต้องการกราบไหว้บูชาและเกรงกลัว (2) เกิดจากความกลัว เมื่อเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แล้วมนุษย์ไม่เข้าใจจึงเกิดความเกรงกลัวและเกิดเป็นพิธีกรรมกราบไหว้บูชา เช่น สังเวยต่อธรรมชาติด้วยความเข้าใจว่าในธรรมชาตินั้นมีวิญญาณสิงอยู่ประจำ และถ้ามนุษย์ประกอบกิจกรรมอันเป็นที่ถูกใจแก่ธรรมชาติเหล่านี้แล้ว ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจะไม่คุกคามสำแดงอาเพทต่อมวลมนุษย์อีกต่อไป พิธีกรรมเซ่นสรวงบวงพลีต่อผีสางเทวดาในธรรมชาติตามความเชื่อของมนุษย์จึงเกิดขึ้น (3) เกิดจากความหวัง การเซ่นสรวงบูชาในสิ่งต่าง ๆ ตามความเชื่อของมนุษย์นั้น นอกจากทำไปเพราะความกลัวความไม่รู้แล้ว ความหวังจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมแห่งความเชื่อขึ้นโดยมนุษย์หวังในผลตอบแทนที่จะได้รับต่อสิ่งที่ทำลงไป และสามารถช่วยให้ตนพ้นจากภาวะการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาได้ (4) เกิดความจงรักภักดีและเลื่อมใส ความจงรักภักดีเป็นศรัทธาขั้นมูลฐานของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดความเชื่อถือไว้วางใจ และเมื่อมนุษย์มีความเชื่อถือศรัทธาจึงมีการกราบไหว้บูชาเซ่นบวงสรวงพลีต่อสิ่งที่ตัวเองจงรักภักดี (5) เกิดจากอิทธิพลของบุคคลสำคัญ ความสำคัญของบุคคลมีส่วนต่อการเกิดศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนับถือผีบรรพบุรุษ เมื่อบรรพบุรุษเป็นสำคัญต่อสถาบันครอบครัว ดังนั้น อิทธิพลแห่งความสำคัญจึงก่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาเมื่อบรรพบุรุษล่วงลับไป ลูกหลานจึงยังคงนับถือเชื่อฟังซึ่งแสดงออกโดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ในการบูชาบรรพบุรุษ และ (6) เกิดจากปัญญา ซึ่งเป็นความรู้เหตุรู้ผลและเป็นระยะที่มนุษย์เริ่มมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลจากความเชื่ออันเป็นมูลเหตุให้เกิดศาสนาขึ้นได้ประการหนึ่ง ซึ่งพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาที่เกิดจากปัญญา

สถาบันวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ภูมิปัญญาในท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นคำที่นักพัฒนาองค์กรและนักวิชาการกลุ่มหนึ่งได้กำหนดขึ้นบางครั้งใช้คำว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน คำดังกล่าวมุ่งหมายถึงสิ่งที่เป็นโลกทัศน์หรือกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของกลุ่มคนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่มีต่อด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกัน และด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน (รัตนะ บัวสนธ์. 2535 : 9) ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาในท้องถิ่น เป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และสืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง และทางอ้อมที่ได้จากการเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่ก่อให้เกิดศักยภาพที่เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรอบรู้ของสังคม (ธวัช ปุณโณทก. 2534 : 40) ดังนั้น ภูมิปัญญาในท้องถิ่นของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นความรอบรู้ที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาเป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ประกอบด้วย (1) ภูมิปัญญาด้านอาหาร (2) ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม (3) ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัย (4) ภูมิปัญญาด้านการดักจับสัตว์น้ำ และ (5) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร

ภูมิปัญญาด้านอาหาร

การบริโภคอาหารของชาวอีสาน เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่น (ไพฑูรย์ มีกุศล. 2528 : 6) โลกทัศน์ของชาวอีสานต่อการบริโภคนั้นเชื่อว่าการบริโภคอาหารการกินเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในชีวิตสังคม ชาวอีสานจึงยกย่องคนที่ “มีนาดี มีควายพี (อ้วน) มีเล้า (ฉาง) ข้าวใหญ่” ชาวบ้านมีความเห็นว่าการมีอาหารการกินอยู่อย่างสมบูรณ์ เป็นสิ่งสำคัญกว่าการปรุงแต่งรูปโฉมภายนอกด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์หรือชาวอีสานเรียกว่า “เอ้” ด้วยเครื่องประดับประดาทั้งหลาย ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์บ่มีเสื้อผ้า ฝาเฮือนดีพอลี้อยู่ ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้อง สินอนลี้อยู่บ่เป็น” (อภิศักดิ์ โสมอินทร์. 2534 : 86) หมายความว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการขาดแคลนเสื้อผ้า หากฝาผนังบ้านดียังพอนอนหลบซ่อนอยู่ได้ แต่ความทุกข์จากการไม่มีข้าวกินจะนอนอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ชาวชนบทอีสานจึงเข้าใจว่าอาหาร คือ สิ่งที่บริโภคเข้าไปแล้วทำให้อิ่มและไม่หิว อาหารที่ดีในทัศนะของชาวชนบทอีสาน คือ อาหารที่อร่อย โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการ (เครือวัลย์ หุตานุวัตร วิไลวัจส์ กฤษณะภูติ และสมใจ พงษ์สังข์. 2528 : 37) ไม่มุ่งการบริโภคเพื่อสุขภาพจึงมีคำกล่าวที่ว่า “กินเพื่ออยู่ ไม่ได้อยู่เพื่อกิน” หรือ “กินซามตาย” ซึ่งหมายถึง การบริโภคอาหารพอประทังชีวิตไปวัน ๆ เพื่อรอวันที่ลมหายใจเฮือกสุดท้ายจะมาถึง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์อีสานเป็นพื้นที่แห้งแล้งเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นของประเทศ (ไพฑูรย์ มีกุศล. 2528 : 113) เนื่องจากข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว ชาวอีสานส่วนมากจึงเป็นคนอดทน ขยันขันแข็งในการเสาะแสวงหาอาหารจากแหล่าธรรมชาติที่พอจะหาได้ อีกทั้งกลวิธีในการปรุงอาหาร

แต่ละชนิดค่อนข้างแปลกและแตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของคนอีสานจนเป็นที่รู้จักทั่วไป ซึ่งภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) แหล่งอาหาร และ (2) การแสวงหาอาหาร ดังนี้

แหล่งอาหาร

จากสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง ที่มีการเลือกทำเลที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต โดยเลือกพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำเป็นความสำคัญอันดับแรก เนื่องจากต้องใช้น้ำในการบริโภค อุปโภค และการเกษตร ส่วนบริเวณที่ดอนหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึงใช้ในการทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งบริเวณที่ราบลุ่มทำนาข้าวและมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้ง และบริเวณป่าละเมาะที่สามารถใช้เลี้ยงสัตว์ หาของป่าเป็นอาหาร รวมทั้งสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพตลอดจนสมุนไพรมารักษาโรค ส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้อาศัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาใช้เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะด้านอาหารการกินมีอาหารหลายชนิดที่ชาวบ้านหาได้จากธรรมชาติรอบหมู่บ้าน เช่น ที่นา แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ป่าและโคก เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจตั้งหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะในอดีตสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองมีการเก็บหาอาหารจากธรรมชาติ การเลือกทำเลที่อุดมสมบูรณ์ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้าน เพราะสามารถแสวงหาปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอาหารสำหรับบริโภคในชีวิตประจำวันได้อย่างเพียงพอ ในทางตรงกันข้ามถ้าหมู่บ้านใดตั้งอยู่ในทำเลที่ไม่เหมาะสมขาดความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านขาดปัจจัยสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวัน ปัญหาด้านต่าง ๆ จะเกิดขึ้นมากมาย ในที่สุดจำเป็นต้องอพยพเพื่อหาหลักแหล่งที่อยู่ใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเดิม แหล่งอาหารที่สำคัญของตำบลโนนศิลาเลิงประกอบด้วย (1) แหล่งอาหารจากธรรมชาติ และ (2) อาหารที่ได้จากการผลิตขึ้นเอง ดังนี้

แหล่งอาหารจากธรรมชาติ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสามารถหาอาหารได้จากแหล่งอาหารธรรมชาติ ประกอบด้วย (1) อาหารจากป่า (2) อาหารจากแหล่งน้ำ และ (3) อาหารจากพื้นที่นา ดังนี้

อาหารจากป่า อาหารธรรมชาติที่ได้จากป่านับว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมายาวนาน ทั้งนี้เพราะป่าเป็นแหล่งอาหารที่มีทั้งพืชและสัตว์ซึ่งชาวบ้านสามารถเก็บหาอาหารจากป่าได้อย่างเสรี ในอดีตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงจัดได้ว่าเป็นเขตที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง ซึ่งป่าดังกล่าวส่วนใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณโคกหรือเนินดิน เพราะการบุกเบิกทำลายของชาวบ้านมีน้อยบริเวณป่าจึงเป็นที่อยู่อาศัยของ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สัตว์ป่านานาชนิดและมีพืชพรรณธรรมชาติจากป่าซึ่งมีอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นแหล่งแสวงหาปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต รวมทั้งเป็นแหล่งเชื้อเพลิงที่สำคัญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จำนวนประชากรตำบลโนนศิลาเลิงได้เพิ่มมากขึ้น ป่าไม้ซึ่งมีสภาพสมบูรณ์ได้ถูกทำลายลงเพื่อใช้ไม้ไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัย มีการปรับพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำการเกษตร รวมทั้งมีการนำไม้จำนวนมากไปทำฟืนต้มเกลือสินเธาว์ที่บ้านสว่าง เป็นผลทำให้สภาพป่าได้เริ่มลดลงอย่างรวดเร็วคงเหลือเพียงพื้นที่ที่ชาวบ้านร่วมกันสงวนไว้เพื่อเป็นที่สาธารณประโยชน์ เช่น ดอนปู่ตา และป่าช้า เมื่อป่าถูกทำลายจึงส่งผลให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์เป็นผลให้อาหารที่มีในป่าลดลงเช่นเดียวกัน สัตว์ป่าบางชนิดถูกล่าจนกระทั่งสูญพันธุ์ไป ที่เหลือให้พบเห็นหรือที่ชาวบ้านสามารถล่ามาเป็นอาหารได้ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นสัตว์ป่าที่มีขนาดเล็ก เช่น แย้ กิ้งก่า งู หนู และนกบางชนิดซึ่งมีจำนวนลดน้อย พืชพรรณที่ใช้เป็นอาหารซึ่งขึ้นอยู่ตามป่าได้ถูกชาวบ้านเผาทำลายและลดปริมาณลง นอกจากนี้ยังได้มีการหวงห้ามบุคคลอื่นเข้าไปเสาะหาอาหารในพื้นที่ของตนเอง เพราะเกรงว่าจะไปสร้างความเสียหายให้กับพืชที่ตนปลูกไว้ สภาพดังกล่าวมีผลให้วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ ชาวบ้านไม่สามารถแสวงหาอาหารจากป่าได้ในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการในครอบครัว จึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาหารจากชุมชนเมือง บางครอบครัวมีฐานะยากจนไม่มีที่ทำกินหรือมีน้อย ไม่สามารถดำรงชีวิตในหมู่บ้านของตนได้ต้องอพยพไปหางานทำในท้องที่อื่น ถึงแม้ว่าสภาพของป่าตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลงไป แต่ชาวบ้านในปัจจุบันจำนวนไม่น้อยยังคงพึ่งพาอาหารจากป่ามาโดยตลอด แต่สภาพการแสวงหาอาหารยากลำบากกว่าเดิมมาก เพราะสิ่งที่จะนำมาเป็นอาหารไม่ว่าพืชหรือสัตว์มีปริมาณลดลง ดังนั้น ชาวบ้านจึงมีการแสวงหาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ตะเกียงแบตเตอรีสำหรับส่องสัตว์ในเวลากลางคืน การใช้รถไถขุดทำลายป่าที่มีหนูอาศัยอยู่ และการใช้ปืนยาวยิงนก เป็นต้น ซึ่งการแสวงหาอาหารด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้อาหารบางชนิดมีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 34 สภาพป่าแหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง

อาหารที่ได้จากป่าในเขตตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ (1) ประเภทเห็ด เช่น เห็ดตับเต่าหรือชาวบ้านเรียกว่า “เห็ดเผิ้ง” เห็ดโคนหรือ “เห็ดปลวก” เห็ดระโงก เห็ดแดง และเห็ดไค (2) ประเภทพืชผัก เช่น ผักสะเดาหรือ “ผักกะเดา” มะสังหรือ “หมากสัง” โมกเครือหรือ “เครือไส้ตัน” ส้มสันดานหรือ “ผักออบแอบ” ต่อไส้หรือ “เพี้ยฟาน” บุกหรือ “กระบุก” ช้าเลือดหรือ “ผักกาดย่า” มะกล่ำหรือ “อีหล่ำ” ผักติ้ว ผักกระโดน ผักเม็ก ผักขี้เหล็ก ย่านาง ส้มลม ส้มป่อย อีรอก และหน่อไม้ (3) ประเภทไม้ผล เช่น สมอหรือ “หมากส้มมอ” ตะคร้อหรือ “หมากค้อ” มะขามป้อม ตาล และมะเดื่อ (4) ประเภทสัตว์ เช่น แย้ กิ้งก่า อึ่งอ่าง กบ หนู งู และนก และ (5) ประเภทแมลง เช่น แมลงกินูนหรือ “แมงกินูนหม่น” แมลงกินูนเหลื่อมหรือ “แมงกินูนเหลื่อม” ด้วงกว่างหรือ“แมงดาม” แมลงทับหรือ “แมงคับ” เรไรหรือ “แมงโหย่งโหย” มวนลำไยหรือ “แมงแคง” ด้วงหนวดยาวหรือ “แมงม่วง” แมลงกะแงหรือ “แมงนารี” แมลงช้างหรือ “แมงช้าง” ด้วงงวงหรือ “ด้วงช้าง” ตัวเป้งมดแดงหรือ “แม่เป้งมดแดง” ผึ้ง ต่อ แตน มดแดง และจักจั่น เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 35 เห็ดลมหรือ “เห็ดกระด้าง” อาหารประเภทเห็ดที่ได้จากป่า

ภาพประกอบ 36 ดอกแคป่าอาหารประเภทพืชผักที่ได้จากป่า

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 37 ลูกเล็บเหยี่ยวหรือ “หมากเล็บแมว” อาหารประเภทไม้ผลที่ได้จากป่า

ภาพประกอบ 38 นกเขาอาหารประเภทสัตว์ที่ได้จากป่า

ภาพประกอบ 39 มดแดงอาหารประเภทแมลงที่ได้จากป่า

อาหารจากแหล่งน้ำ แหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมาโดยตลอดนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชน แหล่งน้ำที่สำคัญในเขตตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ ลำน้ำ ซึ่งลำน้ำในเขตตำบลโนนศิลาเลิงมีลักษณะเป็นลำน้ำขนาดกลางและมีความลึกมากกว่า 2 เมตร ไหลผ่านบริเวณที่ราบลุ่ม ลำน้ำเหล่านี้มีน้ำตลอดปีถึงแม้ว่าโครงสร้างของดินในลำน้ำเป็นดินทรายและมีศักยภาพในการเก็บกักน้ำต่ำ ในบางปีเมื่อถึงหน้าแล้งอาจตื้นเขิน ลำน้ำสำคัญในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือ "หนองเลิง" เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่อยู่ด้านทิศเหนือของตำบลโนนศิลาเลิง ไหลผ่านเขตตำบลโนนศิลาเลิงด้านทิศตะวันตกตั้งแต่บ้านวังเดือนห้า บ้านหนองคู บ้านสีสุก และบ้านโนนศิลาเลิง ไหลลงสู่ลำน้ำปาวด้านทิศตะวันออกที่บ้านสว่าง ซึ่งใกล้กับปากน้ำก่อนไหลลงสู่ลำน้ำปาวได้ทำเป็นฝายน้ำล้นกั้นไว้เก็บกักน้ำในฤดูแล้งและระบายน้ำในฤดูฝน ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกถือเป็นลำน้ำที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่สำคัญของตำบลโนนศิลาเลิง

ภาพประกอบ 40 ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือ “หนองเลิง” แหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง

ภาพประกอบ 41 ลำน้ำปาวแหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันวิทยบริการ ภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ลำน้ำปาว เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่อยู่ด้านทิศตะวันออกของตำบลโนนศิลาเลิงที่ไหลผ่านบ้านโนนศิลาเลิงและบ้านสว่าง แล้วไปบรรจบกับแม่น้ำชีที่อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ แต่เนื่องจากลำน้ำปาวมีสภาพตื้นเขิน เพราะเกิดการทับถมของดินที่ถูกชะล้างจากเนินดินอยู่เป็นประจำทุกปี ปริมาณน้ำจึงขาดแคลนในหน้าแล้ง

วังหวาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกที่ไหลผ่านด้านทิศเหนือของบ้านวังเดือนห้าและบ้านหนองคู

ส่วนหนองน้ำสาธารณะ มีลักษณะเป็นหนองน้ำธรรมชาติซึ่งมีทั้งรูปแบบที่เป็นหนองน้ำธรรมดาและหนองน้ำที่เป็นกุด คือ หนองน้ำที่เกิดจากการเปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำในลำห้วย โดยในอดีตเคยมีน้ำขังตลอดปีไม่ตื้นเขินเพราะมีฝนตกต้องตามฤดูกาลและมีสัตว์น้ำอาศัยอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถจับสัตว์น้ำและเก็บพืชผักมาเป็นอาหารได้เกือบตลอดปี แต่หลังจากที่มีการปรับปรุงพื้นที่เพื่อบุกเบิกเป็นที่ทำกิน หน้าดินถูกชะล้างจากเนินดินที่สูงลงมาทับถมหนองน้ำตามที่ลุ่ม รูปร่างของหนองน้ำจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและตื้นเขินต้องขุดลอกเป็นประจำ เพื่อให้เก็บกักน้ำได้ปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการของหมู่บ้าน หนองน้ำสาธารณะในเขตตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ (1) หนองวังเดือนห้า เป็นหนองน้ำสาธารณะอยู่ด้านทิศตะวันตกของบ้านวังเดือนห้ามีพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงปลาส่วนรวมของชาวบ้านและจับขึ้นมาขายเมื่อเลี้ยงปลาครบ 1 ปีหรือ 2 ปี รายได้จากการขายปลาชาวบ้านวังเดือนห้าได้นำมาใช้บำรุงหมู่บ้านและการกุศล (2) บึงแวง เป็นบึงธรรมชาติอยู่กลางพื้นที่นาด้านทิศใต้ของบ้านโนนศิลาเลิง และทิศตะวันออกบ้านดอนม่วงมีพื้นที่ประมาณ 113 ไร่ ปัจจุบันโครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้พัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการขุดลอกทำเป็นเกาะภายในและมีคลองล้อมรอบ สำหรับเป็นที่ปลูกสร้างอาคารสำนักงานโครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์ และอาคารที่ทำการขององค์การบริหารส่วนตำบลโนนศิลาเลิงในอนาคต (3) หนองคู เป็นหนองน้ำธรรมชาติอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านหนองคูมีพื้นที่ประมาณ 32 ไร่ ปัจจุบันใช้เป็นแหล่งน้ำดิบในการผลิตน้ำประปาหมู่บ้านของบ้านหนองคูและบ้านวังเดือนห้า (4) หนองสิมบ้าน เป็นหนองน้ำอยู่ด้านทิศเหนือของบ้านสว่างมีพื้นที่ประมาณ 8 ไร่ (5) หนองมะก้อม เป็นหนองน้ำอยู่ด้านทิศเหนือของบ้านสว่างมีพื้นที่ประมาณ 21 ไร่ (6) หนองฮาง เป็นหนองน้ำอยู่ด้านทิศเหนือของบ้านสว่าง มีพื้นที่ประมาณ 183 ไร่ (7) หนองสิมทุ่ง เป็นหนองน้ำอยู่ด้านทิศใต้ของบ้านสว่างมีพื้นที่ประมาณ 6 ไร่ และ (8) หนองตาปู่ เป็นหนองน้ำอยู่ด้านทิศใต้ของบ้านสว่าง มีพื้นที่ประมาณ 6 ไร่

อาหารที่ได้จากแหล่งน้ำ ได้แก่ (1) ประเภทสัตว์น้ำ เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย (2) ประเภทแมลงที่อาศัยอยู่ในน้ำ เช่น ตัวอ่อนแมลงปอหรือ “แมงระงำ” ตัวอ่อนแมลงปอเข็มหรือ “แมงกะโซ่” แมลงหัวควายหรือ “แมงหัวควาย” แมลงดานาหรือ “แมงดา” ด้วงน้ำหรือ “แมงข้าวสาร” ด้วงดิ่งหรือแมลงตับเต่าหรือ “แมงกิเต่า” ตัวอ่อนแมลงตับเต่าน้อยหรือ “แมงก้องแขน” แมลงเหนี่ยงหรือ “แมงเหนี่ยง” และแมลงกะชอนหรือ “แมงกิชอน” (3) ประเภทสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่ง เช่น กบ เขียด หนู งู และ (4) ประเภทพืชผักที่ขึ้นตามแหล่งน้ำและริมตลิ่ง เช่น สันตะวาใบพายหรือ “ผักโหบเหบ” ตาลปัตรฤาษีหรือ “ผักก้านจอง” ผักแพงพวยหรือ “ผักพีพวย” ผักชีน้ำหรือ “ผักชีล้อม” ผักกะเฉด ผักตบไทย ผักหนาม เทา ผักแว่น ผักอีฮีน และหน่อไม้ต่าง ๆ เป็นต้น

ภาพประกอบ 42 ปลาอาหารประเภทสัตว์น้ำที่ได้จากแหล่งน้ำ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 43 ด้วงดิ่งหรือ “แมงตับเต่า” อาหารประเภทแมลงที่ได้จากแหล่งน้ำ

ภาพประกอบ 44 เทาอาหารประเภทพืชผักที่ได้จากแหล่งน้ำ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

อาหารจากพื้นที่นา การดำเนินชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในอดีตเป็นไปอย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม กล่าวคือชาวบ้านได้พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น อาศัยไม้จากป่าสร้างบ้านเรือน สร้างยุ้งฉาง และเป็นแหล่งอาหาร ชาวบ้านได้พึ่งพาลำน้ำและหนองน้ำสำหรับบริโภค อุปโภค เพื่อการเกษตรและเป็นแหล่งอาหาร นอกจากนี้ชาวบ้านยังทำนาเป็นอาชีพหลักและทำสวนทำไร่เป็นอาชีพรอง ซึ่งแต่ละครอบครัวใช้แรงงานจากคนและสัตว์เป็นหลักในการผลิต โดยมีจุดประสงค์เพื่อนำผลผลิตที่ได้มาบริโภคในครัวเรือน พื้นที่นาเกือบทั้งหมดกระจายอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่มรอบ ๆ หมู่บ้านทุกหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง การมีข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรืออย่างเพียงพอถือเป็นความมั่นคงอย่างหนึ่งของชีวิตดังจะเห็นได้จากการเลือกทำเลตั้งหมู่บ้าน โดยผู้นำจะคำนึงถึงทำเลการปลูกข้าวเป็นหลัก การทำนาของชาวบ้านในอดีตมีกรรมวิธีการผลิตแบบง่าย ๆ เช่น ใช้แรงงานของควายในการไถ และมีการนำมูลของสัตว์เลี้ยงไปใช้เป็นปุ๋ยในนาข้าว

ภาพประกอบ 45 สภาพพื้นที่นาแหล่งอาหารของตำบลโนนศิลาเลิง

พื้นที่นานอกจากจะเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญที่สุดแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดอีกแห่งหนึ่ง พืชและสัตว์ที่เป็นอาหารหลายชนิดมี

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

และอาศัยอยู่ในพื้นที่นาชาวบ้านสามารถเก็บหาได้ในทุกฤดูกาล ถึงแม้ว่าอาหารตามธรรมชาติในพื้นที่นาจะมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์แต่ในปัจจุบันปริมาณอาหารได้ลดลง พืชผักหน้าแล้งบางอย่างได้สูญพันธุ์ไปจากหมู่บ้าน ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการทำการเกษตรที่ไม่ถูกวิธี คือ การเผาตอซังข้าวและการนำเอารถไถมาปรับหน้าดินเพื่อทำนาปรัง ทำให้พืชผักหน้าแล้งที่ขึ้นตามพื้นที่นาถูกเผาทำลายและไถทิ้ง ซึ่งสภาพดังกล่าวเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อปริมาณอาหารที่ได้จากที่นาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

อาหารที่ได้จากพื้นที่นา ได้แก่ (1) ประเภทสัตว์น้ำในแหล่งน้ำขังพื้นที่นา เช่น ปลา ปลาไหล ปู กุ้ง และหอย (2) ประเภทสัตว์บก เช่น กบ เขียด กิ้งก่า แย้ งู และหนู (3) ประเภทแมลงในแหล่งน้ำขังพื้นที่นา เช่น ตัวอ่อนแมลงปอหรือ “แมงระงำ” ตัวอ่อนแมลงปอเข็มหรือ “แมงกะโซ่” แมลงหัวควายหรือ “แมงหัวควาย” แมลงดานาหรือ “แมงดา” ด้วงน้ำหรือ “แมงข้าวสาร” ด้วงดิ่งหรือแมลงตับเต่าหรือ “แมงกิเต่า” ตัวอ่อนแมลงตับเต่าน้อยหรือ “แมงก้องแขน” แมลงเหนี่ยงหรือ “แมงเหนี่ยง” และแมลงกะชอนหรือ “แมงกิซอน” (4) ประเภทแมลงบนบก ได้แก่ แมลงกินูนหรือ “แมงกินูนหม่น” แมลงกินูนเหลื่อมหรือ “แมงกินูนเหลื่อม” ด้วงกว่างหรือ “แมงดาม” แมลงทับหรือ “แมงคับ” เรไรหรือ “แมงโหย่งโหย” มวนลำไยหรือ “แมงแดง” ด้วงหนวดยาวหรือ “แมงม่วง” แมลงกะแงหรือ “แมงนารี” แมลงช้างหรือ “แมงช้าง” ด้วงงวงหรือ “ด้วงช้าง” ตัวเป้งมดแดงหรือ “แม่เป้งมดแดง” จิ้งหรีดหรือ “กี้ดีด” จิ้งหรีดน้อยหรือ “กินาย” จิ้งหรีดดำหรือ “กิโหลน” แมงมุมหรือ “ตัวบิ้ง” ด้วงขี้ควายหรือ “กุดจี่หวาย” กุดจี่ขี้ช้างหรือ “กุดจี่หมุ่ม” ตั๊กแตนโมหรือ “ตั๊กแตนอีโม” ตั๊กแตนตำข้าวหรือ “แมงม้า” และตั๊กแตนหน้าแหลมหรือ “ตั๊กแตนอีค่วง” ผึ้ง ต่อ แตน มดแดง และจักจั่น (5) ประเภทพืชผักในแหล่งน้ำขังพื้นที่นา เช่น ผักแขยงหรือ “ผักกะแยง” สันตะวาใบพายหรือ “ผักโหบเหบ” ผักอีฮีน ผักพาย ผักแว่น ผักบุ้ง สายบัว และ (6) ประเภทพืชผักบนบก เช่น หางปลาช่อนหรือ “ผักลิ้นปี่” ผักขมหรือ “ผักแก่นขม” บัวบกหรือ “ผักหนอก” ผักหม และผักแก่นส้ม เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 46 ปลาไหลอาหารประเภทสัตว์น้ำที่ได้จากพื้นที่นา

ภาพประกอบ 47 รูหนูที่อยู่อาศัยของหนูอาหารประเภทสัตว์ที่ได้จากพื้นที่นา

ภาพประกอบ 48 แมงดาอาหารประเภทแมลงในแหล่งน้ำขังที่ได้จากพื้นที่นา

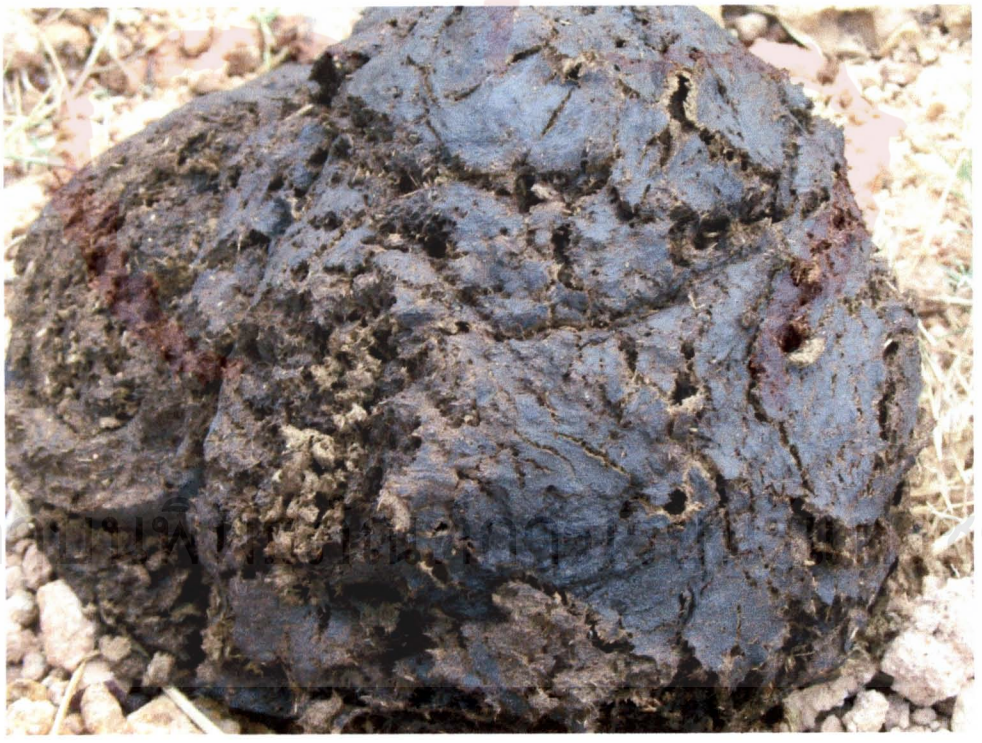

ภาพประกอบ 49 ขี้ควายที่อยู่อาศัยของด้วงขี้ควายหรือ “กุดจี่หวาย” อาหารประเภทแมลงบน

ภาพประกอบ 50 ตาลปัตรฤาษีหรือ “ผักก้านจอง” อาหารประเภทพืชผักในแหล่งน้ำขัง

ภาพประกอบ 51 ผักแก่นขมอาหารประเภทพืชผักบนบกที่ได้จากพื้นที่นา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จะเห็นได้ว่า อาหารที่ได้จากธรรมชาติดังกล่าวมานี้ จะมีความอุดมสมบูรณ์ในฤดูฝนและค่อนข้างขาดแคลนในฤดูแล้งและฤดูหนาว ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลงไป คติที่ว่า "ใช้ร่วมกัน กินร่วมกัน" ไม่ได้มีความสำคัญมากนัก การได้มาซึ่งอาหารประเภทต่าง ๆ จึงต้องมีการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา แม้พืชผักที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติในที่นาส่วนบุคคล หากบุคคลอื่นไปเก็บเกี่ยวโดยไม่ได้บอกกล่าวเจ้าของจะกระทำไม่ง่ายนัก เพราะผู้เป็นเจ้าของส่วนใหญ่ดูแลรักษาเอาไว้บริโภคในครัวเรือน และหากเหลือจากบริโภคจึงจะนำไปจำหน่าย การแสวงหาอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจากแหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ตามที่นาและแหล่งน้ำ ส่วนใหญ่จะได้จากแหล่งธรรมชาติที่เป็นที่นาของตนเอง หากไปเอาหรือหาจากที่นาของคนอื่นมักถูกตำหนิจากเพื่อนบ้าน ส่วนการจับปลานั้นสามารถจับได้ทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก ลำน้ำปาว และจับเฉพาะในบริเวณพื้นที่นาของตนเอง การจับปลาของชาวบ้านบริเวณลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกและลำน้ำปาว ส่วนใหญ่นิยมใช้แหจับปลาเนื่องจากน้ำลึกโดยอาจใช้เรือในการทอดแหหรือยืนทอดแหอยู่ริมตลิ่ง นอกจากนั้นยังมีการใช้ "ดางหรือตาข่าย" จับปลา ส่วนการจับปลาในบริเวณพื้นที่นาของตนเอง ชาวบ้านนิยมใช้เบ็ดหลังจากที่ปักดำข้าวกล้าเสร็จจนกระทั่งข้าวแก่ออกรวงรอการเก็บเกี่ยว แต่หลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วยังมีการจับปลาซึ่งเรียกว่า "เอาปลาค่อน" กล่าวคือ ในที่นาบางแห่งเริ่มแห้งขอดและปลาจะมารวมกันอยู่บริเวณที่ยังมีน้ำเหลืออยู่ ชาวบ้านจะใช้วิธีวิดน้ำที่ขังอยู่ออกให้หมดแล้วจับเอาปลาหรือสัตว์น้ำประเภทอื่นที่อาศัยอยู่พื้นที่นั้น ส่วนสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กบ เขียด อึ่งอ่าง สามารถจับได้จากที่นาอื่น ๆ ได้ในช่วงที่น้ำเต็มท้องนา โดยชาวบ้านใช้ส่องไฟจับในเวลากลางคืน นอกจากนั้นจำพวกกุ้ง ลูกอ๊อดหรือชาวอีสานเรียกว่า "ฮวก" ลูกปลาตัวเล็กจะใช้สวิงช้อน และแมลงบนบกจะใช้แสงไฟล่อหรือส่องไฟจับตามต้นไม้ ปริมาณของอาหารที่หาได้จากแหล่งธรรมชาตินั้น จะหาได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่นา ปริมาณน้ำฝนที่ตก และการรู้จักสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับตำบลโนนศิลาเลิงซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ คือ ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก ลำน้ำปาว และวังหวาย ปริมาณของสัตว์น้ำจึงมีมาก และอาหารที่จะหาได้อุดมสมบูรณ์นั้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี ถ้าปีใดฝนแล้งอาหารตามธรรมชาติจะมีปริมาณลดลง อีกประการหนึ่งก็คือสัดส่วนระหว่างจำนวนคนกับปริมาณของอาหารและการสงวนทรัพยากรธรรมชาติ หากรู้จักเลือกบริโภคเพื่อให้มีส่วนที่เหลือสำหรับวันข้างหน้า จะทำให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีอาหารที่อุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา ปัจจุบันแหล่งอาหารที่มีตามธรรมชาติในเขตตำบลโนนศิลาเลิงได้ลดจำนวนลงในขณะที่ประชากรในพื้นที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เมื่อชาวบ้านไม่สามารถแสวงหาให้เพียงพอสำหรับ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริโภคในครัวเรือน จึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาหารจากตลาดในชุมชนเมือง ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนไม่มีที่ทำกินจึงแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการอพยพไปรับจ้างทำงานในท้องที่อื่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปจากเดิม

อาหารที่ได้จากการผลิตขึ้นเอง ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนอกจากจะหาอาหารได้จากแหล่งธรรมชาติแล้ว อาหารอีกส่วนหนึ่งยังได้มาจากการผลิตขึ้นเพื่อใช้บริโภคภายในครอบครัว และจำหน่ายเป็นรายได้ตามสภาพที่เอื้ออำนวย ซึ่งอาหารที่ได้จากการผลิตขึ้นเองของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ อาหารประเภทเนื้อ เป็นอาหารที่ได้จากสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเลี้ยงไว้ในครอบครัว เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ และปลา เป็นต้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงไม่นิยมบริโภคเนื้อควายโดยกล่าวว่ามีกลิ่นเหม็นและเป็นอาหารแสลง สำหรับวัวนั้นถือว่าเป็นอาหารพิเศษในงานเทศกาลต่าง ๆ งานประจำปี งานเลี้ยงสังสรรค์ งานประเพณีต่าง ๆ เช่น แต่งงานหรือ “งานกินดอง” งานพิเศษอื่น ๆ ที่มีผู้มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านนิยมทำอาหารที่มีเนื้อวัวล้วน ๆ ส่วนหมูนั้นไม่เป็นที่นิยมบริโภคเท่าเนื้อวัวส่วนมากเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่าย เป็ดเลี้ยงไว้เพื่อเป็นเป็นอาหารและบริโภคไข่ ไก่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคเนื้อและไข่ไก่เหลือไว้ให้แม่ไก่ฟักเป็นลูกไก่เพื่อขยายพันธุ์ นอกจากนั้นยังมีการเลี้ยงไก่งวงและห่าน ส่วนปลานั้นมีการเลี้ยงโดยขุดบ่อปลาในที่นาของตนเอง ปลาที่เลี้ยงนิยมนำมาเป็นอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัว หากมีจำนวนมากจึงจำหน่ายให้กับเพื่อนบ้านและพ่อค้าที่มารับซื้อ ส่วนอาหารประเภทผัก ชาวบ้านนิยมปลูกผักที่ไม่สามารถหาได้จากแหล่งธรรมชาติ เช่น มะระขี้นกหรือ “ผักไซ” มะงั่วหรือ “หมากเหว่อ” มะแว้งต้นหรือ “หมากแข้งขม” มะอึกหรือ “หมากอึก” มะเขือพวงหรือ “หมากแข้ง” ถั่วแปบ บวบกลม บวบเหลี่ยม ผักกาดต่าง ๆ แตงกวา มะเขือขื่น มะเขือเปราะ ถั่วฝักยาว หอม กระเทียม ตะไคร้ พริก กระเพรา โหระพา เป็นต้น โดยปลูกไว้ในสวนหลังบ้านหรือที่นา ส่วนผักที่ปลูกไว้ริมรั้วบ้านเพื่อสะดวกในการเก็บมาประกอบอาหาร เช่น ชะอม ขิง ข่า เป็นต้น รวมทั้งยังปลูกไม้ผลต่าง ๆ เช่น ฝรั่งหรือ “หมากสีดา” ขนุนหรือ “หมากหมี้” และน้อยหน่าหรือ “หมากเขียบ” มะพร้าว มะขาม มะม่วง เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาหารบางอย่างที่ไม่สามารถหาได้จากแหล่งธรรมชาติ ชาวบ้านจึงแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับผลิตอาหารขึ้นเพื่อใช้บริโภคภายในครอบครัว ซึ่งนอกจากจะประหยัดรายจ่ายแล้วยังทำให้สะดวกในการเก็บมาประกอบอาหาร หากอาหารที่ผลิตได้มีจำนวนมากจะไปจำหน่ายให้กับเพื่อนบ้านและพ่อค้าที่มารับซื้อ

ภาพประกอบ 52 หมูอาหารประเภทเนื้อที่ได้จากการผลิตขึ้นเอง

ภาพประกอบ 53 บวบงูหรือ “หมากโงวเหงว” อาหารประเภทผักได้จากการผลิตขึ้นเอง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การแสวงหาอาหาร

ตำบลโนนศิลาเลิงในอดีตมีจำนวนประชากรไม่มาก สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารมีอยู่ทั่วไปรอบหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงสามารถแสวงหาอาหารตามธรรมชาติมาบริโภคในชีวิตประจำวันได้ง่ายและเพียงพอตลอดปี แต่หลังจากที่มีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปรับปรุงเป็นพื้นที่สำหรับดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร รวมทั้งประชากรในพื้นที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้อาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติลดน้อยลง และมีปริมาณไม่เพียงพอกับความต้องการสำหรับบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องซื้ออาหารบริโภคจากตลาดหรือร้านค้าย่อยในหมู่บ้าน หากมีฐานะยากจนไม่สามารถซื้อหาอาหารจากตลาดมาบริโภคได้ ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่ง ในการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติมาบริโภคทดแทนอาหารจากตลาด และนำไปขายให้กับเพื่อนบ้านเมื่อเก็บหาได้ปริมาณมาก ซึ่งเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิธีการแสวงหาอาหารจากธรรมชาติที่แตกต่างกันไป ตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคล ปริมาณของอาหารตามธรรมชาติในแต่ละปีขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ ปริมาณน้ำฝน ถ้าปีใดมีฝนตกชุกอาหารตามธรรมชาติทั้งจากป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่นาล้วนมีอย่างอุดมสมบูรณ์และหาได้ง่าย หากปีใดฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำฝนมีปริมาณน้อยอาหารตามธรรมชาติจะหาได้ยากขึ้น ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิธีการแสวงหาอาหารธรรมชาติ ประกอบด้วย (1) อาหารประเภทสัตว์ (2) อาหารประเภทแมลง และ (3) อาหารประเภทพืช ดังนี้

อาหารประเภทสัตว์ สัตว์ที่ได้จากธรรมชาตินับเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงทุกเพศทุกวัยสามารถแสวงหาอาหารประเภทนี้ได้เกือบทุกฤดูกาลจากแหล่งอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติรอบหมู่บ้านทั้งป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่นา ชาวบ้านมีวิธีการและเครื่องมือสำหรับจับสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติแตกต่างกันออกไป โดยขึ้นอยู่กับประเภทของสัตว์ที่ต้องการจับ วิธีการจับสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) การช้อน (2) การดัก (3) การยิง (4) การขุดด้วยจอบหรือเสียม (5) การจับด้วยมือเปล่า และ (6) การจับด้วยแห

การช้อน เป็นวิธีการที่ชาวบ้านใช้จับสัตว์ที่อาศัย หรือพักตัวอยู่ในแหล่งน้ำ เช่น ปลาซิว กุ้ง หอย ลูกอ๊อดหรือ “ฮวก” และแมลงประเภทต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในระดับน้ำไม่ลึก การแสวงหาสัตว์น้ำโดยวิธีนี้เป็นที่นิยมกันในหมู่สตรีและเด็กเพราะสัตว์น้ำที่จับได้มีขนาดเล็กและเป็นแหล่งน้ำตื้น รวมทั้งเป็นเวลากลางวันไม่ต้องเสี่ยงอันตราย เครื่องมือที่ใช้ในการช้อนสัตว์น้ำ ได้แก่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สวิง เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับจับสัตว์ที่อาศัยหรือพักตัวอยู่ในน้ำที่มีระดับน้ำสูงไม่เกินเข่า เนื่องจากเป็นเครื่องมือจับสัตว์ที่มีรูปร่างเป็นวงกลม ขนาดเล็ก และน้ำหนักเบา สวิงจึงเหมาะกับการใช้งานเฉพาะตัวบุคคล

ภาพประกอบ 54 การช้อนด้วยสวิง

ผ้าแหย่ง เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับจับสัตว์ที่อาศัยหรือพักตัวอยู่ในน้ำที่มีระดับสูงไม่เกินเอว ผ้าแหย่งมีลักษณะเป็นตาข่ายผืนผ้าสี่เหลี่ยมขนาดของตาถี่มาก มีความกว้างประมาณ 90-100 เซนติเมตร และความยาวประมาณ 2-3.00 เมตร เนื่องจากเป็นเครื่องมือจับสัตว์ที่มีขนาดยาว ผ้าแหย่งเหมาะสำหรับการลากเพื่อช้อนสัตว์น้ำตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป

การดัก เป็นวิธีการที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้จับสัตว์บกและสัตว์น้ำซึ่งต้องใช้ระยะเวลานาน ชาวบ้านที่จับสัตว์ด้วยวิธีการนี้ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย เนื่องจากการดักสัตว์ต้องใช้กรรมวิธีที่สลับซับซ้อนและต้องเดินทางเป็นระยะทางไกล ๆ บางครั้งต้องทำเวลากลางคืนในสถานที่ที่เสี่ยงอันตราย เครื่องมือที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้ในการดักสัตว์ได้แก่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

กับดักไม้ไผ่ เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับจับหนูประเภทต่าง ๆ ทั้งที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่นาและริมแหล่งน้ำ กับดักหนูทำด้วยไม้ไผ่และใช้ข้าวเปลือกเป็นเหยื่อล่อ ชาวบ้านจะนำไปดักตามเส้นทางที่หนูออกหาอาหาร การจับหนูด้วยวิธีการนี้ชาวบ้านจะนำกับดักไปดักไว้ตอนหัวค่ำ เวลากลางคืนหนูออกหาอาหารและเดินผ่านกับดักที่วางไว้ จากนั้นจึงตรวจดูกับดักในตอนเช้าตรู่เพื่อนำหนูที่ติดกับดักไปประกอบอาหารต่อไป

ภาพประกอบ 55 การดักหนูด้วยกับดักไม้ไผ่

ตาข่ายหรือ "ดาง" เป็นเครื่องมือใช้สำหรับจับสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในระดับน้ำลึก มีลักษณะเป็นเส้นใยขนาดเล็กที่ถักทอเป็นตารางมีขนาดถี่ห่างแตกต่างกันออกไป การจับปลาโดยการใช้ดางมีทั้งแบบชั่วคราวหรือที่เรียกว่า "การไล่ดาง" และแบบกางดางเวลากลางคืน การไล่ดางในเวลากลางวันทำได้โดยนำดางมากางไว้ในลำห้วยหรือหนองน้ำที่มีปลาอาศัยอยู่ จากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงนำกิ่งไม้มาตีน้ำให้เกิดเสียงดัง เพื่อให้ปลาเกิดอาการตกใจและว่ายน้ำมาติดดาง ส่วนเวลากลางคืนชาวบ้านจะนำดางไปกางไว้ตามลำห้วยหรือหนองน้ำตลอดทั้งคืน เมื่อรุ่งเช้าจึงมาตรวจและเก็บดางที่กางไว้พร้อมกับนำปลาที่ได้ไปประกอบอาหารต่อไป

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 56 การดักปลาด้วยตาข่ายหรือ “ดาง”

ไซ เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก เช่น ปลา กุ้ง และปู สานด้วยไม้ไผ่มีรูปทรงกระบอกขนาดยาวประมาณ 1 เมตร ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะนำไซไปวางไว้ตามทางน้ำไหลตื้น ๆ เพื่อดักสัตว์น้ำที่ออกหาอาหารหรือผ่านทางน้ำดังกล่าวเข้าสู่ไซโดยผ่านงาซึ่งไม่สามารถกลับออกมาได้ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงดักไซไว้ในตอนหัวค่ำและตรวจเก็บในตอนเช้าตรู่

เบ็ด เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักสัตว์น้ำ และเป็นวิธีการที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมใช้กันมาก โดยเฉพาะในฤดูฝนซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีปลาชุกชุมทั้งในลำห้วย หนองน้ำ และพื้นที่นา เหยื่อที่ใช้ล่อปลามีหลายชนิด ได้แก่ ไส้เดือน แมลง เขียด ปลาซิว นอกจากปลาแล้วชาวบ้านยังใช้เบ็ดในการจับกบและเขียดอีกด้วย

เครื่องมืออื่น ๆ เช่น บั้งลันดักปลาไหล แร้วหรือบ่วงดักหนู ซิงหรือตาข่ายดักนกคุ่ม เป็นต้น

การยิง เป็นวิธีการที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้ได้ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ เครื่องมือที่ใช้ที่ใช้ยิง ได้แก่ ปืนแก๊ป และหนังสติ๊ก ชาวบ้านที่จับสัตว์ด้วยวิธีการนี้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ส่วนใหญ่เป็นเพศชายเนื่องจากต้องเสี่ยงอันตราย สัตว์ที่จับโดยการยิงมีหลายชนิด เช่น หนู นก กิ้งก่า แย้ งู เป็นต้น การยิงสัตว์สามารถทำได้ทั้งเวลากลางวันและกลางคืน หากยิงในเวลากลางคืน ชาวบ้านจะใช้ไฟส่องตามบริเวณที่คาดว่ามีสัตว์อาศัยอยู่เมื่อพบแล้วจึงยิงด้วยปืน

ภาพประกอบ 57 การยิงกิ้งก่าหรือ “กะปอม” ด้วยหนังสติ๊กของเด็กชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

การขุดด้วยจอบหรือเสียม เป็นวิธีการจับสัตว์ที่พักตัวหรืออาศัยอยู่ใต้ดิน เช่น กบ เขียด อึ่งอ่าง แย้ หนู และหอย ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “การขัวหอย” รวมทั้งแมลงชนิดต่าง ๆ โดยชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้วิธีการสังเกตบริเวณปากรูที่สัตว์เหล่านี้อาศัยอยู่ แล้วขุดด้วยจอบหรือเสียมจนพบตัวสัตว์ จากนั้นจึงใช้มือจับใส่ภาชนะที่เตรียมมา เช่น ตะกร้า หรือข้อง

การจับด้วยมือเปล่า สามารถใช้ได้ทั้งการจับสัตว์บกและสัตว์น้ำ ซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมักจับสัตว์บกในเวลากลางคืน โดยใช้ไฟส่องแล้วจับด้วยมือเปล่า เช่น การจับกบ เขียด อึ่งอ่าง กิ้งก่า แมลงชนิดต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนสัตว์น้ำ ได้แก่ หอยชนิดต่าง ๆ ที่อาศัยหรือพักตัวตามพื้นดินใต้แหล่งน้ำหรือจับตามขอนไม้ ชาวบ้านมีวิธีการจับโดยใช้มือคลำและจับหอยตามแหล่งต่าง ๆ ใส่ภาชนะที่เตรียมมาจากหมู่บ้านวิธีการดังกล่าวเรียกว่า “การงมหอย” นอกจากนี้การจับปูชาวบ้านมักใช้วิธีจับโดยใช้มือเช่นเดียวกับหอย ส่วนสัตว์บกมักจับด้วยมือเปล่า

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ในเวลากลางคืน โดยใช้ไฟส่องแล้วจับด้วยมือเปล่า เช่น กบ เขียด อึ่งอ่าง กิ้งก่า แมลงชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

การจับด้วยแห เป็นวิธีการจับสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำโดยชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะทอดแหตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบหมู่บ้านในเวลากลางวันโดยเฉพาะในหน้าแล้งซึ่งมีอากาศร้อนมาก ชาวบ้านจะไปทอดแหเพื่อจับปลาโดยไปเป็นกลุ่มตามแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก และลำน้ำปาว

ภาพประกอบ 58 การซ่อมแซมแหสำหรับจับสัตว์น้ำ

ในปัจจุบันการจับสัตว์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เปลี่ยนแปลงวิธีการและมีการพัฒนาไปมาก วิธีการบางอย่างที่เคยใช้ในสมัยก่อนได้เลิกใช้ไป เนื่องจากมีความไม่เหมาะสมขาดประสิทธิภาพ นอกจากนั้นชาวบ้านได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการจับสัตว์และจับได้เป็นจำนวนมาก ทำให้สัตว์บางชนิดลดปริมาณลงและเกือบหมดไปจากพื้นที่ สัตว์ที่เป็นอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) สัตว์น้ำ (2) สัตว์บก และ (3) สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ดังนี้

สัตว์น้ำ เป็นอาหารที่ชาวบ้านใช้ยังชีพมาโดยตลอดและเคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ตามแหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง ทั้งนี้เพราะในอดีตบริเวณดังกล่าวมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่มีน้ำขังอยู่ตลอดปี และมีสัตว์น้ำนานาชนิดที่ชาวบ้านนำมาเป็นอาหารอาศัยอย่างชุกชุม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันแหล่งน้ำบางแห่งจะเปลี่ยนสภาพไปจากเดิม กล่าวคือ หนองน้ำหลายแห่งตื้นเขิน มีน้ำขังเฉพาะในฤดูฝนและน้ำแห้งขอดในหน้าแล้ง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปริมาณปลาในธรรมชาติลดน้อยลง ปัจจุบันแหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงที่ยังมีน้ำขังตลอดปี และมีสัตว์น้ำให้จับมาเป็นอาหารได้ทุกฤดูกาลมีเพียงลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือหนองเลิง ลำน้ำปาว และวังหวายเท่านั้น ส่วนหนองน้ำอื่น ๆ มีน้ำสมบูรณ์เฉพาะในฤดูฝน ซึ่งสภาพดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การหาสัตว์น้ำของชาวบ้านประสบกับความลำบาก สัตว์น้ำที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสามารถนำมาเป็นอาหารได้ในปัจจุบัน ได้แก่

ปลา เป็นสัตว์น้ำที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาเป็นอาหารในชีวิตประจำวันมากที่สุด เพราะในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในฤดูฝนแหล่งน้ำดังกล่าวจะมีปลาชนิดต่าง ๆ อาศัยอยู่อย่างชุกชุม ชาวบ้านสามารถหาได้โดยวิธีการต่าง ๆ ในปริมาณที่มากกว่าสัตว์น้ำชนิดอื่น ถึงแม้ว่าในหน้าแล้งน้ำในแหล่งน้ำที่เป็นหนองน้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของปลาค่อนข้างแห้งขอด แต่ปลาในแหล่งน้ำที่เหลือ คือ ลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือหนองเลิง ลำน้ำปาว และวังหวายยังมีปริมาณเพียงพอที่จะให้ชาวบ้านจับหามาเป็นอาหารได้บ้างถึงแม้จะมีไม่มากเท่ากับฤดูฝนก็ตาม ซึ่งปลาที่มีในแหล่งอาหารตามธรรมชาติของตำบลโนนศิลาเลิง เช่น ปลาบู่ ปลายี่สก ปลานวลจันทร์ ปลาตะเพียน ปลากราย ปลากด ปลาหลด ปลาช่อน ปลาดุก และปลาหมอ นอกจากนั้นยังมีปลาชนิดอื่น ๆ อีก แต่มีจำนวนน้อยและมีเฉพาะบางแหล่งเท่านั้น เช่น ปลานิล ปลากะแยง และปลาเซียม เป็นต้น กลุ่มชาวบ้านที่มีหน้าที่หาปลาจากแหล่งต่าง ๆ ในตำบลโนนศิลาเลิงมีทั้งผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก โดยขึ้นอยู่กับแหล่งและประเภทของปลาที่ต้องการตลอดจนวิธีการที่ใช้จับปลา กรณีที่การหาปลาอาจมีอันตรายหรือต้องใช้แรงงานมากและหาปลาในเวลากลางคืน เช่น การทอดแห การใช้ดางหรือตาข่าย ไซ และวางเบ็ดจะเป็นหน้าที่ของผู้ชายส่วนการช้อนด้วยสวิงและผ้าแหย่งจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิงและเด็ก นอกจากจะมีเครื่องมือที่ใช้สำหรับจับปลาแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีอุปกรณ์ประกอบอย่างอื่นที่จำเป็นสำหรับใช้ในการจับปลา เช่น ข้อง และกระชังซึ่งเป็นภาชนะสำหรับใส่ปลาและสัตว์น้ำที่จับได้ ตะเกียงและไฟฉายสำหรับให้แสงสว่างในการหาปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ในเวลากลางคืน

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 59 ปลาตองที่มีชุกชุมในแหล่งน้ำตำบลโนนศิลาเลิง

กุ้ง เป็นสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำทั่วไป เช่น ลำน้ำ หนองน้ำ และพื้นที่นาในฤดูฝน กุ้งที่พบมากในเขตตำบลโนนศิลาเลิง คือ กุ้งฝอย ชาวบ้านที่ช้อนกุ้งเพื่อนำไปเป็นอาหารส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงและเด็ก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ากุ้งเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่บริเวณน้ำตื้นซึ่งไม่ต้องเสี่ยงอันตรายมากนัก เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้จับชาวบ้านมักใช้สวิงและผ้าแหย่ง การจับกุ้งที่ได้ปริมาณมากส่วนใหญ่มักทำในหน้าฝน เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากการช้อนโดยวิธีดังกล่าวแล้วชาวบ้านยังสามารถจับกุ้งได้โดยการใช้ไซดักทางน้ำไหลซึ่งกระทำในหน้าฝนเช่นกัน

หอย ในพื้นที่ที่ตำบลโนนศิลาเลิงพบหลายชนิด เช่น หอยโข่ง หอยขมหรือ “หอยจูบ” หอยปัง หอยกาบหรือ “หอยกีบกี้” เป็นต้น โดยธรรมชาติแล้วหอยเหล่านี้อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำทั่วไปในเขตตำบลโนนศิลาเลิง โดยพักตัวหรืออาศัยอยู่ตามพื้นดินใต้หนองน้ำหรือจับอยู่ตามขอนไม้น้ำ ชาวบ้านทุกเพศทุวัยสามารถเก็บหอยเหล่านี้ได้โดยใช้มือจับตามแหล่งน้ำที่หอยอาศัยอยู่ นอกจากนี้ในหน้าแล้งหนองน้ำต่าง ๆ ตื้นเขินจนน้ำแห้งขอดและหมดไป หอยจะฝังตัวอยู่ตามโคลนบริเวณหนองน้ำซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “หอยเข้าไง” ชาวบ้านที่เป็นเพศหญิงและเด็กจะใช้เสียมขุดตามบริเวณที่คาดว่ามีหอยฝังตัวอยู่ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “การขัวหอย”

สถาบันวิจัยพฤกษศาสตร์แห่งชาติ

ภาพประกอบ 60 หอยขมหรือ “หอยจูบ”

สัตว์บก เป็นอาหารตามธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงควบคู่กับสัตว์น้ำมาโดยตลอด สัตว์บกที่ชาวบ้านใช้เป็นอาหารจะอาศัยอยู่ตามป่า พื้นที่นา หรือตามริมฝั่งลำน้ำและหนองน้ำ ปริมาณสัตว์บกของตำบลโนนศิลาเลิงในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันมาก ในอดีตพื้นที่บริเวณตำบลโนนศิลาเลิงมีสัตว์ป่าที่เป็นอาหารชนิดต่าง ๆ อาศัยอยู่อย่างชุกชุม เช่น กระต่าย ไก่ป่า พังพอนหรือ “จอนฟอน” กระแต งู นกชนิดต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะพื้นที่แถบนี้มีป่าไม้ขึ้นอยู่หนาแน่นชาวบ้านจึงจับสัตว์มาเป็นอาหารได้อย่างไม่ยากนัก แต่ในปัจจุบันสัตว์ดังกล่าวได้ลดปริมาณลงและบางชนิดได้สูญพันธุ์ไป เพราะป่าซึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์ได้ถูกทำลายเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทางการเกษตร รวมทั้งประชากรตำบลโนนศิลาเลิงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ความต้องการสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหารจึงเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน การล่าสัตว์ในปัจจุบันจึงมีความลำบากมากขึ้น และมีเพียงสัตว์ขนาดเล็กเท่านั้นที่ยังเหลืออยู่ เช่น กิ้งก่า หนู แย้ นก และงูบางชนิด แต่สัตว์ก็มีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับในอดีต สัตว์บกที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาเป็นอาหารในปัจจุบัน ได้แก่

กิ้งก่าหรือกะปอม เป็นสัตว์เลื้อยคลานที่มีปริมาณมากที่สุดที่ยังเหลืออยู่ในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงในปัจจุบัน กิ้งก่าอาศัยอยู่ตามต้นไม้ซึ่งขึ้นอยู่ในป่า พื้นที่นา

และกินแมลงเป็นอาหารปัจจุบันกิ้งก่าที่พบในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงมี 2 ชนิด คือ กิ้งก่าธรรมดา มีขนาดเล็กและผิวหนังบริเวณลำคอมีสีแดงชาวบ้านเรียก “กะปอมคอแดง” ส่วนกิ้งก่าอีกชนิดหนึ่ง มีขนาดใหญ่บริเวณลำคอมีสีเขียวชาวบ้านเรียก “กะปอมก่า” เป็นชนิดที่พบน้อยกว่ากิ่งก่าธรรมดา

ภาพประกอบ 61 กิ้งก่าหรือ “กะปอม”

การจับกิ้งก่ามาเป็นอาหารชาวบ้านนิยมจับในหน้าแล้ง ทั้งนี้เพราะในฤดูฝนเป็นระยะที่กิ้งก่าเก็บตัวตามพุ่มไม้เพื่อขยายพันธุ์และเจริญเติบโต ขณะเดียวกันสัตว์ที่เป็นอาหารประเภทอื่นในช่วงฤดูฝนมีจำนวนมาก ชาวบ้านจึงไม่นิยมจับกิ้งก่าในช่วงดังกล่าวและชาวบ้านที่จับกิ้งก่าเพื่อนำมาเป็นอาหารจะเป็นผู้ชายซึ่งอาจเป็นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การจับกิ้งก่าของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมี 3 วิธี คือ การใช้หนังสติ๊กยิงกิ้งก่าตามต้นไม้ การคล้องด้วยบ่วงและการใช้ไฟส่องในเวลากลางคืน

แย้ เป็นสัตว์เลื้อยคลานลักษณะคล้ายกิ้งก่าและกินแมลงเป็นอาหารเช่นเดียวกับกิ้งก่า อาศัยอยู่ในรูอยู่ใต้พื้นดิน เนินดินหรือโคก และไม่ขึ้นต้นไม้เหมือนกิ้งก่า การจับแย้เพื่อนำมาทำเป็นอาหารนิยมทำในหน้าแล้งเช่นเดียวกับกิ้งก่าและมีการจับ 2 วิธี คือ การดักด้วยบ่วงบริเวณปากรูที่แย้อาศัยอยู่ และการขุด

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 62 แย้

หนู ในเขตตำบลโนนศิลาเลิงมีหนูหลายชนิดขุดรูอยู่พื้นดินตามชายป่า ริมฝั่งของลำห้วย และคันนาหรือ “คันแทนา” หนูออกหาอาหารในเวลากลางคืนโดยมีคือ เมล็ดพืชโดยเฉพาะข้าวเปลือก และสัตว์ที่มีขนาดเล็ก เช่น ปู และแมลงบางชนิด หนูที่นำมาเป็นอาหารและพบในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงมี 2 ชนิด คือ หนูพุกซึ่งเป็นหนูที่มีขนาดใหญ่ และหนูท้องขาว การจับหนูเพื่อนำมาเป็นอาหารสามารถทำได้ตลอดปี แต่ที่นิยมจับมักอยู่ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เพราะช่วงดังกล่าวมีหนูชุกชุมและเป็นช่วงที่หนูมีอาหารกินอย่างเพียงพอ ทำให้หนูอ้วนท้วนสมบูรณ์ ชาวบ้านที่เป็นผู้ชายจะเป็นผู้ไปจับหนูตามแหล่งต่าง ๆ เพื่อนำมาประกอบเป็นอาหารรับประทาน เช่น ใช้ไฟส่องในเวลากลางคืนแล้วยิงด้วยปืน ใช้จอบขุดรูที่หนูอาศัยอยู่ และใช้สุนัขล่า แต่วิธีการที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมใช้มากที่สุด คือ การใช้ไฟส่องแล้วยิงด้วยปืน และกับดักโดยใช้ข้าวเปลือกเป็นเหยื่อล่อ วิธีการจับแบบนี้ชาวบ้านจะวางกับดักตามบริเวณที่หนูอาศัยอยู่หรือตามเส้นทางที่หนูออกหาอาหารซึ่งมักเป็นพื้นที่นา กอไผ่หรือริมน้ำ

นก ในเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงมีนกหลายชนิด เช่น นกคุ้มหรือ “นกคุ่ม” นกกระจอก และนกเขา เป็นต้น เนื่องจากนกเป็นสัตว์ที่นำมาประกอบอาหารได้หลายอย่างและเนื้อมีรสอร่อยจึงถูกชาวบ้านล่ามาเป็นอาหารจำนวนมาก ปัจจุบันนกมีจำนวนเหลือ

สำนักวิทยพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

น้อยบางชนิดถูกล่าจนสูญพันธุ์ นกอาศัยอยู่ในพื้นที่หลายลักษณะขึ้นอยู่กับชนิดของนก เช่น ตามชายป่า พื้นที่นา และริมน้ำรวมทั้งป่าสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน การล่านกของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสามารถกระทำในทุกฤดูกาลตลอดปี อุปกรณ์และวิธีการล่านกจะแตกต่างกันตามชนิดของนกและโอกาสที่ล่า เนื่องจากการล่านกมีกรรมวิธีที่ยุ่งยากและเสี่ยงต่ออันตรายต่าง ๆ มากมาย จึงเป็นหน้าที่ของผู้ชายเท่านั้นที่ล่านกได้ ส่วนเด็กจะใช้วิธีการง่าย ๆ คือ ยิงด้วยหนังสติ๊กและนกที่ล่ามีขนาดเล็ก เช่น นกกระจิบ นกกระจอก เป็นต้น โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้ปืนยิงนก ถ้าเป็นนกคุ่มจะใช้วิธีการดักด้วยตาข่ายซึ่งเรียกว่า “ซิง” ส่วนนกที่กินสัตว์เป็นอาหาร เช่น นกเค้าแมวจะล่าโดยใช้เครื่องมือที่มีเหยื่อล่อ ปัจจุบันชาวบ้านได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการจับนกซึ่งทำให้จับได้เป็นจำนวนมากส่งผลให้นกบางชนิดหมดไปจากพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง เช่น การส่องด้วยแสงไฟในเวลากลางคืน

งู เป็นอาหารพิเศษชาวบ้านบางคนรับประทานเป็นอาหาร งูที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงชอบรับประทานมีหลายชนิด เช่น งูสิง และงูเห่า โดยผู้ชายจะเป็นผู้หาและรับประทานงูเป็นอาหาร ตามปกติแล้วงูเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่อาศัยอยู่ตามป่าและพื้นที่นากินสัตว์จำพวกปลา หนู กบ และเขียดเป็นอาหาร งูสิงมักอาศัยอยู่ตามต้นไผ่ที่ขึ้นอยู่ตามริมฝั่งลำน้ำและหนองน้ำทั่วไปส่วนงูเห่าอาศัยอยู่ในรูตามพื้นที่นาหรือริมน้ำ โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ตั้งใจออกไปจับงูโดยตรง แต่จะพบงูและล่าควบคู่กับการออกไปจับจับสัตว์ชนิดอื่น เช่น ขณะที่ออกไปส่องไฟยิงหนูอาจพบงูสิงหรืองูเห่า แล้วยิงมาเพื่อเป็นอาหารซึ่งถือเป็นผลพลอยได้ในการออกจับสัตว์ในครั้งนั้น

สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ในเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงมีสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำที่ชาวบ้านนำมาเป็นอาหารได้ ได้แก่

กบ กบเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำที่มีชุกชุมในฤดูฝนและอาศัยอยู่ตามพื้นที่นา ชายป่า บางครั้งซ่อนตัวอยู่ในน้ำกินไส้เดือนและแมลงเป็นอาหาร กบขยายพันธุ์ได้โดยออกลูกเป็นไข่ในช่วงต้นฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน ขณะที่ฝนเริ่มตกและมีน้ำขังตามพื้นที่นา ลำน้ำ และหนองน้ำต่าง ๆ โดยในตอนกลางคืนกบจะออกมาจากที่อาศัยเพื่อผสมพันธุ์และไข่ทิ้งไว้ตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่เป็นเพศชายจะออกไปจับกบเพื่อนำมาเป็นอาหาร โดยใช้ตะเกียงส่องกบตามบริเวณหนองน้ำที่กบวางไข่ ซึ่งนอกจากจะจับกบด้วยมือแล้ว บางครั้งใช้แหจับหากกบซ่อนตัวอยู่ใต้น้ำลึก เมื่อกบวางไข่ในน้ำได้ประมาณ 1 สัปดาห์ไข่จะฟักและกลายเป็นลูกอ๊อดหรือ “ฮวก” ซึ่งชาวบ้านนิยมนำมาประกอบเป็นอาหารรับประทาน โดยส่วนใหญ่การหาลูกอ๊อดเป็นงานของผู้หญิงหรือเด็ก ซึ่งหาเวลากลางวันโดยใช้สวิงหรือผ้าแหย่งช้อนตามหนองน้ำ หลังจากนั้นประมาณ 3 สัปดาห์ลูกอ๊อดจะเจริญเป็นตัวกบและขึ้นไปเจริญ

เติบโตอยู่บนบกริมแหล่งน้ำ ในช่วงที่กบเจริญเติบโตจะตรงกับช่วงระยะที่ชาวบ้านปักดำเสร็จ ชาวบ้านที่เป็นผู้ชายทั้งวัยผู้ใหญ่และเด็กก็จะออกจับกบโดยวิธีการวางเบ็ด ซึ่งใช้ไส้เดือนเป็นเหยื่อล่อในเวลากลางคืน นอกจากนี้การจับกบในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านอาจใช้ตุ้มหรือ “แงบ” ซึ่งเป็นลอบดักกบ ไปล่อกบโดยใช้ปูเน่าหรือปลาซิวเป็นเหยื่อล่อ บางครั้งหากตอนกลางคืนมีฝนตกกบจะออกหากินอาหารพวกไส้เดือนและแมลงต่าง ๆ แล้วชาวบ้านผู้ชายจะออกจับกบโดยใช้ตะเกียงส่องกบ หลังจากเริ่มฤดูหนาวฝนเริ่มหยุดตกและเป็นช่วงที่ชาวนาเริ่มเก็บเกี่ยวข้าว กบจะเริ่มเปลี่ยนที่อยู่อาศัยโดยจะฝังตัวอยู่ในรูตามพื้นที่นา ตลอดไปจนถึงเริ่มต้นฤดูฝนจึงจะออกจากรูอีกครั้งหนึ่งซึ่งเรียกว่า “กบจำศีล” กบบางตัวฝังตัวอยู่ตามโคลนบริเวณแหล่งน้ำที่แห้งขอดหมดแล้วซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ กบเข้าไง ” ช่วงที่กบอาศัยอยู่ในรูชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงจะออกหากบในเวลากลางวัน โดยการใช้เสียมขุดซึ่งมักไปเป็นกลุ่ม ส่วนกบที่ไม่จำศีลแต่จะอาศัยอยู่ริมแหล่งน้ำหรือในน้ำ และออกหาอาหารกินในเวลากลางคืนชาวบ้านก็จะออกหากบโดยใช้ตะเกียงส่อง

เขียด เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำที่มีลักษณะและวงจรของชีวิตคล้ายกบแต่เขียดมีขนาดเล็กกว่ากบ เขียดที่พบในแหล่งอาหารตามธรรมชาติของตำบลโนนศิลาเลิงได้แก่ เขียดขาดำ เขียดตะแอ และเขียดอีโม้ การบริโภคเขียดของชาวบ้านนิยมในฤดูหนาวและฤดูร้อน เพราะฤดูฝนอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีจำนวนเพียงพอสำหรับบริโภค ประกอบกับเขียดมีขนาดเล็กและหาได้ยากในฤดูฝนชาวบ้านจึงรับประทานอาหารอย่างอื่น โดยส่วนใหญ่การหาเขียดในเวลากลางวันเป็นงานของผู้หญิง โดยใช้เสียมขุดตามริมฝั่งลำน้ำหรือรูตามพื้นที่นา ส่วนผู้ชายจะใช้ไฟส่องหาเขียดตามริมฝั่งลำน้ำหรือหนองน้ำในเวลากลางคืน

อึ่งอ่าง เป็นสัตว์ที่มีลักษณะและวงจรของชีวิตคล้ายกับกบและเขียด ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจับอึ่งอ่างมาเป็นอาหารรับประทานในหน้าแล้งและเริ่มฤดูฝน อึ่งอ่างที่พบในแหล่งอาหารตามธรรมชาติในตำบลโนนศิลาเลิงมีอยู่ 3 ชนิด คือ อึ่งเพ้า เป็นอึ่งที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีสีน้ำตาลปนดำ อึ่งยาง มีขนาดรูปร่างปานกลางสีน้ำตาลเข้ม เนื่องจากผิวหนังของอึ่งอ่างชนิดนี้มีเมือกเคลือบอยู่มากจึงเรียกว่า “อึ่งยาง” และหลึ่ง ซึ่งเป็นอึ่งชนิดหนึ่งที่มีรูปร่างขนาดเล็กมีสีน้ำตาลปนแดง ตามปกติแล้วอึ่งอ่างอาศัยอยู่บนบกโดยการขุดรูอยู่ในพื้นดินตามป่าและที่ดอนออกหากินและผสมพันธุ์ตลอดจนการวางไข่ตามแหล่งน้ำในต้นฤดูฝน ในอดีตอึ่งอ่างในพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงมีชุกชุมมากในช่วงต้นฤดูฝน เวลาที่ฝนตกอึ่งอ่างจะออกหากินและวางไข่ตามหนองน้ำในเวลากลางคืน แต่ในปัจจุบันจำนวนอึ่งอ่างได้ลดลงเพราะป่าไม้ตามเนินหรือโคกซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของอึ่งอ่างถูกไถทำลายเพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร การหาอึ่งอ่างของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมทำมี 2 วิธี คือ การใช้ไฟส่องในเวลากลางคืนในช่วงอึ่งออกไข่ต้นฤดูฝน และการใช้เสียมขุดอึ่งในรูใต้พื้นดิน

ปูนา เป็นสัตว์ที่มีกระดองขุดรูอยู่ตามคันนาหรือในหนองน้ำ ฤดูร้อนจะอาศัยอยู่ในรูมื่อถึงฤดูฝนจึงออกมาจากรูเพื่อผสมพันธุ์ การจับปูเพื่อนำมาเป็นอาหาร ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิธีการจับหลายวิธี เช่น ใช้มือล้วงจับจากรู ใช้เสียมขุดตามรูที่ปูอาศัยอยู่ และใช้สวิงหรือผ้าแหย่ช้อนตามแหล่งน้ำ

อาหารประเภทแมลง ชาวอีสานรับประทานแมลงหลายชนิดเป็นอาหารมาตั้งแต่สมัยโบราณ จนอาจกล่าวได้ว่าการรับประทานแมลงเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของนิสัยการบริโภค (Food Habits) ของคนอีสาน (วรากร วราอัศวปติ และคนอื่น ๆ. 2518 : 55) อาหารจำพวกแมลงนับเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของชาวชนบทภาคอีสาน โดยเฉพาะฤดูที่ไม่สามารถจับสัตว์พวกปลา กุ้ง หอย เขียดและกบมาเป็นอาหารได้ ชาวบ้านได้รับประทานแมลงซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งอาหารโปรตีนแล้วยังให้วิตามินและเกลือแร่ (ประพิมพร สมนาแซง ผการัตน์ รัฐเขตต์ และสุมาลี รัตนปัญญา. 2529 : 42) แมลงที่เป็นอาหารตามธรรมชาติมีหลายชนิดและชาวบ้านสามารถหามาเป็นอาหารในครอบครัวได้ทุกฤดูกาลตลอดปี แมลงที่เป็นอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งออกได้ตามแหล่งที่อยู่อาศัย ได้แก่

แมลงที่อาศัยอยู่บนบก แมลงประเภทนี้ส่วนใหญ่ออกหากินในเวลากลางคืน เวลากลางวันจะขุดรูฝังตัวอยู่ใต้ดิน อาศัยอยู่ตามต้นไม้ และแหล่งอื่น ๆ แมลงที่พบมีหลายชนิด เช่น แมลงกินูนหรือ “แมงกินูนหม่น” แมลงกินูนเหลื่อมหรือ “แมงกินูนเหลื่อม” ด้วงกว่างหรือ “แมงดาม” แมลงทับหรือ “แมงคับ” เรไรหรือ “แมงโหย่งโหย” มวนลำไยหรือ “แมงแคง” ด้วงหนวดยาวหรือ “แมงม่วง” แมลงกะแงหรือ “แมงนารี” แมลงช้างหรือ “แมงช้าง” ด้วงงวงหรือ “ด้วงช้าง” ตัวเป้งมดแดงหรือ “แม่เป้งมดแดง” จิ้งหรีดหรือ “กี้ดีด” จิ้งหรีดน้อยหรือ “กินาย” จิ้งหรีดดำหรือ “กิโหลน” แมงมุมหรือ “ตัวบึ้ง” ด้วงขี้ควายหรือ “กุดจี่หวาย” กุดจี่ขี้ช้างหรือ “กุดจี่หมุ่ม” ตั๊กแตนโมหรือ “ตั๊กแตนอีโม” ตั๊กแตนตำข้าวหรือ “แมงม้า” และตั๊กแตนหน้าแหลมหรือ “ตั๊กแตนอีค่วง” ผึ้ง ต่อ แตน มดแดง และจักจั่น เป็นต้น การจับแมลงดังกล่าวยกเว้นแตน ต่อ และผึ้งผู้ที่จับส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงและเด็ก ทั้งนี้เพราะขั้นตอนและวิธีการจับแบบง่าย ๆ ไม่มีอันตรายมากนัก โดยการจับแมลงของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมี 3 วิธี คือ การใช้เสียมขุดหาแมลง การจับด้วยมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ และการใช้ไปส่องหรือไฟล่อในเวลากลางคืน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 63 จิ้งหรีดหรือ “กี้ดีด” แมลงที่อาศัยอยู่บนบก

แมลงที่อาศัยอยู่ในน้ำ มีหลายชนิด เช่น ตัวอ่อนแมลงปอหรือ “แมงระงำ” ตัวอ่อนแมลงปอเข็มหรือ “แมงกะโซ่” แมลงหัวควายหรือ “แมงหัวควาย” แมลงดานาหรือ “แมงดา” ด้วงน้ำหรือ “แมงข้าวสาร” ด้วงดิ่งหรือแมลงตับเต่าหรือ “แมงกิเต่า” ตัวอ่อนแมลงตับเต่าน้อยหรือ “แมงก้องแขน” แมลงเหนี่ยงหรือ “แมงเหนี่ยง” และแมลงกะชอนหรือ “แมงกิชอน” เป็นต้น การจับแมลงที่อาศัยอยู่น้ำเหล่านี้ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้วิธีการจับอยู่ 2 วิธี คือ การช้อนด้วยสวิงหรือผ้าแหย่งตามหนองน้ำ ผู้หาโดยวิธีนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กและผู้หญิง ส่วนการจับแมลงเหล่านี้อีกวิธีหนึ่ง คือ การล่อด้วยไฟในเวลากลางคืนซึ่งมีกรรมวิธีที่แต่ได้ผลดี โดยชาวบ้านจะซื้อหลอดไฟฟ้าล่อแมลงมาจากตลาดแล้วนำไปติด เพื่อล่อแมลงไว้บริเวณบ้านที่ติดกับพื้นที่นาหรือแหล่งน้ำ เมื่อแมลงเห็นไฟจะบินมาเล่นชาวบ้านจึงเก็บแมลงเหล่านี้ใส่ภาชนะเพื่อเตรียมทำเป็นอาหารหรือนำไปขายต่อไป

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 64 แมลงกะชอนหรือ “แมงกิซอน” แมลงที่อาศัยอยู่ในน้ำ

จะเห็นได้ว่า อาหารตามธรรมชาติประเภทสัตว์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และแมลง ซึ่งมีวิธีการและเครื่องมือที่แตกต่างกันไปตามสภาพของแหล่งอาหารและฤดูกาล การแสวงหาอาหารประเภทสัตว์บางครั้งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกันหรือต้องเดินทางร่วมกันเป็นหมู่คณะ จึงจะสามารถหาอาหารนั้นได้หรืออาหารบางอย่างจำเป็นต้องเสาะหาเวลากลางคืนจึงจะได้อาหารและเกิดความปลอดภัย กรณีการหาอาหารที่อาจมีอันตรายหรือต้องใช้แรงงานมากมักเป็นงานของผู้ชาย ส่วนอาหารที่หาได้ง่ายมักเป็นหน้าที่ของผู้หญิงและเด็ก

อาหารประเภทพืช พืชที่ขึ้นตามแหล่งต่าง ๆ ชาวบ้านสามารถนำมาใช้เป็นอาหารได้เกือบทุกชนิด อาหารทุกมื้อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงต้องมีพืชเป็นเครื่องเคียงหรือส่วนประกอบ ในอดีตพืชที่เป็นอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะพืชที่ขึ้นในป่าและพื้นที่นา ชาวบ้านสามารถเก็บหาพืชผักที่ขึ้นอยู่ตามแหล่งดังกล่าวมาทำเป็นอาหารรับประทานได้ทุกฤดูกาลตลอดปี แต่ปัจจุบันป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านถูกทำลายเพื่อใช้ทำการเกษตร เป็นผลให้พืชที่เป็นอาหารหลายชนิดถูกทำลายจนมีปริมาณน้อยหรือสูญพันธุ์ไปพร้อมกับป่า ในขณะเดียวกันพืชที่ขึ้นตามพื้นที่นาก็ถูกทำลาย

เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านทำการเกษตรไม่ถูกวิธีโดยมีการนำรถไถมาปรับหน้าดินบริเวณแปลงนา ทำให้พืชหลายชนิดที่ขึ้นตามพื้นที่นาถูกทำลายจนลดปริมาณลงหรือสูญพันธุ์ไป การลดปริมาณของพืชที่เป็นอาหารตามธรรมชาติดังกล่าว ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องพึ่งพาระบบตลาดซึ่งตั้งอยู่ภายนอกหมู่บ้าน โดยชาวบ้านต้องแก้ปัญหาการขาดแคลนพืชที่ใช้เป็นอาหารโดยการซื้อพืชผักจากตลาด การเก็บหาพืชเพื่อนำมาเป็นอาหารบริโภคในครอบครัวถือเป็นงานของผู้หญิงซึ่งเก็บมาโดยใช้มือ มีด หรือเสียม พืชที่เป็นอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

พืชที่ขึ้นอยู่บนบก วิธีการหาพืชผักต่าง ๆ ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงขึ้นอยู่กับสภาพของแหล่งอาหาร ฤดูกาล และประเภทของพืชผัก การเก็บผักเพื่อนำมาเป็นอาหารถือเป็นงานของผู้หญิงและเด็ก ส่วนผู้ชายอาจช่วยเก็บผักได้ในกรณีที่การหาพืชผักอาจมีอันตรายหรือต้องใช้แรงมาก การใช้มือเก็บถือเป็นวิธีที่ดีที่สุดของการเก็บผักมาเป็นอาหาร หากพืชผักมียอดสูงชาวบ้านจะใช้ไม้สอยเก็บใบอ่อนและยอดอ่อน โดยแต่ละครั้งเก็บปริมาณแค่พอบริโภคในครัวเรือนแต่ละมื้อเท่านั้นหรือเก็บไปฝากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ซึ่งแหล่งที่เก็บผักอาจเป็นพื้นที่นาและสวนของตนเอง หากเก็บจากพื้นที่หรือสวนของเพื่อนบ้านใกล้เคียงต้องขออนุญาตเมื่อผู้เป็นเจ้าของอนุญาตจึงจะเก็บได้ พืชผักที่ชาวบ้านเก็บมาเป็นอาหารที่พบในตำบลโนนศิลาเลิง เช่น ผักตำลึงหรือ “ผักตำนิน” กรุงเขมาหรือ “เครือหมาน้อย” ควินินหรือ “ผักขี้นิน” คูณหรือ “ทูน” ใบบัวบกหรือ “ผักหนอก” มะระขี้นกหรือ “ผักไซ” แคบ้าน แคป่า ผักเม็ก ผักโหม ผักแก่นส้ม ผักแก่นขม ผักกระโดน ผักสัง ใบมะตูม ขี้เหล็ก มะกอก สะเดา ย่านาง หน่อไม้ และผักลิ้นปี่ เป็นต้น ส่วนไม้ผลที่ชาวบ้านเก็บมาเป็นอาหารที่พบในตำบลโนนศิลาเลิง เช่น สมอหรือ “หมากส้มมอ” ตะคร้อหรือ “หมากค้อ” และมะขามป้อม เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 65 ผักหมพืชที่ขึ้นอยู่บนบก

ภาพประกอบ 66 ผักกระโดนพืชที่ขึ้นอยู่บนบก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 67 ผักเม็กพืชที่ขึ้นอยู่บนบก

ภาพประกอบ 68 กรุงเขมาหรือ “เครือหมาน้อย” พืชที่ขึ้นอยู่บนบก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

พืชน้ำ การหาอาหารตามธรรมชาติในแหล่งน้ำชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมักทำในช่วงกลางวัน แต่เดิมถือเป็นงานของผู้ชายโดยเฉพาะในบริเวณที่ระดับน้ำค่อนข้างลึก เช่น ลำน้ำ และหนองน้ำต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันชาวบ้านที่ออกไปหาอาหารในแหล่งน้ำทั้งระดับน้ำตื้นและลึกมักเป็นผู้หญิงและเด็ก เนื่องจากผู้ชายส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ยกเว้นในช่วงฤดูฝนซึ่งผู้ชายต้องอยู่ประจำที่หมู่บ้านเพื่อทำนา ซึ่งสามารถที่จะเก็บหาพืชน้ำมาเป็นอาหารรับประทานได้ เครื่องมือและวิธีการเก็บหาพืชน้ำเหมือนกับการเก็บหาพืชบกซึ่งส่วนใหญ่ใช้มือเก็บ พืชน้ำมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในฤดูฝนเนื่องจากมีน้ำที่เอื้อต่อการขยายพันธุ์ ส่วนฤดูหนาวและหน้าแล้งพืชน้ำจะมีปริมาณลดลง พืชน้ำที่พบในตำบลโนนศิลาเลิงมีหลายชนิด เช่น สันตะวา ใบพายหรือ “ผักโหบเหบ” ตาลปัตรฤาษีหรือ “ผักก้านจอง” ผักแพงพวยหรือ “ผักพีพวย” ผักชีน้ำหรือ “ผักชีล้อม” ผักกระเฉด ผักตบไทย ผักหนาม เทา ผักแว่น ผักอีฮีน สายบัว และโสนน้ำ เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 69 ผักแว่นพืชน้ำ

ภาพประกอบ 70 ผักแพงพวยหรือ “ผักพีพวย” พืชน้ำ

เห็ด ส่วนมากมีให้ชาวบ้านเก็บหาในฤดูฝนเนื่องจากฤดูหนาวและฤดูร้อนลักษณะอากาศไม่เอื้อต่อการเจริญพันธุ์ของเห็ดชนิดต่าง ๆ เพราะการเจริญเติบโตของเห็ดแต่ละชนิดต้องมีอุณหภูมิและความชื้นเหมาะสม การเก็บหาเห็ดของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนใหญ่เป็นงานของผู้หญิง การใช้มือเก็บถือเป็นวิธีที่ดีที่สุดของการเก็บเห็ดมาเป็นอาหารโดยเก็บใส่ตะกร้าหรือถังพลาสติกซึ่งเป็นภาชนะที่นำไปจากบ้าน เห็ดที่เป็นอาหารตามธรรมชาติมีหลายชนิด เช่น เห็ดโคนหรือ “เห็ดปลวก” เห็ดตับเต่าหรือ “เห็ดเผิ้ง” เห็ดตีนแฮด เห็ดไค เห็ดตะป้อ เห็ดตะปู่ เห็ดมันปู เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า อาหารตามธรรมชาติประเภทพืชของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีทั้งพืชที่ขึ้นบนบก พืชน้ำ และเห็ด การได้มาซึ่งอาหารจากธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในปัจจุบันประสบกับความลำบากมากกว่าในอดีต เพราะแหล่งอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ในแถบนี้ถูกทำลายเพื่อปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทางการเกษตร รวมทั้งชาวบ้านบางคนทำการเกษตรที่ไม่ถูกวิธี ทำให้ปริมาณอาหารที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ลดลงอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันชาวบ้านต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการหาอาหารตามธรรมชาติ ซึ่งการลดลง

ของอาหารตามธรรมชาติดังกล่าว มีผลให้ชาวบ้านต้องหันไปพึ่งพาอาหารจากตลาดเพื่อนำมาบริโภคในชีวิตประจำวันมากขึ้น

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม

หัตถกรรมเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ที่ได้จากการสั่งสมการเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีตและถ่ายทอดผ่านมายังลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและได้มีการพัฒนารูปแบบขึ้น เพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างสอดคล้องกับคตินิยมขนบธรรมเนียมของชุมชน มีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ และวัฒนธรรมของผู้ผลิตและผู้ใช้ หัตถกรรมไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้น ยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่น ทั้งความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาหรือความเชื่อในการดำรงชีวิต และเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) การทอผ้า (2) การทอเสื่อ และ (3) จักสานไม้ไผ่

การทอผ้า

ชาวอีสานรู้จักการทอผ้าใช้นุ่งห่มมาเป็นเวลานานแล้ว งานทอผ้าเป็นงานของฝ่ายหญิงที่ได้มีการสั่งสอนกันมาเป็นประจำทุกครัวเรือน การสอนในสมัยก่อนมิได้สอนกันโดยตั้งโรงเรียนแต่อย่างใด สตรีชาวอีสานทุกคนได้รับการอบรมการเลี้ยงไหมและการสาวไหมให้เป็นเส้นจนกระทั่งการทอผ้าไหมผ้าฝ้ายด้วยสีต่าง ๆ การทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายให้เป็นลวดลายสตรีชาวอีสานได้รับการอบรมสั่งสอนจากฝ่ายมารดามาตั้งแต่อายุยังน้อย โดยการที่ได้รู้ได้เห็นผู้เป็นมารดาทำการเลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย และทอผ้าอยู่เป็นประจำ บางโอกาสได้ช่วยมารดาเลี้ยงไหม สาวไหม ทำหูกไหมหรือหูกฝ้าย ทำให้สตรีอีสานในช่วงก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหรือก่อนปี พ.ศ. 2504 มีความรู้ในการเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม ปั่นฝ้ายหรือทอผ้าฝ้ายเป็นอย่างดีทำให้มีความชำนาญและความคิดริเริ่มทำลวดลายต่าง ๆ ให้มีขึ้นในการทอผ้าของตนเองเพื่ออวดคนอื่น การทอผ้าของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมของการทอผ้า (2) ลวดลายผ้า (3) การย้อมสี และ (4) การใช้ผ้าและการแต่งกาย ดังนี้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมของการทอผ้า

การทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายนั้นจัดเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน คือ พอใช้สำหรับคนในครัวเรือน หากมีเหลือใช้ก็แลกเปลี่ยนกันกับเพื่อนบ้านอันเป็นการแลกฝีมือซึ่งกันและกัน หญิงสาวนั้นนอกจากจะทำการทอผ้าไหมและฝ้ายไว้ใช้ในครัวเรือนสำหรับพ่อ แม่ พี่น้องแล้ว ยังทำไว้เพื่อเอาเป็นเครื่องไหว้พ่อแม่ของผู้ที่จะเป็นสามีของตนด้วย วิชาการทอผ้านี้จึง

เป็นวิชาของแม่บ้านอย่างหนึ่งนอกจากการทำอาหารซึ่งถือว่าเป็นศิลปะของผู้ที่จะเป็นแม่บ้าน ในอดีตชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีการผลิตเครื่องนุ่งห่มเพื่อใช้เองในครอบครัว ซึ่งเป็นการผลิตแบบครบวงจรที่ผลิตควบคู่กับการประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าฝ้ายและผ้าไหมจากการถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ถือว่าการทอผ้าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิง หญิงสาวโสดควรมีความสามารถในการทอผ้า ฝีมือในการทอผ้าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ฝ่ายชายและญาติฝ่ายชายมองเห็นคุณค่าของความเป็นกุลสตรีของผู้หญิง ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าการทอผ้าเป็นกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้หญิง ที่เริ่มขึ้นตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงวัยชราและความตายซึ่งเป็นวาระสุดท้ายของชีวิต ดังนี้

วัยเด็กหรือตั้งแต่แรกเกิด - 14 ขวบ การอบรมเลี้ยงดูเด็กในหมู่บ้านของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง แต่เดิมนั้นมีพ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ตา ย่า ยายทำหน้าที่หลัก เด็กหญิงชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่มีอายุตั้งแต่ 6-12 ขวบ จะได้รับการอบรมเรียนรู้ทั้งจากโรงเรียนและครอบครัวพร้อม ๆ กัน ประสบการณ์ของชีวิตในวัยนี้จะมีทั้งการทำงานในไร่นา เลี้ยงควาย ดูแลน้อง ช่วยแม่ทำงานบ้านต่าง ๆ เช่น กวาดถูบ้าน ทำกับข้าว ตักน้ำ เป็นต้น ในขณะเดียวกันจะเริ่มได้รับการอบรมสั่งสอนและเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าจากแม่ และญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เช่น การเข็นฝ้าย การกรอด้าย ฝึกหัดและเรียนรู้การทอแบบต่าง ๆ การทอผ้าและการเรียนรู้ของเด็กหญิงชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในวัยนี้ จึงเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการก้าวไปสู่สถานภาพความรับผิดชอบที่จะเพิ่มมากขึ้นตามอายุที่สูงขึ้น

วัยรุ่นหรืออายุ 15 ปี – ก่อนแต่งงาน หญิงสาวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในวัยนี้มีการทอผ้าและเรียนรู้กระบวนการในการทอผ้ามากขึ้น รวมทั้งมีความประณีตและละเอียดอ่อนมากขึ้น หญิงสาวชาวบ้านที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปี ขึ้นไปถือได้ว่าเป็นช่วงวัยที่มีความพร้อมมากที่สุดที่จะเข้าสู่พิธีแต่งงาน เงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทอผ้าที่มีต่อหญิงสาวและนำไปสู่พิธีแต่งงาน ได้แก่ การเริ่มมีความสนใจในเพศตรงข้ามและความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาว ในอดีตความสัมพันธ์ของหนุ่มสาวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะผ่านประเพณีการลงข่วง ซึ่งเป็นประเพณีที่หญิงสาวมารวมกันปั่นไหมหรือปั่นฝ้ายในเวลากลางคืนที่พระจันทร์เต็มดวงในฤดูหนาว โดยในตอนบ่ายของวันที่จะลงข่วงหญิงสาวจะช่วยออกไปหาฟืนซึ่งเรียกว่า “เอาหลัว” เพื่อนำมาก่อกองไฟในช่วงกลางคืน เมื่อถึงตอนค่ำหลังรับประทานอาหารเสร็จแล้ว หญิงสาวจะช่วยกันก่อกองไฟใต้ร่มไม้หรือลานบ้านของคนใดคนหนึ่ง แล้วนั่งเป็นวงรอบกองไฟปั่นไหมปั้นฝ้ายผิงไฟกันหนาวเป็นที่สนุกสนาน บางทีมีคั่วเม็ดมะขามเคี้ยวไปพลางทำให้เพลิดเพลินทำงานไม่เหนื่อย เหล่าชายหนุ่มในหมู่บ้านตำบลโนนศิลาเลิงหรือหมู่บ้านตำบลอื่น จะพากันมาเกี้ยวสาวซึ่งเรียกว่า “เล่นสาว” ชายหนุ่มมีโอกาสถือเอาโอกาสลงข่วงอยู่ใกล้ชิดพบปะสนทนาและเอ่ยปากฝากรักกับ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หญิงสาวที่ตนหมายปอง ถ้อยคำที่ชายหนุ่มหญิงสาวในตำบลโนนศิลาเลิงใช้ในการฝากรักกันนั้น เรียกว่า “ผญาหรือผะหยา” เป็นกลอนชาวบ้านที่มีถ้อยคำอ่อนหวานละเมียดละไมมีท่วงทีไพเราะเปรียบเปรยได้ซาบซึ้งกินใจ ปัจจุบันมีชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงหลายคนที่แต่งงานมีครอบครัวโดยผ่านประเพณีการลงข่วง ในอดีตหญิงสาวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะแต่งงานได้นั้นต้องทอผ้าให้เป็นอย่างน้อย 3 อย่าง คือ เสื้อดำ ต่ำแพร และซิ่นไหม ซึ่งเสื้อดำ คือ เสื้อที่ทอจากผ้าฝ้ายแล้วย้อมครามสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ในการทำงานในไร่นา ส่วนต่ำแพร หมายถึง ทอผ้าขาวม้าซึ่งที่เป็นผ้าสารพัดประโยชน์ และซิ่นไหม หมายถึง หญิงสาวผู้ที่จะแต่งงานได้ต้องทอซิ่นไหมได้ด้วย เพราะผ้าขาวม้าหรือ “ผ้าแพร” และซิ่นไหมชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมใช้เป็นเครื่องสมมาตอบแทนบุญคุณของญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายในพิธีแต่งงาน นอกจากนั้นหญิงสาวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังต้องมีความสามารถในการทำที่นอน หมอน ผ้าห่ม และผ้านวมได้ด้วยจะได้ชื่อว่ามีความสามารถพร้อมที่จะมีครอบครัวได้

วัยผู้ใหญ่ หลังจากให้กำเนิดบุตรคนแรก – หมดประจำเดือนหรือมีลูกคนสุดท้าย หลังจากแต่งงานมีครอบครัวแล้ว หญิงชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนอกจากจะทอผ้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยทางเศรษฐกิจแล้ว ยังทอผ้าเพื่อนำมาเป็นสิ่งตอบแทนหมอตำแยผู้ทำคลอด ในอดีตการคลอดบุตรของผู้หญิงชาวบ้านมีหมอตำแยเป็นผู้ทำคลอด เมื่อคลอดลูกเสร็จแล้วอยู่ไฟจนครบกำหนดออกไฟ หญิงชาวบ้านผู้เป็นแม่ของเด็กที่เกิดใหม่ก็จะนำผ้าที่ทอไว้ เช่น ซิ่นไหม ผ้าแพรมาเป็นสิ่งตอบแทนหมอตำแยผู้ทำคลอดให้ รวมทั้งการผูกแขนนับถือเป็นเสมือนแม่คนที่สองมีความผูกพันเป็นแม่-ลูกซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันตลอดไป นอกจากนั้นหญิงชาวบ้านในวัยนี้ยังทอผ้าเพื่อใช้ในงานเทศกาลงานบุญประจำปีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น บุญเผวสหรือบุญกฐิน โดยผ้าจะถูกนำไปถวายพระที่วัดเป็นการทำบุญตามคติของพุทธศาสนา หญิงชาวบ้านในวัยนี้หลังจากมีลูกมีครอบครัวสมบูรณ์พร้อม ถือได้ว่าเป็นผู้ใหญ่เต็มตัวที่พร้อมที่สุดของความเป็นผู้หญิงและความเป็นแม่

วัยหรือชราอายุ 50 ปีขึ้นไป จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต หญิงชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในวัยนี้ จะทำหน้าที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนลูกหลานเกี่ยวกับการทอผ้าด้วยประสบการณ์และการสั่งสมมาตลอดชีวิต โดยมีวิธีการอบรมสั่งสอน เช่น บอกสอนโดยตรง ทำให้ดูจากประสบการณ์ตรงในชีวิตหรือผ่านมา หญิงชาวบ้านวัยนี้มักจะทอผ้ามีลายวิจิตรพิศดารซับซ้อน รวบรวมไว้ทุกแบบที่เคยทำกันมาไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ได้ดูเป็นตัวอย่าง นอกจากนี้ยังได้รับการยอมรับว่ามีอาวุโสสูงสุดที่ทำหน้าที่ด้านให้กำลังใจ เป็นที่พึ่งที่ปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ และก่อนจะถึงวาระสุดท้ายของตนเอง คือ ความตาย หญิงชาวบ้านวัยนี้จะทอผ้าไว้สำหรับให้ลูกหลานคลุมโลงศพของตนเองและทอผ้าสำหรับถวายพระในเทศกาลประเพณีสำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 71 กี่ทอผ้าของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ลวดลายผ้า

ผ้าในสังคมวัฒนธรรมอีสาน นอกจากจะจัดแบ่งออกได้ตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ คือ ผ้าฝ้ายและผ้าไหมแล้ว ยังสามารถจัดแบ่งออกตามเทคนิคการทอและลวดลายได้อีกด้วย ที่มาของลวดลายผ้าทอของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ลวดลายที่เกิดจากอิทธิพลศาสนาและความเชื่อ จากการเข้าวัดทำบุญ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงได้นำเอาส่วนประกอบต่าง ๆ ของสิ่งก่อสร้างภายในวัด ได้แก่ หน้าบันโบสถ์ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และคันทวย มาประดิษฐ์เป็นลายปราสาทหรือชาวอีสานเรียกว่า “ลายหอปราสาท” และลายธรรมาสน์ ตลอดจนนำเอาใบเสมามาประดิษฐ์เป็นลวดลายใบเสมาหรือ “ลายใบสิม” ส่วนลายบายศรีหรือ “ลายหมากเบ็ง” เป็นลวดลายที่เกิดจากความเชื่อว่าขวัญและกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญ การเชื่อมโยงและผูกพันระหว่างขวัญและคน กระทำได้โดยผ่านพิธีบายศรีสู่ขวัญ รวมทั้งความเชื่อเรื่องนาคในตำนานทางพุทธศาสนาก็ได้นำมาประดิษฐ์เป็นลวดลายนาค

ภาพประกอบ 72 ลายหอปราสาท

ลวดลายที่เกิดจากสัตว์ เป็นลวดลายที่ชาวบ้านถอดแบบจากสัตว์ที่สวยงาม เช่น ลายนกยูง และลายผีเสื้อ ส่วนลายที่ถอดแบบจากสัตว์ที่มีความกล้าหาญในการต่อสู้ ได้แก่ ลายพังพอนหรือ "ลายจอนฟอน" ลายสัตว์เลี้ยงที่ใช้เป็นพาหนะซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของคนในสมัยก่อน ได้แก่ ลายช้าง และลายม้า ลายสัตว์ที่มีพิษคุ้มครองตนเอง ได้แก่ ลายแมลงป่องหรือ "ลายแมงงอด" ลายเหล็กไนแมลงป่องหรือ "ลายไลแมงงอด" ลายแมงมุม และลายงูเหลือม เป็นต้น

ลวดลายที่เกิดจากพืช พืชมีความเกี่ยวพันกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงมีความคุ้นเคยกับพืชพันธุ์ต่าง ๆ เป็นอย่างดี อันเป็นที่มาของลวดลายพันธุ์ไม้บนเนื้อผ้า เช่น ลายหมากบก ลายหมากจับ ลายดอกพุดซ้อน ลายงา ลายเม็ดแตง ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุล ลายดอกจัน ลายดอกต้าง ลายหนามแท่ง ดอกบานเย็น ดอกอินทวา ลายต้นสนหรือ "ลายใบบุ่น" ลายดอกสร้อย และลายผักแว่น เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

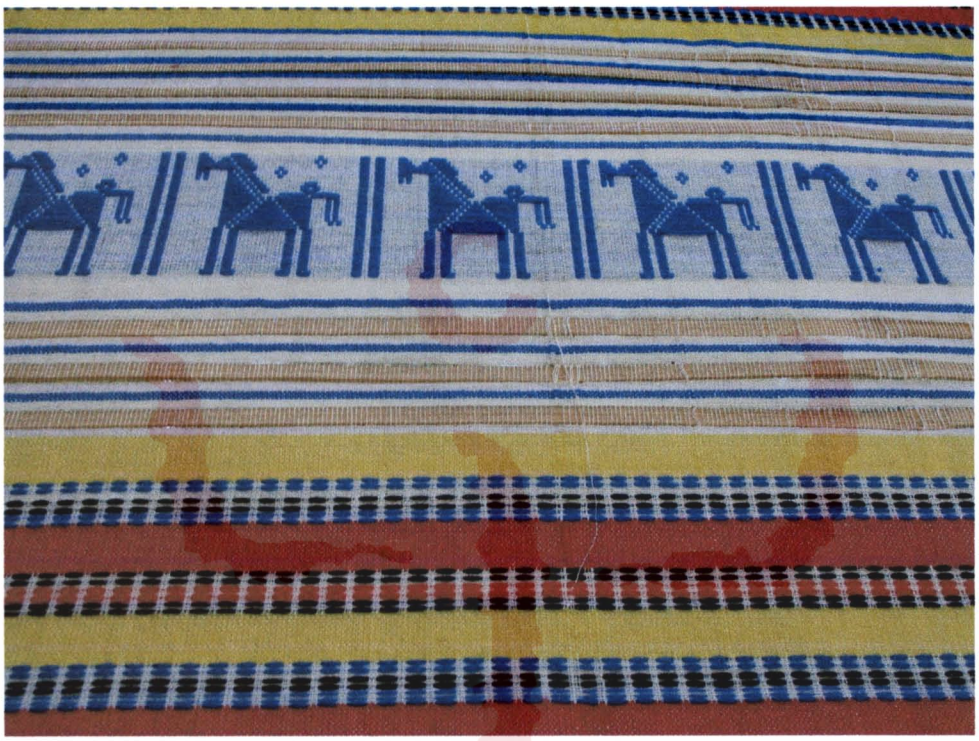

ภาพประกอบ 73 ลายม้า

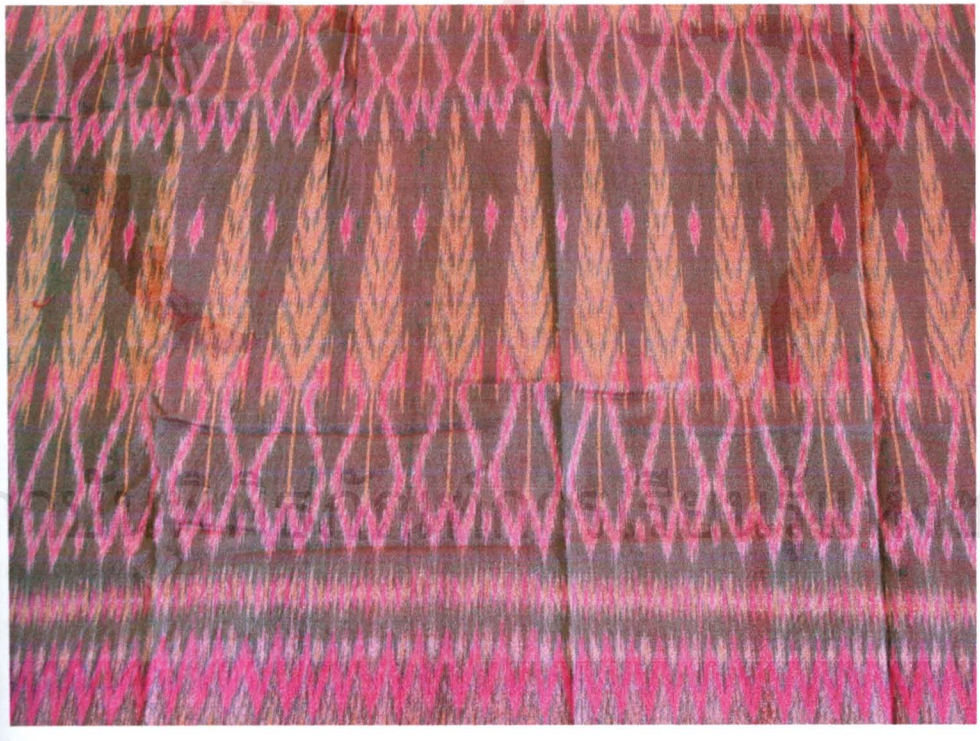

ภาพประกอบ 74 ลายต้นสน

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

ลวดลายที่เกิดจากสิ่งของเครื่องใช้และลายเรขาคณิต เช่น ลายขอ ลายขิดเสา ลายขันหมาก ลายบั้งหลาม ลายดาวเทียม ลายขนมเปียกปูน เป็นต้น

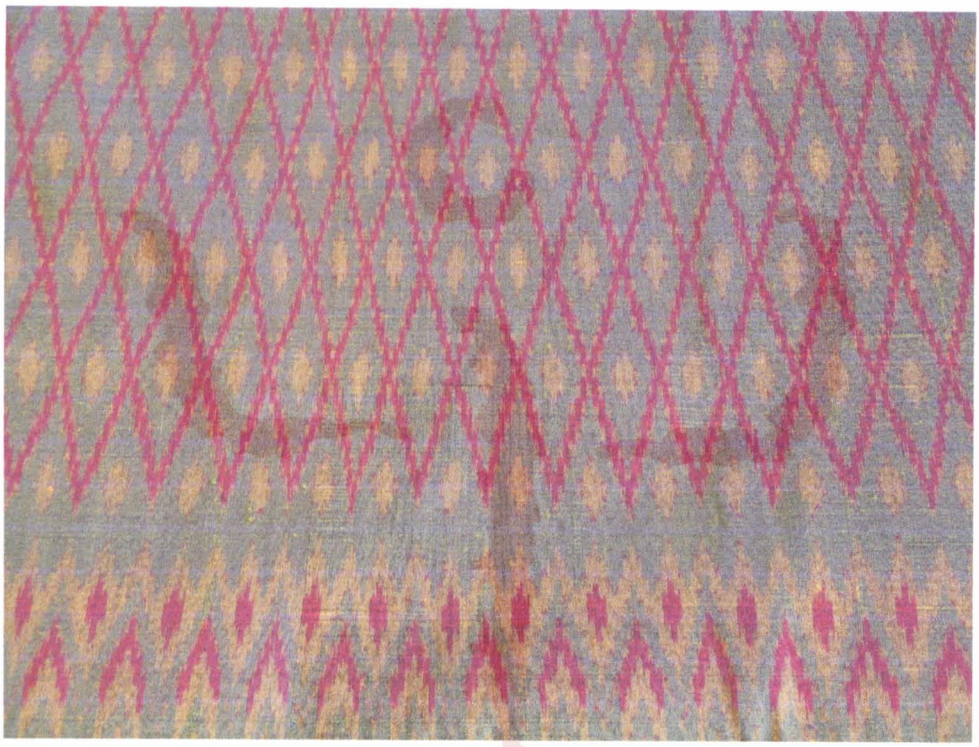

ภาพประกอบ 75 ลายขนมเปียกปูน

การย้อมสี

การย้อมสีธรรมชาติถือเป็นการคิดค้นตัวสี ซึ่งได้จากวัตถุดิบที่มีอยู่ในสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติรอบตัว นับเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้สั่งสม สืบทอด และปฏิบัติจากบรรพบุรุษต่อเนื่องกันมาจวบจนปัจจุบัน เมื่อการฝึกฝนปฏิบัติสั่งสมประสบการณ์จนเกิดทักษะความชำนาญแม่นยำในการย้อม จึงทำให้บังเกิดผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพ สีธรรมชาติได้จากส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น เปลือก แก่น ใบ ดอก ราก หรือผล แต่ละส่วนจะทำให้เกิดสี สีธรรมชาติที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาย้อมเส้นใยเพื่อทอเป็นผ้า ได้แก่ (1) แก่นเข ให้สีเหลือง (2) แก่นหม่อน ให้สีเหลือง (3) เมล็ดสมอพิเภก ให้สีเหลืองน้ำตาลอ่อน น้ำตาลเข้ม (4) เปลือกมะม่วง ให้สีเหลือง น้ำตาลทอง (5) แก่นฝาง ให้สีแดงสด (6) รากยอ ให้สีแดง (7) ใบคราม ให้สีน้ำเงิน (8) มูลครั่ง ให้สีแดงสด แดงม่วง (9) แก่นหู

กวาง ให้สีเขียวหัวเป็ด (10) เปลือกสีเสียด ให้สีเขียวอ่อน (11) ผลมะเกลือ ให้สีดำเข้ม และ (12) เมล็ดสมอ ให้สีเขียว

การใช้ผ้าและการแต่งกาย

ผ้าที่ผ่านกระบวนการทอเป็นผืน นอกจากตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ยังสามารถตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ พิธีทางศาสนา คติ ความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ซึ่งการตอบสนองดังกล่าวบางครั้งสามารถตอบสนองได้หนึ่งกรณีหรือมากกว่าหนึ่งกรณี แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาจากอดีตทั้งในส่วนที่เป็นนามธรรมและส่วนที่เป็นรูปธรรมอีกทางหนึ่งด้วย ผ้าที่ทอขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้สำหรับนุ่ง ห่ม หรือใช้สอยในโอกาสต่าง ๆ หรือโอกาสพิเศษ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงล้วนมีการกำหนดขนาดหน้ากว้างของผืนผ้าให้เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้สอย เช่น เพศ วัย หรือแสดงตำแหน่งสถานะภาพในสังคม ดังปรากฏให้เห็นจากสัดส่วนและขนาดของผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าสไบของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เป็นต้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีการแต่งกายอยู่ 3 ลักษณะ คือ

ชุดทำงาน ผู้ชายนิยมนุ่งกางเกงขาสั้นหรือขายาวสีเข้ม ส่วนเสื้อเป็นแขนสั้นหรือแขนยาวสีเข้ม เช่น ดำ น้ำเงิน และน้ำตาลซึ่งเป็นผ้าฝ้ายหรือผ้าโทเรมีผ้าขาวม้าไว้สำหรับโพกศีรษะหรือคาดเอวเมื่อออกไปทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงสีดำหรือสีเข้มและเสื้อแขนยาวสีเข้มมีผ้าขาวม้าหรือผ้าขนาดผ้าขาวม้าคลุมศีรษะและใบหน้า เพื่อไม่ได้แดดเลียผิวในขณะทำงานอยู่กลางทุ่งนา

ชุดอยู่กับบ้าน ผู้ชายนุ่งผ้าโสร่งหรือผ้าขาวม้าหรือนุ่งกางเกงสวมเสื้อเหมือนชุดทำงานหรือบางครั้งไม่สวมเสื้อ ส่วนผ้าขาวม้าจะใช้พาดบ่าหรือคาดเอวและนิยมใช้เป็นชุดนอนประจำวันไปในตัวด้วย ผู้หญิงนิยมใส่เสื้อคอกระเช้าหรือ “เสื้อหมากกะแล่ง” และผ้าถุงจะเป็นสีพื้นหรือลวดลาย ผู้สูงอายุบางครั้งไม่ใส่เสื้อแต่ใช้ผ้าขาวม้าคาดหน้าอกแทนเสื้อ

ชุดทำบุญหรือ “เอาบุญ” ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาวหากเป็นผู้สูงอายุบางครั้งนุ่งโสร่งแต่ไม่เป็นที่นิยมเท่ากางเกงและสวมเสื้อแขนสั้นหรือแขนยาวบาง ครั้งใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่า ผู้หญิงนุ่งผ้าไหมมัดหมี่โดยนุ่งคลุมน่องและเสื้อนิยมใช้ผ้าสีพื้นหรือผ้าลูกไม้ หากเป็นผู้สูงอายุบางครั้งจะมีผ้าสไบหรือ “ผ้าเบี่ยง” ปัจจุบันการแต่งกายของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะการแต่งกายของวัยรุ่นผู้หญิงจะไม่นิยมนุ่งผ้าถุง เนื่องจากเห็นว่าล้าสมัยและไม่ชินกับการนุ่งผ้าถุงรวมทั้งไม่ได้ถูกฝึกจากครอบครัวและนิยมนุ่งกางเกงยีนส์ ส่วนวัยรุ่นชายยังคงพบเห็นการใช้ประโยชน์จากผ้าขาวม้าและโสร่ง

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 76 ชุดเอาบุญของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เปลี่ยนแปลงไป จากสภาพสังคมที่เคยพึ่งพาตนเองมาเป็นสังคมแบบซื้อขาย การแสวงหา และการผลิตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายหรือเครื่องนุ่งห่มได้ถูกเปลี่ยนตามไปด้วย วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าหาซื้อได้จากตลาด เนื่องจากการผลิตเส้นใยธรรมชาติ คือ ไหม และฝ้ายเพื่อทอเองนั้น มีกระบวนการและเทคนิคที่สลับซับซ้อนซึ่งไม่เหมาะกับสภาพการดำรงชีวิต เพราะต้องทุ่มเทเวลาในแต่ละวันให้กับการทำงานในไร่นาหรือทำงานประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว หากเป็นต้องใช้ผ้าไหมชาวบ้านนิยมซื้อจากแหล่งผลิตอื่น เช่น ตลาด หรือผ้าไหมที่มีขายตามงานเทศกาลประจำปีของกิ่งอำเภอม้องชัย คือ งานมหกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรและบุญคูณลาน หรืองานประจำปีของจังหวัด คือ งานมหกรรมโปงลางแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์

การทอเสื่อ

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้รับถ่ายทอดการทอเสื่อมาจากบรรพบุรุษ เป็นการทอเสื่อเพื่อใช้สอยในครัวเรือน ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าครัวเรือนใดไม่มีเสื่อไว้ใช้สอยถือว่าพ่อ แม่ลูกเกียจคร้านและไม่มีฝีมือ เพราะแต่เดิมนั้นก่อนแต่งงานหญิงสาวตำบลโนนศิลาเลิงต้องเตรียม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ที่นอน หมอน และเสื่อไว้เป็นของไหว้หรือชาวอีสานเรียกว่า “ของสมมา” พ่อ แม่และญาติของฝ่ายชาย เมื่อแต่งงานแล้วจึงทอเสื่อไว้ใช้สอย เสื่อมีความสำคัญต่อชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในฐานะที่ทำให้ที่อยู่อาศัยน่าพักพิงทั้งในยามตื่นและยามหลับนอน รวมทั้งกำบังแดด ลม ฝนแทนฝาเรือนได้อีกด้วย นอกจากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังทอเสื่อถวายเป็นไทยทานให้กับวัด เพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาในเทศกาลต่าง ๆ เช่น บุญผ้าป่า บุญเข้าพรรษา และบุญทอดกฐิน เป็นต้น รวมทั้งนำเสื่อทอเหล่านั้นไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่น ๆ เช่น อาหาร เสื้อผ้า และข้าวกับหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง ดังนั้น การผลิตเสื่อทอของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นเพื่อการใช้สอย การทำบุญเป็นของฝากญาติมิตร เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นหรือจำหน่ายในบางครั้ง

ในอดีตวัตถุดิบสำคัญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้ในการทอเสื่อ คือ ต้นผือหรือชาวอีสานเรียกว่า “กกเหลี่ยมหรือกกควาย” ซึ่งลักษณะของลำต้นเป็นสามเหลี่ยมเป็นวัชพืชที่งอกขึ้นเองตามธรรมชาติรอบหนองน้ำ บางครั้งชาวบ้านไปตัดหาเอามาจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านดอนยาง บ้านข้าวหลาม ตำบลกมลาไสย บ้านหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย บ้านขมิ้น บ้านปอแดง ตำบลอุ่มเม่า บ้านโคกคันจ้อง บ้านหนองแต้ ตำบลหัวงัว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น ต้นผือเจริญงอกงามตามหนองน้ำหรือบึงที่มีน้ำนิ่งและสกปรก เนื่องจากไม่มีการถ่ายเทน้ำเสียเมื่อชาวบ้านลงไปตัดผือจึงเกิดอาการคันตามตัว บางหนองน้ำหรือบึงน้ำมีหอยคันและปลิงมากมายทำให้ชาวบ้านเก็บตัดผือไม่สะดวกเท่าที่ควร ส่วนสีย้อมชาวบ้านใช้ชนิดราคาถูกซื้อจากตลาดมาย้อมต้นผือที่ตากแดดแห้งแล้ว บางครั้งใช้สีธรรมชาติของต้นผือที่ตากแดดแห้งแล้ว เช่น สีขาวนวลหรือสีน้ำตาล การทอเสื่อในอดีตชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้ทุนการผลิตน้อยมาก เพราะเส้นทอหรือเส้นผือส่วนใหญ่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ส่วนการลงทุนครั้งเดียวแต่ใช้ได้อย่างถาวร คือ กี่ทอ ฟืม ไม้สอดเส้นไหลหรือกระสวย ไม้รองใต้เสื่อ ไม้รองนั่ง และเหล็กสอดตีนเสื่อ มีสมาชิกในครัวเรือนทั้งเด็กและผู้ใหญ่เป็นแรงงานโดยไม่ต้องจ้าง

ปัจจุบันการทอเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด โดยขั้นตอนการทอเสื่อเริ่มจากการปลูกต้นไหลหรือ “กกกลม” ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญเป็นอันดับแรกของการทอเสื่อ ต้นไหลเป็นวัชพืชใบเลี้ยงเดี่ยวลำต้นมีความมันตามธรรมชาติชอบขึ้นตามหนองน้ำ คลอง บึง หรือนาลุ่มที่มีน้ำขัง เจริญงอกงามดีในดินโคลนสีดำ ดินเหนียวและดินร่วนปนทราย ก่อนปลูกไหลชาวบ้านจะเตรียมดินโดยการไถ 2 ครั้ง ไถครั้งแรกเรียกว่า “ไถดะ” เป็นการไถเปิดหน้าดินหรือกลบดินบนลงล่างและปราบวัชพืชในแปลงจากนั้นปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 2 สัปดาห์เพื่อให้วัชพืชในแปลงตายแล้วไถครั้งที่ 2 เรียกว่า “ไถแปรหรือคราด” เป็นการพรวนดินและปรับหน้าดิน รวมทั้งเก็บเศษหญ้าที่ยังเหลือค้างอยู่ในแปลงออก ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมปลูกไหลในฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน โดยใช้เหง้าหรือ

สถาบันวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

หน่อของต้นไหล ซึ่งเป็นลำต้นใต้ดินมาตัดส่วนบนออกให้ลำต้นเหลือประมาณ 2 คืบ แล้วนำไปปลูกในแปลงที่เตรียมดินไว้ การปลูกไหลมีทั้งการปลูกเป็นหลุมหรือปลูกแบบปักดำนาข้าวซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะแปลงดินที่ปลูก ถ้าเป็นดินเหนียวหรือดินร่วนปนทรายชาวบ้านนิยมปลูกเป็นหลุม ระยะห่างระหว่างหลุม 25 เซนติเมตร ระยะห่างระหว่างต้นประมาณ 20 เซนติเมตร แต่ถ้าหากเป็นดินโคลนชาวบ้านนิยมใช้วิธีการปักดำแบบนาข้าว เมื่อต้นไหลมีความยาวประมาณครึ่งเมตร ชาวบ้านจะกำจัดวัชพืชและใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ต้นไหลเติบโตเต็มที่เมื่ออายุประมาณ 60-70 วัน

ภาพประกอบ 77 ต้นไหลหรือ “กกกลม”

ต้นไหลที่เหมาะสำหรับตัดมาทอเสื่อ มีลักษณะไม่อ่อนหรือแก่จนเกินไป หากต้นไหลแก่หรืออ่อนเกินไปเมื่อนำไปทอเป็นเสื่อจะทำให้เส้นไหลขาด ต้นไหลที่ดอกกำลังบานเต็มที่แสดงให้เห็นว่าต้นไหลที่มีขนาดเหมาะสมสำหรับการตัดไปทอ ชาวบ้านนิยมใช้มีดในการเก็บเกี่ยวไหลโดยตัดลำต้นจนติดกับพื้นดินให้เหลือสั้นที่สุด ในขณะที่เก็บเกี่ยวชาวบ้านจะกำจัดวัชพืชไปด้วยเพื่อให้หน่อต้นไหลรุ่นใหม่โตขึ้นมา เมื่อตัดต้นไหลเรียบร้อยแล้วจึงนำมาวัดความยาวตามขนาดความกว้างของเสื่อที่จะทอ โดยใช้ไม้วัดตามขนาดที่ทำขึ้นมีหน่วยวัดความยาวเป็นเซนติเมตร ก่อนทำการจักต้นไหลชาวบ้านจะคัดเลือกความยาวของต้นไหลตามขนาด คือ 160,

140,130,120,110,100,90,80,70 เซนติเมตร เพราะความยาวของต้นไหลจะสัมพันธ์กับความกว้างของเสื่อที่ทอ หลังจากคัดเลือกแล้วจึงตัดปลายทิ้งแล้วลงมือผ่าแบ่งหรือ “การจัก” ต้นไหลให้มีความกว้างประมาณ 5 มิลิเมตร เครื่องมือที่ชาวบ้านใช้จักไหลเป็นมีดขนาดเล็กหรือแผ่นเหล็กบางที่มีความคมพอประมาณ หากใบมีดคมมากอาจตัดเส้นไหลขณะจักเป็นเส้นให้ขาดได้ทำให้เส้นไหลมีความยาวไม่สม่ำเสมอ ชาวบ้านนิยมจักไหลโดยใช้ต้นไหล 1 ลำต้น จักให้ได้ 3-4 เส้น แต่ถ้าต้นไหลขนาดเล็กชาวบ้านจะจักให้ได้ขนาด 2-3 เส้น โดยจักเอาแต่เฉพาะเปลือกข้างนอกให้มีเนื้อข้างในติดเล็กน้อยแล้วเอาไปตากแดดประมาณ 3-5 แดด และไม่ให้ถูกน้ำค้างหรือน้ำฝนเพราะจะทำให้เส้นไหลมีสีดำคล้ำ เส้นไหลที่ตากแดดแล้วจะเปลี่ยนเป็นสีขาวนวลพร้อมที่จะนำไปย้อมสีให้สวยงามตามที่ต้องการ

สีที่ชาวบ้านนำมาย้อมไหลเป็นสีวิทยาศาสตร์ โดยมีวัสดุและอุปกรณ์ในการย้อม ได้แก่ สี ปี๊บเปล่า 1 ใบ ไม้ฟืน น้ำ ไม้พายสำหรับกวน-ย้อมสี เส้นไหล และราวไม้สำหรับตากไหลที่ย้อมแล้ว โดยชาวบ้านนำน้ำใส่ในปี๊บประมาณ 15-17 ลิตรตั้งไฟให้เดือดนำไหลที่จะย้อมมัดให้เป็นกำและพรมน้ำให้ทั่วเพื่อให้ไหลที่จะย้อมนิ่ม

ภาพประกอบ 78 การย้อมสีต้นไหล

เมื่อน้ำเดือดจนพล่านดีแล้วใส่สีลงไปประมาณครึ่งช้อนชาต่อไหล 2 กำมือ เมื่อสีละลายดีแล้วนำส่วนปลายของไหลที่จะย้อมจุ่มลงไปในน้ำที่ผสมสี เพื่อจะได้ดูว่าได้ความเข้มของสีตามที่ต้องการหรือไม่ หากสีจางเกินไปชาวบ้านจะเติมสีลงไปอีกเพื่อให้ได้สีเข้มตามความต้องการ แล้วเอามัดกำของไหลลงย้อมสีในปี๊บครั้งละ 2-3 กำ หากน้ำในปี๊บลดน้อยลงจึงเติมน้ำเพิ่มสีและทำเช่นนี้ไปจนไหลที่จะย้อมหมด ในการย้อมแต่ละครั้งชาวบ้านจะย้อมสีอ่อนก่อนแล้วจึงย้อมสีเข้ม เช่น เหลืองอ่อน เหลืองแก่ สีแดง สีเขียวแล้วค่อยย้อมสีดำ โดยใช้น้ำในปี๊บเดิมย้อมและเติมสีที่ต้องการย้อมลงไป แต่ถ้าต้องการย้อมสีเขียวหรือสีน้ำเงินชาวบ้านจะเปลี่ยนน้ำที่ย้อมใหม่จึงจะใช้ย้อมได้ นอกจากนั้นยังมีเชือกไนลอนหรือเชือกฟางซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญรองจากต้นไหล ในการทอเสื่อชาวบ้านจะซื้อไนลอนหรือเชือกฟางมาจากตลาดโดยใช้ทำเป็นเส้นยืนหรือเส้นยาว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 79 การตากเส้นไหลที่ย้อมสี

อุปกรณ์สำคัญในการทอเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ (1) โฮงหรือกี่ ซึ่งเป็นโครงไม้เนื้อแข็งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 2.5 เมตร ใช้สำหรับขึงเส้นยืนหรือเส้นยาวสำหรับทอ (2) ฟืม ทำด้วยไม้ประดู่หรือไม้เนื้อแข็งเจาะรูร้อยเชือก

เส้นยืนหรือเส้นยาวสำหรับทอ ขนาดของฟืมจะสั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับความกว้างของเสื่อ (3) ไม้สอดเส้นไหลหรือไม้กระสวย ใช้สำหรับพุ่งเส้นไหลทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกเหลากลมยาวประมาณ 2 เมตร เพื่อสอดพุ่งเส้นไหลโดยปลายของไม้ด้านหนึ่งเรียวและที่ปลายสุดบากเป็นง่ามไว้เล็กน้อยสำหรับพันจับเส้นไหลให้ติดกับปลายไม้ขณะพุ่ง (4) ไม้รองใต้เสื่อ ใช้สำหรับขึงให้เสื่อที่ทอตึงอยู่เสมอเพื่อทำให้ทอเสื่อได้สะดวก (5) ไม้รองนั่ง เป็นไม้กระดานยาวประมาณ 2.5 เมตร ปูขวางโฮงใช้รองนั่งเวลาทอเสื่อ (6) เหล็กสอดตีนเสื่อ ใช้สำหรับมัดเชือกเส้นยืนหรือเส้นยาวให้ตึงเพราะเชือกไนลอนหรือเชือกฟางซึ่งเป็นเส้นยืนจะต้องตึงอยู่เสมอ และ (7) กระจาดใส่เส้นยืนหรือเส้นยาว มีไว้สำหรับใส่เชือกไนลอนหรือเชือกฟางซึ่งเป็นเส้นยืนหรือเส้นยาวเวลาร้อยเชือกระหว่างเหล็กสอดตีนเสื่อกับตัวฟืม เพื่อไม่ให้เชือกเส้นยืนหรือเส้นยาวที่ใช้สกปรก

ภาพประกอบ 80 กี่หรือ “โฮง” ทอเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การทอเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เริ่มโดยชาวบ้านนำฟืมไปตั้งบนโฮงที่จะทอ โดยวางฟืมที่ใช้ทอตั้งบนขาตั้งฟืมและห่างจากตีนเสื่อประมาณ 2 ฟุต นำเชือกเส้นยืนหรือเส้นยาวที่จะใช้ทอสาวใส่กระจาดมาขึงจากริมด้านใดด้านหนึ่งของโฮง ในการขึงเชือกใช้คน 2 คน คนหนึ่งนั่งบนหัวโฮง เพื่อคอยสอดเชือกเส้นยืนหรือเส้นยาวเข้าไปในฟืมแล้วไปมัดกับเหล็ก

ตีนเสื่อ คนที่อยู่หัวโฮงคอยมัดเชือกเส้นยืนหรือเส้นยาวที่ขึงให้ตึงและแน่น การขึงเชือกริมสุดทั้ง 2 ข้าง โดยขึงเชือกทั้ง 2 เส้นที่ริมเสื่อ มีไว้สำหรับเป็นที่พับริมเสื่อหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไพริมเสื่อ” เชือกเส้นยืนหรือเส้นยาวทุกเส้นจะขนานกันไปตามช่องฟืม เมื่อขึงเชือกเสร็จนำไหลที่จะใช้ทอพรมน้ำให้ชุ่ม แล้วห่อด้วยผ้าหรือแผ่นพลาสติกเพื่อให้ไหลนิ่มและชุ่มนาน ในการทอเสื่อจะใช้แรงงาน 2 คน โดยคนหนึ่งเป็นคนทออีกคนหนึ่งเป็นคนคอยสอดเส้นไหล เส้นไหลที่ใช้ทอต้องวางสลับหัวท้ายเพื่อให้ผืนเสื่อทั้งสองข้างมีขนาดเท่ากันและเลือกเส้นไหลที่ย้อมสีวางไว้ตามความเหมาะสม เมื่อคนทอกระตุกฟืมให้คว่ำคนสอดจะสอดเส้นไหลโดยแนบส่วนหัวของเส้นไหลกับไม้สอดเส้นไหล สอดไปตามช่องที่เชือกแยกออกจากกัน เมื่อสอดไปจนสุดริมเชือกอีกข้างจึงชักไม้สอดเสื่อกลับคืนคงเหลือแต่เส้นไหล คนทอจะกระทบหรือกระตุกฟืมเข้าหาตัวแล้วหงายฟืม คนสอดจะใช้ส่วนปลายของเส้นไหลแนบกับไม้สอดเส้นไหล สอดไหลเข้าไปอีกคนทอจะกระตุกฟืมเข้าหาตัวอีกแล้วพับริมไหลทางซ้ายมือ การพับริมเสื่อใช้ปลายไหลข้างซ้ายมือม้วนงอแล้วสอดพับเชือกขัดไว้ให้แน่น ต่อไปคว่ำฟืมให้ส่วนหัวสอดพับริมไหลทางขวามือ ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ในการทอเสื่อนี้จะทอลวดลายใดสุดแท้แต่ละชอบ

ภาพประกอบ 81 ลวดลายเสื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

เมื่อทอความยาวได้ 2 เมตรหรือมากกว่าเล็กน้อย ตามปกติชาวบ้านนิยมทอเสื่อที่มีความยาวประมาณ 2 เมตร ยกเว้นมีลูกค้าสั่งทอยาวเกินเป็นพิเศษ เมื่อทอเสื่อได้ยาว 2 เมตร แล้วใช้มีดคมตัดริมเสื่อทั้งสองด้านให้เรียบร้อยแล้วค่อยตัดเชือกทางตีนเสื่อ ขณะที่ตัดเชือกชาวบ้านจะมัดหัวเชือกที่เหลือแต่ละคู่ที่ตัดไปเป็นการป้องกันขอบเสื่อหลุดหลุ่ย เสร็จแล้วค่อยตัดเชือกออกจากโฮง นำเสื่อที่ทอเสร็จแล้วผึ่งแดดไว้จนเสื่อแห้งสนิทจึงพับเก็บไว้ใช้หรือหรือจำหน่ายต่อไป คุณภาพของเสื่อทอขึ้นอยู่กับคุณภาพของเส้นไหลรวมทั้งการปลูกและการบำรุง การตัด การจัก การตากแดดและการย้อมสี และการผสมน้ำให้ชุ่มเวลาทอ

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันถึงแม้ว่าชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะนิยมปูพื้นเรือนด้วยเสื่อน้ำมันดังเช่นชาวอีสานโดยทั่วไป เนื่องจากมีลวดลายสวยงามและสามารถหาซื้อได้ง่ายทั้งเงินสดและเงินผ่อน แต่ชาวบ้านยังนิยมใช้เสื่อผือและเสื่อกกในชีวิตประจำวันและบำรุงศาสนาบางครั้งนำเสื่อที่ทอแล้วไปแลกเปลี่ยนกับอาหารและข้าวกับหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนั้น การผลิตเสื่อทอของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นเพื่อการใช้สอย การทำบุญ เป็นของฝากญาติมิตร และเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นหรือเพื่อการจำหน่ายเพียงเล็กน้อยในบางครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความสามัคคีของสมาชิกในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

จักสานไม้ไผ่

เครื่องจักสานมีความเกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมมาแต่ครั้งอดีต โดยนำไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในท้องถิ่นมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ประเภทต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย มนุษย์จึงได้สร้างสรรค์พัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ในการยังชีพ ภูมิปัญญาด้านการจักสานไม้ไผ่ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ประเภทของเครื่องจักสานไม้ไผ่ และ (2) ลวดลายของเครื่องจักสานไม้ไผ่

ประเภทของเครื่องจักสานไม้ไผ่

การจักสานเป็นการนำวัสดุประเภทไม้ไผ่ และหวายมาทำให้เป็นเส้นโดยใช้มีดผ่าและเหลาให้เป็นซี่หรือเป็นเส้นบาง ๆ แล้วนำมาสานขัดโดยการยกและข่มตามรูปแบบของลายที่ต้องการ เพื่อให้เกิดแรงยึดระหว่างกันจนเกิดเป็นลายสานก่อให้เกิดรูปทรงเครื่องจักสานตามวัตถุประสงค์ กรรมวิธีในการผลิตและการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ไปใช้ประโยชน์ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นมรดกแห่งสังคม การสืบทอดอาศัยการถ่ายทอดโดยปากเปล่าและการฝึกปฏิบัติเลียนแบบ โดยการเรียนรู้ดังกล่าวดำเนินควบคู่ไปกับการทดลองปฏิบัติหรือฝึกหัดสานด้วยตนเองขณะที่ได้รับการถ่ายทอด จึงจะสานได้ถูกต้องสมบูรณ์ตามต้องการ เครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแต่ละประเภทมีคุณสมบัติ

แตกต่างกัน ประกอบด้วย (1) เครื่องจักสานประเภทภาชนะ (2) เครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้าน (3) เครื่องจักสานประเภทส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง (4) เครื่องจักสานประเภทเครื่องมือการเกษตร (5) เครื่องจักสานประเภทเครื่องมือดัก จับ และขังสัตว์ และ (6) เครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมตามคติความเชื่อ ดังนี้

เครื่องจักสานประเภทภาชนะ เป็นเครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือนและประกอบอาหาร เครื่องจักสานประเภทภาชนะของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

มวย เป็นเครื่องจักสานรูปทรงกรวยแบ่งส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนตะแกรงหรือกะแตะ ส่วนก้นใช้ไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมสองวงประกบทั้งด้านนอกและด้านในแล้วมัดด้วยหวาย ตัวผายออกจากส่วนก้นจนถึงส่วนปาก ผิวมวยสานเป็นแผ่นซ้อนกันสองชั้น ส่วนปากมีไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมสองวงประกบทั้งด้านนอกและด้านในแล้วมัดด้วยหวายเป็นขอบปาก ส่วนตะแกรงหรือกะแตะมีรูปร่างกลมติดกับส่วนก้นมีหน้าที่กั้นไม่ให้สิ่งที่นำไปนึ่งตกลงในหม้อน้ำหรือหม้อนึ่ง ตะแกรงนี้สามารถใส่หรือถอดแยกออกจากส่วนก้นมวยได้

ภาพประกอบ 82 การสานมวยของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

มวยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง นอกจากจะใช้นึ่งข้าวเหนียวแล้วยังสามารถนำไปใช้นึ่งอาหารหรือสิ่งของประเภทอื่น ๆ เช่น เนื้อสัตว์ และผัก โดยนำสิ่งที่ต้องการนึ่งมาใส่มวยแล้วนำไปตั้งบนหม้อน้ำเหนือเตาไฟ เมื่อน้ำเดือดไอร้อนจะซึมผ่านช่องว่างของเส้นตอกที่เป็นส่วนตะแกรงและผิวของส่วนตัวมวยจนทำให้อาหารสุก ผู้ใช้มวยส่วนใหญ่เป็นผู้มีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวในภาคอีสาน

หวด เป็นเครื่องจักสานรูปทรงกรวยแบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนปาก ก้นหวดมีขนาดเล็ก ส่วนตัวหวดผายออกจากส่วนก้นจนถึงปาก ปากหวดเป็นส่วนที่มีความกว้างมากที่สุด หวดเป็นภาชนะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างซึ่งนอกจากจะนำไปใช้นึ่งข้าวเหนียวแล้ว ยังสามารถนำไปใช้นึ่งอาหารหรือสิ่งของประเภทอื่น ๆ เช่น เนื้อสัตว์ ผัก เป็นต้น โดยมีวิธีใช้เหมือนกับมวย

กระเบียน เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่คล้ายกระด้งแต่มีขนาดเล็กกว่ากระด้ง แบ่งส่วนประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัวและส่วนขอบปาก

ภาพประกอบ 83 กระเบียน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ส่วนตัวสานให้เส้นตอกชิดกันจนทึบ ส่วนขอบปากทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอันประกบทั้งด้านนอกและด้านใน ขณะเข้าขอบปากจะดัดปลายแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบแล้วใช้ไม้ขอบปากประกบมัดด้วยหวาย พร้อมกับใส่ไม้มอบปากตรงริมบนของขอบปากด้วยตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปาก กระเบียนเป็นภาชนะที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ใช้สำหรับเป็นที่วางสำรับหรืออาจนำไปใช้สำหรับตาก ผึ่ง และวางผลผลิตทางการเกษตร

ก่องข้าว เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนฝา

ภาพประกอบ 84 ก่องข้าว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ฐานก่องข้าว ทำด้วยไม้เป็นรูปกากบาทสองแผ่นผูกยึดติดกับส่วนก้นทั้งสี่มุม ส่วนก้นมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวก่องข้าวมีลักษณะกลมป่องผายออกจนถึงปากและมีหูสำหรับร้อยเชือกด้านข้างของส่วนตัวสองหู ส่วนปากมัดขอบด้วยหวายเพื่อความแข็งแรงทนทาน ส่วนก้นและส่วนตัวของกล่องข้าวสานซ้อนกันสองชั้น โดยสานชั้นในก่อนแล้วจึงสานชั้นนอกครอบ ฝาก่องข้าวมีลักษณะเป็นรูปทรงฝาชี ขอบฝาใช้ก้านตาลเหลาแบนดัดโค้งกลมผูกยึดติดกับฝา มีหูสำหรับร้อยเชือกด้านข้างสองหู ก่องข้าวเป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วเนื่องจากส่วนก้นและส่วนตัวของก่องข้าวสานซ้อนกันสองชั้น จึงช่วยให้ข้าวเหนียวแห้งช้ากว่าปกติและไม่แฉะหรือบูด เพราะไอน้ำจากข้าวเหนียวบางส่วนระเหยออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันได้จึงไม่ทำให้เกิดหยดน้ำภายใน นอกจากนี้การสานซ้อนกันสองชั้นยังช่วยป้องกันลมและอากาศร้อนข้างนอกที่จะทำให้ข้าวแห้งได้เป็นอย่างดี ก่อนใช้ก่องข้าวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะทำความสะอาดภายในให้สะอาด แล้วจึงนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วมาใส่ ปิดฝาให้เรียบร้อยและนำไปแขวนไว้ในที่เก็บให้พ้นจากสัตว์หรือแมลง ผู้ใช้ก่องข้าวส่วนมากเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว สามารถนำมาติดตัวไปปฏิบัติภารกิจได้โดยการหิ้วสะพายหรือผูกติดกับเอวได้เป็นอย่างดี

กระติบข้าว เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนฝา ฐานกระติบข้าวทำด้วยก้านตาลเหลาดัดโค้งเป็นวงกลมมีขนาดเท่ากับก้นผูกมัดให้ติดกัน เพื่อใช้เป็นฐานสำหรับตั้งส่วนก้นสานเป็นแผ่นซ้อนกันสองชั้นผูกมัดติดกับส่วนตัว ตัวกระติบข้าวสานเป็นรูปทรงกระบอกสานซ้อนกันสองชั้น ส่วนฝามีขนาดใหญ่กว่าส่วนตัวเล็กน้อยสามารถสวมทับส่วนตัวได้พอดี ขอบบนสุดมีหูสำหรับร้อยเชือกสองหู กระติบข้าวเป็นภาชนะที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกโดยมีวิธีใช้เหมือนกับก่องข้าว

เครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ภายในบ้าน เป็นเครื่องจักสานที่ใช้ในบ้านสำหรับใส่สิ่งของหรือใช้ประโยชน์อย่างอื่นตามจุดประสงค์ เครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ในบ้านของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ตะกร้า เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนหู ส่วนขาทำด้วยข้อไม้ไผ่เหลาให้มีขนาดพอเหมาะเสียบเข้าก้นของตะกร้าทั้งสี่มุม ส่วนก้นสานทึบรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น ส่วนตัวสานทึบลักษณะกลมป่อง ส่วนปากม้วนเส้นตอกเก็บริมในตัวเพื่อความแข็งแรงและเพื่อความสะดวกในการใช้สอย ส่วนหูทำด้วยไม้ไผ่ดัดโค้งกลมรี ปลายทั้งสองข้างยึดติดกับส่วนตัวและมัดรวบกันเองบริเวณกึ่งกลางของ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ส่วนก้น ตะกร้าเป็นภาชนะอเนกประสงค์ที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้สำหรับใส่สิ่งของ โดยนำสิ่งของที่ต้องการใส่ไว้ข้างในให้ได้ปริมาณตามความเหมาะสม ใช้มือจับหูตะกร้าหิ้วหรือจะใช้ไม้สอดสำหรับคอนหรือใช้หาบก็ได้ตามความต้องการ

ภาพประกอบ 85 การสานตะกร้าของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ตะกร้าหญ้า เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้เป็น 5 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนหู ส่วนขาทำด้วยข้อไม้ไผ่เหลาให้มีขนาดพอเหมาะเสียบเข้าก้นของตะกร้าทั้งสี่มุมเพื่อความคงทนขณะที่รับแรงกระแทก ส่วนก้นสานลักษณะโปร่งโดยขัดให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอก มีไม้ไผ่เหลาขัดกันสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น เพื่อให้ส่วนก้นคงรูปอยู่ได้และรองรับน้ำหนักได้ดี ส่วนตัวสานให้มีลักษณะโปร่งและสานทึบเป็นบางส่วนเพื่อความแข็งแรง ส่วนปากม้วนเส้นตอกเก็บริมในตัว ส่วนหูทำด้วยไม้ไผ่ดัดโค้งกลมรีปลายทั้งสองข้างยึดติดกับส่วนตัว ปลายของส่วนหูมัดรวบกันเองบริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น ตะกร้าหญ้าเป็นเครื่องจักสานที่ชาวบ้านใช้สำหรับใส่หญ้าโดยนำหญ้าที่ถางหรือถอนแล้วสลัดดินออกมาใส่ในตะกร้า ดินบางส่วนที่เกาะติดกับรากหญ้า

จะร่วงหล่นออกนอกตะกร้าได้ดีขณะที่มีการเคลื่อนย้าย ตะกร้าหญ้าสามารถนำติดตัวไปใช้งานได้โดยการใช้มือจับหูหิ้ว หรือจะใช้ไม้หาบก็ได้ตามความสะดวกของผู้ใช้

กระด้ง เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่รูปแบนกลมแบ่งส่วนประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนขอบปาก ส่วนตัวสานให้เส้นตอกชิดกันจนมีลักษณะทึบ ส่วนขอบปากทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอันสำหรับใช้ประกบแผ่นสานทั้งด้านนอกและด้านใน ก่อนเข้าขอบปากจะตัดส่วนปลายของแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบ แล้วจึงใช้ขอบปากประกบทั้งสองด้านให้ขนานกันมัดด้วยหวาย และใส่ไม้มอบปากทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกขณะใช้สอย

ภาพประกอบ 86 กระด้ง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้ประโยชน์สำหรับฝัดข้าว หรือสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้แกลบ ผงรำที่ปนมาแยกส่วนออกจากกัน โดยนำข้าวซ้อมมือจากครกหรือเมล็ดพืชมาใส่ลงในกระด้ง ใช้มือจับขอบปากกระด้งด้านข้างด้านละมือให้ส่วนขอบปากด้านที่กลมป้านหันเข้าหาตัว ส่วนที่อยู่ด้านตรงกันข้ามใช้สองมือบังคับกระด้งเคลื่อนที่ขึ้นลง ให้เป็นจังหวะในการกระพือข้าวหรือเมล็ดพืช ทำให้กากข้าวลีบ ปลายข้าวหรือผงรำแยกส่วนกันอยู่กับข้าวหรือเมล็ดพืชที่สมบูรณ์ เพื่อความสะดวกต่อการคัดออกไปผู้ใช้กระด้งส่วนมาก คือ ผู้หญิงในชนบท

ตะแกรงหรือ "เขิง" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่รูปแบนขอบกลม คล้ายกระด้งแบ่งส่วนประกอบได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนขอบปาก ส่วนตัวสานด้วยเส้นตอกที่มีขนาดเล็กและสานขัดให้ห่างกันพอประมาณทำให้เกิดเป็นแผ่นมีลักษณะโปร่ง ส่วนขอบปากทำได้ไม้ไผ่เหลาแบนดัดปลายแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบแผ่นสาน จากนั้นจึงใช้ขอบประกบแผ่นสานทั้งด้านนอกและด้านในให้ขนานกันแล้วมัดด้วยหวาย พร้อมกับใส่ไม้มอบปากริมบนสุดกึ่งกลางระหว่างขอบปากทั้งสองด้าน ไม้มอบปากทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกันเพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกเวลาใช้ เขิงเป็นภาชนะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์สำหรับร่อนรำข้าวหรือปลายข้าวให้แยกส่วนออกจากกัน เพื่อความสะดวกในการแยกแยะส่วนละเอียดและส่วนหยาบ โดยนำสิ่งที่ต้องการร่อนลงในตะแกรงใช้มือสองข้างจับขอบร่อนไปมาส่วนละเอียดร่วงลงตามช่องจะเหลือส่วนหยาบที่ยังค้างคาอยู่

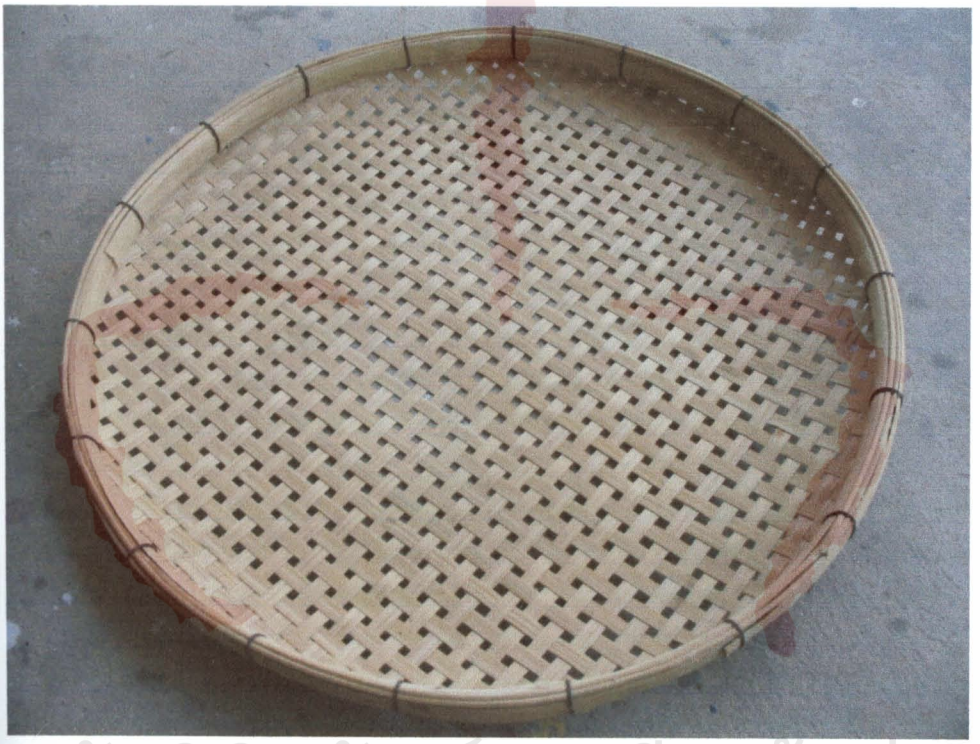

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 87 ตะแกรงหรือ "เขิง"

เปลนอนหรือ "อู่" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนขอบปาก ส่วนก้นสานให้มีลักษณะโปร่ง รูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้กันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น เพื่อ

ความแข็งแรงและช่วยยึดส่วนก้นให้คงรูปอยู่ได้ ส่วนตัวสานให้โปร่งผายออกจากส่วนก้นจนถึงปาก ส่วนขอบปากทำด้วยไม้ไผ่ดัดโค้งกลมรีสองอันประกบส่วนที่สิ้นสุดของเส้นตอกทั้งด้านนอกและด้านในให้ไม้ขอบปากขนานกันแล้วมัดด้วยหวาย พร้อมกับใส่ไม้มอบปากบริเวณริมบนของขอบปากที่ประกบกันด้วยเส้นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้อู่เป็นที่นอนสำหรับทารกโดยนำเชือกที่มีความเหนียวมาผูกยึดที่ขอบปากสี่จุด แล้วนำปลายเชือกทั้งสี่เส้นไปผูกกับคานไม้ที่มีความมั่นคงโดยให้เปลแต่ละด้านมีน้ำหนักสมดุลกัน จากนั้นจึงนำเบาะมารองในอู่ก่อนที่จะนำเด็กลงนอนเสมอ เมื่อนำเด็กลงในเปลแล้วจึงแกว่งไกวอู่ไปมา

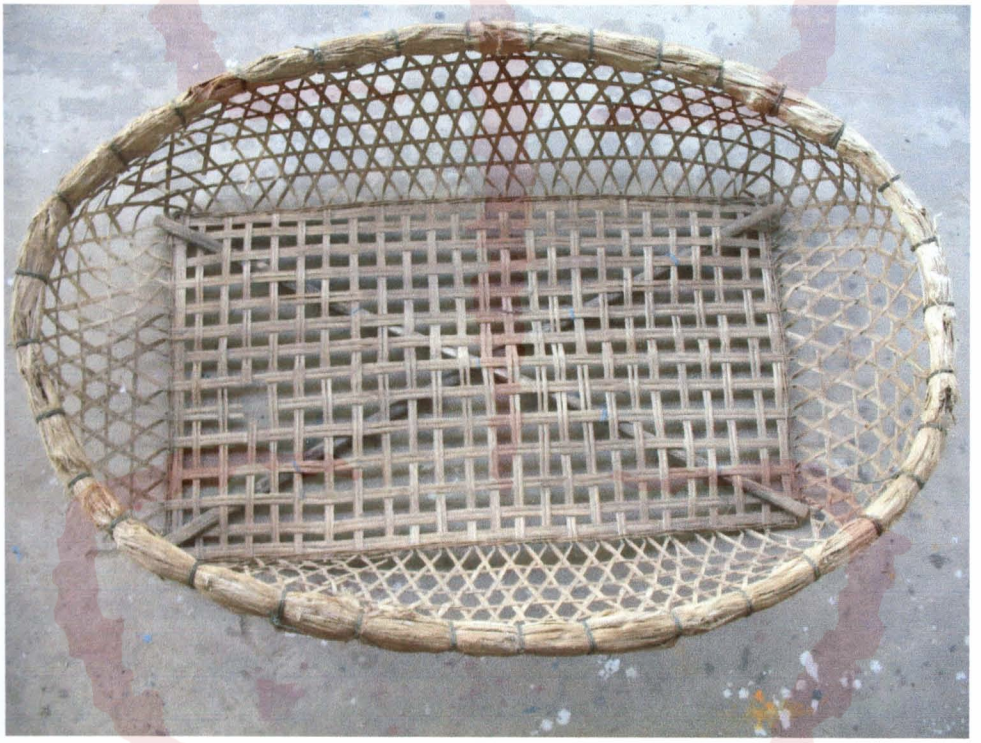

ภาพประกอบ 88 เปลหรือ “อู่”

ไม้ตีแมลงวันหรือ “ไม้กะแตะ” เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนด้าม ส่วนด้ามทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกเหลาเสี้ยนออก ส่วนตัวมีลักษณะเป็นซี่ซึ่งถูกผ่าออกมาจากส่วนด้ามของปลายอีกด้านหนึ่งตรงข้ามกับด้านจับแล้วจัดแยกให้กางออกสานขัดด้วยเส้นตอกมีรูปร่างสามเหลี่ยม ไม้ตีแมลงวันเป็นเครื่องมือที่

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้สำหรับตีแมลงวันที่บินมาตอมภายในบริเวณบ้าน โดยใช้มือข้างที่ถนัดจับส่วนด้ามยกขึ้นแล้วออกแรงฟาดโดยให้ส่วนตัวลงบนเป้าหมายที่ต้องการ และจะต้องให้กระทบกับสิ่งที่มารองรับ เช่น พื้นดิน หรือแผ่นไม้ เป็นต้น

ภาพประกอบ 89 ไม้ตีแมลงวันหรือ “ไม้กะแตะ”

พัดหรือ “วี” เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนด้าม ส่วนด้ามทำด้วยไม้ไผ่เหลาให้เกลี้ยงเกลาขนาดพอเหมาะกับการจับมือ ส่วนตัวสานให้เส้นตอกแต่ละเส้นชิดติดกันมีลักษณะเป็นแผ่นทึบ ริมขอบของส่วนตัวพับเส้นตอกเพื่อกลับเข้าไปสานขัดกันและเป็นการเก็บริมไปในตัวด้วย เมื่อสานเสร็จแล้วจึงนำส่วนด้ามที่เสี้ยมปลาย และถูกผ่าให้เนื้อไม้แยกออกจากกันเล็กน้อยเสียบเข้าบริเวณกึ่งกลางของส่วนตัว โดยให้ส่วนด้ามด้านที่ถูกผ่าแยกออกจากกันขัดเส้นตอกไปด้วย พร้อมกับประกบส่วนตัวของพัดไปในตัว พัดเป็นเครื่องใช้ที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้สำหรับพัดหรือกระพือลม โดยใช้มือข้างใดข้างหนึ่งที่ถนัดกำส่วนด้าม แล้วจึงออกแรงบังคับให้พัดเคลื่อนที่จากซ้ายไปขวาหรือจากขวาไปซ้าย จากบนลงล่างหรือจากล่างขึ้นบนสลับกันไปมา จะเร็วหรือช้าก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ใช้ว่าต้องการให้เกิดลมแรงเพียงใด ตามขีดความสามารถของพัดที่จะกระทำได้

ภาพประกอบ 90 พัดหรือ “วี”

เครื่องจักสานประเภทส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง เป็นเครื่องจักสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบสิ่งก่อสร้างของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ฝาบ้านหรือ “ฝาเฮือน” สามารถแยกออกได้ 2 ลักษณะ คือ ฝาบ้านที่ใช้เส้นตอกแต่ละเส้นสานขัดให้เส้นตอกชิดกัน และฝาบ้านที่ใช้เส้นตอกแต่ละเส้นสานขัดให้ห่างกัน โดยฝาบ้านที่ใช้เส้นตอกแต่ละเส้นสานขัดให้เส้นตอกชิดกันเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ ใช้ประโยชน์สำหรับเป็นฝากันแดดกันลมและปกปิดส่วนที่ไม่ต้องการเปิดเผยภายในบ้านต่อสายตาผู้ที่เดินทางผ่านไปมา โดยนำฝาบ้านที่สานเป็นแผ่นเรียบร้อยแล้วมายึดติดกับโครงไม้หรือกรอบไม้ เพื่อเป็นการเสริมความแข็งแรงและมั่นคง แล้วจึงยกขึ้นไปประกบกับส่วนของบ้านที่เตรียมเอาไว้ ผู้ใช้ฝาบ้านลักษณะนี้ส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างยากจน ส่วนฝาบ้านที่ใช้เส้นตอกแต่ละเส้นสานขัดให้ห่างกัน เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่มีลักษณะเป็นแผ่นโปร่งสองแผ่นประกบกันเสมอ โดยที่กึ่งกลางของแผ่นสานที่ประกบนั้นมีใบไม้วางเหลื่อมหรือซ้อนกันอยู่อย่างเป็นระเบียบ ใช้ประโยชน์สำหรับเป็นฝาบ้าน เถียงนา หลังคา กันแดด กันฝน และปิดบังส่วนที่ไม่ต้องการเปิดเผยภายใน

ภาพประกอบ 91 ฝาบ้านหรือ “ฝาเฮือน” ชนิดสานขัดให้เส้นตอกชิดกัน

ฝาเล้า เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ฝาเล้าที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นแผ่น และฝาเล้าที่ไล้ด้วยมูลวัวหรือมูลควาย โดยฝาเล้าที่สานด้วยไม้ไผ่จะใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นซี่ ๆ ขนาดใหญ่สานขัดกันให้ทึบ ส่วนฝาเล้าที่ไล้ด้วยมูลสัตว์ทั้งด้านนอกและด้านในเพื่อเป็นการอุดช่องว่างที่เกิดจากเส้นตอกแต่ละเส้น ช่วยป้องกันไม่ให้เมล็ดข้าวเข้าไปอยู่ตามช่องว่างดังกล่าว ปัจจุบันเล้าส่วนที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นแผ่น และฝาเล้าที่ไล้ด้วยมูลวัวหรือมูลควายได้สูญหายไปจากตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 92 ฝาเล้า

ภาพประกอบ 93 รั้วบ้านหรือ “ฮั้วบ้าน”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

รั้วบ้านหรือ "ฮั้วบ้าน" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่มีลักษณะเป็นแผ่นหรือแผงสานด้วยไม้ไผ่ผ่าเป็นซี่ ๆ แล้วนำมาสานขัดกันกับไม้ไผ่ที่ทำเป็นคานในแนวขวาง ยึดติดกับเสาไม้ฝังดินเพื่อเพิ่มเติมความมั่นคงให้แก่รั้ว รั้วบ้านใช้ประโยชน์สำหรับล้อมรอบหรือกั้นขอบเขตของบ้าน เพื่อป้องกันไม่ให้คนสัตว์เข้าไปทำลายทรัพย์สินหรือพืช-ผักภายในบริเวณบ้าน

เครื่องจักสานประเภทเครื่องมือการเกษตร เป็นเครื่องจักสานที่ใช้สำหรับการเกษตรหรือเพาะปลูกของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

โชงโลงหรือ "คันโซ่" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนด้าม ส่วนตัว และส่วนขอบปาก

ภาพประกอบ 94 โชงโลงหรือ "คันโซ่"

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ส่วนด้ามทำด้วยลำไม้ไผ่ขนาดพอเหมาะกับการใช้มือจับ ส่วนตัวสานทึบดัดโค้งให้เป็นครึ่งวงกลมทั้งแผ่นและสานปิดด้านหลังให้ทึบ เพื่อกั้นไม่ให้น้ำทะลักออกไปทางด้านหลัง ส่วนขอบปากแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ขอบปากด้านบนและขอบปากด้านหน้า ขอบปากบนใช้ไม้ไผ่เหลาแบนสองอันประกบทั้งด้านนอกและด้านในตามแนวของริมส่วนตัว โดย

ตลอด แล้วมัดด้วยหวายและกับใส่ไม้มอบปากกึ่งกลางด้านบนของขอบปากที่ประกบกัน ไม้มอบปากทำด้วยเส้นตอกกลมสี่เส้นถักพันกันโดยรอบ ขอบปากด้านหน้าใช้ไม้เนื้อแข็งยึดเพื่อความคงทนขณะวิดน้ำ คันโซ่เป็นภาชนะที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้สำหรับวิดน้ำเข้าหรือออกจากพื้นที่นา โดยนำเชือกมาผูกกับส่วนด้ามให้อยู่บริเวณกึ่งกลางระหว่างส่วนตัวของคันโซ่แล้วจึงใช้ปลายเชือกอีกด้านหนึ่งไปผูกโยงกับสามขา ใช้มือจับด้ามวิดน้ำไปในทิศทางที่ต้องการ

สวนครัวหรือ "ฮั้ว" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เส้นตอกสานขัดกันให้เส้นตอกแต่ละเส้นห่างกันมีลักษณะโปร่ง ใช้ประโยชน์สำหรับป้องกันไม่ให้ไก่ เป็ด หรือสัตว์เลี้ยงเข้าไปคุ้ยเขี่ยทำความเสียหายให้กับพืชผักที่ปลูกเอาไว้

วีข้าว เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนด้าม ใช้ประโยชน์สำหรับพัดเอาเศษหญ้า ฟาง หรือข้าวลีบออกจากเมล็ดข้าวเปลือกที่สมบูรณ์ก่อนที่จะนำไปเก็บยุ้ง โดยใช้มือทั้งสองข้างจับที่ด้ามพัดโบกไปมาเพื่อให้เกิดลมพัดสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ต้องการดังกล่าวได้

ภาพประกอบ 95 วีข้าว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เครื่องจักสานประเภทเครื่องมือดัก จับ และขังสัตว์ สัตว์แต่ละประเภทแต่ละชนิดที่ดำรงชีวิตอยู่ล้วนมีอุปนิสัยเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ซึ่งลักษณะอุปนิสัยดังกล่าวได้ส่งผลให้เครื่องจักสานประเภทเครื่องมือดัก จับ และขังสัตว์ของชาวตำบลโนนศิลาเลิงมีหลายรูปทรง ได้แก่

ไซ เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่สามารถแบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ และส่วนปาก ไซเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักปลา ปู และกุ้ง มีวิธีการใช้โดยนำไซไปวางดักตามแหล่งน้ำที่มีน้ำไหลตลอดเวลา โดยทำคันดินกั้นน้ำและปล่อยให้น้ำไหลผ่านออกไปได้เฉพาะบริเวณที่จะวางไซดักปลา จากนั้นจึงนำไซมาวางลงบริเวณที่เตรียมเอาไว้โดยให้ส่วนงาอยู่กึ่งกลางระหว่างคันดิน หันส่วนปากของไซไปในทิศทางที่ทวนกระแสน้ำ แล้วจึงใช้เศษหญ้าม้วนเป็นก้อนกลมอุดบริเวณปากของไซ เพื่อป้องกันไม่ให้ปลาที่เข้าไปทางส่วนงาเล็ดลอดออกมาข้างนอก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 96 ไซ

ตุ้มกบ เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้สำหรับดักกบสามารถแบ่งส่วนประกอบออกได้ 7 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ ส่วนปาก และส่วน

ฝา ตุ้มกบเป็นเครื่องมือสำหรับดักกบโดยใช้เหยื่อล่อ วิธีการใช้ต้องเลือกทำเลที่เป็นแหล่งอาศัยของกบ นำตุ้มไปวางบนพื้นดินเหนือระดับน้ำหาที่ผูกยึดให้มั่นคง แล้วนำไส้เดือนสับเป็นชิ้น ๆ ใส่ลงไปในตุ้ม ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเลิกใช้ตุ้มกบแล้ว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 97 ตุ้มกบ

แงบ เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้ดักกบแบ่งส่วนประกอบออกได้เป็น 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนงา แงบเป็นเครื่องมือสำหรับดักกบโดยใช้เหยื่อล่อ วิธีการใช้ต้องเลือกทำเลที่เป็นแหล่งอาศัยของกบนำแงบไปวางบนพื้นดินเหนือระดับน้ำหาที่ผูกยึดให้มั่นคงแล้วนำไส้เดือนสับเป็นชิ้น ๆ ใส่ลงไปในแงบ ปัจจุบันชาวบ้านเลิกใช้แงบแล้ว

ภาพประกอบ 98 แงบ

อีจู้ เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้ดักปลาไหลแบ่งส่วนประกอบออกได้ 6 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ ส่วนปาก และส่วนที่ใส่เหยื่อล่อ อีจู้เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักปลาไหลโดยใช้เหยื่อล่อ เหยื่อที่ใส่ให้ปลาไหลเข้าไปกินมักใช้เนื้อหอยโข่งนา ปูตายทุบให้แหลกหรือเนื้อปลาสับ วิธีการใช้ต้องเลือกทำเลที่มีปลาไหลชุกชุม กดอีจู้ให้ส่วนก้นจมโคลนเล็กน้อย โดยดักในน้ำนิ่งตามริมหนอง คลอง บึง หรือตามแปลงนาความลึกของน้ำไม่มากนัก โดยให้ส่วนปลายปากอีจู้โผล่พ้นน้ำเพื่อปลาไหลขึ้นมาหายใจได้สะดวก ใช้ใบหญ้าคลุมอีจู้แต่งช่องทางให้ปลาไหลเข้าไปทางงาแซงได้สะดวก ช่องงาอยู่ในระดับพื้นดินใต้น้ำพอดีปลาไหลซึ่งชอบอาศัยอยู่ในโคลนลนเมื่อได้กลิ่นเหยื่อจะหาทางเข้าไปกิน จนกระทั่งเข้าช่องงานั้นแต่ไม่สามารถกินเหยื่อได้เพราะใส่ไว้ในที่ล่อเหยื่ออีกชั้นหนึ่ง ทำให้เหยื่อไม่หมดและปลาไหลตัวอื่น ๆ เข้าไปได้อีก อีจู้อาจกู้วันละครั้งหรือดักไว้หลาย ๆ วัน ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเลิกใช้อีจู้แล้ว

ภาพประกอบ 99 อีจู้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สุ่ม เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้จับปลาแบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนปาก สุ่มเป็นเครื่องมือที่ใช้จับปลาตามน้ำตื้นได้ทันที โดยใช้มือข้างที่ถนัดหรือใช้สองมือจับส่วนก้นของสุ่ม นำไปครอบปลาตามแหล่งน้ำที่ไม่จมมิดก้นสุ่มและคาดว่ามีปลาหมกตัวอยู่ในโคลนบริเวณที่ใช้สุ่มครอบ แล้วจึงใช้มือล้วงควานหาปลาภายในสุ่ม

ภาพประกอบ 100 สุ่ม

ข้องยืน เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้ขังสัตว์แบ่งส่วนประกอบออกได้ 6 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนคอ ส่วนปาก และส่วนฝา ข้องเป็นภาชนะสำหรับใส่หรือขังปลา ปู กบ เขียด หอย กุ้งได้ดี เพราะมีความแข็งแรงทนทานโดยส่วนงาจะช่วยป้องกันไม่ให้สัตว์ที่ถูกกักขังกระโดดหรือไต่ออกมาสู่ภายนอก วิธีการใช้นำสัตว์ที่ต้องการกักขังใส่ลงไปในข้องโดยงาสามารถยืดตัวให้สัตว์ผ่านเข้าไปได้ แล้วส่วนงาจะดีดตัวกลับให้อยู่ในสภาพเดิมป้องกันไม่ให้สัตว์ออกมาข้างนอก หากมีความต้องการนำสัตว์ออกต้องดึงส่วนงาให้หลุดออกจากส่วนปากแล้วจึงใช้มือล้วงจับหรือเทออกมาทั้งหมดก็ได้ ข้องสามารถที่จะนำติดตัวไปได้โดยการหิ้ว สะพายหรือใช้สายรัดผูกติดกับเอวเวลาออกไปจับสัตว์ตามแอ่งน้ำหรือตามทุ่งนาได้เป็นอย่างดี

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 101 ข้องยืน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ข้องนอน เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้ขังสัตว์แบ่งส่วนประกอบออกได้ 7 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนหลัง ส่วนคอ ส่วนปาก ส่วนฝา และทุ่นลอย ข้องนอนมีประโยชน์ใช้สอยและวิธีใช้เช่นเดียวกับข้องยืน

ภาพประกอบ 102 ข้องนอน

ภาพประกอบ 103 ข้องลอย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ข้องลอย เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้ขังสัตว์แบ่งส่วนประกอบออกได้ 8 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนคอ ส่วนปาก ส่วนหลัง ส่วนฝา และทุ่นลอย ข้องลอยมีประโยชน์ใช้สอยและวิธีใช้เช่นเดียวกับข้องยืน ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงมีการใช้ข้องยืน ข้องนอน และข้องลอยอยู่

เครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมตามคติความเชื่อ

เครื่องจักสานประเภทเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม ตามคติความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

พานใส่ดอกไม้หรือ "ขันกะหย่อง" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนฐาน ส่วนก้นสานให้เส้นตอกชิดกันเป็นแผ่นรูปร่างสี่เหลี่ยมมีลักษณะทึบ มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทะแยงมุมเสียบไขว้ขัดกันไว้ตรงกลาง ส่วนตัวสานให้เส้นตอกชิดกันมีลักษณะทึบผายออกจากส่วนก้น ส่วนปากเป็นส่วนที่กว้างที่สุดแล้วจึงบิดพับเส้นตอกที่เหลือลงไปเป็นฐานตั้ง ส่วนฐานใช้เส้นตอกซึ่งบิดพับลงมาจากส่วนปากสานขัดกันให้เส้นตอกแต่ละเส้นห่างกันมีลักษณะโปร่ง กึ่งกลางของฐานคอดกิ่วแล้วเริ่มผายออกถึงส่วนฐานใช้สำหรับตั้งพื้นมีลักษณะทึบและหักพับเส้นตอกเก็บริม

ภาพประกอบ 104 ขันกะหย่อง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสานขันกะหย่องขึ้นใช้เองอย่างเรียบง่ายจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น จึงทำให้มีรูปลักษณ์แตกต่างกัน แต่มีหน้าที่การใช้สอยอย่างเดียวกัน คือ สำหรับวางดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ ขันกะหย่องที่พบส่วนใหญ่มีลักษณะคอดส่วนเอว ปากบานเพื่อรองรับการทรงตัวมั่นคง ซึ่งรูปทรงดังกล่าวคาดว่าน่าจะเกิดขึ้นจากอิทธิพลทางรูปแบบจากพานดอกไม้ธูปเทียน ขันกะหย่องจัดเป็นเครื่องจักสานใช้ใส่หรือวางดอกไม้ธูปเทียน จึงตั้งอยู่เบื้องหน้าพระพุทธรูปภายในศาลาโรงธรรมหรือสิม ปัจจุบันผู้ใช้ขันกะหย่อง คือ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่น

ลวดลายของเครื่องจักสานไม้ไผ่

การสานเป็นขั้นตอนสำคัญในการทำเครื่องจักสาน โดยนำวัตถุดิบที่แปรรูปแล้วมาสานเป็นรูปทรงต่าง ๆ ลวดลายของเครื่องจักสานตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

ลายขัด เป็นลายสานขั้นพื้นฐานที่เก่าแก่ที่สุด ลักษณะของลายขัดเป็นการสร้างแรงยึดระหว่างตอกด้วยการขัดกันเป็นมุมฉากระหว่างแนวตั้งกับแนวนอน หรือตอกยืนสอดขัดกับตอกแนวนอน โดยยกขึ้นเส้นหนึ่งข่มหรือขัดลงเส้นหนึ่งสลับกันไปอย่างที่เรียกว่า “ลายหนึ่ง” จากนั้นจึงพัฒนามาเป็นลายสอง ลายสาม และลายอื่น ๆ ที่ยังคงรักษาลักษณะการสอดและการขัดกันเช่นเดิม แต่ใช้เส้นตอกในแนวตั้งและแนวนอนมากกว่าหนึ่งเส้น และสอดขัดกันให้สลับเกิดเป็นลายสอง ลายสาม และลายอื่น ๆ อีกมาก ลายขัดนี้ใช้สานเครื่องจักสานได้หลายชนิด และมักจะใช้ร่วมกับลายชนิดอื่นเพื่อให้ได้รูปทรงตามที่ต้องการ

ลายทแยง เป็นลายสานที่ใช้ตอกสอดขัดกันในแนวทแยง โดยไม่มีเส้นตั้งและเส้นนอนเหมือนลายขัด แต่จะสานขัดกันตามแนวทแยงเป็นหกเหลี่ยมเชื่อมต่อกันไปเรื่อย ๆ คล้ายรวงผึ้ง ลายชนิดนี้มักสานโปร่ง เช่น ลายตาหมากกอก ลายเฉลว และมักใช้สานภาชนะโปร่ง เช่น เปลหรืออู่ หรือสานประกอบกับลายอื่น เช่น สานเป็นส่วนบนของหมวกหรือหัวสุ่ม เพราะสามารถสานกระจายออกจากศูนย์กลางได้ดีก่อนที่จะสานลายขัดหรือลายอื่นประกอบเป็นส่วนอื่น ๆ ของเครื่องจักสานต่อไป

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

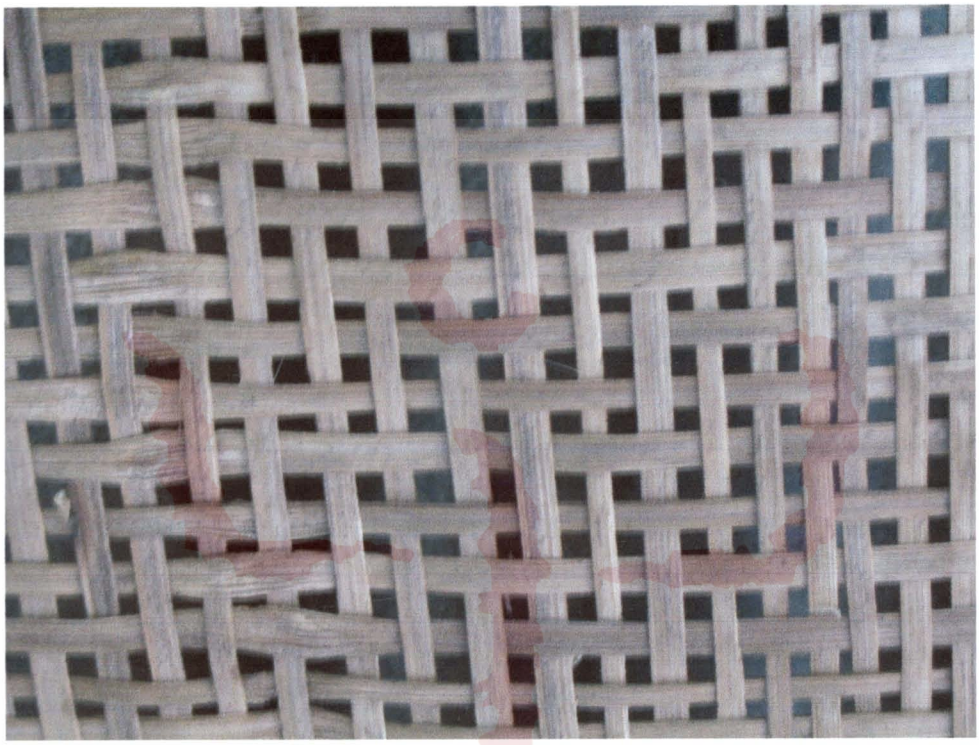

ภาพประกอบ 105 ลายขัด

ภาพประกอบ 106 ลายทแยง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

นอกจากกรรมวิธีการสานลายดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านยังได้รวมเอาการถักเข้าไว้ในกระบวนการของการทำเครื่องจักสานด้วย เพราะเครื่องจักสานหลายชนิดต้องใช้หวาย เชือก ป่าน ปอมาถักประกอบด้วย เช่น การใช้เชือกหรือหวายถักเป็นหูภาชนะเพื่อให้ใช้ได้ทนทานและสวยงาม เครื่องจักสานจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดสร้างสรรค์ขึ้นจากวัตถุดิบพื้นบ้านเท่าที่จะหาได้ในท้องถิ่น แล้วพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับความต้องการในการใช้สอยเรื่อยมาจากอดีตจนปัจจุบัน ซึ่งส่งผลให้เครื่องจักสานที่ทำขึ้นมีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันอย่างน่าสนใจ

จะเห็นได้ว่า เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีการพัฒนารูปแบบเพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ เครื่องจักสานไม้ไผ่บางชนิดต้องใช้เวลาพัฒนาสืบทอดต่อมานานหลายชั่วชีวิต ซึ่งนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นความศรัทธา ความเลื่อมใสในศาสนาหรือความเชื่อและเอื้อประโยชน์ในการดำรงชีวิต

ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัย

ในการตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยระยะแรก ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีการเลือกทำเลที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะมีหลักการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเรือนอย่างละเอียดพิถีพิถันแล้ว ยังต้องทำพิธีกรรมหลายขั้นตอนเพื่อให้ผู้มีความรู้ตรวจสอบพื้นที่ก่อนลงมือปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย รวมทั้งการเลือกวัสดุมาปลูกสร้างบ้านอย่างถี่ถ้วนไม่ให้มีตำหนิตลอดจนหาฤกษ์ยามในการปลูกสร้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้วต้องกระทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ โดยชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงยังปฏิบัติกันอยู่จนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือน (2) การย้ายแม่ธรณี (3) การเลือกไม้ปลูกเรือน (4) การยกเสาเอก และ (5) ข้อห้ามสำหรับการปลูกเรือน

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือน

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ล้วนมีเรือนอยู่อาศัยเป็นของตนเองทุกครอบครัว ทั้งได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษหรือได้มาโดยซื้อเรือนเก่าของผู้อื่นทั้งในและนอกหมู่บ้านหรือซื้อวัสดุมาปลูกสร้างใหม่ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ปลูกสร้างที่อยู่อาศัย โดยเชื่อว่าหากได้พื้นที่มีคุณลักษณะดีจะส่งผลให้เจ้าของเรือนและบุตรบริวารมีความสุขความเจริญ ตรงกันข้ามหากเลือกได้พื้นที่ซึ่งมีลักษณะอัปมงคลเชื่อว่าจะนำความวิบัติมาสู่ครอบครัวหรือไม่อาจอาศัยอยู่ได้อย่างถาวรมีอันให้ต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานไปไกล พื้นที่ดินที่จะปลูกเรือนขึ้นเป็นที่อยู่อาศัยนี้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้มีการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนหลายวิธี ประกอบด้วย (1) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจาก

รูปร่างของพื้นที่ (2) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นที่ (3) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะสีของดิน (4) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะรสของดิน (5) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะกลิ่นของดิน (6) การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากการเสี่ยงทายความเป็นสิริมงคล และ (7) การแก้เคล็ดลักษณะที่ดินที่ไม่ควรปลูกเรือน ดังนี้

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากรูปร่างของพื้นที่ เป็นการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากรูปร่างของพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงมีการปฏิบัติอยู่ ได้แก่

ลักษณะพื้นที่ปลูกเรือนอยู่อาศัยอันเป็นมงคล ได้แก่ (1) พื้นที่รูปวงกลมสัญฐานดั่งหน้าแว่น ส่งผลให้อยู่แล้วสวัสดีมีชัย ชนะศัตรู (2) พื้นที่รูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ส่งผลให้อยู่แล้วดี (3) พื้นที่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นสุขมาก (4) พื้นที่รูปสี่เหลี่ยมคางหมู ส่งผลให้อยู่แล้วจะได้แก้วแหวนเงินทอง (5) พื้นที่รูปสามเหลี่ยมชายธง ส่งผลให้อยู่แล้วมีเดชะมาก (6) พื้นที่รูปชั้นกระได 2 ชั้น ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นสุขสบายมาก (7) พื้นที่รูปขวด ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นสุข (8) พื้นที่รูปกังสดาล ส่งผลให้อยู่แล้วจะได้เป็นใหญ่เป็นโต (9) พื้นที่รูปดั่งสำเภา ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นสุขดี (10) พื้นที่รูปดวงจันทร์ครึ่งวง ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นสุขดี และ (11) พื้นที่รูปดั่งหวีสับ ส่งผลให้อยู่แล้วมีความสุขมาก

ลักษณะพื้นที่ปลูกเรือนอยู่อาศัยอันเป็นอัปมงคล ประกอบด้วย (1) พื้นที่รูปทรงกระโถน ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นทุกข์หนัก (2) พื้นที่รูปทรงตะโพนหรือกลอง ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นทุกข์มาก (3) พื้นที่รูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นทุกข์ เป็นที่อยู่คนพาล (4) พื้นที่รูปชั้นกระได 3 ชั้น ส่งผลให้อยู่แล้วทุกข์กับสุขเท่ากัน ไม่ควรอยู่อาศัย (5) พื้นที่รูปปืน ส่งผลให้อยู่แล้วเป็นทุกข์มิรู้วาย (6) พื้นที่รูปดั่งเรือชะล่า ส่งผลให้อยู่แล้วน้ำตาตกมิรู้วาย (7) พื้นที่รูปดั่งปลา ส่งผลให้อยู่อาศัยแล้วไม่ดี (8) พื้นที่ดั่งเมล็ดข้าวสารหัก ส่งผลให้อยู่อาศัยไม่มีความสุข (9) พื้นที่รูปดังปีกนก ส่งผลให้อยู่อาศัยแล้วเข็ญใจนัก และ (10) พื้นที่รูปดังฝ่ามือ ส่งผลให้อยู่แล้วพลันตาย อย่าอยู่เลย มิดี

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นที่ นอกจากนี้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ปลูกเรือน จากความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นที่ว่าลาดเอียงสูงต่ำไปในทิศทางใดและเป็นมงคลหรือไม่ดังนี้ คือ (1) พื้นที่ดินสูงทางทิศใต้ต่ำทางทิศเหนือเรียกว่า “ไชยะเต” ดีแล (2) พื้นที่ดินสูงทางทิศตะวันตก ต่ำทางทิศตะวันออกเรียกว่า “ยสะศรี” ดีแล (3) พื้นที่ดินสูงทางทิศพายัพหรือทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ต่ำทางทิศทักษิณหรือทิศใต้ เรียกว่า “ยสะศรี” ดี (4) พื้นที่ดินต่ำทางทิศหรดีหรือทิศตะวันตกเฉียงใต้ สูงทางทิศอีสานหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือไม่ดี (5) พื้นที่ดินต่ำพายัพหรือทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สูงทางอาคเนย์หรือทิศตะวันออกเฉียงใต้เรียกว่า “เตโช” ไม่ดี มักเจ็บป่วย ทุกข์ใจ (6) พื้นที่ดินสูงทั้ง

สี่ด้าน ตรงกลางต่ำดุจใบบัวดี (7) พื้นที่ดินราบเรียบเสมอกันอยู่ดีมีสุข (8) พื้นที่ดินสูงทางทิศตะวันออก ต่ำทางทิศตะวันตกไม่ดี (9) พื้นที่ดินสูงทางทิศปัจจิมหรือทิศตะวันตก ต่ำทางทิศอาคเนย์หรือทิศตะวันออกเฉียงใต้ดี (10) พื้นที่ดินสูงทางทิศหรดีหรือทิศตะวันตกเฉียงใต้ ต่ำทางทิศพายัพหรือทิศตะวันตกเฉียงเหนือดีพอใช้ (11) พื้นที่ดินสูงทางทิศปัจจิมหรือทิศตะวันตก ต่ำทางทิศบูรพาหรือทิศตะวันออกดี (13) พื้นที่ดินสูงทางทิศทักษิณหรือทิศใต้ ต่ำทางทิศอุดรหรือทิศเหนือดี และ (14) พื้นที่ดินสูงทางทิศพายัพหรือทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ต่ำทางทิศอาคเนย์หรือทิศตะวันออกเฉียงใต้ดี ปัจจุบันการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงมีการปฏิบัติอยู่

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะสีของดิน เป็นการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจากลักษณะสีของดิน คือ ลักษณะสีของดินที่เป็นมงคล พื้นดินที่สูงต่ำลาดเอียงจะมีความสัมพันธ์กับลักษณะสีของดิน ลักษณะของดินที่เป็นมงคลจะต้องเป็นดินสะอาดมีสีขาว แดงหรือเหลือง มีกลิ่นหอมและรสฝาด พื้นที่เทลาดจากทางทิศใต้ลงไปสู่ทิศเหนือทำเลที่ตั้งบ้านเรือนประเภทนี้จะส่งผลให้ผู้เข้ามาอยู่อาศัยเจริญด้านลาภยศบริวาร ลักษณะของดินสะอาดหรือมีสีขาว เหลือง แดง และไม่มีรสไม่มีกลิ่น พื้นที่สูงทางทิศตะวันตกแล้วค่อยลาดเอียงลงไปสู่ทางทิศตะวันออกทำเลที่ตั้งบ้านเรือนประเภทนี้จะส่งผลให้ผู้อาศัยมีความสุขสบายปราศจากโรคภัย และลักษณะของดินสะอาดปราศจากกลิ่นรส พื้นที่มีลักษณะราบเรียบเสมอ ทำเลที่ตั้งบ้านประเภทนี้ไม่ให้คุณและโทษใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้ ส่วนลักษณะสีของดินที่เป็นอัปมงคลลักษณะของดินและพื้นที่เป็นอัปมงคลไม่ควรเข้าไปอยู่อาศัย ได้แก่ พื้นที่ซึ่งมีดินเป็นสีดำ ดินมีหลากสี มีกลิ่นไม่บริสุทธิ์ พื้นที่ทางทิศตะวันตกเป็นที่ลุ่ม ด้านทิศตะวันออกเป็นที่สูง ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าพื้นที่ประเภทนี้จะก่อให้เกิดภัยพิบัติให้แก่ผู้คนและสัตว์เข้าไปอยู่อาศัย

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะรสของดิน ความเชื่อเกี่ยวกับการชิมรสดินเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาใช้ในการเลือกพื้นที่ที่จะปลูกเรือน โดยชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะขุดหลุมลึกราวศอกเศษ ๆ แล้วเอาใบตองปูไว้ก้นหลุมและหาหญ้าคาสดมาวางไว้บนใบตองทิ้งไว้ค้างคืนจนไอดินเป็นเหงื่อจับอยู่ผิวหน้าใบตอง จากนั้นจึงชิมรสเหงื่อที่จับบนใบตอง หากเป็นรสหวานเป็นดินที่พออยู่ได้ หากเป็นรสจืดเป็นดินที่เป็นมงคลจะอยู่เย็นเป็นสุข หากเป็นรสเค็มเป็นดินที่เป็นอัปมงคลใครอยู่มักไม่ยั่งยืน และหากดินมีรสเปรี้ยวพออยู่ได้แต่ไม่ใคร่ดีนักจะมีทุกข์เพราะเจ็บไข้อยู่เสมอ ปัจจุบันการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะรสของดินชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกปฏิบัติแล้ว

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะกลิ่นของดิน นอกจากความเชื่อจากการชิมรสของดินแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีความเชื่อเกี่ยวกับกลิ่นของดินอีกด้วย คือ

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะขุดดินลึกราว 1 ศอก หรือประมาณ 50 เซนติเมตร แล้วนำดินที่ขุดนั้นขึ้นมาดมกลิ่นว่าเป็นอย่างไร ซึ่งมีความเชื่อว่าถ้าดินมีกลิ่นหอม ถือว่าดินนั้นอุดมดี เป็นมงคล อยู่เย็นเป็นสุข ถ้าดินมีกลิ่นเย็น กลิ่นเหม็น กลิ่นคาว ถือว่าดินนั้นไม่ดี ใครปลูกสร้างบ้านอยู่เป็นอัปมงคล ปัจจุบันการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากลักษณะกลิ่นของดินชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกปฏิบัติแล้ว

การเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากการเสี่ยงทายความเป็นสิริมงคล ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเมื่อได้พื้นที่สำหรับปลูกเรือนแล้ว เพื่อความเป็นมงคลตามทิศทางลาดเอียงของพื้นดินแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีการเสี่ยงทายความเป็นสิริมงคลหรือชาวอีสานเรียกว่า "ค้ำคูน" ของพื้นที่นั้นด้วยโดยมีการเสี่ยงทาย หากเป็นการเสี่ยงทายแบบโบราณชาวบ้านจะจัดข้าว 3 กระทง คือ ข้าวเหนียว 1 กระทง ข้าวเหนียวดำ 1 กระทง และข้าวเหนียวแดง 1 กระทง นำไปวางไว้ตรงหลักกลางที่ดินนั้นเพื่อให้กากิน ถ้ากินข้าวดำท่านว่าอย่าอยู่เลยที่ตรงนั้นไม่ดี ถ้ากากินข้าวแดงท่านว่ายิ่งเป็นอัปมงคลมาก ถ้ากากินข้าวเหนียวดีเยี่ยมที่สุดจะอยู่เย็นเป็นสุขให้ปลูกเรือนสร้างบ้านได้ ส่วนการเสี่ยงทายโดยการโสกหรือถากดิน เป็นการเสี่ยงทายโดยชาวบ้านทำการโสกดินหรือถากดินให้เรียบ แล้วตอกหลักไม้ขนาดไม่ใหญ่มากนักยาวประมาณ 3 นิ้ว และนำข้าวสาร 7 เม็ด ปักรอบหลักไม้ที่ตอก ต่อจากนั้นจึงเอากะลามะพร้าวหรือชาวอีสานเรียกว่า "กะโป๋" ครอบหรือ "หงุม" ทิ้งไว้ 1 คืน รุ่งเช้าเปิดดูหากเม็ดข้าวที่ปักรอบหลักไม้ หากเม็ดข้าวล้มถือว่าไม่ดี หากอยู่ในลักษณะเหมือนเดิมถือว่าพื้นที่ตรงนั้นมีความเหมาะสมในการปลูกเรือนยิ่งนัก ปัจจุบันการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนจากการเสี่ยงทายความเป็นสิริมงคลชาวบ้านได้เลิกปฏิบัติแล้ว

การแก้เคล็ดลักษณะที่ดินที่ไม่ควรปลูกเรือน เมื่อชาวบ้านเลือกพื้นที่สำหรับปลูกเรือนได้แล้ว แต่ไม่แน่ใจว่าพื้นที่ที่เลือกได้นั้นเป็นที่วัดเก่า ป่าช้า ขุมผี ที่ปู่ตา บ่อน้ำโพนปลวกหรือจอมปลวกมาก่อนหรือไม่ ซึ่งโบราณถือว่าเป็นอัปมงคลจะส่งผลให้เจ้าของเรือนอยู่อาศัยไม่สบายเป็นเหตุให้เกิดอาเพศเหตุร้ายต่าง ๆ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้แก้เคล็ดด้วยการสวดถอดถอนพื้นที่ โดยนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปมาสวดถอดถอนพื้นที่แล้วเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ปัจจุบันการสวดถอดถอนพื้นที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การย้ายแม่ธรณี

ก่อนการขุดดินปลูกเรือน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีการย้ายแม่ธรณีและสิ่งของที่เป็นอาถรรพ์ทั้งหลายออกไปจากพื้นที่ที่จะปลูกเรือนก่อน เพื่อให้เรือนอยู่เย็นเป็นสุข โดยผู้เป็นเจ้าของเรือนหรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีศีลธรรมเอาเทียนเหลือง 1 คู่ ดอกไม้ขาว 1 คู่ ใส่พานหรือภาชนะที่เหมาะสม เดินไปตรงกลางลานดินที่จะปลูกเรือนพร้อมกล่าวคำอัญเชิญว่า "...อุกาสะ

ผู้ข้าขออัญเชิญแม่ธรณีเจ้าได้ออกจากที่ปลูกเรือนเพราะที่ปลูกเรือนลูกหลานย่อมทิ้งสิ่งสกปรก จึงขอย้ายแม่ออกไปอยู่ข้างเรือน แล้วขอให้แม่คุ้มครองปกป้องรักษาเรือนและลูกหลานในเรือนให้อยู่เย็นเป็นสุข ขอให้แม่นำสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายหมายมีกระดูก เป็นต้น ขอให้แม่โยนทิ้งไปให้ไกล เอาเหลือไว้แต่สิ่งอันเป็นมงคลแก่ข้าเทอญฯ..." จากนั้นจึงนำดอกไม้ธูปเทียนไปวางไว้ทางทิศตะวันตกของที่ปลูกเรือน ปัจจุบันการย้ายแม่ธรณีชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่

การเลือกไม้ปลูกเรือน

แต่เดิมนั้นเมื่อชาวบ้านปลูกสร้างบ้านเรือน ต้องเดินทางเข้าป่าตัดไม้เอง ก่อนจะตัดไม้ในป่าชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะเซ่นสังเวยนางไม้ด้วยดอกไม้ธูปเทียน กล้วยน้ำว้า และมะพร้าวอ่อน การเข้าป่าตัดไม้นั้นให้ตัดเฉพาะเดือนอ้ายหรือเดือนธันวามคม เดือนยี่หรือเดือนมกราคม เดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนสี่หรือเดือนมีนาคม โดยเดือนอื่น ๆ นอกจากนี้เป็นเดือนที่ต้นไม้บวชห้ามตัดไม้ปลูกสร้างบ้านเรือน ไม้ที่ถือว่าเป็นมงคลในการทำเสา คือ ไม้ที่เรียกว่า "ไม้ลำปอดหรือไม้ลำปลอด" หมายถึง ไม้ที่ไม่มีตา ลำต้นตรง ขนาดไม้ใหญ่มากนัก โดยประมาณเอาว่าเมื่อถากปลายเสาเอาแก่นแล้ว ขนาดของปลายเสาโตกว่าความยาวของเส้นรอบหัวของเจ้าของเรือนเล็กน้อย ซึ่งเส้นรอบหัว คือ ความยาวของเส้นที่วัดจากหน้าผากอ้อมท้ายทอยจรดจุดเดิม 1 รอบ ส่วนไม้ที่ไม่ดีเข้าลักษณะ คือ ไม้มีแมลงซอนไซ เป็นรูลวง มีตามาก ลำต้นคด ถือว่าเป็นไม้ที่ไม่ปอด หากนำมาทำเป็นเสาเรือนเป็นอัปมงคลหรือชาวอีสานเรียกว่า "ขะลำ" จะทำให้เจ้าของบ้านเดือนร้อน มักเจ็บป่วยไข้หรือลูกตายเสีย เมียตายจาก และอยู่อาศัยเป็นสุข ปัจจุบันการเข้าป่าตัดต้นไม้เพื่อนำมาปลูกสร้างเรือนชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกปฏิบัติแล้ว

เสาบางต้นมีตาบางต้นไม่มีตา เสาต้นใดมีตาเรียกว่า "เสาไม่ปอดหรือเสาไม่ปลอด" เสาต้นใดไม่มีตาเรียกว่า "เสาปอดหรือเสาปลอด" ตาเสาบางอย่างมีคุณประโยชน์แก่เจ้าของเรือนส่งผลให้อยู่เย็นเป็นสุขและทำมาค้าขายร่ำรวย ตาเสาบางอย่างมีโทษทำให้เจ้าของเรือนได้ความทุกข์ถึงกับวอดวายฉิบหาย ผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่เรือนจึงต้องรู้ลักษณะของตาเสาเรือนไว้ ซึ่งลักษณะของตาเสาเรือนที่ชาวบ้านถือว่าไม่ดี ได้แก่ (1) ตาเป็ดสับ คือ เสามีตาเสมอดิน (2) ตาไก่ตอด คือ เสามีตาสูงพ้นดินประมาณ 1 คืบ และ (3) ตาหมูสี คือ เสามีตาสูงพ้นดินประมาณ 1 ศอก ส่วนตาเสาเรือนที่ชาวบ้านถือว่าเป็นอัปมงคลร้ายยิ่งนัก ได้แก่ (1) ตาเรียงหมอนหรือ "ตาเฮียงหมอน" คือ เสามีตาเรียงกันมีรูปเหมือนหมอน (2) ตารับขางหรือ "ตาฮับขาง" คือ เสามีตารับขาง (3) ตารับขื่อ หรือ "ตาฮับขื่อ" คือ เสามีตารับหรือรองขื่อ (4) ตาหยวกกล้วย คือ เสาที่มีตารับทั้งขางและขื่อ (5) ตาอมหมอน คือ เสามีตากลม ๆ อมแก่นหรือเปลือก และลักษณะตาที่ถือว่าเป็นสิริมงคลดีนัก ได้แก่ (1) ตาก้นหอย คือ เสามีตาเป็นลายขอดเหมือนก้นหอย และ (2) ตาดาวเรือง คือ เสามีตาเล็กเป็นนมหนูมีทั่วไปตามลำเสา

การยกเสาแฮก

เสาเอกซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “เสาแฮกหรือเสาแรก” ถือเป็นเสาที่มีความสำคัญในการปลูกสร้างเรือน แต่เดิมนั้นการหาเสาแฮกชาวบ้านจะเลือกเอาต้นไม้ที่มีลำปลอดตลอดต้น เกิดในที่ราบเรียบใบไม่ระเกะระกะกับต้นอื่น ใบดกเป็นพุ่ม มองดูคล้ายพระภิกษุยืนกลางร่ม กิ่งใบไม่เหี่ยวแห้งมีนก หนู และมดดำ มดแดงอาศัยอยู่มาก ไม้ต้นดังกล่าวถือว่าเป็นมงคลนิยมนำมาทำเสาแฮก เชื่อว่าเจ้าของเรือนจะอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวของเงินทองขั้นมหาเศรษฐี ส่วนเสาขวัญหรือเสาโทเป็นเสาที่สำคัญอันดับที่สอง ไม้ที่นิยมเลือกเอาเป็นเสาขวัญมักเลือกเอาไม้ที่เกิดบนดินสูงพอประมาณแล้วลาดต่ำลงมาทุกด้าน มีลำต้นสูงกว่าทุกต้นในบริเวณนั้นกิ่งไม้ไม่เหี่ยวแห้ง เวลาสงัดไม่มีลมพัดจะมีใบหนึ่งไหวติงอยู่ไม่ขาดระยะ โบราณท่านว่าเทวดากวักเงินกวักทองนิยมเลือกทำเป็นเสาขวัญ เชื่อว่าเจ้าของเรือนจะมั่งคั่งมีเงินทองอุดมสมบูรณ์ เมื่อถึงเวลาจะทำการปลูกเรือนชาวบ้านจะยกเสาไปวางไว้ปากหลุมตามตำแหน่ง แล้วยกขึ้นให้ทันเวลาที่เป็นมงคลและจะมีโชค การยกเสาชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้ถือเสาแฮกเป็นปฐมฤกษ์ก่อน ส่วนเสาอื่นจะยกตามลำดับทิศทางการยืนยกเสาแฮกชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้กำหนดไว้ คือ

ปลูกเรือนเดือนอ้าย เดือนยี่ และเดือนสามซึ่งชาวอีสานนับเป็นเดือนธันวาคม มกราคม และกุมภาพันธ์ ยกเสาแฮกทางทิศอีสานหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เจ้าของเรือนจะอยู่ดีกินดี

ปลูกเรือนเดือนสี่ เดือนห้า และเดือนหก ซึ่งชาวอีสานนับเป็นเดือนมีนาคม เมษายน และพฤษภาคม ยกเสาแฮกทางทิศอาคเนย์หรือทิศตะวันออกเฉียงใต้ เจ้าของเรือนจะประสบโชคชัยสวัสดี

ปลูกเรือนเดือนเจ็ด เดือนแปด และเดือนเก้า ซึ่งชาวอีสานนับเป็นเดือนมิถุนายน กรกฎาคม และสิงหาคม ยกเสาแฮกทางทิศหรดีหรือทิศตะวันตกเฉียงใต้ เจ้าของเรือนจะเย็นเป็นสุข

ปลูกเรือนเดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด และเดือนสิบสอง ซึ่งชาวอีสานนับเป็นเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤศจิกายน ยกเสาแฮกทางทิศพายัพหรือทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เจ้าของเรือนจะรุ่งเรือง

แต่เดิมนั้นเมื่อได้ทิศที่จะยกเสาแฮกแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะฝังไม้มงคล 9 อย่าง ลงในหลุมเสาแฮก คือ ไม้ชัยพฤกษ์ ไม้พยุง ไม้ราชพฤกษ์ ไม้สัก ไม้ขนุน ไม้ไผ่สีสุก ไม้กันเกรา ไม้ทองหลาง และไม้ชงโค โดยตัดให้แต่ละท่อนมีความยาวประมาณ 1 คืบ แล้วนำไม้มงคลไปเสียบปักลงในหลุมเสาแฮก เมื่อได้เวลาผู้ที่ทำพิธียกเสาแฮกจะใช้ค้อนตอกไม้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

มงคลทั้ง 9 อย่างให้มิดจมดินเหมือนการวางศิลาฤกษ์แล้วจึงยกเสาแฮกลงหลุม ส่วนหลุมเสาอื่น ๆ จะใส่หรือไม่ใส่ของมงคลตามความเชื่อเจ้าของเรือนก็ได้ ปัจจุบันการหาไม้มงคลให้ครบ 9 อย่าง ทำให้เสียเวลาหรืออาจหาได้ไม่ครบ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงได้ใช้ใบคูณ ใบยอป่า ใบบัว และเหรียญกษาปณ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันใส่ลงไปในหลุมเสา

เสาแฮกเป็นเสาเอกยกขึ้นอันดับหนึ่งเสาขวัญเป็นเสาโทยกขึ้นเป็นอันดับสอง ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะนำเอาใบไม้มงคลมาผูกเสาแฮกซึ่งเรียกว่า “ไม้พระยาวัน” จะปลูกเรือนวันไหนก็จะเลือกเอาใบไม้พระยาวันผูกปลายเสาแฮก ไม้พระยาวันของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ วันอาทิตย์มีไม้ไผ่เป็นไม้พระยาวัน วันจันทร์มีไม้เดื่อเป็นไม้พระยาวัน วันอังคารมีไม้ตูมตังเป็นไม้พระยาวัน วันพุธมีไม้ดอกซ้อนเป็นไม้พระยาวัน วันพฤหัสบดีมีไม้มะม่วงเป็นไม้พระยาวัน วันศุกร์มีไม้งิ้วเป็นไม้พระยาวัน และวันเสาร์มีไม้กาวหรือแกขาวเป็นไม้พระยาวัน ของมงคลที่จะใช้ผูกเสาแฮกนอกจากจะปฏิบัติตามวิธีปลูกเรือนตามวันและเดือนแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังได้นำต้นกล้วยน้ำว้าหรือ “กล้วยทะนีออง” ใบคูน ใบมะยม ใบยอป่า ไซและอักที่มีไหมหรือด้ายและไม้พระยาวันมาผูกส่วนที่เป็นมงคลของต้นเสาแอก โดยมีคนหนึ่งเป็นคนถามอีกคนหนึ่งเป็นคนตอบและเลื่อนของมงคลขึ้นลงบริเวณปลายเสาเอก หากเห็นว่าตรงไหนดีชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงก็จะผูกของมงคลตรงนั้นเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งคำถามและคำตอบมี ดังนี้

คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนจุกุหมูสีนี่เถาะนอ
คนที่ 2 ตอบว่า บ่อเอา
คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนจิกิหางนาคนี่เถาะนอ
คนที่ 2 ตอบว่า บ่อเอา
คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนง่าไม้ตากห้อยถุงเงินถุงคำนี่เถาะนอ
คนที่ 2 ตอบว่า เอานี่ละ

พอถึงคำตอบว่าเอานี่ละ คนที่ 1 จะผูกของมงคลที่ปลายเสาแฮกทันทีและทำพิธีผูกเสาขวัญต่อไป ซึ่งพิธีผูกเสาขวัญชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะใช้อักที่มีไหมหรือฝ้ายต้นอ้อย ใบคูน ใบมะยม ใบยอป่า โดยมีคนหนึ่งเป็นคนถามอีกคนหนึ่งเป็นคนตอบและเลื่อนของมงคลขึ้นลงบริเวณปลายเสา หากเห็นว่าตรงไหนดีชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงก็จะผูกของมงคลตรงนั้นเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งคำถามและคำตอบมี ดังนี้

คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนงัวแม่ลายนี่เถาะนอ
คนที่ 2 ตอบว่า บ่อเอา
คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนปลายเขาย้องนี่เถาะนอ

สถาบันวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ

คนที่ 2 ตอบว่า บ่อเอา

คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนฆ้องเก้ากำนี่เถาะนอ

คนที่ 2 ตอบว่า บ่อเอา

คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนคำเก้าปุ่มนี้เถาะนอ

คนที่ 2 ตอบว่า บ่อเอา

คนที่ 1 ถามว่า เอาบ่อนอยู่ซุ่มกินเย็นนี่เถาะนอ

คนที่ 2 ตอบว่า เอาบ่อนนี่ละ

พอถึงคำตอบว่าเอาบ่อนนี่ละ คนที่ 1 จะผูกของมงคลที่ปลายเสาขวัญทันทีและเป็นอันเสร็จสิ้นพิธีผูกเสาขวัญ

ภาพประกอบ 107 เสาเอกหรือ "เสาแฮก" และเสาขวัญ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ข้อห้ามสำหรับการปลูกเรือน

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีข้อห้ามหรือชาวอีสานเรียกว่า "ขะลำ" ในการปลูกเรือน คือ (1) ห้ามปลูกเรือนในที่น้ำบ่อแก้ว คือ บ่อน้ำที่ขุดให้คนทั่วไปใช้ร่วมกัน ห้ามถมบ่อนั้นเพื่อปลูกสร้างเรือน ถึงจะเป็นบ่อเก่าที่หมดน้ำหรือเลิกใช้แล้วซึ่งถมให้ราบเรียบแล้วก็ตาม

เชื่อว่าหากปลูกเรือนทับในบริเวณนั้นจะเกิดความฉิบหาย เจ้าของเรือนจะตาย (2) ห้ามปลูกเรือนทับจอมปลวกหรือที่เคยเป็นจอมปลวกเก่ามาก่อน ถึงขุดทิ้งไปเสียยังถือเป็นอัปมงคลหรือชาวอีสานเรียกว่า "เข็ดขวง" ยิ่งนัก (3) ห้ามปลูกเรือนทับตอไม้ใหญ่ ถึงจะขุดออกแล้วก็ตามจะเกิดความฉิบหาย (4) ห้ามปลูกเรือนในที่สระน้ำ หนองน้ำ แม้จะถมให้ราบเรียบแล้วก็ถือว่าไม่ดี (5) ห้ามรื้อเรือน 2 หลังมาปลูกรวมเป็นหลังเดียวกันจะประสบเคราะห์กรรมไม่เหือดหาย (6) ห้ามรื้อเรือนลงมาปลูกสร้างกระต๊อบหรือชาวอีสานเรียกว่า "ตูบ" ถือว่าไม่ดีทำมาค้าขายก็ขาดทุน (7) ห้ามปลูกเรือนล้มลุก หมายถึง เรือนที่เพิ่งรื้อในวันนั้นแล้วปลูกสร้างใหม่ในวันเดียวกัน และ (8) ห้ามปลูกเรือนแทงห้องหรือ "เรือนแทงโฮง" หมายถึง ต่อเรือนออกจากห้องกลางยื่นออกมาข้างหน้าหรือด้านหลังของเรือนจะเกิดอัปมงคล เชื่อว่าผีร้ายจะขึ้นมาอยู่ทำให้ได้รับความลำบากอยู่ไม่เป็นสุข

จะเห็นได้ว่า จากความละเอียดพิถีพิถันและทำพิธีกรรมหลายขั้นตอนดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับเรือนอยู่อาศัย เพราะเรือนถือเป็นสิ่งบ่งบอกถึงศักยภาพผู้อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่บรรพบุรุษได้วางเอาไว้จึงถือเป็นภูมิปัญญาที่ชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยอมรับนับถือกันมา เพื่อให้เจ้าของเรือน บุตร และบริวารมีความสุขความเจริญด้วยลาภผล ตรงกันข้ามหากอยู่อาศัยเรือนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ยอมรับนับถือกันมาแต่โบราณ เชื่อว่าจะส่งผลให้ไม่มีความสุขอาจนำความวิบัติมาสู่ครอบครัวหรือไม่อาจอาศัยอยู่ได้อย่างถาวรมีอันให้ต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานไปไกล

ภูมิปัญญาด้านการดักจับสัตว์น้ำ

เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำถือเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความคิด ภูมิปัญญาในการดำรงชีพของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการเฝ้าสังเกตธรรมชาติของสัตว์น้ำแต่ละชนิด แล้วจึงคิดประดิษฐ์ ทดลอง ปรับปรุงจนมีคุณภาพที่เหมาะสมกับการใช้งานตามจุดมุ่งหมาย และเกิดเป็นรูปแบบที่ยอมรับปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน ภูมิปัญญาด้านการจับสัตว์น้ำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย (1) ประเภทของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ (2) รูปแบบของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ (3)โครงสร้างของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ (4) วิธีการใช้เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ และ (5) วิวัฒนาการของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

สถาบันวิทยบริการภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ประเภทของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ ประเภทแรก เครื่องมือดักสัตว์น้ำ เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้กระทำต่อสัตว์โดยกำหนดสถานที่และกลไกล่วงหน้าก่อนหรือจัดวางเครื่องมือไว้ โดยผู้ดักไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือช่วยเร่งเร้าให้สัตว์ที่ต้องการนั้น ๆ เข้าสู่เครื่องมือ แต่ปล่อยให้เครื่องมือทำงานเองในลักษณะ

จับเป็นด้วยวิธีคลุม ครอบ หลงเข้าภายใน และปิดช่องทางเข้า เป็นต้น เมื่อสัตว์น้ำนั้นชนกระทบหรือหลงเข้าภายในเครื่องมือดักสัตว์น้ำก็จะทำงานทันที ประเภทที่สอง เครื่องมือจับสัตว์น้ำ เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ใช้กระทำต่อสัตว์น้ำที่ต้องการโดยตรงอาจมองเห็นสัตว์น้ำหรือไม่เห็นในขณะนั้นก็ได้ แต่ผู้ใช้มีเจตนาในการจับสัตว์นั้นให้มีชีวิตอยู่และใช้วิธีการที่นุ่มนวลแต่รวดเร็ว เช่น การคลุม ครอบ และซ้อน ซึ่งสามารถนำสัตว์น้ำนั้น ๆ กลับไปประกอบอาหารได้โดยทันที เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ แห สวิง สุ่ม เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบของเครื่องมือจับสัตว์น้ำจึงมีลักษณะเป็นวงกว้าง ปากกว้าง มีที่จับถือมั่นคงแข็งแรง

รูปแบบของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่มีเนื้อที่ภายใน เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำรูปแบบนี้จะมีบริเวณภายในเพื่อใช้ในการดักจับสัตว์น้ำมีทั้งการใช้เหยื่อล่อและไม่ใช้เหยื่อล่อ มีน้ำหนักเบา โปร่ง ได้แก่ ไซ ลอบ ซ่อน ซูด ตุ้ม ไซกุ้ง บั้งลัน จั่น สุ่ม เป็นต้น และรูปแบบไม่มีเนื้อที่ภายใน เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำรูปแบบนี้ไม่มุ่งในการกักขังสัตว์ มีลักษณะการดักจับสัตว์น้ำโดยใช้ความรวดเร็วและรอเวลา ใช้เหยื่อล่อและไม่ใช้เหยื่อ มีทั้งน้ำหนักเบาและน้ำหนักมาก ได้แก่ เบ็ด แห ตาข่ายหรือ “ด่าง” สวิง เป็นต้น

โครงสร้างของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

โครงสร้าง คือ ส่วนประกอบหลักหรือแกนหลัก มีไว้เพื่อให้ส่วนประกอบอื่นยึดเกาะร้อยหรือพยุงให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง ก่อตัวขึ้นเป็นรูปแบบต่าง ๆ กัน โครงสร้างเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ (1) แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นการก่อตัวของวัสดุโดยการใช้เส้นตอกยืนและเส้นนอนสานขัดไขว้กัน ทำให้เกิดความแข็งแรงและต่อตัวเป็นรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น ลักษณะเช่นนี้จะทำให้เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำเบา โปร่ง มีเนื้อที่ภายในและมีการใช้วัสดุที่มีความแข็งแรง ช่วยยึดบริเวณส่วนที่ต้องได้รับแรงสะเทือนมาก ๆ เช่น ส่วนก้นและส่วนปาก เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำที่ไม่มีโครงสร้างของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ ตุ้ม ซ่อน ซูด เป็นต้น (2) แบบมีโครงสร้าง เป็นการก่อตัวของวัสดุที่มีโครงสร้างเป็นหลักในการให้ส่วนประกอบอื่นยึดมีทั้งที่เป็นเส้นตรงและโค้งเป็นวงกลม ได้แก่ ลอบ ไซ สุ่ม เป็นต้น และ (3) แบบโครงสร้างอิสระ เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำที่มีโครงสร้างเฉพาะตัวไม่มีส่วนประกอบอื่นยึดติด ได้แก่ ตาข่ายหรือ “ดาง” สวิง แห เบ็ด บั้งลัน เป็นต้น

วิธีการใช้เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิธีการใช้ คือ

ลอบ เป็นเครื่องจักสานรูปทรงกระบอก แบ่งส่วนประกอบได้ 3 ส่วน คือ ส่วนลำตัว ส่วนงา และส่วนก้น ส่วนลำตัวประกอบด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นซี่กลมถักด้วย

เถาวัลย์โดยจัดให้เส้นตอกแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ งาใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นซี่กลมถักด้วยหวายเป็นรูปทรงกรวยสองชั้น โดยงาชั้นแรกอยู่ด้านปากส่วนงาชั้นที่สองอยู่ในตำแหน่งเกือบกึ่งกลางของส่วนตัวลอบ ก้นลอบใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นซี่กลมถักด้วยเถาวัลย์ปิดกั้นมีช่องว่างสำหรับนำปลาที่เข้าไปติดออกมาได้ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมวางดักในช่วงฤดูฝนที่มีน้ำหลากประมาณเดือนสิงหาคมและกันยายน หากต้องการดักบริเวณแหล่งน้ำที่มีพื้นที่กว้างชาวบ้านจะใช้เฝือกกั้นขวางลำน้ำและสามารถใช้ลอบได้หลายหลัง โดยวางให้ปากลอบหันรับทางน้ำไหลแนวเดียวกับเฝือกและให้ส่วนหลังโผล่พ้นน้ำเพื่อสัตว์ที่ติดอยู่ภายในได้มีโอกาสหายใจ แล้วใช้ไม้ค้ำลอบและยึดเฝือกให้มั่นคงแข็งแรง สัตว์น้ำออกหากินเมื่อชนเฝือกก็จะไหลเข้าในตัวลอบการดักลอบด้วยวิธีนี้จะทิ้งลอบให้อยู่ในน้ำหลายวันเนื่องจากต้องใช้เวลาในการสร้างและการรื้อถอน ส่วนการวางดักตามทางน้ำไหลชาวบ้านจะวางลอบให้ปากลอบรับน้ำ แล้วใช้ไม้ยึดลอบเพื่อให้เกิดความแข็งแรงไม่หลุดไหลตามน้ำ การกู้ลอบจะเว้นระยะเวลาในการกู้ตรวจดูตามความเหมาะสม ลอบของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีอยู่ 2 ประเภท คือ ลอบเล็ก และลอบใหญ่

ภาพประกอบ 108 ลอบ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บั้งลัน เป็นเครื่องมือดักปลาไหลที่ปรากฏพบเห็นทั่วไปในเขตตำบลโนนศิลาเลิง มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอกทำจากไม้ไผ่แก่ตัดยาวประมาณ 4 ปล้องไม้ไผ่ทะลวงทะลุทุกปล้องยกเว้นปลายปล้องสุดท้าย ด้านบนปลายปล้องสุดท้ายบากเป็นช่องขนาดกว้าง 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1 คืบ เพื่อเป็นที่หายใจของปลาไหล ปากกระบอกจะสานงาสวมไว้มีไม้ขนายยาวประมาณ 1 ศอกเสียบแทงทะลุข้าง บั้งลันสามารถใช้ดักได้ตลอดปีแต่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมดักช่วงต้นฤดูฝนจนถึงระยะเก็บเกี่ยว ใช้เหยื่อปู หอย หรือไส้เดือนสับพอแหลกใส่ไว้ภายในวางดักบริเวณน้ำตื้นที่เป็นน้ำนิ่งมีโคลนตมและมีปลาไหลอาศัยอยู่ โดยวางให้ปากบั้งลันเสมอพื้นดินใต้น้ำยกส่วนก้นขึ้นเพื่อให้ช่องระบายอากาศโผล่พ้นน้ำ เสียบไม้ขยายลงให้แน่นปรับบริเวณปากทางเข้าให้เรียบดักทิ้งไว้ค้างคืนเวลาเช้าจึงกู้ตรวจดู ข้อดีของบั้งลันดักปลาไหล คือ มีลักษณะเป็นแท่งยาวเหมาะสำหรับการเคลื่อนย้ายและใช้ได้จำนวนมาก ทำได้ง่ายสะดวกต่อการเก็บรักษา

จั่น เป็นเครื่องมือดักปลาหรือสัตว์น้ำทั่วไปที่สามารถพบเห็นได้ในเขตตำบลโนนศิลาเลิง ชาวบ้านใช้ดักปลาและสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ริมน้ำมีลักษณะเป็นกล่องทรงสี่เหลี่ยม ทำจากไม้เนื้อแข็งมีน้ำหนักมาก จั่นดักปลาได้ทุกฤดูกาลแต่ชาวบ้านนิยมดักในช่วงฤดูฝน โดยวางดักบริเวณริมน้ำหรือน้ำตื้นที่มีต้นไม้ขึ้นเพราะเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ การวางจั่นต้องให้จั่นโผล่พ้นน้ำครึ่งหนึ่งและพื้นที่วางควรเรียบเสมอกัน จากนั้นเปิดฝาจั่นโดยการชักขึ้นแล้วใช้ไม้ขัดไว้ปลายฝา โดยปลายของไม้ขัดจะมีเชือกผูกต่อไรขัด ใช้ไรขัดไว้กับหูและไม้ใย ไม้ใยจะผูกต่อด้วยใยชิง ซึ่งเป็นเชือกที่ร้อยเข้าภายในตัวจั่น จะมีใยหลายเส้นผูกรวมกับปลายใยแต่ละเส้นจะผูกติดกับพื้นล่างกระจายออกห่างกันเพื่อกั้นขวางทางปลา เมื่อเปิดฝาจั่นแล้วจะใช้เศษไม้ปักไว้บริเวณปากทางเข้าภายในโดยเปิดช่องว่างให้เข้าได้ การใช้ไม้ปักเสียบไว้นั้นเพื่อให้เห็นเป็นแหล่งอาหารของปลาสำหรับล่อปลาเข้าไปติดจั่น เมื่อปลาเข้าไปในจั่นปลาจะว่ายกระทบกับใยชิง ใยชิงจะดึงไม้ให้หลุดจากไร ไม้ขัดจะหลุดดีดขึ้นปล่อยให้ฝาเลื่อนเปิดลง ปลาจะถูกกักขังอยู่ภายในโดยไม่ได้รับอันตรายใด ๆ บางครั้งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสามารถใช้จั่นดักได้ทั้งเต่า งู และกบอีกด้วย การตรวจดูจะสังเกตได้ง่ายโดยมองฝาที่เลื่อนปิดลง ข้อเสียของจั่น คือ มีน้ำหนักมาก ทำให้ไม่สะดวกในการดักคราวละมาก ๆ เพราะเคลื่อนย้ายลำบาก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

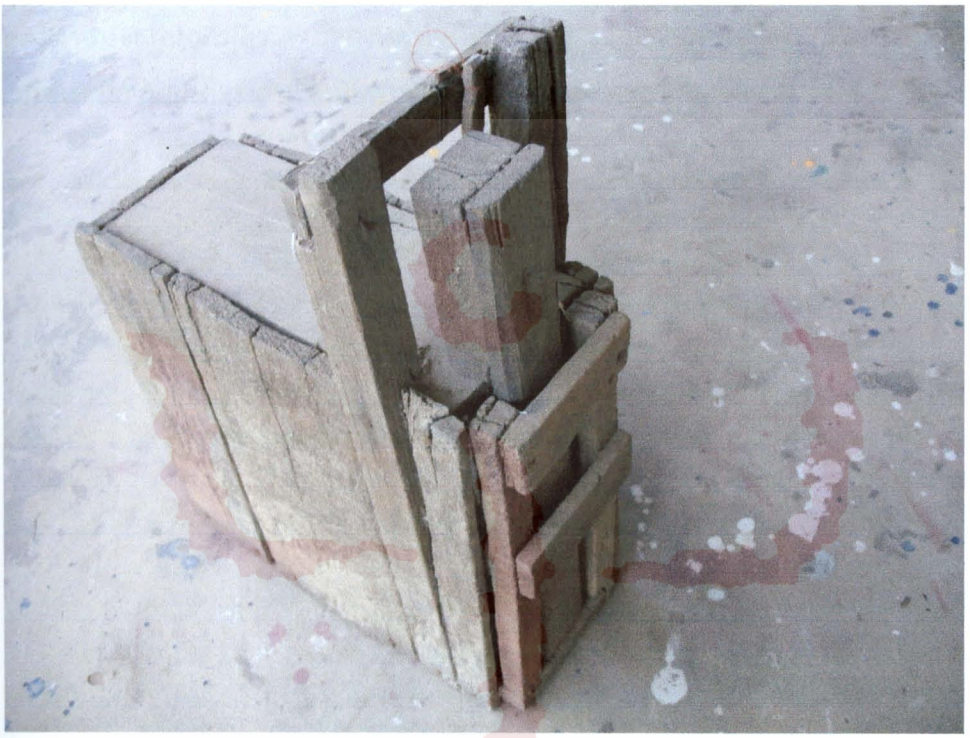

ภาพประกอบ 109 จั่น

ซูด เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้ดักปลาช่อนที่ทำรังบริเวณแหล่งน้ำตื้นเพื่อวางไข่เฝ้าไข่ มีรูปทรงกรวยโปร่ง เบา ปากกว้าง ซูดทำจากเครือซูด ซึ่งเป็นเถาวัลย์ชนิดหนึ่งนำมาจักให้เป็นเส้นบางยาวแล้วถักเป็นรูปกรวยยาว เมื่อแช่อยู่ในน้ำจะมีความเหนียวทนทานแต่เมื่อนำมาเก็บไว้จะแห้งกรอบหักง่าย ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะใช้ซูดวางดักในระยะที่ฝนเริ่มตกใหม่ประมาณเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นระยะที่ปลาช่อนจะทำรังเพื่อวางไข่ตามริมน้ำที่มีต้นหญ้าขึ้น เมื่อสังเกตพบว่ามีรังปลาและปลาออกจากรังทางใดก็จะนำซูดดักบริเวณช่องทางออกนั้น โดยวางซูดลงในน้ำหันปากเข้าหารังให้ตัวซูดอยู่ในระดับเดียวกับการแหวกว่ายของปลาออกจากรัง ใช้ไม้เสียบริมปากซูดไว้ทั้งสองข้างและใช้หางซูดผูกติดกอหญ้า เพื่อกันไม่ให้ซูดหลุดตามตัวปลา จากนั้นจึงออกจากบริเวณที่ดักรอคอยจนแน่ใจว่าปลากลับเข้ามาในรังจึงเข้ามาบริเวณที่ดักซูดนั้น ปลาจะตื่นตกใจหนีออกทางเดิมซึ่งมีซูดดักกั้นอยู่ ปลาจึงเข้าติดซูดส่วนริมของซูดจะขัดสวนกับเกล็ดปลา การเอาปลาจึงค่อนข้างยากลำบากบางครั้งจำเป็นต้องทำให้ปลานั้นตายเพื่อความสะดวก ในการใช้ซูดดักปลานั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงผู้ที่ชำนาญมักดักได้แม่ปลาอยู่เสมอ ดังนั้น ในหมู่บ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงห้ามใช้ซูดดักแม่ปลา ด้วยเกรงว่าจะสูญเสียพันธุ์ปลา

เพราะสัตว์น้ำอื่นจะกินลูกปลา วิธีการเช่นนี้ถือว่าเป็นการทำลายปลาและการห้ามเช่นนี้ถือว่าเป็นการสงวนพันธุ์ปลาช่อนที่จะเติบโตเป็นอาหารได้ในช่วงระยะเวลาเก็บเกี่ยว

ภาพประกอบ 110 ซูด

ซ่อน เป็นเครื่องมือในการดักสัตว์น้ำที่ไหลตามกระแสน้ำ เช่น ร่องระบายน้ำบริเวณคันนา ซ่อนมีรูปทรงกระบอก ปากบานกว้าง ลำตัวเรียวลงจนถึงปลายแหลม ส่วนปลายท้ายปิด มีลักษณะคล้ายแตรซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ซ่อนมีน้ำหนักเบาสานด้วยไม้ไผ่ที่เหลาให้กลมเรียบร้อยวนด้วยหวาย ยึดไม้ไผ่ให้มั่นคงตั้งแต่ส่วนปากจนถึงส่วนปลายท้าย ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงไม่นิยมใช้ในการดักปลา ซ่อนจะวางดักในช่วงน้ำมาก คือ ช่วงฤดูฝนที่น้ำไหลหลากราวเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน ชาวบ้านจะตบแต่งร่องน้ำไหลบริเวณคันนาให้วางปากซ่อนได้พอดีและรับน้ำอย่างเต็มที่ อุดรูรั่วบริเวณปากซ่อนให้สนิทเรียบร้อยแล้วจึงปล่อยทิ้งไว้ สัตว์น้ำที่หากินบริเวณพื้นที่นาเมื่อเข้าใกล้ทางน้ำไหลจะไหลตามน้ำเข้าซ่อน การกู้เก็บซ่อนชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะตรวจดูเป็นระยะ ๆ โดยทิ้งช่วงห่างพอสมควร

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 111 ซ่อน

ไซ เป็นเครื่องจักสานที่มีโครงสร้างทั้งหมดเป็นไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ และส่วนปาก ส่วนก้นสานให้เป็นรูปทรงกรวย ส่วนตัวเป็นซี่ไม้ไผ่เหลากลมถักด้วยเส้นตอกขนาดเล็ก ไซเป็นเครื่องมือดักปลาที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีใช้เกือบทุกหลังคาเรือนเป็นรูปรงกระบอก ปากกว้างคอคอดท้ายแหลมมีงาอยู่บริเวณตอนกลาง หากเป็นไซดักปลางาเดียวจะหันปลายงาเข้าทางด้านท้ายไซ ส่วนไซดักปลาสองงา งาแรกจะหันปลายเข้าทางด้านท้ายไซและงาที่สองอยู่เยื้องงาแรกเล็กน้อย โดยหันปลายไปทางปากไซและหันปลายงาตรงข้ามกับงาแรก เพื่อดักปลาที่ว่ายทวนกระแสน้ำ และงาแรกจะดักปลาตามกระแสน้ำไหล ไซวางดักปลาได้ตลอดฤดูฝนแต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะดักช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายนซึ่งมีน้ำไหลหลาก โดยวางดักตามร่องกระแสน้ำไหลให้ส่วนงาล่างรองอยู่ด้านล่าง ปากไซยื่นโผล่ล้ำเข้าในน้ำใช้เศษกอหญ้าอุดแล้วใช้ดินถมทับบริเวณด้านข้างให้เรียบร้อยเพื่อให้น้ำไหลเข้าในงาอย่างเต็มที่ จากนั้นจะใช้ใบไม้กิ่งไม้ปิดบนตัวไซป้องกันไม่ให้ไซหลุดออกจากตำแหน่งที่วางไว้อีกทั้งยังเป็นการป้องกันไม่ให้สุนัขเห็นปลาที่ติดอยู่ในไซซึ่งอาจกัดไซให้เสียหายได้ ไซจะดักสัตว์น้ำได้ทุกชนิดที่ไหลตามกระแสน้ำไหล เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย ส่วนมากจะดักเวลาเย็นและตรวจดูเวลาเช้า

เฝือกหรือ "เฝียก" เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ใช้ดักปลาหรือใช้กักกั้นปลาไม่ให้หนีออกบอกบริเวณได้ เฝียกทำจากไม้ไผ่จักเป็นเส้นแล้วถักด้วยเถาวัลย์โดยจัดเส้นตอกให้ห่างกันพอประมาณทำให้มีลักษณะโปร่ง น้ำไหลผ่านได้ เฝียกไม่สามารถทรงตัวให้เป็นรูปทรงอยู่ได้โดยลำพังและสามารถม้วนพับได้ง่าย ดังนั้น ต้องอาศัยผูกยึดเกาะกับโครงสร้างส่วนอื่นที่ทำขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อให้มีความมั่นคงไม่ล้มหรือถูกกระแสน้ำพัดหายไป เฝียกมีขนาดกว้าง 1.30 เซนติเมตร และมีความยาวตามประโยชน์ที่ต้องการใช้ ด้านหนึ่งของเฝียกจะทำเสี้ยมปลายแหลมเพื่อให้สามารถปักลงดินได้ การกู้จะเว้นระยะและตรวจดูตามความเหมาะสม

ภาพประกอบ 112 เฝือกหรือ "เฝียก"

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตุ้มปลากะไท เป็นเครื่องมือใช้ดักปลาสานมีลักษณะโปร่งมองเห็นภายในได้ ส่วนฝาทำจากแผ่นไม้กลมสำหรับปิดปากตุ้ม บริเวณด้านข้างส่วนล่างติดก้นมีงาเป็นช่องทางเข้ารูปสามเหลี่ยม ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะวางดักตุ้มปลากะไทในช่วงมีน้ำมาก ช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นระยะที่ปลาเริ่มโตได้ขนาดพอเหมาะที่ประกอบเป็นอาหาร โดยใช้เหยื่อเป็นรำอ่อนผสมปลายข้าวปั้นทิ้งไว้ภายในใช้ไม้ขนาดยาวปักเสียบไว้ให้ปลาย

ไม้โผล่พ้นน้ำให้สังเกตเห็นได้ชัดเจนเมื่อกลับมากู้เก็บ เมื่อปลากะไทได้กลิ่นเหยื่อจะว่ายผ่านงาเข้าภายในตุ้ม การตรวจดูตุ้มจะแบ่งระยะเวลาห่างกันเป็นช่วงตามความเหมาะสม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 113 ตุ้มปลากะไท

เบ็ด เป็นเครื่องมือจับปลาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ต้องใช้เหยื่อล่อ ตัวเบ็ดเป็นเหล็กงอโค้งมีเงี่ยงคมสำหรับเกี่ยวเหยื่อล่อ คันเบ็ดส่วนมากใช้ไม้ไผ่เหลาให้กลม เบ็ดสามารถแบ่งส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ คันเบ็ด แหล่ง เคา และตัวเบ็ด

สุ่ม เป็นเครื่องมือจับปลาสานด้วยไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนปาก ส่วนก้นเป็นช่องว่างที่เกิดจากไม้ไผ่สานขัดกันใช้เป็นที่สำหรับให้มือจับถือได้สะดวก มีความแข็งแรงและเป็นช่องสำหรับให้มือสามารถล้วงเข้าไปจับสัตว์ที่ถูกกักเอาไว้ภายใน ส่วนตัวสานให้เส้นตอกห่างกันทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกมีลักษณะโปร่งและเริ่มผายออกจนถึงส่วนปาก ส่วนปากเป็นส่วนที่กว้างมากที่สุดโดยที่ตอกตั้งจะยื่นยาวออกพอประมาณและเสี้ยมปลายให้แหลมเพื่อให้จมลงในโคลน เมื่อใช้มือออกแรงกดก้นสุ่มขณะใช้ครอบจับปลา

แห เป็นเครื่องมือจับปลาที่ชาวบ้านสร้างสรรค์โดยวิธีการถักสามารถแบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนจอม ส่วนตัว และส่วนปาก ส่วนจอมจะอยู่บนสุดและถักให้มีขนาดเล็ก ส่วนตัวจะถักให้ขยายออกเรื่อย ๆ ต่อจากจอม ส่วนปากจะเป็นส่วนที่กว้างที่สุด ซึ่งจะทำหน้าที่ครอบปลาหรือสัตว์น้ำ บริเวณส่วนปากแหจะถ่วงน้ำหนักด้วยลูกแห ซึ่งเป็นห่วงโลหะร้อยต่อเป็นสายยาวเรียกว่า “เพาแห” ขนาดความยาวของแหจะขึ้นอยู่กับระดับความตื้นลึกของแหล่งน้ำ

สวิง เป็นเครื่องมือจับปลาที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ด้วยวิธีการถักเช่นเดียวกับแห แบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนปากหรือขอบ ส่วนก้นจะถักให้มีขนาดเล็กและขยายออกเรื่อย ๆ เป็นส่วนตัว ส่วนปากหรือขอบนั้นจะเป็นส่วนที่กว้างที่สุดซึ่งจะทำหน้าที่ช้อนตักปลาหรือสัตว์น้ำ ส่วนปากนี้จะทรงตัวอยู่ได้โดยอาศัยไม้ขัดเป็นวงกลมแล้วตรึงให้ทรงตัว

ตาข่ายหรือ “ดาง” เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับจับสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในระดับน้ำลึก ทอด้วยเส้นใยสังเคราะห์ขนาดเล็กเป็นตารางมีขนาดถี่ห่างแตกต่างกัน การจับปลาโดยใช้ดางมีทั้งแบบชั่วคราวหรือที่เรียกว่า “การไล่ดาง” และแบบกางดางเวลากลางคืน การไล่ดางในเวลากลางวันทำได้โดยนำดางมากางไว้ในลำห้วยหรือหนองน้ำที่มีปลาอาศัยอยู่ จากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงนำกิ่งไม้มาตีหรือฟาดน้ำให้เกิดเสียงดัง เมื่อปลาตกใจก็จะว่ายน้ำมาติดดาง ส่วนเวลากลางคืนชาวบ้านจะนำดางไปกางไว้ตามลำห้วยหรือหนองน้ำตลอดทั้งคืน รุ่งเช้าจึงมาตรวจและเก็บดางที่กางไว้พร้อมกับนำปลาที่ได้ไปประกอบอาหารต่อไป

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

ภาพประกอบ 114 ตาข่ายหรือ “ดาง”

วิวัฒนาการของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

วิวัฒนาการของเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ จะขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เนื่องจากเครื่องมือเครื่องใช้เดิมไม่สามารถรองรับประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ดังนั้น จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อให้มีคุณภาพเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน รูปแบบเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ได้รับการประยุกต์เปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย (1) รักษารูปแบบเดิมแต่ใช้วัสดุใหม่แทนวัสดุเก่า และ (2) พัฒนารูปแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ดังนี้

รักษารูปแบบเดิมแต่ใช้วัสดุใหม่แทนวัสดุเก่า เป็นการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำแบบดั้งเดิมที่คงรูปแบบเดิมแต่ใช้วัสดุใหม่ เพื่อความสะดวกและคงทนถาวรยิ่งขึ้น เช่น ซูดดักแม่ปลาแต่เดิมชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้เครือซูด ซึ่งเป็นเถาวัลย์ไม้เลื้อยชนิดหนึ่งมาจักเป็นเส้นตอกแล้วมาถักเป็นรูปทรงกรวยโปร่ง ปัจจุบันมีการใช้เชือกไนล่อนหรือแถบพลาสติกที่ใช้ผูกรัดสินค้านำมาฉีกผ่าให้มีขนาดเท่ากันแล้วถักทำซูดแทนเถาวัลย์ไม้เลื้อย รวมทั้งใช้ถักทำซ่อน ไซ ลอบ และเฝือกหรือ “เฝียก” เป็นต้น

พัฒนารูปแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ปัจจุบันในเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิงได้มีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์ และมีการระบายออกจากแหล่งน้ำนั้น ๆ ปลาบางชนิดเมื่อไหลตามน้ำมักจะกระโดดขึ้นอยู่เสมอ ชาวบ้านจึงคิดเครื่องมือดักโดยนำผ้ามุ้งไนล่อนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ผ้าก่องปลา" มารองรับปลาที่กระโดดขึ้นเหนือผิวน้ำ ผ้าก่องปลานี้ชาวบ้านได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือดักปลาตามทางน้ำไหลช่วงน้ำหลากและมีคุณสมบัติคือ มีความเหนียวทนทาน ระบายน้ำได้ดีสามารถต่อหรือตัดเย็บได้ตามต้องการ ใช้ดักสัตว์น้ำได้ทุกชนิดตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ แต่มีผลกระทบต่อสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็กเกินกว่าจะนำมาใช้ประโยชน์ได้ เป็นการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำให้หมดไปและทำให้ชาวบ้านสูญเสียฝีมือทางการช่าง นอกจากนั้นชาวบ้านยังได้มีการทำไซดักกุ้งประยุกต์ซึ่งมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนงา ไซดักกุ้งประยุกต์ทำจากขวดน้ำพลาสติกตัดแบ่งครึ่งแล้วเอาส่วนปากขวดสอดกลับเข้าไปด้านใน เจาะรูรอบขวดแล้วนำไม้ไผ่เหลาให้กลมมาเสียบยึดเอาไว้ เมื่อนำไปดักกุ้งก็จะเอาข้าวจี่ใส่เป็นเหยื่อล่อข้างใน

ภาพประกอบ 115 ผ้ามุ้งไนล่อนหรือ "ผ้าก่องปลา"

ภาพประกอบ 116 ไซดักกุ้งประยุกต์

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายในการใช้เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านนั้น เพื่อนำสัตว์น้ำมาประกอบเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงตนเองและสมาชิกในครอบครัว แต่การที่จะได้สัตว์น้ำมานั้นเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนที่ยากลำบาก เนื่องจากสัตว์น้ำเป็นสิ่งมีชีวิตและมีพฤติกรรมสัญชาติญาณในการหลบหลีกเฉพาะตัว ดังนั้น เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำของชาวบ้านที่สร้างขึ้นมานั้นจึงมีความแตกต่างกันตามลักษณะธรรมชาติของสัตว์น้ำแต่ละชนิด

ภูมิปัญญาด้านการเกษตร

ก่อนมีการก่อสร้างเขื่อนลำปาว การดำเนินกิจกรรมการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกพืชสวนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเป็นการปลูกพออยู่พอกิน ต่อมาเมื่อเขื่อนลำปาวสร้างเสร็จและมีคลองชลประทานระบายน้ำจากเขื่อนลำปาวผ่านพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง การปลูกพืชของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงได้รับการส่งเสริมเป็นระบบการผลิตพืชหลายชนิด ได้แก่ พืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ดอก ไม้ประดับ และพืชสมุนไพร ปลูกผสมผสานกันในสภาพพื้นที่เดียวกัน ภูมิปัญญาด้านการเกษตรของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) กิจกรรมการปลูกพืชสวนครัว (2) การปลูกพืชความสูงต่างระดับ และ (3) การเลี้ยงสัตว์

การปลูกพืชผักสวนครัว

กิจกรรมการปลูกพืชผักสวนครัวมีทั้งปลูกตามฤดูกาล นอกฤดูกาล และปลูกได้ทุกฤดูกาล ซึ่งชาวบ้านจะปลูกพืชผักสวนครัวหลากหลายชนิดอยู่ในบริเวณที่เดียวกัน และมีระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวที่แตกต่างกัน พื้นที่ในการเพราะปลูกไม่แบ่งเป็นสัดส่วนที่ชัดเจนแน่นอน หากมีพื้นที่จำกัดก็จะปลูกพืชผักสวนครัวให้มีความหลากหลายมากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการใช้ที่ดิน หากเป็นพืชผักสวนครัวที่ปลูกนอกฤดูกาลต้องเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ ชาวบ้านจะดูแลพืชผักที่ปลูกตั้งแต่เริ่มเตรียมดินหรือเตรียมแปลงด้วยการใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักเนื่องจากพืชผักส่วนใหญ่เป็นพืชที่มีระบบรากแบบรากฝอยและมีรากสั้นอยู่ตื้น ๆ ใกล้ผิวดิน การใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักของชาวบ้านจึงมีประโยชน์ช่วยให้ดินร่วนซุย ทำให้รากของพืชผักแตกแขนงแพร่กระจายไปได้มาก ทำให้มีระบบรากที่สมบูรณ์และดูดซับธาตุอาหารได้รวดเร็ว ทนต่อความแห้งแล้งได้ดีขึ้น หลังจากที่ชาวบ้านใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักลงในแปลงก่อนการปลูกพืชผักให้หนาประมาณ 1-3 นิ้วแล้ว จึงใช้จอบสับผสมคลุกเคล้ากับดิน พืชผักสวนครัวเป็นพืชที่มีการเจริญเติบโตที่รวดเร็ว และต้องการแร่ธาตุอาหารจากดินเป็นปริมาณมากในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ชาวบ้านจึงต้องใส่ปุ๋ยเคมีร่วมไปกับการใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักด้วย โดยให้ปุ๋ยครั้งละน้อย ๆ แต่บ่อยครั้ง ปุ๋ยเคมีที่ชาวบ้านใช้กันทั่วไปจะมีตัวเลขแสดงธาตุอาหารเป็นเลข 3 ตัว เช่น 16-20-0 หรือ 15-15-15 หรือ 16-16-16 เมื่อต้องการให้พืชผักใบเขียวสด สมบูรณ์โตเร็ว กรอบและอวบน้ำ ชาวบ้านมักนิยมใช้ปุ๋ยสูตร 15-0-0 หรือ 46-0-0 เพราะสูตรดังกล่าวเป็นปุ๋ยเร่งใบและส่วนลำต้น การใส่ปุ๋ยใช้ได้ทั้งเป็นปุ๋ยรองก้นหลุมหรือปุ๋ยเสริมในรูปของปุ๋ยเม็ดและน้ำ แต่ถ้าหากรากพืชผักสัมผัสกับปุ๋ยโดยตรงจะทำให้รากได้รับอันตรายและแห้งตายได้

ปุ๋ยที่ใช้เร่งการเจริญเติบโตของรากชาวบ้านมักใส่ในระยะที่ปลูกพืชใหม่ ๆ หากต้องการเร่งการออกดอกและออกผลเร็วขึ้นรวมทั้งพืชผักรสชาติดีและเก็บเกี่ยวได้เร็วขึ้น มักให้ปุ๋ยสูตร 8-24-24 หรือ 4-24-6 หรือ 12-24-12 โดยเป็นปุ๋ยรองก้นหลุมหรือโรยเป็นแถวบริเวณรากพืช นอกจากนั้นหากต้องการให้ลำต้น กิ่ง ก้านแข็งแรงทนแล้งได้ดี ช่วยบำรุงผลและรากรวมทั้งเร่งการสะสมคาร์โบไฮเดรตมากขึ้น ชาวบ้านมักนิยมใช้ปุ๋ยสูตร 14-14-21 หรือ 13-13-21 หรือ 12-12-27 โดยโรยบนลำต้นแล้วพรวนดินกลบหรือใส่เป็นจุดบริเวณใกล้ราก ความเสียหายของผลิตผลพืชผักเนื่องจากโรคและแมลงเป็นปัญหาที่ชาวบ้านพบอยู่เสมอ ในการควบคุมโรคและแมลงนั้นชาวบ้านได้ใช้วิธีการควบคุมหลายวิธีร่วมกัน โดยไม่ได้กำจัดให้หมดสิ้นเพียงแต่เป็นการลดปริมาณเชื้อโรคและแมลงให้อยู่ในปริมาณที่ไม่ทำความเสียหายพืชผัก เนื่องจากการใช้สารเคมีเพื่อป้องกันโรคและแมลงได้ทำให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม และกระทบต่อความปลอดภัยของ

ผู้บริโภคเพราะผักเป็นพืชที่ใช้ประกอบอาหารประจำวัน ชาวบ้านจึงมีการกำจัดโรคและแมลงทั้งการฉีดพ่นสารเคมีและโดยวิธีการผสมผสาน

ภาพประกอบ 117 การปลูกพืชผักสวนครัว

การกำจัดโรคและแมลงด้วยสารเคมี เป็นวิธีการที่ชาวบ้านเห็นว่าได้ผลดีและเห็นผลรวดเร็วแต่ก็ได้เลือกใช้เมื่อกรณีจำเป็นเท่านั้น พร้อมกับไม่ใช้อย่างพร่ำเพรื่อและเกินอัตราที่กำหนด ส่วนการกำจัดโรคและแมลงโดยวิธีการผสมผสานชาวบ้านมีการตัดแต่งกิ่งและใบที่เป็นโรคทิ้ง มีการทำลายวัชพืชที่อาจเป็นที่อยู่ของโรคและแมลง นอกจากนั้นยังมีการใช้พืชที่มีกลิ่นแรงและพืชสมุนไพรกำจัดโรคและแมลง โดยใช้ใบตะไคร้หอมหรือใบตะไคร้ที่ใช้รับประทานทั่วไปคลุมแปลงเพาะกล้าหรือแปลงปลูก รวมทั้งมีการปลูกพืชผักต่างชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เช่น ปลูกผักชีและสะระแน่ร่วมอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียง กลิ่นระเหยของพืชผักดังกล่าวจะช่วยขับไล่แมลงไม่ให้เข้าทำลายพืชผัก ซึ่งวิธีดังกล่าวใช้ในการกำจัดด้วงหมัดผักและหนอนผีเสื้อต่าง ๆ ส่วนหนอนแก้วชาวบ้านใช้พริกไทยขาวป่นผสมน้ำฉีดพ่น เพลี้ยอ่อน เพลี้ยจักจั่น เพลี้ยแป้ง และเพลี้ยหอยใช้น้ำยาล้างจาน 15 ซีซีผสมน้ำ 20 ลิตร ฉีดพ่นเวลาน้ำค้างจับใบหรือตอนกลางคืน หากเป็นหอยทากใช้ปูนขาวโรยบาง ๆ บริเวณที่พบ โรคพืชพวกเชื้อรา เช่น ราแป้ง และราน้ำค้างใช้

โซเดียมไบคาร์บอเนต 2 กรัมต่อน้ำ 1 ลิตร หรือใช้น้ำที่คั้นจากข่าผสมน้ำยาล้างจานเล็กน้อยฉีดพ่นต้นที่เป็นโรค แต่ถ้าหากใช้วิธีดังกล่าวกำจัดโรคและแมลงไม่ได้ผลเนื่องจากชาวบ้านมีการขายพื้นที่ปลูกพืชผักอย่างกว้างขวาง การกำจัดโรคและแมลงจึงค่อนข้างกระทำได้ลำบากชาวบ้านจึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีฉีดพ่นในการกำจัด

การปลูกพืชความสูงต่างระดับ

เป็นกิจกรรมการปลูกพืชที่มีการคัดเลือกพืชที่ต้องการแสงแดด ระดับความลึกของราก ปริมาณธาตุอาหารในดิน และความชื้นที่แตกต่างกันหรือที่เรียกว่า “ระบบการปลูกพืชความสูงต่างระดับ (Multistoried Gripping Systems)” (สุวรรณา อุยานนท์. 2542 : 12) ซึ่งทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ก่อนปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านจะปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในครอบครัวเท่านั้น หากเป็นไม้ยืนต้นก็ปลูกเพียงอาศัยร่มเงาและเป็นแนวรั้วหรือไม้ผลสำหรับบริโภคในครอบครัว แต่หลังจากที่การเกษตรได้พัฒนาเป็นแบบผสมผสาน ชาวบ้านจึงมีการพิจารณาถึงชนิดของพืชที่จะเลือกผลิต ช่วงฤดูของการเก็บเกี่ยว และการตลาด รวมทั้งคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ โรคและแมลง วัชพืช ลักษณะของพื้นที่ดิน ความชำราญในการผลิต แรงงานที่ใช้ตลาดปีและความสามารถในการจำหน่ายผลผลิต หากในพื้นที่มีไม้ผลดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้วเมื่อทำการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงชาวบ้านจะคำนึงถึงพันธุ์ที่ตลาดต้องการ ช่วงระยะเวลาผลิตผลออกสู่ตลาด ปริมาณและคุณภาพของไม้ผลชนิดนั้น ๆ รวมทั้งมีการจัดการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและเทคนิคการผลิตในแต่ละขั้นตอนเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ เช่น วิธีการให้น้ำ การใส่ปุ๋ย และการกระตุ้นการออกดอก เป็นต้น ส่วนไม้ผลใหม่ที่มีอายุ 1-3 ปี ชาวบ้านก็จะปลูกไม้ผลอายุสั้น เช่น กล้วยหรือพืชผักสวนครัวอายุสั้นแซม เช่น มะละกอ ตะไคร้ เพื่อให้มีรายได้ก่อนที่ไม้ผลจะให้ผลผลิต รวมทั้งมีประโยชน์ในการควบคุมความชื้นในดิน ลดค่าใช้จ่ายในการกำจัดวัชพืชและประหยัดแรงงาน

ไม้ผลเป็นไม้ที่มีระบบรากลึก การเตรียมดินในหลุมปลูกให้ดีจึงมีผลต่อระบบรากและการเจริญเติบโตตั้งตัวของต้นไม้ผลในช่วงแรก ชาวบ้านเตรียมหลุมปลูกโดยขุดให้กว้าง 80-100 เซนติเมตร และลึกประมาณ 80-100 เซนติเมตร จากนั้นจึงใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักผสมคลุกเคล้ากับดินที่ขุดจากหลุมในอัตราส่วนดิน 2-3 ส่วน กับปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก 1 ส่วน ใส่กลับลงไปในหลุมเพื่อปลูกต้นไม้ผล ส่วนต้นไม้ผลที่เจริญเติบโตแล้วชาวบ้านจะพรวนดินรอบต้นโดยให้ห่างจากโคนต้นประมาณ 2-3 ฟุตและพรวนดินให้ลึกประมาณ 2 นิ้ว แล้วโรยปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักให้หนาประมาณ 1 นิ้วหรือมากกว่านี้ จากนั้นใช้จอบผสมคลุกเคล้าให้เข้ากับดินแล้วรดน้ำตลอดจนใช้วิธีการขุดร่องรอบ ๆ ทรงพุ่มของต้นไม้ผลลึกประมาณ 30-50 เซนติเมตร แล้วใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักลงไปในร่องประมาณ 40-50 กิโลกรัมต่อต้น จากนั้นจึงใช้ดินกลบแล้วรดน้ำซึ่ง

การใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักดังกล่าวชาวบ้านใส่ปีละครั้ง เมื่อต้นไม้ผลมีขนาดโตขึ้นก็เพิ่มปริมาณปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักตามขนาดของต้นไม้ผลด้วย ส่วนปุ๋ยเคมีนั้นชาวบ้านใส่ปีละ 2 ครั้งในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม โดยใช้เร่งส่วนลำต้นโตเร็ว ผลไม้มีรสชาติดี และเก็บเกี่ยวได้เร็วขึ้นรวมทั้งช่วยให้ลำต้นกิ่งก้านแข็งแรงทนแล้งได้ดี นอกจากนี้ยังบำรุงผลและรากโดยเร่งการสะสมคาร์โบไฮเดรตมากขึ้น

ภาพประกอบ 118 การปลูกพืชความสูงต่างระดับ

การตัดแต่งกิ่งต้นไม้ผล ชาวบ้านมักทำช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม เพื่อให้ทรงพุ่มพอเหมาะกับลำต้นและให้แสงแดดส่องทั่วถึงต้นไม้ผล เป็นการป้องกันการเกิดโรคบางชนิดไปในขณะเดียวกันด้วย เมื่อไม้ผลมีศัตรูพืชมารบกวนถ้ามีจำนวนไม่มากชาวบ้านจะกำจัดด้วยมือหรือเผาเศษวัชพืชให้มีควันเพื่อไล่ศัตรูและแมลง แต่ถ้ามีการระบาดมากจำเป็นต้องใช้ยาปราบศัตรูพืช ส่วนวัชพืชที่เป็นปัญหาในสวนไม้ผลหากเป็นประเภทเลื้อยหรือมีเถา เช่น เถากระพังโหมหรือ “เครือตดหมา” ชาวบ้านจะใช้มีดหรือเคียวทำลายเถา วัชพืชประเภททรงพุ่มเตี้ย เช่น หญ้าแพรก หญ้านวลน้อย หญ้านก และหญ้าปากควายก็จะตัดลำต้นให้เตี้ยลง ซึ่งใบที่ตกลง

เป็นการเพิ่มอินทรียวัตถุในดิน ส่วนประเภททรงพุ่มสูง เช่น หญ้าขจรจบ หญ้าคา และหญ้าขน กำจัดค่อนข้างยากจึงต้องใช้วิธีขุดหรือกำจัดด้วยสารเคมีติดต่อกันนานหลายปี

ภาพประกอบ 119 การตัดแต่งกิ่งต้นไม้ผล

การเลี้ยงสัตว์

เป็นกิจกรรมที่กระจำควบคู่ไปกับการปลูกพืช หลังปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีการเลี้ยงวัวควบคู่ไปกับการทำนา โดยเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้วตอซังข้าวหรือฟางข้าวสามารถนำมาใช้เลี้ยงวัวได้ นอกจากนั้นยังพบการเลี้ยงวัวควบคู่กับการปลูกหญ้า รวมทั้งมีการเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ และปลาอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีจำนวนไม่มากเนื่องจากการเลี้ยงสัตว์ต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานในการดูแลรักษา ซึ่งหากชาวบ้านขาดการวางแผนที่ดีจะทำให้ประสบการขาดทุนได้

วัว หากเป็นโรคที่พบโดยทั่วไป ได้แก่ โรคคอบวม ซึ่งเป็นโรคที่มีอันตรายร้ายแรง อาจทำให้วัวตายได้และสามารถแพร่ระบาดไปยังสัตว์เลี้ยงชนิดอื่นได้อย่างรวดเร็ว โดยวัวมีอาการบวมที่คอ ใต้คาง และแก้ม เวลาหายใจเข้าออกมีเสียงดังกลืนอาหารลำบาก น้ำลายและน้ำมูกไหล ส่วนวัวที่เป็นโรคปากและเท้าเปื่อยจะมีเม็ดตุ่มเกิดขึ้นในช่องปาก บนลิ้น ริมฝีปาก

เหงือก และเพดาน หลังจากนั้น 2-3 วันจะมีแผลเกิดขึ้นที่เท้าและวัวไม่กินอาหาร เมื่อวัวเป็นโรคคอบวม โรคปากและเท้าเปื่อยชาวบ้านขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ดำเนินการฉีดวัคซีนป้องกันล่วงหน้าและฉีดวัคซีนป้องกันทุก 6 เดือน นอกจากนี้ยังมีโรคแอนแทรกส์ซึ่งเป็นโรคติดต่อเฉียบพลันโดยวัวตายอย่างกะทันหันและมีเลือดออกไหลออกจากทวารต่าง ๆ ม้ามขยายใหญ่มีสีดำอ่อนรวมทั้งมีอาการบวมน้ำและเลือดออกใต้ผิวหนัง เมื่อวัวเป็นโรคดังกล่าวชาวบ้านจะขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ดำเนินการฉีดวัคซีนป้องกัน

ภาพประกอบ 120 วัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสม

หมู มีโรคและพยาธิที่พบโดยทั่วไป ได้แก่ โรคโลหิตจางในลูกหมู ซึ่งมักเกิดขึ้นกับลูกหมูระยะดูดนมในช่วงอายุประมาณ 1-3 สัปดาห์ สาเหตุเกิดจากการขาดธาตุเหล็ก ลูกหมูที่เป็นโรคโลหิตจางจะมีอาการอ่อนแอไม่ร่าเริง หงอย ซึม สีลำตัวซีดเซียว หายใจหอบถี่ ห้องร่วงและมีการเจริญเติบโตที่ช้ากว่าปกติ ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยฉีดสารละลายธาตุเหล็กเข้ากล้ามเนื้อบริเวณโคนขาหลังหรือต้นคอของลูกหมูอายุ 1-3 วันในอัตรา 2 ซีซี.ต่อตัว โรคท้องร่วงส่วนใหญ่มักเป็นกับลูกหมูระยะดูดนมและหลังหย่านมใหม่ ๆ สาเหตุเกิดจากเชื้อแบคทีเรียและขาดธาตุอาหารบางชนิด ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยรักษาพื้นคอกให้สะอาดและแห้งอยู่เสมอ รวมทั้งให้

ยาปฏิชีวนะละลายน้ำตั้งไว้ให้ลูกหมูดื่มกินตลอดเวลา โรคอหิวาต์หมูมีสาเหตุเกิดจากเชื้อไวรัส โดยมีอาการท้องผูกถ่ายอุจจาระออกเป็นเม็ด ๆ คล้ายกับขี้แพะและแกะ ต่อมามีอาการท้องร่วง เซื่องซึมเบื่ออาหาร มีไข้สูง ตาแดงมีขี้ตาไหล หลังโก่ง ขาหลังไม่ค่อยมีแรง ชอบนอนสุมทับกัน บริเวณมุมคอก ผิวหนังบริเวณหน้าท้อง โคนขาด้านใน และใบหูมีรอยช้ำเป็นผื่นแดงหรือคล้ำ ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยให้แก่ลูกหมูทุกตัว รวมทั้งฉีดให้กับพ่อแม่พันธุ์หมูเป็นประจำทุก 4 เดือน โรคบาดทะยักมีสาเหตุมาจากการติดเชื้อแบคทีเรียทางบาดแผล เช่น การตัดสะดือ การตอน และอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดเป็นบาดแผลจะพบมากในหมูที่มีอายุน้อย ซึ่งหมูที่เป็นโรคนี้มีอาการกล้ามเนื้อบริเวณหน้าและขากรรไกรแข็ง ขาเหยียดเกร็ง ชักกระตุก หายใจลำบากและตายในที่สุด ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยไม่ให้หมูมีบาดแผล รักษาความสะอาดของภาชนะและพื้นคอกให้สะอาดรวมทั้งฉีดวัคซีนป้องกัน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 121 การเลี้ยงหมูของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ส่วนหมูที่เป็นโรคไข้หวัดใหญ่จะมีอาการหงอยซึม เบื่ออาหาร ไม่อยากเคลื่อนไหวนอนทับสุมกัน เป็นไข้สูงขี้มูกขี้ตาไหลเหนียว ไอและหายใจแรง โรคไข้หวัดใหญ่เป็นโรคที่ติดต่อได้รวดเร็วมาก ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยรักษาคอกเลี้ยงให้สะอาดแห้งอยู่เสมอ ให้น้ำและอาหารที่สะอาดรวมทั้งเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย โรคปอดบวมมีสาเหตุจากเชื้อ

ไวรัสที่มีการติดเชื้ออันเนื่องมาจากคอกสกปรกพื้นชื้นแฉะ การระบายถ่ายเทอากาศภายในโรงเรือนไม่ดีหรืออาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ หมูจะมีอาการไข้สูง หนาวสั่นและหายใจถี่ ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยระงับไม่ให้หมูกระทบกับสภาพอากาศที่หนาวเย็นมากเกินไป รวมทั้งรักษาพื้นคอกให้สะอาดและแห้งอยู่เสมอ ส่วนหมูที่เป็นโรคท้องผูกเนื่องจากกินอาหารที่มีกากใยน้อยเกินไปส่วนใหญ่เกิดกับหมูที่อ้วนและแม่พันธ์หมูระยะท้องแก่ใกล้คลอด ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยเอาใจใส่ในเรื่องการจัดการและการให้อาหารเลี้ยงดีอยู่เสมอ รวมทั้งเพิ่มสารอาหารบำรุงร่างกายจำพวกแร่ธาตุและวิตามินลงในอาหารเลี้ยง ตลอดจนให้ผักหรือหญ้าสดเพิ่มเยื่อใยให้หมูกินเป็นประจำ หมูที่เป็นโรคพยาธิจะมีอาการอ่อนแอ ซูบผอม ขนหยาบกร้าน ไอและหายใจหอบ ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยทำการถ่ายพยาธิแม่หมูก่อนทำการผสมพันธุ์ และทำความสะอาดชำระสิ่งสกปรกตามพื้นคอก รวมทั้งพ่นยาฆ่าเชื้อให้กับแม่หมูก่อนคลอด ตลอดจนทำการถ่ายพยาธิลูกหมูหลังจากหย่านม หรือหลังจากที่ซื้อมาเลี้ยงก่อนนำวัคซีนให้หมูและถ่ายพยาธิให้อีกครั้งเมื่ออายุประมาณ 3-4 เดือน ส่วนพ่อพันธุ์หมูจะทำการถ่ายพยาธิให้ทุก 6 เดือนหรืออย่างน้อยปีละครั้ง

เป็ด เป็นสัตว์ที่มีความทนทานไม่เป็นโรคง่าย แต่มีโรคที่พบโดยทั่วไป ได้แก่ โรคตับอักเสบติดต่อในลูกเป็ด ซึ่งมักเป็นกับลูกเป็นอายุ 2-3 อาทิตย์แรก ลูกเป็ดที่เป็นโรคนี้มีอาการอ่อนเปลี้ยขาไม่มีแรง นอนตะแคงหงายท้องเท้าชี้ฟ้า ชักและตาย ปากเปลี่ยนเป็นสีม่วง ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยเลี้ยงดูให้ลูกเป็ดแข็งแรงและฉีดวัคซีนเมื่ออายุได้ 1 วัน จากนั้นจึงฉีดวัคซีนไปเรื่อย ๆ ส่วนเป็ดที่เป็นโรคเพล็กจะมีอาการอ่อนเปลี้ยนอนหมอบตัวสั่นและเป็นอัมพาต เป็ดกระหายน้ำบางครั้งมีน้ำเหนียวไหลออกจากปาก ตา และจมูกสกปรก หายใจมีเสียงครืดคราด ท้องเดิน อุจจาระสีขาว และตายภายใน 24 ชั่วโมง ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยการฉีดวัคซีนและดูแลความสะอาดบริเวณคอกเลี้ยง

ไก่ จะมีการระบาดของโรคมากกว่าเป็ด โรคที่พบโดยทั่วไป ได้แก่ โรคขี้ขาวซึ่งมีสาเหตุมาจากเชื้อแบคทีเรียชนิดหนึ่ง ไก่ที่ป่วยเป็นโรคนี้จะมี อาการเซื่องซึม เหงา ปีกตก หน้าและหงอนซีด เบื่ออาหารและมีอาการท้องร่วงมีอุจจาระสีขาวติดเปื้อนที่ก้น ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยทำความสะอาดบริเวณคอกหรือเล้าไก่ ตลอดทั้งอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการเลี้ยงไก่ ใช้น้ำยาฆ่าเชื้อโรคและไม่นำไก่จากแหล่งอื่นมาเลี้ยงรวมกับไก่ในเล้า ส่วนไก่ที่เป็นโรคอหิวาต์จะมีอาการหงอยเหงาเซื่องซึม เบื่ออาหาร กระหายน้ำจัด ท้องร่วงและถ่ายอุจจาระสีเหลืองหรือเขียว ใบหน้า หงอน และเหนียงมีสีคล้ำกว่าปกติ โรคอหิวาต์นี้ชาวบ้านเรียกว่า “โรคห่าหรือโรคพาก” และมีการป้องกันโดยรักษาความสะอาดภายในคอกหรือเล้า เพราะความชื้นแฉะหรือความสกปรกเป็นสาเหตุให้ไก่ติดเชื้อได้ง่าย รวมทั้งฉีดวัคซีนป้องกันทุก 6 เดือน โรคนิวคลาสเซิลเป็นโรคระบาดที่ร้ายแรงที่สุด ไก่ที่ป่วยเป็นโรคนั้นจะมีอาการหายใจลำบากมีน้ำมูกไหลหัวสั่นกระตุก คอ

บิดเบี้ยว ขาและปีกเป็นอัมพาต เบื่ออาหาร ท้องร่วงและอุจจาระมีสีขาวปนเขียว ซึ่งไก่มักจะตายภายใน 3-4 วัน ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยรักษาความสะอาดของคอกหรือเล้าและภาชนะต่าง ๆ ที่ใช้ในการเลี้ยงอยู่เสมอ ให้อาหารที่มีคุณภาพดีและเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย รวมทั้งมีการฉีดวัคซีนป้องกัน โดยชนิดหยอดจมูกใช้กับลูกไก่และไก่ทุกประเภทสามารถคุ้มกันโรคได้ 3-6 เดือน ส่วนชนิดแทงปีกใช้กับไก่อายุ 3 เดือนขึ้นไปและสามารถคุทมกันโรคได้นานประมาณ 1 ปี ส่วนไก่ที่เป็นโรคฝีดาษจะมีตุ่มคล้ายหูดเกิดขึ้นตามผิวหนังและบริเวณที่ไม่มีขน เช่น บริเวณหน้า หงอน เหนียง หนังตา และขา ระยะแรกเป็นเม็ดตุ่มขนาดเล็กต่อมามีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งที่หัวของฝีเป็นแผลมีสะเก็ดสีน้ำตาลปิดอยู่ต่อมาแห้งและลอกหลุดออกไป ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยไม่ให้ยุงกัดลูกไก่เล็กและใช้ยาทิงเจอร์ไอโอดีนทาตามตุ่มฝีที่เกิดขึ้นเพื่อลดการอักเสบของฝี รวมทั้งให้ยาปฏิชีวนะละลายน้ำให้กินติดต่อกัน 3-4 วัน นอกจากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังได้ทำวัคซีนป้องกันฝีดาษโดยใช้เข็มแทงปีก 1 ครั้ง ในลูกไก่อายุ 10 วัน ซึ่งสามารถคุ้มกันโรคได้ประมาณ 1 ปี

ภาพประกอบ 122 ไก่พันธุ์พื้นเมืองของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

โรคหลอดลมอักเสบเป็นโรคที่ติดต่อกันทางระบบทางเดินหายใจ ไก่มีอาการคล้ายเป็นหวัด หายใจลำบาก อ้าปากเวลาหายใจและมีเสียงดังครืดคราด ตาแฉะ หงอยซึม หากแม่ไก่เป็นโรคนี้ทำให้ไข่ลดลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยไม่เลี้ยงไก่ต่างรุ่นปะปน

กัน รวมทั้งดูแลความสะอาดเล้าไก่และภาชนะต่าง ๆ ที่ใช้ในเล้าไก่ นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีการให้วัคซีนล่วงหน้า โดยใช้วัคซีนหยอดตาหรือหยอดจมูกลูกไก่เมื่ออายุได้ 2 อาทิตย์ และหยอดซ้ำทุก 3 เดือน ส่วนไก่ที่มีหมัด ไร อาศัยอยู่ตามผิวหนัง ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยใช้ยาฉีดพ่นตามตัวไก่ รังไข่ และบริเวณเล้าไก่นอกจากนั้นยังใช้ใบตะไคร้รองรังไข่ไก่ ไก่ที่เป็นโรคพยาธิ ชาวบ้านป้องกันรักษาโดยการทำความสะอาดคอกและกวาดอุจจาระไก่ไปทิ้งไกลจากเล้าไก่ ไม่ให้คอกหรือเล้าไก่ชื้นแฉะและใช้ยากำจัดพยาธิผสมลงอาหารให้ไก่กิน นอกจากนั้นหากไก่เป็นพยาธินัยน์ตา ชาวบ้านจะใช้ไม้พันสำลีเขี่ยเอาก้อนหนองที่นัยน์ตาออกแล้วใช้น้ำเกลือหรือใช้ยาฉุนหรือยาสูบพื้นบ้านแช่น้ำจนได้น้ำสีชาอ่อน ๆ หยอดนัยน์ตาไก่แล้วเขี่ยเอาพยาธิออก จากนั้นจึงหยอดตาด้วยยาปฏิชีวนะ เพื่อลดการอักเสบของตาวันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็นประมาณ 2-3 วัน จนหายเป็นปกติ

ปลา ถ้าเป็นบ่อปลากินพืช ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงให้อาหารด้วยเศษพืชผักที่ได้จากไร่นาโดยให้วันละ 1-2 ครั้ง จากนั้นจึงให้อาหารเสริม ได้แก่ รำ ปลายข้าวและอาหารเสริมสำเร็จรูปชนิดอัดเม็ด ส่วนปลาที่กินมูลสัตว์เป็นอาหารหากปลาเจริญเติบโตได้ดี ชาวบ้านจะไม่ให้อาหารเสริม หากปลาแคระแกร็นก็จะให้อาหารเสริม ได้แก่ รำ ปลายข้าว และอาหารเสริมสำเร็จรูปชนิดอัดเม็ดเช่นกัน น้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการเลี้ยงปลาโดยทั่วไปน้ำมีออกซิเจนอยู่ในระดับ 5 มิลิกรัมต่อลิตร การตรวจวัดออกซิเจนกระทำในช่วงเวลา 01.00-06.00 น. (อิทธิพร จันทร์เพ็ญ. 2531 : 45) แต่เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเครื่องมือวัดปริมาณของออกซิเจนที่ละลายอยู่ในน้ำ จึงใช้วิธีการสังเกตสีหากน้ำมีสีเหลืองอมน้ำตาลแสดงว่าเป็นน้ำที่เหมาะสมในการเลี้ยงปลา เมื่อเลี้ยงปลาและเริ่มมีการให้อาหารสีของน้ำจะเปลี่ยนแปลงไปโดยมีสีเขียวขึ้นและกลายเป็นสีเขียวขุ่น ๆ ซึ่งเมื่อปล่อยไว้น้ำจะเริ่มเน่าเสียโดยมีสีคล้ำและสีดำอ่อน ๆ ส่งกลิ่นเหม็น ชาวบ้านจะมีการเปลี่ยนถ่ายน้ำโดยสูบออกจากบ่อเลี้ยงครึ่งหนึ่งแล้วทดน้ำใหม่เข้ามาแทน การสังเกตความเจริญเติบโตของปลาในสภาพที่เหมาะสม ชาวบ้านจะสังเกตความเจริญเติบโตของปลาโดยจับปลาที่เลี้ยงในบ่อมาชั่งน้ำหนักเพื่อหาอัตราการเจริญเติบโต เมื่อปลาเป็นโรค เช่น ปลามีบาดแผล หรือตายลอยขึ้นมาหลายตัวโดยไม่มีสาเหตุ ชาวบ้านจะรายงานสำนักงานประมงจังหวัดกาฬสินธุ์ทราบทันที ส่วนใหญ่ปลาจะเป็นโรคแผลเปื่อย ซึ่งเมื่อพบโรคดังกล่าวชาวบ้านจะรีบสูบน้ำออกจากบ่อเลี้ยงทันที หากปลามีขนาดที่ขายได้ก็จับมาขายทันที ส่วนปลายังเล็กอยู่ก็จะคัดปลาที่เป็นโรคออกไป

สถาบันวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 123 บ่อเลี้ยงปลาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาและการค้นพบความรู้ใหม่เป็นผลที่ได้จากชาวบ้านได้เรียนรู้ด้วยตนเองอันเกิดจากการเฝ้าสังเกตแล้วทำการทดลอง ปรับปรุงและพัฒนา จนกระทั่งนำมาใช้ได้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรได้ ภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอด เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ใช้แก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของชุมชนซึ่งเป็นมรดกทางปัญญาที่แตกต่างไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

แบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรม

ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญ ซึ่งผู้คนในแต่ละสังคมสร้างขึ้นเพื่อแนวปฏิบัติและประพฤติร่วมกันจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อทางด้านศาสนามีอิทธิพลต่อประเพณีและวัฒนธรรมของผู้คนในสังคมมาโดยตลอด ในสังคมอีสานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวอีสานล้วนเกี่ยวพันกับความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาชาวบ้านซึ่งเป็นตัวกำหนดจารีตประเพณีในวัฒนธรรมอีสานแสดงออกให้เห็นชัดเจนทางพิธีกรรม ซึ่งชาวบ้านนั้นจะไม่แยกว่าอะไร คือ ความเชื่อทางพุทธศาสนา อะไรเป็นพราหมณ์ และอะไรเป็นผี ขอเพียงแต่ได้ประกอบพิธีกรรมเพื่อสนองตอบความเชื่อของตนเองก็เพียงพอแล้ว

ความเชื่อที่นำไปสู่พิธีกรรมอันเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสานนี้ เคริซ เอ. โธมัส (Kirsch A. Thomas) ซึ่งทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่หมู่บ้านหนองสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ยอมรับว่าลักษณะความเชื่อของชาวอีสานนั้นแบ่งออกเป็นพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และศาสนาพราหมณ์ โดยมองเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นแกนกลางของระบบความเชื่อ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมทางพุทธศาสนามีวัดเป็นศูนย์กลางมีพระภิกษุเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ความเชื่ออื่นเข้าไปเกี่ยวข้องได้แต่ไม่ใช้เป็นแกนกลางและข้อแตกต่างระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ และไสยศาสตร์ก็เห็นได้ชัดเจน คือ พิธีกรรมทางพราหมณ์จะเน้นกิจกรรมทางโลก พิธีกรรมทางพุทธศาสนาจะมุ่งที่การประกอบกิจกรรมที่เน้นเรื่องของการทำบุญทำทาน เพื่อการมีชีวิตที่ดีกว่าเดิมในชาติหน้าภพหน้า พิธีกรรมทางไสยศาสตร์จะเกี่ยวกับผีซึ่งรวมอยู่กับพฤติกรรมทางพุทธศาสนาด้วย เช่น พระสงฆ์สามารถทำพิธีไล่ผีได้ (พิชญ์ สมพอง. 2522 : 183) ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมของประเพณีที่คนในสังคมสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักมั่นคงทางจิตใจ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมใดไปแล้วผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ย่อมมีความสบายใจและมีความหวังในชีวิต เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวังไว้ (กิ่งแก้ว อัตถากร. 2533 : 1-29) นอกจากนั้น พิธีกรรมยังเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อลัทธิความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นเรื่องของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องมีบทบาทสำคัญในการสร้างศรัทธาความรู้สึกร่วมกัน ตลอดจนความปลื้มปิติยินดีแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมนั้น (อานนท์ อาภาภิรมย์. 2519 : 109) โดยมีวิธีการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มในแต่ละแห่งแตกต่างกันไป พิธีกรรมซึ่งเป็นพฤติกรรมทางประเพณีของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงได้ผสมผสานกลมกลืนกันไประหว่างอิทธิพลความเชื่อของพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อของพราหมณ์ประกอบด้วย (1) ประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต (2) ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร และ (3) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนาและจารีต

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

เป็นประเพณีพิธีกรรมที่กระทำขึ้นเป็นระยะตามขั้นตอนสำคัญของชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด (2) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวช (3) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน (4) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการขึ้นเรือนใหม่ และ (5) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย ดังนี้

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การเกิดถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการเริ่มมีชีวิตอยู่ในสังคม พิธีกรรมที่ปฏิบัติได้เริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ไปจนกระทั่งการคลอดซึ่งล้วนแล้วแต่กระทำขึ้นเพื่อป้องกันและปัดเป่าผีร้ายตามความเชื่อในสังคมนั้น ๆ ในท้องถิ่นอีสานพิธีกรรมที่เนื่องด้วยความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดเช่นนี้มีปรากฏอยู่อย่างเข้มข้น นับตั้งแต่การเตรียมตั้งครรภ์ก็ได้มี

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

การอธิฐานกราบไหว้ผีสางเทวดาตลอดจนพระพุทธรูปขอให้ได้ลูกที่ดีมาเกิดด้วย เมื่อเริ่มตั้งครรภ์แล้วก็ได้นำเครื่องรางของขลังที่ใช้ป้องกันผีร้ายมาผูกคอผูกข้อมือ เอาดอกบัวที่ใช้บูชาพระมาต้มกินเมื่อท้องแก่เพื่อให้พระพุทธคุณได้ปกปักรักษา ตลอดจนจัดหาหนามพุทราหรือกิ่งไม้ที่มีหนามมาใส่ใต้ถุนและช่องต่าง ๆ ในบ้านเพื่อป้องกันผีกระสือไม่ให้มาทำร้ายแม่และทารก ในอดีตการปฏิบัติต่อคนตั้งครรภ์ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้มีข้อห้ามสำหรับคนตั้งครรภ์ซึ่งเรียกว่า "ขะลำ" เช่น ห้ามนั่งขวางประตูหรือห้ามนั่งขวางบันไดเพราะจะทำให้คลอดลูกยาก เมื่อทารกคลอดออกมาได้ประมาณ 3 วัน ก็จะทำพิธีร่อนกระด้งบอกผีสำหรับบอกกล่าวแก่ผีบ้านผีเรือนและเสี่ยงทายเด็กเกิดใหม่ โดยคนแก่ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวบ้านเป็นผู้ทำพิธีร่วมกับหมอตำแย ซึ่งมีวิธีการโดยเอาผ้าขาวปูลงบนกระด้งแล้วนำทารกนอนลงบนผ้านั้น จากนั้นจึงยกกระด้งขึ้นร่อนเบา ๆ พร้อมกับพูดว่า "กูหุก กูหุก กุกกูกุกกู แม่นลูกสูมาเอาสามื้อนี้ กลายมื้อนี้มื้อหน้าลูกกู" ทำเช่นนี้อยู่ 3 รอบแล้วทิ้งกระด้งลงเบา ๆ เพื่อให้เด็กสะดุ้ง จากนั้นคนแก่หรือหมอตำแยจึงออกปากรับเอาทารกนั้นเป็นลูกซึ่งเรียกกันว่า "แม่ซื้อ" เมื่อบอกผีเสร็จจึงเอากระด้งเด็กไปวางข้างแม่แล้วเสกคาถาและเอาด้ายสายสิญจน์วงรอบพร้อมทั้งผูกข้อมือแม่และเด็ก ขณะอยู่ไฟปักด้วยไม้ไผ่สานลายเฉลวหรือ "ลายตาแหลว" เพื่อป้องกันภูตผีปีศาจมารบกวน การร่อนกระด้งนี้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมทำกันเมื่อ 30 ปีที่แล้ว ปัจจุบันชาวบ้านนิยมไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลและไม่นิยมอยู่ไฟ จึงทำให้การร่อนกระด้งสูญหายไปจากความทรงจำของชาวบ้าน และเมื่อคลอดที่โรงพยาบาลเสร็จแล้วจึงกลับมาพักฟื้นอยู่บ้านให้แข็งแรง

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวช การบวชเป็นขั้นชีวิตช่วงหนึ่งของผู้ชายไทยที่นับถือพุทธศาสนา เป็นการอบรมบ่มนิสัยให้มีศีลธรรมและเป็นการชดใช้หนี้บุญคุณของบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ดังนั้น การบวชจึงถือเป็นประเพณีที่สำคัญสำหรับผู้ชายทุกคน ประเพณีการบวชของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเรียกว่า "การทำบุญบวช" มีการทำพิธีกรรมอยู่ 2 ช่วง คือ ก่อนวันทำบุญ พ่อและแม่จะนำบุตรหลานที่จะบวชไปฝากไว้กับเจ้าอาวาสวัดเพื่อให้ศึกษาบทสวดมนต์ บทสวดขานนาค และการทำวัตร การนำบุตรหลานไปฝากไว้วัดเรียกว่า "การประเคนนาค" และก่อนถึงวันบวช 3 วัน นาคจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปลาญาติพี่น้อง ญาติผู้ใหญ่ และชำระหนี้สินหากติดค้างอยู่เพื่อให้ได้ถือว่าเป็นคนบริสุทธิ์ซึ่งใน 3 วันนี้เรียกว่า "การปล่อยนาค"

ภาพประกอบ 124 กองบวชของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ในวันทำบุญชาวบ้านจะนำเอาวัสดุสิ่งของการบวช ได้แก่ ผ้าสบง จีวร ผ้าสังฆาฏิ บาตร มีดโกน เข็ม ประคตเอว และผ้ากรองน้ำมาตั้งประกอบกันซึ่งเรียกว่า "กองบวช" นอกจากนี้ญาติพี่น้องผู้มีจิตศรัทธาจะนำเอาเสื่อหรือ "ที่นอน" สาดหรือ "เสื่อ" ร่ม รองเท้าหรือกระโถนมาร่วมเป็นกองบวชด้วย เมื่อถึงเวลาประมาณ 14.30 น. มีการแห่นาคซึ่งโกนผมโกนคิ้วพร้อมนำเครื่องบริขารแห่ไปรอบหมู่บ้าน ผู้มีจิตศรัทธาในด้านกุศลผลบุญจะเข้ามาช่วยเหลือถือเครื่องบริขารพอแห่รอบหมู่บ้าน เมื่อนำนาคไปบวชจะแห่รอบศาลาการเปรียญและโบสถ์ 3 รอบ ขบวนแห่หยุดลงที่ตรงหน้าโบสถ์พ่อแม่นาคจึงจูงนาคเข้าในโบสถ์ประกอบพิธีกรรมการบวชต่อไป ปัจจุบันช่วงเวลาที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมทำบุญบวชลูกหลาน คือ ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน เป็นการบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษและญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า "ทำบุญกระดูกหรือบุญแจกข้าว" ซึ่งใช้ระยะเวลาในการบวชประมาณ 7-9 วัน ส่วนการบวชช่วงเข้าพรรษาถือเป็นการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่ซึ่งใช้ระยะเวลาในการบวช 3 เดือน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงไม่นิยมกระทำกัน เนื่องจากเห็นว่าทำให้เสียเวลาในการประกอบอาชีพ

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเมื่อสมควรมีครอบครัวก็จะเข้าสู่การแต่งงาน ก่อนจะมีพิธีแต่งงานส่วนมากหนุ่มสาวจะรู้จักรักใคร่

ชอบพอกันมาก่อน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนใหญ่ไม่นิยมการคลุมถุงชน ในอดีตบิดามารดาหรือผู้ปกครองจะเปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงไปรู้จักผู้ชายในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานประจำปีของวัด งานกฐิน งานแข่งเรือ และงานประเพณีต่าง ๆ หรือเวลากลางคืนหนุ่มจะไปพบปะสาวได้ที่บ้านของฝ่ายหญิงหลังเสร็จจากทำงานประจำวันเพื่อหาเลี้ยงชีพแล้ว เมื่อหนุ่มสาวรักใคร่ชอบพอกันฝ่ายชายจึงส่งผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายตนมาสู่ขอและกำหนดวันแต่งงาน

ภาพประกอบ 125 พิธีแห่ขันหมากเจ้าบ่าวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงานมีหลายขั้นตอน โดยเริ่มจากพิธีการสู่ขอ พิธีสู่ขวัญเจ้าบ่าว พิธีสู่ขวัญเจ้าสาว พิธีแห่ขันหมากเจ้าบ่าว พิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว พิธีปูที่นอน และพิธีส่งเข้าห้องหอ การแต่งงานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาชาวบ้านที่เด่นชัด คือ การถือผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษซึ่งเมื่อหญิงชายตกลงแต่งงานกันแล้วต้องเคารพผีของฝ่ายที่เข้าไปอยู่ในครัวเรือนด้วยในการแต่งงานนอกจากจะประกอบพิธีทางพุทธศาสนา คือ ทำบุญเลี้ยงพระแล้ว ยังมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษโดยเฉพาะผีฝ่ายหญิงเพื่อเป็นการบอกกล่าวและแสดงความเคารพนับถือจึงถือว่าเป็นการแต่งงานที่สมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้ปฏิบัติกันมานานแล้ว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการขึ้นเรือนใหม่ ปัจจุบันเมื่อชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงปลูกสร้างเรือนเสร็จมักประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย ซึ่งก่อนเวลาจะขึ้นเรือนใหม่ผู้เป็นเจ้าของเรือนจะจัดหาถังใส่น้ำให้เต็ม 1 ถังพร้อมขัน หิน 1 ก้อนวางทับบนใบกล้วยแล้วเอาใบคูณวางบนหินอีกครั้ง โดยวางบนพื้นดินบริเวณทางขึ้นบันได จากนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งมีประมาณ 2-3 คน สมมติเป็นเจ้าของเรือนนั่งอยู่บันไดหรือประตูเข้าเรือน ส่วนกลุ่มที่สองมีผู้ชายเป็นหัวหน้าซึ่งเรียกว่า "พ่อใหญ่" ใส่หมวกใบใหญ่หรือกางร่ม พร้อมทั้งสะพายย่ามใบใหญ่ซึ่งมีสิ่ว ค้อน และหนังสือ 1 เล่ม เจ้าของเรือนผู้เป็นแม่เรือนถือกรวยดอกไม้ธูปเทียนซึ่งชาวอีสานเรียกว่า "ซวยดอกไม้" เจ้าของเรือนผู้เป็นพ่อเรือนจะถือพระพุทธรูป 1 องค์ และขันดอกไม้ 1 ขัน เพื่อนบ้านที่มาร่วมพิธีเป็นผู้ถือถาดอาหาร 1 คน หาบตะกร้าที่ใส่ก้อนหินซึ่งสมมติเป็นแก้วแหวนเงินทองและใส่เสื้อผ้าสิ่งของเครื่องใช้ 1 คน ผู้มาร่วมพิธีที่เหลือจะถือที่นอนหรือ "เสื่อ" เสื่อหรือ "สาด" หมอนมุ้ง และสิ่งของเครื่องใช้ในการทำมาหากิน พอได้เวลาอันเป็นมงคลประมาณ 16.30-17.00 น. พ่อใหญ่จะนำเจ้าของเรือนถือซวยดอกไม้ พระพุทธรูป และขันดอกไม้ และเพื่อนบ้านที่มาร่วมพิธีเดินรอบเรือนเวียนขวา 3 รอบ เมื่อครบจำนวนรอบแล้วจึงมาหยุดยืนอยู่ที่ประตูหรือบันไดเรือน กลุ่มที่หนึ่งซึ่งทำหน้าที่เจ้าของเรือนซึ่งนั่งคอยอยู่จึงถามขึ้น ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง เฮ้ย...แม่นไผ หาบกระดอนคอนกระต่า ขนข้าวขนของสิไปใส (นั่นใคร พากันหาบตะกร้าจะขนข้าวขนของไปไหน)

กลุ่มที่สอง โอย...พวกข้าน้อย มาแต่เมืองหมั่นคำทองพุ้นดอก ได้ยินข่าวว่าลูกหลานปลูกเฮือนใหม่ ใส่หญ้าเต็ม ว่าสิมาค้ำมาคูณให้ ความเจ็บบ่ให้ได้ ความไข้บ่ให้มี ให้อยู่ดีมีแฮง บ่ให้ทุกข์ บ่ให้ยาก บ่ให้อึดให้อยาก บ่ให้ขาดให้เขิน จักอันจักแนว (พวกเรามาจากเมืองหมั่นคำทอง ได้ยินข่าวว่ามีลูกหลานมาปลูกสร้างเรือนใหม่ อยากมาอยู่อาศัยด้วย อยากมาดูแลปกปักรักษา หากได้มาอยู่อาศัยด้วยแล้วจะไม่ให้มีความเจ็บป่วย จะให้อยู่ดีมีสุข ไม่ให้มีความทุกข์ยากอดอยากอันใด)

กลุ่มที่หนึ่ง เออ...คันสิมาค้ำมาคูณให้ลูกหลานคือว่านั่นได้หยั่งมาแน่ (หากต้องการมาดูแลปกปักรักษาลูกหลานแล้ว ได้อะไรมาบ้าง)

กลุ่มที่สอง ได้มาพร้อมเหมิดทุกแนวนั่นหล่ะ (ได้มาครบทุกอย่างนั่นแหละ)

กลุ่มที่หนึ่ง กุบส่องฟ้า ผ้าส่องดาว ได้มาบ่ (หมวกส่องฟ้า ผ้าส่องดาวได้มาหรือไม่)

กลุ่มที่สอง ได้มา (ได้มา)

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

กลุ่มที่หนึ่ง ข้อยข้าหญิงชายได้มาบ่ (ข้าทาสรับใช้บริวารหญิงชายได้มาหรือไม่)

กลุ่มที่สอง เออ...ข้อยข้าหญิงชาย เครื่องใช้ไม้สอย เงินคำ ถ้วยบ่วง ข้าวน้ำถ้ำปลา แก้วแหวนแสนสิ่งได้มาเหมิด (ข้าทาสบริวารหญิงชาย เครื่องใช้ไม้สอยแก้วแหวนเงินทอง สิ่งของเครื่องใช้ ข้าวปลาอาหารได้มาด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง)

กลุ่มที่หนึ่ง ของอยู่ของกินได้มาบ่ (ข้าวปลาอาหารได้มาหรือไม่)

กลุ่มที่สอง ได้มา (ได้มา)

กลุ่มที่หนึ่ง ความบ่อึดบ่ยาก บ่ทุกข์บ่ยาก บ่ไข้บ่หนาว ได้มาบ่ (ความไม่อดอยาก ไม่ทุกข์ยาก ไม่เจ็บป่วยได้มาหรือไม่)

กลุ่มที่สอง ได้มา (ได้มา)

กลุ่มที่หนึ่ง เออ...คันเพิ่นมาค้ำมาคูณ บ่ให้เจ็บ บ่ให้ไข้ บ่ให้อึด บ่ให้อยาก บ่ให้ทุกข์ บ่ให้ยากหยังจักแนว กะเชิญขึ้นมาพี้ (หากต้องการมาดูแลปกปักรักษา ไม่เจ็บป่วย ไม่อดยากทุกข์ยากก็เชิญขึ้นมาบนเรือน)

กลุ่มที่สอง เออ...ก่อนสิขึ้นเฮือนขอตรวจเบิ่งก่อนว่าเรือนนี้สิค้ำคูณบ่ (ก่อนจะขึ้นบนเรือนขอตรวจดูก่อนว่าหรือหลังนี้จะอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่)

จากนั้นพ่อใหญ่จึงล้วงเอาหนังสือในย่ามออกมา 1 เล่ม ซึ่งสมมติเป็นตำราออกมาตรวจสอบดูเรือน เมื่อเห็นว่าหลังนี้จะอยู่เย็นเป็นสุขจึงให้เจ้าของเรือนและเพื่อนบ้านหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้พร้อมทั้งนำสวดมนต์เสร็จแล้ว เจ้าของเรือนนั่งคุกเข่าพนมมือที่หน้าบันไดเพื่อทำพิธีไหว้แม่บันไดเป็นการเสริมสิริมงคลแก่เจ้าของเรือน โดยพ่อใหญ่จะเป็นผู้ที่ฝากชีวิตทั้งครอบครัวให้แม่บันไดเป็นผู้ดูแลรักษา คอยปกป้องภัยอันตรายมิให้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่เป็นมงคล ตลอดจนให้เป็นผู้คอยช่วยเหลือเวลาขึ้นหรือลงและให้เป็นยามเฝ้าบ้านเฝ้าเรือนป้องกันโจรขโมยและผู้ร้าย ซึ่งพ่อใหญ่มีคำพูดว่า

"...เจ้าผู้บันไดแก้วข้อยขอท่องเที่ยวเถิง อย่าได้มีกรรมเวรบาดห่าตีนซูนเจ้า ยามเมื่อหญิงชายขึ้นถูไถเอาตีนไต่ อย่าได้มีบาปฮ้ายหนามเสี่ยนหย่าทั่งตีน เจ้าพุจู๋บู๋หน้าบุตราบ่มีพ่อ แม่ทั้งสองเป็นผู้เลี้ยงสูเจ้ากะใหญ่มา อย่าได้มีเข็ญข้องปูนปองเลี้ยงลูกซ่อย ยามเมื่อเด็กหนุ่มน้อยเทียวขึ้นพ่องลง อย่าได้หลงพลาดพลั้งวางมือคะลาดมื่น อย่าได้หัวแตกค้างขาห่านให้เบิ่งเขา ยามเมื่อโจรเข้ามาของเฮือนให้เจ้าไล่ ให้เจ้าฮ้องเฮียกเอิ้นของเจ้าให้ตื่นมา ยามเมื่อโภคาเข้าของเฮือนเขินขาด ให้เจ้าแล่นลัดต้อนของเข้าใส่เฮือนแน่เด้อ..." (เจ้าผู้ซึ่งเป็นบันไดแก้วข้าพเจ้าขออนุญาตขึ้นลงบันได อย่าได้มีกรรมเวรต่อกันเมื่อถูกเท้าเหยียบย่ำ เมื่อมีหญิงชายใช้เท้าเหยียบย่ำขึ้นสู่เรือน ขออย่าให้มีบาปต่อกันและเสี้ยนหนามอย่าตำเท้า เจ้าผู้มีหน้าตาน่ารักน่า

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

เอ็นดูถึงแม้ว่าจะเป็นลูกที่ไม่มีพ่อ แต่แม่ทั้งสองก็เป็นผู้เลี้ยงให้เจ้าได้เติบโตโดยไม่มีความทุกข์ยากอันใด หากมีเด็กเล็กขึ้นลงเรือนก็อย่าให้ตกบันไดจนเป็นเหตุให้ศีรษะแตกและขาหัก ขอให้เจ้าดูแลรักษาให้ดี หากมีโจรขโมยขึ้นเรือนก็ขอให้เจ้าร้องเรียกเจ้าของเรือนให้ตื่นจากหลับไหล หากข้าวปลาอาหารในเรือนขาดแคลนก็ขอให้เจ้านำความอุดมสมบูรณ์เข้าสู่เรือน)

เมื่อบอกกล่าวให้แม่บันไดเป็นผู้ดูแลรักษาคอยปกป้องภัยอันตรายต่าง ๆ เสร็จแล้ว พ่อใหญ่จึงให้เจ้าของเรือนลุกขึ้นและเหยียบบนก้อนหินที่วางไว้ ลูกหลานเจ้าของเรือนก็จะตักน้ำในถังที่เตรียมไว้รดบนเท้าเจ้าของเรือน จากนั้นเจ้าของเรือนเอาซวยดอกไม้ไหว้แม่บันไดและเดินขึ้นบันได พ่อใหญ่ให้เจ้าของเรือนเดินขึ้นบันไดเรือนที่ละขั้นพร้อมกับพูดว่า

"...เหยียบขั้นหนึ่งเงินหมื่นแล่นมาฮอง เหยียบขั้นสองเงินแสนแล่นเข้ามา เหยียบขั้นสามช้างม้าเต้าแล่นมาโฮมเหยียบ ขั้นสี่ทาสีทาสาแล่นมาซ่อย เหยียบขั้นห้าเจ็บป่วยไข้เฮือนนี้บ่มี เหยียบขั้นหกให้ได้เป็นเศรษฐีมีเงินโกฏิ เหยียบขั้นเจ็ดให้พ้นโทษพันธนา เหยียบขั้นแปดให้ได้เป็นพระยาหัวหน้าหมู่ เหยียบขั้นเก้าให้เงินคำเข้ามื้อละแสนสองแสน เหยียบขั้นสิบของกินแน่นอย่าให้ไผเอาหนีได้ เหยียบขั้นสิบเอ็ดคนขี้ไฮ้แล่นมาเพิ่งสมภารเจ้าเด้อ..." (เหยียบขั้นที่หนึ่งเงินหมื่นวิ่งเข้ามารอง เหยียบขั้นที่สองเงินแสนวิ่งเข้ามาหา เหยียบขั้นที่สามช้างม้าวิ่งมารวมกัน เหยียบขั้นที่สี่ข้าทาสบริวารวิ่งเข้ามาช่วยเหลือ เหยียบขั้นที่ห้าความเจ็บป่วยไข้เรือนนี้ไม่มี เหยียบขั้นที่หกให้ได้เป็นเศรษฐีมีเงินโกฏิ เหยียบขั้นที่เจ็ดให้พ้นจากโทษพันธนาการ เหยียบขั้นที่แปดให้ได้เป็นเจ้าพระยา เหยียบขั้นที่เก้าให้เงินทองเข้าวันละแสนสองแสน เหยียบขั้นที่สิบของกินมากมายไม่มีใครเอาไปได้ เหยียบขั้นที่สิบเอ็ดคนทุกข์ยากเข้ามาพึ่งบารมี)

เมื่อทุกคนขึ้นถึงเรือนแล้ว เจ้าของเรือนนำพระพุทธรูปวางไว้ที่โต๊ะซึ่งจัดไว้ในที่อันควรพ่อใหญ่ก็หยิบเอาสิ่วกับค้อนออกมาจากย่ามแล้วเอาค้อนตีสิ่วเพื่อห้อยถุงที่เสาเฮือก 7 ครั้ง และพูดคำที่เป็นมงคลแต่ละครั้งที่ตอกว่า "...ตอกบาดหนึ่งให้ได้ฆ้องเก้ากำ ตอกบาดสองให้ได้คำเก้าหมื่น ตอกบาดสามให้ได้เล้าข้าวหมื่นมาเยีย ตอกบาดสี่ให้ได้เมียสาวมานอนพ่างข้าง ตอกบาดห้าให้ได้ช้างม้ามาเทียบโฮง ตอกบาดหกให้ได้ชายโถงมานอนเฝ้าเล้าข้าว ตอกบาดเจ็ดให้ได้ผู้เฒ่ามานอนเฝ้าเฮือน โอมอุอะมุมะมูนมามหามูลมังสวาหุม..." (ตอกครั้งที่หนึ่งให้ได้ฆ้องเก้ากำ ตอกครั้งที่สองให้ได้ทองคำเก้าหมื่น ตอกครั้งที่สามให้ได้เล้าใส่ข้าวขนาดใหญ่ ตอกครั้งที่สี่ให้ได้เมียสาวมานอนเคียงข้าง ตอกครั้งที่ห้าให้ได้ช้างม้า ตอกครั้งที่หกให้ได้ทาสชายมานอนเฝ้าเล้าข้าว ตอกครั้งที่เจ็ดให้ได้ผู้เฒ่ามานอนเฝ้าเรือน โอมอุอะมุมะมูนมามหามูลมังสวาหุม) ตอกแล้วก็เอาย่ามห้อยไว้

ภาพประกอบ 126 พิธีขึ้นเรือนใหม่ของชาวบ้านโนนศิลาเลิง

จากนั้นพ่อใหญ่นำทุกคนบนเรือนสวดมนต์ไหว้พระ เมื่อเสร็จแล้วกลุ่มที่หนึ่งซึ่งทำหน้าที่เจ้าของเรือน บอกให้ปูที่นอนต้อนรับพ่อใหญ่และญาติพี่น้องที่มาจากเมืองหมั่นคำทอง เพื่อนบ้านที่มาร่วมพิธีจะเอาเสื่อมาปูใกล้เสาห้อยย่ามและหันหัวไปด้านโต๊ะวางพระพุทธรูป แล้วก็เชิญพ่อใหญ่เมืองหมั่นคำทองนอนพักผ่อน จากนั้นพ่อใหญ่เมืองหมั่นคำทองจะนอนเอาผ้าคลุมศีรษะตลอดเท้าประมาณ 3-5 นาทีแล้วกรนเสียงดังทันใดนั้นมีคนขันไก่ 2-3 ครั้ง พ่อใหญ่จึงตื่นมาและบอกความฝันแก่ทุกคนบนเรือนว่า "...ฝันคืนนี้ฝันดีมีลาภฝันว่าพ่อใหญ่เอาไข่มาป้อน ปันให้แต่เฮาเหมิดกระบวน แล้วคนเมือเหมิดอ่อยฮ่อย ฝันว่านางนารถน้อยจูงแขนเข้าบ่นนอน..." (ฝันคืนนี้ฝันดีมีลาภฝันว่ามีพ่อใหญ่เอาไข่มาป้อน ทั้งกระบวนแบ่งปันให้แต่เรา เมื่อคนกลับไปหมดแล้ว ก็มีสาวสวยมาจูงแขนเข้าร่วมนอน) เมื่อบอกความฝันแล้วพ่อใหญ่ที่มาแต่เมืองหมั่นคำทองก็ให้พรเจ้าของเรือนว่า "...เออ นอนหลับให้เจ้าได้เงินพัน นอนฝันให้เจ้าได้เงินหมื่น นอนตื่นให้เจ้าได้เงินแสน แบมือไปให้ได้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาน มารฮ้ายอย่าได้มาเบียน โอมสหม..." (นอนหลับให้เจ้าได้เงินพัน นอนฝันให้เจ้าได้เงินหมื่น นอนตื่นให้เจ้าได้เงินแสน แบมือไปให้ได้แก้วมณีโชติ โทษร้ายอย่ามาพาน มารร้ายอย่าได้มาเบียน โอมสหม) แล้วเจ้าของเรือนก็หาข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงดูเพื่อนบ้านที่มาร่วมงาน

ภาพประกอบ 127 การปูที่นอนต้อนรับในพิธีขึ้นเรือนใหม่ของชาวบ้านโนนศิลาเลิง

เมื่อกระทำพิธีขึ้นเรือนใหม่แล้ว สำหรับชาวบ้านที่มีความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์ก็จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเรือนซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก เป็นการบายศรีสู่ขวัญตามพิธีทางพราหมณ์ซึ่งเมื่อจัดบายศรีหรือ "พาขวัญหรือหมากเบ็ง" เสร็จก็ทำพิธีสู่ขวัญ และรูปแบบที่สอง เป็นการทำบุญเลี้ยงพระตามพิธีพุทธแล้วตามด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญทางพราหมณ์ ชาวบ้านจะทำพิธีทางพุทธก่อนโดยนิมนต์พระสงฆ์ 5-9 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเจ้าภาพถวายภัตตาหารเช้าและเครื่องไทยทานรับพรเสร็จ พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถาและประพรมน้ำพระพุทธมนต์แล้วทำพิธีบายศรีสู่ขวัญโดยมีคนเฒ่าคนแก่ผู้มีความชำนาญในการเรียกขวัญหรือ "หมอสูตร" ก่อนการทำพิธีสู่ขวัญเจ้าของเรือนจะจัดเตรียมพาขวัญมีข้าวสาร กล้วย ข้าวต้มมัด ธูปเทียน ผ้าฝ้ายขาว ดอกไม้ใส่บายศรี ฝ้ายผูกแขน เทียนฮอบหัว (เทียนยาวรอบศีรษะ) 1 เล่ม เทียนค่าดึง (เทียนแทนความยาวร่างกายเจ้าของเรือน) 1 เล่ม ไข่ไก่ต้ม เทียนมงคลตั้งบนจอมหรือยอดพาขวัญ และคายบูชาขวัญ ก่อนประกอบพิธีชาวบ้านจะเอาคายบูชาขวัญผูกแขนหมอสูตรก่อนจากนั้นจึงประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญและหมอสูตรกล่าวคำอวยพรหรือ คำมิดฟาย" แก่เจ้าของเรือนเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้านญาติพี่น้องเพื่อนฝูงทั้งบ้านใกล้ไกลจะพาช่วยกันจัดงานศพ แต่เดิมนั้นผู้ชายจะช่วยกันทำโลงศพปัจจุบัน

นิยมใช้โลงสำเร็จรูปที่มีขายทั่วไป ศพจะถูกอาบน้ำแต่งตัวให้ด้วยเสื้อผ้าชุดที่ดีที่สุดเพราะเชื่อว่าจะได้นำไปใช้อีกโลกหนึ่ง หมอธรรมหรือ "กระจ้ำ" จะเป็นผู้เสกเป่าด้ายมัดมือมัดเท้าศพและเสกด้ายสายสิญจน์รอบบ้านเพื่อสะกดวิญญาณผู้ตายไม่ให้เข้ามารบกวนคนในครอบครัว เมื่อจัดการกับศพเรียบร้อยแล้วจึงตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้านซึ่งเรียกว่า "งันเฮือนดี" จำนวนวันมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ

ภาพประกอบ 128 การตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือ "งันเฮือนดี" ของชาวบ้านโนนศิลาเลิง

ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลประมาณ 2-3 วัน เพราะเห็นว่าหากตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้านมากกว่านี้อาจทำให้สิ้นเปลือง แล้วจึงนำศพไปประกอบพิธีที่วัดชาวบ้านเชื่อว่าหากฌาปนกิจหรือ "เผา" ในวันอังคารจะทำให้เกิดอัปมงคลและนำความวิบัติมาสู่หมู่บ้าน แต่เดิมชาวบ้านเผาศพด้วยเมรุชั่วคราวหรือ "กองฟอน" ซึ่งเกิดจากการนำเอาไม้มากองรวมกันแล้วนำโลงศพขึ้นตั้งจุดไฟเผา ปัจจุบันชาวบ้านเผาศพด้วยเมรุภายในวัดประจำหมู่บ้าน

จะเห็นได้ว่า ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตทั้งการเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย ล้วนจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลภายใต้อิทธิพลของความเชื่อในศาสนาชาวบ้าน ที่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนทางพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

และพุทธศาสนาระดับโลกียะ จึงนับเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสานที่สามารถผสมผสานให้เข้ากันอย่างกลมกลืนและลงตัวโดยปราศจากข้อขัดแย้ง

ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร

สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม การดำรงชีวิตของคนอีสานส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับการเกษตร ดังนั้น จึงมีประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างที่ประกอบขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของผลิตผลทางการเกษตร การได้มาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวเชื่อว่าเป็นเพราะอำนาจของผีสางเทวดาที่บันดาลให้เป็นไปตามคติความเชื่อของชาวอีสาน พิธีกรรมดังกล่าวจึงมีทั้งที่เป็นการอ้อนวอนขอร้องและเป็นการขอบคุณเมื่อได้รับผลตามต้องการแล้ว ซึ่งประเพณีพิธีกรรมที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ ประเพณีเลี้ยงผีตาแฮก ตาแฮก คือ ผีผู้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาไร่นา ชาวอีสานจะเลี้ยงตาแฮกก่อนการหว่านไถทุกครั้ง โดยนำเอาไก่ต้มและอาหารหวานคาวไปเลี้ยงที่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา ตาแฮกจะได้บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลวัวควายปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและข้าวกล้าในนางอกงามดี เมื่อเลี้ยงตาแฮกเสร็จแล้วจึงทำพิธีแฮกนาในวันพฤหัสบดีโดยไถนาและปลูกข้าวในนาตาแฮกก่อน เพื่อทำการเสี่ยงทายว่าข้าวในนาปีนี้จะได้ผลอย่างไรซึ่งดูได้จากข้าวในนาตาแฮกเป็นตัวอย่าง ส่วนประเพณีพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติกันในอดีตและในปัจจุบันได้เลิกปฏิบัติกันแล้ว ได้แก่

ประเพณีแห่นางแมว การแห่นางแมวเป็นพิธีขอฝนวิธีหนึ่งของชาวอีสานซึ่งจัดทำเมื่อเกิดฝนแล้ง ซึ่งเข้าใจกันว่าเกิดขึ้นเพราะมีผีแม่แล้งเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านต้องทำพิธีแห่นางแมวอ้อนวอนขอร้องต่อผีสางเทวดาให้ช่วยขับไล่ผีแม่แล้งและบันดาลให้ฝนตก โดยชาวบ้านจัดหาแมวตัวเมียมาตัวหนึ่งแล้วตกแต่งร่างกายให้สวยงามด้วยเครื่องประดับ เอาแมวใส่ตะกร้าใช้ไม้คานสอดหาม จากนั้นจึงจัดแต่งขันห้าซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ใส่พานหรือขันทำพิธีป่าวอัญเชิญผีสางเทวดาช่วยบันดาลให้ฝนตก แล้วแห่นางแมวไปรอบหมู่บ้านพร้อมทั้งเซิ้งขอฝนไปด้วย ชาวบ้านจึงเอาน้ำสาดไปที่ตะกร้าแมวในขบวนแห่

ประเพณีเล่นแม่นางด้ง เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านกระทำเมื่อเกิดฝนแล้งเพื่อเสี่ยงทายว่าฝนจะตกหรือไม่รวมทั้งขับไล่ภูติผีปีศาจที่ทำให้เกิดฝนแล้ง ในการเล่นแม่นางด้งชาวบ้านจะตอกหลักไม้ไว้สองหลักสมมติให้เป็นหลักแล้งและหลักฝน หากระด้งและไม้คานมาอย่างละ 1 คู่ นำกระด้งหงายขึ้นเอาขอบปากประกันแล้วใส่เครื่องบูชาซึ่งประกอบด้วยกระจก หวีแหวน กำไลข้อมือ และข้าวเหนียวนึ่ง 1 ก้อน ซึ่งเป็นของหญิงหม้ายและมัดไม้คานเป็นรูปตีนกาติดกับกระด้ง นอกจากนี้ยังมีเครื่องคายหรือบายศรี ขันห้าซึ่งมีดอกไม้ 5 คู่ และมีเหล้า 1 ขวด ไข่ต้ม 1 ฟอง จากนั้นจึงให้คนสองคนจับไม้คานเต้าแม่นางด้งแล้วหัวหน้าผู้ทำพิธีป่าวร้องอัญเชิญผีสางเทวดาและขอฝน โดยขณะกล่าวคำเซิ้งนำเป็นบทไปเรื่อย ๆ แม่นางด้งมีอาการเคลื่อนไหวไป

สถาบันวิทยบริการเทคโนโลยีแห่งชาติ

ตีหลักไม้เพื่อให้ทายกันว่าฝนจะตกหรือไม่ เช่น ตีหลักฝนก็เชื่อว่าฝนจะตกและถ้าแม่นางด้งเคลื่อนตัวไปแล้วทำให้เกิดเป็นร่องหลายร่องซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ก่วยหล่อ” หมายความว่าฝนจะตกในเร็ววัน แต่ถ้าตีหลักแล้งฝนจะไม่ตกและแล้งต่อไป หากแม่นางด้งไม่เคลื่อนไหวชาวบ้านจะเปลี่ยนผู้จับใหม่จนกว่าจะเคลื่อนไหว

ประเพณีเซี่ยงข้อง ข้องเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้สำหรับบรรจุสัตว์ การเล่นเซี่ยงข้องเป็นพิธีกรรมที่ชาวอีสานกระทำเพื่อขับไล่ผีแม่แล้งให้ออกไปจากหมู่บ้าน ทำให้ฝนตก รวมทั้งทำนายถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหารในปีนั้น ๆ ก่อนการเล่นชาวบ้านจะนำข้องมา 1 ใบ ทำให้มีรูปร่างเหมือนคน โดยใช้ไม้เสียบกะลามะพร้าวปักตรงปากข้องทำเป็นรูปศีรษะ เขียนตา ปาก จมูก นำเอาไม้สองอันเสียบทำเป็นขา และใช้ไม้อีกอันหนึ่งเสียบกลางข้องสำหรับเอาผ้าแดงผูกคอข้อง เตรียมเครื่องบูชาประกอบด้วยดอกไม้ธูปเทียนอย่างละคู่ใส่ในกรวยหรือ “ซวย” จำนวนสี่กรวย เงิน 6 สลึง เหล้า 1 ขวด ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง ผ้าถุง 1 ผืน ผ้าขาว 1 วาใส่พาน แล้วทำพิธีอัญเชิญเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาสิงในข้องเพื่อขับไล่ผีแม่แล้ง จากนั้นให้คนสองคนจับไม้ที่เสียบข้องข้างละคนเมื่อวิญญาณเข้าสิงข้องจะสั่นหรือกระตุก เซียงข้องก็จะนำคนจับไปยังจุดที่ผีแม่แล้งอยู่แล้วขับไล่ออกไป

ประเพณีเทศน์พญาคันคาก เมื่อฝนแล้งชาวอีสานจะจัดให้มีการเทศน์พญาคันคาก โดยนิมนต์พระภิกษุมาเทศน์ เรื่อง พญาคันคาก จากหนังสือผูกหรือใบลานเพราะเชื่อว่าเมื่อเทศน์เรื่องนี้แล้วจะทำให้ร้อนถึงพระยาแถนแล้วบันดาลให้ฝนตกลงมา

ประเพณีสวดคาถาปลาค่อ เป็นการทำบุญเมื่อเกิดฝนแล้งเพื่อขอให้ฝนตก โดยจัดเครื่องสักการะบูชามีขันห้าและเครื่องไทยทาน สถานที่จัดในบริเวณในหมู่บ้านหรือปลูกปะรำขึ้นเป็นพิเศษ จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์เป็นเวลาสามวันติดต่อกันแล้วสวดคาถาปลาค่อ ตอนเช้ามีการถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์ทั้งสามวัน ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกปฏิบัติกันแล้ว

จะเห็นได้ว่า ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตรมีจุดประสงค์เดียวกัน คือ ขจัดปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากินที่ขึ้นอยู่กับน้ำฝน รวมทั้งอ้อนวอนผีสางเทวดาเพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาลตามคติความเชื่อของชาวอีสาน บางประเพณีชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันและส่วนใหญ่ได้สูญหายไปตามกาลสมัย

ประเพณีเกี่ยวกับศาสนาและจารีต

มนุษย์พยายามเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและความลึกลับซับซ้อนของธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนอยู่เสมอ บางครั้งทำให้มนุษย์เกิดความวิตกกังวลและตกใจกลัว (เกสรา สุรพันธ์พิชิต. 2535 : 1) ซึ่ง ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522 : 2) กล่าวว่า ความกลัวและความไม่รู้

เป็นต้นเหตุทำให้เกิดความเชื่อ ความเชื่อจึงเป็นการยอมรับที่เกิดอยู่ในจิตสำนึก ซึ่งเป็นบ่เกิดแห่งความศรัทธาและความมั่นใจ ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีสางเทวดาซึ่งมีอำนาจเหนือคนสามารถดลบันดาลให้ทั้งคุณและโทษแก่คนได้ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นบรรทัดฐานที่คนในสังคมบรรพกาลใช้ควบคุมตนเองและสังคม เพื่อการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมให้มีความอบอุ่น มั่นใจ ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ รวมทั้งสร้างเสริมความสวัสดิมงคลแก่คนในสังคมให้มีกำลังใจปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีงาม

การดำรงชีวิตของชาวอีสาน มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับความเชื่อสืบมาช้านานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษเพราะความเชื่อของมนุษย์มีขอบเขตกว้างขวาง เนื่องจากได้รับการพูนเพิ่มและเปลี่ยนแปรปรับกันเรื่อยมาจนเกิดความหลากหลายและลุ่มลึก ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสานก่อนที่จะได้รับวัฒนธรรมสมัยใหม่นั้น โดยเริ่มมาตั้งแต่โลกทรรศน์เกี่ยวกับจักรวาลและโลกของชาวอีสาน ซึ่งมีทั้งแนวความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งก่อให้เกิดเป็นจารีตหรือ “ฮีต” ที่ชาวอีสานปฏิบัติใน 12 เดือนของทุกปี (ธวัช ปุณโณทก. 2526 : 68-75) โดยทำหน้าที่เป็นกฎระเบียบและเป็นบรรทัดฐาน (Social Norm) ให้สังคมประพฤติปฏิบัติตามซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขร่วมกัน (อภิศักดิ์ โสมอินทร์. 2537 : 75) อันเป็นวัตรปฏิบัติตามปฏิทินทั้งปี และเป็นธรรมนูญชีวิตที่ให้ชาวตำบลโนนศิลาเลิงจัดภารกิจของตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้ลงตัว

แม้ว่าชาวตำบลโนนศิลาเลิงจะถูกแทรกแซง และถูกครอบงำโดยกระแสทุนนิยม อำนาจนิยมของชาติรัฐ และการศึกษาสมัยใหม่ในปัจจุบัน จนทำให้มีการเพิ่มงานบุญหรือวันสำคัญของทางราชการเข้าไปในรอบปี แต่วิถีชีวิตของชาวตำบลโนนศิลาเลิงยังคงผูกพันอยู่กับฮีตสิบสองที่จัดไว้อย่างลงตัว ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านอีสานได้กล่าวไว้ว่า “...วัฒนธรรมของคนอีสานเป็นวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมั่นว่าดีที่สุดสำหรับอีสานเราในแคว้นสุวรรณภูมิ เป็นวัฒนธรรมแต่โบราณวัฒนธรรมของคนอีสานสร้างคนให้เป็นคน สร้างให้คนละจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ให้คนทำคุณงามความดีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ฮีตสิบสองของอีสานกำหนดไว้ตามลักษณะสิบสองเดือน โดยแต่ละเดือนมีงานประเพณีซึ่งเป็นกฎเกณฑ์กติกาของสังคมอีสานที่วางไว้ตั้งแต่บรรพบุรุษมา คือ

ถึงเดือนอ้ายให้เสียลานเฮ็ดปาแดก ให้ลงแขกเกี่ยวข้าวมนต์พระเจ้าเข้ากรรม
เดือนยี่ให้เอาดันหลาวขนเข็นข้าว โฮมลานรวมใหญ่ ม้างแล้วตีฟาดฟุ้งเป็นกุ้มแล้วก่อบุญ เหลือจากนั่นให้ขนขึ้นใส่เยีย
เดือนสามให้เอาบุญเฮือน ให้เอาบุญสู่ขวัญข้าวบุญประทายข้าวเปลือก
เพ็งมาฆะจี่ข้าวบูราณว่าฮีตคอง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เดือนสี่ให้เอาบุญเผวส ตั้งศาลาอุปคุตเพียงตา ทำบุญหาคนตาย ย่ายายให้ถึงท่าน

เดือนห้ายามสงกรานต์เดือนห้า ให้ฮดสงพ่อแม่ แห่นางสงกรานต์ สรงน้ำพระประธาน บายศรีพระผู้เฒ่าโบราณเว่าฮีตคอง

เดือนหกวิสาขาบอกไว้ บั้งไฟใหญ่ถวยแถน แห่บวชแห่พระหม่อมขนันสำเร็จเจ้ายาซา ยาคูเฒ่า ใต้เหนือยาคูใหญ่ ยาคู พระลูกแก้วพระหลักคำ

เดือนเจ็ดให้เอาบุญเบิกบ้าน ปัดเป่าภัยพิบัติ ตอกหลักปีหลักเดือนบวงสรวงมเหศักดิ์หลักเมืองทั่วแดนตาตุ้ม เตรียมตกกล้าไถหูดนาเฮ็ดไฮ่

เดือนแปดเตรียมเอาผ้ากาสาเทียนธูปไปฟังธรรมทุกค่ำเช้า เอาผ้าอาบน้ำฝนไปถวายพระ

เดือนเก้าอันว่าปฐพีพื้นมีคุณอันอเนก ประดับดินบอกเบื้องบุญให้ส่งถึงเอาบุญข้าวประดับดิน แผ่นดินมีคุณอนันต์อเนก ถึงเดือนเก้าปลูกข้าวก็ได้กิน ปลูกหญ้าก็ได้กิน เลยทำบุญข้าวประดับดิน ทำแล้วเอาข้าวไปฝังให้อาหารแก่ดินพูดทุกวันนี้ คือ เอาปุ๋ยใส่ดิน

เดือนสิบถึงเดือนสิบมาฮอดแล้ว ให้เอาบุญข้าวสาก ฟังเทศน์ลำพร่ำพร้อมถวายผ้าหมู่สงฆ์ ลำกาดำ ลำสินชัย ลำสังข์ทอง ลำหอมฮู ลำการะเกด เทศน์ลำเดือนสิบบุญข้าวสาก

เดือนสิบเอ็ดให้สานกระเพียด กรอกน้ำมัน ฝั่นฝ้าย ช่วยตีนกา บูชาพระยากาเผือก ตักบาตรเทโว กวนข้าวทิพย์ พร่ำพร้อมถวายผ้าห่ม

เดือนสิบสองให้เอาบุญข้าวเม่า นำกฐินไปทานทอด ฮีตสิบสองคองโบราณกล่าวเว้าตัวเจ้าให้ลำนำ..."

ดังนั้น ฮีตสิบสองจึงเป็นปฏิทินในการปฏิบัติตนในรอบปีที่มีศูนย์กลางแห่งศรัทธา คือ พระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแห่งชาวนาชาวอีสานซึ่งฮีตสิบสองของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมี ดังนี้

เดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคม บุญเข้ากรรม เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงทำในเดือนอ้ายหรือเดือนเจียงหรือเดือนธันวาคมซึ่งอยู่ในช่วงฤดูหนาว บุญเข้ากรรม คือ การทำบุญโดยพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหรืออาบัติหนักรองจากปาราชิก เข้าไปอยู่ในเขตหรือที่จำกัด เพื่อทรมานร่างกายให้หายจากกรรมหรือพ้นจากอาบัติที่ได้กระทำและเป็นการชำระจิตใจให้หายจากมัวหมอง รวมทั้งเชื่อว่าเมื่อบวชแล้วบุญคุณของพ่อแม่จะทดแทนได้ต้องอยู่กรรม เพราะแม่ผู้ให้กำเนิดต้องอยู่กรรมมาแล้ว ซึ่งสตรีชาวอีสานเมื่อคลอดลูกใหม่ต้องนอนผิงไฟอาบน้ำและดื่มน้ำร้อนเรียกว่า "อยู่ไฟหรืออยู่กรรม" เนื่องจากเป็นการทรมานร่างกาย และการอยู่ไฟบางที

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เรียกว่า “อยู่กรรมขะลำเดือน” หมายถึง การเว้นการกินของแสลงเป็นเวลาหนึ่งเดือน เพราะชาวอีสานโบราณนิยมอยู่ไฟเป็นเวลาถึง 1 เดือน ซึ่งมูลเหตุที่พระภิกษุมีการเข้ากรรมมีเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่งมีพระภิกษุรูปหนึ่งล่องเรือไปตามแม่น้ำคงคา ได้เอามือไปจับตะไคร้น้ำขาดและเข้าใจว่าเป็นอาบัติเพียงเล็กน้อยจึงมิได้แสดงอาบัติ ต่อมาแม้พระภิกษุรูปนั้นจะปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าเป็นเวลานาน ก็ยังคงนึกเสมอว่าตนต้องอาบัติ อยากจะใคร่แสดงอาบัติแต่ไม่มีพระภิกษุรับแสดง ครั้นเมื่อมรณภาพแล้วจึงไปเกิดเป็นนาคชื่อ “เอรถบัต” และระลึกอยู่เสมอว่าเพียงเป็นอาบัติเบา ๆ ยังมีกรรมติดตัวขนาดนี้ถ้าเป็นอาบัติหนักคงบาปมากกว่านี้ ชาวอีสานจึงเชื่อว่าพระภิกษุหากได้อยู่กรรมแล้วย่อมจะออกจากอาบัติได้และทำให้บรรลุมรรคผลดังปรารถนา พอถึงเดือนอ้ายจึงกำหนดให้เป็นเดือนเข้ากรรมเพื่อให้พระสงฆ์ออกจากอาบัติดังกล่าว บุญเข้ากรรมจึงเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา สำหรับชาวบ้านผู้ที่เข้าร่วมบุญเข้ากรรมรวมทั้งเป็นผู้ที่ให้อุปถัมภ์ด้วยจัตตุปัจจัยแด่พระภิกษุสงฆ์ตลอดเวลาที่เข้ากรรมและวันออกกรรม เช่น ตักบาตร ถวายภัตตาหาร และฟังเทศน์เป็นต้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าผู้ใดได้ทำบุญแด่พระภิกษุสงฆ์ในบุญเข้ากรรมถือว่าได้กุศลแรง

เดือนยี่หรือเดือนมกราคม บุญคูณลาน เป็นบุญที่ทำเมื่อเก็บเกี่ยวและนวดข้าวเสร็จเตรียมนำขึ้นเก็บไว้บนยุ้งฉางหรือ “เล้า” มูลเหตุดั้งเดิมที่มีการทำบุญคูณลานมีเรื่องเล่าว่า ครั้งพุทธศานาของพระกัสสปะมีชายสองคนพี่น้องทำนาในที่เดียวกัน พอข้าวออกรวงเป็นน้ำนมน้องชายได้ชวนพี่ชายทำข้าวมธุปายาสถวายพระสงฆ์ แต่พี่ชายไม่เห็นชอบด้วยทั้งสองพี่น้องจึงแบ่งนากันคนละส่วน เมื่อน้องชายได้เป็นเจ้าของที่นาแปลงที่แบ่งกันแล้วจึงได้ถวายทานแด่พระสงฆ์ตามความพอใจโดยทำบุญเป็นระยะถึงเก้าครั้ง นับตั้งแต่เมื่อข้าวเป็นน้ำนมได้ทำข้าวมธุปายาสถวายครั้งหนึ่ง เวลาข้าวพอเม่าได้ทำข้าวเม่าถวายครั้งหนึ่ง เวลาทำกองข้าวหรือ “ลอมข้าว” เสร็จได้ถวายทานครั้งหนึ่ง เวลานวดได้ถวายทานครั้งหนึ่ง เวลาตวงได้ถวายทานครั้งหนึ่งและเวลาเก็บข้าวใส่ยุ้งฉางเสร็จได้ทำบุญอีกครั้งหนึ่ง ตั้งปณิธานปรารถนาให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในอนาคต พอถึงพุทธศาสนาของพระสมณโคดมจึงเกิดเป็นโกณฑัญญะได้ออกบวชและสำเร็จพระอรหันต์เป็นปฐมสาวกได้ชื่อว่าอัญญาโกณฑัญญะ ส่วนพี่ชายได้ทำบุญเพียงครั้งเดียวเฉพาะตอนทำนาเสร็จแล้ว เมื่อถึงศาสนาพระสมณโคดมได้เกิดเป็นสุภัททปริพาชกได้สำเร็จอนาคามิผลเป็นพระอริยบุคคลองค์สุดท้ายในพระพุทธศาสนา เนื่องจากอานิสงส์จากการให้ข้าวเป็นทานน้อยกว่าน้องชาย ชาวอีสานเมื่อทราบอานิสงส์จากการทำบุญดังกล่าวจึงได้นิยมทำบุญคูณลานต่อ ๆ กันมา

เดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ บุญข้าวจี่ เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้วนำมาปั้นเป็นก้อน มีขนาดประมาณเท่าไข่เป็ดหรือผลมะตูมขนาดกลางทาเกลือเคล้าให้ทั่วและนวดให้เหนียว แล้วเสียบไม้ย่างไฟบนกองไฟที่เป็นถ่านพลิกไป

มาจนเกรียมโดยรอบ จากนั้นจึงทาด้วยไข่ซึ่งตีให้ไข่ขาวและไข่แดงเข้ากันดีแล้วให้ทั่วปั้นข้าว แล้วจึงย่างไฟให้สุกอีกครั้งหนึ่ง บางครั้งเมื่อเอาข้าวย่างไฟเสร็จแล้วถอดเอาไม้ออกแล้วเอาน้ำอ้อยใส่เป็นไส้ข้างในหรืออาจเอาน้ำอ้อยยัดไส้ข้างในก่อนย่างไฟ โดยมูลเหตุที่ทำบุญข้าวจี่ในเดือนสามเนื่องมาจากเป็นเวลาที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงหมดภาระในการทำนา และได้ข้าวขึ้นยุ้งฉางใหม่จึงร่วมกันทำบุญข้าวจี่ถวายพระสงฆ์ ส่วนมูลเหตุดั้งเดิมมีเรื่องเล่าว่าในกาลครั้งหนึ่งนางปุณณทาสีได้ทำขนมแป้งจี่ถวายแด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอานนท์เถระ ครั้นถวายแล้วนางคิดว่าพระองค์คงไม่เสวยและอาจเอาทิ้งให้สุนัขหรือกากิน เพราะอาหารที่ถวายไม่ประณีตน่ารับประทาน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบภาวะจิตของนางปุณณทาสี จึงให้รับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดอาสนะแล้วประทับนั่งฉัน ณ ที่นางถวายนั้น เป็นผลให้นางเกิดปีติยินดียิ่งและบรรลุโสดาปัตติผลด้วยอานิสงส์ที่ถวายขนมแป้งจี่ เมื่อนางได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ชาวอีสานทราบอานิสงส์ของการทานดังกล่าวจึงทำข้าวจี่ถวายแด่พระสงฆ์สืบต่อมา

เดือนสี่หรือมีนาคม บุญเผวสหรือบุญเทศน์มหาชาติ ถือเป็นงานบุญสำคัญของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง มีความเชื่อว่าหากฟังเทศน์มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ในวันเดียวกัน คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักบรรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์ จะได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอาริยเมตไตรยอันเป็นยุคอุดมสุข บุญเผวสหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญมหาชาติ”

มูลเหตุที่มีการทำบุญเผวส มีเล่าไว้ในเรื่องพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่าพระมาลัยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และพบพระศรีอริยเมตไตรย พระมาลัยได้รับคำรัสจากพระศรีอริยเมตไตรยว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์จงอย่าได้ทำบาปหนัก ได้แก่ ฆ่าหรือข่มเหงบิดามารดา สมณพราหมณาจารย์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้อุตส่าห์ฟังเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกหรือเผวสให้จบในวันเดียวกัน ฟังแล้วให้นำไปประพฤติปฏิบัติจะได้พบพระศาสนาของพระองค์ เมื่อพระมาลัยกลับมาถึงโลกมนุษย์จึงได้บอกให้มนุษย์ทราบ โดยเหตุนี้ชาวอีสานผู้ปรารถนาจะพบพระศรีอริยเมตไตรยจึงพากันทำบุญเผวสสืบต่อกันมา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 129 ชาวบ้านร่วมกันจัดเตรียมงานบุญเผวส

ภาพประกอบ 130 การอัญเชิญพระอุปคุต

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 131 การแห่ผ้าเผวสในวันอัญเชิญพระอุปคุต

ภาพประกอบ 132 หอพระอุปคุต

ภาพประกอบ 133 การตกแต่งสถานที่เทศน์มหาชาติ

ภาพประกอบ 134 การแห่ต้นดอกเงินในวันเทศน์มหาชาติ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 135 การถวายต้นดอกเงินในวันเทศน์มหาชาติ

เดือนห้าหรือเดือนเมษายน บุญสงกรานต์ เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำกันในเดือนห้าระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ซึ่งชาวอีสานถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ มูลเหตุของการทำบุญสงกรานต์มีเรื่องเล่าว่า เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่กินกับภรรยามานานแต่ไม่บุตร เศรษฐีผู้นั้นอยู่ใกล้กับนักเลงสุรา นักเลงสุรามีบุตรสองคนผิวเนื้อเหมือนทอง วันหนึ่งนักเลงสุราไปกล่าวคำหยาบช้าต่อเศรษฐี เศรษฐีจึงถามว่าเหตุใดจึงมาหมิ่นประมาทตนผู้มีสมบัติมาก นักเลงสุราจึงตอบว่าถ้าท่านมีสมบัติมากก็ไม่มีบุตรตายแล้วสมบัติจะสูญเปล่า เรามีบุตรเห็นว่าประเสริฐกว่าท่าน เศรษฐีได้ยินดังกล่าวมีความละอายจึงทำการบวงสรวงตั้งอธิษฐานขอบุตรต่อพระอาทิตย์และพระจันทร์ถึงสามปีแต่ไม่เป็นผล จึงไปขอบุตรต่อต้นไทรเทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรสงสารได้ไปอ้อนวอนขอบุตรต่อพระอินทร์ให้เศรษฐี พระอินทร์จึงโปรดให้ธรรมบาลเทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาเศรษฐี เมื่อตกฟากแล้วเศรษฐีให้ชื่อว่า “ธรรมบาล” ตามนามของเทวบุตรและปลูกปราสาทเจ็ดชั้นให้อยู่ที่ใต้ต้นไทรนั้น ธรรมบาลเป็นเด็กฉลาดโตขึ้นอายุเพียง 7 ขวบ ก็สามารถเรียนจบไตรเพท รู้ภาษานก และมีความเฉลียวฉลาดมาก ต่อมาท้าวกบิลพรหมได้ลงมาถามปัญหาสามข้อกับธรรมบาล ปัญหามีว่าคนเราในวันหนึ่ง ๆ เวลาเช้าราศรีอยู่ที่ไหน เวลาเที่ยงราศรีอยู่ที่ไหน และเวลาเย็นราศรีอยู่ที่ไหน โดยสัญญาว่าถ้าธรรมบาลแก้ได้ท้าวกบิลพรหมจะตัดศีรษะของ

ตนบูชาแต่ถ้าแก้ไม่ได้จะต้องตัดศีรษะธรรมบาลเสียโดยให้เวลาเจ็ดวัน คราวแรกธรรมบาลนึกตอบปัญหานี้ไม่ได้ พอถึงวันถ้วนหกพอดีไปแอบได้ยินนกอินทรีผู้ผัวพูดคำตอบให้นกอินทรีผู้เป็นเมียฟังบนต้นตาลธรรมบาลจึงสามารถแก้ปัญหาได้ คำตอบ คือ เวลาเช้าราศรีอยู่ที่หน้า คนจึงเอาน้ำล้างหน้าในตอนเช้า เวลากลางวันราศรีอยู่ที่อกคนจึงเอาเครื่องหอมประพรหมที่หน้าอกในเวลากลางวันและเวลาเย็นราศรีอยู่ที่เท้าคนจึงเอาน้ำล้างเท้าในเวลาเย็น เมื่อถึงวันถ้วนเจ็ดท้าวกบิลพรหมได้มาทวงถามปัญหา ธรรมบาลตอบได้ตามที่ได้ยินนกพูดกันท้าวกบิลพรหมจึงตัดศีรษะของตนบูชาธรรมบาลตามสัญญา แต่เนื่องจากศีรษะของท้าวกบิลพรหมศักดิ์สิทธิ์ถ้าตกลงบนแผ่นดินจะเกิดไฟไหม้ ถ้าทิ้งไปในอากาศจะทำให้ฝนแล้งและถ้าทิ้งลงในมหาสมุทรน้ำจะแห้ง ดังนั้น เมื่อท้าวกบิลพรหมจะตัดศีรษะของตนจึงได้ให้ธิดาทั้งเจ็ดเอาพานมารองรับศีรษะของตนไว้โดยตัดศีรษะส่งให้นางทุงษผู้ธิดาคนใหญ่ แล้วธิดาทั้งเจ็ดจึงแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุเป็นเวลา 60 นาที จึงนำไปประดิษฐ์ไว้ที่มณฑปในถ้ำคันธุลีเขาไกรลาสบูชาด้วยเครื่องทิพย์ พระเวสสุกรรมจึงได้เนรมิตโลงด้วยแก้วเจ็ดประการให้เป็นที่ประชุมเทวดา พอครบหนึ่งปีธิดาทั้งเจ็ดจะผลัดเปลี่ยนกันอัญเชิญอาศีรษะของท้าวกบิลพรหมแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ ซึ่งพิธีแห่เศียรของท้าวกบิลพรหมทำให้เกิดพิธีตรุษสงกรานต์ขึ้นทุก ๆ ปี และถือเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของชาวอีสาน

นางสงกรานต์ ได้แก่ ผู้ทำหน้าที่อัญเชิญเอาศีรษะของท้าวกบิลพรหมมาแห่ในวันสงกรานต์เป็นนางฟ้าบนสวรรค์ชั้นจตุมหาราชิกาซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นต่ำที่สุดมีด้วยกัน 7 คน เป็นพี่น้องกันทั้งหมดและเป็นธิดาของท้าวกบิลพรหมหรือท้าวมหาสงกรานต์ การที่ธิดาคนใดจะเป็นนางสงกรานต์ในปีใดแล้วแต่วันสงกรานต์ คือ วันที่ 13 เมษายน จะตรงกับวันใดก็เป็นหน้าที่ของธิดาคนนั้นมาทำหน้าที่นางสงกรานต์ โดยนางทั้งเจ็ดมีชื่อ วัน ดอกไม้ เครื่องประดับ อาหาร อาวุธ และสัตว์เป็นพาหนะ คือ

นางทุงษ วันอาทิตย์ ดอกไม้ คือ ดอกทับทิม เครื่องประดับปัทมราค อาหารอุทุมพร อาวุธจักรและสังข์ พาหนะครุฑ

นางโคราค วันจันทร์ ดอกไม้ คือ ดอกปีบ เครื่องประดับมุกดาหาร อาหารน้ำมัน อาวุธพระขรรค์และไม้เท้า พาหนะพยัคฆ์หรือเสือโคร่ง

นางรากษส วันอังคาร ดอกไม้ คือ ดอกบัวหลวง เครื่องประดับโมรา อาหารโลหิต อาวุธตรีศูลและธนู พาหนะครุฑ

นางมัณฑา วันพุธ ดอกไม้ คือ ดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูรย์ อาหารนมเนย อาวุธไม้เท้าและเหล็กแหลม พาหนะคัสพะหรือลา

นางกิรินี วันพฤหัสบดี ดอกไม้ คือ ดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต อาหารถั่วงา อาวุธขอและปืน พาหนะกุญชรหรือช้าง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

นางกิมิทา วันศุกร์ ดอกไม้ คือ ดอกจงกลณี เครื่องประดับบุษราคัม อาหารกล้วยน้ำว้า อาวุธพระขรรค์และพิณพาหนะมหิงสาหรือควาย

นางมโหทร วันเสาร์ ดอกไม้ คือ ดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน์ อาหารเนื้อทราย อาวุธจักรและตรีศูล พาหนะนกยูง

งานบุญสงกรานต์ เป็นบุญของชาวอีสานที่ได้มีการคำนวณหาวันอธิบดี วันธงชัย วันอุบาทว์ และวันโลกาวินาศ ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีแต่โบราณว่าถ้าจะทำการมงคลใด ๆ แล้วมักนิยมกระทำในวันอธิบดี และวันธงชัยซึ่งถือเป็นวันมงคล ส่วนวันอุบาทว์และวันโลกาวินาศถือเป็นวันอัปมงคล โดยคำนวณหาวันอธิบดีได้แล้วจึงหาวันอื่น ๆ วิธีการคำนวณ คือ วันอธิบดี ให้ตั้งพุทธศักราชลงแล้วหารด้วย 7 เหลือเศษเท่าไร เศษนั้นเป็นวันอธิบดีโดยเศษ 1 เป็นวันอาทิตย์ เศษ 2 เป็นวันจันทร์ เศษ 3 เป็นวันอังคาร เศษ 4 เป็นวันพุธ เศษ 5 เป็นวันพฤหัสบดี เศษ 6 เป็นวันศุกร์ ถ้าหารลงตัวไม่มีเศษเป็นวันเสาร์ ส่วนการคำนวณหาวันธงชัย คำนวณโดยให้ตั้งเลขวันอธิบดีของปีนั้น ๆ แล้วเอา 3 คูณ 2 บวก และหารด้วย 7 เศษเท่าไร เศษนั้นเป็นวันธงชัย วันอุบาทว์ ให้ตั้งเลขวันอธิบดีของปีนั้น ๆ แล้วเอา 3 คูณ 1 บวก และหารด้วย 7 เศษเท่าไร เหลือเศษนั้นเป็นวันอุบาทว์ และการคำนวณหาวันโลกาวินาศ ให้ตั้งเลขวันอธิบดีของปีนั้น ๆ แล้วเอา 2 บวก และหารด้วย 7 เหลือเศษเท่าไร เศษนั้นเป็นวันโลกาวินาศ

เมื่อคำนวณหาวันอธิบดี วันธงชัย วันอุบาทว์ และวันโลกาวินาศแล้ว ชาวอีสานยังได้มีการคำนวณจำนวนนาคให้น้ำเพื่อต้องการทราบจำนวนนาคให้น้ำ โดยชาวอีสานมีวิธีการคำนวณ คือ เมื่อคำนวณได้วันอธิบดีแล้วจึงเอาวันอธิบดีคูณด้วย 5 บวกด้วย 3 และหารด้วย 7 เหลือเศษเท่าใดจึงเป็นจำนวนตัวนาคที่ให้น้ำ นอกจากนั้นชาวอีสานยังคำนวณหาเกณฑ์จำนวนฝนตก โดยมีปริมาณเทียบเป็นห่าและมีเขตบริเวณพื้นที่ที่ฝนตก คือ เขาจักรวาล ป่าหิมพานต์ มหาสมุทร และโลกมนุษย์ ซึ่งมีเกณฑ์กำหนดไว้ คือ ถ้าวันอธิบดีเป็นวันอังคารฝนตกทั้งหมด 300 ห่า ถ้าเป็นวันอาทิตย์หรือวันเสาร์ฝนตกทั้งหมด 400 ห่า ถ้าเป็นวันจันทร์หรือวันพฤหัสบดีฝนตกทั้งหมด 500 ห่า ถ้าเป็นวันพุธหรือวันศุกร์ฝนตกทั้งหมด 600 ห่า ซึ่งเป็นจำนวนมากที่สุดและเมื่อต้องการทราบว่าจำนวนน้ำฝนตกที่เขตบริเวณพื้นที่ใด ชาวอีสานได้แบ่งจำนวนน้ำฝนที่ตกทั้งสิ้นออกเป็น 10 ส่วน โดยกำหนดให้เป็นตกในโลกมนุษย์ 1 ส่วน ตกในมหาสมุทร 2 ส่วน ตกในป่าหิมพานต์ 3 ส่วน และตกในเขาจักรวาล 4 ส่วนตามลำดับ เช่น หากจำนวนน้ำฝนรวมเป็น 400 ห่า แบ่งออกเป็นจำนวนฝนตกในโลกมนุษย์ 40 ห่า ตกในมหาสมุทร 80 ห่า ตกในป่าหิมพานต์ 120 ห่า และตกในเขาจักรวาล 400 ห่า นอกจากนั้นแล้วงานบุญสงกรานต์ยังเป็นบุญที่ชาวอีสานยังได้มีการคำนวณหาเกณฑ์ธัญญาหาร ซึ่งมีอยู่ 4 อย่างโดยเรียงตามลำดับเศษที่คำนวณได้ คือ เศษ 1 ชื่อลาภะได้ 10 เสีย 1 เศษ 2 ชื่อวิบัติได้กึ่งเสียกึ่ง เศษ 3 ชื่อปัจฉิมได้ 1 เสีย 5 เศษ 4

ชื่อปัจฉิมได้ 1 เสีย 5 เศษ 5 ชื่อวิบัติได้กึ่งเสียกึ่ง เศษ 6 ชื่อลาภะได้ 10 เสีย 1 และเศษ 7 ชื่อปาปะได้ 1 เสีย 10 ส่วนเกณฑ์ธาราธิคุณมี 4 ราศี หมายถึง กองธาตุทั้งสี่ ถ้าตกราศีเตโชหรือธาตุไฟ หมายถึง น้ำน้อย ราศีวาโยหรือธาตุลม หมายถึง น้ำน้อย ราศีปถวีหรือธาตุดิน หมายถึง น้ำงามพอดี และราศีอาโปหรือธาตุน้ำ หมายถึง น้ำมาก

บุญสงกรานต์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีกิจกรรมหลัก คือ การสรงน้ำพระพุทธรูป กราบไหว้ระลึกคุณพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่ยังมีชีวิตอยู่ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ การสรงน้ำพระพุทธรูปเริ่มในวันที่ 12 เมษายน โดยมีพระสงฆ์และชาวบ้านร่วมกันสร้างหอพระพุทธรูป ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งทำความสะอาดขัดสีพระพุทธรูปทั้งเล็กและใหญ่ เสร็จแล้วเอาพระพุทธรูปมารวมกันที่หอสร้างไว้ จากนั้นเวลาประมาณ 15.00 น. พระสงฆ์ตีกลองเป็นสัญญาณบอกชาวบ้านว่าทางวัดนำพระพุทธรูปลงไว้ที่พอพระพุทธรูปแล้ว ชาวบ้านจึงเตรียมน้ำอบน้ำหอมมาครัวเรือนละ 1 ขันหรือ 1 หาบตามที่สะดวกมารวมกันที่หน้าหอพระพุทธรูป จากนั้นเวลาประมาณ 16.00 น. ทายกทายิกานิมนต์พระสงฆ์มาบริเวณพิธี ผู้นำชาวบ้านนำเครื่องสักการะกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยและอาราธนาศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วนำชาวบ้านสรงน้ำพระพุทธรูป วันต่อมาชาวบ้านจึงเล่นกันอย่างสนุกสนานรื่นเริง เพื่อให้เกิดความชุ่มเย็นบรรเทาความร้อนระอุของแสงแดดในกลางเดือนเมษายน และรื่นเริงในโอกาสวันพบญาติของหมู่บ้าน มีการพบปะสังสรรค์กันระหว่างเครือญาติอย่างสนุกสนานและอบอุ่น ในเวลากลางวันหรือเวลาเย็นจะจัดพิธีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้มีอาวุโสในวงศ์ตระกูล โดยลูกหลานที่มาจากต่างจังหวัดหรือต่างถิ่นที่ไปทำมาหากิน จะมารวมกันในวันสงกรานต์ร่วมทำพิธีรดน้ำดำหัว เพื่อขอพรและมีการผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้าให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในวงศ์ตระกูล หลังจากการรดน้ำดำหัวเสร็จแล้วผู้เฒ่าผู้แก่จะกล่าวให้พรแก่ลูกหลานที่มาร่วมพิธีให้มีความสุขความเจริญ ทำมาหากินสะดวกสบาย อยู่ดีมีสุขตลอดปีและตลอดไป หลังจากนั้นจะมีการร่วมรับประทานอาหารระหว่างเครือญาติอย่างอบอุ่น และเป็นกันเองตามบรรยากาศของครอบครัว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 136 การแห่ต้นดอกเงินในงานบุญสงกรานต์

เดือนหกหรือเดือนพฤษภาคม บุญบั้งไฟ เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำกันในเดือนหกเป็นการทำบุญระลึกถึงพระพุทธเจ้าและทำบุญบั้งไฟเพื่อบูชาแถนเพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาล รวมทั้งให้มีความอุดมสมบูรณ์เมื่อเริ่มต้นฤดูกาลทำนาทำไร่ ประเพณีบุญบั้งไฟหรือ "บุญเดือนหก" ของตำบลโนนศิลาเลิงจัดขึ้นที่บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 เป็นประจำทุกปี โดยมีกำหนดการทำบุญ 2 วัน คือ วันแรกเป็นวันรวมหรือ "วันโฮม" ซึ่งเป็นวันเตรียมงาน วันที่สองเป็นวันแห่และจุดบั้งไฟ การละเล่นในประเพณีบุญบั้งไฟถือได้ว่าเป็นงานบุญที่สนุกสนานที่สุดของชาวอีสาน ซึ่งมีคำพูดว่า "...ตกตาเล่นเล่นสาให้มันม่วน ตกตากวน กวนสาให้มันขุ่น กวนขุ่นแล้วชิวกุ้งหากซิงอม..."

เมื่อถึงวันรวมหรือ "วันโฮม" ชาวบ้านหนองคู หมู่ที่ 5 มีการจัดตกแต่งสถานที่และตกแต่งประดับประดาบั้งไฟซึ่งเรียกว่า "เอ้บั้งไฟ" คุ้มของตนให้สวยงาม พร้อมทั้งจัดเตรียมขบวนแห่บั้งไฟและเล่นเซิ้งบั้งไฟซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในงานบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ดังนั้นในงานบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองคูจึงมีคณะเซิ้งบั้งไฟมากมาย ซึ่งมีสมาชิกจำนวนประมาณ 5-8 คน โดยจุดประสงค์เพื่อจ่ายกาพย์เซิ้งหรือร่ายกาพย์เซิ้งขอบริจาคเงินดังกลอนเซิ้งที่ว่า "...หนทางงอเข้าเฮือนญาแม่ เฮือนญาแม่หลังใหญ่หลังสูง เฮือนญาลุงหลังสูงหลังใหญ่ ได้ยินไป่ลูกหลานมา

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ยาม ปีละญามหรือปีละครั้ง ตูข้อยจั่งมาจวบมาหา ตูข้อยมาแต่ปีละเทื่อ อย่าเปิดเบื่อพวกลูกพวกหลาน มาขอทานศรัทธาญาแม่ มาขอแผ่จัตตุปัจจัย ซิเอาไปให้ค่ากระดาษ ขอเงินบาทเป็นค่าขี้เจียบ่ทันเสียให้เขาจักอย่าง มีแต่หว่างไปเชื่อเขามา ส่วนราคาตั้งพันตั้งร้อย พวกตูข้อยจั่งได้มาหาจั่งได้มาขอพ่อขอแม่ ใจเผื่อแผ่เป็นศีลเป็นธรรม ข้อยจำนำเฮือนเจ้าหนึ่งบาท บ่พอขาดเงินหมื่นเงินแสน..." ซึ่งเมื่อผู้มีจิตศรัทธาบริจาคให้แล้วคณะเซิ้งบั้งไฟก็จะเซิ้งอวยพรให้ดังกลอนเซิ้งที่ว่า "...เพิ่นให้แล้วให้พรเพิ่นแน่ ให้ญาแม่อายุสุขี อย่าได้มีความเจ็บความไข้ ขอให้ได้สมปรารถนาทั้งข้าวปลาอย่าอึดอย่าอยาก มีหลายหลากหมากม่วงหมากมัน อัศจรรย์เต็มสวนญาแม่ ให้มีตั้งแต่ของที่ดีดี..." นอกจากนั้นแล้วในระหว่างเดินจากบ้านหลังหนึ่งไปยังอีกหลังหนึ่ง คณะเซิ้งบั้งไฟจะจ่ายกาพย์เซิ้งเป็นนิทานซึ่งเป็นที่นิยมในประเพณีบุญบั้งไฟ คือ ผาแดงนางไอ่ ดังกลอนเซิ้งที่ว่า "...ฟังเด้อฟังนิทานค่าวค่าว บาบุญท้าวภังคีเป็นกระรอก มัวแต่ปอกหมากไม้ตาสิ่งใส่นาง โชคลางย้ายนายพรานเขาสิลอบ เขาสิจอบฆ่าท้าวบ่สู้เมื่อดิ่ง สงสารเด่ภังคีสิมุดมอด บ่ได้กอดแจ่มเจ้านางไท้ไอ่คำ..."

ในวันแห่และจุดบั้งไฟ คณะเซิ้งได้มีการละเล่นเซิ้งบั้งไฟเพื่อร่วมขบวนแห่และเล่นเพื่อความสนุกสนานแก่ชาวบ้านที่มาร่วมงาน ดังกลอนเซิ้งที่ว่า "...โอละนอ สาวโอ่ละหน่อ อย่าฟ้าวหย่อว่าเซิ้งผิดครอง อดมาลองฟังไปสาก่อน จังเซิ้งบ่นบุญม่วนเฮฮา มาเฮามาศรัทธาพี่น้อง เจ้าล่องค่องสาวบ้านไทไกล บุญบั้งไฟบ้านเฮาเกินม่วน อย่าฟ้าวด่วนเว้าบ่าวนำทางฟ้าวเด้อนางถ้าชายสาก่อน แม่ลูกอ่อนอุ้มลูกมาฟัง โอมจังงังสาวซังพวกฟ้อน ย้อนเฮาย้อนเฮาโห่เฮาโฮ กินเหล้าโทสุราแต่เก่า ฟ้อนหลายเล่าจนว่าแขนลา หาเหล้ามาศรัทธาจักจอก ไหอยู่ขอกแพงไว้ให้ไผ..." ซึ่งนอกจากการเล่นเซิ้งร่วมขบวนแห่แล้ว คณะเซิ้งยังได้เซิ้งไปตามบริเวณวัดเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านที่มาชมการแห่บั้งไฟดังกลอนเซิ้งที่ว่า "...สาวบ้านใด๋กระโปรงใหม่ใหม่ ปั้นท้ายใหญ่ใหญ่เจ้าอยู่บ้านใด๋ มากับไผจักคนพวกหมู่ เจ้ามีคู่นอนซ้อนหรือยัง เจ้าอย่ามาบังบอกมาเด้ออุ่น แก้มจุ่นพุ่นบอกพี่โดยดี เจ้าอย่ามีความตั๋วความหลอก ให้เจ้าบอกตั้งแต่ความจริง เจ้ามีหวังกับไผหรือบ่ พ่อกับแม่พี่น้องทังหลาย ยังสำบายสู่คนตี้หล้า ให้เจ้าว่าบอกพี่โดยดี แต่งโตดีกระดัดกระด้อ พี่มาพ้อนึกชอบขอบใจ เป็นจั๋งใดสำหรับทางอุ่น แก้มจุ่นพุ่นมักพี่บ่นอหรือเจ้ารอผู้ใด๋น้องหล้าหรือเจ้าถ้าผู้บ่าวบ้านไกล อย่าเสียใจสำหรับพี่เซิ้ง พี่ถามเบิ่งตามประเพณี..." เมื่อถึงเวลาจุดบั้งไฟชาวบ้านต่างไปรวมกันที่บริเวณร้านจุดบั้งไฟซึ่งเรียกว่า "ค้างบั้งไฟ" คณะเซิ้งยังได้มีการละเล่นเซิ้งบั้งไฟเพื่อบอกบั้งไฟของคุ้มหรือหมู่บ้านตนเอง ดังคำกลอนเซิ้งที่ว่า "...ขึ้นเด้อหล้าเอย อย่าได้เสียแฮงสร้าง บุป่ารอดหาหาง อย่าได้เสียแฮงสร้าง บุป่ายางหาด่วนให้นางผ่านขึ้นฟ้าเมื่อเข้าสู่พรหม อยู่ได้ลงมากั้วดินดอนซุแตก เมื่อเขาแบกขึ้นค้างนางหล้าเฮียงหงวย ให้บางทวนทงขึ้นเมือเทิงเกิ่งเติ่ง ขึ้นเมือเทิงหมอกฟ้าเพลตุ้มจั๋งค่อยลง ให้เจ้าโก่งโค่งโน้งให้คนโห่แหน

นำ..." นอกจากนั้นในวันแห่และจุดบั้งไฟยังมีการฟ้อนกลองยาวประยุกต์ ประกอบขบวนแห่บั้งไฟ ซึ่งเป็นการบรรเลงกลองยาวประกอบดนตรีสากล มีท่ารำที่ลอกเลียนแบบมาจากอาชีพและกิจวัตรประจำวันของชาวบ้าน เช่น ท่าตกกล้า ท่าถอนกล้า ท่าดำนา ท่าเกี่ยวข้าว ท่าล้างมือ ท่าเช็ดมือ เป็นต้น การฟ้อนกลองยาวประยุกต์ทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมขบวนแห่มีความสนุกสนานมีความสามัคคี ซึ่งชาวบ้านหนองคูได้ยึดถือปฏิบัติในการทำบุญบั้งไฟเป็นประจำทุกปี เพื่อทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประชาชนพลเมืองของหมู่บ้านและความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝนและข้าวกล้าในนา

ปัจจุบันชาวบ้านหนองคู และหมู่บ้านใกล้เคียงที่นำบั้งไฟเข้าแข่งขันนิยมใช้ท่อพลาสติกทำบั้งไฟและเทคนิคการทำ ที่สามารถควบคุมอันตรายจากการระเบิดของบั้งไฟได้ โดยใช้ฐานจุดบั้งไฟหรือ "ค้างบั้งไฟ" บริเวณทุ่งนาด้านทิศใต้ของโรงเรียนหนองคูวังเดือนห้า เมื่อการแห่บั้งไฟเสร็จสิ้นหลังจากพระสงฆ์ฉันท์ภัตตาหารเช้าแล้วจึงได้เริ่มการจุดบั้งไฟ หากบั้งไฟใดขึ้นสูงจนไม่สามารถมองเห็นได้และกรรมการผู้จับเวลาระบุว่าขึ้นสูงจนหายไปจากสายตาก็ถือได้ว่า "ขึ้นสูงที่สุด" การละเล่นของชาวบ้านหนองคูถือว่าบุญบั้งไฟ คือ "บุญเล่นบุญกิน" ซึ่งชาวบ้านจะดื่มกินอย่างรื่นเริงโดยในระหว่างงานบุญจะปรากฏให้เห็นคนเมาสุราอยู่ทั่วไป แสดงให้เห็นถึงความสุข ความอุดมสมบูรณ์ ความสนุกสนานในการทำบุญบั้งไฟของแต่ละปี สำหรับค่าใช้จ่ายในการทำบุญบั้งไฟชาวบ้านหนองคูได้มีการรวบรวมเงิน เพื่อสมทบในการทำบุญเป็นส่วนรวมเป็นรายครอบครัว ๆ ละประมาณ 50-100 บาท ตามข้อตกลงของที่ประชุม สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการมอบรางวัลขบวนแห่สวยงามและบั้งไฟ ส่วนค่าใช้จ่ายของแต่ละครอบครัวเฉลี่ยประมาณอย่างน้อยครอบครัวละ 1,000 บาท เมื่อรวมโดยประมาณแล้วค่าใช้จ่ายเงินในการทำบุญบั้งไฟของบ้านหนองคูแต่ละปีนับว่าสิ้นเปลือง แต่สำหรับความคิดความพอใจของชาวบ้านหนองคูแล้วถือว่าคุ้มค่าและภูมิใจในการอนุรักษ์งานประเพณีตามฮีตสิบสองกับการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม และความอุดมสมบูรณ์ ความสมัครสมานสามัคคีของผู้นำกับชาวบ้าน

เดือนเจ็ดหรือเดือนมิถุนายน บุญซำฮะหรือบุญชำระ ชาวอีสานเรียกว่า "บุญเบิกบ้าน" นิยมทำกันในเดือนเจ็ด บุญซำฮะ คือ บุญชำระล้างสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่หมู่บ้าน ทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่อยู่เย็นเป็นสุขเกิดโจรผู้ร้ายฆ่าฟันรันแทงผู้คนวัวควายล้มตายเพราะผีเข้าหมู่บ้านมีเหตุเภทภัยต่าง ๆ จึงทำบุญชำระล้างสิ่งที่ทำให้เกิดเภทภัยที่เป็นอัปมงคลให้หมดไป มูลเหตุที่มีการทำบุญซำฮะมีเรื่องเล่าว่าครั้งพุทธกาลที่เมืองไพสาลีได้เกิดทุพภิกขภัย ข้าวยากหมากแพงเพราะฝนแล้ง ผู้คนล้มตายเป็นอันมากเนื่องจากความอดอยากและเกิดอหิวาตกโรคบ้านเมืองจึงเต็มไปด้วยซากศพ ชาวเมืองจึงพากันไปอาราธนาพระพุทธเจ้าให้มาระงับเหตุเภทภัย พระพุทธเข้าจึงเสด็จจากเมืองราชคฤห์พร้อมพระภิกษุ 500 รูปไปยังเมืองไพสาลีโดยทางเรือ เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงบังเกิดฝนตกห่าใหญ่น้ำท่วมพื้นดินขึ้นถึงหัวเข่าพัดเอาซากศพ

ลอยไปตามน้ำ พระองค์จึงให้พระอานนท์เรียนพระคาถาแล้วโปรดให้พระอานนท์ไปสวดมนต์ภายในกำแพงเมืองพร้อมกับนำบาตรน้ำมนต์ของพระองค์ไปประพรมจนทั่วเมืองด้วย บังเกิดให้ชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จึงมีประเพณีทำบุญซำฮะตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ก่อนถึงวันงานบุญ ชาวบ้านจะช่วยกันปลูกสร้างปะรำหรือ “ผาม” ขึ้นกลางหมู่บ้านหรือที่ใดที่หนึ่งตามที่เห็นเหมาะสม มีต้นกล้วยผูกที่เสาปะรำทั้งสี่มุม เตรียมอาสนะสงฆ์ กรวดทรายที่นำไปจากบ้านเรือนของชาวบ้านทุกคน และหลักไม้ไผ่แปดหลักพร้อมเครื่องไทยทาน น้ำพระพุทธมนต์ ฝ้ายผูกแขนให้ครบทุกคนในหมู่บ้าน และเทียนเวียนหัว (เทียนยาวขนาดวัดรอบศีรษะ) ครอบครัวละเล่ม แล้วนิมนต์พระสงฆ์ตั้งแต่ 4-9 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ใช้หญ้าคามัดเป็นกำจุ่มประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้ชาวบ้าน คนเฒ่าคนแก่ผูกแขนด้วยฝ้ายผูกแขนให้ชาวบ้านโดยทั่วกัน เสร็จแล้วหว่านกรวดหว่านทรายไปตามละแวกบ้าน เอาหลักทั้งแปดหลักที่เตรียมไว้ไปตอกไว้ในทิศทั้งแปด และวงด้วยสายสิญจน์รอบหมู่บ้านด้วยถือว่าเป็นการป้องกันเสนียดจัญไร แต่ถ้าสงสัยว่าชะตาหมู่บ้านขาดก็ทำพิธีตอกหลักบ้านหลักเมือง ถ้าสงสัยว่าบ้านเมืองเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อนอาจมีเทพยดาอารักษ์หวงแหน เป็นบ่อน้ำ เป็นป่าช้าหรือเป็นพื้นที่วัดมาก่อนก็จะทำพิธีถอนหลักบ้านหลักเมืองเสียก่อนจึงตอกหลักบ้านหลักเมืองใหม่ การทำบุญซำฮะมักทำกันสามคืนโดยมีการฟังพระสวดมนต์ทุกเย็นและถวายอาหารบิณฑบาตทุกเช้า วันรุ่งขึ้นและในวันสุดท้ายของบุญซำฮะนอกจากมีการถวายอาหารบิณฑบาตแล้ว ชาวบ้านจะนำสิ่งปฏิกูลเช่น ขยะมูลฝอย ตะกร้า หวดที่ชำรุดแล้ว เศษหม้อ เศษถ้วยชามที่แตก เป็นต้น ขนไปทิ้งนอกหมู่บ้านอีกด้วยหรือทำการเผาหรือฝังให้บริเวณบ้านสะอาดเรียบร้อย ถือว่าเป็นการนำสิ่งอัปมงคลออกจากบ้านเรือนจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากสิ่งเสนียดจัญไรโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง บุญซำฮะปรกติทำปีละครั้งแต่บางปีชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุขอาจเว้นไม่ทำบ้างก็ได้ นอกจากทำบุญซำฮะแล้วอาจมีการเลี้ยงผีปู่ตาและผีตาแฮกตามทุ่งนาก่อนลงมือทำนาด้วย เพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขและทำไร่ทำนาได้ผลดี

เดือนแปดหรือเดือนกรกฎาคม บุญเข้าพรรษา เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปด มูลเหตุที่มีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์เข้าพรรษาเรื่องมีอยู่ว่า ครั้งพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่เวฬุวันกลันทกะนิวาปะสถาน ณ เมืองราชคฤห์ มีพระสงฆ์พวกหนึ่งเรียกว่า “ฉัพพัคคีย์” เที่ยวไปมาตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝนไม่ได้หยุดพักเลย เมื่อคราวฝนตกแผ่นดินชุ่มด้วยน้ำฝน ก็เที่ยวเหยียบย่ำข้าวกล้าและหญ้าระบัดเขียวทั้งสัตว์เล็ก ๆ เป็นอันตราย ประชาชนทั่วไปพากันติเตียนว่าแม้แต่พวกเดียรถีย์ปริพาชกเขายังหยุด ที่สุดแม้นกยังรู้จักทำรังอาศัยบนยอดไม้หลบหลีกฝน แต่พระสมณศากยะบุตรทำไมจึงเที่ยวอยู่ได้ทั้งสามฤดูเหยียบหญ้าและต้นไม้ที่เป็นของมีชีวิตอยู่ ทั้งทำสัตว์ทั้งหลายให้ตายเป็นอัน

มากเช่นนี้ เมื่อพระภิกษุทั้งหลายได้ยินคำตำหนิติเตียนเช่นนั้นจึงนำความขึ้นกราบทูลพระพุทธเจ้า จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์จำพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือนแปด ถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบเอ็ด ซึ่งเรียกว่า “พรรษาแรก” แต่ถ้าพระภิกษุรูปใดไม่สามารถเข้าพรรษาได้ตามกำหนดดังกล่าว อาจเข้าพรรษาตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือนเก้าเป็นต้นไปจนครบ 3 เดือนก็ได้ซึ่งเรียกว่า “พรรษาหลัง” ในระหว่างเข้าพรรษาให้พระภิกษุอยู่ในวัดแห่งเดียว ไม่อนุญาตให้ไปพักแรมที่อื่นตลอด 3 เดือน ถ้าพระภิกษุเที่ยวไปกลางพรรษาหรืออธิษฐานจำพรรษาแล้วอยู่ครบ 3 เดือนไม่ได้ ต้องอาบัติเว้นแต่มีเหตุจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ สหธรรมิก ผู้มีธรรมอันร่วมกันหรือบิดามารดาป่วยไปเพื่อรักษาพยาบาล สหธรรมิกกระสันจะสึกไปเพื่อระงับ มีกิจสงฆ์เกิดขึ้น เช่น วิหารชำรุดไปเพื่อปฏิสังขรและทายกบำเพ็ญกุศล ส่งมานิมนต์ไปเพื่อบำรุงศรัทธา แม้ธุระอื่นนอกจากนี้ที่เป็นกิจลักษณะอนุโลมตามนี้ก็ไปค้างที่อื่นได้ และการไปในกรณีดังกล่าวต้องกลับมาภายใน 7 วัน หมายความว่าไปได้ไม่เกิน 7 วันนั้นเอง ประเพณีให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษา คือ อยู่ในวัดแห่งเดียวไปค้างที่ไหนไม่ได้ 3 เดือน จึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเป็นต้นมา

ภาพประกอบ 137 ขบวนทอดถวายเทียนพรรษาของนักเรียนตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 138 ขบวนดนตรีบรรเลงทอดถวายเทียนพรรษาของนักเรียนตำบลโนนศิลาเลิง

การปฏิบัติตามฮีตสิบสองบุญเข้าพรรษาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ถือปฏิบัติ คือ มีการบอกกล่าวกันทางเสียงตามสายของหมู่บ้านเพื่อเตรียมทำบุญ เมื่อถึงวันทำบุญชาวบ้านไปร่วมทำบุญให้ทานถวายอาหารหวานคาว ดอกไม้ธูปเทียน ปัจจัยไทยทาน หมากพลู บุหรี่ ผ้าสบง หรือไตรจีวรถือเป็นผ้าจำนำพรรษาเพื่อถวายแด่พระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษา ในตอนเช้ามีการอาราธนาพระให้ศีลถวายภัตตาหาร ถวายกัณฑ์เทศน์และพระสงฆ์ให้พรเป็นเสร็จพิธี ชาวบ้านที่จำศีล 3 เดือนระหว่างอยู่จำศีลจะนุ่งขาวห่มขาว มีการปัดกวาด ทำความสะอาดวัดวาอาราม เป็นผู้นำในการสวดขับร้องสรภัญญะ นำคณะชาวบ้านไปทำบุญทอดเทียน ทำบุญทอดผ้าป่าวัดต่าง ๆ ที่เคยไปมาหาสู่กันในท้องถิ่นและห่างไกลตามญาติธรรม

เดือนเก้าหรือเดือนสิงหาคม บุญข้าวประดับดิน เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำขึ้นในเดือนเก้าเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “เผต” หรือญาติมิตรที่ตายไป มูลเหตุที่มีการทำบุญข้าวประดับดินมีเรื่องเล่าว่าครั้งพุทธกาลบรรดาญาติของพระเจ้าพิมพิสารกินของสงฆ์ตายแล้วเกิดเป็นเปรต เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุแล้วมิได้ทรงอุทิศส่วนกุศลผลบุญไปให้บรรดาเปรตที่เป็นญาติเหล่านั้น เมื่อเปรตมิได้รับผลบุญเวลากลางคืนจึงพากันมาส่งเสียงน่ากลัวเพื่อขอส่วนบุญอยู่ใกล้กับพระราชนิเวศน์ พระเจ้า

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

พิมพิสารทรงได้ยินเช่นนั้นพอรุ่งเช้าจึงเสด็จไปทูลถามสาเหตุ พระพุทธเจ้าจึงทรงแจ้งสาเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบแล้วจึงถวายทานแล้วอุทิศส่วนกุศลซึ่งได้ทำไปให้เปรต ตั้งแต่นั้นมาบรรดาเปรตเหล่านั้นไม่มารบกวนอีกเพราะเปรตที่เป็นญาติได้รับผลบุญแล้ว ชาวอีสานจึงถือเอามูลนี้ทำบุญข้าวประดับดินติดต่อกันมา

ก่อนการทำบุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านได้มีการเตรียมอาหารทั้งคาวหวานและแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งสำหรับทำบุญถวายพระภิกษุสามเณร อีกส่วนหนึ่งสำหรับอุทิศให้ญาติที่ตายซึ่งห่อด้วยใบตองกล้วย พอเช้าวันรุ่งขึ้น คือ วันแรม 14 ค่ำเดือนเก้าตอนเช้ามืดเวลาประมาณ 04.00 น. ชาวบ้านจะนำอาหารหมากพลูบุหรี่ที่ห่อด้วยใบตองไปวางไว้ตามพื้นดิน บริเวณโบสถ์ ศาลา กิ่งไม้หรือต้นไม้ใหญ่ ๆ ในบริเวณวัด พร้อมกับจุดเทียนไว้และบอกกล่าวแก่เปรตให้มารับเอาของและผลบุญด้วย เสร็จพิธีอุทิศผลบุญส่งไปให้เปรตแล้วชาวบ้านจึงได้นำเอาอาหารที่เตรียมไว้ไปตักบาตร ถวายทานแด่พระภิกษุสามเณร มีการสมาทานศีลฟังเทศน์และกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับต่อไป

เดือนสิบหรือเดือนกันยายน บุญข้าวสาก เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายหรือเปรตอีกครั้งหนึ่งโดยมีเวลาห่างจากเวลาทำบุญข้าวประดับดิน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เปรตต้องกลับไป ณ ที่อยู่ของตน มูลเหตุของการทำบุญข้าวสากมีเรื่องเล่าไว้ในธรรมบทว่ามีบุตรชายกฎุมพีผู้หนึ่งเมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้วแม่ได้หาหญิงผู้มีอายุและตระกูลเสมอกันให้มาเป็นภรรยาแต่อยู่ด้วยกันหลายปีไม่มีบุตร แม่จึงหาหญิงอื่นให้เป็นภรรยาอีก ต่อมาเมียน้อยมีลูกเมียหลวงอิจฉาจึงคิดฆ่าทั้งลูกและเมียน้อยเสีย ฝ่ายเมียน้อยเมื่อก่อนตายก็คิดอาฆาตเมียหลวงไว้ ชาติต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นแมว อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นไก่แมวจึงกินไก่และไข่ ชาติต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นเสืออีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นกวาง เสือถึงกินกวางและลูก ชาติสุดท้ายฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นคน อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นยักษิณี พอฝ่ายเป็นคนแต่งงานคลอดลูก นางยักษิณีจองเวรได้ตามไปกินลูกถึงสองครั้ง ต่อมามีครรภ์ครั้งที่สามนางได้หนีไปอยู่กับพ่อแม่ของตนพร้อมกับสามี เมื่อคลอดลูกเห็นว่าปลอดภัยแล้วจึงพร้อมด้วยสามีและลูกกลับบ้านพอดีนางยักษิณีมาพบเข้าจึงไล่นาง สามี และลูก นางจึงพาลูกหนีไปพร้อมสามีเข้าไปยังเชตวันมหาวิหารซึ่งพอดีพระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงธรรมเทศนาอยู่ นางและสามีจึงนำลูกน้อยไปถวายขอชีวิตไว้ นางยักษิณีเข้าไปในเชตวันมหาวิหารไม่ได้เพราะเทวดากางกั้นไว้ พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์ไปเรียกนางยักษ์เข้ามาฟังธรรมเทศนา พระองค์ทรงสั่งสอนไม่ให้พยาบาทจองเวรกันแล้วถึงโปรดให้นางยักษ์ไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษ์นี้มีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ปีไหนฝนจะตกดีหรือไม่ดีจะแจ้งให้ชาวเมืองได้รับทราบ ชาวเมืองให้ความนับถือมากจึงนำอาหารไปส่งนางยักษ์อย่างบริบูรณ์โดยสม่ำเสมอ นางยักษ์ได้นำเอาอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็น

สลากภัตแด่พระภิกษุสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสานถือการถวายสลากภัตหรือบุญข้าวสากนี้เป็นประเพณีสืบมา เมื่อถึงวันทำบุญข้าวสากนอกจากนำข้าวสากไปถวายพระภิกษุสงฆ์และวางไว้บริเวณวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านจะเอาอาหารไปเลี้ยงนางยักษ์หรือผีเสื้อนาในบริเวณนาของตนซึ่งเรียกว่า “ผีตาแฮก”

การทำบุญเดือนสิบ หรือบุญข้าวสากของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ถือปฏิบัติ คือ ก่อนถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบ ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารหวานคาวสำหรับทำบุญตักบาตรถวายทานแด่พระภิกษุสามเณรและจัดทำข้าวสากเป็นห่ออาหาร ที่จะนำไปทำบุญให้แก่ผีตาแฮกบรรพบุรุษที่รักษาไร่นาของตน โดยจะนำข้าวปลาอาหาร ผลไม้ น้ำอ้อย น้ำตาล และหมากพลูบุหรี่ห่อใส่ใบตองกล้วยให้ส่วนปลายไขว้กันจัดใส่ภาชนะแยกต่างหากจากอาหารถวายพระ เมื่อถึงเวลาเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบ ชาวบ้านจะไปรวมกันทำบุญตักบาตร ถวายทานแด่พระสงฆ์ มีการสมาทานศีล พระสงฆ์ให้ศีลให้พรกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลผีบรรพบุรุษ ผีไร่ผีนาเป็นเสร็จพิธีทำบุญที่วัด ต่อจากนั้นจึงนำเอาข้าวสากที่ห่อไปวางห้อยตามต้นไม้ในบริเวณวัดและไปห้อยตามต้นไม้ใหญ่ในทุ่งนาของตนเอง พร้อมทั้งบอกกล่าวให้ผีนามารับส่วนบุญที่อุทิศไปให้และบอกกล่าวให้ดูแลรักษาข้าวกล้าในนาให้เจริญงอกงามมีความอุดมสมบูรณ์เป็นเสร็จพิธี

เดือนสิบเอ็ดหรือเดือนตุลาคม บุญออกพรรษา เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบเอ็ด มูลเหตุที่มีบุญออกพรรษาเนื่องจากพระภิกษุสามเณรได้ร่วมกันอยู่ที่วัดใดวัดหนึ่งโดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งจะไปค้างคืนหรือจำวัดที่อื่นไม่ได้เป็นเวลาสามเดือนพอดี พระสงฆ์จึงได้ทำพิธีออกวัสสาปวารณาดังกล่าวรวมทั้งภายหลังออกพรรษาแล้วพระภิกษุสามเณรส่วนมากมักแยกย้ายกันไปในที่ต่าง ๆ ได้ตามใจชอบ และพระภิกษุสามเณรบางรูปอาจลาสิขาบท เมื่อถึงวันก่อนที่พระภิกษุสามเณรและแยกย้ายกันไปเช่นนี้ชาวบ้านจึงถือเป็นโอกาสทำบุญถวายภัตตาหารและบริขารต่าง ๆ แด่พระภิกษุสามเณรที่วัดเป็นพิเศษ เพราะภายหลังวันออกพรรษาแล้วจะหาโอกาสที่พระภิกษุสามเณรอยู่พร้อมเพรียงกันเช่นนี้ยาก และในวันออกพรรษานี้อากาศเริ่มสดชื่นเย็นสบายเนื่องจากฝนเริ่มตกน้อยลง อากาศจวนเริ่มเข้าฤดูหนาว การคราดไถตกกล้าหว่านดำนาเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านจึงหมดภาระในการทำไร่ทำนาไปช่วงหนึ่ง ทั้งข้าวกล้าในนากำลังเขียวชอุ่มและเริ่มออกรวง อากาศแจ่มใสทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีความสุขสบายกายสบายใจ จึงถือโอกาสทำบุญในวันออกพรรษานี้โดยพร้อมเพรียงกัน

ตอนเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบเอ็ด ชาวบ้านจะนำเอาอาหารหวานคาว เครื่องไทยทานไปรวมกันที่วัด มีการตักบาตรและถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรรวมทั้งสมาทานศีล พระสงฆ์ให้ศีลให้พรและเทศนา 1 กัณฑ์เป็นเสร็จพิธีเวลาเช้า พอถึงค่ำชาวบ้านจะมารวมกันที่วัดอีกครั้งเพื่อทำพิธีเวียนเทียน ก่อนการเวียนเทียนพระสงฆ์จะจะให้ศีลพร้อมทั้งเป็นผู้นำ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ในการเวียนเทียนรอบอุโบสถหรือศาลา 3 รอบ แล้วนำธูปเทียนไปวางที่หอประทีปที่ทำไว้ภายในวัด ชาวบ้านจะนำธูปเทียนไปจุดให้แสงสว่างไว้ตามกำแพงวัดและกำแพงโบสถ์ ภายในหมู่บ้านทุกครัวเรือนมีการจุดธูปเทียนไหว้พระและจุดเทียนไว้ตามประตูเข้าบ้านอย่างสว่างไสว

เดือนสิบสองหรือเดือนพฤศจิกายน บุญกฐิน เป็นบุญที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงกำหนดทำขึ้นในเดือนสิบเอ็ด มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐินมีเรื่องเล่าว่าในสมัยพุทธกาลมีพระภิกษุชาวเมืองปาฐา จำนวน 30 รูป พากันเดินทางจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร แต่เนื่องจากการเดินทางเป็นวันที่จวนใกล้กำหนดเข้าพรรษาทั้งหนทางระยะไกลและลำบากมาก พระภิกษุเหล่านั้นจึงไม่สามารถไปให้ถึงพระเชตวันมหาวิหารได้เนื่องจากถึงกำหนดวันเข้าพรรษาเสียก่อนจึงต้องหยุดจำพรรษาที่เมืองสาเกต พอออกพรรษาแล้วจึงพากันรีบไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่โดยเหตุที่หาทางไกลดังกล่าวและฝนตก จึงทำให้ผ้าจีวรของพระภิกษุเหล่านั้นเปียกน้ำและเปื้อนโคลนตมมาก พอไปถึงพระเชตวันมหาวิหารจึงพากันตรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทันที พระพุทธเจ้าทรงเห็นพระภิกษุที่มาเฝ้านุ่งห่มจีวรเปื้อนเปรอะและไม่มีจีวรที่จะใช้ผลัดเปลี่ยน เมื่อพระองค์ทรงเห็นความลำบากของพระภิกษุเช่นนั้น จึงพระพุทธบัญญัติให้พระภิกษุแสวงหาผ้าและรับผ้ากฐินได้มีกำหนด 1 เดือน นับแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบสองจึงมีประเพณีทอดกฐินสืบกันต่อมา

ก่อนถึงวันทอดกฐินชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาจะไปเลือกวัดที่ทอดกฐิน เมื่อหาได้แล้วจึงไปจองไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ทางวัดรู้ตัวและมีเวลาเตรียมรับรองในวันทอดรวมทั้งไม่เป็นการทอดกฐินซ้ำกันในวัดนั้นด้วย วัดที่จองส่วนมากเป็นวัดที่อยู่ในหมู่บ้านอื่นแต่บางทีเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ชาวบ้านจะทำบุญ เมื่อถึงวันทอดกฐินชาวบ้านหรือผู้จะทำบุญกฐินตระเตรียมองค์กฐิน ซึ่งสิ่งที่จำเป็นต้องมี ได้แก่ ผ้าไตรจีวรหรือ “ผ้าสามผืน” คือ สบง จีวร และสังฆาฏิ หรืออัฏฐบริขาร ได้แก่ ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิ ผ้าสบง สายรัดประคด มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ บาตร เข็มเข็มผ้า และมกรหรือเครื่องใช้กรองน้ำให้สะอาด นอกจากนี้อาจมีบริขารอื่น ๆ และเครื่องไทยทานสำหรับถวายพระ โดยมีการบอกบุญให้ญาติมิตรและผู้รู้จักคุ้นเคยให้มาร่วมทำบุญด้วย ก่อนนำองค์กฐินไปทอดมีการสมโภชด้วยมหรสพต่าง ๆ แล้วแต่เจ้าภาพจะจัด พอวันรุ่งขึ้นจึงเคลื่อนกระบวนออกเดินทางไปสู่วัดที่จะทอด ถ้าเป็นวัดอยู่ระยะทางไกลชาวบ้านมักเคลื่อนกระบวนเดินทางไปแต่เช้ามืดเพื่อให้ทันเวลา บางแห่งต้องเดินทางไปล่วงหน้าที่หมู่บ้านหรือวัดที่จะทอดกฐิน 1 คืน ขณะทำการทอดจะมีการแห่แหนกันคึกคักสนุกสนานและมีการร้องรำทำเพลงไปด้วย ได้เวลาทอดกฐินพระสงฆ์ลงโบสถ์ผู้ไปร่วมงานบุญชุมนุมกันแล้วจัดขบวนแห่ทำประทักษิณเวียนรอบโบสถ์ 3 รอบแล้วจึงเข้าโบสถ์ทำพิธีถวายผ้ากฐินและบริขารเป็นเสร็จพิธี

สถาบันพระมหากษัตริย์ศึกษาแห่งชาติ

การทอดกฐินของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมักมีการแปลงทางกฐิน คือ การปรับตกแต่งถนนหนทางที่ขบวนกฐินจะผ่านไปให้สะอาดเรียบร้อยสวยงาม เพื่อให้ขบวนแห่กฐินเดินไปด้วยความสะดวก ชาวบ้านเมื่อรู้ว่าจะมีกฐินมาทอดหมู่บ้านของตนก็จะพากันไปช่วยกันถากถางหนทางที่องค์กฐินจะผ่านและซ่อมแซมถนนหนทางให้เรียบร้อย เพราะถือว่าการทำกฐินผ่านนี้ได้กุศลแรงมาก ชาวบ้านถือว่าครอบครัวใดที่ทำบุญกฐินจะต้องมีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอ มีความร่วมมือร่วมใจสมัครสมานสามัคคีจากวงศาคณาญาติในการบริจาคเงินทอง สิ่งของ แรงกาย แรงใจร่วมกันเพราะเป็นบุญที่ต้องมีการเตรียมการยาวนาน ชาวบ้านถือโอกาสมาช่วยเตรียมการโดยมีความเชื่อว่าถ้ามีโอกาสได้ทำบุญช่วยงานแล้วจะได้กุศลแรงกล้า ผู้เป็นเจ้าภาพจะรับเลี้ยงอาหารการกินตลอดระยะเวลาเตรียมงานเพราะเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่

ส่วนคองสิบสี่นั้น เป็นจารีตที่ชาวอีสานและชาวตำบลโนนศิลาเลิงยึดถือปฏิบัติร่วมกันกับฮีตสิบสอง คือ หนึ่งผลผลิตที่ได้ให้เอาไปวัดก่อน สองล้อมรั้วบ้าน หมายถึงความสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ให้ต่างคนต่างอยู่ สามล้างเท้าแล้วจึงขึ้นเรือน สี่อย่าได้โลภให้อยู่ในปัจจัยสี่พอดี ห้าขอขมาผัวเมียถึงวันศีลห้าเหมือนที่พระผู้น้อยไปขอขมาพระผู้ใหญ่ คือ การขอขมากันและกันระหว่างผัวเมียลูก หกขอขมาเตาไฟไฟเปรียบเหมือนสิ่งที่บริสุทธิ์เจ็ดทำสะอาดร่างกายให้เรียบร้อยแล้วจึงเข้าที่นอน แปดลุกแต่เช้าเตรียมตักบาตรจังหัน เก้ายามพระสงฆ์เดินมาอย่าเหยียบเงา สิบของทานนั้นอย่าเป็นเดนหรือเศษ สิบเอ็ดให้นำดอกไม้และเทียนธูปไปวัดฟังธรรม สิบสองอย่าร่วมเพศเมื่อวันศีลและวันสำคัญ สิบสามถึงเดือนห้าหรือเมษายนให้ขอขมาพ่อแม่ทั้งคนเฒ่าคนแก่ และสิบสี่ให้ขอขมาเทวดาอารักษ์ ชาวอีสานถือว่าหากใครทำตนได้ตามฮีตสิบสองคองสิบสี่จะเป็นผู้มีบุญเพราะเป็นคนรู้แนวประพฤติปฏิบัติตน

จะเห็นได้ว่า ศูนย์กลางแห่งศรัทธาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง คือ วัดกับการทำบุญบำรุงพุทธศาสนาตลอดทั้งปี การแสดงออกในประเพณีต่าง ๆ ในรอบปีจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความเชื่อของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่บ่งบอกคุณค่า อุดมการณ์ ตลอดจนบรรทัดฐานทางศีลธรรม ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันจึงย่อมเป็นธรรมดาที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การดำเนินชีวิตที่ถูกครอบงำโดยสังคมภายนอกส่งผลทำให้ชาวบ้านได้หันมาเอาอย่างวิถีชีวิตสมัยใหม่ ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อจึงอาจถูกละเลยอย่างขาดการเหลียวแล

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

บทที่ 3
สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้

สภาพสังคม เศรษฐกิจ

สังคมมนุษย์ได้สั่งสมประสบการณ์ของตนแล้วสร้างสรรค์เป็นวัฒนธรรมซึ่งสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ขึ้นอยู่กับพลัง 2 อย่าง คือ ประการแรก พลังต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง อันเป็นพลังที่จะผลักดันให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีความคิดริเริ่มประดิษฐ์สิ่งใหม่ ความขัดแย้ง การแข่งขัน การผสมผสานกลมกลืน และความร่วมมือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ประการที่สอง พลังที่ต่อสู้เพื่อการคงอยู่ ซึ่งประกอบด้วยการอบรมสั่งสอนทางสังคม อันเป็นพลังที่ชุมชนในระบบเดิม อบรมสั่งสอนให้สมาชิกในชุมชนเห็นดีเห็นงามยึดถือปฏิบัติและรักษาสภาพเดิมรวมทั้งการควบคุมทางสังคมอันเป็นมาตรการที่ชุมชนรุ่นเก่าสร้างและสั่งสมไว้ หากผู้ใดฝ่าฝืนย่อมถูกลงโทษมากน้อยตามตัวบทกฎหมายตามจารีตประเพณีหรือความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น โดยพลังทั้งสองจะต่อสู้ขัดแย้งกันตลอดเวลา เมื่อพลังด้านใดมีบทบาทมากกว่าย่อมส่งผลให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขจึงถือเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความมั่นคงของสังคมได้เป็นอย่างดี (วิรัช วิวัชนิภาวรรณ. 2534 : 36-37) สภาพสังคมและเศรษฐกิจของตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต (2) ที่อยู่อาศัย (3) อาหารการกิน (4) ภาษา และ (5) ลักษณะสังคมของชุมชน

รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต

รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต เป็นสภาพการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ซึ่งประกอบด้วย (1) วิถีการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ (2) วิถีการดำเนินชีวิตด้านสังคม และ (3) วิถีการดำเนินชีวิตด้านวัฒนธรรม ดังนี้

วิถีการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ

ภาคอีสานมีลักษณะคล้ายพื้นที่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าภาคอื่น ๆ ประมาณ 1 ใน 3 ของพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมด ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงแบบลูกคลื่นแยกออกจากภาคกลางและภาคเหนืออย่างเด่นชัด ซึ่งเกิดจากการยกตัวของแผ่นดินทั้งสองด้าน คือ ด้านทิศตะวันตกและด้านทิศใต้เกิดขอบสูงบริเวณพรมแดนตามแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์เป็นสันแนวยาวต่อไปยังแนวเทือกเขาดงพญาเย็น ทำให้ลักษณะพื้นที่คล้ายแอ่งกะทะเอียงลาดลงสู่ตอนกลางของภาค จากนั้นที่ราบทั้งหมดจะเอียงลงสู่ทิศตะวันออกโดยสังเกตจากแนวลำน้ำต่าง ๆ ที่ไหลไปด้านทิศตะวันออกลงสู่แม่น้ำโขงในที่สุด ภาคอีสานแบ่งตามลักษณะภูมิประเทศออกได้

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

2 แอ่ง คือ แอ่งสกลนครอยู่ตอนเหนือของภาคมีเทือกเขาภูพานกั้นและแอ่งโคราชซึ่งอยู่ตอนล่างมีอาณาเขตกว้างใหญ่ตั้งแต่บริเวณอีสานใต้แถบลุ่มแม่น้ำมูล ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี รวมทั้งพื้นที่ทางภาคอีสานตอนกลางบริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำชี ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และยโสธร

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปในฤดูร้อนอากาศร้อนและแห้งแล้ง เนื่องจากเป็นจากเป็นบริเวณที่อยู่ห่างไกลทะเลและมีภูเขากั้นอยู่รอบด้านทำให้ลมทะเลเข้าไม่ถึง รวมทั้งเป็นเขตบริเวณกำบังฝน ฝนที่ตกส่วนใหญ่จึงเกิดจากพายุดีเปรสชั่นจากทะเลจีนใต้ด้านอ่าวตังเกี๋ย หากปีใดมีพายุดีเปรสชั่นน้อยจะทำให้เกิดความแห้งแล้ง กอปรกับลักษณะโครงสร้างดินเป็นทรายไม่เก็บน้ำ แม้ฝนตกก็ไม่สามารถให้ความชุ่มชื่นแก่ดินและพืชได้ นอกจากนี้พื้นที่บางแห่งดินมีสภาพเป็นกรดด่าง และดินเกลือ จึงทำให้เกิดอุปสรรคต่ออาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลัก แม้ว่าภาคอีสานจะมีพื้นที่กว้างใหญ่แต่ก็มีแม่น้ำลำธารจำนวนน้อย โดยแม่น้ำที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม และลำน้ำสาขา ได้แก่ ลำเซ ลำน้ำพอง ลำน้ำปาว เนื่องด้วยเกิดปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำต่อมาจึงมีโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเกิดขึ้นทั้งในระดับอำเภอและหมู่บ้านทั่วภาคอีสานเพื่อใช้ในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในอดีตซึ่งมีอาชีพทำการเกษตรแบบพึ่งพาอาศัยน้ำฝนและมีการเพาะปลูกแบบยังชีพ รวมทั้งประกอบอาชีพเสริมในช่วงว่างจากฤดูทำนา เช่น ทอผ้า เลี้ยงสัตว์และทำหัตถกรรม ได้พัฒนามาเป็นแบบพึ่งพาตนเองก่อให้เกิดอาชีพและการทำมาหากินหลากหลาย ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิถีการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย (1) การประกอบอาชีพ (2) การถือครองที่ดิน (3) การถือครองสิ่งอำนวยความสะดวก (4) การเก็บออม (5) การกู้ยืมและการมีหนี้สิน

การประกอบอาชีพ

อาชีพหลัก

การทำนา ในอดีตการทำนาถือได้ว่าเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ในช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้านการได้มาของที่ดินทำกินโดยเฉพาะที่นาได้มาโดยการจับจองป่าที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้านแล้วทำการบุกเบิกเป็นที่นา ผู้ที่มาก่อตั้งหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2423-2485 ซึ่งเป็นช่วงของการตั้งหมู่บ้านโนนศิลาเลิง บ้านสว่าง บ้านวังเดือนห้า บ้านหนองคูและบ้านสีสุกจึงมีที่ดินอยู่รอบหมู่บ้านซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “นาตีนบ้าน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านทิศเหนือที่ติดต่อกับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือ “หนองเลิง” และด้านทิศตะวันออกซึ่งติดต่อกับลำน้ำปาว ดังนั้น พื้นที่ด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นทำเลที่เหมาะสำหรับการทำนา ต่อมาจำนวนครัวเรือนและประชากรมีเพิ่มมากขึ้นการบุกเบิกที่ดินทำกินจึงมี

มากขึ้นตามลำดับส่งผลให้การบุกเบิกพื้นที่ป่าที่มีอยู่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงระยะเวลาไม่นาน ป่าโปร่งและป่าทึบรอบ ๆ หมู่บ้านและตำบลจึงถูกแผ้วถางเพื่อทำไร่ทำนา จนกระทั่งเมื่อมีการตั้งบ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2531 และการตั้งบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 ในปี พ.ศ. 2541 สภาพป่าของตำบลโนนศิลาเลิงจึงปรากฏให้เห็นเพียงต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนาเท่านั้น

ลักษณะของดิน สภาพดินของตำบลโนนศิลาเลิงส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากในช่วงฤดูฝน หากปีใดฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงชาวบ้านจะได้รับความเดือดร้อนมาก เนื่องจากต้องอาศัยน้ำฝนในการทำนาปีซึ่งเป็นการทำนาแบบพื้นบ้าน ต่อมาเมื่อเขื่อนลำปาวสร้างเสร็จและมีการสร้างคลองชลประทานระบายน้ำจากเขื่อนลำปาวผ่านเขตพื้นที่ตำบลโนนศิลาเลิง การทำนาของชาวบ้านจึงมีทั้งการทำนาปีซึ่งเป็นการทำนาแบบพื้นบ้านและการทำนาปรังซึ่งเป็นการทำนาแบบสมัยใหม่

รูปแบบการทำนา แต่เดิมนั้นการทำนาปีซึ่งถือเป็นการทำนาแบบพื้นบ้าน ชาวบ้านจะเริ่มเอาปุ๋ยใส่นาตั้งแต่วันขึ้น 3 ค่ำเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ โดยถือเป็นวันแรกเริ่มเอาปุ๋ยคอกใส่นา ต่อมาเมื่อมีการทำนาปรังซึ่งเป็นการทำนาแบบสมัยใหม่จึงเริ่มเอาปุ๋ยใส่นาราวเดือนพฤษภาคม การไถคราดนาปีด้วยแรงงานคนและควายจะเริ่มช่วงเดือนมิถุนายน แต่ปัจจุบันการไถคราดเปลี่ยนมาใช้รถไถนาเดินตามซึ่งส่งผลให้ควายสูญพันธุ์ไปจากหมู่บ้าน เมื่อไถคราดเตรียมดินเรียบร้อยแล้วจึงแบ่งพื้นที่นาส่วนหนึ่งเพาะพันธุ์ต้นกล้าข้าวหรือเรียกว่า “ตกกล้า” ซึ่งอยู่ราวเดือนกรกฎาคม ชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะเรียกพื้นที่นาส่วนที่แบ่งเพื่อตกกล้าว่า “ตากล้า” เมื่อต้นกล้าข้าวแข็งแรงจึงถอนกล้าซึ่งเรียกว่า “หลกกล้า” ไปปักดำ จากนั้นชาวบ้านจึงหว่านปุ๋ยเพื่อให้ข้าวมีผลผลิตต่อไร่สูง นาที่ปักดำข้าวกล้าเสร็จแล้วชาวบ้านจะควบคุมน้ำให้มีระดับโคนต้นข้าวและตกแต่งคันนาหรือ “คันแทนา” ไม่ให้น้ำรั่วไหล หากพื้นที่นาแห้งชาวบ้านจะวิดน้ำจากแหล่งที่อยู่ใกล้เคียงหรือใช้เครื่องยนต์รถไถนาเดินตามสูบน้ำเข้านา วัชพืชที่เกิดในนาข้าว ได้แก่ หญ้าชนิดต่าง ๆ ที่ขึ้นในนาข้าว เช่น หญ้าพุ่มพวง หญ้าก้องแขน หญ้าขี้นก หญ้ากก และหญ้าไข่เขียด เป็นต้น ชาวบ้านมีการกำจัดวัชพืชทั้งแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่ การกำจัดวัชพืชแบบพื้นบ้านชาวบ้านจะใช้วิธีถาง ถาก ถอน ไถ คราด และการเผา ส่วนการกำจัดวัชพืชแบบสมัยใหม่ชาวบ้านนิยมใช้สารเคมีคลุมหญ้าและปราบวัชพืชในนาข้าว โดยใช้สารเคมีหว่านคลุมวัชพืชหลังจากข้าวแตกใบขึ้นสูงประมาณ 5 เซนติเมตร ส่วนสารเคมีปราบวัชพืชชาวบ้านจะใช้ฉีดในข้าวซึ่งสารเคมีดังกล่าวมีวางขายตามท้องตลาดทั่วไป ศัตรูในนาข้าวมีอยู่หลายชนิด ได้แก่ หนอน เพลี้ย แมลง ปู หนู และหอยเชอรี่ซึ่งระบาดหนักและเป็นปัญหามากที่สุด

ชาวบ้านจะมีการกำจัดศัตรูในนาข้าวทั้งแบบพื้นบ้าน และแบบสมัยใหม่ การกำจัดแบบพื้นบ้านจะใช้วิธีกำจัดตามชนิดของศัตรูข้าว เช่น หากเป็นหนูชาวบ้านใช้กับดักหรือการล่าจับ หอยเชอรี่ใช้วิธีเก็บจากนาข้าวแล้วนำมาทุบด้วยไม้หรือตำด้วยครกมอง ส่วนการกำจัดศัตรูในนาข้าวแบบสมัยใหม่จะใช้สารเคมีฉีดป้องกันและกำจัด เช่น หนูและปูใช้วิธีการวางยาเบื่อ ชาวบ้านจะดูแลบำรุงรักษาข้าวทุกวันตั้งแต่เริ่มปักดำไปจนกระทั่งข้าวออกรวงเก็บเกี่ยวได้

ข้าวที่ออกรวงช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม จะเป็นข้าวเบา ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ข้าวดอ” ส่วนข้าวที่ออกรวงในช่วงเดือนธันวาคมเดือนมกราคมเป็นข้าวหนัก การเก็บเกี่ยวข้าวนาปีแต่เดิมนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้การช่วยเหลือแรงงานหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “การลงแขกเกี่ยวข้าว” เมื่อเพื่อนบ้านช่วยเหลือเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วผู้เป็นเจ้าของที่นาต้องไปช่วยเก็บเกี่ยวข้าวหมุนเวียนสับเปลี่ยนกันไป การลงแขกเกี่ยวข้าวถือเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านที่แสดงออกถึงความสามัคคี ปัจจุบันสภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป การลงแขกเกี่ยวข้าวจึงเป็นกิจกรรมที่กระทำในหมู่ญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านใกล้ชิดเท่านั้น เพราะชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเห็นว่ามีความสิ้นเปลือง เนื่องจากต้องจัดหาข้าวปลาอาหารเพื่อเลี้ยงดูเพื่อนบ้านที่มาช่วยเก็บเกี่ยวข้าว แต่เนื่องจากข้าวนาปีแตกกอใหญ่และมีลำต้นสูงชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังต้องพึ่งพาแรงงานคนเพราะสามารถเก็บเกี่ยวรวงข้าวได้ดี รวมทั้งฟางข้าวที่เหลือจากการนวดข้าวยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นอาหารของวัวได้ ชาวบ้านจึงจ้างแรงงานคนเก็บเกี่ยวข้าวค่าจ้างโดยเฉลี่ยประมาณวันละ 120 บาทต่อคนหรือเหมาเกี่ยวไร่ละ 500 บาท ข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วชาวบ้านจะมัดเป็นฟ่อนกองรวมกันไว้ จากนั้นชาวบ้านจึงใช้รถนวดข้าวซึ่งคิดค่าจ้างเหมาจ่ายตามจำนวนฟ่อนข้าวตามแต่จะตกลงกัน ส่วนชาวบ้านผู้ที่ไม่มีแรงงานช่วยเหลือเก็บเกี่ยวข้าวจะใช้การจ้างรถเกี่ยวพร้อมนวดประมาณไร่ละ 600 บาท การจ้างรถเกี่ยวพร้อมนวดแม้จะทำให้ประหยัดแรงงานแต่ต้องใช้ทุนสูง รวมทั้งฟางข้าวไม่สามารถนำไปเป็นอาหารสัตว์เลี้ยงจำพวกวัวได้และทำให้รวงข้าวหล่นเสียหายตามพื้นที่นา ข้าวเปลือกที่ได้จากการนวดก่อนที่จะนำไปจำหน่ายหรือสีเป็นข้าวสารชาวบ้านจะตากไว้เสียก่อนเพราะความชื้นทำให้ข้าวมีคุณภาพต่ำ ข้าวเปลือกที่ตากไว้นานเกินไปเมื่อนำไปสีจะทำให้เมล็ดข้าวแตกหัก การตากข้าวเปลือกชาวบ้านจะกระทำในช่วงเช้าโดยเกลี่ยเมล็ดข้าวตากบนเสื่อหรือผ้าใบพลาสติกให้หนาประมาณ 5 เซนติเมตรแล้วคอยกลับเมล็ดข้าวบ่อย ๆ เพื่อให้เมล็ดข้าวแห้งสม่ำเสมอมีความชื้นที่พอเหมาะประมาณ 12-14 เปอร์เซ็นต์ จากนั้นตอนค่ำจึงโกยข้าวมารวมเป็นกองแล้วใช้ผ้าใบคลุมเพื่อกันน้ำค้าง รุ่งเช้าวันใหม่จึงเกลี่ยตากแดดอีกครั้งทำติดต่อกันประมาณ 3-4 วันข้าวเปลือกจะแห้งตามที่ต้องการ ซึ่งชาวบ้านมีวิธีทดสอบโดยใช้ไม้บดเอาเปลือกข้าวออกหากผิวข้าวกล้องเรียบไม่เป็นขุยแสดงว่าข้าวแห้งดี ข้าวที่ได้จากการทำ

นาปีเมื่อนวดและตากแล้วชาวบ้านจะเก็บไว้โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งใช้สำหรับบริโภคในครอบครัว ส่วนที่สองเพื่อนำไปจำหน่าย และส่วนที่สามเก็บไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป ข้าวหากไม่ต้องการจำหน่ายเมื่อนวดเสร็จแล้วชาวบ้านจะเก็บไว้เพื่อรอราคาโดยเก็บที่ความชื้นประมาณ 12 เปอร์เซ็นต์ และไม่ผสมข้าวความชื้นสูงและต่ำเข้าด้วยกันเพราะทำให้ข้าวทั้งหมดเสื่อมคุณภาพ การเก็บรักษาข้าวส่วนใหญ่นิยมบรรจุกระสอบป่านหรือกระสอบปุ๋ยแล้วจึงนำขึ้นเก็บบนยุ้งฉางหรือ "เล้าข้าว" ที่สะอาดปราศจากแมลง นก และหนูรบกวน ยุ้งฉางที่ชำรุดชาวบ้านจะทำการซ่อมแซมทันที เพื่อให้มีความคงทนกันฝนได้และมีอากาศถ่ายเทได้ดีทำให้เมล็ดข้าวที่เก็บรักษาเสื่อมคุณภาพช้า

ส่วนการทำนาปรังซึ่งถือเป็นการทำนาแบบสมัยใหม่ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมไถพื้นที่นาด้วยรถไถนาเดินตามและรถไถนาขนาดใหญ่ เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวดินมีความแข็งและแห้งเกินกำลังของรถไถชนิดเดินตามจะไถได้ ชาวบ้านที่ไม่มีรถไถนาเป็นของตนเองจะใช้วิธีการจ้างรถไถนาของผู้อื่นซึ่งมีทั้งในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านอื่น โดยค่าจ้างรถไถนาเดินตามไร่ละ 300 บาท ใช้รถไถนาขนาดใหญ่ค่าจ้างประมาณไร่ละ 400 บาท ซึ่งราคาค่าจ้างอาจปรับสูงขึ้นตามราคาน้ำมัน เมื่อไถปรับพื้นที่นาเรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะไขน้ำจากคลองชลประทานซึ่งระบายน้ำจากเขื่อนลำปาวที่ผ่านกลางตำบลให้ไหลเข้าท่วมพื้นที่นา จากนั้นจึงหมักเมล็ดพันธุ์ข้าวหรือชาวบ้านเรียกว่า "หม่าข้าวปลูกหรือแช่ข้าวปลูก" โดยนำเมล็ดพันธุ์ข้าวบรรจุกระสอบป่านหรือกระสอบปุ๋ยแช่ลงในน้ำประมาณ 2-3 คืน จากนั้นนำขึ้นจากน้ำแล้วพักทิ้งไว้ประมาณ 4-7 วัน รดน้ำให้ชุ่มประมาณวันละ 3-4 ครั้ง เมื่อรากงอกจึงนำไปหว่านในพื้นที่นาให้เมล็ดพันธุ์ข้าวกระจายสม่ำเสมอกัน หากไม่มีทักษะการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวจะทำให้ต้นข้าวที่งอกมีระยะห่างหรือแน่นหนาเกินไปทำให้ได้ผลผลิตข้าวต่ำ ชาวบ้านจึงจ้างผู้มีทักษะในการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวประมาณไร่ละ 100-200 บาท เมื่อบำรุงต้นข้าวให้เจริญงอกงามโดยการใส่ปุ๋ยและรักษาระดับน้ำในพื้นที่นาจนได้ผลผลิตข้าวเหมาะแก่การเก็บเกี่ยว เนื่องจากข้าวนาปรังลำต้นเตี้ยทำให้การเก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานกระทำด้วยความลำบาก ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงนิยมจ้างรถเกี่ยวพร้อมนวดประมาณไร่ละ 600-700 บาท ข้าวเปลือกที่ได้จากการนวดก่อนนำไปจำหน่ายชาวบ้านจะตากไว้เสียก่อนเพราะความชื้นทำให้ข้าวมีคุณภาพต่ำ เมื่อได้ผลผลิตแล้วชาวบ้านจะแบ่งข้าวเป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรกจะเก็บไว้ทำพันธุ์ ส่วนที่สองจะนำไปจำหน่าย ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยมเก็บข้าวนาปรังไว้บริโภคเพราะเมื่อนำไปนึ่งแล้วไม่อ่อนนุ่มเหมือนข้าวนาปี

สถาบันวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 139 การไถนาปีด้วยรถไถนาเดินตาม

ภาพประกอบ 140 การไถนาปรังด้วยรถไถนาขนาดใหญ่

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเกษตรแห่งชาติ

ภาพประกอบ 141 การรักษาระดับน้ำข้าวนาปรัง

ภาพประกอบ 142 รวงข้าวนาปี

ภาพประกอบ 143 การเกี่ยวข้าวนาปี

ภาพประกอบ 144 ผลผลิตข้าวนาปี

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผลผลิตข้าวนาปีและข้าวนาปรังมีคุณภาพดีและจำหน่ายได้ราคา ได้แก่ พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกมีคุณภาพดี และมีการปฏิบัติดูแลบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี การเก็บเกี่ยวข้าวนาปีหากเป็นข้าวเบาเริ่มราวเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ส่วนข้าวหนักจะเก็บเกี่ยวราวเดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม โดยสังเกตได้จากสีเมล็ดข้าวเปลี่ยนเป็นสีฟางหรือสีน้ำตาลและรวงข้าวโน้มต่ำลง ข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วชาวบ้านจะตากไว้เสียก่อนเพราะความชื้นทำให้ข้าวมีคุณภาพต่ำและหากตากข้าวไว้นานเกินไปเมื่อนำไปสีจะทำให้เมล็ดข้าวแตก

การจำหน่ายข้าว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจ เพราะเกือบทุกครัวเรือนจะปลูกข้าวเพื่อบริโภคและจำหน่ายนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว แต่เดิมนั้นหลังจากที่นำข้าวเข้าเก็บไว้ในเล้าข้าวเรียบร้อยแล้ว ข้าวส่วนที่คาดว่าจะเหลือจากการใช้บริโภคภายในครอบครัวในแต่ละปี ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมักนำมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่พ่อค้านำเข้ามาเร่ขายในหมู่บ้านหรือแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านด้วยกันเอง ปัจจุบันเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจะนำไปจำหน่ายยังแหล่งรับซื้อข้าวมีทั้งโรงสีข้าวพระราชทานซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย นอกจากนั้นยังนำไปจำหน่ายที่แหล่งรับซื้อข้าวเปลือกบ้านเหล่าแดง ตำบลม้องชัยพัฒนา กิ่งอำเภอม้องชัย และโรงสีรุ่งเรือง 3 ตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

เงินที่ได้จากการจำหน่ายข้าวเปลือกเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว เช่น ค่าจ้างไถ ถอนกล้า ปักดำ ค่าปุ๋ยและสารเคมี ค่าจ้างแรงงานเก็บเกี่ยว ค่ารถเกี่ยวพร้อมนวด และค่าขนส่งผลผลิตข้าวไปจำหน่ายยังแหล่งรับซื้อ เป็นต้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนแรกสำหรับใช้จ่ายในครอบครัว ในการดำรงชีวิตประจำวันชาวบ้านจะคำนึงถึงอาหารเป็นความสำคัญอันดับแรก เพราะการมีอาหารการกินอยู่อย่างสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญกว่าการปรุงแต่งรูปโฉมภายนอกด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์หรือชาวอีสานเรียกว่า “เอ้” ด้วยเครื่องประดับประดาทั้งหลาย ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์บ่มีเสื้อผ้า ฝาเฮือนดีพอลี้อยู่ ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้อง สินอนลี้อยู่บ่เป็น” หมายความว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการขาดแคลนเสื้อผ้า หากฝาผนังบ้านดียังพอนอนหลบซ่อนอยู่ได้ แต่ความทุกข์จากการไม่มีข้าวกินจะนอนอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ รวมทั้งใช้จ่ายเมื่อยามจำเป็น เช่น เจ็บป่วยไม่สบาย ส่วนที่สองนำไปซื้อเครื่องอุปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสื้อผ้าสิ่งของเครื่องใช้ของสมาชิกในครอบครัว ส่วนที่สามสำหรับใช้ในประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ใช้เป็นค่าสินสอดในการแต่งงานหรือชาวบ้านเรียกว่า “ค่าดอง” ใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อเครื่องบริขารหรือชาวบ้านเรียกว่า “เครื่องกองบวช” ซึ่งเป็นเครื่องใช้สอยของภิกษุในพุทธศาสนา ซึ่งช่วงเวลาที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมทำบุญบวชลูกหลาน คือ ช่วงเดือนกุมภาพันธ์

ถึงเดือนเมษายนซึ่งขายผลผลิตข้าวนาปีและนาปรังแล้ว โดยเป็นการบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษและญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วชาวอีสานเรียกว่า "ทำบุญกระดูกหรือบุญแจกข้าว" ซึ่งใช้ระยะเวลาในการบวชประมาณ 7-9 วัน นอกจากนั้นยังเป็นค่าใช้จ่ายในการตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือ "งันเฮือนดี" และส่วนที่สี่นำไปใช้หนี้ที่กู้มาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรหรือ ธกส. หรือหนี้นอกระบบที่กู้จากนายทุนเพื่อใช้จ่ายก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว สำหรับชาวบ้านผู้ที่มีที่ดินทำกินจำนวนน้อยซึ่งผลผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว หรือผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินจะใช้วิธีการเช่าที่นาของบุคคลอื่นเพื่อเป็นที่ดินทำกิน

ภาพประกอบ 145 การตากผลผลิตข้าวก่อนนำไปจำหน่าย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 146 การจำหน่ายข้าวที่โรงสีข้าวพระราชทาน

ค้าขาย การค้าขายเป็นการประกอบอาชีพอย่างหนึ่งของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนอกเหนือจากการทำนา การค้าขายของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

การค้าขายของเก่า เป็นการประกอบอาชีพของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ได้ดำเนินการอย่างจริงจังเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2535 โดยชาวบ้านผู้ที่ประกอบอาชีพนี้จะเดินทางไปรับซื้อสินค้ายังพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัด ต่างจังหวัด และต่างภูมิภาค สินค้าของเก่าที่สร้างรายให้แก่ผู้ประกอบการ คือ เครื่องยนต์รถยนต์และรถจักรยานยนต์ อะไหล่รถยนต์และรถจักรยานยนต์ พัดลมเก่า แบตเตอรี่รถยนต์ และเครื่องทำความเย็น นอกจากนั้นยังมีของเก่าจำพวกกระดาษ พลาสติก ขวดแก้ว เศษเหล็ก ทองแดง อลูมิเนียม และสแตนเลส หมู่บ้านในเขตตำบลโนนศิลาเลิงที่ค้าขายของเก่ามากที่สุด ได้แก่ บ้านหนองคู รองลงมา คือ บ้านสีสุก บ้านดอนม่วง บ้านนาสีนวล และบ้านวังเดือนห้า สินค้าของเก่าบางประเภทเมื่อรับซื้อมาแล้วก็จะนำส่งขายต่อยังลูกค้าที่ต้องการทันที บางประเภทจะซ่อมแซมให้ใช้งานได้และจำหน่ายแก่ผู้ต้องการต่อไป

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 147 การค้าขายของเก่าของบ้านหนองคู หมู่ที่ 5

การค้าขายสินค้าอุปโภคและบริโภค เป็นการค้าขายที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีลักษณะดำเนินการ 4 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการค้าขายโดยชาวบ้านมีร้านค้าเปิดจำหน่ายสินค้าภายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสินค้าสำหรับอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวัน สินค้าที่นำมาจำหน่ายเจ้าของร้านซื้อมาจากตัวเมืองกาฬสินธุ์หรือจากตลาดเทศบาลหนองแปนที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน ลักษณะที่สองเป็นการค้าขายระหว่างชาวบ้านกับพ่อค้าจากต่างถิ่นหรือจากหมู่บ้านอื่น โดยพ่อค้านำเอาสินค้าอุปโภคและบริโภคใส่รถยนต์หรือรถจักรยานยนต์เข้ามาจำหน่ายให้ชาวบ้านถึงหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นสินค้าจำพวกอาหาร เครื่องใช้ในครัวเรือนและชีวิตประจำวัน นอกจากนั้นบางครั้งพ่อค้าจากต่างถิ่นยังได้ซื้อผลผลิตในหมู่บ้านไปจำหน่ายให้แก่ลูกค้าหมู่บ้านอื่นด้วย ลักษณะที่สามเป็นการค้าขายระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองโดยไม่มีร้านค้าเปิดจำหน่ายสินค้า ซึ่งชาวบ้านจะนำเอาสินค้าที่ตนเองผลิตหรือหาได้มาจำหน่ายให้แก่บ้านใกล้เรือนเคียง เช่น ไข่เป็ด ปลา กุ้ง กบ เขียด พืชผัก ผลไม้ และลักษณะที่สี่เป็นการค้าขายภายนอกหมู่บ้าน เมื่อว่างจากการทำนาชาวบ้านจะเพาะเห็ดฟาง เห็ดนางรม เห็ดนางฟ้า พืชผักสวนครัวหรือเลี้ยงเป็ดพันธุ์ไข่เพื่อผลิตไข่เป็ด เมื่อได้ผลผลิตแล้วจึงนำไปจำหน่ายภายนอกหมู่บ้านซึ่งตลาดเทศบาลหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ถือเป็นแหล่งจำหน่ายที่ใกล้ที่สุด

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

ร้านขายอาหาร ตำบลโนนศิลาเลิงเริ่มปรากฏมีร้านอาหารให้เห็นชัดเจนประมาณปี พ.ศ. 2535 วัตถุดิบที่ชาวบ้านนำมาประกอบเป็นอาหารขายในหมู่บ้านนั้นส่วนใหญ่ซื้อมาจากตลาดสดเทศบาลตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นตลาดที่อยู่ใกล้กับตำบลโนนศิลาเลิง อาหารที่นำมาขาย ได้แก่ ปลา เนื้อสัตว์ ผักสด ผลไม้ ไข่ และประเภทเครื่องดื่ม ต่อมาเมื่อผลผลิตข้าวนาปรังเป็นที่ต้องการของตลาดชาวบ้านมีการทำนาปรังมากขึ้นซึ่งทำให้ไม่มีเวลาในประกอบอาหาร อาหารสำเร็จรูปบรรจุถุงของร้านขายอาหารจึงเป็นที่นิยมของชาวบ้าน ปัจจุบันร้านขายอาหารในตำบลโนนศิลาเลิงมีประมาณ 16 ร้าน

ภาพประกอบ 148 การประกอบอาชีพร้านขายอาหาร

รับราชการและรัฐวิสาหกิจ ส่วนใหญ่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีค่านิยมให้ลูกหลานตนเองได้รับการศึกษาในระดับสูง การส่งเสริมให้ประกอบอาชีพรับราชการและรัฐวิสาหกิจจึงมีเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ด้วยชาวบ้านเห็นว่าเป็นอาชีพที่มั่นคงและมีสวัสดิการที่ดี แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาในระดับสูงเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งงานทางราชการและรัฐวิสาหกิจจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ทุนทรัพย์จำนวนมาก การประกอบอาชีพดังกล่าวจึงจำกัดเฉพาะชาวบ้านที่มีฐานะ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ครอบครัวมั่นคงและมีความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์ เช่น ตระกูลยมศรีเคน วิมาเณย์ นาชัยสินธุ์ นาชัยนาค พละสาร และสินธุชัย เป็นต้น

รับจ้างและบริการทั่วไป โดยส่วนใหญ่เป็นการประกอบอาชีพของผู้ที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา เพราะไม่มีความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์สำหรับลงทุนเพื่อจะเข้าสู่ตำแหน่งงานทางราชการและรัฐวิสาหกิจ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ประกอบอาชีพรับจ้างและบริการทั่วไป ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาตอนปลายจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับดังกล่าวแล้วจะไม่ประสงค์ที่จะศึกษาในระดับที่สูงกว่านี้ โดยเดินทางไปทำงานในอำเภอเมืองกาฬสินธุ์หรือต่างจังหวัดและที่กรุงเทพมหานคร เช่น ช่างก่อสร้าง พนักงานโรงงานและห้างสรรพสินค้า เชื่อมโลหะ เสริมสวยและตัดผม แม่บ้าน และซ่อมเครื่องยนต์ เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 149 การประกอบอาชีพรับจ้างปลูกสร้างบ้าน

อาชีพเสริม

การเลี้ยงวัว แต่เดิมนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเลี้ยงวัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านเพราะเป็นวัวพันธุ์ที่เลี้ยงง่ายและทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ เมื่อเลี้ยงจนโตเต็มที่จะขายได้ประมาณตัวละ 4,000-6,000 บาท ต่อมาทางราชการซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านปศุศัตว์ได้ส่งเสริมการประกอบอาชีพเลี้ยงวัวแก่ชาวบ้าน โดยได้นำเข้าพ่อวัวพันธุ์จากต่างประเทศซึ่งมีทั้งพ่อวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันและพ่อวัวพันธุ์ฮินดูบราห์ซิล เพื่อผสมจริงและผสมเทียมให้กับวัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านชาวบ้านจึงได้มีการปรับปรุงและพัฒนาการเลี้ยงวัว ทำให้เกิดความนิยมในการเลี้ยงวัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสมขึ้นในระยะต่อมา ซึ่งวัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสมจะมีรูปร่างใหญ่กว่าพันธุ์ไทยพื้นบ้าน หากชาวบ้านใช้แม่วัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านผสมกับพ่อวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันวัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสมที่ได้ส่วนใหญ่มีสีขาว เมื่อใช้พ่อวัวพันธุ์ฮินดูบราซิลวัวพันธุ์ไทยลูกผสมที่ได้ส่วนใหญ่มีสีแดง น้ำตาล และดำ แต่เนื่องจากการให้บริการมีข้อจำกัดชาวบ้านจึงได้มีการปรับปรุงและพัฒนาการเลี้ยงวัว โดยการเสาะแสวงหาพ่อวัวพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศของเอกชนในต่างพื้นที่ เพื่อผสมจริงหรือนำน้ำเชื้อมาผสมเทียมกับแม่วัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสมของตนเอง

จากความพยามปรับปรุงและพัฒนาวัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสมที่เลี้ยงมาโดยตลอด ทำให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้วัวพันธุ์ที่มีคุณภาพดีและมีการเสาะแสวงหาพ่อวัวพันธุ์ที่ดีมาผสมกับแม่วัวพันธุ์ของตนเองเพื่อให้วัวพันธุ์ของตนเองขายได้ราคาสูง วัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันแม้ว่าจะมีรูปร่างใหญ่ เนื้อมาก และทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ แต่เนื่องจากต้องขุนด้วยอาหารสำเร็จรูปทำให้ต้นทุนการเลี้ยงและดูแลรักษาสูง ชาวบ้านจึงหันมาเลี้ยงวัวพันธุ์ฮินดูบราซิลซึ่งเป็นวัวพันธุ์ที่มีรูปร่างใหญ่สวยงามแม้จะดูแลรักษายากแต่ขายได้ราคา ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่เลี้ยงวัวพันธุ์ประมาณร้อยละ 85 นิยมใช้การซื้อน้ำเชื้อพ่อวัวพันธุ์มาผสมเทียมกับแม่วัวพันธุ์ของตนเอง ซึ่งไม่นิยมการผสมจริงเพราะแม่วัวพันธุ์ไทยพื้นบ้านลูกผสมส่วนใหญ่มีขนาดเล็กกว่าพ่อวัวพันธุ์และอาจเกิดปัญหาในการผสมทำให้ไม่ติดลูก ปัจจุบันชาวบ้านนิยมนำน้ำเชื้อพ่อวัวพันธุ์ฮินดูบราซิลของชูวิทย์ฟาร์ม จังหวัดอุบลราชธานี นำมาผสมเทียมกับแม่วัวพันธุ์ของตนเองเป็น ได้แก่ พ่อวัวพันธุ์ฮินดูบราซิลชื่อ “เจ้าโฮโต้” ให้ลูกลักษณะสีขาว โดยน้ำเชื้อมีราคาประมาณหลอดละ 1,000-3,000 บาทรับประกันผสมเทียม 3 รอบ ซึ่งหมายถึงหากผสมเทียมรอบแรกไม่ติดลูกทางฟาร์มจะรับประกันผสมเทียมฟรีให้อีก 3 รอบของการเป็นสัดของวัวแม่พันธุ์ นอกจากนั้นยังมีพ่อวัวพันธุ์ชื่อ “เจ้าสร้างบ้าน” และ “เจ้าฉลามขาว” ให้ลูกลักษณะสีขาว โดยน้ำเชื้อราคาประมาณหลอดละ 500-3,000 บาทรับประกัน 3 รอบและพ่อวัวพันธุ์ชื่อ “เจ้าบอยอุบล” ให้

ลูกลักษณะสีน้ำตาลแดงเข้มหรือดำโดยน้ำเชื้อราคาประมาณหลอดละ 1,000-6,000 บาทรับประกัน 3 รอบเช่นเดียวกัน

การเลี้ยงวัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ส่วนใหญ่ใช้แรงงานภายในครอบครัวของตนเองมีเพียงส่วนน้อยที่มีการจ้างแรงงาน ครอบครัวที่มีรายได้จากการไปทำงานต่างถิ่นไม่มีแรงงานอยู่บ้านจึงต้องจ้างแรงงานจากครอบครัวอื่น ซึ่งการจ้างแรงงานมีทั้งจ้างเป็นรายเดือน รายปี หรือค่าตอบแทนเป็นเงินที่ได้จากส่วนแบ่งการขายวัวพันธุ์ตัวที่เลี้ยง ในการเลี้ยงวัวพันธุ์นั้นชาวบ้านนิยมทำคอกหรือโรงเรือนแยกออกจากเรือนที่อยู่อาศัย หญ้าที่ใช้ในการเลี้ยงวัวพันธุ์มีทั้งหญ้าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและหญ้าที่ปลูกเพื่อเลี้ยงวัวพันธุ์โดยเฉพาะ ได้แก่ หญ้าพันธุ์กินนีสีม่วงและหญ้าพันธุ์ลูซี่ วิธีการเลี้ยงที่ชาวบ้านนิยม คือ นำหญ้าที่เกี่ยวไปให้วัวกินที่คอกหรือโรงเรือนไม่นิยมนำวัวพันธุ์ไปผูกล่ามเชือกกินหญ้าในพื้นที่นา เนื่องจากภูมิประเทศของตำบลโนนศิลาเลิงเป็นที่ราบลุ่มและมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ข้าวถือได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจอันดับหนึ่งชาวบ้านทุกครัวเรือนประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก การทำนาของชาวบ้านจึงมีทั้งการทำนาปีและการทำนาปรังพื้นที่นาสำหรับผูกล่ามวัวพันธุ์กินหญ้าจึงมีไม่เพียงพอ

วัวพันธุ์ที่ตั้งท้องและมีลูกอ่อนชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีการดูแลรักษาเป็นพิเศษ โดยแยกแม่วัวพันธุ์กับลูกไว้ต่างหากไม่ให้อยู่ร่วมกับฝูงเพราะเกรงวัวตัวอื่นในคอกจะเหยียบลูกอ่อนเป็นอันตราย ในกรณีวัวพันธุ์มีอาการผิดปกติ เช่น เจ็บป่วย ชาวบ้านจะรีบแยกวัวพันธุ์ที่ป่วยออกจากคอกมาอยู่ข้างนอกเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค หากมีแม่วัวพันธุ์ท้องแก่จะออกลูกชาวบ้านเจ้าของแม่วัวพันธุ์จะชักชวนเพื่อนบ้านมาเฝ้าแม่วัวพันธุ์ ซึ่งหากมีปัญหาใดเกิดขึ้นจะได้ช่วยกันแก้ไข เมื่อแม่วัวพันธุ์ออกลูกเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะนำกวัวซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “น้องงัว” ไปประกอบอาหาร รวมทั้งเชื้อเชิญเพื่อนบ้านใกล้เคียงมารับประทานอาหารมีลักษณะเป็นงานเลี้ยงย่อย ๆ หากเพื่อนบ้านติดธุระไม่สามารถมาร่วมได้ผู้เป็นเจ้าของแม่วัวพันธุ์จะแบ่งอาหารที่ประกอบขึ้นจากกรกวัวนำส่งให้ถึงบ้าน ซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเชื่อว่าหากบ่งปันให้ญาติพี่น้องได้รับประทานอาหารที่ประกอบจากกรกวัวด้วย จะทำให้การเลี้ยงวัวพันธุ์มีลูกดกและเพิ่มจำนวนได้รวดเร็ว ดังคำกล่าวที่ว่า “แบ่งกันกิน ปันพี่ ปันน้อง มันจั่งแผ่ จั่งเฝือ”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 150 การช่วยเหลือวัวออกลูก

ภาพประกอบ 151 รกวัวหรือ “น้องงัว” ที่นำมาประกอบเป็นอาหาร

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การรักษาความสะอาดคอกวัวพันธุ์ เพื่อไม่ให้ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนผู้อื่นและเพื่อนบ้าน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะกวาดมูลวัวพันธุ์ที่เปียกชื้นออกไปไว้ข้างคอกเพื่อให้แห้งเร็วแล้วนำไปใส่นาหรือแปลงหญ้าของตน ชาวบ้านจะมีการให้วัคซีนแก่วัวพันธุ์ตามที่เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ออกมาให้บริการและมีอาสาสัตวแพทย์หมู่บ้านซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "หมอง้ัว" เป็นผู้ให้บริการประจำภายในหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีการป้องกันโรคโดยให้อาหารเสริมแก่วัวพันธุ์ซึ่งชาวบ้านปฏิบัติตามคำแนะนำเป็นอย่างดี โดยนำเอาก้อนเกลือแร่สำเร็จรูปมาให้วัวพันธุ์เลียกินในคอก ทำให้วัวพันธุ์ได้ธาตุอาหารครบถ้วนและถือเป็นการป้องกันโรคต่าง ๆ ธาตุฟอสฟอรัสและเซเลเนียมเป็นแร่ธาตุที่จำเป็น ถ้าวัวพันธุ์ขาดธาตุฟอสฟอรัสจะทำให้เจ็บขาซึ่งชาวอีสานเรียกว่า "โรคขาทก" ถ้าขาดธาตุเซเลเนียมตัวเมียจะผสมพันธุ์ไม่ติดง่ายหากเป็นตัวผู้น้ำเชื้อจะอ่อนแอและกล้ามเนื้ออักเสบ การให้ก้อนแร่ธาตุอาหารเสริมสำเร็จรูปแก่วัวพันธุ์จึงเป็นการให้แร่ธาตุครบถ้วน

ภาพประกอบ 152 การเลี้ยงวัวโดยให้กินก้อนเกลือแร่สำเร็จรูป

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนมาก มีการตัดสินใจร่วมกันระหว่างพ่อบ้านและแม่บ้านในการขายวัวพันธุ์ วัวพันธุ์ที่ถูกขายออกไปก่อน คือ วัวพันธุ์ตัวผู้ซึ่งมีลักษณะด้อยส่วนวัวพันธุ์ตัวเมียเก็บไว้ขยายพันธุ์ต่อไป การขายวัวพันธุ์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีทั้งขายให้พ่อค้าวัวพันธุ์จากต่างถิ่นซึ่งเรียกว่า "นายฮ้อย" เพื่อนำไปขายต่อในตลาดนัดหรือขายให้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เพื่อนบ้านเพื่อนำไปขยายพันธุ์ต่อไป ชาวบ้านไม่นิยมนำวัวพันธุ์ของตนไปขายที่ตลาดนัดเพราะไม่ต้องการเสียเวลาในการนำวัวพันธุ์ไปขายซึ่งนอกจากต้องเสียเวลาทั้งวันแล้ว ยังต้องจ้างแรงงานเพื่อให้ไปเลี้ยงวัวพันธุ์แทนอีกด้วยรวมทั้งไม่มียานพาหนะสำหรับบรรทุกวัวพันธุ์ ตลอดจนไม่ต้องการจ่ายเงินค่าหลักให้แก่ผู้ดำเนินงานในตลาดนัด และรู้สึกรำคาญต่อการถูกพ่อค้าเสี่ยงหากำไรซึ่งเรียกว่า "เหยียบเชือก" ในตลาดนัด วัวพันธุ์ฮินดูบราห์ซิลชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเลี้ยงและขายนั้นหากเป็นลูกของพ่อวัวพันธุ์ฮินดูบราซิลชื่อ "เจ้าโฮโต้" อายุ 6-8 เดือน เพศผู้ราคาประมาณ 10,000-50,000 บาท เพศเมียราคาประมาณ 30,000-80,000 บาท ลูกของพ่อวัวพันธุ์ฮินดูบราซิลชื่อ "เจ้าบอยอุบล" อายุ 6-8 เดือน หากเป็นเพศผู้ราคาประมาณ 30,000-80,000 บาท และเพศเมียราคาประมาณ 50,000-100,000 บาท หากมีอายุ 2 ปีขึ้นไปและมีลักษณะเด่นสามารถทำเป็นวัวพ่อพันธุ์ได้จะมีราคาประมาณ 300,000-800,000 บาท

จะเห็นได้ว่า ข้าวถือได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจอันดับหนึ่ง โดยสังเกตจากชาวบ้านทุกครัวเรือนในเขตตำบลโนนศิลาเลิงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก เมื่อทำนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจึงนำข้าวมาเก็บไว้ในเล้าข้าวที่มีขนาดต่าง ๆ กัน ครอบครัวใดที่มีเล้าข้าวขนาดใหญ่และปลูกสร้างอย่างมั่นคงแข็งแรงด้วยไม้เนื้อแข็ง แสดงให้เห็นว่าครอบครัวนั้นมีพื้นที่ทำนาจำนวนมากจึงส่งผลให้มีฐานะดี บางครอบครัวอาจมีเล้าข้าว 2 เล้า ถ้าครอบครัวที่มีพื้นที่ในการทำนาจำนวนไม่มากเล้าข้าวจะมีขนาดเล็กการปลูกสร้างเล้าข้าวไม่ค่อยประณีตวัสดุที่ใช้ไม่มั่นคงแข็งแรง แสดงให้เห็นว่าครอบครัวนั้นมีฐานะค่อนข้างยากจน ส่วนการค้าขายของเก่ายังเป็นการประกอบอาชีพที่ชาวบ้านที่มีเงินทุนได้ดำเนินการอยู่มาจนถึงปัจจุบันและมีการซ่อมแซมสินค้าของเก่าบางประเภทให้ใช้งานได้เพื่อจำหน่ายแก่ผู้ต้องการต่อไป การเลี้ยงวัวพันธุ์นอกจากจะเป็นไปตามกระแสนิยมแล้วยังใช้ทุนสูง การขาดความรู้และความเชี่ยวชาญทางด้านการตลาดได้ส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนหนึ่งประสบปัญหาการขาดทุน การเข้าสู่ตำแหน่งงานทางราชการและรัฐวิสาหกิจซึ่งต้องใช้ทุนทรัพย์จำนวนมาก ได้ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่มีฐานะครอบครัวมั่นคงและมีความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์เท่านั้น ส่วนผู้ที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่ไม่มีความพร้อมด้านทุนทรัพย์สำหรับลงทุน เพื่อจะเข้าสู่ตำแหน่งงานทางราชการและรัฐวิสาหกิจจึงไปประกอบอาชีพรับจ้างและบริการทั่วไป ด้วยสภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปการซื้ออาหารสำเร็จรูปบรรจุถุง จึงแสดงให้เห็นการดำรงชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่นิยมความสะดวกสบาย ไม่ต้องเสียเวลาในการออกหาอาหารหรือการประกอบอาหาร

การถือครองที่ดิน

จากการพิจารณาเลือกเอาพื้นที่ราบลุ่มและแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เป็นทำเลที่ตั้งชุมชนของบรรพบุรุษชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้ส่งผลให้มีการอพยพเข้ามาถากถาง

พื้นที่สำหรับทำไร่ทำนาเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในสถานที่เลี้ยงชีวิตอย่างไม่มีเขตจำกัดในระยะต่อมา เพราะกลุ่มผู้อพยพเมื่อไปถึงถิ่นใดหากเกิดความพอใจก็จะตั้งถิ่นฐานได้ตามต้องการ พื้นที่ทำกินสามารถจับจองได้โดยไม่มีเจ้าของ ผู้ที่มีความมานะอดทนและใช้กำลังขุดดินถางป่าให้เป็นที่ทำกินได้จึงเป็นผู้ที่สามารถจับจองที่ทำกินได้จำนวนมาก ข้าวซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตได้ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความผูกพันอยู่กับการทำนา ดังนั้น ที่ดินจึงเป็นสิ่งที่มีค่ามากที่สุดสำหรับชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเพราะหากไม่มีที่ดินชีวิตก็ไร้ซึ่งความหมาย การมีที่ดินจึงหมายถึงการมีหลักประกันที่ทำให้ชีวิตตามวิถีชาวนามีความมั่นคงและมีชาวบ้านหลายคนที่ยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดิน ที่ดินนอกจากจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพของบุคคลในหมู่บ้านแล้ว ยังแสดงถึงเกียรติยศและอำนาจในสังคมชาวนาอีกด้วยเพราะคนมีที่ดินมากมักเป็นคนที่มีฐานะดีมีเกียรติและได้รับการเคารพนับถือจากสังคม ในด้านตรงกันข้ามผู้ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองหรือมีที่ดินจำนวนน้อยมักไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ซึ่งหมายความว่าไม่มีหลักประกันอันใดเพราะเป็นคนยากจนนั่นเอง

ปัจจุบันจำนวนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ที่มีการถือครองที่ดินอย่างถาวรมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากมีจำนวนครอบครัวในชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ การแยกครอบครัวของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นและครอบครัวที่อพยพมาจากถิ่นอื่น โดยการแยกครอบครัวของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นนั้น เป็นการแยกครอบครัวของลูกออกมาจากครอบครัวของพ่อและแม่ตนเองเรียกว่า “ออกเรือน” ซึ่งพ่อแม่ได้แบ่งพื้นที่ทำกินจำนวนหนึ่งให้แก่ลูกที่ออกเรือนไปเรียกว่า “การปันมูล” และลักษณะที่สองครอบครัวที่อพยพมาจากถิ่นอื่น ส่วนใหญ่มักมาอยู่อาศัยในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงเพื่อประกอบอาชีพและซื้อหาที่ดินถือครองจากชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อที่ดินถือครองมีจำนวนน้อยชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมักใช้เป็นพื้นที่สำหรับปลูกสร้างที่อยู่อาศัยมากกว่าใช้เป็นที่ทำกิน นอกจากนั้นจำนวนที่ดินถือครองที่ลดลงมีมูลเหตุที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การขายทอดตลาด ซึ่งเกิดจากการกู้ยืมเงินทุนนอกระบบแล้วไม่สามารถนำเงินไปไถ่ถอนได้ ชาวบ้านจึงขายที่ดินเพื่อเป็นการชดใช้เงินทุนและปัจจุบันการการขายที่ดินทอดตลาดมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันผู้ที่มีการถือครองที่ดินจำนวนมากยังคงเป็นลูกหลานของผู้ที่เป็นผู้นำในการตั้งหมู่บ้าน เนื่องจากมีโอกาสบุกเบิกถากถางพื้นที่สำหรับทำไร่ ทำนา และปลูกสร้างที่อยู่อาศัยก่อนบุคคลอื่น ส่วนการขายทอดตลาดซึ่งเกิดจากการกู้ยืมเงินทุนนอกระบบแล้วไม่สามารถหาเงินไปไถ่ถอนได้ ชาวบ้านจึงได้ขายออกไปเป็นการชดใช้เงินทุนและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

การถือครองสิ่งอำนวยความสะดวก

วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในอดีตนั้นมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติทั้งด้านการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ผู้ที่มีฐานะดีของหมู่บ้านนอกจากจะสังเกตได้จากขนาดของบ้านเรือนที่พักอาศัย ขนาดของพื้นที่ทำนา เล้าข้าว และมีผู้คนนับหน้าถือตาแล้ว เมื่อตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมในปัจจุบันด้วยสาเหตุหลายประการ การถือครองสิ่งอำนวยความสะดวกในครอบครัวจึงเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ที่มีฐานะทางครอบครัวดีมักซื้อหาเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มาใช้ในครัวเรือน ได้แก่

โทรทัศน์และเครื่องเล่นซีดี ปัจจุบันโทรทัศน์ได้มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมากขึ้น โทรทัศน์เป็นสิ่งที่ให้ความรู้และความบันเทิงที่สำคัญ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีครอบครัวละ 1 เครื่อง ในกรณีที่มีสมาชิกจำนวนมากบางครอบครัวอาจมี 2 เครื่อง

เครื่องเล่นซีดี เป็นสิ่งเสริมความบันเทิงที่สามารถเลือกได้ตามใจชอบทั้งคาราโอเกะและภาพยนตร์ เครื่องเล่นซีดีจะมีเฉพาะบางครอบครัวเท่านั้น

เครื่องคอมพิวเตอร์ ปัจจุบันได้มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเช่นเดียวกับโทรทัศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่มีลูกหลานอยู่ในวัยศึกษา ซึ่งใช้ประโยชน์ในการจัดทำและพิมพ์เอกสารทางการเรียน

วิทยุ เทปบันทึกเสียงและเครื่องเสียง เป็นสิ่งให้ความบันเทิงและข่าวสารแก่ชาวบ้านที่เคลื่อนย้ายได้ง่าย วิทยุและเทปบันทึกเสียงเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกที่ชาวบ้านต้องมีและแสวงหามาใช้ในครอบครัวเพราะสามารถเลือกรายการและฟังเพลงจากม้วนเทปได้ การฟังเพลงและรายการวิทยุของชาวบ้านจึงเป็นการผ่อนคลายความเครียดได้ดี ส่วนเครื่องเสียงนั้นจะมีในบางครอบครัว

ตู้เย็น ใช้สำหรับแช่อาหารและเครื่องดื่ม โดยเฉพาะน้ำเย็นสำหรับดื่มขณะทำงานอยู่กับบ้าน

พัดลม เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันอีกอย่างหนึ่งที่มีมากในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง ทั้งนี้เนื่องจากพัดลมมีราคาไม่แพงมากนักรวมทั้งพัดลมเก่าที่ชำรุดพ่อค้าได้ซ่อมแซมให้ใช้งานได้และนำมาจำหน่าย ชาวบ้านจึงมีกำลังซื้อหามาใช้เพื่อระบายความร้อน ซึ่งพัดลมมีอัตราการนำมาใช้ในครอบครัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บางครอบครัวมีพัดลมใช้อำนวยความสะดวกมากกว่า 1 เครื่อง ทั้งนี้เพราะสมาชิกในครอบครัวมีจำนวนมากและมีความจำเป็นต้องใช้พัดลมเช่นกัน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เครื่องซักผ้า ปัจจุบันเครื่องซักผ้าเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีราคาไม่แพงนัก เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเวลาเอาใจใส่เครื่องแต่งกายและชอบความสะดวกสบายจึงซื้อหาเครื่องซักผ้ามาให้สมาชิกในครอบครัวได้ใช้ ซึ่งครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีหรือรับราชการและรัฐวิสาหกิจเท่านั้นจึงจะซื้อเครื่องซักผ้ามาใช้ เนื่องจากชาวเห็นว่ามีความจำเป็นน้อยกว่ายานพาหนะ

เตารีดไฟฟ้า เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่ชาวบ้านนำมาใช้เพื่อให้เครื่องแต่งกายมีความเรียบร้อย โดยเฉพาะครอบครัวที่รับราชการและรัฐวิสาหกิจหรือครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ในวัยเรียน บางครอบครัวมีวิธีการหยิบยืมใช้ร่วมกับญาติพี่น้อง

หม้อหุงข้าวไฟฟ้า โดยปกติแล้วชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลักซึ่งต้องนึ่งใส่หวด ชาวบ้านเมื่อซื้อหม้อหุงข้าวไฟฟ้ามาแล้วมักไม่ได้ใช้และนิยมนำมาตั้งใส่ตู้โชว์ที่บ้าน ในบางโอกาสที่ต้องการรับประทานข้าวเจ้าหรือข้าวสวยหรือต้อนรับแขกเนื่องจากข้าวเหนียวแช่น้ำเพื่อนึ่งไม่ทัน

กะทะไฟฟ้า เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ให้ประโยชน์ในการประกอบอาหารได้หลายอย่าง เช่น ต้ม แกง ทอด เป็นต้น กะทะไฟฟ้าถือเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านมาก เนื่องจากไม่ต้องเสียเวลาในการก่อไฟเพื่อประกอบอาหารในขณะที่ต้องทำงานไปด้วย

กระติกน้ำร้อน เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าที่จำเป็นสำหรับเครื่องดื่มที่ต้องใช้น้ำร้อนเป็นตัวทำละลาย โดยดื่มก่อนที่จะไปทำงานในตอนเช้าหรือก่อนเข้านอน รวมทั้งการต้มน้ำดื่มสำหรับผู้ที่เจ็บไข้ เด็กทารกหรือคนชราที่ไม่สามารถดื่มน้ำดิบได้ ปัจจุบันเครื่องดื่มที่ต้องใช้น้ำร้อนเป็นตัวทำละลายกลายเป็นที่นิยมของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง โดยเฉพาะในกลุ่มอาชีพรับราชการและรัฐวิสาหกิจ รับจ้างและบริการทั่วไปที่มักกระตุ้นร่างกายให้กระฉับกระเฉงก่อนไปทำงาน ปัจจุบันกระติกน้ำร้อนนอกจากจะมีราคาถูกแล้วยังสามารถเก็บน้ำร้อนได้นานและประหยัดค่าใช้จ่ายกระแสไฟฟ้า

รถยนต์ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางระยะไกล บรรทุกคนและสิ่งของได้ปริมาณมาก ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีหรือรับราชการและรัฐวิสาหกิจเท่านั้นจึงจะซื้อรถยนต์มาใช้

รถจักรยานยนต์ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปมาติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านหรือการติดต่อกับตัวเมืองกาฬสินธุ์ หรือที่อื่น ๆ ได้สะดวกรวดเร็วไม่ต้องรอรถยนต์โดยสารประจำทางให้เสียเวลา ปัจจุบันการเพิ่มขึ้นของจำนวน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

รถจักรยานยนต์ในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีอัตราสูง โดยเฉพาะครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ในวัยเรียนหรือวัยหนุ่มสาว

รถจักรยาน เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปมาติดต่อกันภายในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ปัจจุบันการเพิ่มขึ้นของจำนวนรถจักรยานในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีอัตราที่น้อย เพราะส่วนใหญ่จะมีรถจักรยานมาก่อนแล้วที่จะมีการซื้อหายานยนต์ประเภทต่าง ๆ

รถไถนาเดินตาม เป็นเครื่องทุ่นแรงที่ชาวบ้านใช้ในการทำนาซึ่งนอกจากจะส่งผลให้การทำนาเป็นไปด้วยความรวดเร็วแล้ว ยังสามารถรับจ้างไถพื้นที่ทำกินให้คนอื่นได้

โทรศัพท์เคลื่อนที่ บรรดาเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลาย โทรศัพท์เคลื่อนที่หรือ “โทรศัพท์มือถือ” ถือได้ว่ามีความสำคัญและบทบาทต่อวิถีชีวิตชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมากที่สุด เพื่อใช้สำหรับติดต่อสื่อสารกับลูกหลานหรือญาติพี่น้องของตนที่อยู่ต่างถิ่น

การเก็บออม

เมื่อชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีรายได้จากการประกอบอาชีพ เช่น รายได้จากการขายผลผลิตข้าว รายได้ที่เป็นค่าตอบแทนรายวันหรือรายเดือน ชาวบ้านจะนำรายได้ส่วนหนึ่งมาเก็บออมเพื่อเป็นเงินทุนสำรองไว้ใช้จ่ายเมื่อยามจำเป็น ซึ่งการเก็บออมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

การเก็บออมในรูปเงินสดไว้ในครอบครัว เป็นการเก็บออมเงินซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงให้เหตุผลว่าเงินรายได้ต้องแบ่งไว้ใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ซื้ออาหาร สิ่งของเครื่องใช้ และยารักษาโรค เป็นต้น จำนวนเงินสดที่เก็บไว้ในครอบครัวชาวบ้านจะมีความเหมาะสมกับการใช้สอยเท่านั้น เพราะหากเก็บไว้จำนวนมากจะเป็นอันตรายต่อตนเองและครอบครัว

การเก็บออมในรูปเงินสดโดยการฝากธนาคาร นอกจากชาวบ้านจะแบ่งรายได้ไว้ใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว รายได้อีกส่วนหนึ่งชาวบ้านได้นำไปฝากไว้กับธนาคารต่าง ๆ โดยธนาคารที่ชาวบ้านฝากเงินประจำ คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ซึ่งฝากไว้เพื่อเป็นสมาชิกกู้ยืมเงินและฌาปนกิจสงเคราะห์ หากมีความจำเป็นต้องใช้จำนวนมากก็สามารถถอนออกเงินมาได้

การเก็บออมโดยการซื้อสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ เป็นการเก็บออมอีกวิธีหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เพราะถึงแม้จะเป็นการออมที่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ชุมชน

ซื้อทรัพย์สินไว้ใช้ในครอบครัวแต่เมื่อมีเหตุจำเป็นก็สามารถแปรเปลี่ยนเป็นเงินได้ สังหาริมทรัพย์ที่ชาวบ้านนิยมซื้อ ได้แก่ ทองรูปพรรณ ส่วนอสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ ที่ดิน

การกู้ยืมและการมีหนี้สิน

แต่เดิมนั้นชาวบ้านใช้แรงงานของสมาชิกในครอบครัว และควายเป็นหลักในการทำนา ต่อมามีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการเกษตรชาวบ้านจึงมีการกู้เงินทุนหมุนเวียนมาใช้ในการทำนามากขึ้นทั้งนี้มีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ภาวะค่าครองชีพสูงขึ้นเป็นผลทำให้ราคาสินค้าประเภทต่าง ๆ สูงขึ้น ซึ่งรวมถึงค่าจ้างแรงงานในท้องถิ่นด้วย และประการที่สอง เมื่อมีคลองชลประทานซึ่งระบายน้ำที่ส่งมาจากเขื่อนลำปาวผ่านกลางตำบลด้านทิศตะวันตกจากบ้านวังเดือนห้า และจดทางทิศตะวันออกของบ้านสว่างซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านเกษตรเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง คือ นาปีและนาปรัง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้โดยรวมมากขึ้นกว่าเดิมจึงมีศักยภาพในการซื้อปัจจัยการผลิตเพิ่มมากขึ้น เช่น มีการจ้างแรงงานมากขึ้น ใส่ปุ๋ยในปริมาณที่มากขึ้นกว่าเดิม เมื่อมีแรงงานมากขึ้นค่าจ้างแรงงานก็เพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับ ปัจจุบันค่าจ้างแรงงานเก็บเกี่ยวข้าวนาปีโดยเฉลี่ยมีอัตราวันละ 120 บาทต่อคนหรือเหมาเกี่ยวไร่ละ 500 บาท และว่าจ้างรถเกี่ยวพร้อมทั้งนวดข้าวไร่ละ 600 บาท ส่วนการทำนาปรังรวมทั้งค่าจ้างรถไถนาเดินตามไร่ละ 300 บาท ใช้รถไถนาขนาดใหญ่ประมาณไร่ละ 400 บาท ชาวบ้านจึงต้องหาแหล่งเงินกู้ซึ่งมีทั้งสถาบันการเงินของรัฐและเอกชน ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ธกส.” ธนาคารออมสินสาขาอำเภอกมลาไสย รวมทั้งธนาคารอาคารสงเคราะห์สาขากาฬสินธุ์ ส่วนแหล่งเงินกู้นอกระบบจะได้มาจากนายทุนทั้งในหมู่บ้านและต่างถิ่น การกู้ยืมเงินของชาวบ้านจากสถาบันการเงินต่าง ๆ นอกจากจะใช้เพื่อประกอบอาชีพแล้วชาวบ้านบางส่วนนำเงินไปปลูกสร้างบ้านเรือน ซื้อรถยนต์ ซื้อรถจักรยานยนต์ หรือสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ซึ่งส่งผลให้ภาวะหนี้สินของชาวบ้านมีเพิ่มขึ้นและเป็นภาระที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในระดับครอบครัวอย่างมาก ดังนั้น สมาชิกบางครอบครัวที่จบการศึกษาภาคบังคับและขั้นพื้นฐานจึงต้องเป็นแรงงานรับจ้างและบริการทั่วไป เพื่อหารายได้ปลดเปลื้องภาระหนี้สิน นอกจากการกู้เงินจากสถาบันทางการเงินแล้วชาวบ้านส่วนหนึ่งที่มีความจำเป็นต้องใช้เงินได้กู้เงินจากนายทุนในท้องถิ่น ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 7-20 บาทต่อเดือน หากเงินกู้จำนวนมากจะใช้โฉนดที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันซึ่งเป็นภาระที่หนัก การกู้เงินจากนายทุนจะมีเฉพาะกรณีที่จำเป็นจริง ๆ เพราะโดยปกติชาวบ้านมักอาศัยกู้เงินจากญาติพี่น้องของตนเองโดยไม่คิดดอกเบี้ย หากกู้ยืมจากพี่น้องไม่ได้จึงกู้เงินจากนายทุนในท้องถิ่นหรือสถาบันทางการเงินอื่น ๆ ต่อไป

วิถีการดำเนินชีวิตด้านสังคม

ประเทศไทยได้กำหนดให้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับพัฒนาประเทศ โดยมุ่งหวังเพื่อส่งเสริมและปรับปรุงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้ขยายตัวและเกิดความมั่นคงยิ่งขึ้น การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 มีขึ้นในปี พ.ศ. 2504 และได้ดำเนินการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ตำบลโนนศิลาเลิงเป็นชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ พร้อมกับหมู่บ้านชนบทโดยทั่วไป ซึ่งจากการพัฒนาส่งผลให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิถีการดำเนินชีวิตด้านสังคม และวัฒนธรรม ประกอบด้วย (1) ประชากร (2) การศึกษา (3) การปกครอง (4) การสาธารณสุข และ (5) การพักผ่อนหย่อนใจ

ประชากร

แต่เดิมนั้นชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกประมาณ 5-8 คนหรือบางครอบครัวมีมากกว่า 8 คน เนื่องจากความต้องการแรงงานในการประกอบอาชีพ และวิทยาการด้านการแพทย์ยังไม่มีความก้าวหน้าจึงขาดการวางแผนครอบครัวที่ดี ต่อมาเมื่อวิทยาการสมัยใหม่มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นและสามารถติดตามข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ชาวบ้านจึงได้มีการวางแผนครอบครัว เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยต่อการมีสมาชิกครอบครัวจำนวนมากและลดลงเหลือประมาณครอบครัวละ 3-4 คน เมื่อชุมชนมีความเจริญจำนวนประชากรจึงมากขึ้นตามลำดับทั้งการเกิดใหม่ของเด็กทารก การเคลื่อนย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่นโดยแต่งงานกับชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเพื่อสร้างครอบครัวใหม่ และคนชรามีอายุยืนมากขึ้น จากการสำรวจเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2549 ตำบลโนนศิลาเลิงมีจำนวนประชากรดังตาราง 2

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 2 จำนวนประชากรของตำบลโนนศิลาเลิง

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1	165	379	341	720
บ้านสว่าง หมู่ที่ 2	134	277	275	552
บ้านสีสุก หมู่ที่ 3	107	278	244	522
บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4	88	187	193	380
บ้านหนองคู หมู่ที่ 5	180	466	381	847
บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6	36	84	72	156
บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7	172	379	341	720
บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8	37	91	54	145
บ้านสว่าง หมู่ที่ 9	127	243	260	503
รวม	1,046	2,384	2,161	4,545

จากตาราง 5 จะเห็นได้ว่าบ้านหนองคู หมู่ที่ 5 มีจำนวนครัวเรือนและประชากรมากที่สุดของตำบลโนนศิลาเลิง ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าสภาพพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มการขยายพื้นที่เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำการเกษตรจึงกระทำได้ง่าย โดยไม่มีลำน้ำกีดขวางเป็นอุปสรรค ส่วนบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 และบ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 แม้จะมีอายุของการก่อตั้งหมู่บ้านนานมาแล้วแต่ทิศเหนือของหมู่บ้านติดลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก วังหวาย และล้ำน้ำปาว จึงทำให้การขยายครัวเรือนเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำการเกษตรกระทำได้ยากส่งผลให้มีครัวเรือนและประชากรจำนวนน้อย ส่วนบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 และบ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 ถึงแม้ว่าสภาพพื้นที่ตั้งหมู่บ้านมีความเหมาะสมแก่การปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำการเกษตรเช่นเดียวกับบ้านหนองคู หมู่ที่ 5 แต่เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งใหม่และอยู่ในช่วงที่ดินมีราคาแพง ซึ่งไม่สามารถถากถางจับจองได้เช่นในอดีต จึงทำให้การขยายพื้นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำการเกษตรกระทำได้ยาก จึงมีครัวเรือนและประชากรจำนวนน้อยที่สุดในตำบลโนนศิลาเลิง

การศึกษา

แต่เดิมนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ไม่นิยมให้ลูกหลานของตนเองเล่าเรียนเนื่องจากทำให้ขาดแรงงานการเพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตร ปัจจุบันชาวบ้านต่างนิยมให้

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลูกหลานเล่าเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน การให้การศึกษาแก่นักเรียนในช่วงชั้นที่ 1 – 2 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 นักเรียนจะมีความรู้ครบองค์สี่ คือ ด้านพุทธิศึกษา ด้านจริยศึกษา ด้านพลศึกษา และด้านหัตถศึกษาเป็นความรู้พื้นฐาน มุ่งให้นักเรียนอ่านออกเสียงเขียนได้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยมีวิชาการงานพื้นฐานอาชีพเสริมเข้ามาเพื่อจะให้นักเรียนได้รับประสบการณ์เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เมื่อสำเร็จการศึกษาในช่วงชั้นที่ 1 – 2 แล้วนักเรียนจะไปศึกษาต่อในช่วงชั้นที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 ส่วนนักเรียนบางคนที่มีความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์และผู้ปกครองสนับสนุนก็จะศึกษาต่อช่วงชั้นที่ 4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 หรือในระดับสูงกว่านี้ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น บางครอบครัวสภาพทางเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยและขาดแคลนแรงงานต้องใช้แรงงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว ผู้ปกครองจึงมีความคิดว่าเรียนแล้วไม่มีงานทำเกิดความสิ้นเปลืองทางเศรษฐกิจและเห็นว่าการศึกษาในช่วงชั้นที่ 3 ก็เพียงพอแล้ว จึงไม่นิยมส่งลูกหลานเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น สถานศึกษาที่จัดการศึกษาในระดับช่วงชั้นที่ 1-2 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 ได้แก่ โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์ ตั้งอยู่ที่บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 โรงเรียนบ้านสีสุก ตั้งอยู่ที่บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 และโรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 ส่วนสถานศึกษาที่จัดการศึกษาในระดับช่วงชั้นที่ 3-4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 6 คือ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ตั้งอยู่ที่บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7

การปกครอง

ตำบลโนนศิลาเลิง ได้จัดระเบียบการปกครองหมู่บ้านตามหลักเกณฑ์และวิธีการของกระทรวงมหาดไทยเช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่ว ๆ ไป คือ มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วยกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน สารวัตรกำนันหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นรองประธาน คณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ และผู้ทรงคุณวุฒิทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้เกิดความสงบเรียบร้อย อำนวยประโยชน์และความผาสุกให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน ติดต่อประสานงานและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของทางราชการ นอกจากตำบลโนนศิลาเลิงจะมีการจัดการปกครองรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้านแล้ว ยังมีการจัดแบ่งหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาออกเป็นกลุ่ม ๆ เรียกว่า "คุ้ม" แต่ละคุ้มมีหัวหน้าคุ้มและรองหัวหน้าคุ้มเป็นผู้รับผิดชอบโดยให้สมาชิกแต่ละคุ้มพิจารณาเลือกตั้งหัวหน้าคุ้มกันเอง หัวหน้าคุ้มจะเป็นตัวแทนเข้าร่วมประชุมกรณีที่ผู้นำหมู่บ้านไม่สามารถเรียกประชุมลูกบ้านได้เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีภาระกิจในการประกอบอาชีพ ซึ่งเมื่อพิจารณาตามลักษณะของผู้นำแล้วพบว่าผู้นำของตำบลโนนศิลาเลิงมีทั้งผู้นำทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแห่งชาติ

ผู้นำทางการ เป็นผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการเลือกตั้งตามหลักเกณฑ์และวิธีการของกระทรวงมหาดไทยเช่นเดียวกับผู้นำท้องถิ่นอื่น ๆ ผู้นำทางการของตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่

กำนัน ซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้านในเขตพื้นที่ตำบลเหมือนหมู่บ้านและภูมิภาคอื่น กำนันเป็นผู้นำสูงสุดของตำบลทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่จะปกครองดูแลความสงบเรียบร้อยภายในตำบล เป็นผู้นำที่ทำให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นตัวแทนในการทำบุญและการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ประสานงานกับส่วนราชการที่เข้ามาติดต่อในหมู่บ้าน สถานภาพของกำนันตำบลโนนศิลาเลิงที่ปรากฏนั้นมักเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีปัจจุบัน คือ นายกุหลาบ นาแถมนาค บ้านหนองคู หมู่ที่ 5

ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำสูงสุดของหมู่บ้านที่ได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้านในหมู่บ้านเช่นเดียวกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่ดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่และเป็นผู้นำที่ทำให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้าน เมื่อมีกรณีพิพาทจะทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยไต่สวนให้ความเป็นธรรมและให้มีความสามัคคีกัน ทางวัฒนธรรมผู้ใหญ่บ้านจะเป็นตัวแทนในการทำบุญและการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งทำหน้าที่ประสานงานกับส่วนราชการที่เข้ามาติดต่อในหมู่บ้านและทำงานประสานกับกำนัน สถานภาพของผู้ใหญ่บ้านของตำบลโนนศิลาเลิงที่ปรากฏนั้นมักเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ซึ่งบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายล้วน ภูสีสิ้ว บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 นายบุญจันทร์ นันผาด บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 นางวราภรณ์ เนื่อง ณ สุวรรณ บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 นายบุญช่วย จำปานิล บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 นายสี จันเดช บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 7 นายสง่า นาชัยพลอย บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 นายสุดใจ ภูสีพันนา และบ้านสว่าง หมู่ที่ 9 นายศิริ แสนแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีหน้าที่ช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านในการบริหารงานการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมักเป็นผู้มีความสามารถที่จะทำงานต่าง ๆ ช่วยเหลือดูแลแก้ไขปัญหาความทุกข์ร้อนของชาวบ้านเป็นอย่างดี ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านถือเป็นกลุ่มผู้นำที่สำคัญในการปฏิบัติงานให้แก่ทางราชการ

คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำสำคัญรองจากผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโดยได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้านในหมู่บ้าน ทำหน้าที่จัดทำแผนพัฒนาและพัฒนาหมู่บ้าน ลักษณะของผู้นำที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านของตำบลโนนศิลาเลิงมักเป็นคนหนุ่มสาวมีความสามารถในการติดต่อประสานงาน การพูดการอภิปราย ฐานะทางเศรษฐกิจดี มีญาติพี่น้องมากและได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้จะให้ข้อเสนอแนะให้คำแนะนำและปรึกษาต่อผู้ใหญ่บ้านเกี่ยวกับการพัฒนาหมู่บ้านและส่งเสริมอาชีพ ตลอดทั้งการ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

พัฒนาที่ดิน การคลัง การสาธารณสุข การศึกษาและวัฒนธรรม การสวัสดิการ สังคมและกิจการอื่น ๆ นับได้ว่าคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริง

ผู้นำไม่เป็นทางการ ตำบลโนนศิลาเลิงมีผู้นำไม่เป็นทางการ ได้แก่

ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นกลุ่มผู้นำที่มีความสำคัญรองจากผู้นำหมู่บ้าน คุณสมบัติของผู้ทรงคุณวุฒิต้องเป็นผู้ที่เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและมีศีลธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิจะมีประจำหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านในเขตตำบลโนนศิลาเลิง

ผู้อาวุโส เป็นผู้สูงอายุที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้ที่มีความรู้และมักมีอายุประมาณ 60 ปีขึ้นไป บทบาทของผู้อาวุโส คือ ทำหน้าที่ทางด้านประเพณีเป็นสำคัญ เช่น การทำบุญ การเลี้ยงปู่ตา การสู่ขวัญ และการสู่ขอแต่งงาน เป็นต้น หากสังคมมีปัญหาก็จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย เช่น การทะเลาะวิวาทของชาวบ้านหรือการแบ่งปันมรดก ผู้อาวุโสได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมากเพราะเป็นผู้มีประสบการณ์ มีความรอบรู้ทั้งการประกอบอาชีพ สภาพดินฟ้าอากาศ และเป็นขะจ้ำประกอบพิธีกรรมทางประเพณี

พระสงฆ์ เป็นผู้สืบต่อพุทธศาสนาให้การอบรมสั่งสอนประชาชนด้านจิตใจให้ทำความดีมีศีลธรรมตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา ทางด้านประเพณีทำให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้มีการทำบุญตักบาตรประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ลักษณะของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพจะเป็นผู้มีวินัยอย่างเคร่งครัดและประพฤติปฏิบัติดี พระสงฆ์ที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่ง คือ พระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ซึ่งชาติภูมิเดิมกำเนิดที่บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีบทบาทเป็นอย่างมากในการพัฒนาหมู่บ้านในปัจจุบันนี้

ผู้นำทางเศรษฐกิจ มักเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมีความมั่นคงทางด้านทรัพย์สิน ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้านและเป็นผู้นำเอาความรู้ใหม่หรือเทคโนโลยีมาช่วยทางการผลิต ได้แก่ โรงสีข้าว รถยนต์ รถอีแต๋น เครื่องสูบน้ำ รถไถนาชนิดเดินตามหรือ “ควายเหล็ก” รถนวดข้าว รถจักรยานยนต์ ผู้นำทางเศรษฐกิจนี้จะเป็นผู้มีที่ดินทำกินจำนวนมากและมีบ้านที่ทันสมัย ซึ่งมักได้รับเลือกตั้งเป็นกรรมการของกลุ่มและฝ่ายต่าง ๆ เช่น กรรมการหมู่บ้านและกรรมการการศึกษา เป็นต้น

ข้าราชการ ข้าราชการที่อาศัยอยู่ในตำบลโนนศิลาเลิงมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้ความสามารถในงานที่ตนรับผิดชอบ ถ้าปฏิบัติตนดีทำความเจริญมาสู่ชุมชนก็จะเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน สำหรับข้าราชการที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ได้แก่ ข้าราชการครู ข้าราชการกระทรวงสาธารณสุข และตำรวจ เป็นต้น

ซึ่งชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยอมรับว่าเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าลักษณะผู้นำของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ล้วนเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือยกย่องให้เป็นผู้นำของชุมชน ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้จะมีการประสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในการที่จะพัฒนาชุมชนของตำบลโนนศิลาเลิงให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

การสาธารณสุข

แต่เดิมนั้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง เมื่อมีอาการเจ็บป่วยซึ่งรู้สาเหตุของโรคจะทำการรักษาโรคเบื้องต้นโดยใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านด้วยสมุนไพร หากไม่รู้สาเหตุของอาการเจ็บป่วยจะใช้วิธีการรักษาแบบมายาศาสตร์และไสยศาสตร์ ต่อมาจึงได้ไปทำการรักษาที่สถานีอนามัยตำบลหนองแปนซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหนองแปนและสถานีอนามัยบ้านข้าวหลาม ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อสถานีอนามัยอวยชัย-ปราณี อัศวินวิจิตรซึ่งเป็นสถานีอนามัยตำบลโนนศิลาเลิงได้สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2527 และเปิดทำการเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2528 ชาวบ้านจึงได้มาทำการรักษาโรคเบื้องต้นยังที่สถานีอนามัยแห่งนี้ และหากอาการเจ็บป่วยรุนแรงเกินกว่าที่สถานีอนามัยจะทำการรักษาได้ จึงเดินทางไปทำการรักษาที่โรงพยาบาลอำเภอกมลาไสยและโรงพยาบาลประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันสถานีอนามัยตำบลโนนศิลาเลิงสามารถให้บริการในด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่มีอาการเพียงเล็กน้อย การวางแผนครอบครัว การคุมกำเนิด อนามัยแม่และเด็ก การเลี้ยงดูบุตร การฉีดวัคซีน และแนะนำเกี่ยวกับสุขอนามัยอื่น ๆ เช่น การสร้างส้วมและมีโอ่งน้ำสะอาดสำหรับเก็บกักน้ำไว้บริโภค นอกจากนี้ยังให้การอบรมเกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐานแก่ชาวบ้าน ซึ่งในหมู่บ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีตัวแทนของชาวบ้านในด้านสาธารณสุขเรียกว่า “ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้านหรือ ผสส.” ทำหน้าที่แจ้งข่าวสารเกี่ยวกับงานสาธารณสุขในหมู่บ้าน รวมทั้งอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านหรือ “อสม.” ทำหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเบื้องต้นให้กับชาวบ้านก่อนนำส่งโรงพยาบาล อาสาสมัครเหล่านี้ได้ให้ความร่วมมือกับทางราชการด้านความช่วยเหลือและบริการชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเป็นอย่างดี

การพักผ่อนหย่อนใจ

โดยพื้นฐานของชาวอีสานเป็นคนที่ชอบสนุกสนานแม้จะต้องทำงานอย่างหนักในช่วงฤดูกาลทำนา การพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงมีหลากหลาย ดังจะเห็นได้จากงานบุญประเพณีของหมู่บ้านหรืองานบุญส่วนตัวของแต่ละครอบครัว ชาวบ้านจะมีกิจกรรมหรือการละเล่นที่สนุกสนานให้ความเพลิดเพลิน เช่น หมอลำและมวย นอกจากนี้ยังมีสิ่งบันเทิงแบบใหม่ เช่น หนังเร่หรือการจัดงานสวนสนุก ทำให้ชาวบ้านได้พักผ่อนหย่อนใจอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เสมอในแต่ละปี ปัจจุบันการพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านได้แปรเปลี่ยนมาเป็นสิ่งบันเทิงรูปแบบใหม่ ได้แก่ รายการบันเทิงจากโทรทัศน์หรือขับร้องเพลงคาราโอเกะจากเครื่องเล่นซีดี ซึ่งสะดวกและประหยัดค่าใช้จ่ายสำหรับการพักผ่อนภายในครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงว่างหลังจากการทำนาและขายผลผลิตข้าว ชาวบ้านมีรายได้สามารถหาสิ่งบันเทิงเพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ตนเองได้หลายรูปแบบ

วิถีการดำเนินชีวิตด้านวัฒนธรรม

การดำรงชีวิตของชาวอีสานมีความผูกพันและเกี่ยวเนื่องอยู่กับความเชื่อสืบมาช้านานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เพราะความเชื่อของมนุษย์มีขอบเขตกว้างขวางเนื่องจากได้รับการเปลี่ยนแปรปรับกันเรื่อยมาจนเกิดความหลากหลาย ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสานก่อนที่จะได้รับวัฒนธรรมสมัยใหม่นั้น จึงเริ่มมาตั้งแต่โลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาล โลกทัศน์ของชาวอีสานมีทั้งแนวความเชื่อดั้งเดิมและแนวความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งก่อให้เกิดเป็นจารีตของชาวอีสานหรือ “ฮีต” ที่ประชาชนปฏิบัติใน 12 เดือนของทุกปี โดยทำหน้าที่เป็นกฎระเบียบและเป็นบรรทัดฐาน (Social Norm) ให้สังคมประพฤติปฏิบัติตามซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขร่วมกัน รูปแบบที่กำหนดไว้อย่างสอดคล้องกับการหมุนเวียนของธรรมชาติจึงเป็นประหนึ่งธรรมนูญชีวิตให้ชาวตำบลโนนศิลาเลิงจัดภารกิจของตน ครอบครัว และชุมชนได้ลงตัว ซึ่งวิถีการดำรงชีวิตด้านวัฒนธรรมตามฮีตสิบสองของชาวตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วยเดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคมบุญเข้ากรรม เดือนยี่หรือเดือนมกราคมบุญคูณลาน เดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์บุญข้าวจี่ เดือนสี่หรือเดือนมีนาคมบุญเผวส เดือนห้าหรือเดือนเมษายนบุญสงกรานต์ เดือนหกหรือเดือนพฤษภาคมบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ดหรือเดือนมิถุนายนบุญชำฮะ เดือนแปดหรือกรกฎาคมบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าหรือเดือนสิงหาคมบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบหรือเดือนกันยายนบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดหรือตุลาคมบุญออกพรรษา และเดือนสิบสองหรือเดือนพฤศจิกายนบุญกฐิน ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 ประเพณีเกี่ยวกับศาสนาและจารีต

ที่อยู่อาศัย

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้ส่งผลให้รูปแบบเรือนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ

รูปแบบเรือนพื้นบ้านอีสาน เป็นเรือนที่สร้างก่อนปี พ.ศ. 2520 เรือนพื้นบ้านอีสานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแต่เดิมนั้นเป็นเรือน 2 ชั้นใต้ถุนสูงหรือเรียกว่า “เรือนเสาสูง” ด้านล่างแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นพื้นที่สำหรับทำคอกวัวหรือคอกควาย ส่วนที่สองเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนใต้ถุนเรือนหรือที่สำหรับปั่นฝ้าย สาวไหม ทอผ้าหรือ “ตำหูก” และทอเสื่อหรือ “ตำสาด” ส่วนตัวเรือนชั้นบนซึ่งเป็นชั้นที่สองได้มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอย

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหน้าเป็นที่โล่งมีบันไดพาดขึ้นสู่ตัวเรือนชั้นบน ใช้สำหรับเป็นที่พักผ่อนหรือนั่งรับประทานอาหารซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ชาน" ตั้งร้านแอ่งน้ำสำหรับดื่มและครัว ส่วนหลังเป็นห้องนอนใช้สำหรับพักผ่อนหลับนอนประกอบด้วยห้องเปิง ห้องนอนพ่อแม่ ห้องนอนลูกสาวหรือ "ห้องส่วม" มีหน้าต่างขนาดเล็กเพียงโผล่หน้าออกมาได้เรียกว่า "ป่องเอี้ยม" ผู้ที่มีฐานะยากจนฝาผนังเรือนทำด้วยไม้ไผ่สานเรียกว่า "ฝาลายคุบ" หลังคามุงด้วยหญ้าคาเรียกว่า "ไพหญ้า" พื้นทำด้วยไม้ไผ่สับเรียกว่า "ฟาก" ส่วนผู้ที่มีฐานะดีฝาผนังเรือนทำด้วยไม้กระดานเรียกว่า "แป้นแอ้ม" หลังคามุงด้วยไม้เรียกว่า "แป้นมุง" พื้นทำด้วยไม้กระดานเรียกว่า "แป้นปู" เสาเรือนเป็นเสากลมที่ได้จากการถากเปลือกและกระพี้ด้านนอกด้วยขวานก่อนนำมาปลูกสร้าง การปลูกเรือนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในสมัยก่อนต้องอาศัยชาวบ้านผู้มีความชำนาญเป็นพิเศษ เพราะการปลูกสร้างไม่มีตะปูหรือจับระดับด้วยน้ำเพื่อหาความเที่ยงตรงของรูปทรงเรือนแต่อย่างใด การปลูกสร้างเรือนนอกจากต้องอาศัยผู้ชำนาญแล้ว ผู้ก่อสร้างร่วมมักเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านโดยทำในลักษณะการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเรียกว่า "การลงแขก" ก่อนปลูกเรือนจะมีการประกอบพิธีเพื่อขอพื้นที่ในการปลูกสร้างเรือนกับเจ้าที่และผูกหรือเซ่นไหว้ก่อนยกเสาเอกหรือ "เสาแฮก" ของเรือน เรือนพื้นบ้านอีสานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนใหญ่เป็นเรือนเกย ซึ่งเป็นเรือนขนาดเล็กสำหรับบุคคลธรรมดาอยู่อาศัย ส่วนเรือนโข่งและเรือนแฝดเป็นเรือนสำหรับชนชั้นปกครองที่สืบเชื้อสายอาญาสี่ซึ่งเป็นระบบการปกครองอีสานตามสายวัฒนธรรมล้านช้างหรือลาว ประกอบด้วยเจ้าเมือง อุปราชหรือ "อุปฮาด" ราชวงศ์ และราชบุตร หากบุคคลธรรมดาปลูกสร้างเรือนโข่งและเรือนแฝดอยู่อาศัยชาวอีสานถือว่า "ขะลำ" เพราะการทำตนเสมอเพียงเจ้านายชาวอีสานเชื่อว่า "ขี้กลากจะกินหัว" เครื่องใช้ในครัวเรือนส่วนใหญ่ผลิตขึ้นใช้เองเกือบทั้งหมดประกอบด้วยเครื่องนอน เช่น หมอน ฟูกหรือ "เสื่อ" เสื่อหรือ "สาด" ทำจากฝ้าย นุ่นที่ปลูกตามไร่นา และกกหรือผือที่เกิดตามธรรมชาติ เครื่องนุ่งห่ม เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าซิ่น เสื้อ และผ้าห่มส่วนใหญ่ทอมาจากเส้นไหมและฝ้ายของชาวบ้านเอง นอกจากนั้นยังมีเครื่องครัว เช่น กระติบข้าว มวยหรือหวดซึ่งเป็นภาชนะที่ใช้สำหรับนึ่งข้าวเหนียว เครื่องมือหาอาหาร เช่น ไซ สวิง ลอบ บั้งลัน และเครื่องมือประกอบอาชีพ เช่น คราด แอก ไถ เครื่องมือหาอาหารและประกอบอาชีพ ส่วนหนึ่งชาวบ้านเก็บไว้ที่ใต้ถุนยุ้งข้าวหรือ "เล้าข้าว" เล้าข้าวจะปลูกสร้างไว้ใกล้กับตัวเรือนแต่มีความสูงน้อยกว่า ด้านล่างหรือใต้ถุนเล้าข้าวใช้เก็บไหปลาร้า กระทอเกลือ หม้อสำหรับย้อมผ้าฝ้ายผ้าไหมเรียกว่า "หม้อนิล" หรือเป็นเล้าเป็ดเล้าไก่

รูปแบบเรือนสมัยใหม่ เป็นเรือนที่มีรูปแบบพัฒนามาจากเรือนพื้นบ้านอีสานและปลูกสร้างหลังปี พ.ศ. 2520 เรือนสมัยใหม่มีลักษณะเป็นเรือน 2 ชั้น ชั้นล่างใช้เสาคอนกรีตเสริมเหล็กซึ่งเรียกว่า "เสาปูน" และต่อชั้นบนด้วยเสาไม้ คานและตงเป็นไม้เนื้อแข็ง ฝาเรือนทำ

ด้วยไม้และมีหน้าต่างรอบตัวเรือน ภายในเรือนกั้นห้องด้วยไม้และมีประตู หลังคามีความลาดเอียง 15-31 องศา มุงด้วยสังกะสี เรือนสมัยใหม่ในตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ เรือนสมัยใหม่ใต้ถุนโล่ง ด้านล่างแบ่งพื้นที่ใช้สอยสำหรับเก็บเครื่องมือทางด้านการประกอบอาชีพและการแสวงหาอาหาร รวมทั้งแบ่งเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนเช่นเดียวกับเรือนพื้นบ้าน แต่ไม่นิยมทำคอกสัตว์เลี้ยง ใต้ถุนเรือนสามารถต่อเติมได้ ส่วนใหญ่มีห้องน้ำและห้องครัวแยกออกจากตัวเรือน และเรือนสมัยใหม่ใต้ถุนทึบ เป็นเรือนที่มีการก่ออิฐฉาบปูนส่วนที่เป็นใต้ถุนเรือน เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นจึงนิยมทำห้องน้ำและห้องครัวไว้ในตัวเรือนชั้นล่าง รวมทั้งกั้นเป็นห้องสำหรับพักผ่อนหลับนอน เรือนสมัยใหม่เป็นเรือนที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้นำวัสดุสมัยใหม่ คือ ปูนซีเมนต์ ผสมกับไม้ที่ได้จากเรือนหลังเก่าที่รื้อก่อนสร้างเรือนใหม่ ดังนั้น หลังช่วงปี พ.ศ. 2520 ความต้องการเรือนเกยซึ่งเป็นเรือนพื้นบ้านอีสานที่มีใต้ถุนสูงจึงลดลง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 153 เรือนสมัยใหม่ใต้ถุนโล่ง

ภาพประกอบ 154 เรือนสมัยใหม่ใต้ถุนทึบ

รูปแบบเรือนตะวันตก เป็นเรือนที่มีรูปแบบมาจากทางตะวันตกสร้างหลังปี พ.ศ. 2535 โครงสร้างเรือนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ตัวเรือนก่ออิฐฉาบปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้อง พื้นเรือนเป็นคอนกรีต ภายในเรือนมีการกั้นห้องด้วยการก่ออิฐฉาบปูน มีห้องน้ำและห้องครัวอยู่ภายในตัวเรือน เรือนตะวันตกที่ปรากฏอยู่ในตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ เรือนตะวันตกชั้นเดียวและเรือนตะวันตกสองชั้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 155 เรือนตะวันตกสองชั้น

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันแม้ว่าชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีรายได้จากการประกอบอาชีพมากขึ้นและมีการปลูกสร้างเรือนใหม่ แต่เนื่องจากไม้ที่นำมาปลูกสร้างเรือนลดลงและมีราคาสูงขึ้น ชาวบ้านจึงนำไม้จากเรือนหลังเก่าที่รื้อลงนำกลับมาใช้อีกและใช้ซีเมนต์เป็นส่วนประกอบรวมทั้งเรือนตะวันตกต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการปลูกสร้าง ดังนั้น การปลูกสร้างเรือนรูปแบบสมัยใหม่จึงมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ และภายในเรือนไม่มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากในอดีตชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าห้องเปิงเป็นห้องสำคัญมากที่สุด เนื่องจากเป็นห้องสำหรับผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษจึงเป็นห้องต้องห้ามสำหรับลูกเขยหรือสะใภ้ ซึ่งเข้าห้องนี้ถือว่าไม่เคารพยำเกรงผู้ใหญ่ซึ่งเป็นหลักของเรือนหรือเรียกว่า “ล่วงเปิง” ทำให้ผิดผีเรือน เมื่อรูปแบบเรือนเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมการแบ่งพื้นที่ใช้สอยสำหรับห้องเปิงจึงไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวเหมือนในอดีต เรือนบางหลังจึงใช้พื้นที่ว่างโล่งภายในส่วนใดส่วนหนึ่งเป็นห้องเปิงโดยไม่มีการกั้นห้องเป็นสัดส่วน นอกจากนั้นยังพบว่าห้องนอนพ่อแม่และห้องนอนลูกสาวหรือ “ห้องส่วม” เรือนบางหลังไม่มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วนชัดเจน ความเคร่งครัดในแบบแผนการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเรือนของชาวบ้านจึงสูญหายไป

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

อาหารการกิน

ในอดีตอาหารที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงบริโภคในครัวเรือน ล้วนหาได้เองจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น ป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่นา ส่วนการผลิตอาหารไว้บริโภคนั้นส่วนใหญ่เป็นผักที่ปลูกในฤดูหนาว ไก่และเป็ดเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้สำหรับบริโภคส่วนวัวและควายเป็นสัตว์เลี้ยงไว้ใช้แรงงานและขาย ปลาเป็นอาหารที่หาบริโภคได้ง่ายและมีจำนวนมากในฤดูฝน บางครั้งมีปริมาณเหลือจากการบริโภคชาวบ้านจะถนอมไว้บริโภคนอกฤดูกาลได้ เช่น ทำเป็นปลาแห้งหรือปลาร้า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนอาหารกันระหว่างชาวบ้าน ได้แก่ เกลือ พริก และปลาร้า อาหารที่หาได้จากแหล่งธรรมชาตินอกจากเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนแล้วยังได้การแบ่งปันกันในหมู่ญาติมิตรและเพื่อนบ้านโดยไม่มีการซื้อขาย สำหรับวิธีประกอบอาหารที่ได้จากธรรมชาตินอดีตนั้นส่วนใหญ่มักนำมาปิ้ง ต้ม หมกหรือคั่ว ไม่นิยมนำเอาน้ำมันจากสัตว์หรือกะทิเป็นส่วนผสมเนื่องจากเห็นว่าไม่เหมาะที่จะรับประทานกับข้าวเหนียว สำหรับการตัดสินใจว่าจะประกอบอาหารเพื่อรับประทานโดยวิธีใดนั้นจะพิจารณาจากชนิดของอาหารและปริมาณที่มีหรือหามาได้ เช่น หากปลาที่หามาได้มีจำนวนมากจะเลือกทำลาบเป็นอันดับแรก รองลงมาเป็นต้มหรือแกง ถ้ามีน้อยก็ทำน้ำพริกปลาร้าหรือชาวอีสานเรียกว่า “ป่น” เพราะสามารถรับประทานได้จำนวนหลายคน สมาชิกทุกคนในครอบครัวมีหน้าที่หาอาหารช่วยกันโดยขึ้นอยู่กับแหล่งและประเภทของอาหาร เช่น พ่อบ้านและลูกชายมีหน้าที่หาอาหารจากป่าและแหล่งน้ำ ส่วนแม่บ้านมีหน้าที่ดูแลสัตว์เลี้ยงและปลูกผักหรือเก็บพืชผักที่ขึ้นตามสวนใกล้หมู่บ้านเพื่อเป็นอาหาร เป็นต้น สำหรับผู้ประกอบอาหารนั้นส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่หลักของแม่บ้านและลูกสาว อาหารการกินของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) การเลือกอาหาร (2) การเตรียมอาหาร (3) ลักษณะอาหาร และ (4) การรับประทานอาหาร

การเลือกอาหาร

โดยทั่วไปชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงรับประทานอาหารวันละ 3 มื้อหมือนกับคนไทยในภูมิภาคอื่น ๆ แต่ช่วงเวลารับประทานอาจแตกต่างกันออกไปโดยเฉพาะฤดูกาลทำนาซึ่งมีความจำเป็นเร่งรีบการรับประทานอาหารอาจต้องช้ากว่าปกติ ปลาร้าบองหรือ “แจ่วบอง” น้ำพริกหรือ “แจ่ว” น้ำพริกปลาร้าหรือ “ป่น” เป็นอาหารที่มีเป็นประจำเกือบทุกมื้อโดยมีผักสดผักลวกหรือผักนึ่งเป็นเครื่องจิ้ม อาหารประเภทโปรตีนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่น ฤดูฝนมีปลา กบ เขียด และหอย ฤดูหนาวมีหนู ปลา และกบ ฤดูแล้งมีแย้ กิ้งก่า และแมลงต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งการเลือกอาหารรับประทานแต่ละมื้อของชาวบ้านประกอบด้วย (1) การเลือกอาหารโดยมีการวางแผนล่วงหน้า และ (2) การเลือกอาหารโดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้า

การเลือกอาหารโดยมีการวางแผนล่วงหน้า การเลือกอาหารรูปแบบนี้ชาวบ้านจะมีการวางแผนไว้ล่วงหน้าประมาณ 1-2 วัน โดยกำหนดไว้ว่าสมาชิกในครอบครัวคนใดจะเป็นผู้ออกไปหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติเพื่อนำมาบริโภคในครอบครัว ซึ่งผู้หาอาหารมักเป็นพ่อบ้านหรือสมาชิกของครอบครัวที่ได้รับมอบหมาย การวางแผนเลือกอาหารชาวบ้านจะคำนึงถึงอาหารตามธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นและความสามารถในการแสวงหาของสมาชิกครอบครัวเป็นหลัก โดยมีการกำหนดสถานที่ที่จะเดินทางไปหาอาหาร เช่น หากต้องการเห็ดต้องหาบริเวณป่าหรือหากต้องการปลาในหน้าแล้งต้องหาบริเวณลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือหนองเลิงและลำน้ำปาว เป็นต้น เมื่อกำหนดอาหารและแหล่งที่หาอาหารได้แล้ว จึงวางแผนการเดินทางว่าจะต้องออกเดินทางช่วงเวลาใด ชวนใครไปเก็บหาร่วมกันบ้างและต้องใช้อุปกรณ์อะไรบ้าง ซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนออกเดินทางนั่นเอง

การเลือกอาหารโดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้า เป็นการเลือกอาหารที่ไม่ได้กำหนดไว้ก่อนว่าจะหาอาหารประเภทใดและจากแหล่งใด การเลือกโดยวิธีนี้ชาวบ้านกำหนดไม่ได้ว่าจะหาอะไรมาเป็นอาหารเพียงแต่เดินทางไปตามแหล่งอาหารต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้หมู่บ้านพร้อมกับอุปกรณ์ เช่น เสียมหรือตะกร้า เมื่อพบเห็นสิ่งที่สามารถนำมาเป็นอาหารได้ก็จะเก็บหามา เช่น พืชผักและแมลงต่าง ๆ บางครั้งขณะประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันอาจพบเห็นรูที่กบอาศัยอยู่ในพื้นที่นาที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็จะใช้เสียมขุดกบเพื่อนำมาเป็นอาหาร เป็นผลพลอยได้อย่างหนึ่งของชาวบ้านหรือบางวันอากาศร้อนจัดชาวบ้านก็จะชวนกันไปหาปลาตามแหล่งน้ำต่าง ๆ เป็นต้น

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงไม่นิยมการกักตุนอาหารไว้รับประทานหลายมื้อ การหาอาหารนั้นกะพอได้กินแต่ละมื้อ แต่ถ้าบังเอิญได้อาหารมาจำนวนมากก็จะถนอมเป็นอาหารอย่างอื่นไว้รับประทานได้นาน ๆ เช่น ปลาร้า ปลาส้มหรือตากแห้ง การประกอบอาหารแต่ละมื้อส่วนใหญ่ไม่มีการกำหนดไว้ล่วงหน้า เมื่อรับประทานมื้อนี้เสร็จแล้วอาหารมื้อต่อไปจะขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่หาได้จากแหล่งต่าง ๆ ถ้าหาอะไรไม่ได้เลยก็อาศัยอาหารหลัก คือ ปลาร้าหรือแจ่วจิ้มกับผักก็สามารถดำรงอยู่ได้ ปริมาณอาหารแต่ละมื้อจะกะให้พอดีกับการรับประทานในมื้อนั้น ๆ เป็นประจำทุกมื้อ อาหารโดยทั่วไปมีรสจัดและเป็นอาหารแห้งหรือมีน้ำขลุกขลิกสำหรับรับประทานกับข้าวเหนียว ไม่นิยมอาหารประเภทผัดหรือทอดหรือแกงใส่กะทิ บางครั้งอาจมีอาหารประเภทต้มหรือแกงไว้ซดน้ำด้วย ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมรับประทานข้าวเหนียวเพราะถือว่าอิ่มเร็วและอยู่ท้อง คือ อิ่มนานไม่หิวง่าย ข้าวจ้าวไม่นิยมรับประทานเพราะไม่อยู่ท้อง คือ รับประทานแล้วไม่นานทำให้หิวอีกทำให้ไม่มีเรี่ยวแรงทำงาน ขนมหวานและผลไม้ผู้ใหญ่ไม่นิยมรับประทานเพราะถือว่าเป็นอาหารสำหรับเด็กแต่จะรับประทานเมื่อถึงเวลาเทศกาลหรือมีงานบุญ แม่บ้านเป็นผู้ซึ่งมีความสำคัญในการประกอบอาหารจะมีหลักในการเลือกอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัว คือ

ควรเป็นอาหารที่รับประทานแล้วมีรสชาติอร่อย ทำให้อิ่ม ไม่หิวเร็ว รู้สึกสบายท้อง ทำให้ร่างกายแข็งแรงและเจริญเติบโต

การเตรียมอาหาร

การเตรียมอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนั้นจะเริ่มในเวลากลางคืน ก่อนเข้านอนแม่บ้านหรือลูกสาวจะนำข้าวสารไปแช่น้ำหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า "หม่าข้าว" สำหรับนึ่งในตอนเช้าโดยกะปริมาณให้เพียงพอสำหรับรับประทานได้ 2 มื้อ คือ มื้อเช้าและมื้อกลางวัน ส่วนมื้อเย็นจะแช่ข้าวในตอนกลางวันและนึ่งในตอนเย็นอีกครั้ง ถ้ามีข้าวเหลือจากการรับประทานก็จะนำไปนึ่งรวมกับข้าวที่นึ่งในครั้งถัดไป เมื่อถึงตอนเช้าแม่บ้านหรือลูกสาวจะตื่นนอนก่อไฟนึ่งข้าว ส่วนพ่อบ้านหรือลูกชายมีหน้าที่ออกไปหาอาหารประเภทสัตว์ซึ่งอาจไปตรวจเบ็ดที่วางไว้ตั้งแต่หัวค่ำเพื่อจับปลามาให้แม่บ้านประกอบเป็นอาหารรับประทาน หากวันไหนไม่ได้ออกไปหาอาหารหรือหาไม่ได้จะนำอาหารที่ถนอมไว้ เช่น ปลาแห้งหรือปลาส้มมาประกอบเป็นอาหารหรือรับประทานข้าวเหนียวกับปลาร้าบองหรือ "แจ่วบอง" การปรุงอาหารแทบทุกชนิดของชาวบ้านจะใส่ปลาร้าหรือน้ำปลาร้าลงไปด้วยเพื่อให้รสชาติกลมกล่อมซึ่งชาวอีสานเรียกว่า "นัว" ขั้นตอนการปรุงอาหารทำอย่างเรียบง่ายไม่ซับซ้อนเพราะถือว่าการรับประทานอาหารนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้มีชีวิตรอดและมีเรี่ยวแรงการทำงานเท่านั้น

หลังจากที่ได้อาหารตามธรรมชาติจากแหล่งต่าง ๆ แล้ว ปกติแม่บ้านจะเป็นผู้ประกอบอาหารสำหรับผู้บริโภคภายในครัวเรือน ซึ่งมีหน้าที่ต้องดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับอาหารสำหรับบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนแต่ละมื้อ หากครอบครัวใดมีลูกสาวเคยฝึกหัดทำอาหารก็จะมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบอาหารภายใต้การกำกับดูแลของแม่บ้าน บางครั้งที่มีการประกอบอาหารในโอกาสพิเศษ เช่น ลาบ ก้อยหรือพ่อบ้านได้เนื้อสัตว์ป่าจำพวกนก งู หนู กิ้งก่า เป็นต้น ซึ่งจะต้องมีการปรุงอาหารเป็นกรณีพิเศษซึ่งแม่บ้านหรือลูกสาวไม่สามารถทำได้ พ่อบ้านจะลงมือประกอบอาหารด้วยตัวเอง จะเห็นได้ว่าชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสามารถประกอบอาหารรับประทานได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่แม่บ้านจะเป็นผู้ที่มีหน้าที่หลักในการประกอบอาหารสำหรับครอบครัว สาเหตุที่แม่บ้านต้องเป็นผู้ประกอบอาหารนั้นชาวบ้านถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงซึ่งเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่จะต้องรับผิดชอบเรื่องอาหารการกินของครอบครัว ส่วนพ่อบ้านมีหน้าที่แสวงหาอาหารจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อบริโภคในครัวเรือน แม่บ้านซึ่งรับภารกิจดังกล่าวมาโดยตลอดจึงสามารถกะปริมาณอาหารและรู้รสนิยมของคนในครอบครัวเป็นอย่างดี

การประกอบอาหารที่ได้จากธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงขึ้นอยู่กับประเภทของอาหารและความชอบของผู้รับประทาน เช่น

ผักที่กินสด ได้แก่ หางปลาช่อนหรือ “ผักลิ้นปี่” ผักขมหรือ “ผักแก่นขม” สันตะวาใบพายหรือ “ผักโหบเหบ” ผักสะเดาหรือ “ผักกะเดา” มะสังหรือ “หมากสัง” โมกเครือหรือ “เครือไส้ตัน” ส้มสันดานหรือ “ผักออบแอบ” ต่อไส้หรือ “เพี้ยฟาน” ช้าเลือดหรือ “ผักกาดย่า” ผักติ้ว ผักกระโดน ผักเม็ก ผักส้มลม ผักอีฮีน ผักพาย ผักแว่น ผักปุ้งและสายบัว เป็นต้น

ผักชนิดที่ต้องกินสุก ได้แก่ มะรุมหรือ “ผักอีฮุม” ตำลึงหรือ “ผักตำนิน” บุกหรือ “กระบุก” และขี้เหล็ก เป็นต้น

ผักชนิดที่กินได้ทั้งสดและสุก ได้แก่ ตาลปัตรฤาษีหรือ “ผักก้านจอง” ผักแพงพวยหรือ “ผักพีพวย” สายบัว ผักปุ้ง และสะเดา เป็นต้น

ภาพประกอบ 156 ผักเสี้ยนดองหรือ “ส้มผักเสี้ยน”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนิยมปรุงอาหารแบบง่าย ๆ อาหารประเภทผักนำมากินสดหรือลวกกินกับแจ่ว ป่น และส้มตำหรือนำมาใส่แกง ผักชนิดใดที่มีรสขม รสขื่นหรือมียางจะนำมาต้มหรือแช่น้ำ เพื่อกำจัดรสที่ไม่พึงประสงค์ออกก่อนที่จะนำไปปรุงอาหาร เช่น หน่อไม้ ขี้เหล็ก เป็นต้น อาหารจำพวกปลาส่วนใหญ่นิยมนำมาลาบ ต้ม แกง หรือปิ้ง ถ้ามี

ปริมาณมากจะนำมาตากแดดเก็บไว้หรือทำปลาร้า ซึ่งปลาที่นิยมนำมาทำปลาร้า ได้แก่ ปลาหมอ ปลาขาว ปลาซิว เป็นต้น กุ้งชาวบ้านนิยมนำมาทำก้อยและคั่ว หอยนำมาต้มและอ่อม ส่วนปูนำมาดองรับประทานกับส้มตำ นอกจากนี้สัตว์และแมลงอื่น ๆ ส่วนใหญ่นำมาแกง ย่าง ปิ้ง หรือคั่วกินเป็นอาหาร เช่น หนูถอนเอาขนออกแล้วนำไปปิ้งหรือสับละเอียดโดยสับกระดูกแล้วหมกหรือคั่วใส่ผักชีหรือต้นหอม

นอกจากการประกอบอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้ว หากหาอาหารได้ปริมาณมากชาวบ้านจะถนอมไว้รับประทานระยะยาว เช่น ปลาร้าและมะขามเปียก สำหรับการทำปลาร้านั้นขึ้นอยู่กับปริมาณปลาที่จับได้ในฤดูฝน แต่ละครอบครัวจะทำปลาร้าได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนในแต่ปี ถ้าปีไหนฝนตกต้องตามฤดูกาลปริมาณน้ำมีมากในปีนั้นชาวบ้านก็จะจับปลาได้จำนวนมากและทำปลาร้าไว้บริโภคในปริมาณที่มากเช่นเดียวกัน ส่วนการถนอมอาหารไว้รับประทานในช่วงสั้น ๆ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการดอง เช่น หน่อไม้ดอง ผักกาดเขียวดอง กระเทียมดอง สัตว์หากมีปริมาณมาก เช่น ปลา อึ่งอ่าง เขียด และหนูจะใช้วิธีตากให้แห้งแล้วเก็บไว้รับประทานจนหมด อาหารที่ถนอมโดยเฉพาะปลาร้าและมะขามเปียกนอกจากนำมารับประทานแล้วบางส่วนชาวบ้านยังสามารถนำไปขายและแลกเปลี่ยนกับอาหารอื่น ๆ ได้

ลักษณะอาหาร

อาหารประจำวันของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนใหญ่ผ่านกระบวนการแกง ปิ้ง ต้ม หมก หรือป่น เป็นต้น แต่ขาดไม่ได้ คือ น้ำพริกหรือ “แจ่ว” ไม่นิยมนำกะทิจากมะพร้าวมาประกอบอาหาร เพราะอาหารที่มีกะทิและน้ำมันเป็นส่วนประกอบไม่เหมาะกับการรับประทานกับข้าวเหนียว การตัดสินใจว่าจะประกอบอาหารชนิดใดนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของวัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารและปริมาณของอาหารสดรวมทั้งคำนึงถึงจำนวนของผู้บริโภคด้วย ลักษณะอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) อาหารคาว (2) อาหารหวาน และ (3) อาหารเสริม

อาหารคาว ได้แก่ ประเภทเนื้อวัวนำมาทำลาบดิบ ลาบสุก ก้อย ต้ม ปิ้งย่าง แหนมหรือ “ส้ม” และทอด ประเภทปลานำมาทำลาบดิบ ลาบสุก ก้อย ต้ม ปิ้ง นึ่ง ย่าง อ่อม หมก ปลาร้าหรือ “ปลาแดก” ปลาจ่อมหรือ “ส้มปลาน้อย” และทอด ส่วนปลาไหลนิยมนำมาอ่อม และต้ม ประเภทไก่นำมาทำลาบ ต้ม นึ่ง อบ แกง อ่อม ปิ้ง และทอด ประเภทเป็ดนำมาทำลาบ ต้ม นึ่ง และย่าง ประเภทหมูนำมาทำลาบ ต้ม และย่าง ประเภทกบ เขียด อึ่ง ปู หอย กุ้ง ปลาตัวเล็ก ๆ ลูกอ๊อดหรือ “ฮวก” นำมาต้ม ปิ้ง หมก ป่น และคั่ว ประเภทไข่นำมาต้ม และทอด ประเภทแมลงต่าง ๆ เช่น จิ้งหรีดหรือ “กี้ดีด” จิ้งหรีดน้อยหรือ “กินาย” จิ้งหรีดดำหรือ “กิโหลน” ด้วงขี้ควายหรือ “กุดจี่หวาย” กุดจี่ขี้ช้างหรือ “กุดจี่หมุ่ม” ตัวอ่อนแมลงปอหรือ

"แมงระงำ" ตัวอ่อนแมลงปอเข็มหรือ "แมงกะโซ่" แมลงหัวควายหรือ "แมงหัวควาย" แมลงดานาหรือ "แมงดา" ด้วงน้ำหรือ "แมงข้าวสาร" ด้วงดิ่งหรือแมลงตับเต่าหรือ "แมงกิเต่า" ตัวอ่อนแมลงตับเต่าน้อยหรือ "แมงก้องแขน" แมลงเหนี่ยงหรือ "แมงเหนี่ยง" และแมลงกะชอนหรือ "แมงกิชอน" นำมาหมก คั่ว ป่น ก้อย และประเภทสัตว์ป่าต่าง ๆ เช่น หนูนา กิ้งก่า แย้ นก นำมาแกง ทอด ปิ้ง ย่าง หมก ป่น คั่ว และก้อย เป็นต้น

ภาพประกอบ 157 การนำมดแดงมาคลุกเคล้าเพื่อทำก้อยปลา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 158 ก้อยปลา

ภาพประกอบ 159 ต้มปลาช่อนหรือ "ต้มปลาค่อ"

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 160 ต้มหอยขมหรือ “ต้มหอยจูบ”

ภาพประกอบ 161 ปิ้งปลา

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

อาหารหวาน ได้แก่ ประเภทผลไม้มีไม้ผลชนิดต่าง ๆ ที่ใช้รับประทานในเขตตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วยผลไม้พื้นบ้านซึ่งเป็นผลไม้ที่มีอยู่ในเฉพาะท้องถิ่นและเป็นผลไม้ตามฤดูกาล เช่น มะตูม มะพร้าว กล้วย ขนุน มะม่วง น้อยหน่า มะขาม เป็นต้น ซึ่งผลไม้เหล่านี้ชาวบ้านจะรับประทานได้ตามฤดูกาลโดยวิธีซื้อหรือเก็บผลผลิตจากต้นไม้ที่ปลูกไว้ ผลไม้ท้องถิ่นอื่น เช่น ทุเรียน ลำไย เงาะ ส้ม องุ่น ชมพู่ เป็นต้น มีจำหน่ายตามท้องตลาดและพ่อค้านำมาขายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะซื้อรับประทานเนื่องในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น เทศกาลงานบุญหรือต้อนรับผู้มาเยือน และประเภทขนมต่าง ๆ ได้แก่ ลอดช่อง ขนมตาล ข้าวเกรียบ ขนมเทียนหรือ “ขนมหมก” ข้าวต้มผัด ข้าวต้มมัดหรือ “ข้าวต้มโค่น” เป็นต้น อาหารหวานประเภทขนมชาวบ้านนิยมทำรับประทานเนื่องในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น งานพิธีกรรมหรืองานเทศกาล ขนมในเทศกาลงานบุญจะทำเป็นจำนวนมากสำหรับถวายพระ แจกเพื่อนบ้าน เลี้ยงผู้มาเยี่ยมเยือน และเหลือไว้รับประทานในครอบครัว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 162 ข้าวต้มมัดหรือ “ข้าวต้มโค่น”

อาหารเสริม เป็นอาหารที่ชาวบ้านเชื่อว่ารับประทานแล้วนอกจากจะส่งผลต่อร่างกายโดยตรงยังเป็นยาช่วยให้ร่างกายแข็งแรงขึ้น อาหารเสริมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ได้แก่ อาหารเสริมสำหรับเด็กอ่อน เช่น ข้าวบดกับกล้วย อาหารเสริมสำหรับผู้หายป่วยใหม่หรือหลังจากการคลอดบุตร ชาวบ้านนิยมให้ผู้พักฟื้นรับประทานอาหารที่ย่อยง่าย รสไม่จัด และแกงหัวปลีสำหรับผู้ที่คลอดบุตรใหม่ ๆ เพื่อเป็นการเรียกน้ำนม ส่วนอาหารเสริมสำหรับสตรีมีครรภ์เป็นอาหารที่เคี้ยวสะดวกและย่อยง่าย นอกจากจะให้ประโยชน์แก่แม่แล้วยังส่งผลต่อความสมบูรณ์ของทารกในครรภ์อีกด้วย

การรับประทานอาหาร

โดยทั่วไปชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะรับประทานอาหารวันละ 3 มื้อเหมือนกับคนไทยในภูมิภาคอื่น ๆ ชาวบ้านนิยมนั่งพื้นรับประทานอาหารโดยใช้เสื่อปูรองนั่งบนพื้นไม้กระดานหรือบนแคร่ไม้ไผ่ สมาชิกในครอบครัวจะรับประทานอาหารพร้อมกันซึ่งถือเป็นโอกาสดีที่หัวหน้าครอบครัวจะได้อบรมสั่งสอนและพูดคุยกับสมาชิกครอบครัวควบคู่ไปด้วย หากมีบุคคลพิเศษ เช่น เด็กเล็กหรือผู้สูงอายุจะจัดหาอาหารให้รับประทานต่างหาก หลังจากรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว แม่บ้านหรือลูกสาวจะเป็นผู้เก็บกวาดข้าวปลาอาหารที่เหลือและล้างทำความสะอาดถ้วยชามตลอดจนเตรียมแช่หรือ “หม่าข้าว” สำหรับไว้นึ่งมื้อต่อไป ส่วนพ่อบ้านหรือลูกชายก็จะออกไปทำงานหรือเดินทางไปแสวงหาวัตถุดิบจากแหล่งต่าง ๆ มาประกอบเป็นอาหารในมื้อต่อไป เช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่า อาหารและการรับประทานอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงในภาวะปกติทั่วไปมีความเรียบง่าย การรับประทานอาหารนั้นเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและมีเรี่ยวแรงสำหรับการทำงานในวันต่อไปเท่านั้น นอกจากชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะรับประทานอาหารในภาวะปกติแล้วยังมีอาหารรับประทานในโอกาสพิเศษ ประกอบด้วย (1) อาหารโอกาสพิเศษภายในครอบครัว (2) อาหารพิเศษในงานพิธีกรรม และ (3) อาหารโอกาสพิเศษในงานบุญประเพณีประจำปี

อาหารในโอกาสพิเศษภายในครอบครัว เมื่อชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงขายผลผลิตประจำปี มีผู้สนิทสนมคุ้นเคยหรือญาติพี่น้องมาเยี่ยมเยือนหรือลูกหลานญาติพี่น้องซึ่งจากกันไปอยู่ต่างถิ่นได้กลับมาเยี่ยมและพบกันภายในครอบครัว ชาวบ้านจะมีการรับประทานอาหารพิเศษต่างจากภาวะปกติและนิยมจัดอาหารประเภทเนื้อสัตว์มารับประทานกันภายในครอบครัว ซึ่งอาหารในโอกาสพิเศษภายในครอบครัวนี้ หากไม่มีเวลาจัดเตรียมอาจซื้อวัตถุดิบมาประกอบอาหารที่บ้านหรือหากอยู่ในภาวะเร่งด่วน เช่น ผู้มาเยือนใกล้เวลาอาหารเย็นซึ่งเจ้าของเรือนไม่สามารถหาซื้อวัตถุดิบมาประกอบเป็นอาหารได้ ก็จะจับเอาเป็ดและไก่ซึ่งเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้มาประกอบอาหาร

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 163 ลาบเป็ดอาหารโอกาสพิเศษภายในครอบครัว

ชาวบ้านจะจัดอาหารในโอกาสพิเศษด้วยความเต็มใจและภาคภูมิใจ หากผู้มาเยี่ยมเยือนรับประทานอาหารได้มากและอร่อยกับรสชาติของอาหารนั้น การปรุงอาหารในโอกาสพิเศษนี้มักปรุงอาหารประเภทเนื้อล้วน ๆ เช่น ต้ม ลาบ ก้อย ปิ้ง เป็นต้น อาหารประเภทเนื้อวัวถือเป็นอาหารในโอกาสพิเศษที่ชาวบ้านนิยมปรุงเป็นลาบก้อยจากเนื้อที่ยังดิบอยู่ โดยถือว่าอร่อยและทำให้ร่างกายแข็งแรงดีกว่าอาหารประเภทอื่น ๆ

อาหารโอกาสพิเศษในงานพิธีพิเศษหรือพิธีกรรม ในรอบหนึ่งปีชาวบ้านจะมีพิธีกรรมตามความเชื่อถือที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น พิธีสะเดาะเคราะห์หรือ “แต่งเสียเคราะห์” และพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น อาหารโอกาสพิเศษในพิธีกรรมจะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของการประกอบพิธี เช่น ข้าวดำข้าวแดง พริก เกลือ ข้าวเหนียว ปลาร้า และเมี่ยงที่ทำจากลำต้นของข่าและตะไคร้หั่นละเอียดแล้วตำหรือโขลกผสมกันปรุงรสด้วยปลาร้า เป็นอาหารโอกาสพิเศษเพื่อใช้ประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์หรือ “แต่งเสียเคราะห์” ส่วนไข่ต้ม ข้าว ข้าวต้มมัดหรือ “ข้าวต้มโค่น” กล้วย น้ำ และสุรา เป็นอาหารโอกาสพิเศษเพื่อใช้ประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ สำหรับอาหารโอกาสพิเศษที่ใช้เลี้ยงเพื่อนบ้านที่มาร่วมพิธี เจ้าของเรือนหรือเจ้าภาพจะแยกออกมาต่างหาก ชาวบ้านนิยมจัดงานพิธีพิเศษอย่างใหญ่โต เช่น การบายศรีสู่ขวัญนาค การบายศรีสู่ขวัญ

แต่งงาน และการขึ้นเรือนใหม่ เป็นต้น โดยเชิญผู้มาร่วมงานจำนวนมากและจัดอาหารมาเลี้ยงดูอย่างเพียงพอ ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าเมื่อจัดงานเสร็จสิ้นไปแล้วมีผู้ไปพูดนินทาภายหลังว่าอาหารไม่ดีและไม่เพียงพอกับจำนวนผู้มาร่วมงานทำให้เจ้าภาพเสียชื่อเสียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานบายศรีสู่ขวัญแต่งงานซึ่งนิยมจัดอย่างใหญ่โตอาหารที่ถือว่าได้มาตรฐานและดีที่สุด คือ เนื้อวัว รองลงมาเป็นเนื้อหมูซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับอาหารงานพิธีพิเศษ

ภาพประกอบ 164 เนื้อวัวอาหารในงานพิธีพิเศษหรือพิธีกรรม

อาหารโอกาสพิเศษในงานประเพณีประจำปี ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีงานประเพณีประจำปีซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ในงานนี้ชาวบ้านนิยมทำอาหารคาวจากเนื้อสัตว์ เช่น เนื้อวัว หมู ปลา และไก่ประกอบเป็นลาบ ก้อย ต้ม ส่วนอาหารหวานที่ชาวบ้านนิยมทำในงานประเพณีประจำปี ได้แก่ ขนมเทียนหรือ “ขนมหมก” ข้าวต้มมัดหรือ “ข้าวต้มโค่น” ข้าวต้มผัด ข้าวเกรียบหรือ “ข้าวโป่ง” เป็นต้น การบริโภคอาหารโอกาสพิเศษในงานประเพณีประจำปีจะมีเฉพาะเวลาที่มีงานประเพณีเท่านั้น ซึ่งในเวลาปกติชาวบ้านจะไม่นิยมทำอาหารเหล่านี้เพราะมีขั้นตอนการทำยุ่งยาก

จะเห็นได้ว่า การเลือกอาหาร การประกอบอาหาร และการรับประทานอาหารของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีวิธีการและขั้นตอนไม่สลับซับซ้อน สมาชิกของครอบครัวส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการแสวงหาอาหารจากแหล่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อาหารของชาวบ้านโดยทั่วไปจะมีรสจัดและใส่ปลาร้า มีลักษณะเป็นอาหารแห้ง ๆ หรือน้ำขลุกขลิกเหมาะสำหรับรับประทานกับข้าวเหนียวเพราะถือว่าอิ่มเร็วและอยู่ท้อง คือ อิ่มนานไม่หิวง่าย ข้าวจ้าวไม่นิยมรับประทานเพราะไม่อยู่ท้องรับประทานแล้วไม่นานทำให้หิวอีก ปัจจุบันอาหารและแหล่งของอาหารตามธรรมชาติมีน้อยและหายากขึ้น เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายเพื่อทำการเกษตรเป็นผลให้สัตว์ป่าที่มีในอดีตหมดไป รวมทั้งการที่ประชากรของตำบลโนนศิลาเลิงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นการเก็บหาอาหารตามธรรมชาติในพื้นที่ก็มีมากขึ้นเป็นลำดับ ประการสำคัญการคมนาคมติดต่อระหว่างหมู่บ้านของตำบลโนนศิลาเลิงกับชุมชนอื่นมีความสะดวก อาหารที่หามาได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติบางส่วนได้ถูกส่งไปขายที่ตลาดในเมือง ดังนั้น เมื่ออาหารในแหล่งธรรมชาติหายากโดยเฉพาะในหน้าแล้งการซื้อขายอาหารจึงมีบทบาทมากขึ้น เป็นผลให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารจากแหล่งธรรมชาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลงไป

ภาษา

ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการสื่อความหมาย และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ภาษาไทยที่ใช้สื่อสารกันในประเทศไทยเป็นภาษาหนึ่งของภาษาตระกูลไท (Tai Family) ซึ่งเป็นภาษาที่มีความสำคัญมากตระกูลหนึ่งในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เนื่องจากมีผู้ใช้ภาษาถิ่นต่าง ๆ เป็นอาณาบริเวณกว้างใหญ่นับตั้งแต่แถบตะวันตกเฉียงใต้ของจีน เรื่อยมาจนถึงแหลมมลายูและจากอัสสัมทางตะวันตกถึงเกาะไหหลำทางตะวันออก (กาญจนา นาคสกุล. 2525 : 1) ภาษาไทถิ่นที่ใช้พูดกันในประเทศไทยนอกจากภาษาไทย (Thai) แล้ว ยังมีภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ อีก ได้แก่ ภาษาลาวซึ่งใช้พูดกันมากในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เรียกว่า “ภาษาถิ่นอีสาน” (Brown. 1965 : 179)

ภาษาอีสาน เป็นภาษาที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน สำหรับผู้ที่อยู่ต่างถิ่นและเข้ามาอาศัยอยู่ในตำบลโนนศิลาเลิงในฐานะลูกเขยหรือลูกสะใภ้ บุคคลผู้นั้นจะพยายามฝึกฟังฝึกพูดภาษาอีสานจนสามารถสื่อสารด้วยภาษาท้องถิ่นได้รู้เรื่อง ดังนั้น ภาษาของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นภาษาอีสานทั้งหมด นอกจากนั้นยังสามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยกลางหรือภาษาราชการที่เรียกว่า “ภาษามาตรฐาน” ได้อีกภาษาหนึ่งด้วย ภาษาไทยกลางแม้ว่าจะมีความสำคัญที่ต้องสื่อสารในระดับทั่วไป แต่ในกลุ่มของผู้สูงอายุมากจะไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาพูดได้โดยชัดเจนเพียงแต่สื่อสารด้วยการฟังรู้เรื่องได้ ซึ่งกลุ่มของผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับชั้นที่สูงกว่าภาคบังคับ กลุ่มผู้มีประสบการณ์จากการไปทำงานที่เมืองหลวง กลุ่มเด็กที่ได้เรียนรู้

ภาษาไทยกลางหรือถ่ายทอดจากสื่อต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลในปัจจุบันจะเป็นกลุ่มผู้ใช้ภาษาไทยกลางได้อย่างใกล้เคียงและถูกต้อง ดังการเปรียบเทียบคำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง ตาราง 3-5

ตาราง 3 เปรียบเทียบคำนามภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
กระบอง	กระบอง	เห็ดกระด้าง	เห็ดลม
ปลากระเดิด	ปลากระดี่	กล้วยอิออง	กล้วยน้ำว้า
กล้วยตีบ	กล้วยส้ม	กล้องแขน	กำไลแขน
กะด้น	ท้ายทอย	กะเตอะ	สวะ
กระเทิน	ตกกระไดพลอยโจร	แมงกะบี้	แมงปอ
แมงกระเบื้อ	ผีเสื้อ	กระปอม	กิ่งก่า
กะโป๋	กะลา	กับ	ตลับ
คับ	กลัก	กับแก้	ตุ๊กแก
เกิบ	รองเท้า	เขิง	ตะแกรง
โกน	โพรง	เข้าก่ำ	ข้าวเหนียวดำ
ไก้	กระจง	เข้าเลียนเม็ด	ข้าวนางเล็ด
เข้าข่วง	ข้าวฟ่าง	เข้าปาด	ขนมเปียกปูน
ข้อย	ข้า,ฉัน,ผม,ดิฉัน,ข้าพเจ้า	หมากเขียบ	น้อยหน่า
ขัว	สะพาน	แข้	จระเข้
ผักขา	ผักชะอม	แข่ว	ฟัน
ขี	ขุยไผ่	ไข่ผำ	ไข่น้ำ
ขี้ไข่ขาง	ไข่แมลงวัน	คนผู้แม่	กระเทย
ขี้กะตืก	พยาธิ	แมงคาม	แมลงกว่าง
ขี้กะเท่อ	เสมหะ	ปลาค่อ	ปลาช่อน
ขี้กะยือ	หืด	คิง	ร่างกาย,ตัวตน
ขี้โก๋	จิ้งเหลน	คุ	ถังน้ำ

สถาบันพัฒนาภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 3 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ขี้ไก่เดือน	ไส้เดือน	หมากเค็ง	ลูกหยี
ขี้เข็บ	ตะขาบ	หมากแข้ง	มะเขือพวง
ขี้แมงวัน	ไฝ	หมากแข้งขม	มะแว้ง
ขี้สีก	น้ำครำ	โคย	อวัยวะสืบพันธุ์ของเพศชาย
ขี้เหม็ยง	สนิม	แมงงอด	แมลงป่อง
ปลาเข็ง	ปลาหมอ	แมงเงา	แมลงป่องช้าง
ง่อน,กะด้น	ท้ายทอย	หมากต้อง	กระท้อน
งาย	เวลาสาย	ต่อน	ชิ้น
ง่า	กิ่งไม้	ตะล่าง	ใต้ถุน
หมากแงว	คอแลน,ลิ้นจี่ป่า	ตาต้อ	ตากุ้งยิง
ไง่	ฝุ่น	ตะเว็น	ดวงอาทิตย์
จอนฟอน	พังพอน	ติบ	ตลับ,กลัก,กล่องข้าว
จอม	ยอด,ที่สูง	ผักติ้ว	ผักแต้ว
แตงจิง	แตงไทย	ตุมปวก	น้ำที่ผุดขึ้นเป็นรูปโปร่ง ๆ
จุ้ม	วงศ์วาน	ตูบ	กระท่อม
หอยจูบ	หอยขม	กกแต้	ต้นมะค่า
เจีย,เกีย	ค้างคาว	แตงค้าง	แตงร้าน
แจ	มุม	หมากโต่น	ฟักเขียว
ซวยดอกไม้	กรวยดอกไม้	แถน,ผีฟ้า	เทวดา
ชิ้น	เนื้อ	ถั่วดิน	ถั่วลิสง
ปลาเซือม	ปลาเนื้ออ่อน	หมากทัน	พุทรา
แซง	ทะลาย	งูทำทาน	งูสามเหลี่ยม
ดอน	เนิน,ป่าละเมาะ	เทือ	ครั้ง,คราว
ด่อน	ขาวเผือก	นวน	เนื้อผลไม้
ดัง	จมูก	ปลานาง	ปลาเนื้ออ่อน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 3 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ดูก	ตะเข็บ	แนว	พันธุ์
เดิ่น	ลาน	ไน	เมล็ด
เครือตดหมา	เถากระพังโหม	บวก	ปลัก
ปลาตอง	ปลากราย	บ่วง	ช้อน
บ่อน	ที่	หมากมี้	ขนุน
ผักบั่ว	ต้นหอม	มื้อ	วัน
บาด	แผล	มื้อก่อน	วานซืน
แบ้	แพะ	มื้อฮือ	วันมะรืน
เห็ดปลวก	เห็ดโคน	มื้ออื่น	พรุ่งนี้
ปลาแดก	ปลาร้า	แม่เฒ่า	แม่ยาย
ป่องเอี้ยม	หน้าต่าง	แม่น้า	แม่เลี้ยง
ปุ้ม	พวง	แมงคับ	แมลงทับ
ปูม	ท้อง	ยวง	ซัง
แป้น	กระดาน	เล้า	ยุ้งฉาง
แป้ว	ตำหนิ,แผลเป็น	ลาว,เพิ่น	ท่าน,เขา
ผาม	ปะรำ	แลง	เย็น
เผิ้ง	ผึ้ง	เวียก	กิจการงาน
ไผ,ผู้ใด๋	ใคร	แว่น	กระจก
โรคพาก	โรคอหิวาต์	ส้ง	กางเกง
พี่นาง,พี่เอื้อย	พี่สะใภ้	สบ,ผีสบ	ริมฝีปาก
พื้น	ประวัติ,เรื่องราว	หมากส้มพอดี	กระเจี๊ยบ
พึง	แผ่แม่เบี้ย	หมากส้มมอ	สมอ
หญ้าแพด	หญ้าแพรก	หมากส้มส่อย	ชำมะเลียง
โพน,มอ	เนิน	ส้วง	สีข้าง
กองฟอน	เชิงตะกอน	ส้าง	บ่อน้ำ

สถาบันพัฒนาภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 3 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ฟอย	ไม้กวาด	สาด	เสื่อ
ฟาน	เก้ง	สายบือ	สะดือ
น้ำมวก	น้ำซาวข้าว	สายแห่,น้อง	รก
มาด	กำมะถัน	สิม	โบสถ์
มาน	ตั้งครรภ์	หมากสีดา	ฝรั่ง
เสี่ยว	เพื่อนเกลอ,เพื่อนรัก	กะปอมคอแดง	กิ้งก่าคอสีแดง
ผักหนอก	ใบบัวบก	กกก่าม	ต้นกุ่ม
ผักหม	ผักโขม	ก่ำ,ก้ำ	เบื้อง
หมื่อ	ดินปืน	หอยกีบกี้	หอยกาบ
หลัว	ฟืน	กกกุง	ต้นพลวง
หมากนัด	สับปะรด	อีเกิ้ง	ดวงจันทร์
หมากหิ่ง	ลูกกระพรวน	เกื้อง,เกี้ยง	สะบัก
หมากฮุ่ง	มะละกอ	ขาเคีย	นั่งร้าน
หมากหูด	มะกรูด	หมากขิก	ดอกขจร,ดอกสลิด
แหล่ง,ลูกแหล่ง	ลูกน้อง,บริวาร	ขิงแดง	กระชาย
อ้าย	พี่ชาย	แตกเขิบ,แตกเหิบ	แตกระแหง
หมากอึ	ฟักทอง	แข่วโคบ	ฟันกราม
เอี่ยน	ปลาไหล	แข่วซาว	ฟันกรามสุด
เอื้อย	พี่สาว	แข่วหยิ่ง	ฟันหน้า
แอ่งน้ำ	ตุ่มน้ำ,โอ่งน้ำ	แข่วหนู	ฟันน้ำนม
แอบ	หีบ	คอง	ร่องรอย
โอ	ขันน้ำ	คันยู	ร่มกั้นแดดฝน
ฮวก	ลูกอ๊อด	ไม้ส่าว,คันส่าว	ไม้สอย
ฮีต	แบบอย่าง	ว่านซน	พลับพลึง
กล้วยทะนีใน	กล้วยตานี	กกแคน	ต้นตะเคียน

สถาบันวิทยบริการเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 3 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
กวาด	อวนลาก	แมงง่องแง่ง	ลูกน้ำ
กะดันขา	ไข่ขา	หมากโงเง้ียว	บวบงู
ขี้กะตอด	หูด	จ่อ	กระด้งขนาดใหญ่
กะปอมก่า	กิ้งก่าคอสีคราม	กกจิก	ต้นเต็ง
ซอม	ช่อ	ส้มหมู	แหนม
ซูน	สัมผัส	ส้มต่อน	เนื้อส้ม
กะต่า	ตะกร้า	สายแนน	คู่สร้างคู่สม
เครือตาปลา	เถาวัลย์เปรียง	สี้,เฮ็ด	ร่วมเพศ,ร่วมประเวณี
ผักตำนิน	ผักตำลึง	หน่วย	ลูก,ผล
ว่านตูบหมูบ	เปราะ	แนว	เชื้อสาย
นกแตดแต้	นกต้อยตีวิด	หนาน	แปลงผัก
ปลาโทดโทง	ปลากระทุง	หม	กลัดหนอง
ป่อม	ทุ่นเบ็ด	หมากปิ่น	กังหัน
ดอกนมวัว	ดอกการะเวก	หมากลี้	ซ่อนหา
กกน้ำเกลี้ยง	ต้นรัก	หืน	จ้องหน่อง
บึด	สักครู่	หมากหวดข่า	ลูกมะหวด
จิโปม	จิ้งโกร่ง	หว่านหอม	เปราะหอม
โป่	หัวหน้า	ปลาฝา	ตะพาบน้ำ
หมากผาง	มะปราง	หมากเอ็ก	มะอึก
ไผ่ส้างไพ	ไผ่ลำมะลอก	ฮวง	ช่อ,พวง
พก	กระเพาะ	ถั่วแฮ	ถั่วแระ
ผักพีพวย	ผักแพงพวย	ไฮ	ไทร
สบไถ	ผาลไถ	ดาวเพ็ก	ดาวประกายพรึก
กกมันปลา	ต้นกันเกรา	ส้งขาก้อม	กางเกงขาสั้น
เมน	เมรุ	หมากเว่อ	มะงั่ว
กกส้มโฮง	ต้นชะมวง	ส้งย่าม	กางเกงขายาว
ข้อน	เพราะ		

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 4 เปรียบเทียบคำกริยาภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ก่อง	โน้ม	คึด	คิด
ตกกะมะ	ประหม่า	เค	เขยก
ขะลำ,คะลำ	สิ่งที่ต้องห้าม	เคียน	โพก
กั้ง	ขวาง	เคียว	คะนอง,อยาก,ใคร่
ก้า	เพาะ	โคม	คร่อม,ทับ
กาย	ผ่าน	งวก	ผิน,หัน
กุ้มหุ้ม	คุ้มครอง	งอย	เกาะ,จับ
กู้	เก็บ	งะ,ตี่	ถ่างออก
เก็ด	ขบ,แกะ	งึด	พิศวง,ประหลาดใจ
เกือ	ขุน,เลี้ยง,ให้อาหาร	งุม	กุม,ปิด
แก่	ลาก,เข็น	เงิก,เงิบ	ยกขึ้น
ขอด	ขมวด	แง้น	กระหายจัด
ขอม	คลุม	โง	เลี้ยว,วกกลับ
ขาง	อัง	จก	ล้วง
ขิด	งัดช้อนขึ้น	จ่ง	เหลือ,แบ่ง
ขืน	ขัดขืน	จ่ม	บ่น
ขุ	ร่วง,หล่น	จ่อ	ผลิ
เขย	ไข,เปิด	จอด	ติด
คัว	ชำแหละ	จ้อน	รั้ง
ควัด	คุ้ย	จอบ	แอบ,ลอบ,คอย
ค่อน	ตัด,ทอน	จาด	ตะเพิด
คัก	ถนัด,แน่	จ้าว	เร่ง,รีบ
คิ้ว	แม่นยำ	จำ	ชิด,ถึงที่
คิด	สะกิด,แคะ	จ้ำ	จิ้ม,จุ่มลง
จื่อ	จดจำ	ดุ	ขยัน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 4 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
จูด	เผา	ดุด	ดุนและคุ้ยด้วยจมูก
เจิด	ร่อน	เด่	ยื่น
แจะ	จิบ,ชิม	ตาบ	ปะ,ชุน
แจบ	สนิท	ต่าว	กลับ
โจม	ประคอง	ตำ	ชน
ซวดลวด	ทะลึ่ง,ซุกซน	ตึกแห	ทอดแห
ซอด	ทะลุ	ตุ้ม	คลุม
ซอม	สังเกต,จับตาดู	ตู้ด	ขยับ
ซะ	กระจาย	เต็ง	ทับ
ซิ่ม	กระซิบ	ตื่ม	เพิ่มเติม
ซี	เจาะ,ไซ	เตื่อย	ห้อย
ซุก	ผลัก	โตน	กระโจน
ซูน	ต้อง	ถอก	ผลิ,ออกรวง,เท
เซา	ยุติ,เลิก,หยุด	ถิ่ม	ทิ้ง
ควน	คะมำ	ถึก	แตะต้อง,สัมผัส
ดอง	แต่งงาน	เถิง	ถึง
ดัง	ก่อไฟ	แถ	โกน
ดาด	ไฟนาบ	ทอก	กระแทก
เดื่อง	กระดก	ท้อน	รวบรวม
ต่ง	รองรับ	ทาว	ตัก
ต้วย	ป้าย	ทำ	ถีบ
ต๊อด	ถัด	แทก	วัด
ตึก	ขว้าง	แน	เล็งดู
แนม	สอดส่อง	ฝน	ลับ
บก	งวด	ฟ้าว	รีบ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 4 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
บ่อง	เจาะ	ผิง	อัง
บ่ำ	บนบาน	พวนท้อง	คลื่นไส้
บา	เว้น	พ้อ	พบ
บาย	จับ,หยิบ	พูด	จัดสรร,พ่น
บืน	คีบ	เพ	พัง
เบิ่ง	มอง	แพง	สงวน,หวงแหน
เบิด	เชิดหน้า	ไพ	กรอง,ถัก,ทอ
ป่ง	ผลิ	ฟ้ง	กระเด็น
ป่วง	เสียสติ	ฟด	เดือด
ป่อน	ยื่น	ม่วน	สนุกสนาน,มีความสุข
ป้อย	แช่ง,ด่า	มอ	เสี่ยงทาย
ปะ	หย่า	ม้าง	รื้อ,ทำลาย
ป๊ว	รักษา	มาย	คลาย
ปิ่น	หมุน	มืนตา	ลืมตา
ปิ้น	พลิก	มื่น	ลื่น
เป่ง	ระบาย	เมี้ยน	เก็บ
เปิด	เบื่อ	เมือ	ไป,มา
แปง	ซ่อมแซม	แมบ	แลบ
แปน	สะอาด,เกลี้ยงเกลา	ย่อง	ขยี้
โหยด	เปื่อยยุ่ยง่าย	ย้อง	สรรเสริญ
ผี่	คลี่	ยอย	ระย้า
เผย	เปิด	ยะ	แยก
ย่าง	เดิน	สักกะโยง	กระโดดโลดเต้น
ยาด	แย่ง,ชิง	สะ,สา	วิด
ย่าน	กลัว	เส็ง	แข่งขัน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 4 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ข่าม	เคยตัว	เสีย	หาย
ขาม	เยี่ยม	เสียก	ถอก
ขาย	แบ่งปัน	เสี่ยง	ซ่อน
ข่ำ	เคี้ยว	แสว	โฉบเฉี่ยว
ฆู้	ผลัก,ดัน	หญิบ	เย็บ
แยง	ส่อง	หมาน	มีโชค,ร่ำรวย
ล้าว	รวบ	หมิ้น	สอย
ลี้	ซ่อน	หมุน	หนุน
ลืด	กลืน	หมูบ	หมอบ
ลืบ	ลบ	เหมบ	นอนคว่ำราบกับพื้น
แลด	ทา	หญ่ำ	เคี้ยว
แลน	วิ่ง	หญุบ	ขยุ้ม
วี	ขว้าง,พัด	หญุ้ม	ห้อมล้อม
เว้า	พูด,เจรจา	หลก	ถอน
เวิ่น	ร่อนถลา	หล่อน	กระเทาะ
แว	เลี้ยว	หลุลูก	แท้ง
สวก	ทิ่มแทง	หลูบ	ทะยาน
ส่วย	ชำระล้าง	หูบ	สูบ
ส่อ	ฟ้อง	เหนี่ยง	ขยำ
สะเดิด	ผวา	แหง	ร้าว
สะมัก	สำลัก	แห่น	แทะ
สะออน	ชอบใจ	แหย่	ดัน
สะเออะ	สะอึก	อ่วย	หัน
ออย	ปลอบโยน	ซ้วน	ตัก
อัด	ปิด	ซ้วนต่าง,ซู,ซ้วน	ช่วยเหลือ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 4 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
อุกอั่ง	กลุ้มอกกลุ้มใจ	ซอก	ค้นหา
เอิ้น	เรียก	ซิง	ตาชั่ง
เอียะ	สำรอก	ซุ	ประทุ
เอือบ	เคล้า	เซอะ	ชำระ
เอื้อม	เรอ	โซม	ประคอง
แอ้ม	กั้น	ขี้เดียด	รังเกียจ
ฮอด	ถึง	ตะลูด	เลื่อน
ฮาก	อาเจียน	ตาไซ	ถลึงตา
ฮ่าย	กรอก	ต่ามย่าม	รุ่มร่าม
ฮิ่น	ริน	เต๊ะเซะ	หย่อน
ฮื้อ	ลอกท้องร่อง	เต็ก	เหน็บ
ฮุก	ถู	เต้า	ประชุม
เฮ็ด	ทำ	ถาบ	ตี
เข็น	กรอ,ปั่น	ทุ่งทาว	สืบสวน
เขี่ยน	ข่วน	เทิน	ซ้อน
คึ	แหวะ	น่วน	ตีอย่างแรง
คุง	ถึง	นาบ	ตวาด
เคี่ยม	สงบเสงี่ยม	บี่	คลี่
แงก	หัน,ผิน	บุ่น	ไซ
ไง้	งัด	ไบ้	คัด
จังเงียว	พัวพัน,ยุ่ง	ผอง	ตวง
เจ้ย	เสี้ยม	ผัด	ขัด
โผด	เอ็นดู	ฮน	เร้าร้อน
มุ	ประคบ	ฮอน	ตัดทอน
เมี้ยน	ฆ่า	ฮะ	ระ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 4 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ยัง	ขึง	ฮ้าง	ทอดทิ้ง
ลงไท้	เข้าทรง	ฮ้าย	ดุ
ล้าวอ้าว	บิดตะแคง	เอกเลก	ระเกะระกะ
ล่ำ	ตีกระหน่ำ	อั่ง	คับคั่ง
แว่ง	ไหวติง	โหย่น	โล้
สอกหลีก	ลึกลับ	หิบ	หรี่
สะเม่น	กระตุก	หวาง	คลาย
สิ่ง,แนม	ชำเลือง	หลุย	เล็ดลอด
สุย	เฉียด	หลอย	ลัก
สูน	โกรธ	หงด ๆ	สั่นสะท้าน
เส่า	หอบ	โส	สนทนา
เสียโต	ตาย		

ตาราง 5 เปรียบเทียบคำวิเศษณ์ภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ก้อม	สั้น	ดน,โดน	นาน
กะดัดกะด้อ	เกินไป,เหลือเกิน	ตู้	ทู่
ก่าน	ด่าง	ตูน	นูน
กิ้น,กุ้น	ด้วน	ถึก	ราคาไม่แพง
กึก	ใบ้	ท่ง	ที่ราบโล่ง
กูด	หงิก,งอ,หยิก	เทิง	บน
โกบ	งอ	เทียะ	งอม
ขิว	เหม็นเขียว	นัว	กลมกล่อม
ขี้ถี่	ตระหนี่	เนิ้ง	เอียง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 5 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
โขง	คดเคี้ยว,คุ้ง	บด	ครึ้ม
ค้อย	ลาด,เอียง	โป่ม	เติบ
เค่ง	ตึง,เขม็ง	ป่อง	ฉลาด
แคม	ใกล้	ปื้อ	ดำมาก
เงน	แอ่น	ปึก	โง่
จบ	ดีงาม	ปุ้ง	ป่อง
จ้อม	แคบ	เปิ่ม	ใหญ่
จ่อย	ผอม	แป	แบน,บาง
จอนพอน	ขาว	โป	ปูด
จืน	เจียว,ทอด	เพ็ง	เพ็ญ
จื้น	ชุ่มชื้น,เปียก	เพอะ	หยาบคาย
ซ่า	กระฉ่อน,เลื่องลือ	โพง	พอง
ซู่	ถ้วน,ครบ,ทุก	ผ่อย	เปราะ
ซื่อ	ตรง,ไม่คด	พวม	จวน
แซบ	อร่อย	พอน	ขาว,เผือก
พู้น	โน้น	ฮอม	จวน
โพด	เกิน	ฮุ่ง	สุกใส
ฟั่ง	รีบ	ก่นโต่น	ล้อนจ้อน
เฟือ	นัวเนีย	กอกซอก	หมอง,ปอน
ม่อ	ริม	กอกวอก	ซูบ
มิด	เงียบ	กระเจ๋อกระเจิ้ม	ปั้นจิ้มปั้นเจ๋อ
มุ่น	ละเอียด	เบิดเจ๋อเบิดเจ้ย	ปั้นจิ้มปั้นเจ๋อ
แม่น	ใช่,แน่	กะซาม,ซาม	จนกว่า
โม	ใหญ่	กะมับกะแมบ	ลับ ๆ ล่อ ๆ
ลื่น	เกิน	ยายยัง	กระจัดกระจาย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 5 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ลุน	ล่าช้า	กะหยอน	เพราะฉะนั้น
โล่	โปน	กากวาก	แหว่ง
วิน	หวิว	กีซี	แดงช้ำ
วื่อ	วู่วาม	เกิ่น	ก่อน
ไว่	รีบ	ขวง	จัญไร
ส้ม	เปรี้ยว	ขี้โผ้	พุงโร
สวด	นูน	แข้น	ข้นมาก
สัง	อะไร	คัน	ถ้า
หญา	สาก	คอบ	เพราะ,ด้วยเหตุ
หนหวย	หงุดหงิด	คอมมอม	ตะคุ่ม
หล้า	สุดท้าย	คุง	ตลอด
หั้น	นั้น	เค	ไม่ตรง
เหิง	นาน	จ๊ดป๊ด	ห้วน
เหิ่ม	ห่าม	จุบุ	น่ารัก
เหี้ยน	สั้น	โจ้น	ใหญ่
แห้ม	เกรียม	โซะ	ทรุดโทรม
อ่ง	หยิ่ง	ด้าม	เพียง
ดีหลี	แน่แท้	ตกกระเทิน	ไหน ๆ
อั้วตั้ว	ข้นคลั่ก	อ้วยซ้วย	แน่นิ่ง
เตอ	ระเนระนาด	อ้ายล้าย	อ้วน
ทดทด	อึกทึก	ออกลอก	หม่น
บาด	ครั้น	ออนซอน	ซาบซึ้ง
เปิ้นเวิ่น	ผ่องใส	อากลาก	แผ่สองสลึง
ม่ง ๆ	สุกใส	โอ่	เหม็นเปรี้ว
มุม,มุมเม้า	สกปรก	ฮวย	ระรวย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตาราง 5 (ต่อ)

ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาไทยกลาง
มูด	ตีกระหน่ำ	ฮ่าว	ฮึกเหิม
ย้อย	เหนียวหนืด	ฮุด	ดื้อ
เยา	สะลึมสะลือ	อ่งต่ง,อ่องต่อง	ปลั่ง
ล่าว	ระเนระนาด	โหน้ง	เพี้ยน
ล่าว	ยาว	แหน่	เล็กน้อย
ว้อง	เปรียว	หึ	ไม่
ส่วง	พ้น	หวะหวาง	โล่งใจ
สำมะปี	สารพัด	หล้วย ๆ	ลื่น
แสนแวน	ซุกซน	หมิดแหมด	ปรอย ๆ
ไส	ไหน	หน่อง	แปร่ง
หงวย	เอนล้ม		

จะเห็นได้ว่า มีคำในภาษาอีสานซึ่งชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงใช้พูดสื่อสารกันจำนวนมากที่มีความแตกต่างจากคำภาษาไทยกลาง นอกจากนี้คำในภาษาอีสานบางคำยังมีอิทธิพลต่อภาษาไทยกลางในเรื่องของความหมาย โดยภาษาไทยกลางได้เอาคำในภาษาอีสานไปใช้ในความหมายที่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น คำว่า “เสี่ยว” ความหมายเดิม คือ เพื่อนรัก เพื่อนเกลอ เป็นกันด้วยความจริงใจและทำพิธีปฏิญาณต่อกันด้วยการผูกข้อมือ ภาษาไทยกลางนำไปใช้ในความหมายใหม่ในทำนองดูถูกหรือดูแคลนว่าไม่ทันสมัยเปิ่นเชย หรือคำว่า “แซบ” ความหมายเดิม คือ มีรสอร่อย กลมกล่อม แต่ภาษาไทยกลางนำไปใช้ในความหมายใหม่ คือ มีรสเผ็ดร้อน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาษาอีสานยังคงรักษาคำเดิมไว้เป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่าภาษาอีสานกับภาษาไทยกลางจะมีความสัมพันธ์กันมาแต่เดิมเป็นลักษณะของภาษาที่ร่วมเผ่าพันธุ์ แต่การใช้คำในภาษาอีสานเป็นจำนวนมากยังมีการใช้แตกต่างจากภาษาไทยกลาง เช่น ขนาด “รู” ของภาษาไทยกลางบ่งบอกได้เพียงว่า “ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่” เท่านั้น แต่ในภาษาอีสานมีคำที่บ่งบอกได้หลายลักษณะทำให้เกิดจินตนาการมองเห็นภาพพจน์ของรูได้ ได้แก่ “ฮูจิ่งปิ่ง” เป็นขนาดของรูที่เล็กมากประมาณว่ารูก้นเข็มเย็บผ้า “ฮูจ่องป่อง ฮูแจ่งแป่ง” เป็นขนาดของรูที่เล็กประมาณรูตะปูที่ตอกไม้กระดานเรือนหรือรอยผ้าไหมขาด “ฮูจึ่งปึ่ง” เป็นขนาดของรูที่ใหญ่กว้างลึกสามารถใช้นิ้วหรือวัสดุอื่นแหย่ได้ เช่น ปากขวด “ฮูโจงโปง” เป็นขนาดของรูที่ใหญ่มากกว่าฮูจึ่งปึ่ง และ “ฮู

จ่างป่าง" เป็นขนาดของรูที่ใหญ่กว้างมากที่สุด ปัจจุบันสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่มีการศึกษาสูง มักนิยมให้ลูกหลานของตนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่พูดภาษาไทยกลางแทนภาษาอีสาน เนื่องด้วยเห็นว่าเป็นภาษาราชการและเป็นภาษามาตรฐานสำหรับให้คนไทยทุกภูมิภาคสามารถติดต่อสื่อสารกันได้รู้เรื่อง แต่เนื่องจากภาษาอีสานมีคำและความหมายที่ใช้แตกต่างจากภาษาไทยกลาง เมื่อลูกหลานคนรุ่นใหม่ที่พูดภาษาไทยกลางติดต่อสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ที่พูดภาษาภาษาอีสาน จึงก่อให้เกิดปัญหาสื่อความหมายไม่เข้าใจกัน สังคมจึงมักเรียกลูกหลานคนรุ่นใหม่ของตำบลโนนศิลาเลิงที่พูดภาษาไทยกลางแทนภาษาอีสานว่า"กะแดะ" หมายถึง ดัดจริต และ "ลืมชาติ" หมายถึง ลืมรากเหง้าตนเอง

ลักษณะสังคมของชุมชน

สังคมมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันต้องมีการจัดระเบียบสังคมอย่างเป็นรูปแบบ ซึ่งทุกคนที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้น ๆ ต้องเรียนรู้รูปแบบของสังคมตนเอง โดยจะเรียนรู้จากการบอกเล่าหรือถูกอบรมสั่งสอนจากสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาหรือรวมถึงสถาบันการศึกษาก็ตาม เมื่อเรียนรู้แล้วจะรู้ถึงตนหรือสังคมตนว่าเป็นอย่างไร เพราะสังคมที่ตนอาศัยอยู่นั้นเป็นส่วนที่จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลหรือชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการจัดระเบียบสังคม (Social Organization) หรือระเบียบสังคม (Social Order) เป็นกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนทั้งหลายอันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบุคคลและกลุ่ม (สุดา ภิรมย์แก้ว. 2542 : 57-58) ซึ่งลักษณะสังคมของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ลักษณะครอบครัว (2) การนับสายเครือญาติ (3) โครงสร้างเครือญาติ (4) การอบรมเลี้ยงดูและสภาพครอบครัว (5) ค่านิยม (6) สิ่งที่ควรดำเนินการในชุมชน และ (7) จุดเด่น จุดด้อยของชุมชน

ลักษณะครอบครัว

ครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง มีจุดเริ่มต้นทั้งจากชายและหญิงแต่งงานกันตามประเพณีหรืออยู่ร่วมกันโดยไม่ได้แต่งงานกันตามประเพณี โดยอาศัยอยู่ร่วมกันในเรือนหลังเดียวกัน เมื่อมีสมาชิกที่เป็นสายโลหิตหรือเรียกว่า "ลูก" เพิ่มขึ้นมาครอบครัวจึงมีสมาชิกเพิ่มขึ้นตามลำดับ จุดกำเนิดของการเป็นครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง จึงเริ่มจากฝ่ายชายและหญิงแต่งงานกันหรืออยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา หากชายใดหรือหญิงใดมีมากผัวหลายเมียจึงถูกมองว่าผิดจากวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนท้องถิ่น เมื่อมีลูกแล้วจึงมีหลานและเหลนสืบต่อไป ลักษณะครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงสามารถแยกออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ครอบครัวเดี่ยว และ (2) ครอบครัวขยาย

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) เป็นลักษณะครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ประกอบด้วยชายและหญิง ที่มีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกันโดยสังคมยอมรับ รวมทั้งลูกที่ยังไม่แต่งงาน ซึ่งอาจเป็นเพศชายหรือเพศหญิงหรือทั้งสองเพศหรืออาจเป็นลูกบุญธรรมและมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงร้อยละ 80 มีลักษณะครอบครัวเดี่ยว ซึ่งมีสมาชิกที่อาศัยอยู่ในเรือนหลังเดียวกันกำหนดได้เป็น 2 รุ่น คือ รุ่นพ่อ แม่ และรุ่นลูก

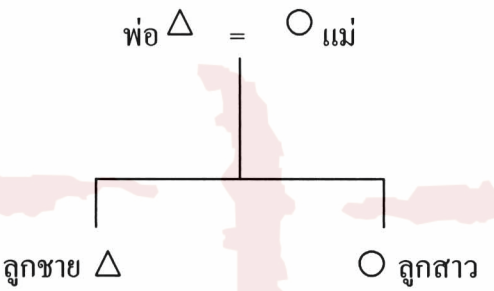

หมายเหตุ : △ หมายถึง เพศชาย
○ หมายถึง เพศหญิง
= หมายถึง การแต่งงาน
—— หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้อง

ภาพประกอบ 165 แผนผังลักษณะครอบครัวเดี่ยวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ครอบครัวขยาย (Extended Family) เป็นลักษณะครอบครัวชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกัน 3 รุ่น คือ รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย รุ่นพ่อ แม่ และรุ่นลูกซึ่งมีทั้งการอยู่ด้วยกันภายในหลังคาเรือนเดียวกันหลายครอบครัวและต่างหลังคาเรือน แต่มีเรือนปลูกอยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงร้อยละ 20 มีลักษณะครอบครัวขยายและลักษณะสำคัญ คือ มีลักษณะของการร่วมมือทางเศรษฐกิจ ซึ่ง นิยพรรณ (ผลวัฒนะ) วรรณศิริ (2540 : 190-195) ได้เรียกครอบครัวขยายที่มีลักษณะของการร่วมมือทางเศรษฐกิจว่า “ครอบครัวร่วมมือ” (Corporate Family) ดังนั้น ลักษณะครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย เพราะชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงเป็นสังคมชนบท สังคมกสิกรรม และเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติจึงมีความเกี่ยวโยงอย่างต่อเนื่อง ลูกมีหน้าที่ในการเลี้ยงดูผู้มีพระคุณตามบทบาทหน้าที่ของตนแต่จะมากหรือ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

น้อยนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถ ความสะดวก และความพร้อมของผู้ที่จะเลี้ยงดู ผู้ที่อยู่ในเรือนหลังเดียวกันได้มีโอกาสได้เลี้ยงดูและมีความใกล้ชิดมากกว่าผู้ที่อยู่ต่างเรือนรวมทั้งผู้ที่อยู่ในต่างหมู่บ้านหรือต่างจังหวัด

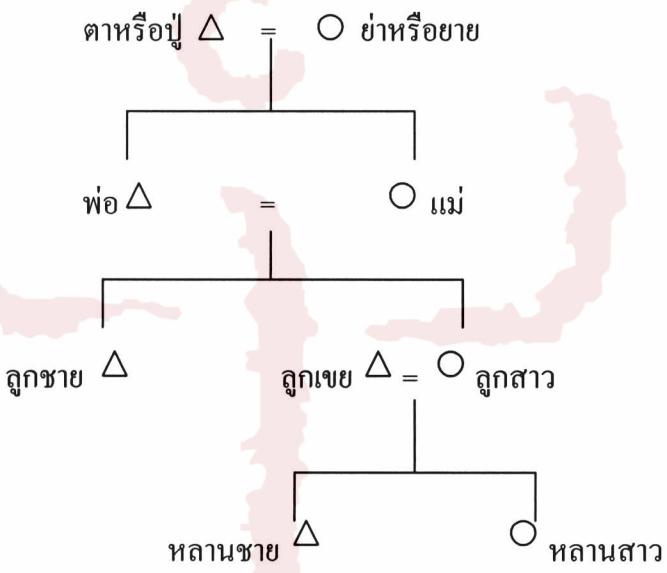

หมายเหตุ : △ หมายถึง เพศชาย
○ หมายถึง เพศหญิง
= หมายถึง การแต่งงาน
—— หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้อง

ภาพประกอบ 166 แผนผังลักษณะครอบครัวขยายของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

การนับสายเครือญาติ

ในสังคมบุพกาลนั้นมนุษย์ยังต้องพึ่งพาอาศัยกันมากมาย ซึ่งไม่สามารถยืนหยัดอยู่อย่างโดดเดี่ยวในโลกนี้ได้ การหาเลี้ยงชีพให้อยู่รอดต้องอาศัยแรงงานจากมนุษย์โดยปราศจากเครื่องทุนแรงที่มีประสิทธิภาพสูง การต่อสู้กับสัตว์ร้าย ภัยธรรมชาติ และโรคภัยไข้เจ็บจึงต้องช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกันอย่างใกล้ชิด สังคมและกลุ่มคนที่แข็งแกร่งและยืนยงอยู่ได้ด้วยดีจึงต้องมีสมาชิกหรือบริวารมาก การนับเอาคนเข้ามาเป็นพรรคพวกในบริเวณพื้นที่เดียวกันเพื่อสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน จึงจำเป็นต้องเลือกคนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุดก่อนทั้งความใกล้ชิดโดยไม่ผูกพันกันทางสายเลือดและความใกล้ชิดผูกพันกันสายเลือด ซึ่งความ

ใกล้ชิดโดยไม่ผูกพันกันทางสายเลือดต้องมีการพิสูจน์ความจงรักภักดีด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งก่อน แต่ประเภทที่ผูกพันกันทางสายเลือดไม่ต้องพิสูจน์แต่อย่างใด เพราะคนเราเมื่อรู้ว่ามีชีวภาพเกี่ยวเนื่องกันความรู้สึกทางใจและความรับผิดชอบต่อกันจึงตามมาอย่างไม่เป็นปัญหา (นิยพรรณ (ผลวัฒนะ) วรรณศิริ (2540 : 215-216) ดังนั้น การนับสายเครือญาติจึงเป็นกฎเกณฑ์การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลให้เกิดขึ้น ซึ่งเกณฑ์การนับกำหนดจากความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคล การนับสายเครือญาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

การนับสายเครือญาติจากสายโลหิต (Consanguinal Relatins) เป็นการนับสายเครือญาติโดยกำหนดจากความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต ซึ่งสามารถแยกความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิตได้อีกเป็น 2 ฝ่าย คือ เครือญาติสายโลหิตฝ่ายพ่อและเครือญาติสายโลหิตฝ่ายแม่ ซึ่งเป็นการสืบทอดทางชีวภาพของบุคคลจากบุคคลหนึ่งลงมาอีกบุคคลหนึ่ง การนับสายเครือญาติจากสายโลหิต ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าเป็นญาติกันตัดขาดจากกันไม่ได้ไม่ว่าความสัมพันธ์ของบุคคลจะเป็นอย่างไรหรือเรียกว่า “ญาติสายโลหิต” (Agnatic Kine)

การนับสายเครือญาติจากการแต่งงาน (Affina Reiations) เป็นความสัมพันธ์ของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่เกิดจากการแต่งงานแต่ไม่ได้สืบทอดทางสายโลหิต ความสัมพันธ์ของคู่แต่งงานทั้งชายและหญิง จึงนับถือกันในหมู่ญาติของแต่ละฝ่ายด้วยซึ่งเรียกว่า “ญาติเกี่ยวดอง” ซึ่งแยกความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันได้ออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ผู้เป็นภรรยานับเครือญาติของฝ่ายสามี ผู้เป็นสามีนับเครือญาติของฝ่ายภรรยา และคู่สามีภรรยานับเครือญาติจากลูกเขย ลูกสะใภ้ที่แต่งงานกับลูกของตนด้วย

การนับเครือญาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง จึงมีทั้งที่อยู่ใกล้ชิดกันและอยู่ห่างกัน แต่เพื่อให้รู้ถึงสายเลือดหรือวงศ์ตระกูลที่ใกล้ชิดและห่างกัน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงมีจัดลำดับโดยมีการบอกเล่าญาติผู้ใกล้ชิดตามลำดับชั้นให้สมาชิกในครอบครัวรู้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายหญิงเมื่อแต่งงานแล้วนิยมใช้นามสกุลกับฝ่ายชายจึงกำหนดรู้เฉพาะนามสกุลไม่ได้ ซึ่งบุญลือ วันทายนต์ (2522 : 221-222) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นญาติมีระบบเป็นของตนเองซึ่งมีลักษณะปรากฏในสังคมต่าง ๆ 5 ลักษณะด้วยกัน คือ (1) มีขอบข่ายบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตและการแต่งงาน (Geneaiogical and Affinal Relationships) อันเป็นที่ยอมรับตามความมุ่งหมายของสังคม (2) วิถีทางที่จะเป็นญาติโดยการยอมรับกันนั้นต้องมีการจำแนกหรือจัดกลุ่มตามระดับชั้นของสังคม (Social Categories) (3) มีประเพณีประจำกลุ่มของตนซึ่งปรากฏออกมาทางพฤติกรรมตามที่หมู่ญาติรับมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน (4) มีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ที่มักประพฤติปฏิบัติต่อกัน (Mediated) อย่างทั่วถึงในวงศ์วาน และ (5) มีรูปแบบภาษาพูดอันสามารถนำมาใช้แสดงความหมายตามระดับชั้นนั้น ๆ นอกจากนั้น ศิราพร ฐิตะฐาน (2533 :

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

224-225) ยังได้กล่าวว่าระบบครอบครัวและเครือญาติ (Family and Kinship System) เป็นระบบเครือญาติข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกันโดยสายเลือดและการแต่งงาน การนับว่าใครเป็นญาติของตนเองบ้างขึ้นอยู่กับเกณฑ์ของแต่ละวัฒนธรรม การจัดระบบเครือญาติเป็นเรื่องทางวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ แม้ว่าปรากฏการณ์ระหว่างพ่อแม่ลูกจะเป็นเรื่องธรรมชาติและมีปรากฏในทุกสังคม แต่สังคมจะมีการจัดระบบเครือญาติในการกำหนดบทบาทและแนวทางปฏิบัติและหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวไว้ต่างกัน

โครงสร้างเครือญาติ

โครงสร้างเครือญาติ เป็นขอบข่ายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่งหรือกับหลายบุคคล การจัดโครงสร้างระบบเครือญาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือเป็นกฎระเบียบทางวัฒนธรรมที่ชุมชนท้องถิ่นวางไว้ให้ปฏิบัติ เพื่อให้รู้ถึงความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งสามารถแยกออกเป็นชั้นตามความสัมพันธ์ โดยกำหนดนับจากโครงสร้างเครือญาติทางสายโลหิต และโครงสร้างเครือญาติทางการแต่งงาน การกำหนดนับโครงสร้างเครือญาติทางสายโลหิตของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแยกออกเป็นชั้นได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภท 7 ชั้น และ 9 ชั้น โดยประเภท 7 ชั้นนั้น กล่าวตามโครงสร้างการแบ่งชั้นเครือญาติที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาว่าชนผู้เกี่ยวเนื่องกันข้างมารดาก็ดีข้างบิดาก็ดี กระทั่งยุคปีตามหะที่ 7 คือ นับตั้งแต่ชั้นแห่งปู่ ย่า ตา ยายชั้นทวดลงมา 7 ชั่วเรียกว่า “ญาติ” ส่วนประเภท 9 ชั้นแบ่งตามโครงสร้างเครือญาติของ เกธติ้ง (Gethng 1972 : 59-60) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าระบบโครงสร้างเครือญาติในประเทศไทยได้แบ่งออกเป็น 9 ชั้นโดยเพิ่มชั้นทวดทวดและชั้นหล่อนโครงสร้างเครือญาติประเภท 7 ชั้น นับขึ้น 3 ชั้น คือ พ่อแม่ ปู่ย่าหรือตายาย และทวด นับลง 3 ชั้น คือ ลูก หลาน และเหลน ส่วนโครงสร้างเครือญาติประเภท 9 ชั้น นับขึ้น 4 ชั้นโดยเพิ่มชั้นทวดทวดและนับลง 4 ชั้นโดยเพิ่มชั้นหล่อน ส่วนชั้นกลาง คือ เอาตนเองเป็นเกณฑ์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

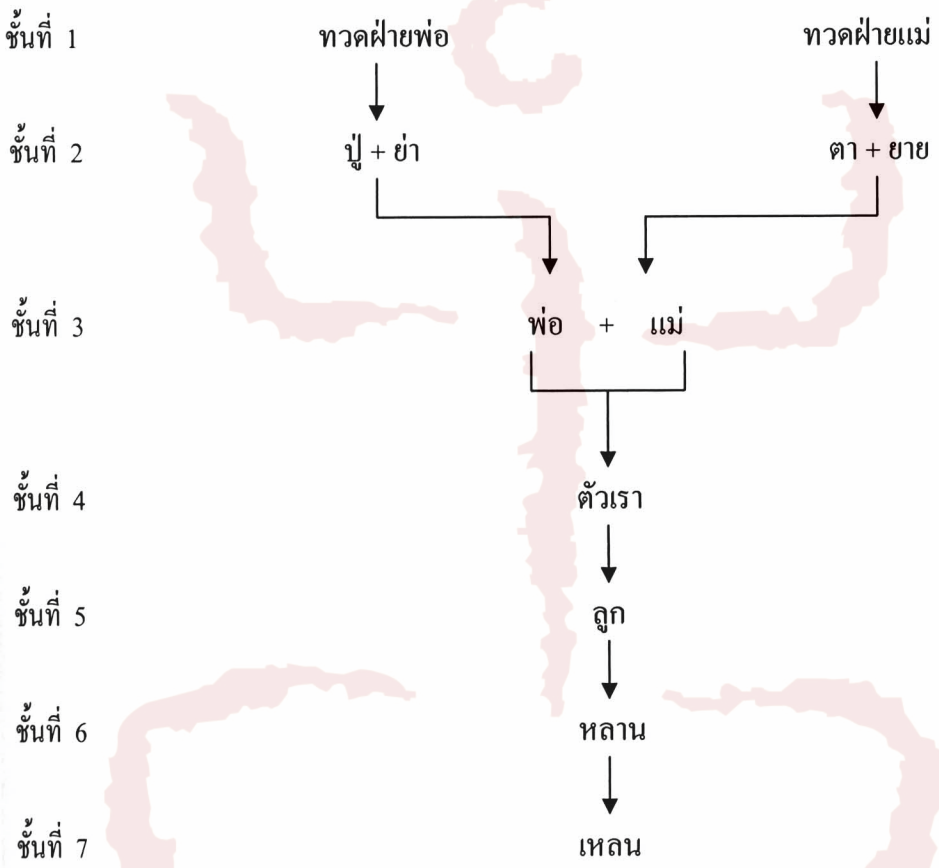

ภาพประกอบ 167 โครงสร้างเครือญาติทางสายโลหิตประเภท 7 ชั้นของตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

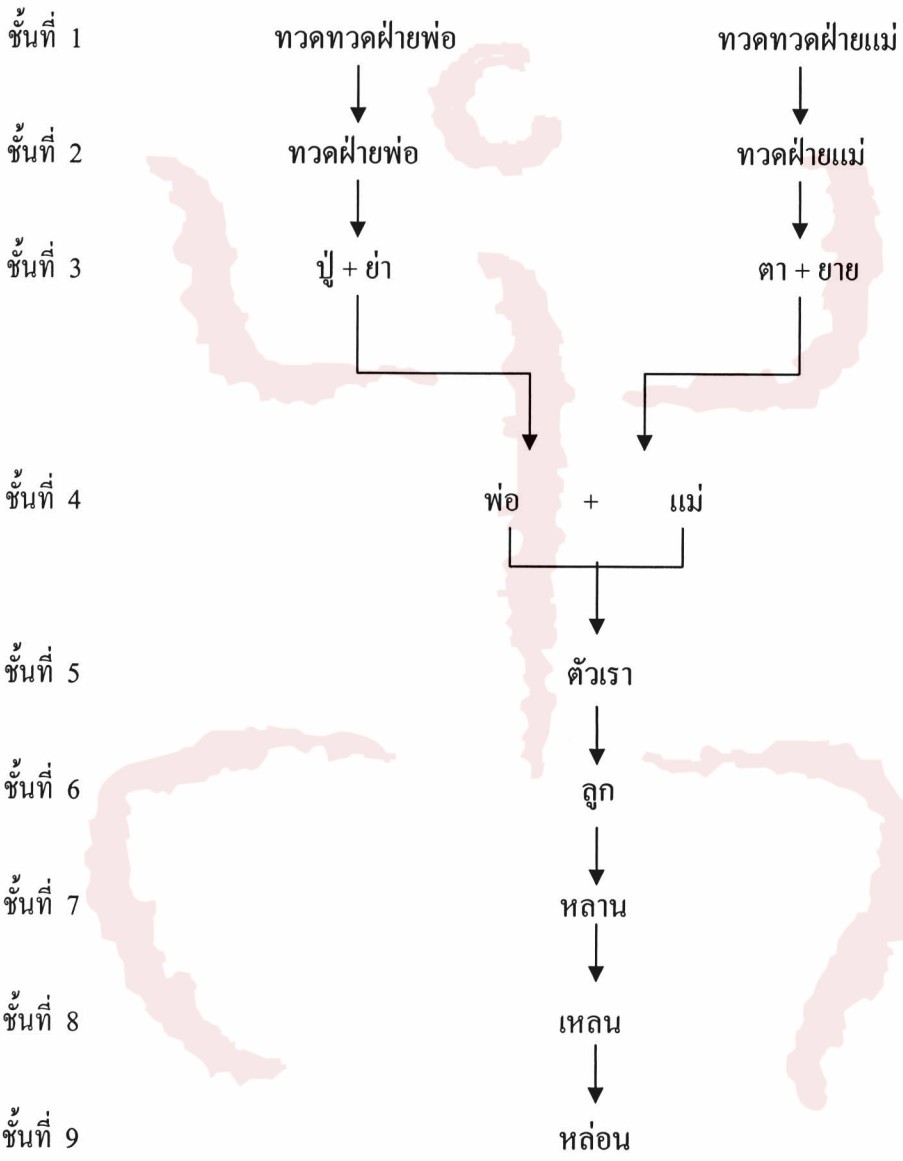

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 168 โครงสร้างเครือญาติทางสายโลหิตประเภท 9 ชั้นของตำบลโนนศิลาเลิง

ความเป็นญาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง จะแสดงออกโดยการปฏิบัติร่วมกันทางสังคม ซึ่งปัจจัยกำหนดที่แสดงออกถึงการเป็นญาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนั้นได้แก่

ปัจจัยด้านการแต่งงาน โดยปัจจัยด้านนี้ความเป็นญาติของแต่ละฝ่ายจะแสดงออกเมื่อญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่งงาน ซึ่งเริ่มจากการส่งข่าวคราวถึงกำหนดการของวันงาน สถานที่จัดงาน และเจ้าภาพจัดงาน ในงานแต่งงานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงญาติของแต่ละฝ่ายจะถูกแนะนำให้รู้จักกันและกัน นอกจากนั้นแล้วยังมีพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นความเป็นญาติเมื่องานแต่งงานใกล้จะเสร็จสิ้นลง โดยฝ่ายเจ้าสาวได้มีการมอบตัวกับญาติฝ่ายชาย ซึ่งญาติของฝ่ายชายนั้นจะเป็นชั้นของพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยายหรือรวมถึงน้อง พี่ ลุง ป้า น้า และอาทั้งหมดเรียกว่า "การสมมาญาติฝ่ายชาย" สิ่งของที่ใช้ในพิธีสมมาส่วนใหญ่ชาวบ้านตำบลโนนศิลบาเลิงนิยมเลือกใช้เครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าซิ่นไหม ผ้าโสร่งไหม ผ้าขาวม้า เป็นต้น และเครื่องนอน ได้แก่ ฟูกหรือ "เสื่อ" เสื่อหรือ "สาด" หมอนขิด ผ้าห่ม เป็นต้น ส่วนฝ่ายชายก็จะทำพิธีเคารพคารวะญาติฝ่ายหญิงเช่นกัน โดยมีดอกไม้ธูปเทียนพร้อมกับคำพูด ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นญาติโดยชัดเจน และชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจัยด้านการตาย เมื่อญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียชีวิตญาติที่ดูแลอยู่นั้นจะส่งข่าวถึงญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้อยู่ไกลได้ทราบเพื่อให้ญาติทั้งหมดมาร่วมงานตามประเพณี พิธีกรรมส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเป็นญาติ คือ การขอขมาลาโทษต่อญาติที่ตายไป ซึ่งการขอขมานี้ครอบคลุมถึงการล่วงละเมิดทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งที่ต่อหน้าและลับหลังทั้งที่ได้ตั้งใจไม่ได้ตั้งใจ ขออย่าได้มีการจองเวรต่อกันและกัน ขอให้ผู้ตายไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ส่วนญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ขอจงพบแต่ความเจริญ ซึ่งพิธีแสดงออกถึงความเป็นญาติส่วนนี้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจัยด้านการเลี้ยงดู โดยปัจจัยด้านนี้ผู้ที่เป็นญาติระหว่างพ่อแม่หรือรวมถึงชั้นปู่ ย่า ตา ยายครั้งก่อนเมื่อยังแข็งแรงได้รับหน้าที่เลี้ยงดูลูกหลาน แต่พออายุมากต้องอาศัยอยู่กับลูกหลาน การแสดงออกถึงความเป็นญาติโดยการเลี้ยงดูนี้ยังเป็นจารีตประเพณีที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่การเลี้ยงดูเพื่อตอบแทนบุญคุณนั้นชาวบ้านมีข้อพึงปฏิบัติว่าต้องทำด้วยความเต็มใจและจริงใจ ซึ่งปัจจัยด้านการเลี้ยงดูของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงสืบทอดมรดกที่เรียกว่า "การปันมูล" โดยการแบ่งตามสัดส่วนที่พึงได้

ปัจจัยด้านการทำบุญ ทั้งชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการแสดงออกถึงความเป็นญาติและที่ปฏิบัติเหมือนกัน คือ ประเพณีช่วงเดือนเก้าหรือเดือนสิงหาคมเรียกว่า "บุญข้าวประดับดิน" และประเพณีช่วงเดือนสิบหรือกันยายนเรียกว่า

"บุญข้าวสาก" โดยผู้ที่เป็นญาติจะนำอาหารหวานคาวมาประกอบพิธีเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ตายไปแล้ว ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางสายญาติที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมา

ปัจจัยด้านการมีข้อขะลำ ข้อขะลำเป็นการละเว้นจากสิ่งไม่เหมาะสมที่แสดงออกต่อญาติ เช่น การทุบตี การด่า การลบหลู่หรือการลืมบุญคุณต่อผู้มีพระคุณ หากชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงผู้ใดแสดงถึงพฤติกรรมไม่เหมาะสมต่อญาติ มักถูกสังคมลงโทษด้วยการนินทาหรือการไม่คบค้าสมาคม นอกจากนั้นข้อขะลำยังรวมถึงการแต่งงานในวงศ์เครือญาติตนเอง

ปัจจัยด้านการมอบทรัพย์มรดก ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกิดจากความเป็นญาติใกล้ชิดสนิทสนมมีความไว้วางใจในการที่จะสืบทอดหรือครอบครองมรดก รวมถึงความเหมาะสมเห็นความสำคัญระหว่างกัน โดยชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีการมอบอำนาจระหว่างบุคคลให้สืบทอดหรือถือครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่มี การมอบทรัพย์มรดกในเบื้องต้นชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะพิจารณาถึงบุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดก่อน โดยส่วนใหญ่แล้วจะมอบทรัพย์ให้แก่ลูกสาวซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูให้ได้มากที่สุดและมีการเปลี่ยนแปลงคาดเคลื่อนไปตามสมัยนิยม เช่น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงบางครอบครัวมีการมอบทรัพย์มรดกให้ได้เท่ากันหมดทั้งลูกหญิงและลูกชาย แต่ตามประเพณีนิยมที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงปฏิบัติสืบต่อมานั้นจะให้ลูกคนที่เลี้ยงดูพ่อแม่ จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่กำหนดถึงความเป็นญาติของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา คติความเชื่อ และกฎระเบียบที่เป็นกฎหมายของสังคมที่วางแนวให้ปฏิบัติไว้ การกำหนดให้ญาติแสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อให้รู้ว่าเป็นญาติที่เกี่ยวข้องกัน จึงเป็นสายใยสัมพันธ์ที่ส่งผลให้มีความรักและความเคารพระหว่างบุคคลกับบุคคล รวมทั้งบุคคลกับกลุ่มตนในสังคมให้เกิดกฎกติกาที่เป็นระเบียบปฏิบัติร่วมกัน

การอบรมเลี้ยงดูและสภาพครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรก ที่ถูกมนุษย์สร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เมื่อสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมมีชีวิตอุบัติขึ้นในครัวเรือนการอบรมเลี้ยงดูจึงถือเป็นภาระหน้าที่หลักในการเตรียมเด็ก ซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพของสังคม (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. 2522 : 151) ความสุขในชีวิตครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนั้นจะนับว่าสมบูรณ์ได้ต่อเมื่อมีสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมเกิดขึ้นในครอบครัวเพราะลูกเป็นสิ่งเชื่อมโยงความรักความผูกพันของสามีภรรยา การอบรมเลี้ยงดูเพื่อให้เด็กมีความรู้ ความสามารถ ความรับผิดชอบ รู้จักควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามข้อตกลงกฎระเบียบแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชุมชน จึงนำมาซึ่งความสงบสุขของสังคมและความมั่นคงของชาติ (จตุพร เพ็งชัย. 2534 : 99-101)

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

ปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคมและเทคโนโลยี ในทางเศรษฐกิจนั้นได้มีการเพิ่มผลผลิตและมีการแข่งขันกันสูง ส่งผลให้ค่านิยมที่ดีงาม คุณธรรม จริยธรรมเบี่ยงเบนไปจากเดิม วัตถุสิ่งของ เงินทองเริ่มเข้ามามีบทบาทในจิตใจคนมากขึ้น ทางด้านสังคมนั้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมเปลี่ยนแปลงไป การติดต่อสัมพันธ์ของคนในสังคมความซับซ้อนมากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้การเอาใจใส่ดูแล ความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทรระหว่างบุคคลในสังคมและบุคคลในครอบครัวลดน้อยลง จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การอบรมเลี้ยงดูลูกของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม่องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มี 3 รูปแบบ ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรัก การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย และการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด

การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรัก เป็นการปฏิบัติของพ่อแม่ต่อลูกของตนด้วยการดูแลเอาใจใส่ ให้ความรัก ความห่วงใย ให้คำแนะนำ สนับสนุน ช่วยเหลือ และให้การคุ้มครองใกล้ชิดสนิทสนม การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรักนี้ถือว่าชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้วางรากฐานของประชาธิปไตยเบื้องต้นให้แก่ลูก ซึ่งเป็นการสร้างความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเกิดขึ้นแก่ลูก

การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย เป็นการปฏิบัติของพ่อแม่ต่อลูกของตนแบบทอดทิ้ง โดยปล่อยให้ลูกจัดการกับตนเองโดยขาดการแนะนำ ขาดการดูแลเอาใจใส่ และไม่มีกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติ ซึ่งส่งผลให้เด็กตำบลโนนศิลาเลิงเมื่อเติบโตมาแล้วมีลักษณะก้าวร้าว เชื่อมั่นตัวเองมากเกินไป ชอบโอ้อวด ต่อต้านสังคม ไม่เคารพกฎระเบียบของสังคม มีความรู้สึกอิสระแบบไม่มีขอบเขต การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลยของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้ก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากเด็กไม่มีความรู้สึกอบอุ่นหรือปลอดภัยในการดำรงชีวิตประจำวัน

การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวด เป็นการปฏิบัติของพ่อแม่ต่อลูกโดยคอยบังคับใจให้ทำตามความต้องการของตนเอง พ่อแม่ชอบก้าวก่ายในเรื่องส่วนตัวของลูก ลงโทษลูกโดยที่ลูกยังไม่รู้เหตุผลที่ต้องถูกลงโทษไม่เปิดโอกาสให้ลูกได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งทำให้เด็กในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เคร่งเครียดและไม่กระตือรือร้น คอยพึ่งพิงคนอื่น ดังนั้น การอบรมเลี้ยงดูจึงมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของเด็กซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัว เพราะหากการอบรมเลี้ยงดูโดยให้ความอบอุ่นพ่อแม่มีความเข้าใจพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของเด็ก จะทำให้เด็กมีการปรับตัวได้ดีและมีปัญหาน้อยกว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่ถูกทอดทิ้ง มีความขัดแย้งกันของพ่อแม่และขาดความสงบสุข

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ครอบครัวแม้จะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่เล็กที่สุด แต่ก็มีความสำคัญในเรื่องของการก่อบุคลิกภาพและสุขภาพจิตของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นหน่วยแรกที่มีหน้าที่กำหนดคุณค่าขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม แบบแผนการดำเนินชีวิต ความเชื่อทางศาสนา ลักษณะของครอบครัวจึงเป็นเสมือนกรอบของบุคลิกภาพในวัยเริ่มต้นของชีวิต เพราะมนุษย์เรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นจากครอบครัว ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของการอยู่ร่วมกันของสมาชิกแล้ว พบว่า ปัจจุบันครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมี 2 รูปแบบ คือ ครอบครัวที่ให้ความรักความอบอุ่น และครอบครัวแตกแยก (จตุพร เพ็งชัย. 2534 : 80-81)

ครอบครัวที่ให้ความรักความอบอุ่น โดยสมาชิกในครอบครัวจะมีความสัมพันธ์สอดคล้องในแนวเดียวกันด้านทัศนคติ ค่านิยม มีความรักความเอาใจใส่ พ่อแม่เป็นที่ปรึกษาของสมาชิกในครอบครัว

ครอบครัวแตกแยก ในตำบลโนนศิลาเลิงจะมีทั้งครอบครัวที่พ่อแม่ทะเลาะกันเป็นประจำ ครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างกันและบุตรอยู่กับคนอื่น และครอบครัวที่มีบิดามารดาคนเดียว

ครอบครัวที่พ่อแม่ทะเลาะกันเป็นประจำ เป็นครอบครัวที่แสดงให้เห็นถึงความนึกคิดของพ่อที่ขัดแย้งกับแม่และไม่มีการควบคุมอารมณ์ พ่อแม่เกิดการทะเลาะวิวาทให้ลูกได้ยินโดยใช้ถ้อยคำรุนแรง ก้าวร้าว กระทำข้าวของเสียหายจากอารมณ์ที่รุนแรง ซึ่งความไม่สามัคคีกันส่งผลให้ลูกเกิดความกระทบกระเทือนใจ จิตใจว้าวุ่นไม่สงบ ไม่รู้ว่าตนควรปฏิบัติตนอย่างไรดี รวมทั้งไม่อาจคาดเดาเหตุการณ์หลังจากที่มีการทะเลาะวิวาทของพ่อแม่ได้ถูกว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น ทำให้มีความวิตกกังวล ไม่มีความสุข สิ้นหวัง และลูกมีปฏิกิริยาตอบโต้โดยมีพฤติกรรมก้าวร้าว อารมณ์หงุดหงิด ปั่นป่วน ซึ่งทำให้สภาพภายในครอบครัวมีความไม่น่าอยู่มากยิ่งขึ้น ลูกมีความรู้สึกว่าพ่อแม่เห็นแก่ตัวไม่คำนึงถึงลูก และมีความรู้สึกสับสนไม่รู้ว่าจะเป็นพวกพ่อหรือแม่ดีเมื่อหัวข้อการทะเลาะวิวาทนั้นตนเองเป็นต้นเหตุ

ครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างกันและบุตรอยู่กับคนอื่น ได้ส่งผลให้ลูกเกิดความว้าเหว่ ไม่มีความมั่นคงทางจิตใจและเกิดความไม่เข้าใจว่าทำไมพ่อแม่อยู่บ้านเดียวกันไม่ได้ ในกรณีที่พ่อแม่มีความโกรธกันอย่างรุนแรงแล้วนำความขมขื่นใจในอดีตของอีกฝ่ายมาประณามให้ลูกฟัง ทำให้ลูกรู้สึกว่าตนเองเป็นที่รองรับอารมณ์เกิดความรู้สึกว่าตนไม่เป็นที่ต้องการของพ่อแม่และตนไม่มีคุณค่าทำให้ปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้

ครอบครัวที่มีบิดามารดาคนเดียว ได้ส่งผลทำให้ลูกขาดความอบอุ่น ซึ่งกรณีนี้ครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้สูญเสียคู่ชีวิต เหลือเฉพาะพ่อหรือแม่คนเดียว ทำให้ผู้ที่เหลืออยู่ต้องปฏิบัติภาระหลักขึ้น เพราะต้องมีทั้งหน้าที่เป็นพ่อหรือแม่ทดแทนส่วนที่ขาด

หายไป มีผลงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศที่ชี้ให้เห็นว่าแม่มีผลต่อสุขภาพจิตของลูกมากกว่าพ่อและพ่อมีผลต่อบุคลิกภาพของลูกตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงวัยรุ่น โดยเฉพาะพัฒนาการทางสติปัญญาและการเลือกอาชีพ

จะเห็นได้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดและเป็นสถาบันอันดับแรกที่จะสร้างเด็กให้เป็นบุคคลที่สามารถดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข เนื่องจากครอบครัวเป็นสิ่งแวดล้อมที่เด็กได้รู้จักใกล้ชิดมากที่สุดและนานที่สุด ดังนั้น เด็กจะเจริญเติบโตและมีพัฒนาการได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของพ่อแม่เป็นสำคัญ การมีบุคลิกภาพที่ดีสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีโดยได้รับการส่งเสริมด้วยอาหารที่มีคุณค่าและถูกสัดส่วน ให้เล่นและทำกิจกรรมเพื่อใช้อวัยวะเคลื่อนไหวให้เกิดทักษะทั้งต้องมีการพักผ่อนและป้องกันให้พ้นอันตราย จะทำให้เด็กเข้าสังคมได้ดีและมีพัฒนาการทางอารมณ์ที่ดีอีกด้วย

ค่านิยม

ค่านิยมเป็นทัศนะของคนที่ให้การยอมรับนับถือพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าและความถูกต้องของสังคมนั้น ๆ ซึ่งสมาชิกในสังคมส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นสิ่งมีค่าควรแก่การกระทำและเป็นสิ่งที่คอยควบคุมพฤติกรรมของคน ซึ่งเป็นการจัดระเบียบทางสังคมตามที่สังคมยกย่องว่าเป็นสิ่งถูกต้องในภาวะการณ์ต่าง ๆ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2528 : 8) ค่านิยมจึงเป็นสิ่งที่สังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่องหรือเห็นว่าถูกต้องเปรียบเสมือนหางเสือเรือที่นำเรือไปทิศทางต่าง ๆ ตามที่สังคมต้องการ (สุพัตรา สุภาพ. 2536 : 22) ซึ่งค่านิยมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) ค่านิยมพื้นฐานทางสังคม (2) ค่านิยมเกี่ยวกับการนับถือบุคคล และ (3) ค่านิยมเกี่ยวกับบุญกรรม

ค่านิยมพื้นฐานทางสังคม เป็นค่านิยมที่มีความสำคัญที่ช่วยให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เช่น ค่านิยมด้านความดี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีเมตตากรุณา ความพอใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดี ความพอใจในการประกอบสัมมาอาชีพ ซึ่งค่านิยมพื้นฐานทางสังคมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้ถ่ายทอดมาสู่รุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง

ค่านิยมเกี่ยวกับการนับถือบุคคล ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีค่านิยมเกี่ยวกับการนับถือบุคคล ได้แก่

นับถือผู้มีบุญคุณ เป็นค่านิยมให้มีความกตัญญูรู้คุณสำนึกในบุญคุณของคนที่ให้ประโยชน์ เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น

นับถือผู้สูงอายุ ในสังคมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าผู้เยาว์ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักแสดงกิริยาวาจาสุภาพ อ่อนน้อมและรู้จักเคารพนอบน้อมผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส ซึ่งก็คือสอนให้เชื่อฟังคำสั่งสอน มีสัมมาคารวะด้วยกาย วาจา และใจ นอกจากนั้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ยังใช้ถ้อยคำแทนชื่อญาติมิตรและญาติผู้ใหญ่เรียงตามอาวุโสด้วยคารวะ การเจรจาด้วยความสุภาพและมีกิริยาอ่อนน้อมอ่อนโยน แสดงสัมมาคารวะเป็นวัฒนธรรมและเป็นค่านิยมของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงตลอดมา

นับถือบุคคลที่มีทรัพย์ เป็นค่านิยมยกย่องผู้มีความมั่งคั่งร่ำรวยโดยมีความสำนึกว่าเมื่อมั่งคั่งทรัพย์ศฤงคารแล้ว มักทำบุญให้ทานหรือมีไว้ให้ญาติพี่น้องได้พึ่งพาอาศัย ค่านิยมดังกล่าวจะเห็นได้จากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง มีประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญให้ทานอยู่เสมอ เช่น ประเพณีการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีแต่งงาน และประเพณีอื่น ๆ ตามฮีตสิบสอง

นับถือบุคคลที่มีการศึกษา ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีค่านิยมนับถือบุคคลที่มีความรู้โดยส่งเสริมให้ลูกหลานได้รับการศึกษาซึ่งแต่เดิมนั้นให้ศึกษาจากวัด ปัจจุบันนี้บุตรชายมักได้รับการศึกษามากกว่าบุตรสาว การศึกษาของบุตรชายจะศึกษาได้จากการบวชเรียนและศึกษาจากสถาบันโรงเรียน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงถือว่าผู้ที่ได้รับการศึกษามีความรู้จะได้เป็นเจ้าคนนายคน

นับถือบุคคลที่เป็นคนดีมีศีลธรรม เป็นค่านิยมนับถือบุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบอาชีพสุจริต พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่โดยไม่โลภอยากได้ของคนอื่นจนก่อให้เกิดความเบียดเบียนขึ้น ปฏิบัติอยู่ในทำนองคลองธรรมและกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้ ปัจจุบันนี้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังคงยึดมั่นในค่านิยมนับถือบุคคลที่เป็นคนดีมีศีลธรรมอย่างเหนียวแน่นและจะสั่งสอนบุตรหลานของตนให้มีความกตัญญูรู้คุณผู้มีบุญคุณและนับถือบุคคลที่ควรนับถือ

ค่านิยมเกี่ยวกับบุญกรรม ค่านิยมเกี่ยวกับบุญกรรมนี้เป็นค่านิยมดั้งเดิมของสังคมชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคม และใช้ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมด้วย ค่านิยมเกี่ยวกับบุญกรรมนี้เกิดมาจากความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น สิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูตผี วิญญาณและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ นอกจากนั้นยังมีความเชื่อทางศาสนาหรือจารีตประเพณีที่สังคมสร้างขึ้น โดยค่านิยมเกี่ยวกับบุญกรรมดังกล่าวมีความสำคัญต่อบุคคล ต่อสังคม และปลูกฝังให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยอมรับให้มีการประพฤติปฏิบัติ เช่น ความกตัญญูกตเวที ความซื่อสัตย์สุจริต เชื่อในเหตุผลที่ว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในพรหมวิหารสี่ เป็นผู้ที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งกาย วาจา ใจ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และผลของการกระทำในชาตินี้จะส่งผลไปถึงชาติหน้าด้วย จะเห็นได้ว่า ค่านิยมเป็นแนวทางปฏิบัติที่บุคคลในสังคมยึดถือใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของตน เมื่อเห็นว่าเป็นสิ่งมีค่าควรกระทำหรือเป็นสิ่งที่ถูกต้องซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาหรือสภาพของสังคมเปลี่ยนไป

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

สิ่งที่ควรดำเนินการในชุมชน

การดูแลผู้สูงอายุ

ความก้าวหน้าในวิทยาการทางแพทย์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความเจริญมากขึ้นสามารถขยายข่าวสารข้อมูลได้กว้างไกล ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษาและความรู้อันทันสมัยและนำมาพัฒนาตนเองและสังคมได้ดี ซึ่งส่งผลให้ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุ เมื่อภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยได้ลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากมาตรการลดจำนวนประชากรโดยการวางแผนครอบครัว ทำให้จำนวนของประชากรในวัยเด็ก (อายุ 0-14 ปี) ลดลง แต่จำนวนของผู้สูงอายุหรือผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2543 : 5) การเพิ่มจำนวนของประชากรผู้สูงอายุในสังคมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากรเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้สูงอายุได้กลายเป็นกลุ่มประชากรที่มีมากแทนที่กลุ่มประชากรวัยทำงาน ขณะที่ผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้นสังคมไทยก็มีการพัฒนาจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง เกิดการย้ายถิ่นของสมาชิกในครอบครัวส่งผลให้โครงสร้างของครอบครัวเกิดการเปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ผู้สูงอายุจึงถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังเกิดความว้าเหว่และโดดเดี่ยว จากปัญหาเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้คนวัยทำงานต้องออกจากบ้านไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัวทำให้ไม่มีเวลาเอาใจใส่ทิ้งให้ผู้สูงอายุอยู่บ้านเพียงลำพังมากขึ้น กอปรกับการพัฒนาการศึกษาทำให้คนรุ่นใหม่มีโอกาสเรียนรู้สิ่งใหม่ที่ผู้สูงอายุไม่เคยเรียนรู้มาก่อน รวมถึงการแพร่ขยายของวัฒนธรรมตะวันตกทำให้ค่านิยมเกี่ยวกับการเคารพระบบอาวุโสลดน้อยลง เกิดความไม่เข้าใจกันอันเป็นช่องว่างระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรหลาน บางครั้งคนรุ่นใหม่มีความรู้สึกว่าผู้สูงอายุล้าสมัยไม่เห็นคุณค่าในคำแนะนำของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุไทยมีแนวโน้มที่จะอยู่ห่างจากบุตรหลานและถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังมากขึ้น ทำให้เกิดความรู้สึกว้าเหว่และรู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่าไม่มีความสุขในช่วงบั้นปลายของชีวิต (เรณู พุกบุญมี. 2539 : 76-78)

บุคคลเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ผู้สูงอายุต้องเผชิญเหมือนกัน คือ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย เป็นการเปลี่ยนแปลงร่างกายในทางที่เสื่อมถอยลง ความไวในการรับรู้ทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ ลดลง สิ่งที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ด้วยตนเองจึงเป็นการขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ ต้องพบกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักต้องตายจากหรือย้ายแยกไปอยู่ที่อื่น ต้องออกจากงานที่ทำประจำอันเคยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ทำให้ขาดเพื่อนขาดความผูกพันที่เคยมีต่อสังคมและขาดรายได้ประจำ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งหรือต้องแบกภาระในครอบครัวมากขึ้น ต้องพบกับบทบาทใหม่จากเดิมที่เคยมีบทบาทเป็นผู้นำและผู้แนะแนวทางกลายเป็นคนเลี้ยงเด็ก ไม่ได้รับการเคารพนับถือจากผู้เยาว์เนื่องจากค่านิยมที่ยึดถืออิสรภาพส่วนบุคคล และคิดว่าผู้สูงอายุเป็นคนที่ไม่ทันต่อเหตุการณ์ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยขึ้น (กรมสุขภาพจิต. 2540 : 7-10)

ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งถือเป็นผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพร่างกาย ปัญหาด้านจิตใจ วิตกกังวลกลัวลูกหลานจะไม่เลี้ยงดู กลัวถูกทอดทิ้ง ปัญหาด้านสังคมขาดเพื่อนฝูง ขาดการสังสรรค์ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ มีรายได้ลดลง ไม่มีงานอดิเรกทำต้องอาศัยรายได้จากบุตรหลาน จากสภาวการณ์ดังกล่าวจึงทำให้ผู้สูงอายุที่ขาดการดูแลเอาใจใส่จากลูกหลานหมดหวังท้อแท้ในชีวิต โดยเฉพาะผู้ที่รับการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ได้ก่อให้เกิดความเครียด ความคับข้องใจ กอปรกับลักษณะสังคมรอบข้างของผู้สูงอายุบางรายไม่เกื้อหนุนทางด้านกำลังใจจึงทำให้ผู้สูงอายุเกิดปัญหาทางสุขภาพจิต จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาเลิงมีปัญหาสุขภาพจิต ได้แก่

ความวิตกกังวล เป็นความวิตกกังวลที่ต้องพึ่งพาลูกหลาน โดยผู้สูงอายุมีการแสดงออกเด่นชัดเป็นความกลัว ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เช่น กลัวไม่มีคนเคารพยกย่องนับถือ กลัวตนเองไร้ค่า กลัวถูกทอดทิ้ง กลัวเป็นคนงก ๆ เงิ่น ๆ กลัวถูกทำร้าย กลัวนอนไม่หลับ กลัวตาย ความวิตกกังวลแสดงออกทางด้านร่างกาย เช่น เป็นลม แน่นหน้าอก หายใจไม่ออก ไม่มีแรง อ่อนเพลีย นอนไม่หลับ และกระสับกระส่าย

ความซึมเศร้า เป็นการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ที่พบบ่อยในผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ มีความคิดฟุ้งซ่าน ชอบอยู่คนเดียวตามลำพัง ว้าเหว่ หงุดหงิด ใจคอเหี่ยวแห้ง เอาแต่ใจตนเอง รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า รวมทั้งบางครั้งมีอาการทางกาย เช่น นอนไม่หลับ ตื่นเช้าผิดปกติ อ่อนเพลีย ไม่มีแรง ไม่สดชื่น ไม่สนใจดูแลตนเอง ไม่มีสมาธิ ชอบพูดเรื่องเศร้า และเบื่ออาหาร

นอนไม่หลับ ผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาเลิงที่มีปัญหานอนไม่หลับมักจะชอบตื่นขึ้นกลางดึกหรือตื่นเช้ากว่าปกติและเมื่อตื่นแล้วจะนอนไม่หลับอีกง่าย ๆ ต้องลุกมาทำโน่นทำนี่ซึ่งทำให้รบกวนสมาชิกคนอื่นในบ้านที่กำลังนอนอยู่อีกด้วย ทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้นอนไม่หลับ ได้แก่ การนอนกลางวันมากเกินไป ไม่ค่อยได้ออกกำลังกายหรือใช้แรงงาน ทำให้ไม่รู้สึกอ่อนเพลียหรือง่วง เมื่อได้เวลานอนอาจวิตกกังวลบางเรื่องอยู่ที่นอนทำให้นอนไม่สบาย อากาศร้อนหรือเย็นเกินไป มีปัญหาทางด้านร่างกายที่รบกวนการนอน เช่น ปวดหลัง ท้องอืด ต้องลุกมาปัสสาวะบ่อย ๆ

หวาดระแวง ปัญหาที่พบในผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาเลิงมักเป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิด คิดซ้ำซาก คิดหมกหมุ่นเรื่องของตนเอง น้อยใจกลัวถูกทอดทิ้ง กลัวถูกเหยียดหยาม รวมทั้งมีความเสื่อมของสมองทำให้คิดระแวงผู้อื่นไม่ไว้วางใจคน ระแวงลูกหลานนินทาว่าร้ายหรือขโมยทรัพย์สิน ชอบกล่าวหาคนในบ้านว่าขโมยของทั้งที่ตนเองลืมแล้วหาไม่พบ

ความจำเสื่อม ผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาเลิงที่มีความจำเสื่อมจะมีอาการหลงลืม ความจำในอดีตดีกว่าความจำในปัจจุบัน ลืมเหตุการณ์ใหม่ง่ายจำเรื่องเก่าได้ดี ทำให้กลายเป็นคนพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ย้ำคำถามคำตอบเพื่อให้ตนเองแน่ใจ สับสนเวลาระหว่างกลางวันและกลางคืน ออกจากบ้านแล้วจำทางกลับบ้านไม่ถูกในรายที่เป็นมาก ๆ ทำให้จำไม่ได้แม้แต่ญาติพี่น้องใกล้ชิด (กรมสุขภาพจิต. 2540 : 17-25)

เมื่อผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาเลิงมีปัญหาทางด้านสุขภาพจิต และทำอย่างไรจึงจะป้องกันไม่ให้ผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพจิต อัมพร โอตระกูล (2540 : 173-174) ได้เสนอแนะไว้ว่า การป้องกันปัญหาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ มีหลักการใหญ่ ๆ 3 ประการ ได้แก่

การผดุง คือ ผดุงร่างกายและจิตใจให้คงสภาพที่ดีที่สุดไว้หรือชะลอความเสื่อมโดยยึดหลักการว่าควรมีการพักผ่อนที่เหมาะสม เช่น มีงานอดิเรกหรือมีสิ่งสนใจทำบ้าง มีเพื่อนวัยเดียวกันและมีเพื่อนต่างวัย มีอาหารการกินซึ่งเป็นอาหารที่มีคุณค่าและเหมาะกับร่างกายของผู้สูงอายุ ได้แก่ อาหารที่ย่อยง่าย มีแป้งและไขมันต่ำ มีโปรตีนพอประมาณและเป็นอาหารพวกผักและผลไม้เป็นส่วนใหญ่ มีการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับวัยอันเป็นการออกกำลังกายที่ไม่หักโหมหรือไม่เหนื่อยเกินไปและกระทำสม่ำเสมอ

การปรับปรุง เป็นการปรับปรุงจิตใจให้ผ่องใสโดยยึดหลักธรรมทางศาสนาปฏิบัติธรรมให้มีจิตใจเบิกบาน มีคุณธรรมจิตใจจะได้ไม่หม่นหมอง สามารถปรับตัวได้ตามสภาวการณ์ของสังคมและสิ่งแวดล้อม

การบำรุง คือ บำรุงสมองและร่างกายไม่ให้เจ็บป่วย ฝึกสมองให้มีความสนใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบ้าง ควรร่วมกิจกรรมในชุมชนหรือในสังคมเมื่อมีโอกาส เช่น ร่วมในกิจกรรมสาธารณประโยชน์ที่ตนถนัดทั้งนี้เพื่อฝึกสมองให้ใช้งานได้ต่อไป ควรบำรุงร่างกายให้อยู่ในสภาวะสมดุลโดยดูแลตนเองทางด้านการกิน การนอน การขับถ่าย และการพักผ่อนให้พอเหมาะ ซึ่งการที่จะทำให้คนมีอายุยืนยาวหรือการมีความสุขเมื่อวัยสูงอายุตามแนวทางของพุทธศาสนานั้นมีแนวปฏิบัติอยู่ 5 ประการ คือ รู้จักทำตัวให้สบาย รู้จักประมาณตนในสิ่งที่สบาย เป็นผู้มีศีล รับประทานอาหารแต่ของที่ย่อยง่าย และมีมิตรที่ดีงาม

สถาบันวิทยบริการเทคโนโลยีการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 169 การดำรงชีวิตของผู้สูงอายุชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง

ดังนั้น วัยผู้สูงอายุซึ่งเป็นวัยสุดท้ายของชีวิต จึงควรได้รับการช่วยเหลือประคับประคองจากสังคม ในสังคมไทยวัยผู้สูงอายุมิใช่วัยที่โดดเดี่ยวสิ้นหวังในชีวิตเพราะสังคมไทยมีวัฒนธรรมให้ความนับถือปู่ ย่า ตา ยายเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของครอบครัวและมีภาระผูกพันในการให้การดูแลบิดามารดาหรือญาติผู้สูงอายุเสมอมา แต่ปัจจุบันต้องยอมรับประการหนึ่ง คือ สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ย่อมมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย สังคมไทยจึงควรตระหนักถึงภาวะความรับผิดชอบต่อกลุ่มผู้สูงอายุ หากผู้สูงอายุของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงได้รับการดูแลเอาใจใส่และเยาวชนรุ่นใหม่ได้รับการปลูกฝัง ให้มีความตระหนักในคุณค่าของผู้สูงอายุผู้ผ่านชีวิตและมีประสบการณ์ที่หลากหลาย ย่อมส่งผลให้ลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่รู้จักนำเอาประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองได้เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

การเฝ้าระวังป้องกันสารเสพย์ติดและยาเสพติด

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่เรียบง่าย ประชากรพึ่งพาอาศัยกันแบบพี่แบบน้อง มีความผูกพันอยู่กับชีวิตแบบเกษตรกรรม แต่พอถึงยุคของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมไทย โดยเริ่มตั้งแต่นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) มาใช้ในการพัฒนาประเทศ สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่จากที่เรียบง่ายเป็นสภาพ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชีวิตที่ต้องรีบเร่ง มีการดิ้นรนแข่งขันกันมากขึ้นโดยเฉพาะทางด้านธุรกิจ ด้านอุตสาหกรรม เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการเกษตรแบบยังชีพเป็นอุตสาหกรรมแบบเพื่อการค้า ประชากรทุกคนจึงต้องดิ้นรนเอาตัวรอดมากขึ้น ส่วนใหญ่ใช้เวลากับการประกอบอาชีพให้ความสำคัญกับปากท้องและวัตถุภายนอกเป็นสำคัญ จึงส่งผลต่อภาวะสังคม อารมณ์ และด้านจิตใจ คนในสังคมไม่สนใจกับภาวะทางอารมณ์และจิตใจของคนอื่น แต่จะสนใจแต่เฉพาะอารมณ์และจิตใจของตนเองมากกว่า จากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดังที่กล่าวมา แสดงเห็นให้ผลกระทบที่ตามมา คือ การบริโภคที่เกินความพอดี (สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข. 2540 : 29) ซึ่งส่งผลให้เด็กและเยาวชนของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงเกี่ยวข้องกับสารเสพย์ติดและยาเสพติด

สารเสพย์ติดเป็นปัญหาที่มีมานานและเป็นปัญหาเรื้อรังระดับชาติ ที่ทุกฝ่ายต้องตระหนักเพื่อช่วยกันป้องกันและแก้ไขปัญหาร่วมกัน ปัจจุบันสารเสพย์ติดมีกระบวนการทางตลาดที่ซับซ้อนและการแพร่ระบาดนับวันมีเพิ่มมากขึ้น ในอดีตสารเสพย์ติดมีอยู่ไม่กี่ชนิดแต่ในปัจจุบันมีเพิ่มมากขึ้นหลายชนิดและได้แพร่ระบาดลงไปสู่กลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งอายุยังน้อยมากยิ่งขึ้น สาเหตุที่ทำให้เยาวชนติดสารเสพย์ติดให้โทษมีหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น เกิดจากตัวเด็กถูกเพื่อนชักจูง ถูกบังคับ ล่อลวงหรือเด็กอยากลองเอง ปัญหาจากผู้ปกครองไม่เอาใจใส่ในการเลี้ยงดู ขาดความอบอุ่นทางครอบครัวและความมั่นคงทางจิตใจ ครูดูแลไม่ทั่วถึงหรือหย่อนการอบรมความประพฤติที่ดีงาม ด้านคุณธรรมจริยธรรมขาดการเรียนการสอนด้านทักษะชีวิตเพื่อป้องกันสารเสพย์ติดในโรงเรียน ทำให้เด็กวัยรุ่นขาดทักษะในการป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากสารเสพย์ติด (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. 2540 : 98) จากการสังเกตพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง พบว่า มีเด็กและเยาวชนบางกลุ่มเกี่ยวข้องกับสารเสพย์ติดประเภทบุหรี่และเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เป็นส่วนผสม ซึ่งสังเกตได้จากเมื่อมีงานรื่นเริง งานบวช งานแต่งงานหรืองานบุญประเพณีของท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดการทะเลาะวิวาทและใช้เครื่องมือหรืออาวุธทำร้ายร่างกายจนถึงขั้นได้รับบาดเจ็บ เด็กและเยาวชนกับสารเสพย์ติดจึงเป็นปัญหาที่ชุมชนท้องถิ่นต้องร่วมกันแก้ไขต่อไป

นอกจากนั้นจังหวัดกาฬสินธุ์เป็น 1 ใน 11 จังหวัดของภาคอีสานตอนบนที่เกิดปัญหายาเสพติดแพร่ระบาดเข้ามาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน สาเหตุการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่เข้ามาในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์อาจเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ประกอบไปด้วยป่าไม้ เทือกเขาและเนินเขา ที่ราบสำหรับทำการเกษตรมีน้อยอีกทั้งจังหวัดกาฬสินธุ์มีอาณาเขตติดต่อหลายจังหวัด คือ ทิศเหนือติดต่อจังหวัดสกลนคร ทิศใต้ติดต่อจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดมุกดาหารและจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ดังนั้น เส้นทางการคมนาคมจึงสามารถเข้าออกพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ได้ทุก

เส้นทางที่กล่าวมา ซึ่งเป็นการเอื้ออำนวยในการนำยาเสพติดเข้ามาในพื้นที่หรือนำยาเสพติดออกไปจากพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นไปอย่างสะดวก (พ.ต.ท.ณรงค์ ยลโสภณ. 2547 : 3-4) ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดประเภทกัญชาและยาบ้า ซึ่ง พ.ต.ท.ณรงค์ ยลโสภณ (2547 : 233-234) ได้กล่าวว่า จากอดีตจนปัจจุบันยาเสพติดประเภทต่าง ๆ ได้แพร่ระบาดเข้ามาในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์โดยตลอดและไม่เคยหมดไปจากพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ด้วยเหตุปัจจัยหลัก คือ ปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ แม้ตำรวจภูธรจังหวัดกาฬสินธุ์จะได้ดำเนินการป้องกันและปราบปรามด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธี ซึ่งทำมาโดยตลอดและต่อเนื่องแต่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาปลายเหตุมีผลทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดลดลงเท่านั้น และไม่สามารถทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์หมดสิ้นไปได้ เนื่องจากปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ดังที่กล่าวมาแล้วยังไม่ได้มีการแก้ไขให้หมดสิ้นไป ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอันเป็นต้นเหตุที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์มีการใช้ยาเสพติดต่อไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น หากเด็กและเยาวชนได้รับการเฝ้าระวังป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นจากสารเสพย์ติดและยาเสพติดแล้ว จะส่งผลให้เด็กและเยาวชนในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ จึงเป็นภาระหน้าที่สำคัญของทุกฝ่ายนับตั้งแต่ผู้ปกครอง โรงเรียน วัด และฝ่ายปกครองท้องที่ ต้องช่วยกันจรรโลงสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้านขึ้นมาจนกระทั่งถึงระดับชาติ

การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมครอบครัว

สังคมมนุษย์จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขนั้น เนื่องจากครอบครัวได้วางรากฐานด้านคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมและจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตได้เรียนรู้แนวทางในการปฏิบัติตาม การสร้างและพัฒนาครอบครัวด้วยคุณธรรมจริยธรรมถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะความล้มเหลวของครอบครัว คือ ความล้มเหลวเบื้องต้นของประเทศชาติ ซึ่งนักการศึกษาได้กล่าวไว้ว่าครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน นับตั้งแต่เด็กได้เกิดขึ้นมาเป็นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัวชีวิตของครอบครัวที่สมบูรณ์นั้นย่อมจะต้องเสริมสร้างสุขภาพทางจิตให้เด็กมีความรู้สึกอบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย หากครอบครัวไม่ราบรื่นเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวขาดความเอาใจใส่ จะส่งผลให้มีบุคลิกภาพไม่ดีนักและยากที่จะเข้ากับสังคมได้รวมทั้งอาจก่อให้เกิดเป็นภัยอันใหญ่ยิ่งของสังคมขึ้น ครอบครัวจึงมีผลต่อการพัฒนาตนทุกด้านของบุคคลเพราะครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมและเป็นสถาบันแรกของมนุษย์ ซึ่งแม้ว่าครอบครัวจะมีวิวัฒนาการมาหลายรูปแบบแต่ครอบครัวทุกรูปแบบต่างมีความสำคัญเหมือนกันต่อสมาชิก

ครอบครัวแม้จะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่เล็กที่สุด แต่ก็มีความสำคัญในเรื่องของการก่อบุคลิกภาพและสุขภาพจิตของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นหน่วยแรกที่มีหน้าที่กำหนดคุณค่าขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม แบบแผนการดำเนินชีวิต ความเชื่อทางศาสนา ลักษณะของครอบครัวจะเป็นเสมือนกรอบของบุคลิกภาพในวัยเริ่มต้นของชีวิตเพราะมนุษย์จะเรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นจากครอบครัวนี้เอง นอกจากลักษณะการดำเนินชีวิตที่มีความแตกต่างกันของเศรษฐกิจในแต่ละครอบครัวแล้ว ยังมีเรื่องความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่จะเป็นเหตุของปัญหาในการปรับตัวของมนุษย์ ครอบครัวของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงล้วนมีหน้าที่พื้นฐานของครอบครัว ได้แก่

หน้าที่ทางด้านชีววิทยา คือ ต้องสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคมและมีหน้าที่บริการด้านปัจจัยเพื่อชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

หน้าที่ทางจิตวิทยา ต้องให้ความรัก ความอบอุ่น บำบัดความต้องการทางเพศและเป็นตัวแบบในการกำหนดบทบาทของสมาชิกในครอบครัว

หน้าที่ทางสังคมวิทยา ครอบครัวเป็นสถานที่ทดลองให้สมาชิกในของครอบครัวได้ปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่น รวมทั้งฝึกให้มีความรับผิดชอบและร่วมมือในการสร้างสังคมที่ดี ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดและเป็นสถาบันแรกที่จะสร้างเด็กให้เป็นบุคคลที่สามารถดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข เนื่องจากเป็นสิ่งแวดล้อมที่เด็กรู้จักใกล้ชิดมากที่สุดและนานที่สุด ดังนั้น เด็กและเยาวชนจะเจริญเติบโตและมีพัฒนาการได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของพ่อแม่เป็นสำคัญ การมีบุคลิกภาพที่ดีสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีโดยได้รับการส่งเสริมด้วยอาหารที่มีคุณค่าและถูกสัดส่วน ให้เล่นและทำกิจกรรมเพื่อใช้อวัยวะเคลื่อนไหวให้เกิดทักษะรวมทั้งมีการพักผ่อนและป้องกันให้พ้นอันตราย จะทำให้เด็กและเยาวชนเข้าสังคมได้ดีและมีพัฒนาการทางอารมณ์ที่ดีอีกด้วย (จตุพร เพ็งชัย. 2534 : 80-81)

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ทำให้เด็กและเยาวชนตำบลโนนศิลาเลิงรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นแบบแผนดำเนินชีวิต ซึ่งเมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติแล้วได้ก่อให้เกิดความเสื่อมทางคุณธรรมจริยธรรมในสังคม เนื่องจากว่าแบบแผนทางวัฒนธรรมของตะวันตกที่รับมาดังกล่าว ขาดการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของท้องถิ่นรวมทั้งเด็กและเยาวชนขาดการได้รับการขัดเกลาจากสังคม ซึ่งการขัดเกลาทางสังคมเป็นสิ่งที่ทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีของสังคมที่ตนเป็นสมาชิก อันเป็นการรับเอาคุณค่าของสังคมที่ตนร่วมอยู่ด้วยในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ทำให้มนุษย์เกิดความคิดความประพฤติที่เหมาะสมกับวาระและโอกาสต่าง ๆ ดังนั้น หากเด็กและเยาวชนตำบลโนนศิลาเลิงได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในครอบครัวด้านความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีเหตุผล ความกตัญญูกตเวที การ

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

รักษาระเบียบวินัย ความเสียสละ ความสามัคคี ประหยัดอดออม ความยุติธรรม ความอุตสาหะ และความเมตตากรุณาแล้ว จะส่งผลให้เด็กและเยาวชนตำบลโนนศิลาเลิงในปัจจุบันที่ถือว่าเป็นคนรุ่นใหม่ เป็นผู้มีความรู้มีทัศนคติ มีเหตุผลทางจริยธรรมที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่การมีพฤติกรรมทางคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ก่อประโยชน์ต่อตนเอง หมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ

การจัดตั้งธุรกิจชุมชน

ภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ส่งผลให้เกิดการชะลอตัวทั้งภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม สินค้าเกษตรตกต่ำการส่งออกลดลง ภาคอุตสาหกรรมลดกำลังการผลิต โรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากปิดตัวเองลงเกิดระบบเศรษฐกิจฝืดเคืองทั้งประเทศประชาชนมีฐานะยากจน ซึ่งการที่ประเทศไทยจะหวังพึ่งภาคการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีนำเข้าและวัตถุดิบนำเข้าจากต่างประเทศ คงไม่สามารถที่จะดำรงเศรษฐกิจทั้งระบบให้อยู่ได้อย่างมั่นคง ปัจจุบันประเทศไทยได้ให้ความสนใจถึงศักยภาพที่มีอยู่ในประเทศทั้งสินค้าเกษตร ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ ความชำนาญ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ในการผลิตสินค้าที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์สินค้าไทย จึงเป็นสิ่งที่หลายฝ่ายเริ่มตระหนักและให้ความสนใจ เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระดับบุคคล ระดับครัวเรือน และระดับประเทศ

เพื่อให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนบนแนวคิดที่ว่า “การมีส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนคิดเองทำเอง” จังหวัดกาฬสินธุ์จึงได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์หรือแนวทางการพัฒนาจังหวัดกาฬสินธุ์ระหว่างปี พ.ศ. 2547- 2549 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักและตระหนักถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณค่าแห่งวิถีชาวบ้านในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ ได้แก่ (1) ส่งเสริมและพัฒนาให้ประชาชนรู้จัก ตระหนักถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณค่าแห่งวิถีชาวบ้านในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพรวมทั้งการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งกันและกัน (2) ส่งเสริมให้มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรจนพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว (3) ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมครอบครัวสู่อุตสาหกรรมขนาดกลาง ขนาดย่อม โดยใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนให้เกิดสินค้า “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” (4) ส่งเสริมให้มีตลาดรองรับเพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรรูปแบบต่าง ๆ (5) สนับสนุนเสริมสร้างบทบาทสถาบันการค้าในการตรวจสอบดูแลผู้ประกอบการธุรกิจ (6) ส่งเสริมการจัดตั้งร้านค้าชุมชนเพื่อจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าเกษตรแปรรูป และ (7) ประสานความร่วมมือทุกหน่วยงานและองค์กรเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพในท้องถิ่นและจัดการด้านการตลาด

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

การประกอบธุรกิจชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จังหวัดกาฬสินธุ์ได้บรรจุลงในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา เนื่องจากการประกอบธุรกิจชุมชนเป็นการรวมกลุ่มกันผลิต และแปรรูปทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์โดยกลุ่มชาวบ้าน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรมจากธุรกิจกันเอง โดยมีกลุ่มชาวบ้านเป็นเจ้าของและได้รับประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น หากธุรกิจชุมชนสามารถดำเนินการหรือจัดตั้งขึ้นได้ที่ตำบลโนนศิลาเลิงตามแผนพัฒนาจังหวัดกาฬสินธุ์แล้ว จะส่งผลให้ตำบลโนนศิลาเลิงเป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นสมาชิกของชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม สมาชิกในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งพิงตนเองรวมทั้งสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองตลอดจนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

จุดเด่น จุดด้อยของชุมชน

จุดเด่นของตำบลโนนศิลาเลิง

ด้วยสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของตำบลโนนศิลาเลิง เป็นที่ราบลุ่มที่มีลักษณะยาวขนานกับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอก รวมทั้งมีคลองชลประทานซึ่งระบายน้ำที่ส่งมาจากเขื่อนลำปาวผ่านกลางตำบลด้านทิศตะวันตกจากบ้านวังเดือนห้า จดทางทิศตะวันออกของบ้านสว่าง นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านเกษตรกรรมแล้วยังส่งผลให้ตำบลโนนศิลาเลิงมีจุดเด่น ดังนี้

ความอุดมสมบูรณ์ของดินและแหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดินและแหล่งน้ำถือเป็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำเกษตร ทำให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีทางเลือกในการกำหนดรูปแบบการผลิตได้หลากหลาย ดังจะเห็นได้จากชาวบ้านสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้งทั้งนาปีและนาปรัง ตำบลโนนศิลาเลิงจึงถือเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญในการผลิตข้าวของกิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งหลักฐานที่ปรากฏจะสังเกตได้จากเล้าข้าวที่มีขนาดต่าง ๆ กัน ครอบครัวใดที่มีเล้าข้าวขนาดใหญ่และปลูกสร้างอย่างมั่นคงแข็งแรงด้วยไม้เนื้อแข็ง แสดงให้เห็นว่าครอบครัวนั้นมีพื้นที่ในการทำนาจำนวนมากจึงส่งผลให้มีฐานะดีซึ่งบางครอบครัวอาจมีเล้าข้าว 2 เล้า หากครอบครัวที่มีพื้นที่ในการทำนาจำนวนไม่มากเล้าข้าวจะมีขนาดเล็กการปลูกสร้างเล้าข้าวไม่ค่อยประณีตวัสดุที่ใช้ไม่มั่นคงแข็งแรง แสดงให้เห็นว่าครอบครัวนั้นมีฐานะค่อนข้างยากจน นอกจากนั้นในเขตตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการทำการเกษตรผสมผสานโดยชาวบ้านมีวัตถุประสงค์หลักของการทำเกษตรผสมผสาน คือ เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านรายได้ ลดการพึ่งพิงด้านเงินทุน ปัจจัยการผลิต และอาหารจากภายนอก รวมทั้งให้เกิดการประหยัดและเพิ่มรายได้จากพื้นที่เกษตรที่มีอย่างจำกัด ส่วนวัตถุประสงค์รองลงมาเพื่อเป็นการ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

เพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ลดการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจากการทำเกษตรผสมผสาน ได้ส่งผลให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเกษตรกรมีความเป็นอิสระในการดำรงชีวิต

นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของดินและแหล่งน้ำ จะถือเป็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำเกษตร ที่ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการกำหนดรูปแบบการผลิตได้หลากหลายแล้ว ยังส่งผลให้ตำบลโนนศิลาเลิงถือเป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติประเภทสัตว์น้ำที่สำคัญของกิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังจะเห็นได้จากการดักจับสัตว์น้ำบริเวณลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือ “หนองเลิง” ลำน้ำปาว และวังหวาย ได้แก่ ปลาค้าว ปลาตอง ปลาสร้อย ปลากุ่ม ปลานาง ปลากด ปลาแขยง เป็นต้น ชาวบ้านมีการคิดประดิษฐ์เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำที่แสดงออกให้เห็นถึงความคิดและภูมิปัญญาในการดำรงชีพ รวมทั้งมีการปรับปรุงและพัฒนาเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เนื่องจากเครื่องมือรูปแบบเดิมไม่สามารถรองรับประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ดังนั้น ชาวบ้านจึงปรับเปลี่ยนเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำขึ้นใหม่ เพื่อนำมารองรับให้เกิดมีคุณภาพเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

ด้านงานบุญประเพณี ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงต่างยึดมั่นและปฏิบัติตามฮีตสิบสองอย่างมั่นคง งานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองของตำบลโนนศิลาเลิง ได้แก่ บุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นงานบุญประเพณีสำคัญของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจัดขึ้นในช่วงเดือนหกหรือเดือนพฤษภาคมเพื่อบูชาแถนและให้ฝนตกตามฤดูกาลมีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเริ่มต้นฤดูกาลทำนาทำไร่ งานบุญบั้งไฟของตำบลโนนศิลาเลิงจัดเป็นประจำทุกปีที่บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 นอกจากนั้นยังมีงานบุญแข่งเรือหรือ “ส่วงเรือ” เป็นงานบุญประเพณีที่สำคัญอีกบุญหนึ่งของตำบลโนนศิลาเลิง โดยจัดขึ้นในช่วงเดือนสิบเอ็ดหลังจากออกพรรษาแล้วหรือช่วงระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะนำเรือพายประจำหมู่บ้านมาแข่งขันกันรวมทั้งเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ งานบุญแข่งเรือของตำบลโนนศิลาเลิงจัดเป็นประจำทุกปีที่บริเวณลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกของบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7

ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ตำบลโนนศิลาเลิงมีสถานที่สามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์กระจายอยู่ทั่วไป ได้แก่ หนองเลิงหรือลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือ “หนองเลิง” แหล่งน้ำธรรมชาติที่ถือเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่สำคัญ นอกจากนั้นยังมีบึงแวงซึ่งเป็นบึงธรรมชาติอยู่กลางทุ่งนาด้านทิศใต้ของบ้านโนนศิลาเลิงและทิศตะวันออกบ้านดอนม่วง เป็นแหล่งอาศัยของนกเป็ดน้ำที่อพยพหลบหนาวมาจากแถบไซบีเรีย และบริเวณทุ่งนารอบหมู่บ้าน ด้วยสภาพลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มที่สามารถทำนาได้ตลอดปี ทุ่งนาในเขตตำบลโนนศิลาเลิงจึงถือเป็นแหล่งหากินของนกกระยางขาวที่มากินหอยเชอรี่ซึ่งแพร่ระบาดกัดกินต้นข้าวในนา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ด้านแหล่งการเรียนรู้ ตำบลโนนศิลาเลิงได้มีการกำหนดแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่นขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เต็มตามศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน ได้แก่

วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา เป็นวัดที่แตกต่างจากวัดทั่วไป คือ วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง 30% เป็นแหล่งน้ำ ส่วนที่สอง 30% เป็นนาข้าว ส่วนที่สาม 30% ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก ส่วนที่สี่ 10% เป็นที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวก ภายในวัดมีสิ่งปลูกสร้างแบบเรียบง่าย สอนธรรมะเน้นการพัฒนาสังคม ความขยันอดทนในการทำมาหากิน มีความซื่อสัตย์ ความจริงใจและความสามัคคีในสังคม

โรงสีข้าวพระราชทาน เป็นโรงสีข้าวระบบทันสมัยมีกำลังผลิต 60 เกวียนต่อวัน โดยสีข้าวเปลือกได้วันละ 60 ตันใช้พลังงานไฟฟ้า มีระบบรักษาสภาพแวดล้อม ป้องกันฝุ่นละออง สามารถสีข้าวคุณภาพมาตรฐานเพื่อการบริโภคในประเทศและส่งจำหน่ายยังต่างประเทศได้ ปัจจุบันโรงสีข้าวพระราชทานดำเนินการโดยสหกรณ์ถาวรพัฒนา จำกัด

การทำเกษตรผสมผสาน ชาวบ้านมีวัตถุประสงค์หลักของการทำเกษตรผสมผสาน คือ เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านรายได้ ซึ่งรูปแบบของเกษตรผสมผสานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ การผสมผสานโดยยึดพืชเป็นหลักและการผสมผสานโดยยึดสัตว์เป็นหลัก

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งตั้งอยู่ที่โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม เป็นสถานที่จัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนหรือท้องถิ่นและกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นรู้จักถิ่นกำเนิดของตนเองในด้านต่าง ๆ รวมทั้งรู้จักรักษาและหวงแหนสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน

จะเห็นได้ว่า จุดเด่นหรือจุดแข็งของตำบลโนนศิลาเลิง เป็นจุดแข็งที่เอื้อประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามหากคนในชุมชนท้องถิ่นหยุดนิ่งไม่มีการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองหรือไม่ถนอมรักษาในสิ่งที่ตนมีอยู่ ย่อมเป็นข้อเสียเปรียบทางด้านต้นทุนท่ามกลางกระแสแห่งการแข่งขันของสังคมโลกปัจจุบัน

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

จุดด้อยของตำบลโนนศิลาเลิง

ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม่องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีจุดด้อยหรือสิ่งที่ควรปรับปรุง คือ ด้านเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ เนื่องจากปัจจุบันความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศส่งผลกระทบให้โลกแคบลงหรือเป็นโลกที่ไร้พรมแดนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลายประการ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต

ความเป็นอยู่ตลอดเวลาจนไม่สามารถสกัดกั้นกระบวนการคิดของมนุษย์ได้ เทคโนโลยีสารสนเทศนอกจากจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศแล้ว ยังเป็นปัจจัยพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจโดยการนำไปใช้ประโยชน์ด้านการกำหนดนโยบาย วางแผนการบริหาร และการจัดการ

การประชาสัมพันธ์ เป็นการรับส่งข้อมูลอย่างหนึ่งซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลเกิดความคล้อยตาม เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ท่าทาง ความรู้สึกและพฤติกรรมไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง ซึ่งหน่วยงาน องค์การ บริษัทห้างร้าน และสมาคมต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมไม่มีหน่วยงานใดที่อยู่ในสังคมอย่างโดดเดี่ยวไม่เกี่ยวข้องกับใคร ทุกหน่วยงานต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหน่วยงานและบริษัทห้างร้านต่าง ๆ กับประชาชนที่เกี่ยวข้องจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ระบบสังคมเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบและเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่กัน

ในช่วงเวลาผ่านมาการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวของตำบลโนนศิลาเลิงสู่สังคมภายนอกมีอยู่ในระดับน้อย ซึ่งสาเหตุอาจมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขาดความชัดเจนในการมอบหมายผู้รับผิดชอบหรือการจัดวางตัวบุคคลเพื่อปฏิบัติงานด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลของตำบลโนนศิลาเลิง ส่งผลกระทบต่อการวางแผนและกำหนดปฏิทินการปฏิบัติงาน รวมทั้งผู้ได้รับมอบหมายขาดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานประชาสัมพันธ์ จึงเป็นสาเหตุให้การดำเนินงานไม่ต่อเนื่องและประสิทธิภาพลดลง ซึ่งหากการดำเนินงานเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ของตำบลโนนศิลาเลิงได้รับการพัฒนาแล้ว จะส่งผลให้การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

แหล่งเรียนรู้

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัว การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ในท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจทุกคนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายเต็มตามศักยภาพและความต้องการ แหล่งเรียนรู้ของตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย (1) แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่ และ (2) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล

แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่

สถานศึกษา

ตำบลโนนศิลาเลิงมีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตั้งแต่ช่วงชั้นที่ 1 ถึงช่วงชั้นที่ 4 โดยสถานศึกษาที่จัดการศึกษาในช่วงชั้นที่ 1 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3 และช่วงชั้นที่ 2 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 คือ โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์ โรงเรียนบ้านสีสุก

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

และโรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา ส่วนโรงเรียนที่จัดการศึกษาในช่วงชั้นที่ 3 - 4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 6 คือ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม

โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์ เดิมชื่อโรงเรียนโนนศิลาราษฎร์ผดุง ตั้งอยู่บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 ตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2465 มีนายเดช บริหาร เป็นครูใหญ่ ครั้งแรกที่เปิดสอนมีนักเรียนชาย จำนวน 58 คน นักเรียนหญิง จำนวน 41 คน รวมนักเรียนทั้งสิ้น จำนวน 99 คน มีหมู่บ้านในเขตบริการ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโนนศิลาเลิง บ้านสว่าง และบ้านสีสุก โดยอาศัยศาลาวัดบ้านโนนศิลาเลิงเป็นอาคารเรียนชั่วคราว ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2482 ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณให้สร้างอาคารเรียนจำนวน 3 ห้องเรียน เป็นเงินจำนวน 600 บาท โดยแยกจากศาลาวัดมาสร้างอาคาร ณ บริเวณพื้นที่โรงเรียนปัจจุบันซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่เศษ ปี พ.ศ. 2475 บ้านสีสุกได้ขอจัดตั้งโรงเรียนใหม่ขณะนั้นจึงมีนักเรียนในเขตบริการเหลืออยู่เพียงบ้านโนนศิลาเลิงและบ้านสว่างเท่านั้น ปี พ.ศ. 2507 ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณเพื่อก่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่เป็นเงิน จำนวน 25,000 บาท โรงเรียนจึงได้ขออนุญาตรื้อถอนอาคารเรียนหลังเก่าและมีข้าราชการครู จำนวน 5 คน โดยมีนายธรรม นาชัยเริ่ม เป็นครูใหญ่ ปี พ.ศ. 2508 นายธรรม นาชัยเริ่ม ย้ายไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านข้าวหลาม อำเภอกมลาไสย ทางราชการจึงแต่งตั้งให้นายจันทร์ เครือวรรณ มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ปี พ.ศ. 2511 นายจันทร์ เครือวรรณ ย้ายไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านข้าวหลาม อำเภอกมลาไสย และทางราชการจึงแต่งตั้งนายพรมมา นาใจรีบ ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ปี พ.ศ. 2517 ทางราชการได้ย้ายนายพรมมา นาใจรีบ ไปปฏิบัติราชการที่โรงเรียนหนองแปนราษฎร์บำรุง ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย และแต่งตั้งให้นายชุมพล ภูศรีโสม ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ โรงเรียนโนนศิลาราษฎร์ผดุงจึงได้ขอขยายการศึกษาเป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึงประถมศึกษาปีที่ 7 ปริมาณงานจึงมีเพิ่มมากขึ้นและได้ขอกำหนดตำแหน่งจากครูใหญ่เป็นอาจารย์ใหญ่ รวมทั้งได้งบประมาณสร้างอาคารเรียน ป.1 ฉ ขนาด 3 ห้องเรียน

ปี พ.ศ. 2518 โรงเรียนโนนศิลาราษฎร์ผดุงได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์ ปี พ.ศ. 2521 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ ป.1 ฉ ขนาด 4 ห้องเรียน ปี พ.ศ. 2523 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ ป.1 ฉ ขนาด 3 ห้องเรียน ปี พ.ศ. 2525 นายชุมพล ภูศรีโสม ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ที่โรงเรียนบ้านสร้างแก้ว อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ นายบุญถัน ดอนเงิน จึงได้รับแต่งตั้งให้รักษาการตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ปี พ.ศ. 2528 นายบุญถัน ดอนเงินได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่และปี พ.ศ. 2538 ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ที่โรงเรียนโปโลเล้าสามัคคี ตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย จากนั้น

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

และนายประเจน ทบวอ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบัวสะอาดส่งเสริม อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่และตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์ในเวลาต่อมา ปัจจุบันโรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์เปิดทำการสอนในระดับช่วงชั้นที่ 1-2 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 (โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์. 2549 : 1-10)

ภาพประกอบ 170 โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์

โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม เป็นโรงเรียนมัธยมประจำตำบลโนนศิลาเลิง เดิมที่ตั้งโรงเรียนเป็นที่ดินส่วนบุคคล โดยพระราชพิพัฒนาทรซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิสาลพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร และสภาตำบลโนนศิลาได้มีแนวคิดจะจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำตำบล จึงได้ดำเนินขอจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 ซึ่งระยะแรกนั้นมีลักษณะเป็นสาขาของโรงเรียนฟ้าแดดสูงยางวิทยาคาร ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อมากรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้อนุมัติให้จัดตั้งเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2536 โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม” เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และปี พ.ศ. 2539 ได้รับอนุมัติจากกรมสามัญศึกษา กระทรวง

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ศึกษาธิการให้เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีนายจรัสศรี ขุนทวี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน ปัจจุบันโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมเปิดทำการสอนในระดับช่วงชั้นที่ 3-4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 (โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม. 2549 : 1-20)

ภาพประกอบ 171 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม

โรงเรียนบ้านสีสุก ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2482 โดยนายสมดี จิตรสุทัศน์ นายอำเภอกมลาไสย ระยะแรกใช้พื้นที่วัดบ้านสีสุกหรือวัดอรุณรัตนสีสุกในปัจจุบันเป็นสถานที่และให้ชื่อว่า "โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 16" มีนายครูฯ รัตนสีหา เป็นผู้ปฏิบัติการสอนและทำหน้าที่รักษาการครูใหญ่คนแรก ต่อมาเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2482 ทางราชการได้แต่งตั้งนายปุ่น วงศ์ ณ รัตน์ มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ และเปิดสอนตั้งแต่ชั้นเตรียมประถมศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากนั้นวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2491 นายปุ่น วงศ์ ณ รัตน์ ได้รับคำสั่งย้าย ทางราชการจึงแต่งตั้งนายพิมล วิทยบุรณ์ มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่แทนและเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2496 นายสมบูรณ์ แสนศรี ศึกษาธิการอำเภอกมลาไสยให้จัดชั้นเรียนใหม่ โดยเปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2506 ทางราชการได้ย้ายและแต่งตั้งนายจรูญ นาชัยโชติ มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ จากนั้นได้เกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ 31 กันยายน พ.ศ. 2526

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2527 นายสายัณห์ เครือวรรณ ได้รับคำสั่งให้มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2529 นายสายัณห์ เครือวรรณ ได้รับคำสั่งย้ายและแต่งตั้งนายพันธุ์ศักดิ์ เนื่อง ณ สุวรรณ มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ต่อมาวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2533 ทางราชการได้ย้ายนายทองพูล ก้อนวิมล มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ จากนั้นนางบุญเสริม บุญสมยา ได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539 และวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2540 นายวิสันต์ ไชยพิมพ์ ได้รับคำสั่งให้มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ต่อมาได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่และผู้อำนวยการตามลำดับ ปัจจุบันโรงเรียนบ้านสีสุกมีนางวชิรนุช พรหมภักดิ์ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ และเปิดทำการสอนในระดับช่วงชั้นที่ 1-2 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 (โรงเรียนบ้านสีสุก. 2549 : 1-8)

ภาพประกอบ 172 โรงเรียนบ้านสีสุก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 ในระยะแรกใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่เล่าเรียนและใช้ชื่อว่า "โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 14 (วัดบ้านหนองคู)" โดยนายอำเภอกมลาไสยในสมัยนั้นจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติประถมศึกษามี นายสา วิเชียรแสน ดำรงตำแหน่งครูใหญ่และนายศรี เวียงปฏิ เป็นครูผู้สอน จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 มีนักเรียนรวมทั้งสิ้น 110 คน

ต่อมาเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 นายสา วิเชียรแสน ได้ขอลาออกทางราชการจึงได้ย้ายนายทองคำ สุขบรม ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลดงลิง 7 (วัดบ้านสวนโคก) มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่แทน ปี พ.ศ. 2480 ทางโรงเรียนได้จัดชั้นใหม่ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และในวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2480 นายทองคำ สุขบรม ต้องคดีสุราเถื่อนทางราชการจึงสั่งให้ออกจากหน้าที่ แล้วให้นายบุญมา สุนรกุมภ์ ครูผู้สอนโรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 4 (วัดบ้านโนนศิลาเลิง) มารักษาการในตำแหน่งครูใหญ่

วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481 นายบุญมา สุนรกุมภ์ ได้ถูกทางราชการย้ายให้กลับไปปฏิบัติหน้าที่ที่โรงเรียนเดิม และได้ย้ายนายพันธ์ หาญไชนะครูผู้สอนโรงเรียนบ้านนาเรียงมาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ จากนั้นทางอำเภอกมลาไสยจึงได้สั่งการให้ปลูกสร้างอาคารเรียนเป็นการถาวรตามแบบ ป.1 ชนิด 3 ห้องเรียน โดยให้งบประมาณก่อสร้าง 600 บาท พร้อมทั้งให้หาที่ดินเพื่อปลูกสร้างซึ่งได้ที่ดินของนายภู จำปานิลและนางทา วงศ์ไชยะ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือห่างจากที่ตั้งโรงเรียนเดิมประมาณ 3 เส้น มีเนื้อที่ทั้งหมดกว้าง 2 เส้น ยาว 4 เส้น คิดเป็นพื้นที่ทั้งหมด 8 ไร่ ราคาประเมิน 20 บาท แต่ผู้มอบให้ยอมยกให้โดยไม่คิดราคาปลูกสร้างแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2482 ต่อมาเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 14 (หนองคูสถิตย์วิทยาสรรพ์)” และวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ทางราชการได้ย้ายนายพันธ์ หาญไชนะ ไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 4 (โนนศิลาราษฎ์ผดุง) จากนั้นวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ทางราชการจึงได้ย้ายนายเลื่อน มณีศรี ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 6 (โคกประสิทธิ์พิชากร) มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่

วันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2486 ทางราชการได้ย้ายนายเลื่อน มณีศรี ไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 24 (วัดบ้านโนนโพธิ์ศรี) และให้นายสุวรรณ บรรพต มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่แทน จากนั้นวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2487 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 12 (หนองคูสถิตย์วิทยาสรรพ์)” ต่อมาในปี พ.ศ. 2491 ทางราชการให้ทำการสอนตามหลักสูตรใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ และวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2494 ทางราชการได้แยกตำบลหนองแปนออกเป็นอีกหนึ่งตำบลชื่อว่า “ตำบลกุดฆ้องชัย” เลขที่ของโรงเรียนจึงเปลี่ยนเป็น “โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแปน 5 (หนองคูสถิตย์วิทยาสรรพ์)” วันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2495 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนหนองคูวิทยาสรรพ์” วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2512 นายสุวรรณ บรรพต ครูใหญ่ได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนเหล่ากลางและนายอำนวย รัตนอนุชาติกมล ได้รักษาการแทน จนถึงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2513 นายพันธุ์ ศรีสุทธิ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านตูมได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งครูใหญ่จากนั้นจึงได้ขอลาออก

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2515 ทางราชการจึงแต่งตั้งให้นายอำนวย รัตนอนุชาติกมล รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่ ต่อมาจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา” และมีผู้บริหารหลายคนได้เข้ามาดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่จนกระทั่งตำแหน่งผู้อำนวยการในปัจจุบัน (โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา. 2549 : 1-10)

ภาพประกอบ 173 โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา

สถานีอนามัยอวยชัย-ปราณี อัศวินวิจิตร

เมื่อชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเจ็บป่วย จะทำการรักษาพยาบาลเบื้องต้นจากจากสถานีอนามัยตำบลโนนศิลาเลิงซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านโนนศิลาเลิง จัดบริการด้านสาธารณสุขให้แก่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำคอยให้บริการแก่ชาวบ้านที่เจ็บป่วยอาการไม่รุนแรง แต่ถ้าชาวบ้านเจ็บป่วยอาการหนักเจ้าหน้าที่อนามัยจะแนะนำหรือส่งผู้ป่วยเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลอำเภอกมลาไสยหรือโรงพยาบาลจังหวัดกาฬสินธุ์ สถานีอนามัยตำบลโนนศิลาเลิง เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2527 โดยพระราชพิพัฒนาทรซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระพิสาลพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหารพร้อมด้วยชาวบ้านโนนศิลาเลิงและคณะศิษย์จากกรุงเทพมหานคร ได้มีความคิดว่าหมู่บ้านโนนศิลาเลิงควรจะมีสถานที่ให้การรักษาพยาบาล ดังนั้น จึงมีการร่วมบริจาคของชาวบ้านและศิษย์โดยคุณอวยชัย

และคุณปราณี อัศวินวิจิตร ได้บริจาคเงินเพื่อสร้างสถานีอนามัยและซื้อที่ดินประมาณ 5 ไร่ เป็นเงิน 3,000,000 บาท (สามล้านบาทถ้วน) พระพิสาลพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) จึงได้ตั้งชื่อว่าสถานีอนามัยอวยชัย-ปราณี อัศวินวิจิตร ซึ่งสถานีอนามัยได้สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2527 และเปิดทำการเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2528

ภาพประกอบ 174 สถานีอนามัยอวยชัย-ปราณี อัศวินวิจิตร

วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา

วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา เป็นวัดที่สร้างขึ้นเนื่องในวโรกาสมหามงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 แห่งบรมราชจักรีวงศ์เจริญพระชนมายุครบ 6 รอบ 72 พรรษา ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2541 ตั้งอยู่ที่บ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยพระราชพิพัฒนาทรซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระพิสาลพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เขตปทุมวัน ผู้รับสนองพระราชดำริและประธานอุปถัมภ์อำนวยการโครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มูลนิธิถาวรจิตตถาวโร-วงศ์มาลัยและชาวบ้านได้ช่วยกันจัดหาที่ดิน เพื่อก่อสร้างวัดและสร้างที่พักสงฆ์ ศาลาเสนาสนะต่าง ๆ พร้อมจัดรูปแบบดำเนินการแบบทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ เนื่องจากเห็นว่า

บ้านดอนม่วงตั้งบ้านเรือนมานานยังไม่มีวัดประจำหมู่บ้านสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นศูนย์ของชุมชนในด้านการพัฒนาจิตใจ รวมทั้งบ้านดอนม่วงตั้งอยู่ในพื้นที่ดำเนินงานโครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษาต่างจากวัดทั่วไป คือ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง 30% เป็นแหล่งน้ำ ส่วนที่สอง 30% เป็นนาข้าว ส่วนที่สาม 30% ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก ส่วนที่สี่ 10% เป็นที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งก่อสร้างภายในวัดสร้างแบบเรียบง่ายและประหยัด สอนธรรมะเน้นการพัฒนาสังคมและความขยันอดทนในการทำมาหากิน มีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความสามัคคีในสังคม ปัจจุบันวัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา มีพื้นที่ 15 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา และเป็นวัดที่เกิดจากแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ 3 แนวคิด คือ

แนวคิดที่ 1 ทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกษตรมีที่ดินถือครองประมาณ 10-15 ไร่ สามารถมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรอย่างพอเพียงตลอดปีและใช้น้ำกับที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้มีกินแบบตามอัตภาพ คือ ไม่ได้รวยมากแต่พอกินไม่อดอยาก โดยการแบ่งที่ดินที่ถือครองออกเป็นสัดส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งร้อยละ 30 ของพื้นที่สำหรับขุดสระ ส่วนที่สองร้อยละ 60 ของพื้นที่สำหรับทำนาปลูกข้าวและปลูกพืชไร่ทำสวน และส่วนที่สามร้อยละ 10 ของพื้นที่สำหรับเป็นที่บริการ เช่น ทางเดิน ที่อยู่อาศัย หรืออื่น ๆ

แนวคิดที่ 2 ทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีแห่งการใช้น้ำและการบริหารงานการพัฒนาการเกษตรแนวใหม่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริขึ้นและพระราชทานไว้แก่พสกนิกรชาวไทยเพื่อแก้ปัญหาในเขตพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำในการเกษตร โดยการแบ่งพื้นที่การเกษตรออกเป็นพื้นที่สระน้ำ : พื้นที่ทำนา : พื้นที่ทำไร่และทำสวน : พื้นที่อยู่อาศัยในอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 เป็นหลักการและรูปแบบในการพัฒนาการเกษตรต่อไป

แนวคิดที่ 3 ทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางในการทำการเกษตรแบบผสมผสานที่เหมาะกับเกษตรกรไทยที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยประมาณ 15 ไร่ เป็นแนวคิดที่เข้าใจง่ายมีเหตุมีผล มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติสูง และเป็นวิธีที่เน้นความร่วมมือร่วมใจกันของสมาชิกในชุมชน หลักการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ การแบ่งพื้นที่ของเกษตรกรที่มีขนาดเล็กออกตามประโยชน์ใช้สอย ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรรายย่อยสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดแต่ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น โดยขั้นแรกต้องศึกษาสภาพภูมิประเทศและคุณสมบัติของดินให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าดินมีคุณสมบัติเป็นอย่างไร เก็บกักน้ำได้หรือไม่เหมาะสมกับการปลูกพืชชนิดไหน ขั้นต่อไปคือการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ โดยมีหลักเกณฑ์ว่าจะต้องมีน้ำใช้

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชีวิต

อย่างเพียงพอตลอดปี โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ในพื้นที่ประมาณ 15 ไร่ มีการแบ่งใช้ประโยชน์เป็นนาข้าว : พืชไร่และพืชสวน : สระน้ำ : ที่อยู่อาศัย

ภาพประกอบ 175 สภาพทั่วไปวัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา

โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานหลักการทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกรชาวไทย ดังนี้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่าน้ำเป็นปัจจัยสำคัญของเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่ถือครองโดยประมาณเฉลี่ย 10-15 ไร่ ทรงมีพระราชดำริให้มีการขุดสระน้ำประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่และลึกประมาณ 4 เมตร เพื่อจุน้ำประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร เพื่อใช้ในการเกษตร ส่วนพื้นที่ที่เหลือแบ่งเป็นนาข้าว 5 ไร่ พืชไร่พืชสวน 5 ไร่ และที่อยู่อาศัยอื่น ๆ 2 ไร่ ซึ่งหากดำเนินการตามทฤษฎีแล้วเกษตรกรจะเพียงพอที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อนกล่าวคือสามารถผลิตข้าวพอกินตลอดปี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกทฤษฎีส่วนนี้ว่าเป็นทฤษฎีใหม่ขั้นหนึ่ง ซึ่งสิ่งที่น่าสนใจของทฤษฎีทุกทฤษฎีและใช้ตัดสินความล้มเหลวหรือความใช้ได้หรือความสำเร็จของทฤษฎี คือ ข้อสมมติเบื้องต้น (Basic Assumptions) ข้อสมมติเบื้องต้นที่กำกับทฤษฎีนี้ คือ ความมีเหตุมีผลและความมุ่งมั่นของเกษตรกรในการประกอบอาชีพซึ่งได้มาจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเกษตรกร

ที่ยากไร้ที่พยายามดิ้นรนทำไร่ทำนา ในพื้นที่ที่กันดารแล้งน้ำ บางรายบางแห่งใช้ของแหลมเจาะดินเพื่อโรยเมล็ดข้าวเปลือกและอาศัยเพียงน้ำค้างยามค่ำคืนเพื่อผลิตข้าวไว้ยังชีพ ผู้ที่ได้สัมผัสกับชีวิตเกษตรกรรายย่อยของสังคมไทยยืนยันและอดที่จะชมเชยในความมานะอดทนของเกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ไม่ได้ ดังนั้น ข้อสมมติเบื้องต้นที่กำกับทฤษฎีจึงเป็นข้อสมมติที่มีเหตุมีผลยิ่งและเป็นจริงในสังคมไทย ทฤษฎีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตั้งอยู่บนข้อสมมติเบื้องต้นที่เป็นจริง

ทฤษฎีขั้นที่หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น หากนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องแล้วจะประสบความสำเร็จ ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยจะดีขึ้นหรือได้รับการพัฒนามากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เดิม ซึ่งเป็นพระราชอัจฉริยะภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการที่ทรงนำเอาองค์ประกอบต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของเกษตรกรไทยที่ได้พระราชทานให้แก่คนไทย อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงเรื่องการนำทฤษฎีมาปฏิบัติ หากไม่พิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ให้รอบคอบและแจกแจงให้เห็นถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการระเหยของน้ำที่จะมีผลต่อปริมาณน้ำที่เหลือและความต่อเนื่องของระบบสระน้ำ อ่างน้ำขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ไม่เพียงแต่เพิ่มประสิทธิภาพของสระน้ำเท่านั้น แต่ยังเพิ่มประสิทธิภาพของอ่างน้ำที่จะใช้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรได้ถึง 5 เท่า เนื่องจากการลงทุนขั้นต้นนั้นค่อนข้างสูงเกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก เช่น ทางราชการ ทางมูลนิธิ และเอกชน แต่ค่าดำเนินการหลังจากนั้นแล้วไม่สิ้นเปลืองสำหรับเกษตรกรโดยทั่วไป การจัดระบบแหล่งน้ำให้กับครัวเรือนและแหล่งน้ำขนาดเล็กและขนาดกลางเป็นบทบาทภารกิจของทางราชการและองค์กรสาธารณชนอยู่แล้ว การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำปัจจัยทั้งสองเข้ามาเชื่อมโยงให้เกิดผลแก่การพัฒนาและการนำเสนอในรูปของทฤษฎีใหม่ นับได้ว่าเป็นการจัดระเบียบความคิดและระบบการทำงานของส่วนราชการหรือองค์กรสาธารณชนที่ก่อให้เกิดประสิทธิผลมากขึ้น โดยส่วนใหญ่ผู้อื่นมักมองไม่เห็นหรือมองข้ามไป แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมองเห็นอย่างทะลุปรุโปร่งและทรงนำมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันได้อย่างราบเรียบและน่าพิศวงยิ่ง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สองนี้เมื่อเกษตรกรรายย่อยได้พัฒนาถึงขั้นยังชีพและหลุดพ้นจากการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดเฉพาะครอบครัวไปวันหนึ่ง ๆ แล้ว เกษตรกรจะอยู่ในสภาพที่จะพัฒนาขั้นที่สูงขึ้นได้อีกต่อไป เป็นพระราชอัจฉริยะภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มิได้ทรงหยุดอยู่เพียงการพัฒนาขั้นต้นเท่านั้น สาระสำคัญของทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง คือ เมื่อเกษตรกรได้นำทฤษฎีขั้นที่หนึ่งมาปฏิบัติได้ผลแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยของไทยให้สูงต่อไปอีกนั่นคือ การรวมพลังของเกษตรกรในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การผลิต (พืชพันธุ์ เตรียมดิน ชลประทาน) การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การ

จำหน่ายผลผลิต) การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม) สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) การศึกษา (โรงเรียน ทุนการศึกษา) สังคมและศาสนา จะเห็นได้ว่า การรวมกลุ่มในด้านต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการต่อสู้แข่งขันหรือร่วมมือกับโลกภายนอก โดยสิ่งเหล่านี้แต่ละครัวเรือนไม่สามารถทำได้ตามลำพังต้องอาศัยการรวมกลุ่มเป็นสำคัญ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่าการรวมกลุ่มนี้ไม่ใช่เรื่องที่เกษตรกรรายย่อยผู้ยากจนและมีการศึกษาน้อยจะทำได้โดยง่าย ถึงแม้จะเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นแต่เกษตรกรขาดความรู้และหลักการในการบริหารและการจัดการองค์กร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานแนวคิดว่าต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชนในเรื่องดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักถึงบทบาทขององค์กรอื่น ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน ที่จะช่วยจัดองค์กรทางสังคมให้กับชุมชนหลังจากครัวเรือนได้พัฒนาถึงขั้นที่เลี้ยงดูตนเองได้แล้ว

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม เมื่อครัวเรือนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่เหนือระดับการยังชีพและมีการรวมตัวเป็นปึกแผ่นเพื่อดูแลตนเองในรูปของสหกรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม ที่จะทำให้มาตรฐานการครองชีพของเกษตรกรสูงขึ้นไปอีก นั่นคือ การให้กลุ่มสหกรณ์เหล่านี้ติดต่อกับภาคเอกชน เช่น ธนาคาร และบริษัทในเชิงธุรกิจและในด้านการพัฒนาองค์กรโดยที่ทั้งฝ่ายเกษตรกรเองและภาคเอกชนต่างได้รับผลประโยชน์ร่วมกันกล่าวคือซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาต่ำและธนาคารกับบริษัทสามารถกระจายบุคลากรได้ทั่วประเทศ ทฤษฎีใหม่ขั้นตอนที่สามนี้แสดงถึงพระราชอัจฉริยะภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงชี้ให้ภาคเอกชน เช่น ธนาคารและบริษัท เห็นถึงแนวทางในการทำกิจกรรมเชิงธุรกิจกับเกษตรกรรายย่อย ได้อย่างมีประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่ายและเป็นการช่วยประเทศชาติพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในทางอ้อม แนวทางดังกล่าวนั้น คือ การดำเนินงานธุรกิจโดยผ่านการรวมพลังของเกษตรกรในรูปของสหกรณ์ มิใช่กับเกษตรกรรายย่อยแต่ละรายซึ่งไม่อยู่ในฐานะที่จะดำเนินธุรกิจในลักษณะดังกล่าวกับธนาคารและบริษัทได้เลย

ได้มีนักวิชาการกล่าวถึงระบบการเกษตรทฤษฎีใหม่ว่า ระบบเกษตรทฤษฎีใหม่ประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์หลักอย่างน้อย 3 ประการ คือ

ความมั่นคงทางด้านอาหาร การทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่นี้ได้มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อใช้ทำนา ทำสวนผลไม้ ไม้ยืนต้น พืชไร่ และเลี้ยงปลา โดยหลักการของทฤษฎีนี้จะเน้นที่การเพาะปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักที่เหลือจึงนำไปขาย ดังนั้น เกษตรกรที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ก็จะส่งเสริมให้มีอาหารเพื่ออุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน เป็นการพึ่งพาตนเองลดการพึ่งพาจากภายนอก จึงก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การจัดการทรัพยากรน้ำ เกษตรกรตามแนวทฤษฎีใหม่จะมีแหล่งน้ำซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในการทำเกษตร ซึ่งในอดีตการทำเกษตรจะอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติแต่ในปัจจุบันสภาพอากาศแปรปรวนปริมาณน้ำมีไม่พอ กอปรกับพื้นที่การเกษตรร้อยละ 70 อยู่นอกเขตชลประทาน การเกษตรทฤษฎีใหม่จึงจะทำให้เกษตรกรสามารถมีการจัดการบริหารน้ำที่มีอยู่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

ความมั่นคงทางด้านรายได้ จากการที่เกษตรกรทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ซึ่งเน้นการทำการเกษตรเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในส่วนที่เหลือ จึงจะก่อให้เกิดรายได้ที่มั่นคงแก่เกษตรกรและเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนอีกด้วย

นอกจากนั้นยังได้มีนักวิชาการกล่าวว่า เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาการเกษตรเชิงระบบซึ่งมีกิจกรรมประกอบ ได้แก่

กิจกรรมด้านแหล่งน้ำ ได้แก่ การใช้น้ำเพื่อการเกษตร อุปโภคบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ อนึ่งในฤดูแล้งน้ำในบริเวณสระน้ำ ร่องสวนและคูคลองธรรมชาติอาจจะแห้งหรือมีน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือนเกษตรกร ดังนั้น ควรมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่รองรับไว้เติมน้ำในฤดูแล้งแก่สระน้ำในไร่นา เช่น น้ำจากเขื่อน สระน้ำขนาดใหญ่ เหมือง ห้วย หนอง คลอง บึง ตามธรรมชาติ เป็นต้น

กิจกรรมด้านอาหาร ได้แก่ การผลิตเพื่อใช้เป็นอาหารสำหรับการบริโภคของเกษตรกร เช่น ข้าว พืชไร่ (ข้าวโพด ข้างฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ทานตะวัน ละหุ่ง) พืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น บางชนิด (มะพร้าว กล้วย มะละกอ ไผ่ตง) สัตว์น้ำ (กบ ปู ปลา กุ้ง หอย) การเลี้ยงสัตว์บก และสัตว์ใหญ่ เป็นต้น

กิจกรรมด้านรายได้ ได้แก่ กิจกรรมในมิติด้านเศรษฐกิจที่พิจารณารายได้ที่เกิดขึ้นจากระบบเกษตรทฤษฎีใหม่ เช่น

รายได้รายวัน ได้แก่ กิจกรรมพืชผัก เช่น ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตะไคร้ ขิง ข่า กระเพรา เป็นต้น กิจกรรมด้านสัตว์ปีกให้ผลผลิตเป็นไข่ เช่น ไก่ เป็ด นกกระทา และสัตว์ที่ให้ผลิต เช่น การเลี้ยงวัวนม รายได้รายสัปดาห์ ได้แก่ ไม้ดอกไม้ประดับ ผักบางชนิด เช่น ชะอม กระถิน และผักกินใบ

รายได้รายเดือนหรือตามฤดูกาลผลิต 2-4 เดือน ได้แก่ การทำนา การทำไร่ การปลูกพืชผัก การเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงสัตว์ปีกเพื่อผลิตเนื้อ การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์ผลิตลูก การเลี้ยงวัวนม และสุกรขุน และการเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลา กบ เป็นต้น

สถาบันพัฒนาภูมิการเรียนรู้แห่งชาติ

รายได้รายปี ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมไม้ผลไม้ยืนต้น พืชไร่อายุยาว เช่น มันสำปะหลัง สับปะรด อ้อย การเลี้ยงสัตว์ใหญ่ เช่น วัวขุน สุกร เป็นต้น และกิจกรรมพื้นที่บริเวณบ้าน ได้แก่ กิจกรรมในพื้นที่บ้านมีทั้งการปลูกพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ดอกไม้ประดับ ไม้ผลไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ตลอดจนการเลี้ยงและการเพาะเห็ดกิจกรรมต่างๆ ภายในบริเวณบ้าน ดังนั้น วัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา จึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ของตำบลโนนศิลาเลิงที่ชี้ให้เห็นว่าเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรูปแบบการทำการเกษตรสำหรับเกษตรกรรายย่อยมีพื้นที่ทำกินน้อย ให้สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในไร่นาเพื่อทำการเกษตรทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ โดยเกษตรกรมีพื้นที่ทำนาผลิตข้าวให้เพียงพอแก่การบริโภค และมีการแบ่งพื้นที่การเกษตรให้มีทั้งการทำนา การปลูกพืชไร่และไม้ผล เลี้ยงสัตว์ รวมทั้งหรือสระน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรและเลี้ยงปลา

ภาพประกอบ 176 แปลงไม้ผลภายในวัดทฤษฎีใหม่ 72 พรรษา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

โรงสีข้าวพระราชทาน

โรงสีข้าวพระราชทาน โครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ้านโนนศิลาเลิงบริเวณลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกไหลลงสู่ลำน้ำปาวระหว่างเส้นทางบ้านโนนศิลาเลิงและ

บ้านขมิ้น อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโรงสีข้าวแก่วัวรงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและความเป็นสิริมงคล คณะกรรมการดำเนินงานโครงการเมืองสหกรณ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์และคณะศิษย์พระราชพิพัฒนาทรซึ่งขณะนั้นสมณศักดิ์เป็นที่พระพิสาลพัฒนาทร (ถาร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ได้ร่วมกันจัดพิธีวางศิลาฤกษ์โรงสีข้าวพระราชทานเมื่อวันเสาร์ที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2541 โดยมี ฯพณฯ นายจุลนภ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา องคมนตรีเป็นประธานในพิธี โรงสีข้าวพระราชทานจัดสร้างโดย บริษัท ไรซ์เอ็นจิเนียริ่ง ซัพพลาย จำกัด เป็นโรงสีข้าวระบบทันสมัย กำลังผลิต 60 เกวียนต่อวัน โดยสีข้าวเปลือกได้วันละ 60 ตัน ใช้พลังงานไฟฟ้ามีระบบรักษาสภาพแวดล้อมป้องกันฝุ่นละออง สามารถสีข้าวคุณภาพมาตรฐานสำหรับการบริโภคในประเทศและส่งจำหน่ายยังต่างประเทศได้ ปัจจุบันโรงสีข้าวพระราชทานดำเนินการโดยสหกรณ์ถาวรพัฒนา จำกัด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 177 โรงสีข้าวพระราชทาน

การทำเกษตรผสมผสาน

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของตำบลโนนศิลาเลิงเป็นที่ราบลุ่ม และมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย รวมทั้งมีคลองชลประทานซึ่งระบายน้ำที่ส่งมาจากเขื่อนลำปาว ผ่านกลางตำบลด้านทิศตะวันตกของบ้านวังเดือนห้าสิ้นสุดทางทิศตะวันออกของบ้านสว่าง ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงยึดการทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่อดีตโดยสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้งทั้งนาปีและนาปรัง อันเป็นการทำเกษตรเชิงเดี่ยว (Monoculture) ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาหลาย ๆ ด้าน คือ

รายได้ของครัวเรือนไม่มีเสถียรภาพ อันเนื่องมาจากความผันแปรของราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต

เศษวัสดุจากพืชและมูลสัตว์ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ เมื่อครัวเรือนทำการเกษตรเชิงเดี่ยวหรือทำการผลิตสินค้าหลายชนิดแต่ขาดความเกื้อกูลกันในการผลิต ของเสียหรือวัสดุที่เหลือใช้ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ ดังนั้น การผลิตของครัวเรือนจึงไม่ทำให้เกิดการประหยัด

การผลิตสินค้าเดี่ยวบางชนิดใช้เงินลงทุนมาก ครัวเรือนต้องพึ่งพิงเงินทุนและปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทำให้เกิดภาระหนี้สินสะสมแก่ครัวเรือนมากยิ่งขึ้น

ครัวเรือนต้องพึ่งพิงอาหารจากภายนอก ทั้งนี้เพราะเกษตรกระแสหลักมีผลผลิตเพียงไม่กี่ชนิด และผลผลิตบางชนิดไม่สามารถนำมาบริโภคได้ ดังนั้น ครัวเรือนต้องซื้ออาหารส่วนใหญ่มาเพื่อบริโภค

นอกจากปัญหาหลักที่ได้กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีพื้นที่ทำกินอย่างจำกัดเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรได้ส่งผลให้พื้นที่ทำกินเฉลี่ยต่อครัวเรือนมีขนาดเล็กลง การทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรกระแสหลักยังผลให้ผลผลิตของครัวเรือนชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงน้อยลง ดังนั้น ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงเกิดแนวคิดในการหาระบบการผลิตในไร่นาที่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทำกินขนาดเล็กเพื่อลดความเสี่ยงจากการผลิต ลดการพึ่งพิงเงินทุน ปัจจัยการผลิตและอาหารจากภายนอก เศษพืชและมูลสัตว์ ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากกิจกรรมการผลิตนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในไร่นาและทำให้ผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งระบบการผลิตดังกล่าวที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาใช้ คือ เกษตรผสมผสาน ซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืชและหรือมีการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยกิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดดอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดมีความสมดุลของสภาพแวดล้อมและเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการทำเกษตรผสมผสานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงมีหลักการพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

มีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไป โดยการทำการเกษตรทั้งสองกิจกรรมอยู่พื้นที่และระยะเวลาเดียวกัน

มีการเกื้อกูลประโยชน์ระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระบบเกษตรผสมผสานนั้น

โดยชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง มีวัตถุประสงค์หลักการทำเกษตรผสมผสาน คือ เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านรายได้เพื่อลดการพึ่งพิงด้านเงินทุน ปัจจัยการผลิต และอาหารจากภายนอกเพื่อให้เกิดการประหยัดรายจ่ายและเพิ่มรายได้จากพื้นที่เกษตรที่มีอย่างจำกัด วัตถุประสงค์รองลงมา ได้แก่ การเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ลดการทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเกษตรกรมีความเป็นอิสระในการดำรงชีวิต ซึ่งรูปแบบของเกษตรผสมผสานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ

การผสมผสานโดยยึดพืชเป็นหลัก การผสมผสานโดยยึดพืชเป็นหลักของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนั้น รายได้จากข้าวจะเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ส่วนรายได้จากกิจกรรมอื่น เช่น ปลา และสัตว์เลี้ยงจะเป็นรายได้รอง

การผสมผสานโดยยึดสัตว์เป็นหลัก การผสมผสานโดยยึดสัตว์เป็นหลักนั้นครัวเรือนของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจะมีได้รายได้หลักจากสัตว์เลี้ยง ส่วนรายได้จากพืชหรือข้าวจะเป็นรายได้รอง สัตว์ที่ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงนำมาเลี้ยงในระบบเกษตรผสมผสาน ได้แก่ วัว สุกร เป็ด และไก่ ส่วนพืชที่ปลูกในระบบเกษตรผสมผสาน คือ สวนผัก สวนผลไม้ และข้าว

การทำเกษตรผสมผสานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิง จึงเป็นการสร้างความหลากหลายของพืชและสัตว์ที่เกื้อกูลซึ่งกันและกันของกิจกรรมการผลิตอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดด และอากาศอย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตและทรัพยากรธรรมชาติ ปราศจากมลภาวะที่เกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อม สำหรับหมู่บ้านที่มีการทำเกษตรผสมผสานมากที่สุด คือ บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 บ้านสว่างหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 รองลงมา คือ บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 และบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 9 ตามลำดับ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 178 การผสมผสานโดยยึดพืชเป็นหลัก

แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล

บุคคลสำคัญ

พระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร วงศ์มาลัย)

พระราชพิพัฒนาทร มีนามเดิมว่าถาวร วงศ์มาลัย เกิดเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2495 ตรงกับวันอังคาร ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 4 ปีมะโรง ณ บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ปัจจุบัน คือ ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ บิดามารดาผู้ให้กำเนิด คือ นายโส และนางสีทา นาชัยเพชร เมื่อนางสีทามารดาสิ้นชีวิตหลังคลอด นายติ่งและนางพั้ว วงศ์มาลัย รับไปเลี้ยงดูเป็นบุตรบุญธรรมและมีนางตีบ ภูกองสังข์เป็นแม่นม

พ.ศ. 2503 อายุ 8 ปีเข้าศึกษาในโรงเรียนโนนศิลาราษฎร์ผดุงหรือโรงเรียนโนนศิลาเลิงสว่างวิทย์ในปัจจุบันจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พ.ศ. 2509 อายุ 14 ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดบ้านปอแดง ตำบลอุ่มเม่า อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพระอุปัชฌาย์คือ ท่านเจ้าคุณพระราชธรรมานุวัตร (หลวงปู่อ่อน จักฺกธัมโม) พ.ศ. 2510 สอบได้นักธรรมตรี พ.ศ. 2511 สอบได้นักธรรมโท พ.ศ. 2512 สอบได้นักธรรมเอก พ.ศ. 2513 สอบได้เปรียญธรรม

ประโยค 1 และ 2 พ.ศ. 2514 อายุ 21 ปี อุปสมบท ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร ฉายา คือ จิตฺตถาวโร มีพระอุปัชฌาย์ คือ พระพรหมมุณี ซึ่งต่อมา คือ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดราชผาติการาม กรุงเทพมหานคร พระกรรมวาจาจารย์ คือ ท่านเจ้าคุณธรรมปาโมกข์ อดีตเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร พ.ศ. 2517 สอบเทียบได้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 และในปีต่อ ๆ มา สอบเทียบได้ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3-4-5 ตามลำดับ พ.ศ. 2519 สอบได้เปรียบธรรม 3 ประโยค พ.ศ. 2524 สำเร็จปริญญาตรีอักษรศาสตร์ วิชาเอกสันสกฤตและฮินดี ณ มหาวิทยาลัยสันสกฤต เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย พ.ศ. 2532 ได้รับแต่งตั้งดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร พระอารามหลวง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร และดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดคุณแม่จันทร์ แขวงประเวศ เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร และพ.ศ. 2546 ได้รับการเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่พระราชพิพัฒนาทรซึ่งได้มุ่งมั่นศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตลอดจนอบรมการปฏิบัติธรรมแก่ญาติโยมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอมา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 179 พระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร)

ภาพประกอบ 180 งานบุญเทศน์มหาชาติที่พระราชพิพัฒนาทรอนุรักษ์และฟื้นฟู

บุคคลตัวอย่าง

นางรัง ยมศรีเคน

นางรัง ยมศรีเคน นามสกุลเดิม คือ พละเดช เกิดเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2468 ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 9 บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย ปัจจุบัน คือ หมู่ที่ 7 บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นบุตรของนายลุนและนางปิด พละเดช มีพี่น้องทั้งหมด 4 คน คือ (1) นายสมบูรณ์ พละเดช (2) นายทองพูล พละเดช ซึ่งทั้งสองเสียชีวิตแล้ว (3) นางรัง ยมศรีเคน และ (4) นางบัง พละเดช เสียชีวิตแล้ว นางรัง ยมศรีเคน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนโนนศิลาราษฎร์ผดุง ปัจจุบัน คือ โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์ ตำบลโนนศิลาเลิง เมื่ออายุสมควรที่จะมีครอบครัวจึงได้เข้าพิธีบายศรีสู่ขวัญสมรสกับนายถนอม ยมศรีเคน ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว มีบุตรด้วยกัน 7 คน คือ (1) นางนวลนิ่ม นาชัยเริ่ม ประกอบอาชีพอิสระ สมรสกับนายสุเทพ นาชัยเริ่ม มีบุตรด้วยกัน 3 คน (2) นายกิจสำเนียง ยมศรีเคน ประกอบอาชีพรับราชการ สมรสกับนางนิตยา ยมศรีเคน มีบุตร 3 คน (3) นางเสน่ห์ นาชัยเงิน ประกอบอาชีพทำนา สมรสกับนายเสถียร นาชัยเงิน มีบุตร 3 คน (4) เด็กหญิงบิ้ง สมศรีเคน เสียชีวิตเมื่อยังเล็ก (5) นางอำพร อนุทัย ประกอบอาชีพรับราชการ

ตำแหน่งสาธารณสุขอำเภอ สมรสกับนายชัยพร อนุทัย ประกอบอาชีพรับราชการครู มีบุตร 1 คน (6) นายสืบชาติ ยมศรีเคน ประกอบอาชีพอิสระ สมรสกับนางก้านกนก ยมศรีเคน มีบุตร 1 คน และ (7) นายทองทด ยมศรีเคน ประกอบอาชีพอิสระ สมรสกับนางศรีอุบล ยมศรีเคน มีบุตร 2 คน

ภาพประกอบ 181 นางรัง ยมศรีเคน

เมื่ออายุได้ 6 ขวบนายลุน พละเดชผู้เป็นพ่อเสียชีวิต ฐานะครอบครัวจากเดิมซึ่งพอกินพอใช้จากอาชีพการค้าข้าวจึงส่งผลให้นางรังมีการดำเนินชีวิตลำบาก นางปีดผู้เป็นแม่จึงได้นำเอาสิ่งของเครื่องใช้ที่มีค่า ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษขายเพื่อเลี้ยงดูบุตร 4 คน แต่คงเหลือไว้เฉพาะเรือนพักอาศัยและพื้นที่นาประมาณ 30 ไร่ที่นายลุนผู้เป็นพ่อถากถางจับจองไว้เพื่อใช้เป็นที่ทำกิน เมื่อสมรสกับนายถนอม ยมศรีเคน ซึ่งประกอบอาชีพช่างเย็บผ้าจึงช่วยกันสร้างฐานะครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น เมื่อรายได้ไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายในครอบครัว นายถนอมผู้เป็นสามีจึงได้ไปประกอบอาชีพตำรวจรถไฟที่จังหวัดอุดรธานี แต่เนื่องจากเป็นห่วงครอบครัวจึงได้กลับมาดูแลบุตรและภรรยา จากนั้นได้ไปปั่นรถสามล้อที่จังหวัดอุดรธานีเพื่อนำเงินมาเป็นใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนนายกิจสำเนียง ยมศรีเคน จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพานิชยการขอนแก่น ต่อมานายถนอมเลิกปั่นรถสามล้อและได้มาขายหวย เพื่อนำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการ

เล่าเรียนของนางอำพร อนุทัย จนสำเร็จการศึกษาหลักสูตรผู้ช่วยพยาบาลและผดุงครรภ์จากจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งแบ่งพื้นที่นาขายเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนของนายสืบชาติและนายทองทด ยมศรีเคน

ภาพประกอบ 182 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมซึ่งนางรัง ยมศรีเคน ได้บริจาคที่ดินก่อสร้าง

นางรัง ยมศรีเคน เป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารีมีเมตตา ดังจะเห็นได้จากการอุปการะเลี้ยงดูนายสุวรรณ ภูทุมมีเป็นบุตรบุญธรรมเมื่ออายุได้ 7 ขวบ เนื่องจากแม่ซึ่งเป็นน้องสาวของนางรังเสียชีวิต รวมทั้งยังได้อุปการะเลี้ยงดูนายทองใบ คนชัยภูมิและนายทำนอง ภูแลศรี ซึ่งปัจจุบันดำรงตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโนนศิลาเลิง นอกจากนั้นนางรัง ยมศรีเคนยังเห็นความสำคัญของการศึกษาโดยได้บริจาคที่ดินส่วนหนึ่งซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม จึงถือเป็นแบบอย่างและสมควรได้รับการยกย่องเป็นบุคคลตัวอย่างของตำบลโนนศิลาเลิง

ครูภูมิปัญญา

ครูภูมิปัญญา หมายถึง บุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านหนึ่งด้านใดเป็นผู้สร้างสรรค์ และสืบสานภูมิปัญญามาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชน ซึ่งสามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยอันเป็นองค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทย ให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ในการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ตามนัยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ครูภูมิปัญญาประกอบด้วย

ด้านเกษตรกรรม เป็นผู้มีความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

ด้านอุตสาหกรรรมและหัตถกรรม เป็นผู้ที่สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูป ผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม

ด้านการแพทย์แผนไทย เป็นผู้มีความสามารถในการจัดการป้องกัน รักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพร การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นผู้มีความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน

ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน เป็นผู้มีความสามารถในด้านการสะสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชนทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษาพยาบาลของชุมชนและการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ด้านศิลปกรรม เป็นผู้มีความสามารถสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้านและนันทนาการ

ด้านภาษาและวรรณกรรม เป็นผู้มีความสามารถอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เป็นผู้มีความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจและสังคม

ด้านโภชนาการ เป็นผู้มีความสามารถในการเลือกสรรประดิษฐ์ ปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย รวมทั้งการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

นายทองศรี นาชัยนาค

นายทองศรี นาชัยนาค เกิดเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2483 เป็นบุตรของนายโอ๋ นาชัยนาค และนางพรม นาชัยนาค ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 04 หมู่ที่ 7 ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สมรสกับนางทองคำ นาชัยนาค มีบุตรรวมทั้งหมด 3 คน นายทองศรี นาชัยนาค เป็นผู้มีความสามารถผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตรจึงถือเป็นแบบอย่างและสมควรได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาของตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 183 นายทองศรี นาชัยนาค

ภาพประกอบ 184 สวนไม้ผลของนายทองศรี นาชัยนาค

สถาบันวิจัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ชาติ

นางสุพี อสุรา

นางสุพี อสุรา เกิดเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 เป็นบุตรของนายสุก อสุรา และนางพรม อสุรา ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 2 บ้านสว่าง ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สมรสกับนายหนู อสุรา นางสุพี อสุรา เป็นผู้มีความสามารถด้านการทำบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง” และการสวดสรภัญญะจึงถือเป็นแบบอย่างและสมควรได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาของตำบลโนนศิลาเลิง

ภาพประกอบ 185 นางสุพี อสุราและผลงานบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง”

นายเรณู วริสาร

นายเรณู วริสาร เกิดเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2501 เป็นบุตรของนายอ่อนศรี วริสาร และนางป่อง วริสาร ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 1 บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สมรสกับนางไพวรรณ วริสาร นายเรณู วริสาร เป็นผู้มีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านดนตรีพื้นบ้านอีสานการบรรเลงพิณ จึงถือเป็นแบบอย่างและสมควรได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาของตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 186 นายเรณู วริสาร

ภาพประกอบ 187 การบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานประยุกต์การฝึกทักษะของนายเรณู วริสาร

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ

ภาพประกอบ 188 การฝึกทักษะบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานประยุกต์ของนายเรณู วริสาร

นายคำพันธ์ ภูแลศรี

นายคำพันธ์ ภูแลศรี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2468 ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 227 หมู่ที่ 1 บ้านโนนศิลาเลิง ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สมรสกับนางน้อย ภูแลศรี นายคำพันธ์ ภูแลศรี เป็นผู้มีความสามารถในการเชิญขวัญหรือ “สูตรขวัญ” และงานบุญประเพณีของท้องถิ่นจึงถือเป็นแบบอย่าง และสมควรได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาของตำบลโนนศิลาเลิง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 189 นายคำพันธ์ ภูแลศรี

ภาพประกอบ 190 พิธีอัญเชิญพระอุปคุตในงานบุญเผวสของนายคำพันธ์ ภูแลศรี

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 191 การประกอบพิธีขึ้นเรือนใหม่ของนายคำพันธ์ ภูแลศรี

จะเห็นได้ว่า แหล่งเรียนรู้ของตำบลโนนศิลาเลิงมีอยู่อย่างหลากหลายทั้งประเภท สถานที่และประเภทบุคคล ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้จะเกิดขึ้นมากหรือน้อยและคุ้มค่าเพียงใดนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีภาระหน้าที่ในการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่น ควรดูแลเอาใจใส่บำรุงรักษาเพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะแหล่งเรียนรู้โดยเฉพาะประเภทบุคคลมีการเสื่อมสลายได้ตามกาลเวลาและอายุขัย แต่อย่างไรก็ตามหากคนชุมชนท้องถิ่นหยุดนิ่งไม่มีการเคลื่อนไหว เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของตนเองหรือไม่ถนอมรักษาในสิ่งที่ตนมีอยู่ย่อมเป็นข้อเสียเปรียบทางด้านต้นทุนท่ามกลางกระแสแห่งการแข่งขันของสังคมโลกปัจจุบัน เพราะการเรียนรู้ไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนในโรงเรียนเท่านั้น การได้เรียนรู้จากสิ่งที่อยู่รอบตัวโดยที่ผู้เรียนไม่รู้สึกว่ากำลังเรียนอยู่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนานมีความสนใจที่จะเรียน ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้ ทำให้การเรียนมีคุณค่า ถือเป็นการส่งเสริมสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และความสามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นปกติสุข

บทที่ 4
พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้

ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ตั้งอยู่ที่โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากแต่เดิมนั้นรูปแบบในการจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มักเน้นหนักการจัดแสดงในด้านศิลปโบราณวัตถุและประวัติศาสตร์แห่งชาติในยุคต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์ให้ผู้เข้าชมได้เข้าใจเกี่ยวกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์แห่งชาติไทย ดังนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจึงมีการจัดแสดงศิลปวัตถุและโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่กรมศิลปากรขุดและรวบรวมไว้แล้วเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นข้อกำหนดและบังคับให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทย ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด จัดแสดงเป็นลักษณะพิพิธภัณฑ์ด้านศาสนา ศิลปะและโบราณคดีทั้งสิ้น และมีการจัดแสดงที่ให้ความสำคัญกับวัตถุที่นำมาจัดมากกว่าการนำเสนอด้วยสื่อประเภทอื่น ๆ

ในปี พ.ศ. 2534 ศาสตราจารย์ ดร.ก่อ สวัสดิพาณิชย์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มอบหมายให้กรมศิลปากรดำเนินการโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติผ้าพื้นเมืองอีสาน จังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากจังหวัดร้อยเอ็ดถือเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรดำเนินการตามโครงการและปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากเดิมโดยได้ดำเนินการจัดตั้งในรูปของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง เพื่อให้มีรูปแบบการจัดแสดงที่หลากหลายทั้งทางด้านมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบประเพณีพื้นบ้าน ประวัติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นหรือจังหวัดร้อยเอ็ด แต่มุ่งเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับผ้าและการแต่งกายเป็นหลักของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด ดังนั้น ในการดำเนินโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด เมื่อต้องการให้เป็นพิพิธภัณฑสถานที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนหรือท้องถิ่นอย่างแท้จริง และให้ประชาชนในจังหวัดได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดการจัดแสดง กรมศิลปากรจึงได้มอบหมายให้ภัณฑารักษ์ ฝ่ายวิชาการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นผู้รับผิดชอบโครงการมีระยะเวลาในการดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ. 2535 – 2539

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ต่อมาในวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 นายอดิศร เพียงเกษ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีบัญชาให้กรมศิลปากรจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองให้ทั่วทุกจังหวัดเพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของเมืองซึ่งเป็นที่ตั้ง จากนั้นกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้แจ้งให้จังหวัดอันเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งดำเนินการรวบรวมศิลปโบราณวัตถุ จัดหาที่ดินเพื่อก่อสร้างอาคาร ตลอดจนสำรวจความพร้อมในปัจจัยแวดล้อมและความพร้อมในด้านต่าง ๆ อีกทั้งให้จังหวัดอันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการและผู้รับผิดชอบโครงการ จัดทำโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองและเสนอไปยังกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาจัดตั้งงบประมาณดำเนินการ เมื่อโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองได้รับอนุมัติในหลักการจากคณะรัฐมนตรีแล้ว กรมศิลปากรจึงดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองขึ้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด โดยสานต่อความคิดของศาสตราจารย์ ดร.ก่อ สวัสดิพาณิชย์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีเป้าหมายให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่จัดตั้งขึ้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองอีสานแล้วปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง

จากแนวความคิดดังกล่าวกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการจึงให้โรงเรียนในสังกัดดำเนินการจัดตั้งศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชน โดยให้โรงเรียนในสังกัดแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานและในปี พ.ศ. 2537 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมได้จัดตั้งศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมโดยมอบหมายให้หมวดศิลปศึกษาซึ่งปัจจุบัน คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในการจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรมซึ่งในระยะเริ่มแรกหมวดศิลปศึกษาได้จัดแสดงเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ศิลปะพื้นบ้าน รวมทั้งด้านผ้าและการแต่งกายในรูปแบบนิทรรศการถาวรและนิทรรศการชั่วคราว ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมได้มีแนวคิดและนโยบายการพัฒนาบุคลากร จึงได้ส่งบุคลากรหมวดศิลปศึกษาซึ่งดูแลรับผิดชอบศูนย์ศิลปะวัฒนธรรม เพื่อศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2541 บุคลากรของหมวดศิลปศึกษาได้นำเอาความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาตามหลักสูตร จากการศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการและการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ดมาปรับปรุงและพัฒนาศูนย์ศิลปะวัฒนธรรม รวมทั้งเปิดสอนในรายวิชาศิลปะพื้นบ้านซึ่งเป็นวิชาเลือกเสรีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อรองรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรม ในส่วนของกิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชาศิลปะพื้นบ้าน หมวดศิลปศึกษาได้กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนฝึกทักษะการสำรวจและจัดทำทะเบียนผลงานศิลปะพื้นบ้านที่มีในหมู่บ้านตนเอง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ผลจากการที่ให้ผู้เรียนฝึกทักษะการสำรวจและจัดทำทะเบียนผลงานศิลปะพื้นบ้านที่มีอยู่ในหมู่บ้านของตนเองได้ส่งผลให้ศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมมีวัตถุทางวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้รับการบริจาคจากนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน และชาวบ้านที่มองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เพื่อรองรับวัตถุและเรื่องราวทางวัฒนธรรมในการจัดแสดง ในปี พ.ศ. 2543 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม จึงดำเนินการโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้บริการแหล่งความรู้ทางด้านวัฒนธรรมเพียงพอกับการใช้บริการของนักเรียน และประชาชนทั้งในและนอกชุมชนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นการปรับปรุงและพัฒนาศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิม และปี พ.ศ. 2544 ศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมจึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ปัจจุบันสถานศึกษาหลายแห่งในระดับต่าง ๆ ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประจำสถาบันไว้ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าและวิจัยในสาขาวิชาต่าง ๆ แก่นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป แนวโน้มของการจัดตั้งให้มีพิพิธภัณฑ์ในสถานศึกษาได้กระจายลงไปสู่ระดับโรงเรียน โดยโรงเรียนหลายแห่งได้มีการแบ่งพื้นที่ขนาดพอประมาณสำหรับเป็นสถานที่เก็บรวบรวมวัตถุประเภทต่าง ๆ ในท้องถิ่นและละแวกใกล้เคียง ซึ่งเป็นการสอนให้เด็กและเยาวชนเกิดความรัก ความสนใจในการรักษาสมบัติของท้องถิ่นเรียนรู้และใฝ่ศึกษาในเรื่องของท้องถิ่นของตน (จารุณี อินเฉิดฉาย. 2541 : 171 – 174) พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานประจำสถานศึกษาที่ให้บริการต่อความต้องการของสังคมท้องถิ่น

การเตรียมการจัดแสดง

เพื่อให้การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ในปี พ.ศ. 2544 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมจึงแต่งตั้งคณะกรรมการทำงาน เพื่อกำหนดรูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนายจรัสศรี ขุนทวี ผู้อำนวยการโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมในขณะนั้นได้มอบหมายให้นายทวี พรมมา หัวหน้าหมวดศิลปศึกษาและหัวหน้าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้รับผิดชอบประสานงานกับคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามและเรียบเรียงข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับภาคอีสานและชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยรูปแบบการจัดแสดง เพื่อให้บริการแก่กลุ่มผู้เข้าเยี่ยมชมที่ต้องการการบริการพิเศษ ได้แก่ นักเรียนที่มีสุขภาพไม่แข็งแรง นักเรียนที่มีความบกพร่องทางตา นักเรียนที่มีความบกพร่องทางหูและนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ซึ่งกลุ่มผู้เข้าเยี่ยมชมดังกล่าวจะได้รับการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกจากพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อจัดแสดง

การรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อใช้จัดแสดง เป็นงานที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะวัตถุทางวัฒนธรรมถือเป็นตัวแทนของการบอกเล่าเรื่องราวที่นำเสนอ พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการจัดแสดง ได้แก่

วัตถุทางวัฒนธรรมที่รวบรวมจากการขุดแต่งบูรณะพระธาตุยาคู ในปี พ.ศ. 2539 กรมศิลปกรได้ว่าจ้างบริษัทเอกชนดำเนินการขุดแต่งบูรณะพระธาตุยาคูที่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยในการบูรณะขุดแต่งดังกล่าวได้มีการรื้ออิฐเก่าที่แตกชำรุดของพระธาตุยาคูออก เมื่อได้ขุดค้นพบพระธาตุบริวารชิ้นส่วนของใบเสมาและลวดลายประดับตกแต่งพระธาตุยาคูสภาพแตกเป็นชิ้นขนาดเล็ก บริษัทเอกชนที่ดำเนินการขุดแต่งบูรณะได้ทำทะเบียนกำกับและจำแนกเป็นหมวดหมู่ เมื่อหัวหน้าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้สำรวจผลงานศิลปะพื้นบ้านและเยี่ยมบ้านนักเรียนที่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้พบชิ้นส่วนอิฐเก่าชิ้นส่วนของใบเสมาและลวดลายประดับตกแต่งพระธาตุยาคู จึงได้ติดต่อขอรับบริจาควัตถุทางวัฒนธรรมดังกล่าวเพื่อนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม

วัตถุทางวัฒนธรรมที่รวบรวมจากการไถปรับพื้นที่โรงเรียน ในปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมเปิดทำการสอนโดยแยกออกจากการเป็นสาขาของโรงเรียนฟ้าแดดสูงยางวิทยาคาร อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังนั้น เพื่อให้อาคารสถานที่มีความสมบูรณ์โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมจึงได้ดำเนินการไถปรับพื้นที่ เพื่อรองรับการก่อสร้างอาคารเรียน อาคารประกอบและสนามกีฬาต่าง ๆ เมื่อฝนตกน้ำฝนได้ชะล้างพื้นที่ที่ปรับไถและเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาได้โผล่พ้นพื้นดินขึ้นมาไม่สามารถนำมาประกอบเป็นรูปทรงเดิมได้จึงนำมาจัดแสดง เช่น เครื่องปั้นเผาแบบก่อนระวัติศาสตร์ เครื่องเคลือบแบบเขมร ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าบริเวณพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณร่วมกับเมืองฟ้าแดดสงยาง และมีพัฒนาการของชุมชนต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน หากโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมสำรวจพื้นที่ก่อนไถปรับพื้นที่โบราณวัตถุอาจไม่ได้รับความเสียหาย

วัตถุทางวัฒนธรรมที่รวบรวมจากวัด โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมมีเขตบริการประกอบด้วยบ้านโนนศิลาเลิง บ้านสว่าง บ้านสีสุก บ้านนาสีนวล บ้านหนองคู บ้านดอนม่วงและบ้านวังเดือนห้า เมื่อหัวหน้าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้สำรวจวัดประจำหมู่บ้าน จึงได้พบวัตถุทางวัฒนธรรมและมีสภาพชำรุดเสียหายโดยขาดการเอาใจใส่ดูแลจากทางวัด จึงขอรับบริจาคเพื่อนำมาใช้ในการจัดแสดง เช่น ตู้หนังสือใบลาน หนังสือใบลาน และขันกะหย่องเป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

วัตถุทางวัฒนธรรมที่รวบรวมจากชาวบ้าน ในการรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมเพื่อจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่ได้รับความอนุเคราะห์จากชาวบ้าน เช่น ภาชนะดินเผาโบราณ เครื่องจักสาน เครื่องมือดักจับสัตว์ ผ้ามัดหมี่ และเครื่องมือทำนา เป็นต้น ซึ่งเมื่อพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นนำออกทำการจัดแสดงแล้ว ชาวบ้านยังได้ช่วยเหลือในด้านการรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมและให้ข้อมูลเพิ่มเติม จึงนับได้ว่าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดแสดง

รูปแบบการดำเนินงาน

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสถานที่จัดแสดงและนำเสนอเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในเขตตำบลโนนศิลาเลิง โดยคนในสังคมสามารถมาแสวงหาความรู้และความบันเทิงทางวิชาการได้อย่างกว้างขวางทัดเทียมกัน รวมทั้งสามารถศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเองอย่างอิสระตลอดชีวิต พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการดำเนินงานได้แก่

งานจัดแสดงวัตถุทางวัฒนธรรม เป็นการดำเนินงานที่ถือเป็นหน้าที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนในรูปแบบการจัดนิทรรศการประจำ นิทรรศการเพื่อการศึกษาค้นคว้า และนิทรรศการชั่วคราวหรือนิทรรศการพิเศษ ซึ่งพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ผู้เรียนในชุมชนท้องถิ่นสามารถเรียนรู้ได้โดยตรง เพราะการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนจากแหล่งเรียนรู้จึงเป็นวิธีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และคุณภาพของผู้เรียนโดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เต็มตามศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน การให้ความรู้แก่ประชาชนหรือผู้เข้าชมในรูปของการดูวัตถุต่าง ๆ ถือเป็นหน้าที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์ การจัดนิทรรศการจึงเป็นกิจกรรมสำคัญที่พิพิธภัณฑ์ต้องดำเนินการ การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์มีหลายรูปแบบและพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง ได้พัฒนาเทคนิคเฉพาะขึ้นตามความเหมาะสมของตนเอง ซึ่งได้มีการปฏิรูปทั้งทางด้านเนื้อหาสาระและการเน้นความสำคัญของวัตถุที่จัดแสดงโดยมีการใช้แสง สีและเสียง รวมทั้งมีการประยุกต์สื่อประเภทโสตทัศนูปกรณ์เข้ามาประกอบ เพื่อทำให้ผู้เข้าชมมีความจำได้นานเป็นผลให้การจัดนิทรรศการประสบความสำเร็จ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตามเป้าหมาย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการจัดนิทรรศการ 3 รูปแบบ คือ การจัดนิทรรศการประจำ นิทรรศการเพื่อการศึกษาค้นคว้า และนิทรรศการชั่วคราวหรือพิเศษ

ภาพประกอบ 192 เครื่องจักสานไม้ไผ่วัตถุทางวัฒนธรรมเก็บรวบรวมไว้รอจัดแสดง

งานส่งเสริมและประสานงานวัฒนธรรม เป็นการให้ความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐและเอกชนกับพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้แก่ท้องถิ่น เช่น การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแข่งขันทักษะทางด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดงในงานบุญประจำปีของท้องถิ่น เช่น งานมหกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรและบุญคูณลานของกิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 193 นักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมร่วมแสดงในงานบุญประจำปีของท้องถิ่น

งานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นการดำเนินงานทางด้านวัฒนธรรมที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น กระทำควบคู่กับการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม เช่น การบรรเลงดนตรี การแสดงพื้นบ้านอีสาน การจัดทำธงใยแมงมุม และการตกแต่งสถานที่ในงานบุญผะเหวด ซึ่งจากการดำเนินงานส่งผลให้นักเรียนได้รับความรู้ควบคู่กับความสนุกสนานเพลิดเพลิน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของวิถีชีวิต

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 194 นักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานประยุกต์

งานจัดหาวิทยากรท้องถิ่น เป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะกับพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกทักษะด้านดนตรีให้แก่นักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ได้แก่ การฝึกปฏิบัติทางด้านดนตรี การบรรเลงผสมวง และแสดงผลงานด้านดนตรี ซึ่งดำเนินการภายใต้โครงการจ้างวิทยากรท้องถิ่นด้านดนตรี และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนการศึกษาเพื่อนักเรียนชนบท มูลนิธิถาวร จิตตถาวโรวงศ์มาลัย ในพระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 195 วิทยากรท้องถิ่นด้านดนตรีพื้นบ้านของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม

สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง

เมื่อเริ่มมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ด้านสื่อและเทคนิควิธีการจัดแสดงยังไม่มีความจำเป็น ปัจจุบันสื่อและเทคนิควิธีการจัดแสดงมีความก้าวหน้ามากขึ้นซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญในการสร้างพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่สนใจของนักเรียน นักศึกษาและชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น สื่อที่ใช้ในการจัดแสดงถือเป็นสิ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เรื่องราวของพิพิธภัณฑ์เพื่อให้ผู้เข้าชมได้ทราบ โดยผู้เข้าชมมีโอกาสทราบเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์การจัดแสดง พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้จำแนกสื่อที่ใช้ในการจัดแสดง โดยแบ่งกลุ่มผู้เข้าชมตามระดับความรู้และระดับปัญญาของผู้เข้าชม ซึ่งกลุ่มแรกเป็นกลุ่มผู้เข้าชมในวัยเด็กอายุประมาณ 7-12 ปี สื่อในการจัดแสดงได้เน้นให้เห็นถึงความนึกคิดและจินตนาการของเด็ก รวมทั้งคำนึงถึงจิตวิทยาทางการศึกษาของเด็กเป็นสำคัญ กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มผู้เข้าชมวัยหนุ่มสาวที่ไม่มีความรู้เป็นพิเศษและเชี่ยวชาญโดยเฉพาะ เป็นกลุ่มผู้เข้าชมที่ได้เน้นการใช้อุปกรณ์ประกอบเรื่องราวที่จัดแสดงให้มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงเพื่อโน้มน้าวให้ผู้เข้าชมเห็นคุณค่า มีการใช้สื่อในการดึงดูดความสนใจและวิธีการจัดแบบศิลปะ คำบรรยายแผ่นป้ายมีข้อความที่น่าสนใจ วัตถุที่ใช้ในการจัด

แสดงมีความถูกต้องตามความเป็นจริงและสัมพันธ์กับพื้นที่ส่วนที่ใช้จัดแสดง ส่วนกลุ่มที่สามเป็นกลุ่มผู้เข้าชมที่เป็นผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ตลอดจนมีความรู้เฉพาะวิชาเป็นพิเศษ ซึ่งผู้เข้าชมกลุ่มนี้มีความสนใจในการวิเคราะห์เนื้อหาของวัตถุทางวัฒนธรรมอย่างละเอียด มีความต้องการดูวัตถุเพื่อประกอบการศึกษาและไม่ต้องการการจัดแสดงแบบศิลปะ เนื่องจากต้องการดูวัตถุและเรื่องราวมากกว่าผลการตีความและคำบรรยายส่วนที่จัดแสดง รวมทั้งมีความพร้อมในการทักท้วง และโน้มน้าวเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์ให้คล้อยตามความคิดของตนเอง พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีสื่อในการจัดแสดงที่รับรู้ด้วยสายตา ได้แก่

สื่อข้อความ เป็นสื่อที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในการจัดแสดงโดยมีทั้งสื่อข้อความที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งคำบรรยายแต่ละเรื่องราวได้จัดแสดงแยกส่วนกัน การนำเสนอเรื่องราวด้วยสื่อที่เป็นข้อความถือเป็นสื่อพื้นฐานในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เข้าชมรับรู้เรื่องราวได้รวดเร็ว

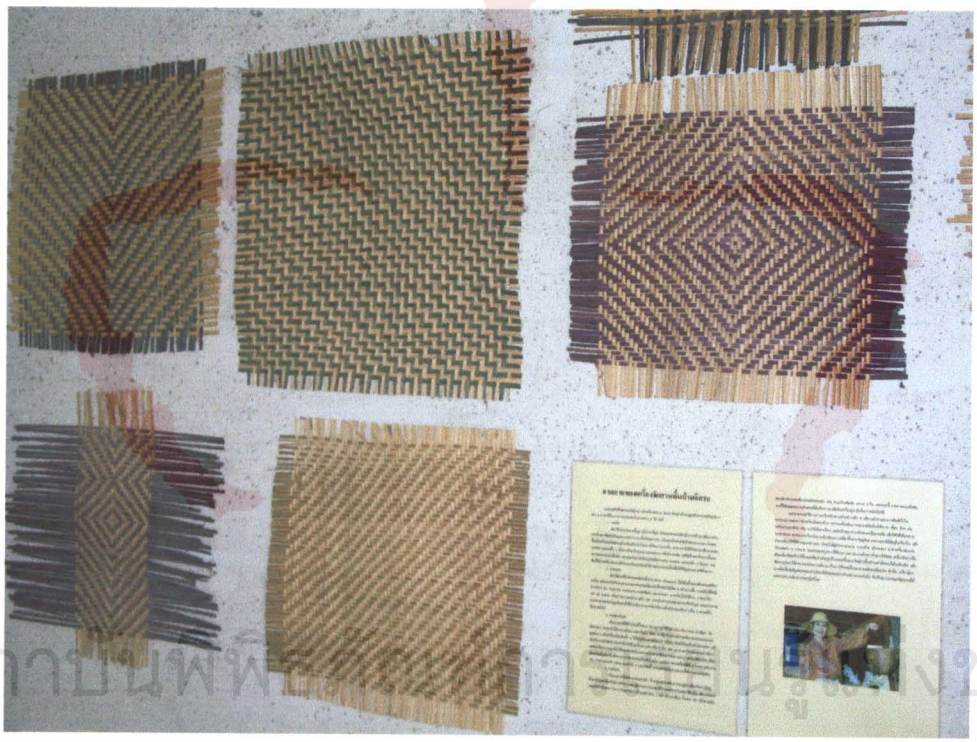

ภาพประกอบ 196 สื่อข้อความจัดแสดงประกอบลวดลายเครื่องจักสานไม้ไผ่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สื่อแผนที่ เป็นสื่อที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในการจัดแสดงพื้นที่หมู่บ้านตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ แผนผังบ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองดู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 และบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8

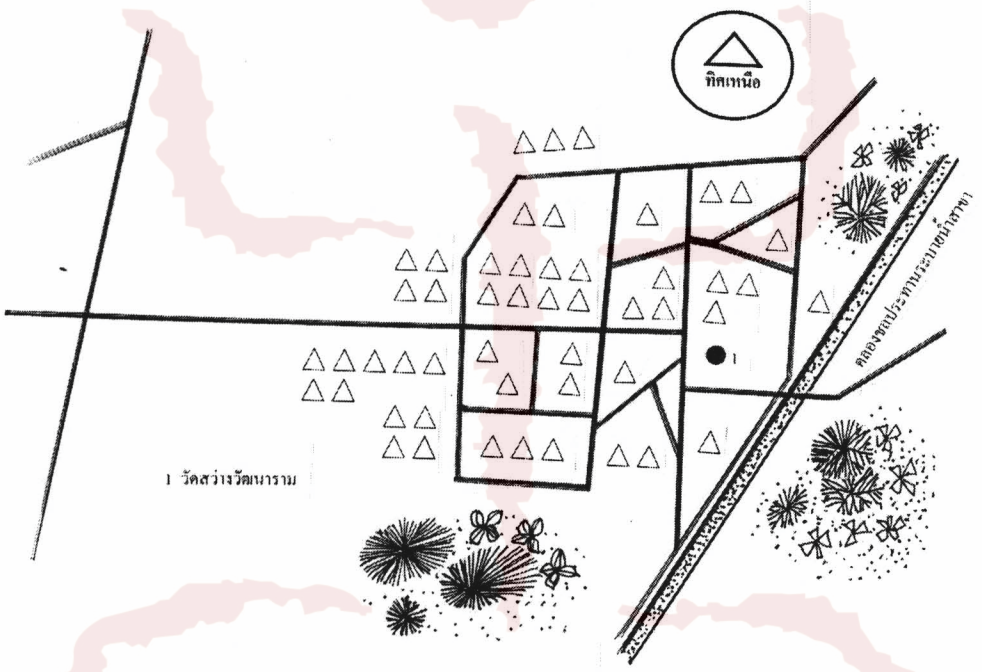

แผนผังบ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9

ภาพประกอบ 197 สื่อแผนที่หมู่บ้านตำบลโนนศิลาเลิงที่ใช้จัดแสดง

สื่อแบบจำลอง พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ใช้เป็นสื่อในการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเตาเผาเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีทั้งการเผาแบบใช้ความร้อนสูงและเผาแบบพื้นบ้านโดยได้จำลองให้มีขนาดสัดส่วนเท่าจริง

สื่อภาพวาด เป็นสื่อที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ใช้จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชาวอีสานทั้งการผลิตแบบพื้นบ้านที่มีการขึ้นรูปด้วยการตีและขึ้นรูปด้วยการใช้แป้นหมุน และจิตรกรรมฝาผนังอีสานหรือ “ฮูปแต้ม”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

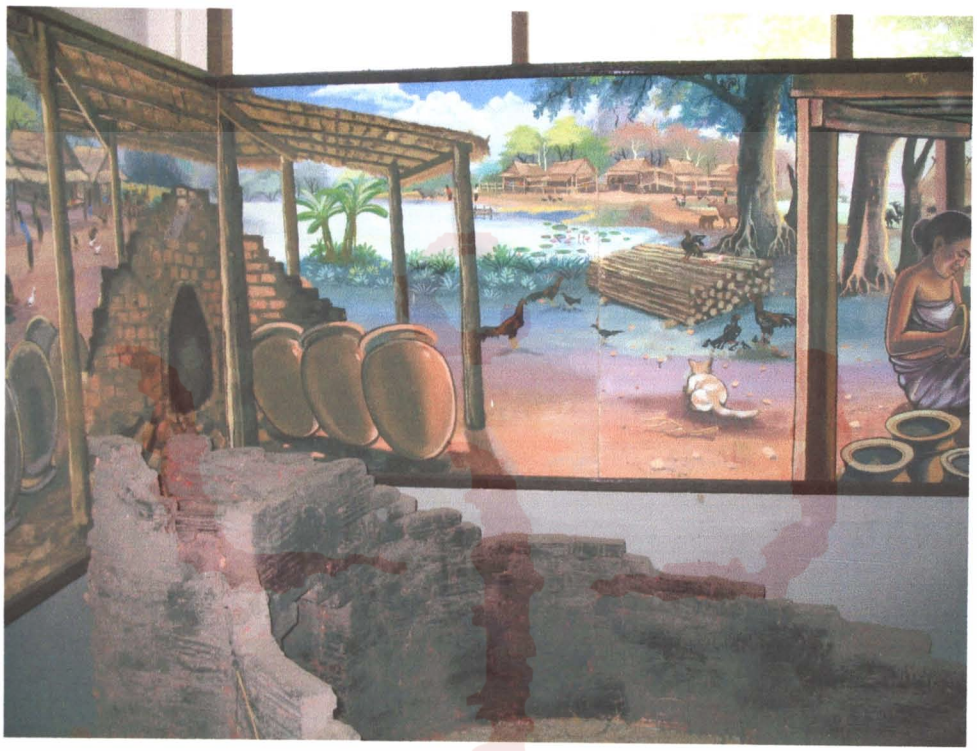

ภาพประกอบ 198 สื่อแบบจำลองเตาเผาและสื่อภาพวาดกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ภาพประกอบ 199 สื่อภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังอีสานหรือ “ฮูปแต้ม”

สื่อภาพถ่าย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ใช้เป็นสื่อในการจัดแสดงเรื่องราวที่ไม่สามารถนำเอาโบราณวัตถุ สถานที่ หรือวัตถุจริงมาจัดแสดงได้ เช่น พระธาตุยาคู สภาพคูเมืองฟ้าแดดสงยาง การเลือกทำเลพื้นที่ตั้งชุมชนของบรรพบุรุษชาวอีสาน และลายขิดหมอน เป็นต้น

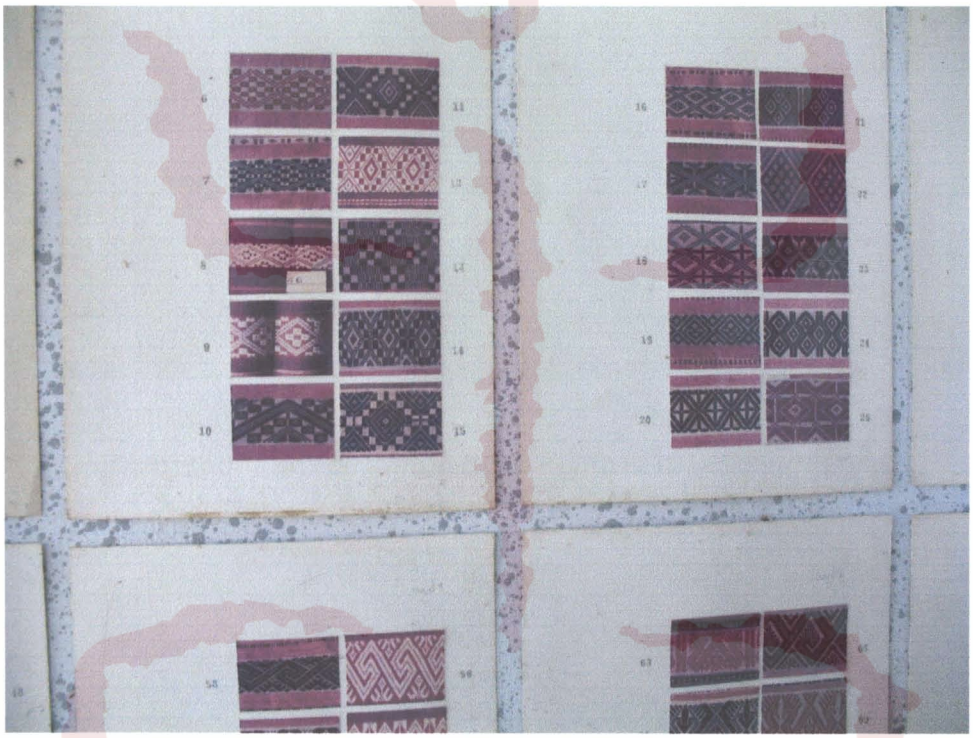

ภาพประกอบ 200 สื่อภาพถ่ายลายขิดหมอน

สื่อภาพลายเส้น เป็นสื่อที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับลายสานของเครื่องจักสาน เช่น ลายกระด้ง ลายถักหวาย ลายขัดหนึ่งชิด ลายขัดหนึ่งห่าง ลายขัดสองห่าง ลายก้นตระกร้าไทย และลายตาบักกอก เป็นต้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

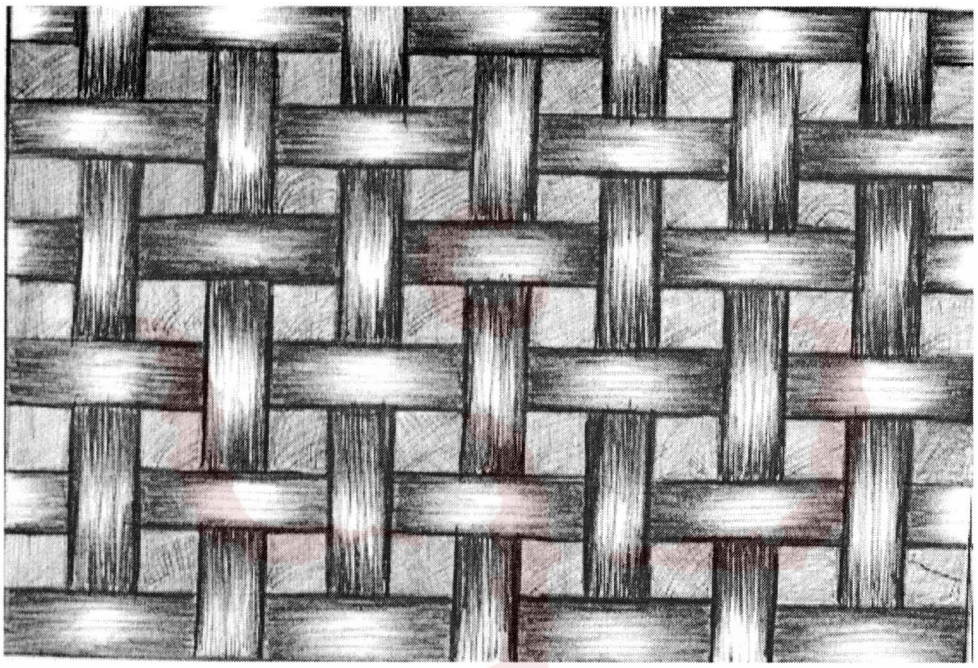

ภาพประกอบ 201 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขัดหนึ่งห่าง

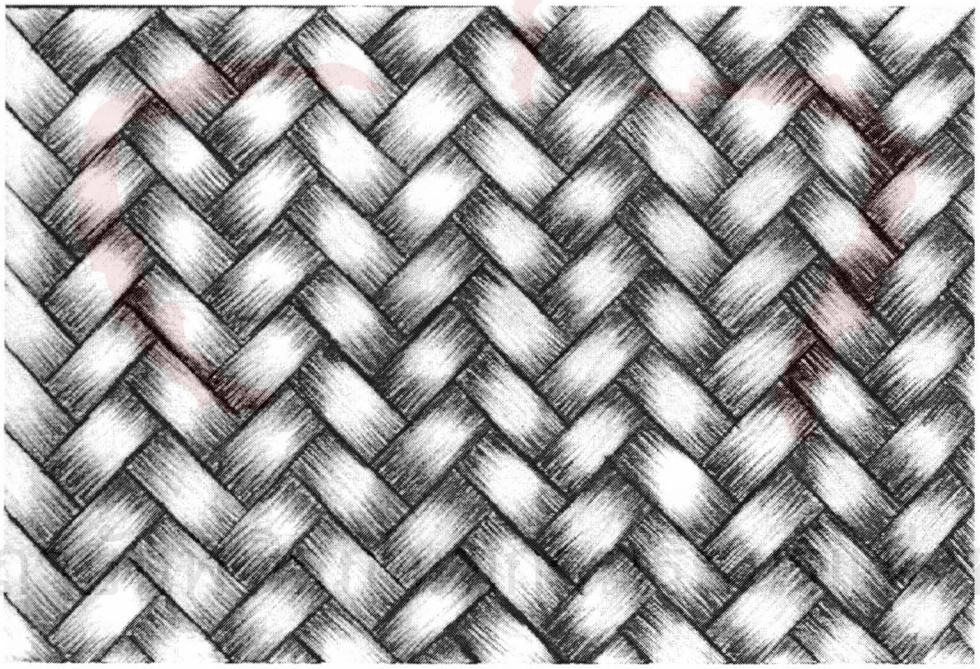

ภาพประกอบ 202 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขัดสองยืน

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชาติ

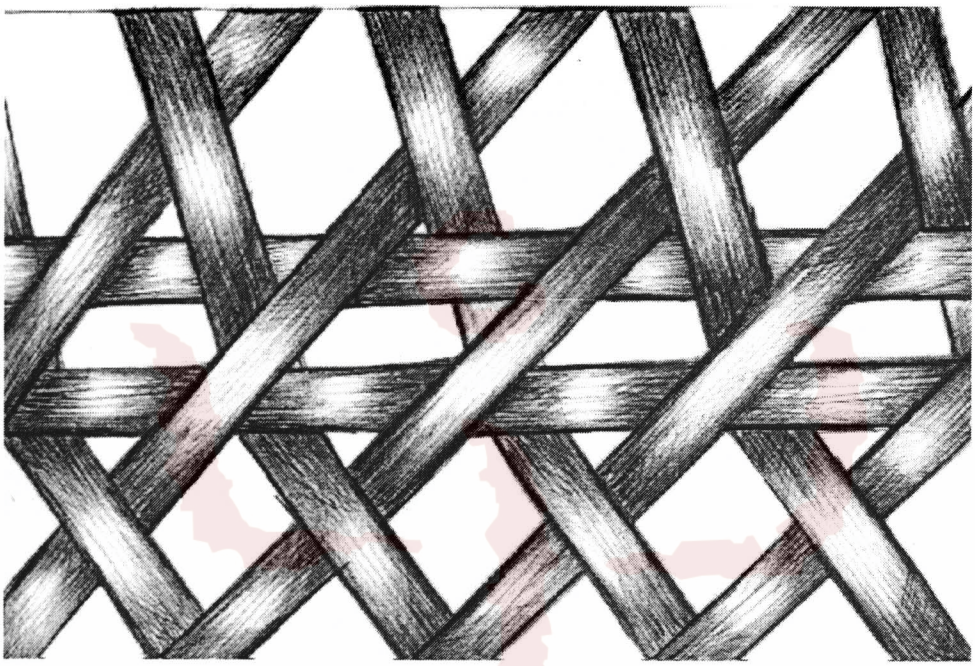

ภาพประกอบ 203 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขัดหนึ่งทแยงห่าง

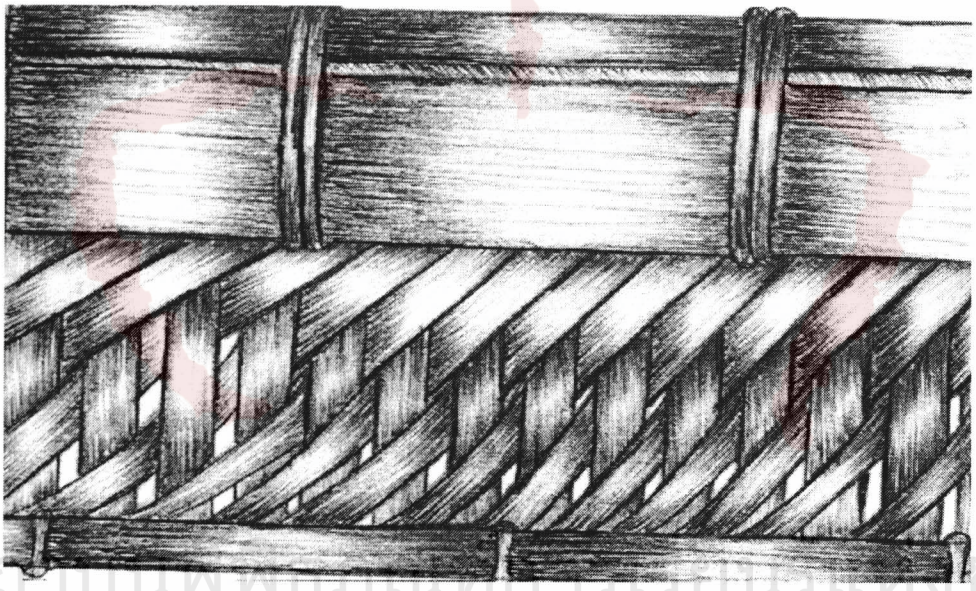

ภาพประกอบ 204 สื่อภาพลายเส้นเครื่องจักสานไม้ไผ่ลายขัดสองทแยง

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

สื่อวัตถุของจริง เป็นสื่อที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้เป็นสื่อในการจัดแสดงเรื่องราวประกอบสื่อข้อความ ได้แก่ เครื่องดนตรี เครื่องใช้ในครัวเรือน อุปกรณ์การละเล่นของเด็กอีสาน ใบเสมา เครื่องมือดักจับสัตว์ เครื่องมือในการทำนา เครื่องมือทอผ้า เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูป และตู้หนังสือใบลาน เป็นต้น

ภาพประกอบ 205 พระพุทธรูปสื่อวัตถุของจริงที่จัดแสดง

สื่อฉากจำลอง เป็นสื่อที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสาน เช่น ฉากจำลองการอยู่ไฟของหญิงชาวอีสาน เรือนเครื่องผูกหรือเรือนชั่วคราวโดยมีเครื่องใช้ในครัวเรือนเป็นองค์ประกอบตามสภาพจริง และฉากจำลองผนังโบสถ์อีสานหรือ “สิม”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 206 สื่อฉากจำลองผนังโบสถ์อีสานหรือ “สิม”

จะเห็นได้ว่า สื่อที่ใช้ในการจัดแสดงถือเป็นสิ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เรื่องราวของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เข้าชมได้ทราบ การเลือกใช้สื่อการจัดแสดงอย่างหลากหลาย จะส่งผลให้ดึงดูดและเร้าความสนใจผู้เข้าชมให้รับรู้เรื่องราวได้รวดเร็วเพราะการรับรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ หากผู้เรียนไม่มีความพร้อมในการรับรู้แม้จะมีการให้ความรู้ที่ดี ๆ ผู้เรียนก็ไม่สามารถรับได้

รูปแบบการจัดแสดง

การให้ความรู้แก่ประชาชนหรือผู้เข้าชมในรูปของการดูวัตถุต่าง ๆ ถือเป็นหน้าที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์การจัดนิทรรศการจึงเป็นกิจกรรมสำคัญที่พิพิธภัณฑ์ต้องดำเนินการ ในระยะเริ่มแรกพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังไม่ได้มีการวางหลักเกณฑ์ในการจัดนิทรรศการ วัตถุทางวัฒนธรรมที่เก็บรักษาไว้มีจำนวนเท่าไรได้นำออกจัดแสดงให้นักเรียนหรือผู้เข้าชมเท่านั้น ต่อมาภายหลังจึงได้วางหลักการซึ่งเป็นหลักการเบื้องต้นโดยวัตถุทางวัฒนธรรมจำพวกเดียวกันจัดแสดงไว้ด้วยกัน พร้อมทั้งมีคำอธิบายบอกเรื่องราวความเป็นมาของวัตถุไว้ด้วย ซึ่งปัจจุบันนิทรรศการได้มีการพัฒนาเจริญก้าวหน้าขึ้นมีการใช้แสง สี เข้ามาประกอบการจัดแสดงวัตถุ ทำให้นิทรรศการกลายเป็นสื่อประชาสัมพันธ์อย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของนักเรียน

นักศึกษาหรือผู้เข้าชมเป็นอย่างยิ่ง มีการสรุปเรื่องราวเป็นฉากเป็นตอนและใช้วิทยาการสมัยใหม่ส่งผลให้ห้องจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์เร้าความสนใจและอำนวยประโยชน์ต่อการศึกษามากขึ้น

การจัดนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์มีพิพิธภัณฑ์หลายแห่งพัฒนาเทคนิคเฉพาะขึ้นตามความเหมาะสมของตนเอง ซึ่งได้มีการปฏิรูปทั้งทางด้านเนื้อหาสาระและการเน้นความสำคัญของวัตถุที่จัดแสดงโดยมีการใช้แสง สีและเสียง รวมทั้งมีการประยุกต์สื่อประเภทโสตทัศนูปกรณ์เข้ามาประกอบเพื่อทำให้ผู้เข้าชมมีความจำได้นาน เป็นผลให้การจัดนิทรรศการประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีรูปแบบการจัดนิทรรศการได้แก่

การจัดนิทรรศการประจำ (Permanent Exhibition) เป็นการจัดนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนพื้นที่จัดแสดงถาวร โดยไม่มีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลง ซึ่งทางพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการจัดทำบทการจัดแสดงเกี่ยวกับเรื่องราวที่นำเสนอ เช่น สภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสาน เครื่องจักสาน และเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

การจัดนิทรรศการเพื่อการศึกษาค้นคว้า (Educational Exhibition) เป็นการจัดนิทรรศการประจำอีกประเภทหนึ่งของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่มีจุดมุ่งหมายการจัดแสดงที่เน้นเรื่องราวของวัตถุและการศึกษาค้นคว้า มากกว่าด้านความงามความเพลิดเพลิน ซึ่งทางพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ลดความสำคัญในการใช้สีสันและองค์ประกอบของวัตถุในห้องจัดแสดง เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงผู้เข้าชมไม่ต้องตีความเรื่องราวให้ยุ่งยากเหมือนประเภทแรก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาค้นคว้าใช้วิจารณญาณของตนเอง

การจัดนิทรรศการชั่วคราวหรือนิทรรศการพิเศษ (Temporary Exhibition) ถือเป็นการจัดนิทรรศการที่มีบทบาทต่อการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากพื้นฐานของนักเรียนนักศึกษาและประชาชน ได้มีการศึกษาหาความรู้และความเพลิดเพลินจากสื่อมวลชนอย่างมากมายทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสื่อมวลชนมีเทคนิคในการนำเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจ พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีการเปลี่ยนแปลงและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เร้าความสนใจและอำนวยประโยชน์ในการศึกษา รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ของนักเรียนนักศึกษาและประชาชน ซึ่งหากเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลให้ผู้เข้าชมเกิดความเบื่อหน่าย

จะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์ที่ดีต้องมีความพร้อมหรือประสิทธิภาพในการต้อนรับประชาชนผู้มาเยี่ยม ซึ่งหากพิพิธภัณฑ์มีความพร้อมแล้วจะทำให้การเยี่ยมชมของประชาชนเกิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ความประทับใจและกลับมาเยี่ยมชมอีก ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงควรมีการพัฒนา ปรับปรุง และจัดการให้เกิดความพร้อมในทุกด้าน

ข้อมูลวัตถุชิ้นสำคัญของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เครื่องจักสาน มีความเกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์มาแต่ครั้งอดีต โดยมนุษย์ได้นำไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมาสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันและมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้ในการยังชีพมาโดยตลอด เครื่องจักสานพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้อย่างหนึ่งที่มีลักษณะสอดคล้องกับชีวิตและสังคมไทย แม้ว่าในสายตาของคนทั่วไปจะมองเครื่องจักสานว่าเป็นเพียงสิ่งของเครื่องใช้พื้น ๆ ที่มีราคาถูกและสามารถซื้อหาได้ไม่ยาก แต่ถ้ามองให้ลึกพิจารณาให้ถ้วนแล้วจะเห็นว่าเครื่องจักสานนั้นมิได้มีแต่ประโยชน์ใช้สอยเพียงอย่างเดียว หากแต่มีคุณค่าด้านอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านความงาม และคุณค่าด้านศิลปะ การรวบรวมข้อมูลเครื่องจักสานพื้นบ้านอีสาน ซึ่งเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชนและสร้างองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก เพื่อให้พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่สมบูรณ์และให้บริการแก่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามโครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ เครื่องจักสานที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ดังนี้

กระด้ง

มีชื่อเรียกทั่วไป “กระด้ง” ชื่อเรียกเฉพาะถิ่น “กะด้ง” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อนและลวด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อและการบริจาค กระด้งเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่มีรูปทรงแบนขอบกลมรี แบ่งส่วนประกอบได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัวและส่วนขอบปาก

ตัวกระด้ง มีรูปร่างกลมแบนสานด้วย “ลายกระด้ง” เส้นตอกที่สานขัดกันมีทั้งตอกผิวและตอกตะแคงซึ่งอาจใช้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือใช้คละกัน ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายกระด้งมีสูตรการสานลายว่า “ข่มห้า ยกสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ข่วมห้า ยอสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) ดังคำกล่าวที่เป็นสูตรคล้องจองกันซึ่งสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นว่า “ไก่อีก้าข่วมห้า ยอสอง” เส้นตอกที่นำมาใช้สานมีขนาดเท่ากันแต่มีลักษณะแตกต่างกัน คือ เส้นตอกตั้งใช้เส้นตอกตะแคงทั้งหมด ส่วนเส้นตอกสานใช้เส้นตอกผิวและตอกตะแคงสลับกันไป ส่วนกึ่งกลางเส้นตอกสานที่เป็นตอกผิวแต่ละเส้นไม่เจาะเอาข้อปล้อง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ไม้ไผ่ที่ติดกับผิวออกและจะคงไว้เพียงเส้นละหนึ่งข้อเท่านั้น เมื่อนำเส้นตอกมาสานขัดกันทั้งสองแนว ๆ ละหลายเส้นต่อเนื่องกันไปลักษณะทำมุมฉากต่อกัน ทำให้ลายกระด้งคงรูปอยู่ได้ดีเพราะเกิดการสร้างแรงยึดระหว่างกันของเส้นตอกทั้งสองแนว

ลายกระด้ง เป็นลายสานที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดีเพราะเส้นตอกที่ใช้สานขัดกันแต่ละเส้นทั้งสองแนวสานได้ชิดและสนิทกัน ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นระนาบทึบและมีแรงยึดเหนี่ยว ซึ่งเกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ทำให้มีความหนาแน่นแข็งแรง ลายสานที่สานให้เส้นตอกชิดกันเป็นแผ่นทึบไม่มีรูหรือช่องว่างจะช่วยป้องกันผงฝุ่นหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ละเอียดหรือขนาดเล็กไม่ให้ผ่านออกได้ นอกจากนั้นยังช่วยแยกส่วนกันระหว่างเมล็ดข้าว ปลายข้าว หรือผงที่มีขนาดเล็กเพื่อความสะดวกในการคัดออกต่อไป

ขอบปากกระด้ง ทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอัน ตัวกระด้งเมื่อสานเสร็จจะมีลักษณะเป็นแผ่นสานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อนเข้าขอบปากต้องดัดส่วนปลายของแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบแล้วใช้ขอบปากประกบทั้งสองด้านให้ขนานกัน แล้วมัดด้วยหวายพร้อมกับใส่ไม้มอบปากที่ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกันเรียกว่า “ลายถักหวาย” ปัจจุบันนิยมใช้เชือกไนล่อนหรือลวดมัดแทนเนื่องจากหวายหายากและราคาแพง เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกให้เกิดความสะดวกขณะใช้สอย

ประโยชน์ใช้สอย กระด้งนอกจากจะใช้ฝัดข้าวเพื่อแยกเอาเศษสิ่งไม่ต้องการที่ปะปนมาให้ออกจากกันแล้ว ยังใช้ผึ่งหรือตากเพื่อถนอมอาหาร เช่น เนื้อ ปลา เป็นต้น รวมทั้งใช้รองที่นอนเด็กอ่อนหรือทารกคลอดใหม่โดยเชื่อว่าทำให้เด็กเลี้ยงง่าย

วิธีใช้ นำข้าวซ้อมมือจากครกหรือเมล็ดพืชมาใส่ในกระด้ง ใช้มือจับขอบปากกระด้งด้านข้างทั้งสองด้าน ใช้สองมือบังคับกระด้งเคลื่อนที่ขึ้นลงให้เป็นจังหวะกระพือข้าวหรือเมล็ดพืชให้กากข้าวลีบ ปลายข้าว ผงรำแยกส่วนกันกับข้าวหรือเมล็ดพืชที่สมบูรณ์ เพื่อความสะดวกต่อการคัดแยกส่วนและผู้ใช้กระด้งส่วนมากเป็นผู้หญิง ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้กระด้งอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 207 กระด้งหรือ “กะด้ง”

ภาพประกอบ 208 ตัวกระด้งสานด้วยลายกระด้ง

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

ภาพประกอบ 209 ขอบปากกระด้งสานด้วยลายถักหวาย

ข้องนอน

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า "ข้องนอน" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อนและเส้นพลาสติก พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อ ข้องนอนเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่สำหรับกักขังสัตว์น้ำ แบ่งส่วนประกอบได้ 7 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนหลัง ส่วนคอ ส่วนปาก ส่วนฝา และทุ่นลอย

ขาข้อง แต่เดิมทำด้วยข้อไม้ไผ่ปัจจุบันทำด้วยเส้นพลาสติกเสียบเข้าส่วนก้นทั้งสี่มุม เพื่อความคงทนและการทรงตัวที่ดี

ก้นข้อง มีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าสานขัดด้วยลาย "ขัดหนึ่งห่าง" เส้นตอกนำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" โดยรูปแบบของลายขัดหนึ่งห่างมีสูตรในการสานลายว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งหนึ่ง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกันเพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน

ลายขัดหนึ่งห่าง คงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานซึ่งทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรง ความแน่นหนา ความทนทานและแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อยของแผ่นลายสานขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ การเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและความถี่หรือความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันเป็นสำคัญ ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกันจะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวก เพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ตัวข้อง มีลักษณะกลมป่องตรงกลางแล้วสอบเข้าคอข้องสานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายชนิดขัดหนึ่งชิดมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งขึ้นจากการสานส่วนก้นแล้วนำเส้นตอกสานขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ

ลายขัดหนึ่งชิดที่ขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง เป็นลายสานที่มีความเหมาะสมทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เส้นตอกตั้งขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก เส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียดและจัดเส้นตอกได้ชิดกัน ทำให้ลายสานมีแรงยึดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวมีความแข็งแรงแน่นหนา จึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

หลังข้อง เป็นส่วนที่อยู่ด้านบนของตัวข้องสานด้วยลาย “ขัดหนึ่งทแยงห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งเป็นส่วนของปลายเส้นตอกตั้งพุ่งออกมาจากการสานตัวข้อง รูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณแล้วสานขัดกันโดยการยกหนึ่งข่มหนึ่งทุกเส้นสลับกันไปโดยตลอด ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ลายขัดหนึ่งทแยงห่าง เป็นลายสานที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะช่องว่างระหว่างเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานที่ขัดกันอย่างเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน ทำให้มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิมและมีความแข็งแรงทนทานตามขนาดของเส้นตอกที่สาน การนำลายขัดหนึ่งทแยงห่างมาสานเป็นส่วนหลังของนอนจะทำให้อากาศถ่ายเทได้ดี ซึ่งเป็นการชะลอไม่ให้ปลาที่ถูกขังอยู่ตายเร็วจนเกินไปขณะที่ชาวบ้านยังจับปลาอยู่ในแหล่งน้ำ

คอข้อง เป็นส่วนที่ถัดจากส่วนตัวข้องและหลังข้อง มีลักษณะคอดเล็กแล้วผายออกจนถึงปากสานด้วยลาย **"ขัดหนึ่งชิด"** เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว มี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานซึ่งเป็นส่วนปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมาจากการสานตัวข้องและหลังข้อง รูปแบบการสานลายชนิดมีสูตรว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้นจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ

ลายขัดหนึ่งชิดที่ขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง เป็นลายสานที่มีความเหมาะสมทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เส้นตอกตั้งขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก เส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียดจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่จะทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวมีแรงยึดเกาะกันมาก ลายขัดหนึ่งชิดจึงเป็นลายที่นิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ปากข้อง ทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอันประกบปากข้องที่สานเสร็จทั้งด้านในและด้านนอกแล้วมัดด้วยหวายเรียกว่า "ลายถักหวาย" ปัจจุบันใช้เชือกไนล่อนหรือลวดมัดแทนเนื่องจากหวายหายากและมีราคาแพง เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกขอบปากให้เกิดความสะดวกขณะใช้สอย

ฝาข้อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "งาข้อง" มีลักษณะเป็นกรวย ส่วนปลายกรวยแหลมปล่อยเป็นซีกไม้ไว้เรียกว่า "งาแซง" เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว โดยใช้เส้นตอกทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานขัดสานกันเอง

ประโยชน์ใช้สอย ข้องนอนเป็นภาชนะสำหรับใส่กักขังสัตว์น้ำได้ดี เพราะมีความแข็งแรงทนทาน ส่วนงาจะช่วยป้องกันไม่ให้สัตว์น้ำที่ถูกกักขังกระโดดหรือไต่ออกมาสู่ภายนอก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

วิธีใช้ นำสัตว์น้ำที่ต้องการกักขังใส่ลงไปในข้องผ่านงา โดยงาสามารถยืดตัวให้สัตว์น้ำผ่านเข้าไปแล้วจะดีดตัวกลับให้อยู่ในสภาพเดิม ป้องกันไม่ให้สัตว์น้ำออกมาข้างนอก หากต้องการนำสัตว์น้ำออกจากข้องต้องดึงส่วนงาหลุดออกจากส่วนปาก แล้วใช้มือล้วงจับหรือเทออกมา ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ข้องนอนอยู่

ภาพประกอบ 210 ข้องนอน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 211 ขาข้องนอนทำด้วยเส้นพลาสติก

ภาพประกอบ 212 ก้นข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

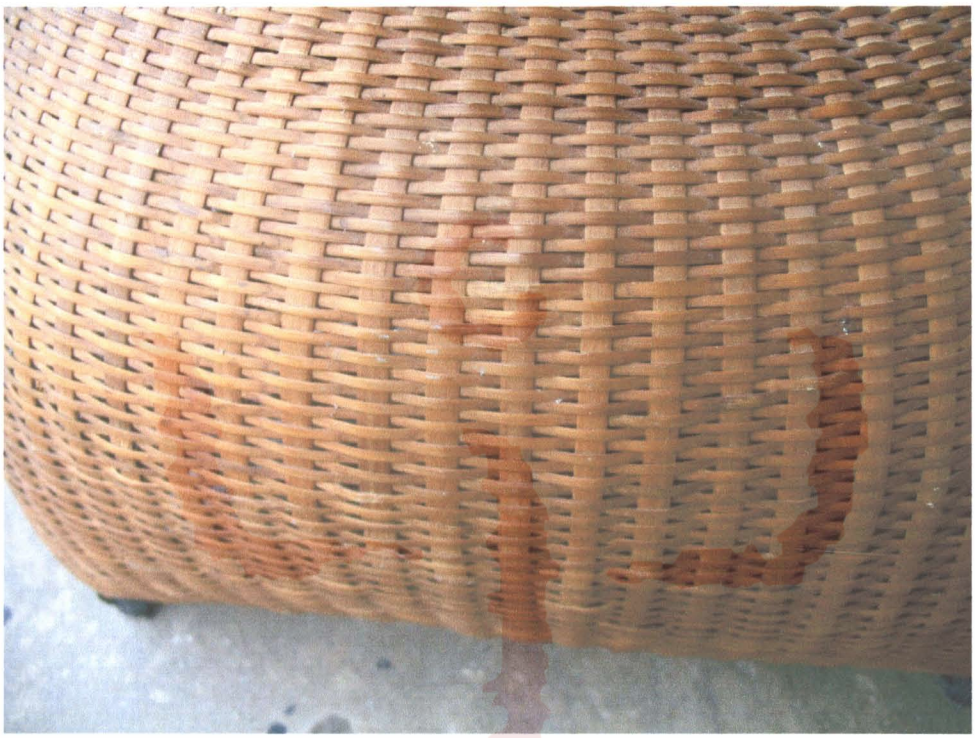

ภาพประกอบ 213 ตัวข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 214 หลังข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 215 คอข้องนอนสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 216 ปากข้องนอนสานด้วยลายถักหวาย

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

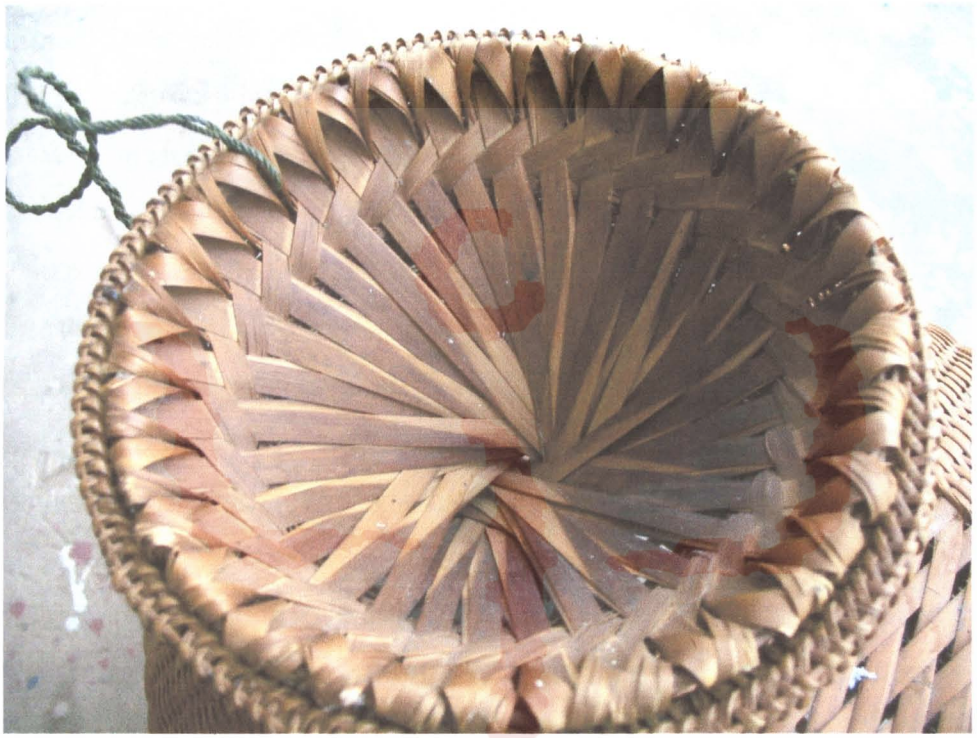

ภาพประกอบ 217 ฝาข้องนอนหรือ “งาข้อง”

ขันกะหย่อง

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “พานใส่ดอกไม้” และมีชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “ขันกะหย่อง” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่ พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ขันกะหย่องเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนฐาน

ก้นขันกะหย่อง เป็นแผ่นสานรูปร่างสี่เหลี่ยมมีทั้งลักษณะทึบและโปร่ง มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้ขัดกันไว้ตรงกลาง ลายที่สานก้นขันกะหย่อง ได้แก่ ลายขัดหนึ่งห่างและลายก้นตะกร้าไทย

ลายขัดหนึ่งห่าง เส้นตอกที่สานขัดกันนิยมใช้ตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบการสานลายมีสูตรว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยอ, ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันแล้วนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่ง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เส้นสลับกันไปโดยตลอดลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกันพอประมาณเพื่อทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ความแข็งแรง ความแน่นหนา ความทนทาน และแรงยึดเกาะกันของแผ่นลายสานมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ การเลือกใช้เส้นตอกและความถี่หรือความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกัน ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกัน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกเพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ลายก้นตะกร้าไทย เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายก้นตะกร้าไทยมีสูตรการสานไม่แน่นอน เพราะการสานมีทั้งยกหนึ่งข่มสองหรือยกสามข่มสองหรือยกหนึ่งข่มสี่ เป็นต้น การสานลายก้นตะกร้าไทยเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะชิดกันพอสมควร จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งโดยการยกและข่มสลับกันลักษณะทำมุมฉากระหว่างกันแล้วจัดเส้นตอกทั้งสองให้ชิดกัน เพื่อให้เกิดลักษณะเป็นแผ่นสานทึบ ลายก้นตะกร้าไทยเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกที่สานขัดกันสานได้ชิดสนิทกันมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวของเส้นตอกที่เกิดจากการสานโดยการยกและข่มไม่แน่นอน ทำให้แผ่นลายสานมีความแน่นหนาแข็งแรง ดังนั้น ลายก้นตะกร้าไทยจึงถูกนำใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่รวมกับลายสานอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการความหนาแน่นแข็งแรงและเป็นแผ่นเรียบ

ตัวขันกะหย่อง เป็นส่วนที่ผายออกจากส่วนก้น โดยลายที่นำมาสานตัวขันกะหย่อง ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายขัดสองหรือลายสองปรกติ

ลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายหนึ่งชิดมีสูตรการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะชิดกันจากนั้นนำเส้นตอกสานมาขัดสานกับตอกตั้งทีละเส้นโดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด ลักษณะทำมุมฉาก

ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะ

สถาบันวิทยบริการเรียนรู้แห่งชาติ

จัดเส้นตอกตั้งหลา ๆ เส้นให้ชิดกันจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามสองเส้นสลับกันไปลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนเส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในลักษณะเดียวกัน ให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่สานเสร็จผ่านมาข่มอยู่แล้ว จึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกันเกิดเป็นลายสานลักษณะทึบทำมุมฉากระหว่างกัน ลายขัดสองหรือลายสองปรกติเป็นลายที่สานได้ง่าย รูปแบบของลายสานไม่ซับซ้อนจึงมีความสะดวกในการสาน โดยใช้เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานที่มีขนาดความกว้างและความหนาเท่ากันที่ยกและข่มสลับกันไปตลอด ลายขัดสองคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี

ปากขันกระหย่อง เป็นส่วนที่กว้างที่สุดแล้วจึงบิดพับเส้นตอกที่เหลือลงไปเป็นฐานตั้ง

ฐานขันกระหย่อง เป็นส่วนที่เส้นตอกบิดพับลงมาจากส่วนปากแล้วสานขัดกันโดยให้กึ่งกลางมีลักษณะคอดกิ่วแล้วเริ่มผายออกจนถึงส่วนฐาน ใช้สำหรับตั้งพื้นมีลักษณะทึบและหักพับเส้นตอกเก็บริมในตัว ลายที่นำมาสานฐานขันกะหย่อง ได้แก่ ลายตาชะลอมหรือลายหมากกอก ลายตาชะลอมชิดหรือลายหมากกอกชิด และลายขัดหนึ่งชิด

ลายตาชะลอมหรือลายหมากกอก เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งเส้นตอกจะมีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายตาชะลอมจะเป็นลายที่สานต่อจากปากขันกระหย่อง โดยบิดเส้นตอกตั้งและตอกสานขัดกันในแนวทแยงทีละหนึ่งเส้นในลักษณะการยกหนึ่งข่มหนึ่ง จากนั้นนำตอกสานมาสานขัดเพิ่มขึ้นหนึ่งเส้นในแนวนอนให้เป็นรูปร่างหกเหลี่ยมขนาดใหญ่ ลายตาชะลอมคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดของเส้นตอก

ลายตาชะลอมชิดหรือลายหมากกอกชิด มีรูปแบบการสานเหมือนกับลายตาชะลอมเพียงแต่จัดเส้นตอกสานแต่ละเส้นให้ชิดกันทำให้ลายสานที่มีลักษณะทึบ

ลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ระยะชิดกันจากนั้นนำเส้นตอกสานมาขัดสานกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ลายขัดหนึ่งชิดเป็นลายสานที่ตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งและ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เส้นตอกสานมีขนาดใหญ่จึงมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรง จึงนิยมนำลายขัดหนึ่งชิดสานร่วมกับลายสานชนิดอื่นในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ประโยชน์ใช้สอย ชาวบ้านสานขันกะหย่องขึ้นใช้เองอย่างเรียบง่ายจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นซึ่งส่งผลให้รูปลักษณ์ต่างกัน แต่มีจุดประสงค์ร่วมในหน้าที่การใช้สอยอย่างเดียวกัน คือ สำหรับวางดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ ขันกะหย่องพบส่วนใหญ่มีลักษณะคอดส่วนเอวปากบานออกเพื่อรองรับการทรงตัวมั่นคง ซึ่งรูปทรงดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากอิทธิพลทางรูปแบบจากพานดอกไม้ธูปเทียน

วิธีใช้ นำดอกไม้ธูปเทียนใส่ในขันกระหย่องแล้วนำไปสักการะบูชาในพิธีทางศาสนาโดยวางตั้งอยู่เบื้องหน้าพระพุทธรูปหรือพระประธานภายในโบสถ์หรือ “สิม” ผู้ใช้ส่วนมาก คือ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่น ปัจจุบันวัดในตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ขันกะหย่องอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 218 ขันกะหย่อง

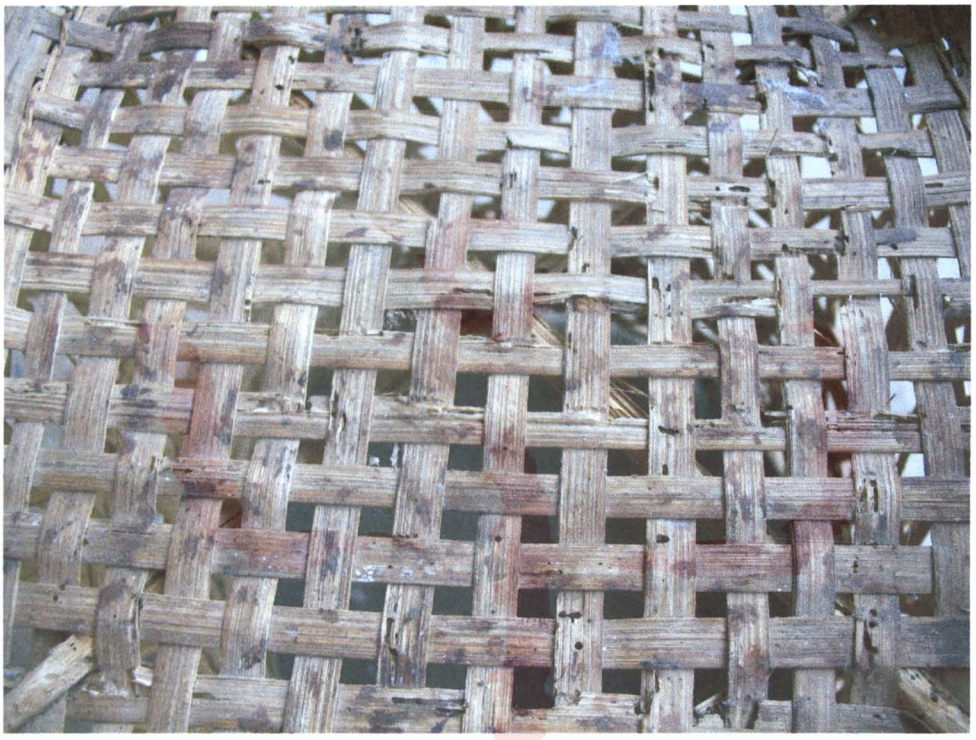

ภาพประกอบ 219 ก้นขันกะหย่องสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

ภาพประกอบ 220 ก้นขันกะหย่องสานด้วยลายก้นตะกร้าไทย

สถาบันวิจัยวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติ

ภาพประกอบ 221 ตัวขันกะหย่องสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 222 ตัวขันกะหย่องสานด้วยลายขัดสอง

สถาบันวิจัยวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติ

ภาพประกอบ 223 ปากขันกะหย่อง

ภาพประกอบ 224 ฐานขันกะหย่องสานด้วยลายตาชะลอมหรือ "ตาหมากกอก"

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 225 ฐานขันกะหย่องสานด้วยลายตาชะลอมชิดหรือ “ตาหมากกอกชิด”

ภาพประกอบ 226 ฐานขันกะหย่องสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

ไซ

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่น "ไซ" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้ในล่อนและลวด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อและการบริจาค ไซเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่สำหรับดักจับสัตว์น้ำแบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ และส่วนปาก

ก้นไซ สานเป็นรูปทรงกรวย เป็นส่วนปลายสุดของไซป้องกันไม่ให้สัตว์ไต่หรือเล็ดลอดออกจากไซ

ตัวไซ มีลักษณะรูปทรงกระบอกเป็นซี่ไม้ไผ่เหลากลมถักด้วยเส้นตอกขนาดเล็กสานขัดด้วยลาย "ปลอกห้า" เส้นตอกที่ใช้สานมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" ใช้ตอกกลมเหลาอย่างประณีตและเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" ใช้ตอกผิวเหลาให้เกลี้ยงเกลาประณีตมีลักษณะค่อนข้างแบนและมีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า "ยกห้า ข่มห้า" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอห้า ข่วมห้า" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณแล้วนำเส้นตอกสานมาสานขัดเส้นตอกตั้งพร้อมกันชุดละห้าเส้น ซึ่งตอกสานแต่ละเส้นสานขัดเส้นตอกตั้งจะสับเปลี่ยนตำแหน่งโดยตลอด โดยการข่มหรือยกขึ้นด้านบนหรือด้านล่างหรือสอดทะลุขึ้นมากึ่งกลางระหว่างเส้นตอกสานด้วยกัน แต่ก็ยังคงรูปแบบของการไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

ลายปลอกห้า เป็นลายสานที่ตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกสานจะบังคับเส้นตอกตั้งให้ตรึงแน่นอยู่กับที่และเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบแน่นหนา รวมทั้งช่วยให้เครื่องจักสานคงรูปทรงอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยโครงสร้างภายนอกเข้ามาเป็นส่วนประกอบ เพราะเส้นตอกสานที่ใช้สานขัดจะมีเส้นตอกสานชุดละห้าเส้น จึงทำให้เกิดความแข็งแรงทนทาน แน่นหนาและบังคับให้เกิดรูปทรงต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้น จึงถูกนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ในส่วนที่ต้องการให้เกิดรูปทรง ความแข็งแรง แน่นหนา หรือช่วยให้น้ำไหลผ่านเข้าออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกได้อย่างสะดวก ให้เกิดความเหมาะสมกับการใช้สอย

งาไซ เป็นส่วนที่อยู่บริเวณเกือบกึ่งกลางของส่วนตัวไซ งาไซมี 2 ลักษณะ คือ ไซงาเดียวและสองงา หากเป็นไซงาเดียวจะหันปากงาไปทางส่วนปากของไซ ส่วนไซสองงา งาส่วนบนจะหันปากงาไปทางส่วนปากของไซและงาส่วนล่างจะหันปากงาไปทางส่วนก้น ลายที่ใช้สานงาไซ ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายขัดหนึ่งทแยงห่าง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ลายขัดหนึ่งชิด เป็นลายที่ใช้สานขัดปากงาตอนล่าง เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งจักตอกให้เป็นปื้นขนาดใหญ่ ส่วนเส้นตอกสานเหลาเกลี้ยงเกลาประณีตมีลักษณะค่อนข้างแบนและมีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานเริ่มจากนำเส้นตอกตั้งวางลงพื้นให้ระยะห่างพอประมาณ จากนั้นนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง สอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันมีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้งสามารถตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดีเพราะเส้นตอกตั้งมีขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียดและจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรง มีความแข็งแรงแน่นหนาและมีแรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมใช้ลายขัดหนึ่งชิดสานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ลายขัดหนึ่งทแยงห่าง เป็นลายใช้สานขัดปากงาตอนบนซึ่งเป็นส่วนของปลายเส้นตอกตั้งที่เหลือจากการสานปากงาส่วนล่างแล้วนำมาสานขัดกันเองให้เป็นลาย เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกผิวอย่างเดียว รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ แล้วสานขัดกันโดยการยกหนึ่งข่มหนึ่งทุกเส้นสลับกันไปโดยตลอดทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งทแยงห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะรูปแบบของลายสานสามารถใช้เส้นตอกที่มีความแข็งแรงสานขัดกันและเกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกแต่ละเส้น การนำมาสานเป็นปากงาส่วนบน ทำให้ปลายเส้นตอกที่เหลือนำมาสานขัดยึดเข้ากับตัวไซได้มั่นคงแข็งแรงแน่นหนา

คอไซ เป็นส่วนที่สานให้คอดเล็กกว่าส่วนอื่น ๆ และเริ่มผายออกจนถึงส่วนปากลายที่ใช้สานคอไซ ได้แก่ ลายขัดสองหรือลายสองปรกติและลายปลอกห้า

ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้ง ซึ่งเป็นเส้นตอกที่ได้จากการรวบส่วนปลายของเส้นตอกตั้งที่เหลือจากการสานตัวไซและเส้นตอกสานซึ่งเป็นเส้นตอกที่ได้จากการจักตอกผิวหรือตอกตะแคงให้มีลักษณะเป็นปื้น รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า "ยกสอง ข่มสอง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสอง ข่วมสอง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานเริ่มจากการรวบเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกันจากนั้นนำเส้นตอกสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่าง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนเส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในลักษณะเดียวกัน แต่ให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่สานเสร็จผ่านมาข่มอยู่แล้ว จึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานมีลักษณะทึบ ลายขัดสองเป็นลายที่สานได้ง่ายเพราะรูปแบบของลายสานไม่ซับซ้อนจึงมีความสะดวกในการสาน และคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดจากการสานขัดของเส้นตอก ซึ่งมีความเหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี

ลายปลอกห้า เส้นตอกที่ใช้สานขัดกันมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งใช้ตอกกลมเหลาอย่างประณีต ส่วนเส้นตอกสานใช้ตอกผิวเหลาให้เกลี้ยงเกลาประณีตค่อนข้างแบนและมีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกห้า ข่มห้า” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอห้า ข่วมห้า” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) เป็นการสานที่ต่อเนื่องจากตัวไซและจัดเส้นตอกให้ห่างกันพอประมาณ นำเส้นตอกสานมาสานขัดพร้อมกันชุดละห้าเส้น จากนั้นจึงจัดเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานให้ชิดกัน ลายปลอกห้าเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกสานบังคับเส้นตอกตั้งให้ตรึงแน่นอยู่กับที่และทำให้เส้นตอกตั้งแต่ละเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบแน่นหนา

ปากไซ เป็นส่วนที่ผายออกจากคอไซ ปากไซมีทั้งชนิดมีขอบปากและชนิดไม่มีขอบปาก

ปากไซชนิดมีขอบปาก ทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอันประกบทั้งสองด้านให้ขนานกัน แล้วมัดด้วยหวายพร้อมกับใส่ไม้มอบปากที่ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกันเรียกว่า “ลายถักหวาย” แต่ปัจจุบันนิยมใช้เชือกไนล่อนหรือลวดมัดแทนเนื่องจากหวายหายากและราคาแพง เพื่อเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกขณะใช้สอย

ปากไซชนิดไม่มีขอบปาก สานด้วยลายปลอกห้าต่อเนื่องจากตัวไซและคอไซ

ประโยชน์ใช้สอย ไซเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักจับสัตว์น้ำ

วิธีใช้ นำไซไปวางดักตามแหล่งที่มีน้ำไหลแล้วทำคันดินกั้นน้ำและปล่อยให้น้ำไหลผ่านได้ นำไซวางลงบริเวณที่เตรียมเอาไว้โดยให้ส่วนงาอยู่กึ่งกลางระหว่างคันดินหันส่วนปากไซไปในทิศทางทวนกระแสน้ำ ใช้เศษหญ้าม้วนเป็นก้อนกลมอุดบริเวณปากของไซป้องกันไม่ให้สัตว์น้ำที่เข้าไปทางส่วนงาเล็ดลอดออกมาข้างนอก ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ไซอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 227 ไซ

ภาพประกอบ 228 ก้นไซ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

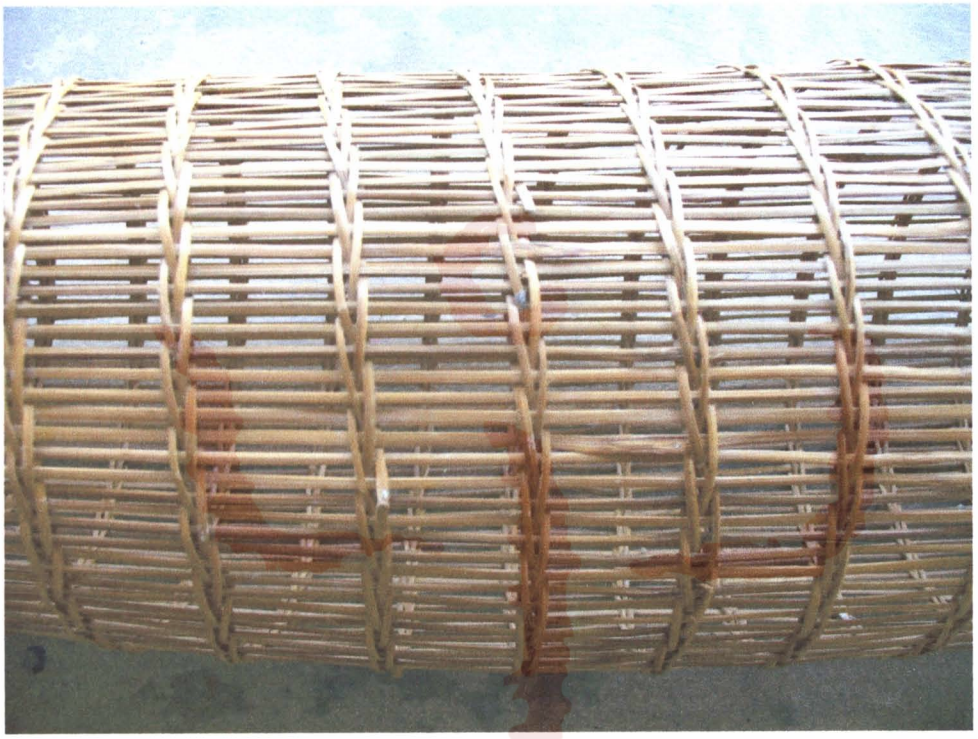

ภาพประกอบ 229 ตัวไซสานด้วยลายปลอกห้า

ภาพประกอบ 230 ปากงาไซสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันวิจัยภูมิปัญญาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 231 ปากงาไซสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง

ภาพประกอบ 232 ไซงาเดียว

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมศึกษาแห่งชาติ

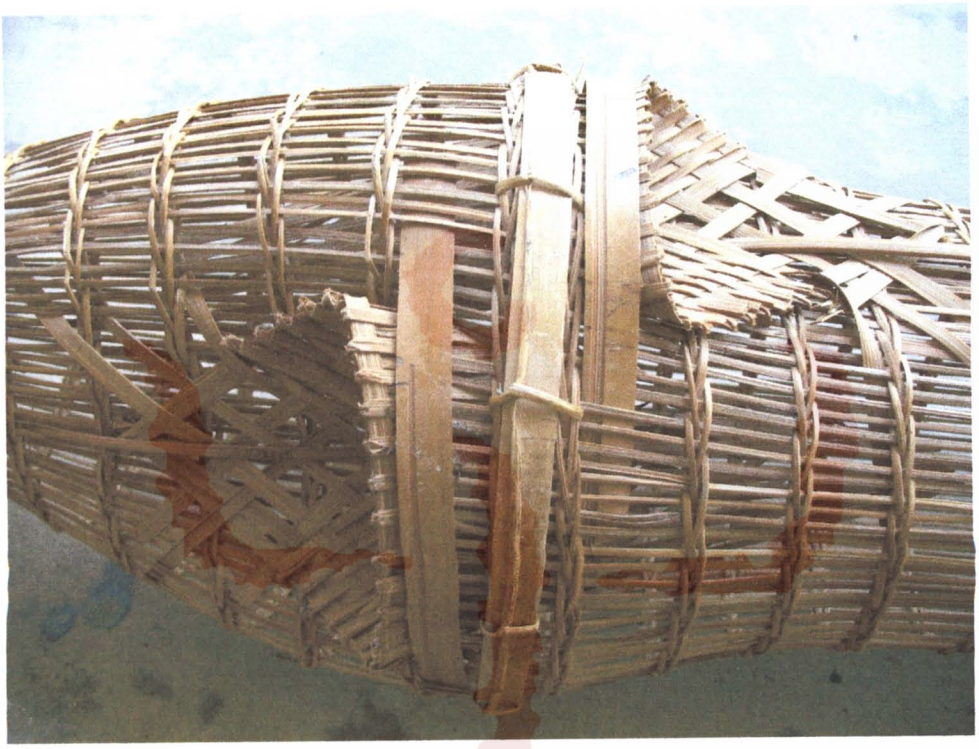

ภาพประกอบ 233 ไซสองงา

ภาพประกอบ 234 คอไซงาสานด้วยลายขัดสองหรือ “ลายสองปรกติ”

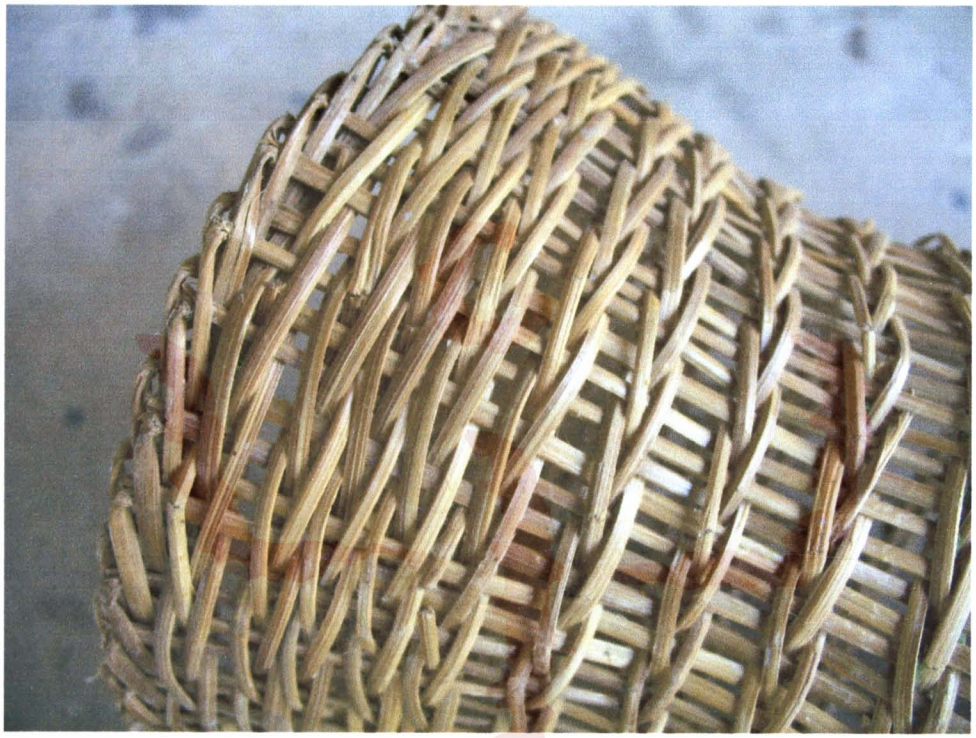

ภาพประกอบ 235 คอไซงาสานด้วยลายปลอกห้า

ภาพประกอบ 236 ปากไซชนิดมีขอบปาก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 237 ปากไซชนิดไม่มีขอบปาก

ตุ้มกบ

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “ตุ้มกบ” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ตุ้มกบเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้ดักกบแบ่งส่วนประกอบออกได้ 7 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ ส่วนปาก และส่วนฝา

ขาตุ้ม เนื่องจากตุ้มต้องใช้ดักกบจึงต้องวางบริเวณพื้นดินเหนือระดับน้ำให้มั่นคง ขาตุ้มจึงไม่จำเป็นต้องทำด้วยข้อไม้ไผ่เสียบเข้าส่วนก้นทั้งสี่มุมเหมือนก้นข้องหรือตะกร้า

ก้นตุ้ม เป็นส่วนที่อยู่ส่วนล่างของตุ้มสานด้วยลาย “ขัดหนึ่งห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายขัดหนึ่งห่างมีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกันเกิดเป็นช่องว่าง

ระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน

ลายขัดหนึ่งห่าง คงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานซึ่งทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรง แผ่นลายสานจะความแน่นหนา ความทนทานและแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อย จะขึ้นอยู่กับการเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและความถี่หรือความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกัน ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดีเพราะลายสานจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกัน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวกให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ตัวตุ้ม มีลักษณะกลมป่องผายออกจากส่วนก้นและโปร่งลายสานที่นำมาใช้สานขัดตัวตุ้ม ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายกลมสาม

ลายขัดหนึ่งชิด เป็นลายที่ใช้สานขัดส่วนล่างของตัวตุ้มที่อยู่ต่อเนื่องจากก้นตุ้ม เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่ง ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน โดยสานแยกส่วนออกจากส่วนก้นตุ้ม จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดเป็นลายสานที่ตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่มีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ทำให้ลายสานมีแรงยึดเกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรงมีความแข็งแรงแน่นหนาแรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมนำไปใช้สานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ลายกลมสาม เป็นลายที่นำมาใช้สานขัดต่อจากลายขัดหนึ่งชิดเส้นตอกที่นำมาสานขัดกัน 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งมีลักษณะใหญ่เป็นปื้นและเส้นตอกสานใช้ตอกกลมที่มีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง โดยรูปแบบของลายกลมสามมีสูตรการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายกลมสามต้องจัดเส้นตอกตั้งให้ห่างกัน นำเส้นตอกสานมาสานขัดเส้นตอกตั้งและพันกันเองชุดละสามเส้น ลายกลมสามเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกสานจะเป็นตัวบังคับเส้นตอกตั้งแต่ละเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบและแน่นหนาถาวรโดยไม่เคลื่อนที่ออกไปจากจุดเดิม ซึ่งทำให้เกิดความแข็งแรงทนทานไม่แตกหักง่าย จึงถูกนำไปใช้สานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการใช้สอย

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

งาตุ้มหรืองาส่วนล่าง เป็นส่วนที่อยู่เหนือก้นขึ้นมาเล็กน้อยปากงามีลักษณะกลมทำด้วยไม้ไผ่ถักเป็นซี่ทรงกรวยให้กบมุดเข้าสู่ภายในได้สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน การสานจะสานแยกส่วนออกจากส่วนก้นตุ้ม จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ เมื่อสานเสร็จแล้วจึงนำไปเสียบเข้ากับตัวตุ้มบริเวณใกล้กับส่วนก้นตุ้ม รอบงาตุ้มภายนอกทำด้วยเศษไม้ไผ่จากการจักเส้นตอกม้วนเป็นขอบ

คอตุ้ม เป็นส่วนที่ต่อจากตัวตุ้มมีลักษณะคอดลงเล็กน้อยสานด้วยลาย “กาวห่าง” เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกผิวและตอกตะแคงคละกันไปมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานตัวตุ้ม และเส้นตอกสานใช้ตอกผิวเหลาให้เกลี้ยงเกลาประณีตมีลักษณะค่อนข้างแบนและมีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง รูปแบบของลายมีสูตรในการสานลายว่า “ยกสาม ข่มสาม” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสาม ข่วมสาม” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานต้องจัดเส้นตอกตั้งให้ห่างกันแล้วนำเส้นตอกสานมาสานขัดพร้อมกันชุดละสามเส้น การสานขัดเริ่มจากนำเส้นตอกสานเส้นที่หนึ่งมาแล้วยกเส้นตอกตั้งสามเส้น คือ เส้นที่ 1, 2, 3 และข่มเส้นตอกตั้งอีกสามเส้น คือ เส้นที่ 4, 5, 6 แล้วสานขัดเส้นตอกตั้งโดยการยกและข่มครั้งละสามเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นนำเส้นตอกสานเส้นที่สองมาสานเริ่มจากยกเส้นตอกเส้นที่หนึ่งแล้วข่มเส้นตอกตั้งสามเส้น คือ เส้นที่ 2, 3, 4 และยกเส้นตอกตั้งอีกสามเส้น คือ เส้นที่ 5, 6, 7 แล้วสานขัดเส้นตอกตั้งโดยการข่มและยกครั้งละสามเส้นสลับกันไปในรูปแบบเดียวกันตลอด นำเส้นตอกสานเส้นที่สามมาสานขัดโดยการข่มเส้นตอกตั้งสองเส้น คือ เส้นที่ 1, 2 แล้วจึงยกเส้นตอกตั้งอีกสามเส้น คือ เส้นที่ 3, 4, 5 และข่มเส้นตอกตั้งอีกสามเส้น คือ เส้นที่ 6, 7, 8 หลังจากนั้นก็จะสานขัดเส้นตอกตั้งโดยยกและข่มครั้งละสามเส้นสลับกันไปในรูปแบบเดียวกันตลอด

ลายกาวห่าง เป็นลายสานที่ตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดีเพราะเส้นตอกสานจะเส้นตอกตั้งให้ตรึงแน่นอยู่กับที่ ทำให้เส้นตอกตั้งแต่ละเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบแน่นหนา นอกจากนี้เส้นตอกสานแต่ละชุดยังช่วยให้เครื่องจักสานคงรูปทรงอยู่ได้อย่างดียิ่งโดยไม่ต้องอาศัยโครงสร้างภายนอกเข้ามาเป็นส่วนประกอบ เพราะเส้นตอกสานที่นำมาใช้สานขัดมีเส้นตอกสานชุดละสามเส้นทำให้เกิดความแข็งแรงทนทานแน่นหนาและบังคับให้เกิดรูปทรงต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้น จึงถูกนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ในส่วน

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ที่ต้องการให้เกิดรูปทรงความแข็งแรงแน่นหนาหรือช่วยให้น้ำไหลผ่านเข้าออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกได้อย่าง

ปากตุ้ม เป็นส่วนที่อยู่เหนือคอตุ้มและผายออกเล็กน้อย ปากตุ้มส่วนล่างสานด้วยลาย "กาวชิด" ซึ่งมีลักษณะการสานเหมือนกับการสานคอตุ้มเพียงแต่จัดเส้นตอกแต่ละชุดให้ชิดกันส่วนปากตุ้มส่วนบนสานขัดด้วยการหักพับเส้นตอกสอดสลับกัน

ฝาตุ้มหรืองาส่วนบน มีลักษณะเป็นกรวยปลายแหลม เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว โดยใช้เส้นตอกตั้งสานขัดสานกันเองจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานซึ่งอาจทำด้วยไม้ไผ่หรือเส้นพลาสติกมาสานขัดกับเส้นตอกตั้งด้วยลาย "ขัดหนึ่งชิด"

ประโยชน์ใช้สอย ตุ้มกบเป็นเครื่องมือสำหรับดักกบโดยใช้เหยื่อล่อ

วิธีใช้ เมื่อเลือกทำเลที่เป็นแหล่งอาศัยของกบแล้ว จึงนำตุ้มไปวางบนพื้นดินเหนือระดับน้ำ หาที่ผูกยึดให้มั่นคงแล้วนำไส้เดือนสับเป็นชิ้น ๆ ใส่ลงไปในตุ้ม ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกใช้ตุ้มกบแล้ว

ภาพประกอบ 238 ตุ้มกบ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

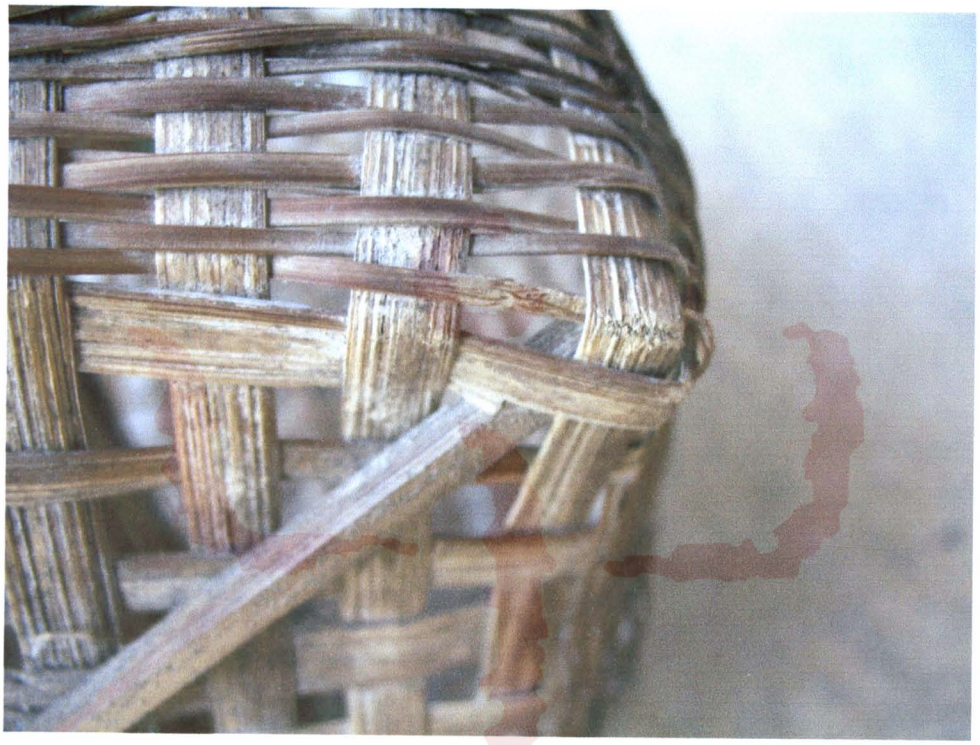

ภาพประกอบ 239 ขาตุ้มกบ

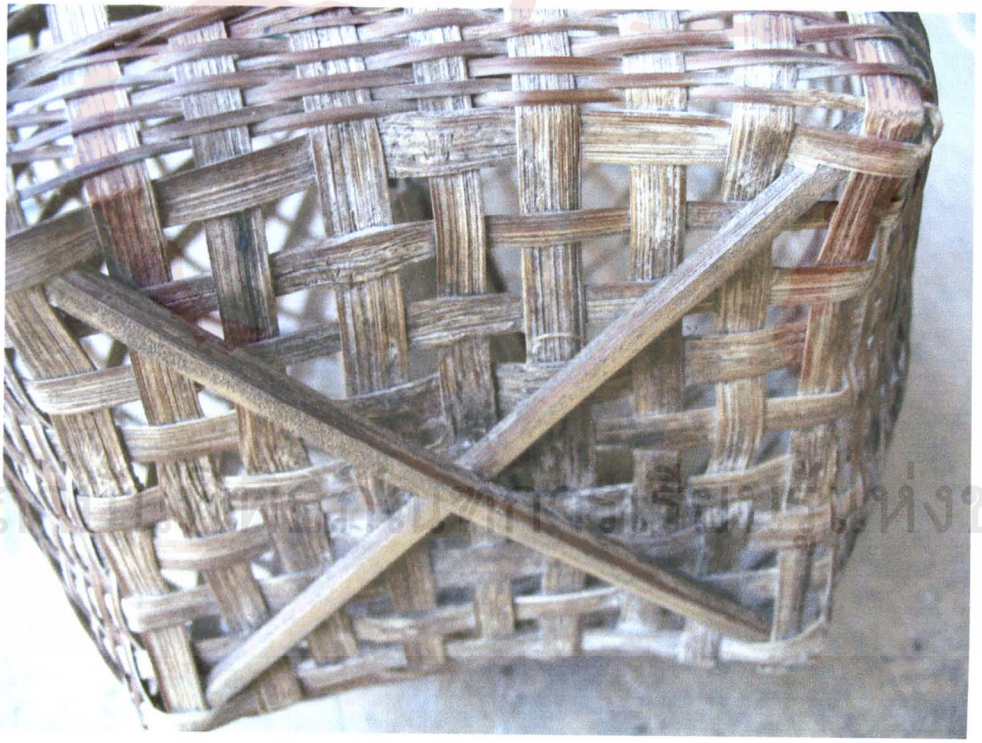

ภาพประกอบ 240 ก้นตุ้มกบสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 241 ตัวตุ้มกบสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 242 ตัวตุ้มกบสานด้วยลายกลมสาม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 243 งาตุ้มกบหรือ “งาส่วนล่าง” สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 244 คอตุ้มกบสานด้วยลายกาวห่าง

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล

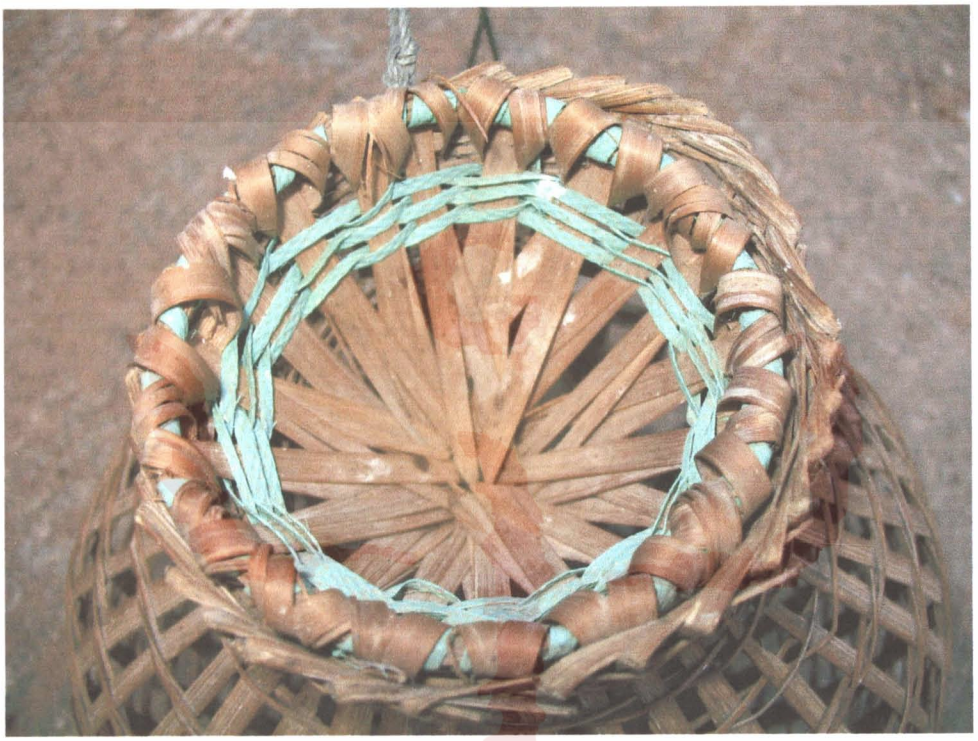

ภาพประกอบ 245 ปากตุ้มและฝาตุ้มกบหรือ “งาส่วนบน”

มวย

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “มวย” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนเชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค มวยเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่รูปทรงกรวยแบ่งส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนตะแกรง

ก้นมวย ใช้ไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมสองวงประกบทั้งด้านนอกและด้านในแล้วมัดด้วยหวายหรือเชือก

ตัวมวย มีลักษณะผายออกจากส่วนก้นจนถึงส่วนปาก ผนังสานเป็นแผ่นซ้อนกันสองชั้นและสานด้วยลาย “สามเวียนเส้นตอกไม่เท่ากัน” กล่าวคือส่วนปลายของเส้นตอกด้านหนึ่งมีขนาดใหญ่ ปลายของเส้นตอกอีกด้านหนึ่งถูกเหลาให้เรียวเล็กตามส่วนจนถึงขนาดเล็กที่สุด เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายสามเวียนมีสูตรในการสานว่า “ยกสาม ข่มสาม” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสาม ข่วมสาม” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายสามเวียนเส้นตอกจะถูกจัดในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชิดกัน จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดในแนวทแยงทีละเส้นโดยการข่มและยกครั้งละสามเส้นสลับกันไป เส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในรูปแบบเดียวกันแต่การเริ่มต้นการสานขัดกันนั้นเส้นตอกสานต้องสอดขึ้นตรงกลางช่องว่างระหว่างเส้นตอกแนวทแยงเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สอง ซึ่งถูกเส้นตอกสานเส้นที่สานเสร็จผ่านมาแล้วข่มอยู่สามเส้น จากนั้นจึงข่มและยกเส้นตอกในแนวทแยงครั้งละสามเส้นสลับกันไป เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ

ลายสามเวียนเส้นตอกไม่เท่ากัน เป็นลายสานที่มีรูปแบบของลายลักษณะยกสามข่มสามและจะสานควบคู่กับการสานลายสามยืนเส้นตอกไม่เท่ากันเสมอ โดยจะสานเน้นที่ตำแหน่งขอบล่างของส่วนตัวมวยเพื่อเปลี่ยนแนวลายสานไม่ให้ต่อเนื่องซ้ำซ้อนกัน ดังนั้น จึงทำให้เกิดแรงยึดเกาะประสานเส้นตอกขัดและมีความแข็งแรงแน่นหนากว่าเดิม สามารถรับน้ำหนักจากแรงกดของสิ่งที่บรรจุอยู่ภายในได้ดีดังส่วนตัวของมวยทั้งชั้นนอกและชั้นใน

ปากมวย มีไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมสองวงประกบทั้งด้านนอกและด้านในแล้วมัดด้วยหวายหรือลวดเป็นขอบปาก

ตะแกรงมวยหรือ “กะแตะมวย” มีรูปร่างกลมติดกับส่วนก้น มีหน้าที่กั้นไม่ให้สิ่งที่นำไปนึ่งตกลงในหม้อน้ำสามารถใส่หรือถอดแยกออกจากส่วนก้นมวยได้ กระแตะมวยสานด้วย “ลายสองห่าง” โดยรูปแบบของลายสองห่างมีสูตรในการสานลายว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายสองห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้นโดยการยกสองข่มสอง กล่าวคือ นำเส้นตอกสานสอดลงใต้เส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามอีกสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่งแล้วตัดเป็นแผ่นกลมเพื่อให้พอดีกับก้นมวย

ลายสองห่าง เป็นลายสานที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะรูปแบบลายสานสามารถใช้เส้นตอกที่แข็งแรงสานขัดกันให้เป็นแผ่นเรียบได้และช่องว่างระหว่างเส้นตอกแต่ละเส้นที่ขัดกันอย่างเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิมและมีความแข็งแรงทนทาน

ประโยชน์ใช้สอย มวยเป็นภาชนะที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง นอกจากจะนำไปใช้นึ่งข้าวเหนียวแล้วยังสามารถนำไปใช้นึ่งอาหารหรือสิ่งของประเภทอื่น ๆ ได้ เช่น เนื้อสัตว์ ผัก เป็นต้น

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

วิธีใช้ นำสิ่งที่ต้องการนึ่งใส่ในมวยแล้วนำไปตั้งหม้อน้ำบนเตาไฟ เมื่อน้ำในหม้อเดือด ไอน้ำร้อนจะซึมผ่านช่องว่างของเส้นตอกที่เป็นส่วนตะแกรงและผนังของส่วนตัว จนกระทั่งทำให้อาหารสุก ผู้ใช้มวยส่วนมากเป็นผู้มีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวในภาคอีสาน ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้มวยนึ่งข้าวเหนียวอยู่

ภาพประกอบ 246 มวย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 247 ก้นมวย

ภาพประกอบ 248 ตัวมวยสานด้วยลายสามเวียนเส้นตอกไม่เท่ากัน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 249 ปากมวย

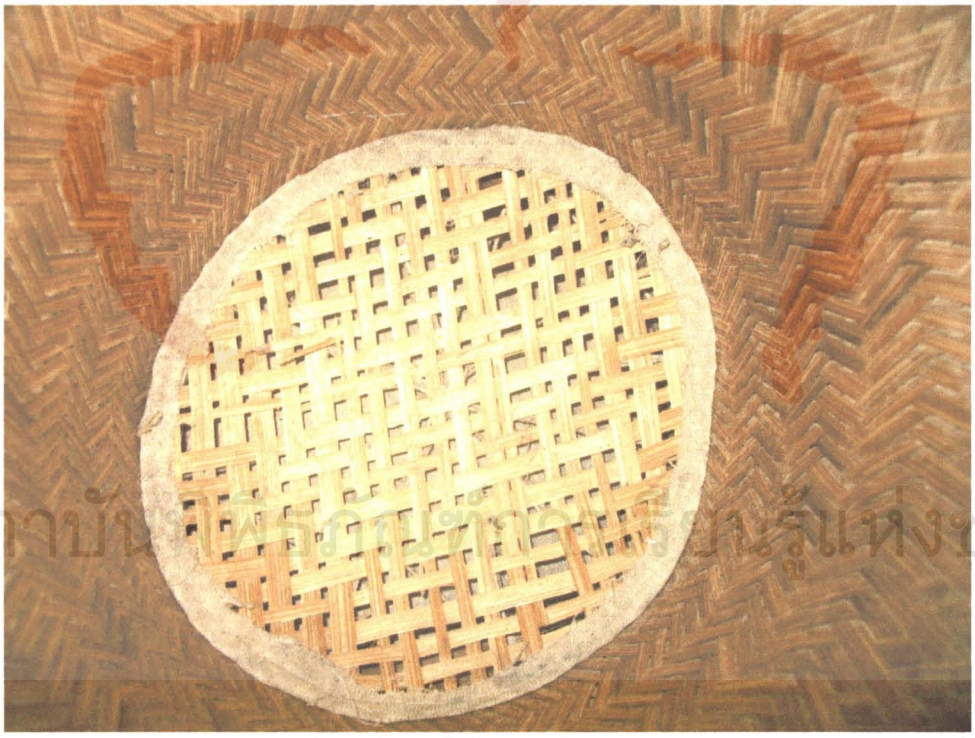

ภาพประกอ 250 กะแตะมวยสานด้วยลายสองห่าง

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมแห่งชาติ

สุ่ม

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “สุ่ม” วัสดุดั้งเดิมที่ใช้มีไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อนและลวด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อและบริจาค สุ่มเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้สำหรับจับปลาแบ่งส่วนประกอบได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนปาก

ก้นสุ่ม เป็นช่องว่างที่เกิดจากการใช้ไม่ไผ่สานขัดกัน ใช้เป็นที่สำหรับให้มือจับถือได้สะดวก มีความแข็งแรงและเป็นช่องสำหรับให้มือล้วงเข้าไปจับสัตว์ที่ถูกกักไว้ภายในสานด้วย “ลายก้นสุ่ม” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” ซึ่งเส้นตอกมีขนาดเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกัน การสานขัดกันของลายก้นสุ่มเริ่มต้นการสานจากการนำเส้นตอกหลาย ๆ เส้นมาสานขัดเวียนออกจากจุดกึ่งกลาง ให้ส่วนที่อยู่กึ่งกลางของเส้นตอกแต่ละเส้นขัดกันเวียนออกจากจุดศูนย์กลางเป็นรูปครึ่งวงกลม จากนั้นนำเส้นตอกแต่ละเส้นมาสานขัดกันออกไปโดยรอบทำให้เกิดช่องว่างตรงกลางเป็นรูปวงกลม

ตัวสุ่ม เป็นส่วนที่สานต่อจากก้นสุ่มมีลักษณะผายออกจนถึงส่วนปาก ลายสานตัวสุ่ม ได้แก่ ลายขัดหนึ่งทแยงห่างและลายขัดหนึ่งห่าง

ลายขัดหนึ่งทแยงห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวอย่างเดียว ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานก้นสุ่ม และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาองถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณแล้วสานขัดกันโดยการยกหนึ่งข่มหนึ่งทุกเส้นสลับกันไปโดยตลอดทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งทแยงห่างเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะรูปแบบของลายสานสามารถใช้เส้นตอกที่มีความแข็งแรงสานขัดกันให้เป็นแผ่นเรียบได้ ช่องว่างระหว่างเส้นตอกแต่ละเส้นที่ขัดกันอย่างเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน ทำให้มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิมและมีความแข็งแรงทนทาน การนำลายขัดหนึ่งทแยงห่างมาสานเป็นส่วนตัวของสุ่มจะทำให้อากาศถ่ายเทได้ดี ซึ่งเป็นการชะลอไม่ให้ปลาที่ถูกขังอยู่ตายเร็วจนเกินไปขณะที่ชาวบ้านยังจับปลาอยู่ในแหล่งน้ำ

ลายขัดหนึ่งห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” ซึ่งเส้นตอกมีขนาด

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต

เท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุด โดยรูปแบบของลายขัดหนึ่งห่างมีสูตรในการสานลายว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควรจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกัน เพื่อทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรง แผ่นลายสานจะมีความแน่นหนา ทนทาน และแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการเลือกใช้ชนิดของเส้นตอก และความถี่หรือความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันเป็นสำคัญ ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นห่างกัน ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ จะช่วยทำให้น้ำไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวกเพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ปากสุ่ม เป็นส่วนที่กว้างมากที่สุด เส้นตอกตั้งจะยื่นยาวออกมาพอประมาณและถูกเสี้ยมปลายให้แหลม เพื่อให้จมลงไปในโคลนได้ดีเมื่อใช้มือออกแรงกดลงที่ก้นสุ่มขณะใช้ปากสุ่มสานด้วยลาย "ขัดหนึ่งชิด" เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งพุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานตัวสุ่ม และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานเริ่มจากการนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้งโดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไป จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง เป็นลายสานที่ตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดีเพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กทำให้สานลายได้ละเอียดและจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวมีความแข็งแรง แน่นหนา และมีแรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ประโยชน์ใช้สอย สุ่มเป็นเครื่องมือที่ใช้จับปลาตามน้ำตื้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

วิธีใช้ ใช้มือข้างที่ถนัดจับส่วนก้นของสุ่มแล้วนำไปครอบตามแหล่งน้ำและคาดว่าจะมีปลาหมกตัวอยู่ในโคลนแล้วจึงใช้มือล้วงควานหาปลาภายในสุ่ม ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้สุ่มจับปลาอยู่

ภาพประกอบ 251 สุ่ม

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

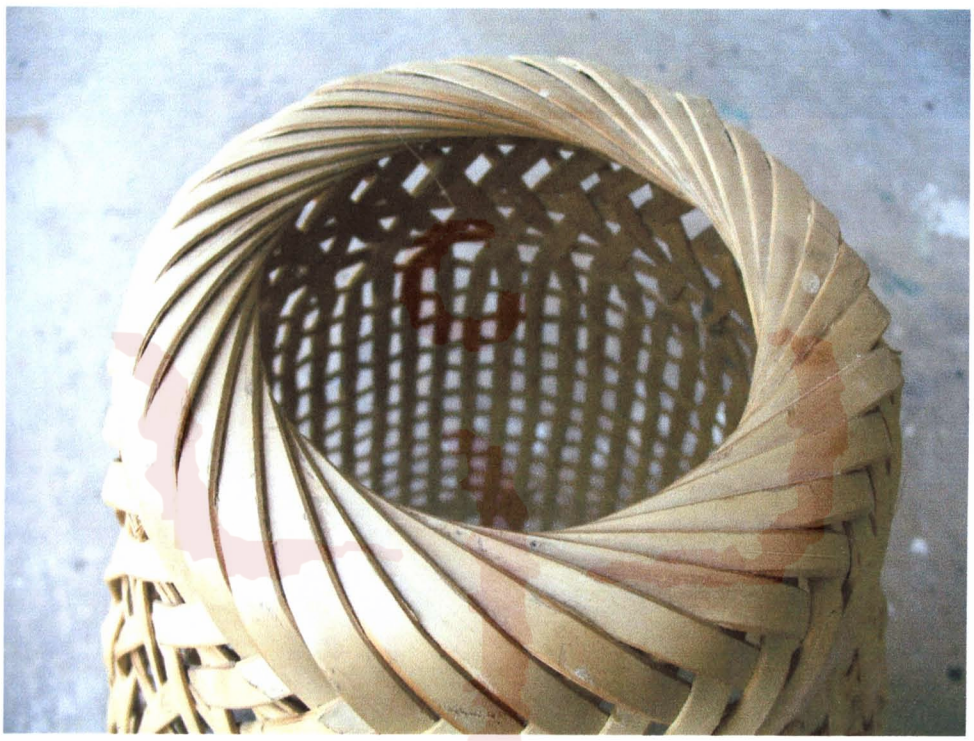

ภาพประกอบ 252 ก้นสุ่มสานด้วยลายก้นสุ่ม

ภาพประกอบ 253 ตัวสุ่มสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 254 ตัวสุ่มสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

ภาพประกอบ 255 ปากสุ่มสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

กระติบข้าว

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า "กระติบข้าว" และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า "กะติบเข้า" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค กระติบข้าวเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้บรรจุข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วแบ่งส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนฝา

ฐานกระติบข้าว ทำด้วยไม้โมกหรือก้านตาลเหลาดัดโค้งเป็นวงกลมมีขนาดเท่ากับก้นกระติบข้าวผูกมัดให้ติดกันเพื่อใช้เป็นฐานสำหรับตั้ง

ก้นกระติบข้าว เป็นแผ่นสานตัดเป็นวงกลมซ้อนกันสองชั้น คือ ชั้นในและชั้นนอกผูกมัดติดกับส่วนตัวกระติบข้าว ลวดลายที่ใช้สานก้นกระติบข้าว ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายเฉลวฮ่อ

ลายขัดหนึ่งชิด เป็นลายที่ใช้สานก้นกระติบข้าวชั้นใน เส้นตอกที่ใช้สานขัดกันมี 2 ลักษณะ คือ ตอกสานแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และตอกสานแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" รูปแบบของลายขัดหนึ่งชิดมีสูตรในการสานลายว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะชิดกัน จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาขัดกับตอกตั้งทีละเส้นโดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ลายขัดหนึ่งชิดช่วยให้ไอน้ำจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วระเหยสู่ภายนอกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันได้ จึงไม่ทำให้เกิดหยดน้ำภายในซึ่งเป็นต้นเหตุให้ข้าวเหนียวแฉะไม่เหมาะกับการใช้มือปั้นเป็นก้อนในการรับประทาน อาจทำให้ข้าวบูดหรือเสียก่อนเวลาอันควร นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันลมและอากาศร้อนภายนอกที่จะทำให้ข้าวแห้งได้อีกประการหนึ่ง

ลายเฉลวฮ่อหรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ลายตาแหลวฮ่อ" เป็นลายที่ใช้สานก้นกระติบข้าวชั้นนอก ลักษณะเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวทแยงเรียกว่า "ตอกตั้ง" และ "ตอกสาน" โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า "ยกสาม ข่มสาม" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสาม ข่วมสาม" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานจะใช้ตอกปื้นที่มีขนาดเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุด การสานเริ่มจากการใช้เส้นตอกมาสานขัดกันในแนวทแยงแนวละหนึ่งคู่แล้วนำตอกสานมาสานขัดในแนวนอนในทิศทางตรงกันข้ามกันครั้งละหนึ่งเส้นรวมเป็นสองเส้น ส่วนตอกสานที่นำมาใช้สานขัดต่อไปใช้สานขัดครั้งละหนึ่งเส้น โดยจะสานขัดในแนวนอนและแนวทแยงทั้งสองหมุนเวียนกันไปในลักษณะยกสามข่มสามซึ่งกันและกันสลับกันไป เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ แต่จะมีรูเล็ก ๆ ด้านข้างของเส้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตอกทั้งสามแนวที่สานขัดกัน ลายเฉลวย่อเป็นลายสานที่มีรูปแบบของลายค่อนข้างซับซ้อนแต่ตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะจากรูปแบบของลายสานสามารถให้เส้นตอกขัดต่อเนื่องกันค่อนข้างทึบและมีแรงยึดซึ่งเกิดจากการขัดกันของเส้นตอกทั้งสามแนว จึงทำให้มีความแข็งแรง แน่นหนา ทนทานและถูกนำไปใช้สานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ หรือโครงสร้างอื่นที่ไม่ซับซ้อนเพื่อให้เกิดความแข็งแรง แน่นหนา ทนทาน นอกจากนั้นยังช่วยช่วยป้องกันแดดและลมหรือช่วยให้ไอน้ำร้อนจากข้าวเหนียวระเหยออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอก ป้องกันไม่ให้ข้าวแฉะ

ตัวกระติบข้าว เป็นรูปทรงกระบอกสานซ้อนกันสองชั้นด้วยลาย “ขัดสองยืน” ลักษณะของเส้นตอกที่นำมาสานขัดกันในแนวทแยงของลายขัดสองยืนนี้จะใช้ตอกตะแคงซึ่งมีขนาดและความหนาของเส้นตอกเท่ากันหรือใกล้เคียงกันมากที่สุด รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานขัดเริ่มจากนำเส้นตอกตั้งวางในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดในแนวทแยงทีละหนึ่งเส้น โดยการยกและข่มครั้งละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด หลังจากนั้นจัดเส้นตอกให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ

ลายขัดสองยืน เป็นลายสานที่เกิดจากการสานขัดระหว่างเส้นตอกในแนวทแยงทั้งสองแนวสานขัดกันแนวละหลาย ๆ เส้นต่อเนื่องกันไปโดยตลอดโดยการยกและข่ม ซึ่งทำให้ลายสานคงรูปอยู่ได้ดี เพราะเกิดการสร้างแรงยึดระหว่างกันของเส้นตอกทั้งสองแนว รวมทั้งสามารถสานให้เส้นตอกแต่ละเส้นทั้งสองแนวประสานสลับกันในตัวและชิดกันได้อย่างสนิท จนเกือบไม่มีรูหรือช่องว่างระหว่างเส้นตอก ลายสองยืนจึงมักถูกนำไปสานให้เป็นรูปทรงกระบอกในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น หรือโครงสร้างส่วนอื่นที่ต้องการให้ดัดโค้งเป็นรูปทรงกระบอกได้โดยเส้นตอกไม่แตกหักหรือให้เป็นแผ่นทึบมีความหนาแน่น เพื่อความเหมาะสมกับการใช้สอย

ฝากระติบข้าว เป็นรูปทรงกระบอกสานซ้อนกันสองชั้นด้วยลายสองยืนมีขนาดใหญ่กว่าตัวกระติบข้าวเล็กน้อยและสามารถสวมเข้ากับตัวกระติบข้าวได้พอดี ฝาด้านบนชั้นนอกสานด้วยลายลายเฉลวย่อและฝาด้านบนชั้นในสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด ขอบบนสุดของฝามีหูสำหรับร้อยเชือกสองหู

ประโยชน์ใช้สอย กระติบข้าวเป็นภาชนะที่ใช้สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว เนื่องจากส่วนก้นและส่วนตัวของกระติบข้าวสานซ้อนกันสองชั้นจะช่วยให้ข้าวเหนียวแห้งช้ากว่าปกติและไม่ทำให้ข้าวเหนียวแฉะหรือบูด เพราะไอน้ำจากข้าวเหนียวบางส่วนสามารถระเหย

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันได้จึงไม่ทำให้เกิดหยดน้ำภายใน นอกจากนี้การสานซ้อนกันสองชั้นยังช่วยป้องกันลมและอากาศร้อนข้างนอกที่จะทำให้ข้าวแห้งได้เป็นอย่างดี

วิธีใช้ ทำความสะอาดภายในให้สะอาดแล้วจึงนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกมาใส่ปิดฝาให้เรียบร้อยนำไปแขวนไว้ในที่เก็บให้พ้นจากสัตว์หรือแมลง ผู้ใช้กระติบข้าวส่วนมากเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว สามารถนำติดตัวไปปฏิบัติภารกิจได้โดยการหิ้วสะพายหรือผูกติดกับเอวได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้กระติบข้าวอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 256 กระติบข้าว

ภาพประกอบ 257 ฐานกระติบข้าว

ภาพประกอบ 258 ก้นกระติบข้าวชั้นในสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 259 ก้นกระติบข้าวชั้นนอกสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ”

ภาพประกอบ 260 ตัวกระติบข้าวสานด้วยลายสองยืน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 261 ฝากระติบข้าวชั้นนอกสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 262 ฝากระติบข้าวชั้นในสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ข้องยืน

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะว่า “ข้องยืน” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ข้องยืนเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่สำหรับกักขังสัตว์แบ่งส่วนประกอบออกได้ 6 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนคอ ส่วนปาก และส่วนฝา

ขาข้อง ทำด้วยข้อไม้ไผ่เสียบเข้าส่วนก้นทั้งสี่มุมเพื่อความคงทนและทรงตัวได้ดี

ก้นข้อง มีลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสและลวดลายที่ใช้สานก้นข้อง ได้แก่ ลายขัดหนึ่งห่างและลายสองห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน”

ลายขัดหนึ่งห่าง มีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกันเพื่อทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้ง และมีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้ เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานซึ่งทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรง แผ่นลายสานจะมีความแน่นหนา ทนทาน และมีแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและระยะห่างระหว่างเส้นตอก ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกันทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำไหลผ่านได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวก มีความเหมาะสมกับการใช้สอย

ลายสองห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายสองห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยการยกสองข่มสอง กล่าวคือ นำเส้นตอกสานสอดลงใต้เส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งอีกสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนตอกสานเส้นต่อไปจะสานในรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มข่มเส้นตอกตั้งจะให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่ผ่านมาข่มอยู่หรือการยกเส้นตอกตั้ง เส้นตอกสานจะต้องสอดลตรงกลาง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานที่สานเสร็จผ่านมายกอยู่แล้วจึงสานข่มและยกสลับกันไป เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง และมีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน ลายสองห่างเป็นลายสานมีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอย เพราะสามารถใช้เส้นตอกที่มีความแข็งแรงสานขัดกันเป็นแผ่นเรียบได้ ช่องว่างระหว่างเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานที่ขัดกันเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน ทำให้มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิมและมีความแข็งแรงทนทานเหมาะสมกับการใช้สอย

ตัวข้อง มีลักษณะกลมป่องตรงกลางลวดลายใช้สานตัวข้อง ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายขัดสามหรือลายขัดข้อง

ลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบด้านจากการสานก้นข้อง และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งจากก้นข้องให้โค้งตั้งขึ้น จากนั้นนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด แล้วจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง เป็นลายสานที่สามารถตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่มีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียดจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรงมีความแข็งแรงแน่นหนา แรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมนำไปสานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ลายขัดสามหรือลายขัดข้อง เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว ซึ่งลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งพุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานก้นข้องและเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า“ยกสาม ข่มสาม” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสาม ข่วมสาม” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งจากก้นข้องให้โค้งตั้งขึ้น จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้งโดยนำตอกสานมาสานขัดทีละเส้น ซึ่งตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากการข่มเส้นตอกตั้งสามเส้นและยกเส้นตอกตั้งสามเส้นขัดสลับกันไปตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้

สถาบันวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดสามหรือลายขัดข้องเป็นลายสานที่มีรูปแบบของลายในลักษณะยกสามข่มสามการสานจะใช้เส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่ ส่วนตอกสานจะมีขนาดเล็กกว่าประมาณหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสามส่วนของเส้นตอกตั้งนำมาสานขัดกันแนวละหลาย ๆ เส้นต่อเนื่องกันทำให้ลายคงรูปอยู่ได้เพราะเกิดจากการสร้างแรงยึดระหว่างกันของเส้นตอกทั้งสองแนว ลายขัดสามเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรง ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กจะสามารถจัดเส้นตอกได้ชิดกันอย่างเป็นระเบียบได้ดี จึงทำให้ลายสานมีความละเอียดและมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกที่เกิดจากการขัดกันของเส้นตอกได้ดี จึงก่อให้เกิดความแข็งแรงแน่นหนาทนทานคงรูปอยู่ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลง

คอข้อง มีลักษณะคอดกิ่วต่อจากตัวข้องสานด้วย “ลายขัดสาม” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งพุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานตัวข้องและเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า “ยกสาม ข่มสาม” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสาม ข่วมสาม” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งจากการสานตัวข้องให้โค้งตั้งขึ้น จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยนำตอกสานมาสานขัดทีละเส้นซึ่งตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากการข่มเส้นตอกตั้งสามเส้น และยกเส้นตอกตั้งสามเส้นขัดสลับกันไปตลอดจากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันเกิดลายสานที่มีลักษณะทึบคอข้อง เป็นส่วนที่ถัดจากส่วนตัวข้องมีลักษณะคอดเล็กแล้วผายออกจนถึงปาก

ปากข้อง ทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอันประกบปากข้องที่สานเสร็จทั้งด้านในและด้านนอกแล้วมัดด้วยหวายเรียกว่า “ลายถักหวาย” แต่ปัจจุบันนิยมใช้เชือกไนล่อนหรือลวดมัดแทนเนื่องจากหวายหายากและราคาแพง เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของขอบปากให้เกิดความสะดวกขณะใช้สอย

ฝาข้อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “งาข้อง” มีลักษณะเป็นกรวย ส่วนปลายแหลมปล่อยเป็นซีกไม้ไว้เรียกว่า “งาแซง” เส้นตอกที่ใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวโดยใช้เส้นตอกทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานขัดสานกันเอง

ประโยชน์ใช้สอย ข้องเป็นภาชนะสำหรับกักขังสัตว์น้ำไม่ให้กระโดดหรือไต่ออกมาสู่ภายนอก

วิธีใช้ นำสัตว์น้ำที่ต้องการกักขังใส่ลงในข้องโดยผ่านงา ซึ่งงาสามารถยืดตัวให้สัตว์น้ำผ่านเข้าไปแล้วจะดีดตัวกลับให้อยู่ในสภาพเดิม ป้องกันไม่ให้สัตว์น้ำออกมาข้างนอก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

หากมีความต้องการนำสัตว์น้ำออกต้องดึงส่วนงาให้หลุดออกจากส่วนปาก จากนั้นจึงใช้มือล้วงจับหรือเทออกมา ข้องสามารถที่จะนำติดตัวไปได้โดยการหิ้วสะพายหรือใช้สายรัดผูกติดกับเอวเวลาออกไปจับสัตว์ตามแหล่งน้ำหรือตามทุ่งนาได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ข้องอยู่

ภาพประกอบ 263 ข้องยืน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 264 ขาข้องยืนทำด้วยข้อไม้ไผ่

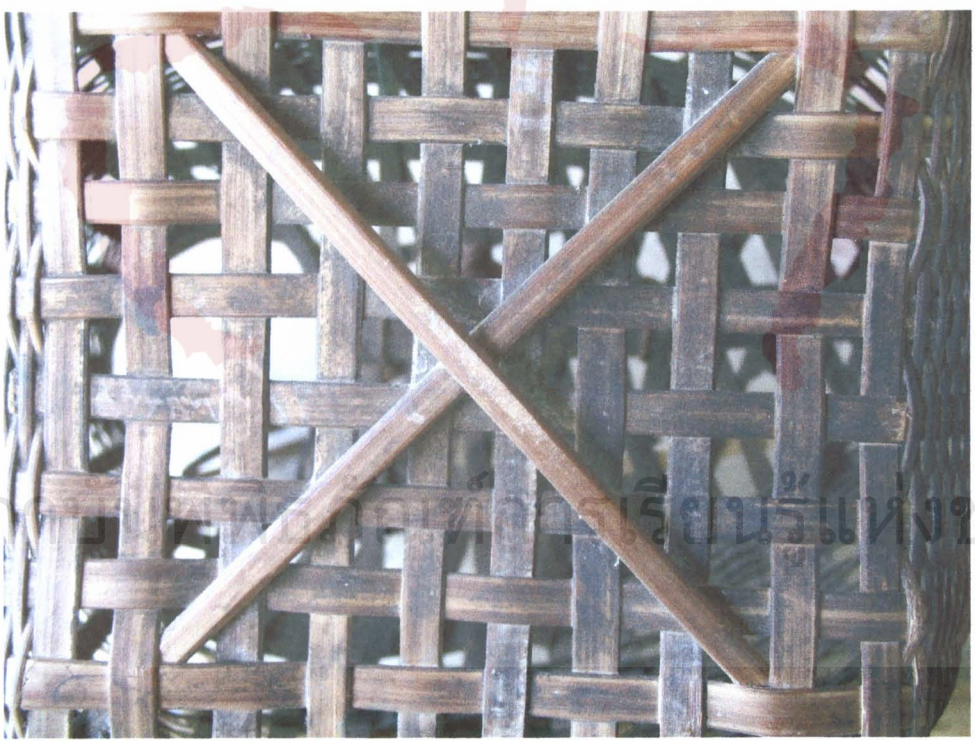

ภาพประกอบ 265 ก้นข้องยืนสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ

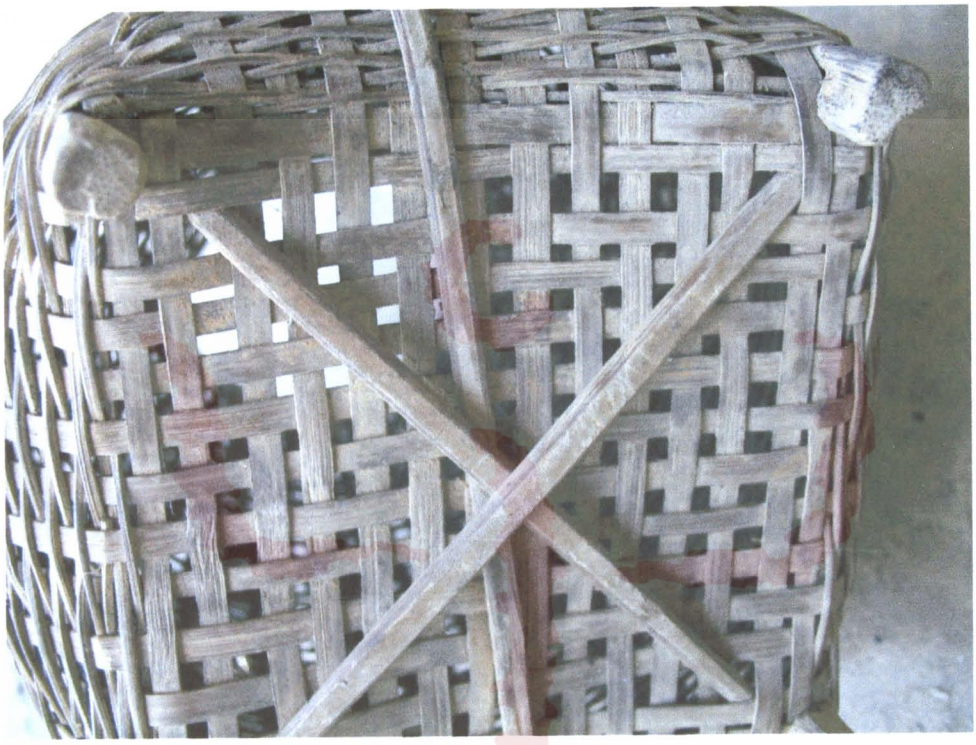

ภาพประกอบ 266 ก้นข้องยืนสานด้วยลายสองห่าง

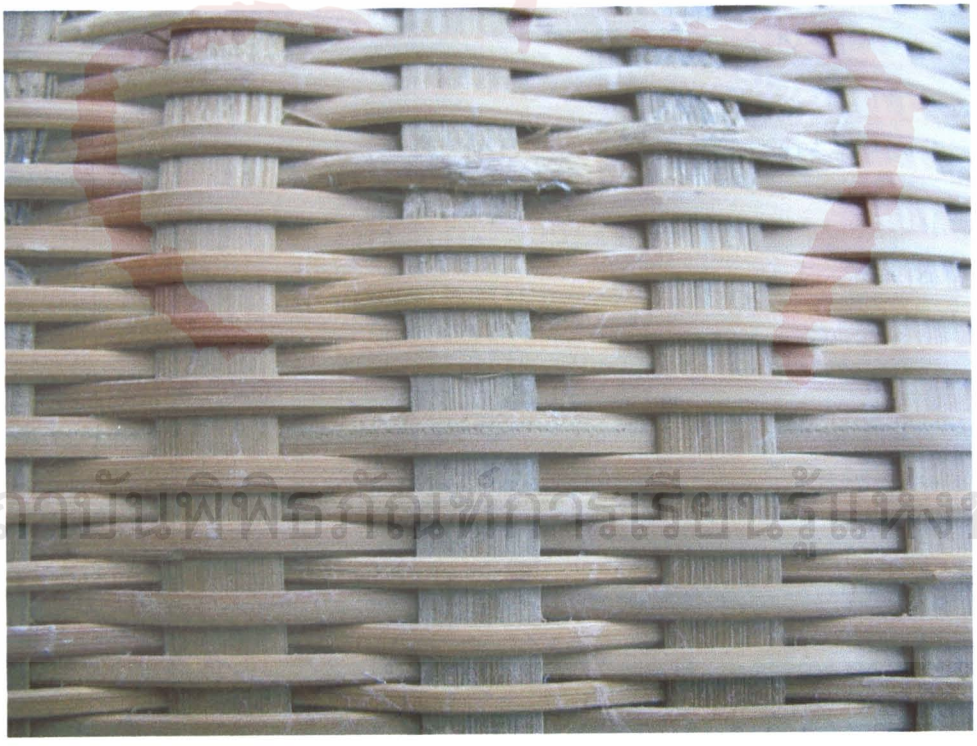

ภาพประกอบ 267 ตัวข้องยืนสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

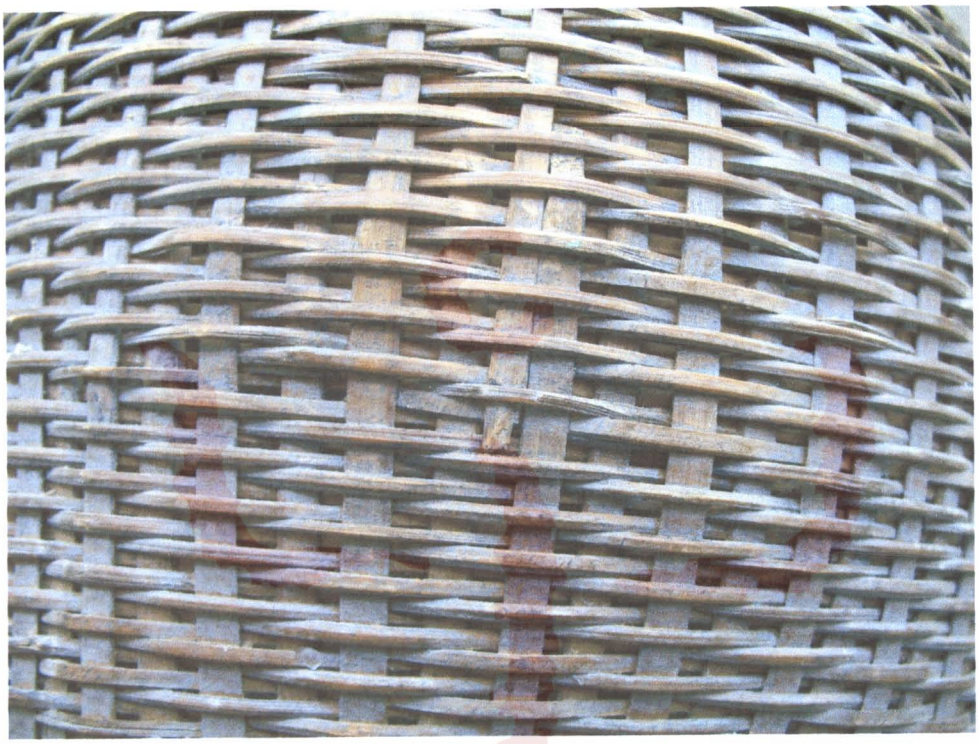

ภาพประกอบ 268 ตัวข้องยืนสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง”

ภาพประกอบ 269 คอข้องยืนสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง”

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมศึกษาแห่งชาติ

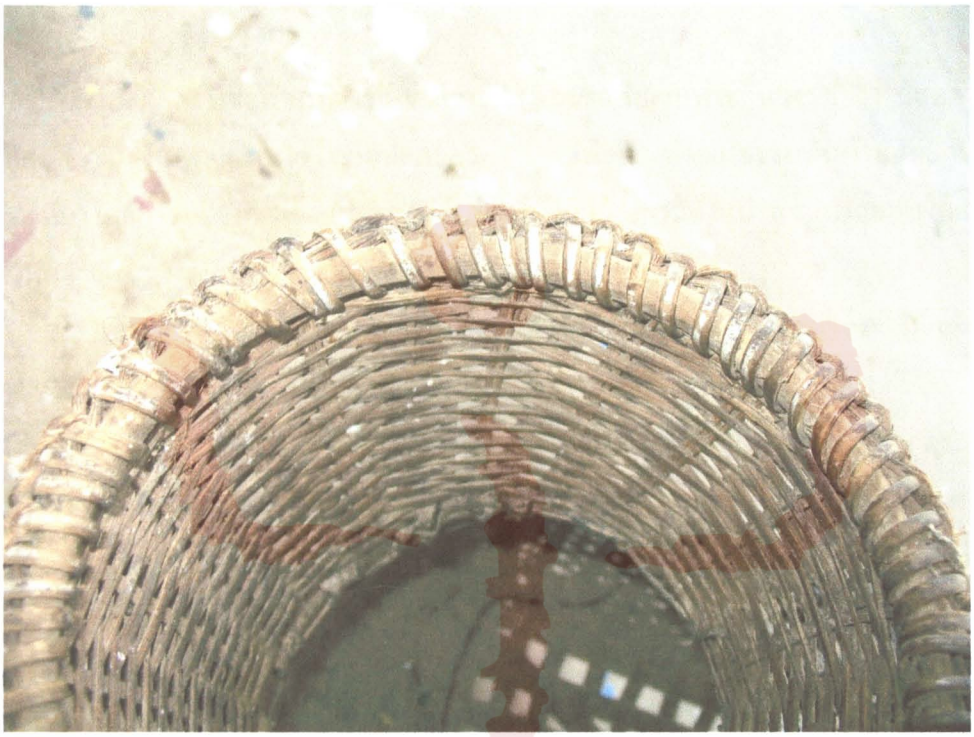

ภาพประกอบ 270 ปากข้องยืนสานด้วยลายถักหวาย

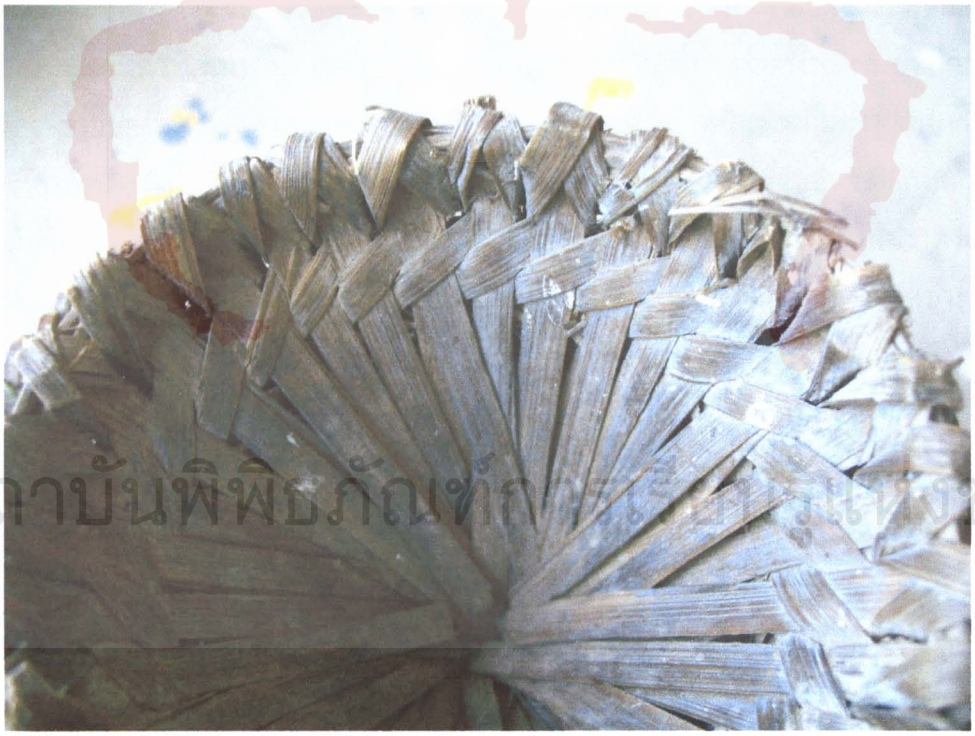

ภาพประกอบ 271 ฝาข้องยืนหรือ “งาข้อง”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เขิง

มีชื่อเรียกทั่วไป “ตะแกรง” และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “เขิง” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้ไนล่อนและลวด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค เขิงเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่คล้ายกระด้งแบ่งส่วนประกอบได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนขอบปาก

ตัวตะแกรง ลายสานที่นิยมนำมาสานตัวตะแกรงหรือ “เขิง” ได้แก่ ลายขัดหนึ่งห่าง ลายสองห่าง และลายสองขัดบีห่าง

ลายขัดหนึ่งห่าง เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวสานคละกันไปมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายขัดหนึ่งห่างมีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกัน เพื่อทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้ เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน แผ่นลายสานจะมีความแข็งแรง ความแน่นหนา ความทนทาน และแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกัน ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกันทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวก เพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ลายขัดสองห่าง เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวสานคละกันไปหรือใช้เส้นตอกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายสองห่างมีสูตรการสานลายว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายสองห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควรจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยการยกสองข่มสองกล่าวคือนำเส้นตอกสานสอดลงใต้เส้นตอกตั้งสองเส้น และข้ามอีกสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนตอกสานเส้นต่อไปจะสานในรูปแบบเดียวกันแต่การเริ่มข่มเส้นตอกตั้ง

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ต้องให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่ผ่านมาข่มอยู่ หรือการยกเส้นตอกตั้งเส้นตอกสานจะต้องสอดลงตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานที่สานเสร็จผ่านมายกอยู่แล้วจึงสานข่มและยกสลับกันไปโดยตลอด เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง ลายขัดสองห่างเป็นลายสานที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอย

ลายสองขัดบีห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวสานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกันก็ได้มี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) ลายสองขัดบีห่างเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลายหน่วยหรือลายสองขัดบีเข้า” การสานจะเริ่มจากจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะห่างกันพอสมควร ซึ่งเริ่มจากการสานขัดจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกึ่งกลางของแผ่นสาน โดยการข่มเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นแล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไป แล้วแยกออกไปจากจุดกึ่งกลางทั้งสองข้างโดยตลอดและขยายวงใหญ่ออกไปเรื่อย ๆ เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง ลายสองขัดบีห่างเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายเหมาะสมกับการใช้สอย

ขอบปากตะแกรง ทำด้วยไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมสองอัน เมื่อดัดปลายแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบแล้ว จึงใช้ขอบประกบแผ่นสานทั้งด้านนอกและด้านในให้ขนานกัน จากนั้นมัดด้วยหวายหรือลวดพร้อมกับใส่ไม้มอบปากริมบนสุดกึ่งกลางระหว่างขอบปากทั้งสองด้าน ซึ่งไม้มอบปากทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกเวลาใช้

ประโยชน์ใช้สอย ตะแกรงหรือเขิงเป็นภาชนะที่ใช้ประโยชน์สำหรับร่อนรำหรือปลายข้าวให้แยกส่วนออกจากกัน เพื่อสะดวกในการแยกแยะส่วนละเอียดและส่วนหยาบ

วิธีใช้ นำสิ่งที่ต้องการร่อนใส่ลงในตะแกรงแล้วใช้มือสองข้างจับขอบร่อนไปมา ส่วนละเอียดจะร่วงลงตามช่องจะเหลือส่วนหยาบที่ยังค้างคาอยู่ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้เขิงอยู่

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 272 ตะแกรงหรือ “เขิง”

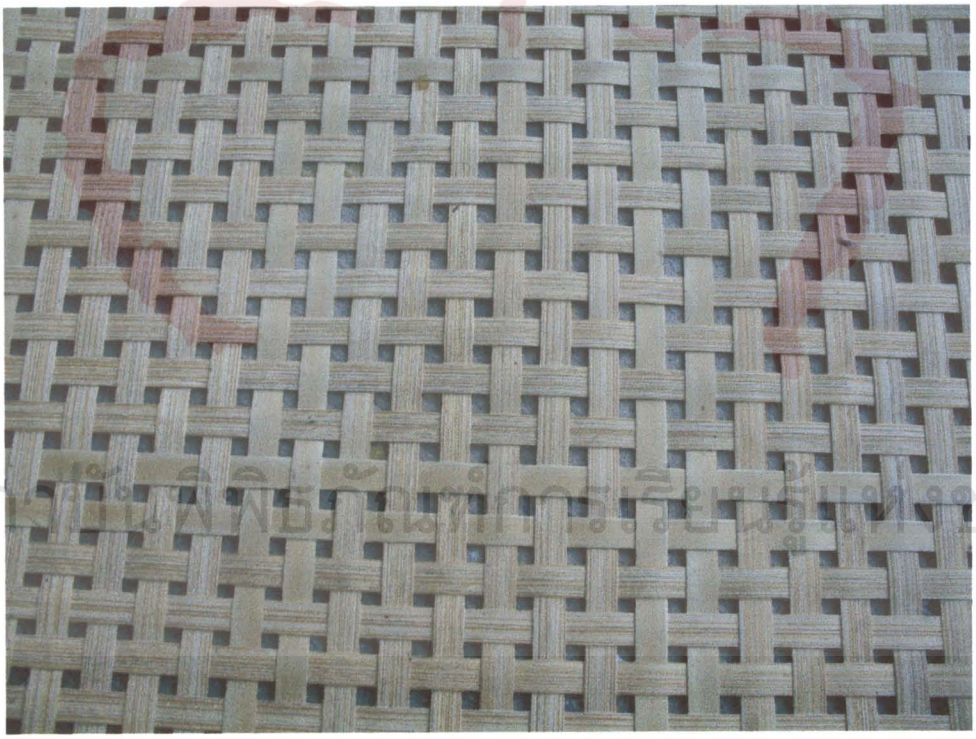

ภาพประกอบ 273 ตัวตะแกรงสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยแห่งชาติ

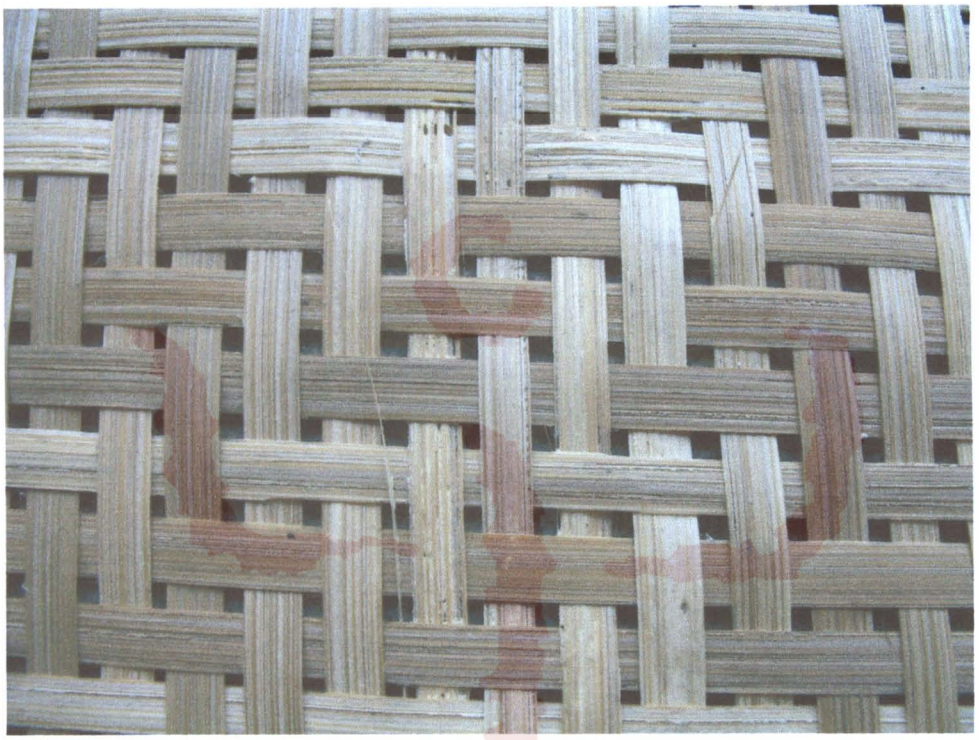

ภาพประกอบ 274 ตัวตะแกรงสานด้วยลายสองห่าง

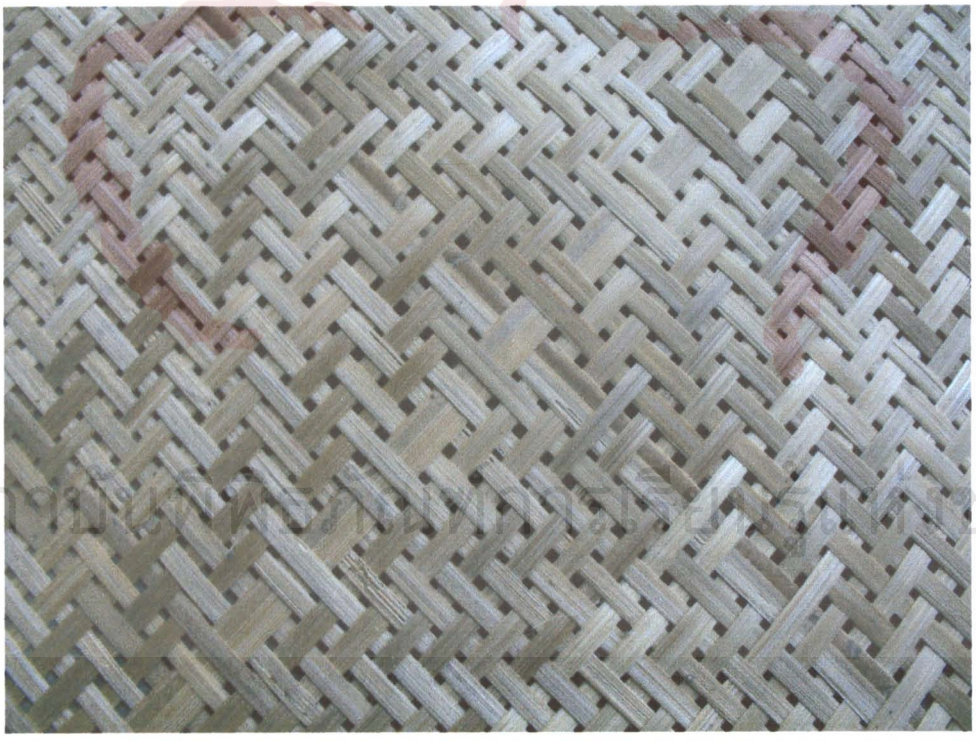

ภาพประกอบ 275 ตัวตะแกรงสานด้วยลายสองขัดบีห่าง

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

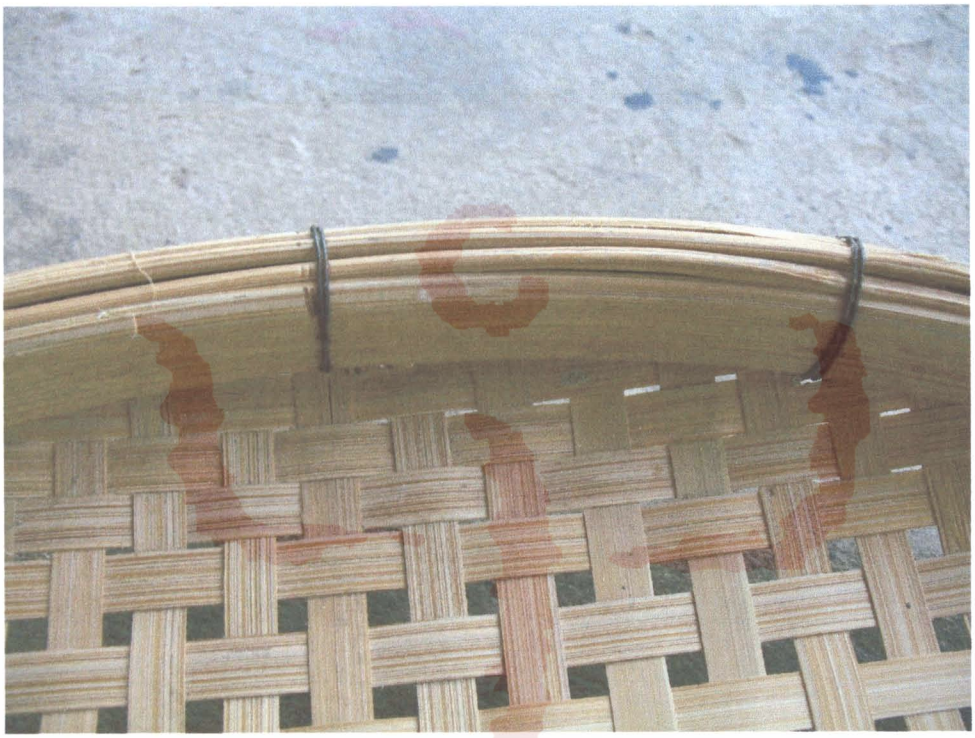

ภาพประกอบ 276 ปากตะแกรงสานมัดด้วยหวาย

คันโซ่

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า "โซงโลง" ชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า "คันโซ่" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อนและลวด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค คันโซ่เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนด้าม ส่วนตัว และส่วนขอบปาก

ด้ามโซงโลง ทำด้วยลำไม้ไผ่ขนาดพอเหมาะกับการใช้มือจับ

ตัวโซงโลง เป็นส่วนที่รองรับขณะพุ้ยน้ำลายสานตัวโซงโลง ได้แก่ ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ และลายขัดสามหรือลายขัดข้อง

ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เส้นตอกที่ใช้สานขัดนิยมใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" รูปแบบของลายมีสูตการสานลายว่า "ยกสอง ข่มสอง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสอง ข่วมสอง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกันจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉาก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ระหว่างกัน ส่วนเส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในลักษณะเดียวกันแต่การสานต้องให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่สานเสร็จผ่านมาข่มอยู่แล้ว จึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ แล้วเก็บขอบริมดัดโค้งให้เป็นครึ่งวงกลมทั้งแผ่นและสานปิดด้านหลังให้ทึบ เพื่อกั้นไม่ให้น้ำทะลักออกไปทางด้านหลัง ลายขัดสองหรือลายสองปรกติเป็นลายที่สานได้ง่ายรูปแบบของลายสานไม่ซับซ้อนจึงทำให้มีความสะดวกในการสาน ลายสองปรกติคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอก ซึ่งมีความเหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ การจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันส่งผลให้ลายสานมีลักษณะทึบจะทำให้เกิดความแข็งแรงและทนทาน

ลายขัดสามหรือลายขัดข้อง เป็นลายที่สานต่อเนื่องจากลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เส้นตอกที่นำมาสานขัดจะใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมาจากการสานตัวโชงโลงและเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสาม ข่มสาม” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสาม ข่วมสาม” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยนำตอกสานมาสานขัดทีละเส้น ซึ่งตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากการข่มเส้นตอกตั้งสามเส้นแล้วยกเส้นตอกตั้งสามเส้นขัดสลับกันไปตลอดจากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดสามหรือลายขัดข้องเป็นลายสานที่มีรูปแบบของลายในลักษณะยกสามข่มสาม การสานใช้เส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่ ส่วนตอกสานจะมีขนาดเล็กกว่าประมาณหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสามส่วนของเส้นตอกตั้งนำมาสานขัดกันแนวละหลาย ๆ เส้นต่อเนื่องกัน ทำให้ลายคงรูปอยู่ได้เพราะเกิดจากการสร้างแรงยึดระหว่างกันของเส้นตอกทั้งสองแนว ลายขัดสามเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กจะสามารถจัดเส้นตอกได้ชิดกันอย่างเป็นระเบียบได้ดี จึงทำให้ลายสานมีความละเอียดและมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอก ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรงแน่นหนาทนทานคงรูปอยู่ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลง

ขอบปากโชงโลง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ขอบปากด้านบนและขอบปากด้านหน้า

ขอบปากบน ใช้ไม้ไผ่เหลาแบนสอนอันประกบทั้งด้านนอกและด้านในตามแนวของริมส่วนตัวโดยตลอด แล้วมัดด้วยหวายพร้อมกับใส่ไม้มอบปากกึ่งกลางด้านบนของขอบปากที่ประกบกัน ไม้มอบปากทำด้วยเส้นตอกกลมสี่เส้นถักพันกันโดยรอบ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ขอบปากด้านหน้า ใช้ไม้เนื้อแข็งยึดโคนไม้ส่วนด้ามและยึดขอบปากรูปครึ่งวงกลมเพื่อความคงทนขณะวิดน้ำ

ประโยชน์ใช้สอย โชงโลงเป็นภาชนะที่ใช้สำหรับวิดน้ำเข้าหรือออกบริเวณที่ต้องการ

วิธีใช้ นำเชือกมาผูกติดกับส่วนด้ามให้อยู่บริเวณกึ่งกลางระหว่างส่วนตัวของโชงโลงแล้วจึงใช้ปลายเชือกอีกด้านหนึ่งไปผูกโยงกับไม้สามขา ใช้มือจับด้ามออกแรงวิดน้ำไปในทิศทางที่ต้องการ ผู้ใช้โชงโลงส่วนใหญ่เป็นชาวนาซึ่งจะใช้วิดน้ำเข้านาเพื่อการเพาะปลูกข้าว ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้โชงโลงอยู่

ภาพประกอบ 277 โชงโลงหรือ “คันโซ่”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 278 ด้ามโชงโลง

ภาพประกอบ 279 ตัวโชงโลงสานด้วยขัดสองหรือ “สองปรกติ”

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

ภาพประกอบ 280 ตัวโชงโลงสานด้วยขัดสามหรือ “ขัดข้อง”

ภาพประกอบ 281 ขอบปากบนของโชงโลง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 282 ขอบปากด้านล่างของโชงโลง

ตะกร้า

มีชื่อเรียกทั่วไป "ตะกร้า" และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า "กะต่า" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อและการบริจาค ตะกร้าเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบได้ 5 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนหู

ขาตะกร้า มีทั้งทำด้วยข้อไม้ไผ่เหลาให้มีขนาดพอเหมาะเสียบเข้าก้นของตะกร้าทั้งสี่มุมและใช้เส้นหวายผ่าครึ่งผูกมัดยึดติดกับก้นของตะกร้าทั้งสี่มุม

ก้นตะกร้า เป็นแผ่นลายสานทึบรูปร่างสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้กันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้นสานด้วยลาย "สองขัดบีหรือลายสองขัดบีออก" เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกปื้นอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า "ยกสอง ข่มสอง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสอง ข่วมสอง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะเริ่มจากจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะชิดกัน จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดทีละเส้น เริ่มจากจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกึ่งกลางของ

แผ่นสาน แล้วจึงสานขัดออกไปด้านข้างด้วยวิธียกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไป การสานขัดของตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากข่มจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกลางของแผ่นสาน แล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นแยกออกจากจุดกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำเส้นตอกสานเส้นที่สองมาข่มเส้นตอกตั้งสามเส้นให้เส้นตอกสานเส้นดังกล่าวคร่อมทับเส้นที่จัดให้เป็นส่วนกลางอยู่ระหว่างกึ่งกลางพอดี แล้วจึงยกเส้นตอกตั้งสองเส้นและสานข่มเส้นตอกตั้งสองเส้นแยกออกไปทั้งสองข้างสลับกันไป นำตอกสานเส้นที่สามมาสานขัดเส้นที่จัดเป็นส่วนกลางโดยการยกเส้นตอกตั้งเส้นหนึ่งเส้น แล้วข่มและยกเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปทั้งสองข้างโดยตลอด นำตอกสานเส้นที่สี่มาสานขัดโดยการยกเส้นตอกทั้งสามเส้นและให้เส้นตอกตั้งเส้นที่เป็นส่วนกลางอยู่กึ่งกลางระหว่างเส้นตอกทั้งสามเส้น แล้วจึงสานข่มเส้นตอกตั้งและยกเส้นตอกตั้งครั้งละสองเส้นออกไปทั้งสองข้างสลับกันไป ส่วนตอกสามเส้นต่อไปจะสานเหมือนกันกับตอกสานเส้นที่ผ่านมา ซึ่งจะเริ่มสานรูปแบบเดียวกันกับเส้นตอกสานเส้นที่ 1 , 2 , 3 , 4 เรียงตามลำดับดังกล่าว หลังจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดเส้นตอกตั้งเส้นที่อยู่ในทิศทางตรงกันข้ามกับการสานลายที่ผ่านมา โดยใช้รูปแบบการสานเรียงตามลำดับขั้นตอนกับการสานที่ผ่านมาในด้านตรงกันข้ามเช่นเดียวกันทุกประการ แล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกันทำให้ได้ลายสานลักษณะเป็นแผ่นทึบ มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้นเพื่อให้ส่วนก้นคงรูปอยู่ได้และรองรับน้ำหนักได้ดี ลายสองขัดบีหรือลายขัดบีออกเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันแต่ละเส้นทั้งสองแนวสานได้ชิดและสนิทกัน ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นเรียบทึบตามแนวระนาบ มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกให้มีความหนาแน่นแข็งแรง รวมทั้งนอกจากนี้ยังเป็นลายสานที่มีความสวยงามอีกด้วยเพราะจากรูปแบบของลายสานจะสานลายให้จุดกึ่งกลางเป็นดอกซึ่งเรียกว่า “ขัดบี” ส่วนลายที่อยู่รอบ ๆ จะแยกกันออกไปโดยไม่มีโอกาสบรรจบกันเลย ลายสองขัดบีจึงช่วยให้ก้นตะกร้ามีความแข็งแรง คงรูปอยู่ได้และรองรับน้ำหนักได้ดี

ตัวตะกร้า มีลักษณะกลมป่องสานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งเป็นส่วนของปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านข้างจากการสานก้นตะกร้า โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้นจากก้นตะกร้า จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้งโดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นสลับกันไป จัดเส้นตอก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้งเป็นลายสานที่ตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียดจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรงมีความแข็งแรงแน่นหนาและมีแรงยึดเกาะกันมาก จึงมักใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ปากตะกร้า ม้วนเส้นตอกเก็บริมในตัวเพื่อความแข็งแรงและความสะดวกในการใช้สอย

หูตะกร้า ทำด้วยไม้ไผ่ดัดโค้งกลมรีปลายทั้งสองข้างยึดติดกับส่วนตัวและมัดรวบกันเองบริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น

ประโยชน์ใช้สอย ตะกร้าเป็นภาชนะอเนกประสงค์ที่ใช้สำหรับใส่สิ่งของ

วิธีใช้ นำสิ่งของที่ต้องการใส่ในตะกร้าให้ได้ปริมาณตามความเหมาะสมแล้วจึงใช้มือจับหูตะกร้าหิ้วหรือใช้ไม้สอดสำหรับคอนหรือหาบก็ได้ตามความต้องการ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ตะกร้าอยู่

ภาพประกอบ 283 ตะกร้าหรือ “กะต่า”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

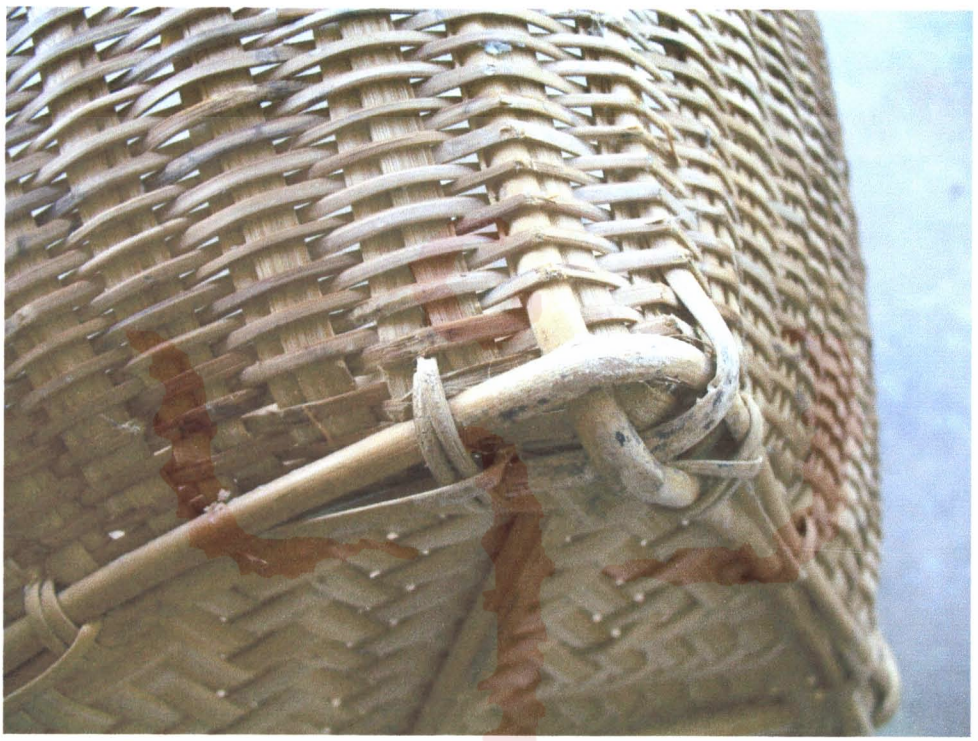

ภาพประกอบ 284 ก้นตะกร้าทำด้วยเส้นหวายผ่าครึ่ง

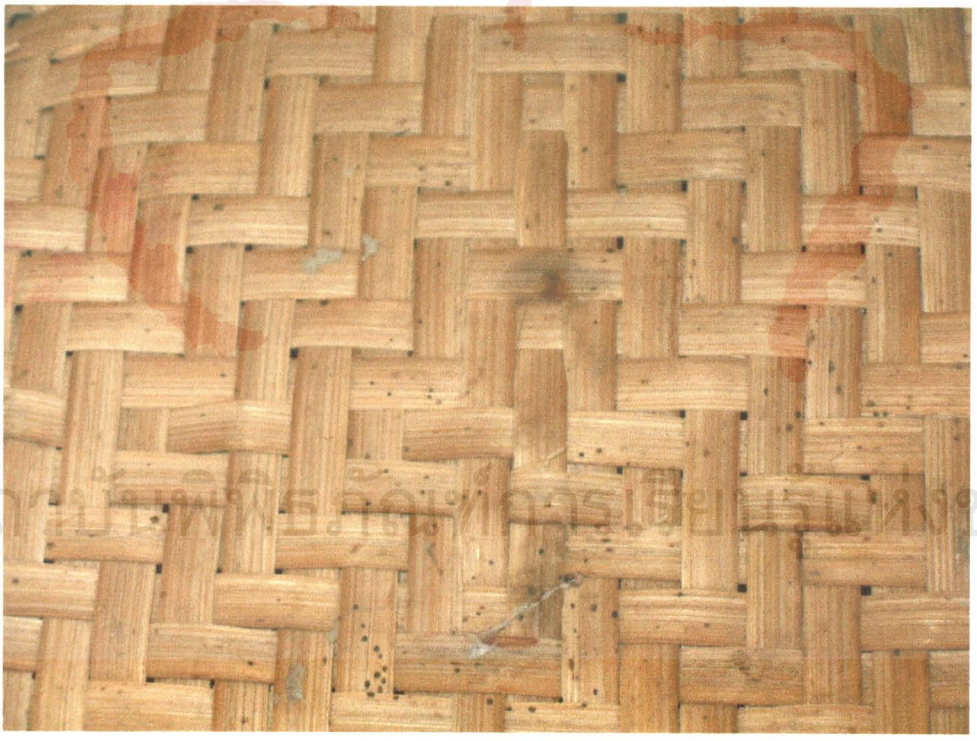

ภาพประกอบ 285 ก้นตะกร้าสานด้วยลายสองขัดบีหรือ “สองขัดบีออก”

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

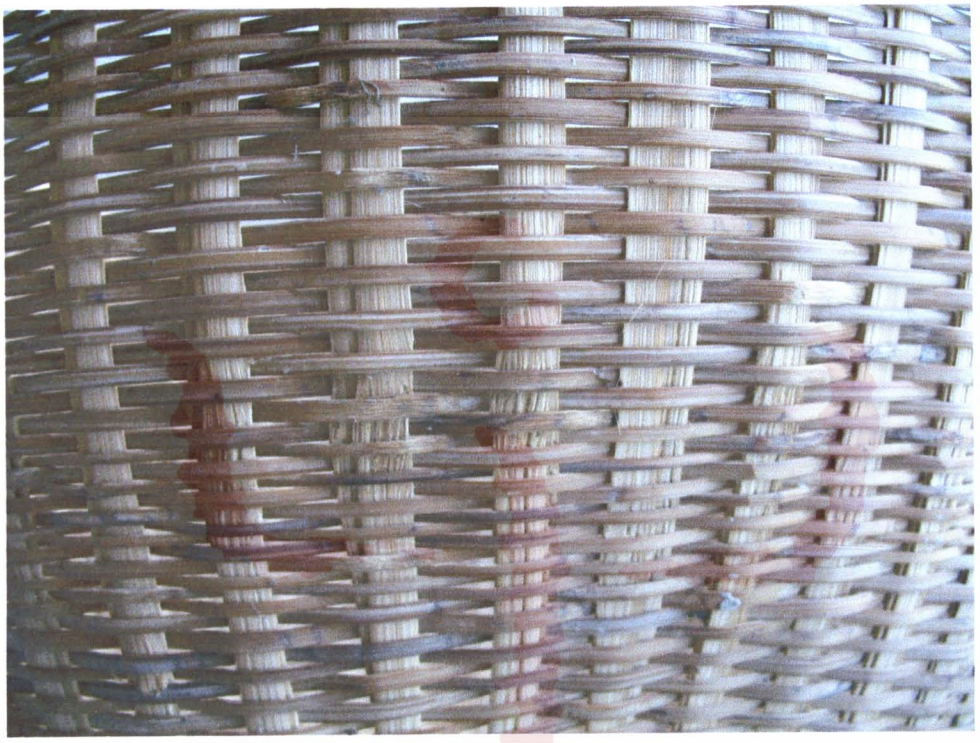

ภาพประกอบ 286 ตัวตะกร้าสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 287 ปากตะกร้า

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 288 หูตะกร้า

อู่

มีชื่อเรียกทั่วไป “เปลนอน” และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “อู่” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้ไนล่อนและลวด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค เปลนอนเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 3 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว และส่วนขอบปาก

ก้นเปลนอน สานด้วยลาย “ขัดสองคู่” โดยเส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวสานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกัน เส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายสองคู่มีสูตรในการสานลายว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายสองคู่จะจัดเส้นตอกตั้งให้อยู่ชิดกันเป็นคู่ ๆ คู่ละสองเส้นซึ่งแต่ละคู่ให้มีระยะห่างกันพอประมาณ จากนั้นนำเส้นตอกสานขัดกับตอกตั้งทีละสองเส้นโดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งคู่และข้ามหนึ่งคู่สลับกันไปลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวมีลักษณะโปร่ง ส่วนก้นเปลนอนมีรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุม

เสียบไขว้กันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น เพื่อความแข็งแรงและช่วยยึดส่วนก้นให้คงรูปอยู่ได้ ลายขัดสองคู่คงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอก แผ่นลายสานจะมีความแข็งแรง แน่นหนา ทนทาน และแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับการเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันเป็นสำคัญ ลายขัดสองคู่เป็นลายที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานขัดเส้นตอกแต่ละคู่ห่างกันทำให้เกิดช่องว่างช่วยทำให้เกิดความแข็งแรงสามารถรองรับน้ำหนักและแรงกระแทกได้ดี นอกจากนี้ความห่างของเส้นตอกยังช่วยให้ประหยัดเส้นตอกอีกทางหนึ่งด้วย

ตัวเปลนอน สานด้วยลาย “ตาชะลอมหรือลายหมากกอก” โดยเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกัน เส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” ซึ่งขนาดของเส้นตอกจะมีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน ลายตาชะลอมมีสูตรการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายตาชะลอมจะเป็นลายสานที่สานต่อจากลายขัดสองคู่ในส่วนที่เป็นก้นเปล โดยบิดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ขัดกันในแนวทแยงทีละหนึ่งเส้นโดยการยกหนึ่งข่มหนึ่ง หลังจากนั้นจึงนำตอกสานมาสานขัดเพิ่มขึ้นหนึ่งเส้นในแนวนอนให้เป็นรูปร่างหกเหลี่ยมขนาดใหญ่ ลายตาชะลอมคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอก

ขอบปากเปลนอน ทำด้วยไม้ไผ่ดัดโค้งกลมรีสองอันประกบส่วนที่สิ้นสุดของเส้นตอกทั้งด้านนอกและด้านในให้ไม้ขอบปากขนาดกันแล้วมัดด้วยหวาย พร้อมกับใส่ไม้มอบปากบริเวณริมบนของขอบปากที่ประกบกันด้วยเส้นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเป็นการป้องกันอันตรายที่อาจเกิดเสี้ยนไม้ไผ่บริเวณขอบปากเปล บางท้องถิ่นได้นำเอากาบกล้วยแห้งมาห่อหุ้มที่ขอบปากของเปลนอน

ประโยชน์ใช้สอย เปลนอนเป็นที่นอนสำหรับทารก

วิธีใช้ นำเชือกที่มีความเหนียวมาผูกยึดที่ขอบปากสี่จุดแล้วนำปลายเชือกทั้งสี่เส้นผูกกับคานไม้ที่มีความมั่นคง ให้เปลแต่ละด้านมีน้ำหนักสมดุลกันไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง นำเบาะมารองในเปลก่อนที่จะนำเด็กลงนอน เมื่อนำเด็กลงในเปลผู้อนุบาลก็จะแกว่งไกวเปลไปมา ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้เปลอยู่นอนอยู่

สถาบันวิทยบริการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 289 เปลนอนหรือ “อู่”

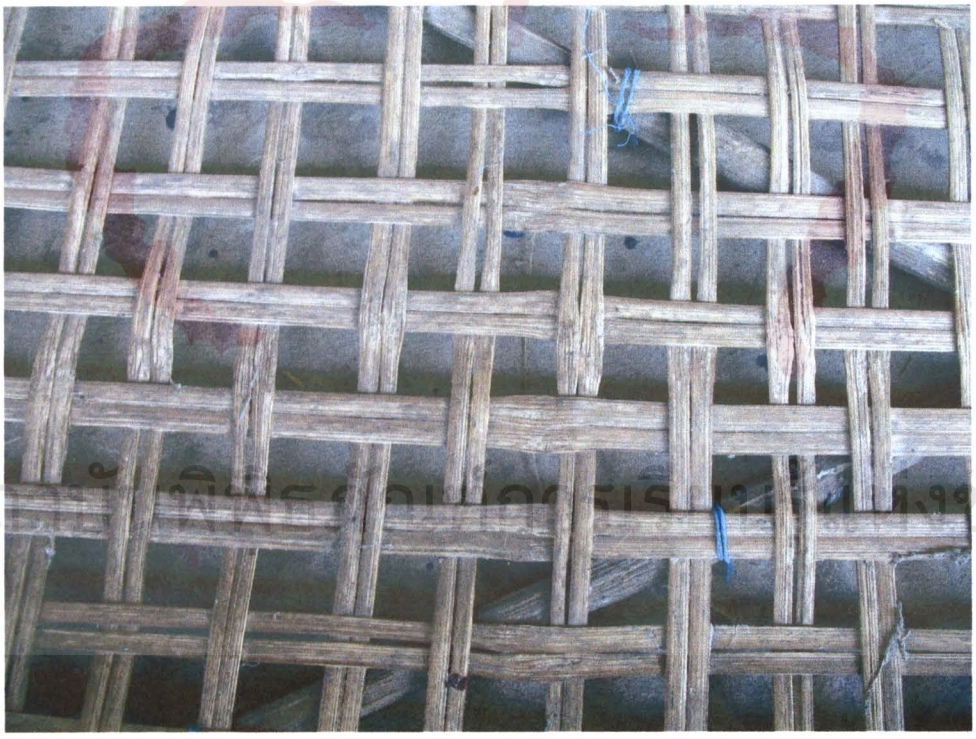

ภาพประกอบ 290 ก้นเปลนอนสานด้วยลายสองคู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 291 ตัวเปลนอนสานด้วยลายตาชะลอมหรือ “ตาหมากกอก”

ภาพประกอบ 292 ขอบปากเปลนอนหุ้มด้วยกาบกล้วยแห้ง

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาแห่งชาติ

ไม้กะแตะ

มีชื่อเรียกทั่วไป “ไม้ตีแมลงวัน” และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “ไม้กะแตะหรือไม้ตีแมงวัน” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่ วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ไม้ตีแมลงวันเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนด้าม

ด้ามไม้ตีแมลงวัน ทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกเหลาเสี้ยนออก ยาวประมาณ 50-60 เซนติเมตรใช้สำหรับมือจับ

ตัวไม้ตีแมลงวัน มีลักษณะเป็นซี่ซึ่งถูกผ่าออกมาจากส่วนด้ามของปลายอีกด้านหนึ่งที่ตรงข้ามกับด้านจับแล้วจัดแยกให้กางออกสานขัดด้วยเส้นตอกมีรูปร่างสามเหลี่ยม สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวอย่างใดอย่างหนึ่งหรือสานคละกันและมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายหนึ่งชิดมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งให้กางออกจากด้ามไม้ตีแมลงวัน จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับเส้นตอกตั้ง โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น แล้ววนข้ามเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดจากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอก แผ่นลายสานจะมีความแข็งแรงแน่นหนา ทนทาน และแรงยึดเกาะกันจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ การเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและความถี่ของเส้นตอกสานเป็นสำคัญ ลายขัดหนึ่งชิดเป็นลายที่มีความเหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะรูปแบบของลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ เส้นตอกตั้งที่มีลักษณะเป็นซี่ขนาดใหญ่ทำให้มีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก

ประโยชน์ใช้สอย ไม้ตีแมลงวันเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับตีแมลงวันที่บินมาตอมภายในบริเวณบ้าน

วิธีใช้ ใช้มือข้างที่ถนัดจับส่วนด้ามยกขึ้นแล้วออกแรงฟาด โดยให้ส่วนตัวไม้ตีแมลงวันลงบนเป้าหมายที่ต้องการและให้กระทบกับสิ่งที่มารองรับ เช่น พื้นดิน หรือแผ่นไม้ เป็นต้น ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ไม้ตีแมลงวันอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 293 ไม้ตีแมลงวันหรือ “ไม้กะแตะ”

ภาพประกอบ 294 ด้ามไม้ตีแมลงวัน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 295 ตัวไม้ตีแมลงวันสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

อีจู้

มีชื่อเรียกทั่วไปและเรียกเฉพาะถิ่นว่า “อีจู้” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค อีจู้ใช้ดักปลาไหลแบ่งส่วนประกอบได้ 6 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนงา ส่วนคอ ส่วนปาก และส่วนที่ใส่เหยื่อล่อ

ก้นอีจู้ มีลักษณะเป็นแผ่นสานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลายที่ใช้สานก้นอีจู้ ได้แก่ ลายขัดหนึ่งห่างและลายกันตะกร้าไทย

ลายขัดหนึ่งห่าง เส้นตอกที่นำมาสานใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่งข่มหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้นโดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกัน เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

และมีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรง แน่นหนา และทนทานเหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ลายก้นตะกร้าไทย เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน โดยรูปแบบของลายก้นตะกร้าไทยจะมีสูตรการสานไม่แน่นอน เพราะการสานมีทั้งยกหนึ่งข่มสองหรือยกสามข่มสองหรือยกหนึ่งข่มสี่ เป็นต้น การสานลายก้นตะกร้าไทยเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะชิดกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งโดยการยกและข่มสลับกันไปในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกันเพื่อทำให้เกิดลักษณะเป็นแผ่นสานทึบ ลายก้นตะกร้าไทยเป็นลายสานที่ตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกที่ใช้สานขัดกันแต่ละเส้นทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน สานได้ชิดสนิทกันและเป็นแผ่นเรียบตามแนวระนาบรวมทั้งมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวของเส้นตอกที่สาน โดยการยกและข่มไม่แน่นอนซึ่งทำให้มีความแน่นหนาแข็งแรง ดังนั้น ลายก้นตะกร้าไทยจึงถูกนำใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่รวมกับลายสานอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการความหนาแน่น แข็งแรง และเป็นแผ่นเรียบ

ตัวอีจู้ มีลักษณะกลมป่องผายออกจากส่วนก้น สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานก้นอีจู้ และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยมีสูตรการสานลายว่า “ยกหนึ่งข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้นจากส่วนก้นจากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับเส้นตอกตั้งโดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไป จัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี จึงนิยมใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้เหมาะสมกับการใช้สอย

งาอีจู้ เป็นส่วนที่อยู่เหนือก้นขึ้นมาเล็กน้อย ปากงามีลักษณะกลมทำด้วยไม้ไผ่ถักเป็นซี่ทรงกรวยให้ปลาไหลมุดเข้าสู่ภายในได้สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน โดยสานแยกส่วนออกจากส่วนก้น จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสอดลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด เมื่อจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันแล้วจะทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ สานเสร็จแล้วจึงนำไปเสียบเข้ากับตัวอีจู้บริเวณใกล้กับส่วนก้นอีจู้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

คออีจู้ เป็นส่วนที่ต่อจากตัวอีจู้มีลักษณะคอดยาวเล็กน้อยแล้วจึงเริ่มผายไปจนถึงปากอีจู้สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน โดยสานต่อจากตัวอีจู้และสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นแล้วข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ

ปากอีจู้ มีลักษณะกลมม้วนขอบเก็บริมในตัวโดยไม่มีโครงไม้มาประกบทั้งด้านนอกและด้านใน

ที่ใส่เหยื่อล่อ มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอกขนาดเล็กสานด้วยไม้ไผ่มีเชือกผูกสำหรับหย่อนเข้าไปข้างในอีจู้ ที่ใส่เหยื่อล่อมี 2 รูปแบบ คือ แบบสานทึบและแบบสานโปร่ง

ที่ใส่เหยื่อล่อแบบสานทึบ เป็นแบบที่สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันนิยมใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน การสานจะแยกสานเป็นอิสระโดยนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเท่ากับเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับเส้นตอกตั้ง สอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบเมื่อสานเสร็จแล้วจึงหย่อนเข้าไปข้างในอีจู้

ที่ใส่เหยื่อล่อแบบสานโปร่ง เป็นแบบที่สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน การสานจะแยกสานเป็นอิสระโดยนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเท่ากับเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับเส้นตอกตั้ง สอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดจากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ห่างกัน ทำให้เกิดลายสานมีลักษณะโปร่งเมื่อสานเสร็จแล้วจึงหย่อนเข้าไปข้างในอีจู้

ประโยชน์ใช้สอย อีจู้เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับดักปลาไหลโดยใช้เหยื่อล่อเพื่อให้ปลาไหลเข้าไปกินซึ่งมักใช้เนื้อหอยโข่งนา ปูนาตายทุบให้แหลกหรือเนื้อปลาสับ

วิธีใช้ เมื่อเลือกทำเลที่มีปลาไหลชุกชุม ชาวบ้านจะกดอีจู้ให้ส่วนก้นจมโคลนเล็กน้อย โดยดักในน้ำนิ่งตามริมหนอง คลอง บึงหรือตามแปลงนา ความลึกของน้ำไม่มากให้ส่วนปากอีจู้โผล่พ้นน้ำเพื่อไหลจะได้ขึ้นมาหายใจได้สะดวก ใช้ใบหญ้าคลุมอีจู้แต่งช่องทางให้ปลาไหลเข้าไปทางช่องงาอยู่ในระดับพื้นดินใต้น้ำพอดี ปลาไหลซึ่งชอบอาศัยอยู่ในโคลเมื่อได้กลิ่นเหยื่อจะหาทางเข้าไปกินจนกระทั่งเข้าช่องงานั้น การกู้อีจู้อาจกู้วันละครั้งหรือดักไว้หลายวันก่อนจึงมากู้ก็ได้ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกใช้อีจู้ในการดักปลาไหลแล้ว

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 296 อีจู้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอ 297 ก้นอีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

ภาพประกอบ 298 ก้นอีจู้สานด้วยลายก้นตะกร้าไทย

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 299 ตัวอีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 300 งาอีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 301 คออีจู้สานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

ภาพประกอบ 302 ปากอีจู้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 303 ที่ใส่เหยื่อล่อแบบสานทึบ

ภาพประกอบ 304 ที่ใส่เหยื่อล่อแบบสานโปร่ง

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

ก่องข้าว

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “ก่องข้าว” และมีชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “ก่องเข้า” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ก่องข้าวเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้บรรจุข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนฝา

ฐานก่องข้าว ทำด้วยไม้เป็นรูปกากบาทสองแผ่นผูกยึดติดกับส่วนก้นทั้งสี่มุมด้วยลายถักหวาย

ก้นก่องข้าว มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสสานซ้อนกันสองชั้น คือ ชั้นในและชั้นนอก ลายสานก้นก่องข้าว ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายสองขัดบีหรือลายสองขัดบีออก

ลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะชิดกัน จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาขัดสานกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน โดยปล่อยให้ปลายเส้นตอกตั้งพุ่งออกมารอบ ๆ ด้านก่อนที่จะมีการดัดโค้งให้ตั้งขึ้นเป็นเส้นตอกตั้ง เพื่อใช้สานขัดเป็นตัวก่องข้าว ลายขัดหนึ่งชิดช่วยให้ไอน้ำบางส่วนจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วระเหยออกสู่ภายนอกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันไว้ จึงไม่เกิดหยดน้ำซึ่งเป็นต้นเหตุให้ข้าวเหนียวแฉะไม่เหมาะกับการใช้มือปั้นเป็นก้อนในการรับประทานหรืออาจทำให้ข้าวบูดหรือเสีย นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันลมและอากาศร้อนภายนอกที่จะทำให้ข้าวแห้งได้อีกประการหนึ่ง

ลายสองขัดบีหรือลายสองขัดบีออก เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกปื้นอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะเริ่มจากจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะชิดกัน จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดทีละเส้น โดยเริ่มจากเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกึ่งกลางของแผ่นสาน แล้วจึงสานขัดออกไปด้านข้างด้วยวิธียกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกัน การสานขัดของตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากข่มจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกลางของแผ่นสาน แล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นแยกออกจากจุดกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำเส้นตอกสานเส้นที่สองมาข่มเส้นตอกตั้งสามเส้นและให้เส้นตอกสานเส้นดังกล่าวคร่อมทับเส้นที่จัดให้เป็นส่วนกลางอยู่ระหว่างกึ่งกลางพอดี แล้วจึงยกเส้นตอกตั้งสอง

สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ

เส้นและสานข่มเส้นตอกตั้งสองเส้นแยกออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำตอกสานเส้นที่สามมาสานขัดเส้นที่จัดเป็นส่วนกลางโดยการยกเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น แล้วจึงข่มและยกเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปทั้งสองข้างโดยตลอด นำตอกสานเส้นที่สี่มาสานขัดโดยการยกเส้นตอกทั้งสามเส้น และให้เส้นตอกตั้งเส้นที่เป็นส่วนกลางอยู่กึ่งกลางระหว่างเส้นตอกทั้งสามเส้น แล้วจึงสานข่มเส้นตอกตั้ง และยกเส้นตอกตั้งครั้งละสองเส้นออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด ส่วนตอกสามเส้นต่อไปก็จะสานเหมือนกันกับตอกสานเส้นที่ผ่านมา ซึ่งจะเริ่มสานรูปแบบเดียวกันกับเส้นตอกสานเส้นที่ 1 , 2 , 3 , 4 เรียงตามลำดับดังกล่าว หลังจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดเส้นตอกตั้งเส้นที่อยู่ในทิศทางตรงกันข้ามกับการสานลายที่ผ่านมา ใช้รูปแบบการสานเรียงตามลำดับขั้นตอนกับการสานที่ผ่านมาในด้านตรงกันข้ามเช่นเดียวกันทุกประการ แล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกันได้ลายสานลักษณะเป็นแผ่นทึบ ลายสองขัดบีเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันแต่ละเส้นทั้งสองแนวสานได้ชิดและสนิทกันทำให้เกิดลายสานเป็นแผ่นเรียบทึบ มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกที่ก่อให้เกิดความหนาแน่นแข็งแรง รวมทั้งเป็นลายสานที่มีความสวยงามอีกด้วย เพราะจากรูปแบบของลายสานที่ให้จุดกึ่งกลางเป็นดอกซึ่งเรียกว่า “ขัดบี” ส่วนลายที่อยู่รอบ ๆ จะแยกกันออกไปโดยไม่มีโอกาสบรรจบกัน

ตัวก่องข้าว มีลักษณะกลมป่องผายออกจนถึงปากและมีหูสำหรับร้อยเชือกด้านข้างของตัวก่องข้าวสองด้าน ตัวก่องข้าวสานด้วยลาย “หนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้ง ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานก้นก่องข้าวและเส้นตอกสาน โดยรูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่งข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้น จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขนาดเล็กและยาวขัดกับตอกตั้งโดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดที่ขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้งเป็นลายสานที่ตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งขนาดใหญ่จะมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียด จัดเส้นตอกให้ชิดกันทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนว และนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

สถาบันวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปากก่องข้าว มัดขอบด้วยหวายเพื่อความแข็งแรงทนทาน

ฝาก่องข้าว มีลักษณะเป็นรูปทรงฝาชี ขอบฝาใช้ไม้โมกหรือก้านตาลเหลาแบนดัดโค้งกลมผูกยึดติดกับฝามีหูสำหรับร้อยเชือกด้านข้างสองหู ฝาก่องข้าวสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ลายตาแหลวฮ่อ” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่ง ลักษณะเส้นตอกที่นำมาสานขัดกันในแนวทแยงเรียกว่า “ตอกตั้ง” และ “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า “ยกสาม ข่มสาม” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสาม ข่วมสาม” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานเริ่มจากการใช้เส้นตอกมาสานขัดกันในแนวทแยงแนวละหนึ่งคู่ นำตอกสานมาสานขัดในแนวนอนทิศทางตรงกันข้ามกันครั้งละหนึ่งเส้นรวมเป็นสองเส้น ส่วนตอกสานที่นำมาใช้สานขัดต่อไปใช้สานขัดครั้งละหนึ่งเส้น โดยจะต้องสานขัดในแนวนอนและแนวทแยงทั้งสอง หมุนเวียนกันไปในลักษณะยกสามข่มสามซึ่งกันและกันสลับกันไป เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ แต่จะมีรูขนาดเล็กด้านข้างของเส้นตอกทั้งสามแนวที่สานขัดกัน ลายเฉลวฮ่อมีรูปแบบของลายค่อนข้างซับซ้อนแต่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะมีแรงยึดซึ่งเกิดจากการขัดกันของเส้นตอกทั้งสามแนว ทำให้มีความแข็งแรง แน่นหนาและทนทาน จึงถูกนำไปใช้สานเป็นสานประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ หรือโครงสร้างอื่นที่ไม่ซับซ้อนในส่วนที่ต้องการให้เกิดความแข็งแรงแน่นหนาทนทานและส่วนที่ต้องการให้ทึบเพื่อป้องกันแดดและลมหรือช่วยให้ไอน้ำร้นจากข้าวเหนียวระเหยออกไปตามรูขนาดเล็กหรือช่องว่างระหว่างเส้นตอกเพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวแฉะ

ประโยชน์ใช้สอย ก่องข้าวเป็นภาชนะใช้สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว เนื่องจากส่วนก้นและส่วนตัวของก่องข้าวสานซ้อนกันสองชั้น ซึ่งจะช่วยให้ข้าวเหนียวแห้งช้ากว่าปกติและไม่ทำให้ข้าวเหนียวแฉะหรือบูด เพราะไอน้ำจากข้าวเหนียวบางส่วนสามารถระเหยออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันได้จึงไม่ทำให้เกิดหยดน้ำภายใน นอกจากนี้การสานซ้อนกันสองชั้นยังช่วยป้องกันลมและอากาศร้อนข้างนอกที่จะทำให้ข้าวแห้งได้เป็นอย่างดี

วิธีใช้ ทำความสะอาดภายในให้สะอาดแล้วนำข้าวเหนียวนึ่งสุกมาใส่ ปิดฝาให้เรียบร้อยนำไปแขวนไว้ในที่เก็บให้พ้นจากสัตว์หรือแมลง ผู้ใช้ก่องข้าวส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว ก่องข้าวสามารถนำมาติดตัวไปปฏิบัติภารกิจโดยการหิ้ว สะพายหรือผูกติดกับเอว ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ก่องข้าวบรรจุข้าวเหนียวอยู่

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 305 ก่องข้าวหรือ “ก่องเข้า”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 306 ฐานก่องข้าว

ภาพประกอบ 307 ก้นก่องข้าวชั้นนอกสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

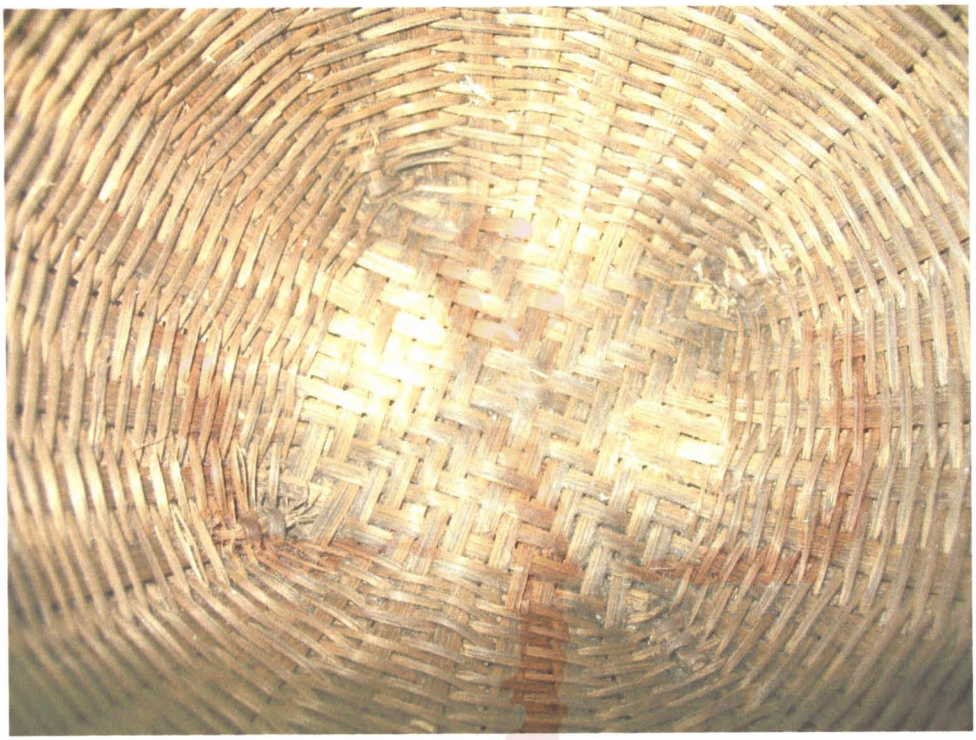

ภาพประกอบ 308 ก้นก่องข้าวชั้นในสานด้วยลายสองขัดบี

ภาพประกอบ 309 ตัวก่องข้าวสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 310 ปากก่องข้าวมัดขอบด้วยหวาย

ภาพประกอบ 312 ฝาก่องข้าวสานด้วยลายเฉลวฮ่อหรือ “ตาแหลวฮ่อ”

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ข้องลอย

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า "ข้องลอย" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ข้องลอยเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่สำหรับกักขังสัตว์แบ่งส่วนประกอบได้ 8 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนคอ ส่วนปาก ส่วนหลัง ส่วนฝา และทุ่นลอย

ขาข้อง ทำด้วยข้อไม้ไผ่เสียบเข้าส่วนก้นทั้งสี่มุมเพื่อความคงทนและทรงตัวได้ดี

ก้นข้อง มีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลายที่ใช้สานก้นข้อง ได้แก่ ลายขัดหนึ่งห่างและลายขัดสองห่างหรือลายสองปรกติห่าง

ลายขัดหนึ่งห่าง เส้นตอกที่สานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" โดยรูปแบบของลายขัดหนึ่งห่างมีสูตรในการสานลายว่า "ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควรจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น สลับกันไปโดยตลอดลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกันเพื่อทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้ เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรง ความแน่นหนา ความทนทาน และแรงยึดเกาะกันมากหรือน้อยของแผ่นลายสานมีปัจจัยสำคัญ คือ การเลือกใช้ชนิดของเส้นตอกและความถี่หรือความห่างระหว่างเส้นตอกที่สานขัดกันเป็นสำคัญ ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกันทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวก เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้สอย

ลายขัดสองห่างหรือลายสองปรกติห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน โดยรูปแบบของลายสองห่างมีสูตรในการสานลายว่า "ยกสอง ข่มสอง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสอง ข่วมสอง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายสองห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยการยกสองข่มสอง กล่าวคือ นำเส้นตอกสานสอดลงใต้เส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งอีกสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด ลักษณะทำมุมฉาก

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ระหว่างกัน ส่วนตอกสานเส้นต่อไปจะสานในรูปแบบเดียวกันแต่การเริ่มข่มเส้นตอกตั้งต้องให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่ผ่านมาข่มอยู่ หรือการยกเส้นตอกตั้งเส้นตอกสานจะต้องสอดลตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้ง ที่ถูกเส้นตอกสานที่เพิ่งสานเสร็จผ่านมายกอยู่แล้วจึงสานข่มและยกสลับกันไปโดยตลอด เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง และมีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางแผ่นสาน ลายสองห่างหรือลายสองปรกติห่าง เป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะรูปแบบลายสานสามารถใช้เส้นตอกที่มีความแข็งแรง สานขัดกันให้เป็นแผ่นเรียบได้และช่องว่างระหว่างเส้นตอกแต่ละเส้น ทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานที่ขัดกันอย่างเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิมและมีความแข็งแรงทนทานตามนาดของเส้นตอกที่ใช้สานเป็นสำคัญ ลายสองห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวก เพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ตัวข้อง มีลักษณะกลมป่องตรงกลางแล้วสอบเข้าคอข้อง ลายที่ใช้สานตัวข้อง ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิด ลายกาวห่าง และลายกาวชิด

ลายขัดหนึ่งชิด เป็นลายที่ใช้สานขัดตัวข้องส่วนล่างต่อเนื่องจากก้นข้อง เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้ง ซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานก้นข้องและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้นจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดแล้วจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานมีลักษณะทึบ

ลายกาวห่าง เป็นลายที่ใช้สานขัดตัวข้องส่วนกลางต่อเนื่องจากตัวข้องส่วนล่างซึ่งสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่สานขัดกันใช้ตอกผิวและตอกุตะแคงคละกันไปซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งซึ่งเป็นปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านจากการสานก้นข้องและเส้นตอกสาน ซึ่งเป็นตอกผิวเหลาเกลี้ยงเกลาประณีตมีลักษณะค่อนข้างแบนและขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง โดยรูปแบบของลายกาวห่างมีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานต้องจัดเส้นตอกตั้งให้ห่างกันพอประมาณ จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดพร้อมกันชุดละสามเส้น ลายกาวห่างเป็น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกสานจะบังคับเส้นตอกตั้งให้ตรึงแน่นอยู่กับที่ส่งผลให้เส้นตอกตั้งแต่ละเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบแน่นหนา นอกจากนี้เส้นตอกสานแต่ละชุดยังมีส่วนช่วยให้เครื่องจักสานคงรูปทรงอยู่ได้อย่างดียิ่งโดยไม่ต้องอาศัยโครงสร้างภายนอกเข้ามาเป็นส่วนประกอบ เพราะเส้นตอกสานที่นำมาใช้สานขัดเป็นเส้นตอกสานชุดละสามเส้น จึงทำให้เกิดความแข็งแรงทนทานแน่นหนา ดังนั้น ลายกาวห่างจึงถูกนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ในส่วนที่ต้องการให้เกิดรูปทรง ความแข็งแรงแน่นหนา รวมทั้งช่วยให้น้ำไหลผ่านเข้าออกตามช่องว่างระหว่างเส้นตอกได้อย่างสะดวก เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการใช้สอย

ลายกาวชิด เป็นลายที่ใช้สานขัดตัวข้องส่วนบนต่อเนื่องจากตัวข้องส่วนล่างมีลักษณะการสานเหมือนลายกาวห่าง เพียงแต่จัดเส้นตอกสานแต่ละชุดให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายกาวชิดเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดีเพราะเส้นตอกสานที่บังคับเส้นตอกตั้งให้ตรึงแน่นอยู่กับที่ ทำให้เส้นตอกตั้งแต่ละเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบแน่นหนา การจัดเส้นตอกสานชิดกันจะช่วยให้รูปทรงของตัวข้องเกิดความแข็งแรงทนทาน แน่นหนา และเหมาะสมกับการใช้สอย

หลังข้อง เป็นส่วนที่อยู่ด้านบนของตัวข้อง หลังข้องลอยสานด้วยลาย “ขัดหนึ่งทแยงห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวลักษณะเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งเป็นส่วนของปลายเส้นตอกตั้งพุ่งออกมาจากการสานตัวข้อง รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ แล้วสานขัดกันโดยการยกหนึ่งข่มหนึ่งทุกเส้นสลับกันไปโดยตลอดทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งทแยงห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี การนำมาสานเป็นส่วนหลังของนอนจะทำให้อากาศถ่ายเทได้ดีซึ่งเป็นการชะลอไม่ให้ปลาที่ถูกขังอยู่ตายเร็วจนเกินไปขณะที่ชาวบ้านจับปลาอยู่ในแหล่งน้ำ

คอข้อง เป็นส่วนที่ถัดจากส่วนตัวข้องและหลังข้อง มีลักษณะคอดเล็กแล้วผายออกจนถึงปากสานด้วยลาย “กาวชิด” ซึ่งมีลักษณะการสานเหมือนลายกาวห่าง เพียงแต่จัดเส้นตอกสานแต่ละชุดให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายกาวชิดเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกสานที่บังคับเส้นตอกตั้งให้ตรึงแน่นอยู่กับที่ทำให้เส้นตอกตั้งแต่ละเส้นมีระยะห่างกันอย่างเป็นระเบียบแน่นหนา การจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันจะช่วยให้รูปทรงของตัวข้องเกิดความแข็งแรงทนทานแน่นหนาและเหมาะสมกับการใช้สอย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ปากข้อง ทำด้วยไม้ไผ่ดัดเป็นวงโค้งสองอันประกบปากข้องที่สานเสร็จทั้งด้านในและด้านนอกแล้วมัดด้วยหวายเรียกว่า “ลายถักหวาย” แต่ปัจจุบันนิยมใช้เชือกไนล่อนหรือลวดมัดแทนเนื่องจากหวายหายากและราคาแพง เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของขอบปากให้เกิดความสะดวกขณะใช้สอย

ฝาข้อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “งาข้อง” มีลักษณะเป็นกรวย ปลายกรวยแหลมปล่อยเป็นซี่ไม้ไว้เรียกว่า “งาแซง” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียวโดยใช้เส้นตอกทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานขัดสานกันเอง

ทุ่นลอย ทำด้วยปล้องไม้ไผ่แห้งที่มีข้อปิดหัวท้ายผูกยึดติดกับตัวข้องด้านข้างทั้ง 2 ข้าง ทุ่นลอยจะช่วยให้ข้องลอยไม่จมน้ำ

ประโยชน์ใช้สอย ข้องลอยเป็นภาชนะสำหรับกักขังสัตว์น้ำ เพราะมีความแข็งแรงทนทาน ส่วนงาจะช่วยป้องกันไม่ให้สัตว์น้ำที่ถูกกักขังกระโดดหรือไต่ออกมาสู่ภายนอก

วิธีใช้ นำสัตว์น้ำที่ต้องการกักขังใส่ลงไปในข้อง โดยงาสามารถยืดตัวให้สัตว์ผ่านเข้าไปได้และจะดีดตัวกลับให้อยู่ในสภาพเดิมป้องกันไม่ให้สัตว์ออกมาข้างนอก หากมีความต้องการนำสัตว์ออกต้องดึงส่วนงาให้หลุดออกจากส่วนปาก จากนั้นจึงใช้มือล้วงจับหรือเทออกมา ข้องลอยสามารถใช้สายรัดผูกติดกับตัวเวลาลงจับสัตว์ตามแหล่งน้ำได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้ข้องลอยอยู่

ภาพประกอบ 313 ข้องลอย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 314 ขาข้องลอยทำด้วยข้อไม้ไผ่

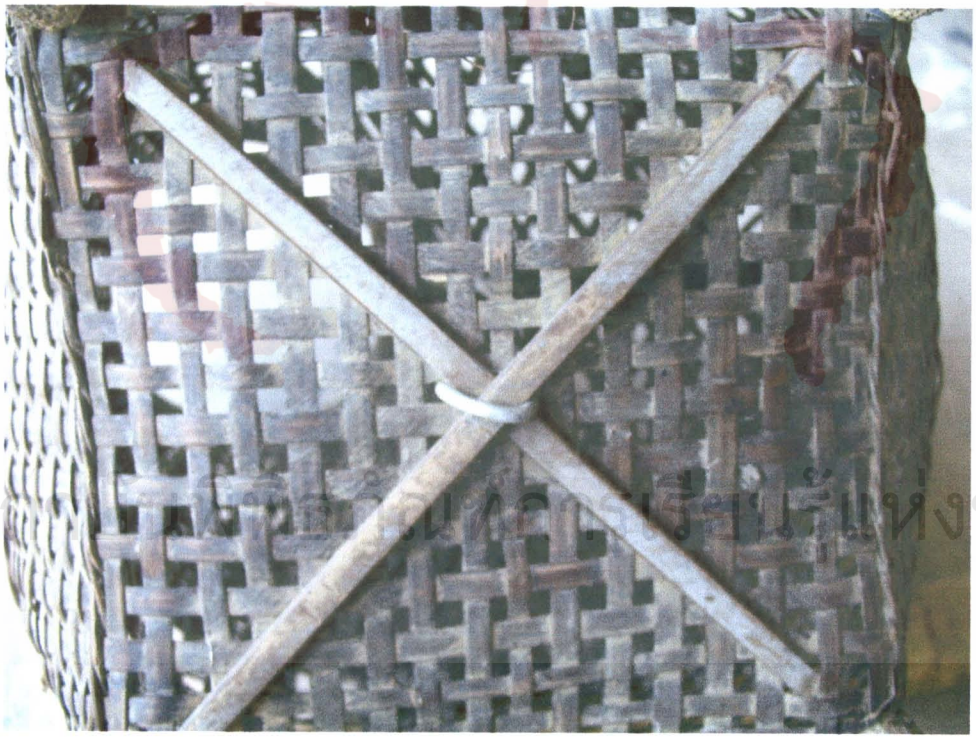

ภาพประกอบ 315 ก้นข้องลอยสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ

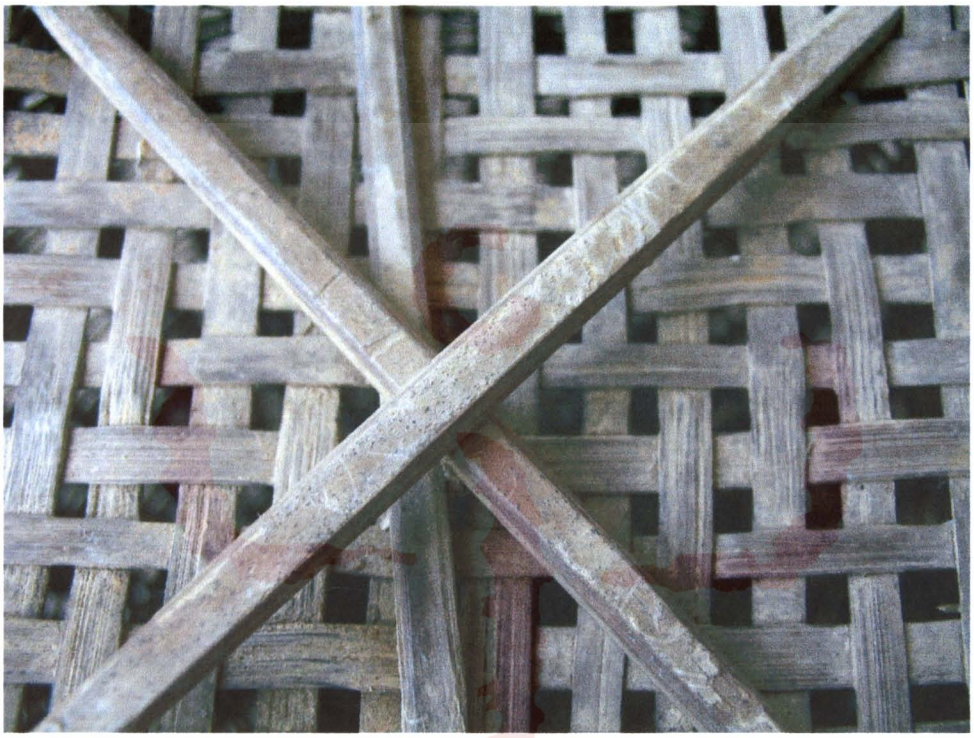

ภาพประกอบ 316 ก้นข้องลอยสานด้วยลายขัดสองห่าง

ภาพประกอบ 317 ตัวข้องลอยสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ

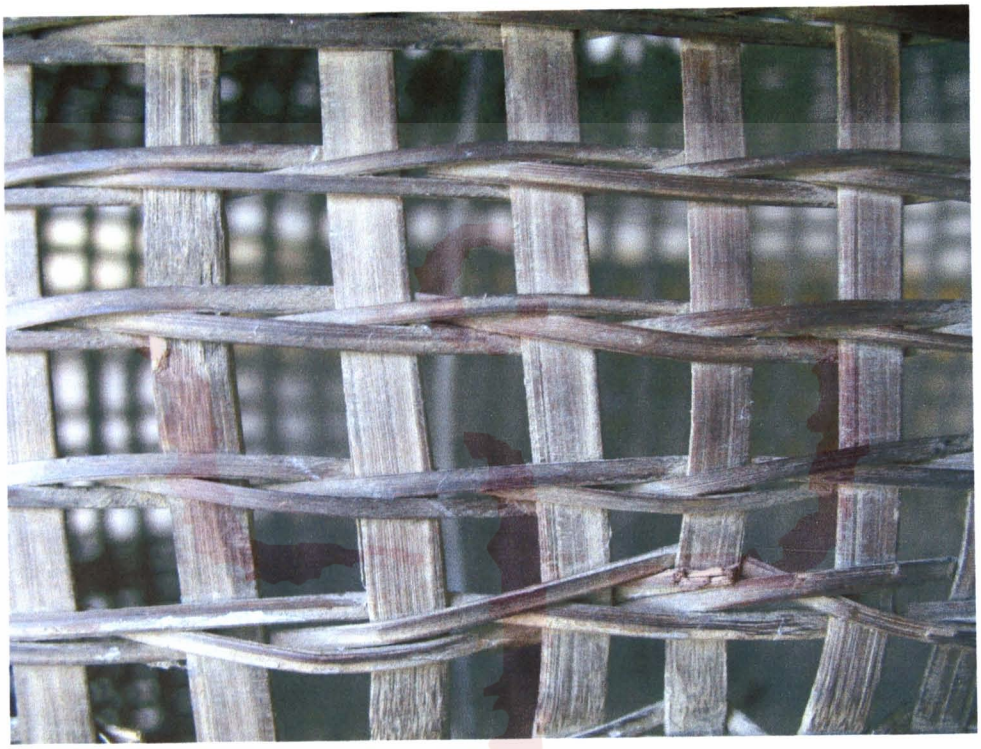

ภาพประกอบ 318 ตัวข้องลอยสานด้วยลายกาวห่าง

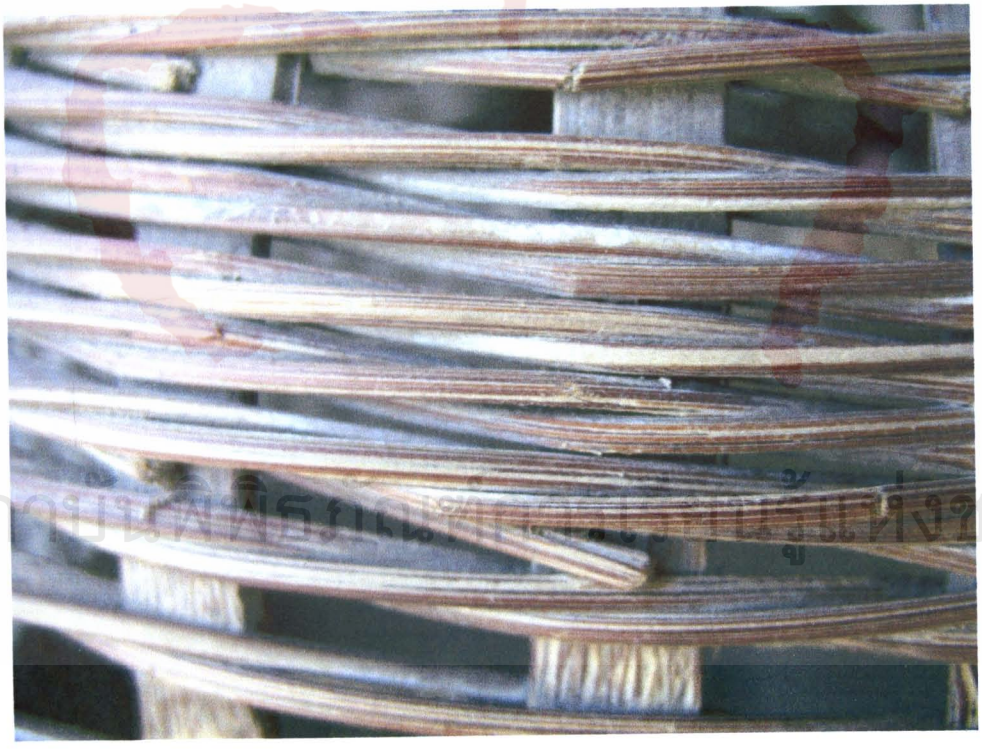

ภาพประกอบ 319 ตัวข้องลอยสานด้วยลายกาวชิด

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

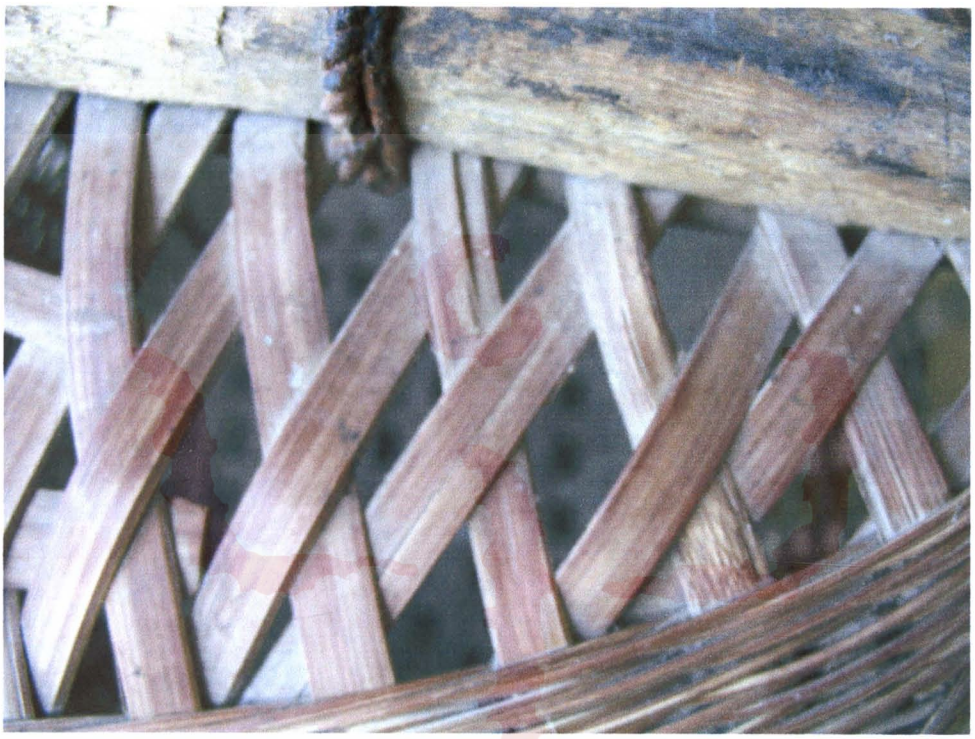

ภาพประกอบ 320 หลังข้องลอยสานด้วยลายขัดหนึ่งทแยงห่าง

ภาพประกอบ 321 คอข้องลอยสานด้วยลายกาวชิด

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

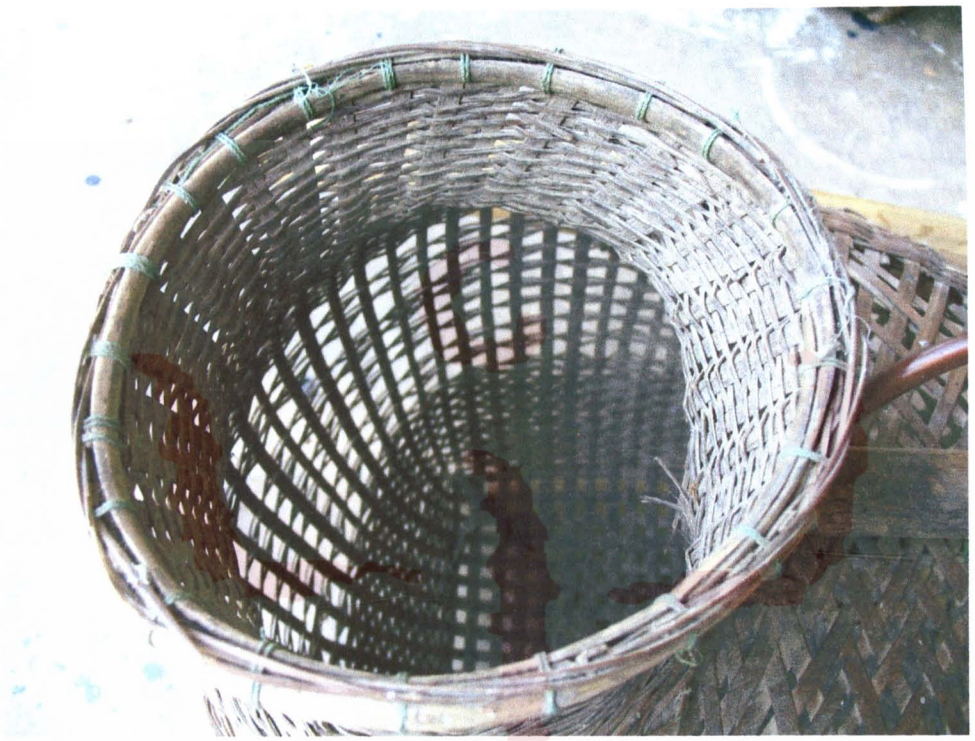

ภาพประกอบ 322 ปากข้องลอย

ภาพประกอบ 323 ฝาข้องลอยหรือ “งาข้องลอย”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 324 ทุ่นข้องลอย

ครุ

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “ครุ” และมีชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “คุ” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่ หวาย และชัน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค ครุเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้สำหรับใส่หรือตักน้ำ แบ่งส่วนประกอบออกได้ 5 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนหู

ขาครุ ทำด้วยข้อไม้ไผ่เหลาให้มีขนาดพอเหมาะเสียบเข้าก้นของครุทั้งสี่มุม เพื่อความคงทนเมื่อรับแรงกระแทกและทรงตัวได้ดี

ก้นครุ สานด้วยลายสองขัดบีหรือลายสองขัดบีออก เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกปื้นอย่างใดอย่างหนึ่งเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้ง เรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายสองขัดบีหรือลายสองขัดบีออกมีสูตรในการสานลายว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะเริ่มจากจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะชิดกัน จากนั้นนำเส้นตอกสานมาสานขัดทีละเส้น โดยเริ่มจากจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกึ่งกลางของแผ่นสาน แล้วจึงสานขัดออกไปด้านข้างด้วยวิธียกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสอง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

เส้นสลับกันไป การสานขัดของตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากข่มจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่ถูกกำหนดให้เป็นส่วนกลางของแผ่นสาน แล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นแยกออกจากจุดกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำเส้นตอกสานเส้นที่สองมาข่มเส้นตอกตั้งสามเส้น ให้เส้นตอกสานเส้นดังกล่าวคร่อมทับเส้นที่จัดให้เป็นส่วนกลางอยู่ระหว่างกึ่งกลางพอดี แล้วจึงยกเส้นตอกตั้งสองเส้นและสานข่มเส้นตอกตั้งสองเส้น แยกออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำตอกสานเส้นที่สามมาสานขัดเส้นที่จัดเป็นส่วนกลางโดยการยกเส้นตอกตั้งเส้นหนึ่งเส้น แล้วจึงข่มและยกเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปทั้งสองข้างโดยตลอดนำตอกสานเส้นที่สี่มาสานขัด โดยยกเส้นตอกทั้งสามเส้นและต้องให้เส้นตอกตั้งเส้นที่เป็นส่วนกลางอยู่กึ่งกลางระหว่างเส้นตอกทั้งสามเส้นแล้วจึงสานข่มเส้นตอกตั้งและยกเส้นตอกตั้งครั้งละสองเส้นออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด ส่วนตอกสามเส้นต่อไปจะสานเหมือนกันกับตอกสานเส้นที่ผ่านมาซึ่งจะเริ่มสานรูปแบบเดียวกันกับเส้นตอกสานเส้นที่ 1 , 2 , 3 , 4 เรียงตามลำดับ หลังจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดเส้นตอกตั้งเส้นที่อยู่ในทิศทางตรงกันข้ามกับการสานลายที่ผ่านมา ซึ่งใช้รูปแบบการสานเรียงตามลำดับขั้นตอนกับการสานที่ผ่านมาในด้านตรงกันข้ามเช่นเดียวกัน แล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกันทำให้ได้ลายสานลักษณะเป็นแผ่นทึบ มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้ขัดกันไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น เพื่อให้ส่วนก้นคงรูปอยู่ได้และรองรับน้ำหนักได้ดี ลายสองขัดบีหรือลายขัดบีออกเป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกที่ใช้สานขัดกันแต่ละเส้นทั้งสองแนวสานได้ชิดและสนิทกัน ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นเรียบทึบตามแนวระนาบมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกให้มีความหนาแน่นแข็งแรง นอกจากนี้ยังเป็นลายสานที่มีความสวยงามอีกด้วย เพราะจากรูปแบบของลายสานจะสานลายให้จุดกึ่งกลางเป็นดอกซึ่งเรียกว่า “ขัดบี” ส่วนลายที่อยู่รอบ ๆ จะแยกกันออกไปโดยไม่มีโอกาสบรรจบกันเลย ลายสองขัดบีจึงทำให้ก้นครุมีความแข็งแรงคงรูปอยู่ได้และรองรับน้ำหนักได้ดี

ตัวครุ มีลักษณะกลมป่องผายออกจากส่วนก้นสานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวเพียงอย่างเดียว ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งเป็นส่วนของปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านข้างจากการสานก้นครุ รูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้นจากก้นครุ จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น และข้ามเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ

ลายขัดหนึ่งชิดที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง เป็นลายสานที่สามารถตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่มีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียด จัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ลายสานจึงมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรง มีความแข็งแรงแน่นหนา แรงยึดเกาะกันมากจึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ปากครุ เป็นส่วนที่สิ้นสุดของการสานโดยเก็บริมให้เส้นตอกเรียบเสมอกัน สานด้วยลาย “ขัดสองหรือลายสองปรกติ” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกผิวหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่ง ลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะเริ่มจากนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนเส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในลักษณะเดียวกัน แต่สานให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จผ่านมาข่มอยู่แล้ว จึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบแล้วเก็บขอบริมโดยการม้วนพับเส้นตอกตั้ง

ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ ที่ขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้งเป็นลายที่สานได้ง่าย เพราะรูปแบบของลายสานไม่ซับซ้อนทำให้มีความสะดวกในการสาน ลายสองปรกติคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอก ซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี ลายสานที่จัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันส่งผลให้ลายสานมีลักษณะทึบจึงทำให้เกิดความแข็งแรงและทนทาน

หูครุ ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้กลมเหลาเปลือกดัดให้โค้ง ยึดติดกับส่วนก้นส่วนตัวและส่วนปาก โดยเฉพาะส่วนปากนั้นจะใช้หวายมัดยึดติดกับส่วนหูเพื่อให้เกิดความมั่นคง แล้วยาด้วยชันทั้งภายนอกและภายใน ชันจะซึมเข้าทุกซอกทุกมุมของเส้นตอก

ประโยชน์ใช้สอย ครุเป็นภาชนะใช้สำหรับใส่หรือตักน้ำ

วิธีใช้ หากต้องการตักน้ำจากบ่อลึกใช้เชือกผูกที่หูหรือใช้ไม้ตะขอเกี่ยวหูเอาน้ำขึ้นมา อาจใช้มือหิ้วหรือใช้ไม้สอดสำหรับคอนหรือหาบก็ได้ นอกจากนี้ครุยังมีคุณสมบัติพิเศษ คือ ครุสามารถลอยบนผิวน้ำได้โดยไม่จมและมอดแมลงจะไม่กัดไชเนื้อไม้ไผ่ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกใช้ครุในการตักน้ำน้ำจากบ่อแล้ว

สถาบันวิทยบริการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 325 ครุหรือ “คุ”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 326 ขาครุทำด้วยข้อไม้ไผ่

ภาพประกอบ 327 ก้นครุสานด้วยลายสองขัดบีหรือ “สองขัดบีออก”

ภาพประกอบ 328 ตัวครุสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง”

ภาพประกอบ 329 ปากครุสานด้วยลายสองหรือ “สองปรกติ”

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 330 หูครุ

เขิงฮ่อนเห็ดเผาะ

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “ตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ” และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “เขิงฮ่อนเห็ดเผาะ” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อ ตะแกรงร่อนเห็ดเผาะเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ส่วนประกอบออกได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนขอบปาก

ก้นตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ มีรูปทรงครึ่งวงกลมสานด้วยลาย “สองขัดบีห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกัน ซึ่งลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) ลายสองขัดบีห่างหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลายหน่วยหรือลายสองขัดบีเข้า” การสานจะเริ่มจากจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะห่างกันพอสมควรโดยเริ่มจากการสานขัดจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกึ่งกลางของแผ่นสาน ข่มเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นแล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปและแยกออก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ไปจากจุดกึ่งกลางทั้งสองข้างโดยตลอดและขยายวงใหญ่ออกไปเรื่อย ๆ เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง

ลายสองขัดบีห่าง เป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะลายสานสามารถใช้เส้นตอกที่มีความแข็งแรงสานขัดกันให้เป็นแผ่นเรียบได้ รวมทั้งช่องว่างระหว่างเส้นตอกแต่ละเส้นที่สานขัดกันอย่างเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน ทำให้มีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิม มีความแข็งแรงทนทาน ลายสองขัดห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่สานขัดกันอยู่ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวกเพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ตัวตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ เป็นส่วนที่สานขัดต่อจากก้นตะแกรงร่อนเห็ดเผาะและสานด้วยลาย “สองขัดบีห่าง”

ปากตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ เป็นส่วนที่ต่อจากตัวเขิงร่อนเห็ดเผาะและสานด้วยลาย “สองขัดบีห่าง”

ขอบปากตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ ทำด้วยไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมทั้งสองอัน การเข้าขอบปากจะต้องดัดปลายแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบ แล้วจึงใช้ขอบประกบแผ่นสานทั้งด้านนอกและด้านในให้ขนานกัน จากนั้นมัดด้วยหวายหรือลวดพร้อมกับใส่ไม้มอบปากริมบนสุดกึ่งกลางระหว่างขอบปากทั้งสองด้าน ซึ่งไม้มอบปากทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกเวลาใช้

ประโยชน์ใช้สอย ใช้สำหรับร่อนเอาเศษดินออกจากเห็ดเผาะ

วิธีใช้ นำเห็ดเผาะซึ่งเป็นเห็ดที่มีลักษณะกลมและฝังตัวตามผิวดิน มีมากในฤดูฝนและมีเศษดินปะปนมาด้วยใส่ในตะแกรง จากนั้นนำเอาน้ำราดเห็ดเผาะให้ชุ่มแล้วใช้ฝ่ามือคลึงเห็ดเผาะในตะแกรงเบา ๆ ให้เห็ดเผาะกลิ้งไปมาในทิศทางเดียวกัน เศษดินที่ปะปนมาจะหลุดออกจากเห็ดเผาะในขณะที่คลึงแล้วนำเอาน้ำมาราดเพื่อล้างทำความสะอาด หากเศษดินยังออกไม่หมดให้เริ่มคลึงเห็ดเผาะใหม่อีกครั้งประมาณ 2-3 ครั้ง จะได้เห็ดเผาะที่สะอาดและนำไปประกอบอาหารได้ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกใช้ตะแกรงร่อนเห็ดเผาะแล้ว

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 331 ตะแกรงร่อนเห็ดเผาะหรือ “เขิงฮ่อนเห็ดเผาะ”

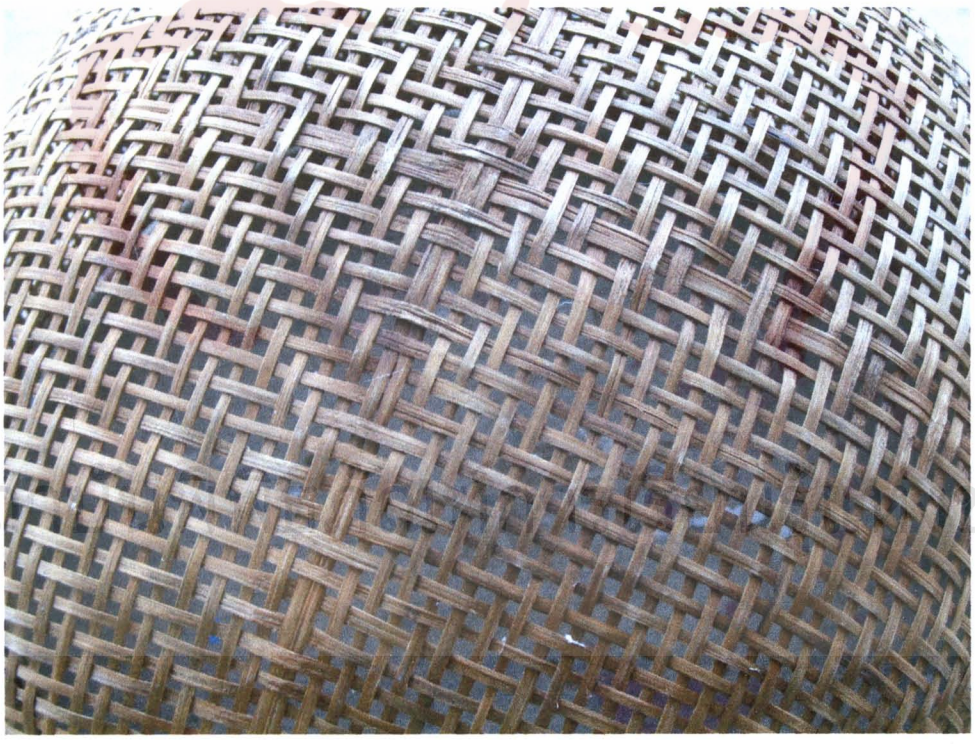

ภาพประกอบ 332 ก้นตะแกรงร่อนเห็ดเผาะสานด้วยลายสองขัดบีห่าง

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

ภาพประกอบ 333 ตัวตะแกรงร่อนเห็ดเผาะสานด้วยลายสองขัดบีห่าง

ภาพประกอบ 334 ปากตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

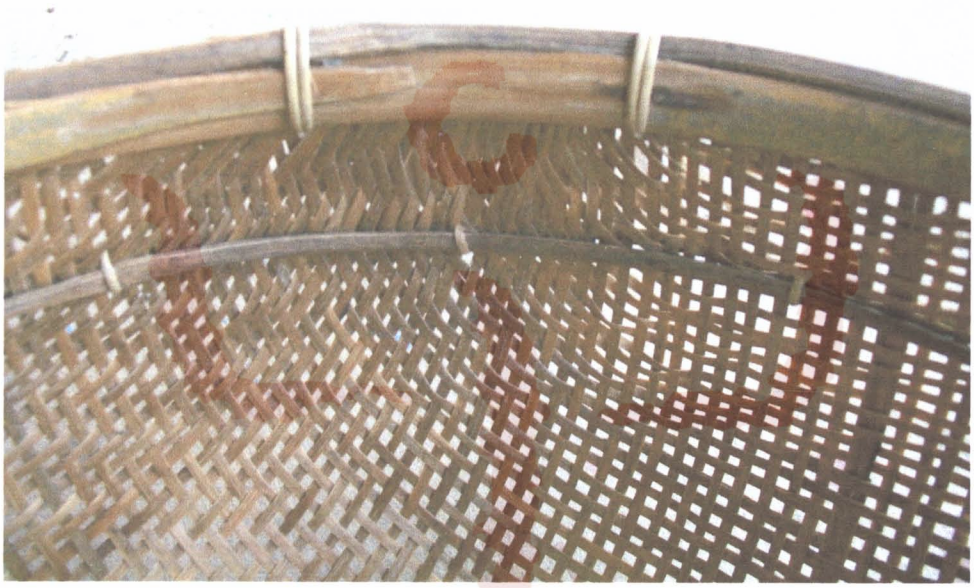

ภาพประกอบ 335 ขอบปากตะแกรงร่อนเห็ดเผาะ

วี

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า "พัด" และชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า "วี" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค พัดเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบได้ 2 ส่วน คือ ส่วนด้าม และส่วนตัว

ด้ามพัด ทำด้วยไม้ไผ่เหลาให้เกลี้ยงเกลาขนาดพอเหมาะกับการจับมือ

ตัวพัด สานให้เส้นตอกแต่ละเส้นชิดติดกันมีลักษณะเป็นแผ่นทึบ เมื่อสานเสร็จแล้วนำส่วนด้ามที่เสี้ยมปลาย และถูกผ่าให้เนื้อไม้แยกออกจากกันเล็กน้อยเสียบเข้ากึ่งกลางของส่วนตัวพัด ให้ส่วนด้ามด้านที่ถูกผ่าแยกออกจากกันขัดเส้นตอกไปด้วยพร้อมกับประกบส่วนตัวของพัดไปในตัวด้วย ลายที่ใช้ในการสานพัด คือ ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ และลายขัดหนึ่งชิด

ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" โดยรูปแบบของลายชนิดนี้มีสูตรในการสานลายว่า "ยกสอง ข่มสอง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสอง ข่วมสอง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้

ชิดกันจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนเส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในลักษณะเดียวกัน แต่ให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่สานเสร็จผ่านมาข่มอยู่แล้ว จึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ แล้วเก็บขอบริมดัดโค้งให้เป็นครึ่งวงกลมทั้งแผ่นและสานปิดด้านหลังให้ทึบ พร้อมพับเก็บริมให้เรียบร้อย ลายขัดสองหรือลายสองปรกติเป็นลายที่สานได้ง่าย เพราะรูปแบบของลายสานไม่ซับซ้อนจึงทำให้มีความสะดวกในการสาน ลายสองปรกติคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี รูปแบบของลายสานจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันส่งผลให้ลายสานมีลักษณะทึบ จึงทำให้เกิดความแข็งแรงและทนทาน

ลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะสานต่อจากลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เริ่มจากนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเท่ากับเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดเป็นลายสานที่สามารถตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่มีความแข็งแรงจะรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่จัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรง จึงนิยมนำไปใช้สานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ประโยชน์ใช้สอย พัดเป็นเครื่องใช้สำหรับพัดหรือกระพือลม

วิธีใช้ ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งที่ถนัดกำส่วนด้ามพัด แล้วออกแรงบังคับให้พัดเคลื่อนที่จากซ้ายไปขวาหรือจากขวาไปซ้าย จากบนลงล่างหรือจากล่างขึ้นบนสลับกันไปมา ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ใช้ว่าต้องการให้เกิดลมแรงเพียงใด ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงยังมีการใช้พัดอยู่

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

ภาพประกอบ 336 พัดหรือ “วี”

ภาพประกอบ 337 ด้ามพัด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 338 ตัวพัดสานด้วยลายขัดสองหรือ “สองปรกติ”

ภาพประกอบ 339 ตัวพัดสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

วีข้าว

มีชื่อเรียกทั่วไปและชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า “วีข้าว” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย วัสดุทดแทนใช้เชือกไนล่อน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการบริจาค วีข้าวเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งประกอบออกได้ 2 ส่วน คือ ส่วนตัว และส่วนด้าม

ตัววีข้าว มีรูปร่างกลมแบนสานด้วยลาย “ขัดสองหรือลายสองปรกติ” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกัน ซึ่งลักษณะของเส้นตอกมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก, ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกันจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น สอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนเส้นตอกสานเส้นต่อไปจะสานในลักษณะเดียวกันแต่ให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลาง ระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่สานเสร็จผ่านมาข่มอยู่แล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบแล้วเก็บขอบริมโดยการใช้ไม้ไผ่เหลากลมดัดให้โค้งสองวงประกบทั้งสองด้านและมัดด้วยหวาย

ลายขัดสองหรือลายสองปรกติ เป็นลายที่สานได้ง่ายเพราะรูปแบบของลายสานไม่ซับซ้อนจึงทำให้มีความสะดวกในการสาน ลายสองปรกติคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี รูปแบบของลายสานจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันส่งผลให้ลายสานมีลักษณะทึบ จึงทำให้เกิดความแข็งแรงและทนทาน

ด้ามวีข้าว ทำด้วยไม้ไผ่ขนาดพอเหมาะกับการใช้มือจับบริเวณของส่วนด้าม ประมาณหนึ่งในสองจะถูกเฉือนผิวและเนื้อไม้ออก เพื่อเลาะเอาข้อในออกให้เป็นช่องสำหรับให้แผ่นสานเข้าไปได้สะดวก โดยวางให้ส่วนด้ามอยู่กึ่งกลางของแผ่นสานแล้วมัดยึดติดกันให้มั่นคง

ประโยชน์ใช้สอย พัดเป็นเครื่องใช้สำหรับพัดเศษหญ้า ฟาง ข้าวลีบออกจากเมล็ดข้าวเปลือกที่สมบูรณ์ก่อนที่จะนำไปเก็บยุ้ง

วิธีใช้ ใช้มือทั้งสองข้างจับที่ด้ามพัด พัดโบกไปมาเพื่อให้เกิดลมสามารถพาสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ต้องการดังกล่าวได้ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกใช้วีข้าวแล้ว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 340 วีข้าว

ภาพประกอบ 341 ตัววีข้าวสานด้วยลายขัดสองหรือ “สองปรกติ”

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 342 ด้ามวีข้าวทำด้วยไม้ไผ่

กะหยัง

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า "ตะกร้าผู้ไทย" และเรียกเฉพาะถิ่นว่า "กะหยัง" วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อตะกร้าผู้ไทยเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวผู้ไทยแบ่งส่วนประกอบออกได้ 6 ส่วน คือ ส่วนขา ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนหู

ขากะหยัง ทำด้วยข้อไม้ไผ่เหลามีขนาดพอเหมาะเสียบเข้าก้นของกระหยังทั้งสี่มุม

ก้นกะหยัง เป็นแผ่นลายสานโปร่งรูปร่างสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีไม้ขัดก้นสองอันสอดทแยงมุมเสียบไขว้ไว้บริเวณกึ่งกลางของส่วนก้น สานด้วยลาย "ขัดสองห่าง" เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกันซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า "ตอกตั้ง" และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า "ตอกสาน" รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า "ยกสอง ข่มสอง" หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ยอสอง ข่วมสอง" (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดสองห่างเส้นตอกตั้งจะถูกจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึง

นำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้น โดยนำเส้นตอกสานสอดลงใต้เส้นตอกตั้งสองเส้นและข้ามอีกสองเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน ส่วนตอกสานเส้นต่อไปจะสานในรูปแบบเดียวกัน แต่ให้เส้นตอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่ผ่านมาข่มอยู่ หรือสอดเส้นตอกสานลงตรงกลางระหว่างเส้นตอกตั้งที่ถูกเส้นตอกสานที่สานเสร็จผ่านมายกอยู่แล้วจึงสานข่มและยกสลับกันไปโดยตลอด เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง

ลายขัดสองห่าง เป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะรูปแบบของลายสานมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิม และช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวก เพื่อให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการใช้สอย

ตัวกะหยัง มีลักษณะกลมป่องสานด้วยลาย “ขัดสองยืนห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรการสานว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) นำตอกมาสานขัดในแนวทแยงทีละหนึ่งเส้นโดยการยกและข่มครั้งละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นนำตอกสานเส้นต่อไปมาสานขัดในรูปแบบเดียวกันแต่ให้สอดทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นตอกแนวทแยงที่ถูกเส้นตอกสานเส้นที่ผ่านมาข่มสองเส้น แล้วจึงข่มสองและยกสองสลับกันไปโดยตลอด หลังจากนั้นจึงจัดเส้นตอกให้มีระยะห่างกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นโปร่ง

ลายขัดสองยืนห่าง เป็นลายสานที่เกิดจากการสานขัดระหว่างเส้นตอกแนวทแยงทั้งสองแนวสานขัดกันต่อเนื่องไปโดยตลอดโดยการยกและข่ม จึงทำให้ลายสานคงรูปอยู่ได้ดี เพราะเกิดการสร้างแรงยึดระหว่างกันของเส้นตอกทั้งสองแนว ลายขัดสองยืนห่างมักถูกนำไปสานให้เป็นรูปทรงกระบอกในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น หรือโครงสร้างส่วนอื่นในส่วนที่ต้องการให้ดัดโค้งเป็นรูปทรงกระบอกได้ โดยเส้นตอกไม่แตกหักหรือต้องการให้มีความหนาแน่นเพื่อความเหมาะสมกับการใช้สอย

ปากกะหยัง ทำด้วยไม้ไผ่เหลาแบนดัดให้โค้งกลมทั้งสองอันแล้วจึงใช้ขอบประกบแผ่นสานทั้งด้านนอกและด้านในให้ขนานกัน จากนั้นมัดด้วยหวายพร้อมกับใส่ไม้มอบปากริมบนสุดกึ่งกลางระหว่างขอบปากทั้งสองด้าน ไม้มอบปากทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกเวลาใช้

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

หูกะหยัง ถักด้วยหวายปลายทั้งสองข้างยึดติดกับส่วนตัวและมัดรวบกันเอง บริเวณใกล้กับปากกะหยัง

ประโยชน์ใช้สอย กะหยังเป็นภาชนะอเนกประสงค์ชาวผู้ไทยที่ใช้สำหรับใส่สิ่งของ

วิธีใช้ นำสิ่งของที่ต้องการใส่ข้างในให้ได้ปริมาณตามความเหมาะสม แล้วนำเชือกมาผูกหูกะหยังสำหรับสะพาย ปัจจุบันชาวผู้ไทยของจังหวัดกาฬสินธุ์ยังมีการใช้กะหยังอยู่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 343 กะหยังหรือ “ตะกร้าผู้ไทย”

ภาพประกอบ 344 ขากะหยังทำด้วยข้อไม้ไผ่

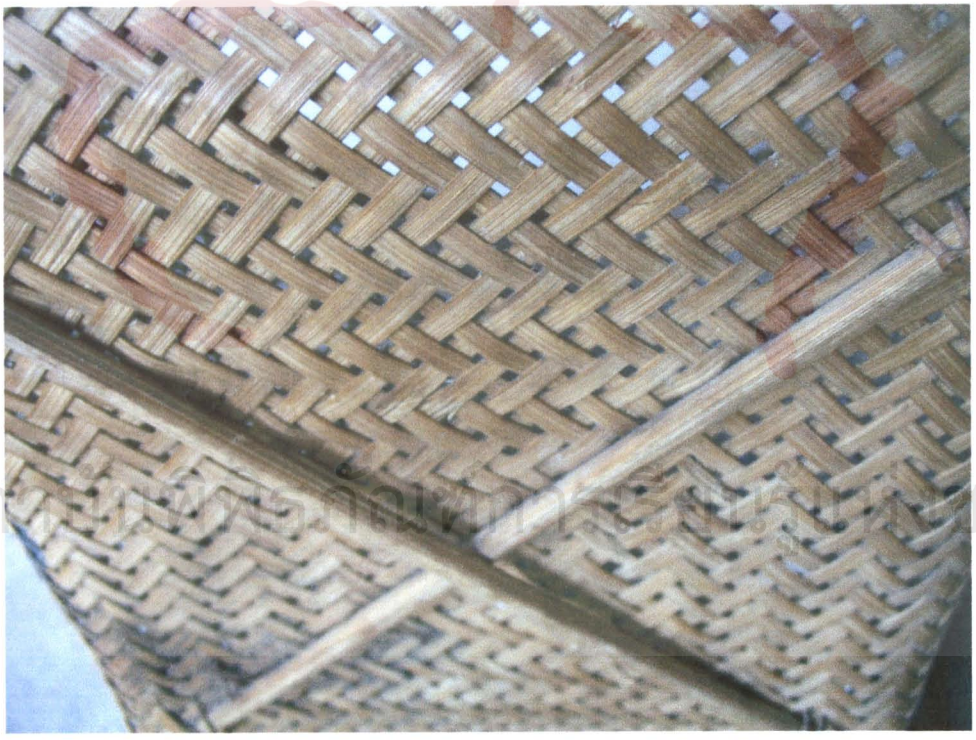

ภาพประกอบ 345 ก้นกะหยังสานด้วยลายขัดสองห่าง

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมแห่งชาติ

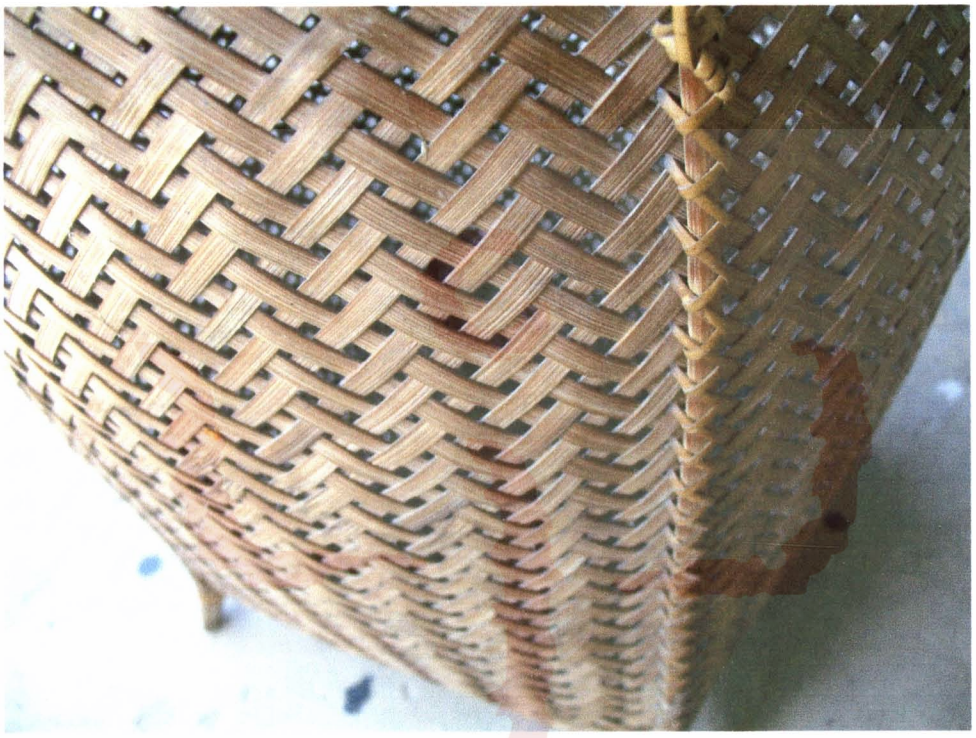

ภาพประกอบ 346 ตัวกะหยังสานด้วยลายขัดสองยืนห่าง

ภาพประกอบ 347 ปากกะหยัง

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ

ภาพประกอบ 348 หูกะหยังถักด้วยหวาย

แงบ

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “กับดักกบ” และเรียกเฉพาะถิ่นว่า “แงบ” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่ พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อ แงบเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ใช้สำหรับดักกบแบ่งส่วนประกอบได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนงา

ก้นแงบ เป็นส่วนที่อยู่ปลายสุดของแงบ มีไม้ขัดสำหรับเปิด-ปิดแงบ

ตัวแงบ มีลักษณะป่องแบนอยู่ระหว่างปากแงบและก้นแงบ ลายสานที่นำมาใช้สานขัดตัวแงบ ได้แก่ ลายขัดหนึ่งชิดและลายขัดหนึ่งห่าง

ลายขัดหนึ่งชิด เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงอย่างเดียวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” ซึ่งเป็นส่วนของปลายเส้นตอกตั้งที่พุ่งออกมารอบ ๆ ด้านข้างจากการสานปากแงบ รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก, ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานจะดัดเส้นตอกตั้งให้โค้งตั้งขึ้นจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและยาวมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามเส้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ตอกตั้งหนึ่งเส้นสลับกันไปตลอด จัดเส้นตอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ ลายขัดหนึ่งชิดที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง เป็นลายสานที่ตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดีเพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่มีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กสานลายได้ละเอียดจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรง มีความแข็งแรงแน่นหนาและแรงยึดเกาะกันมาก ลายขัดหนึ่งชิดจึงนิยมนำไปสานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ลายขัดหนึ่งห่าง เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) การสานลายขัดหนึ่งห่างเส้นตอกตั้งจะจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร จากนั้นจึงนำเส้นตอกสานมาสานขัดกับตอกตั้งทีละเส้นโดยสอดตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอดในลักษณะทำมุมฉากระหว่างกัน แล้วจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานให้ห่างกัน เพื่อทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวลักษณะโปร่ง ลายขัดหนึ่งห่างคงรูปร่างอยู่ได้เพราะแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน ซึ่งทำให้แผ่นลายสานมีความแข็งแรงแน่นหนาทนทานและแรงยึดเกาะกัน ลายขัดหนึ่งห่างเป็นลายที่มีความเหมาะสมกับการใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดี เพราะลายสานที่เกิดจากการจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ห่างกันเกิดเป็นช่องว่างระหว่างเส้นตอกทั้งสองแนวที่ขัดกันอยู่ ช่วยทำให้น้ำไหลผ่านได้ง่ายหรือช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวกทำให้กบไม่ตายขณะถูกกักขังอยู่ในแงบ

ปากแงบ เป็นส่วนที่อยู่ต่อเนื่องจากงาแงบและผายออกเล็กน้อย ปากแงบสานด้วยลาย “กลมสองหรือลายเกี้ยว” เส้นตอกที่นำมาสานขัดใช้ตอกผิวมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน รูปแบบของลายมีสูตรในการสานว่า “ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอหนึ่ง ข่วมหนึ่ง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) โดยการสานบิดข่มและยกเส้นตอกตั้งและบิดพันกันเองไปตลอด การสานต้องจัดวางเส้นตอกตั้งให้ห่างกันพอประมาณนำเส้นตอกสานสองเส้นมาสานขัดพร้อมกันไป ซึ่งตอกสานเส้นแรกสานข่มเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น เส้นตอกสานเส้นที่สองอยู่ในลักษณะยกเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น ซึ่งเส้นตอกสานทั้งสองเส้นดังกล่าวจะมีลักษณะยกและข่มเส้นตอกตั้งในทิศทางตรงกันข้ามระหว่างเส้นตอกตอกตั้งเส้นเดียวกัน ล้วจึงนำเส้นตอกสานบิดคร่อมทับพันกันตรงกึ่งกลางช่องว่างของเส้นตอกตั้งแต่ละเส้นสลับเปลี่ยนหน้าที่ในการยกและข่มเส้นตอกตั้งสลับกันไปโดยตลอด ส่วนเส้นตอกสานคู่ต่อไปจะสานในรูปแบบเดียวกัน เมื่อสานเสร็จแล้วจะทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง

สถาบันวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลายกลมสองหรือลายเกี้ยว เป็นลายสานที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดี เพราะเส้นตอกสานจะบังคับเส้นตอกตั้งแต่ละเส้นให้มีระยะห่างกันเป็นระเบียบและแน่นหนาโดยไม่เคลื่อนที่ออกไปจากจุดเดิม ซึ่งทำให้เกิดความแข็งแรงทนทานไม่แตกหักง่าย จึงถูกนำไปสานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการใช้สอย

งาแงบ เป็นส่วนที่อยู่ต่อเนื่องจากปากแงบ งาแงบมีลักษณะกลมทำด้วยไม้ไผ่ถักเป็นซี่ทรงกรวยสามารถให้กบมุดเข้าสู่ภายในได้ สานด้วยลาย “ขัดหนึ่งชิด” เส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันนิยมใช้ตอกปื้นหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกตั้งและเส้นตอกสาน การสานจะสานแยกส่วนออกจากส่วนก้นตุ้มจากนั้นจึงนำเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้งมาสานขัดกับตอกตั้ง โดยสอดเส้นตอกสานลงข้างล่างเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นและข้ามหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด จากนั้นจัดเส้นตอกสานชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบ

ลายขัดหนึ่งชิด เป็นลายสานที่สามารถตอบสนองทางด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นตอกตั้งที่มีขนาดใหญ่มีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนเส้นตอกสานที่มีขนาดเล็กและจัดเส้นตอกให้ชิดกันได้ถี่ ทำให้ลายสานมีแรงยึดที่เกิดจากการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวโดยตรงมีความแข็งแรงแน่นหนาและแรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

ประโยชน์ใช้สอย แงบเป็นเครื่องมือสำหรับดักกบโดยใช้เหยื่อล่อ

วิธีใช้ เมื่อเลือกทำเลแหล่งอาศัยของกบได้แล้ว จึงนำแงบไปวางบนพื้นดินเหนือระดับน้ำหาที่ผูกยึดให้มั่นคงและนำไส้เดือนสับเป็นชิ้น ๆ ใส่ลงไปในแงบ ปัจจุบันชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้เลิกใช้แงบดักกบแล้ว

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 349 แงบ

ภาพประกอบ 350 ก้นแงบ

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาชาติ

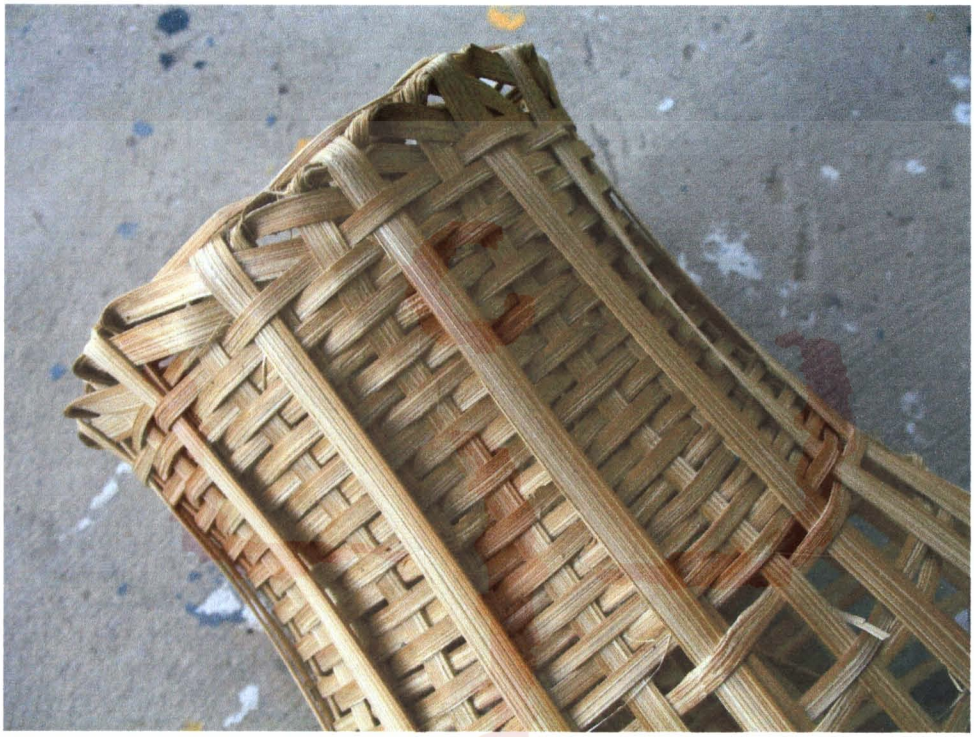

ภาพประกอบ 351 ตัวแงบสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

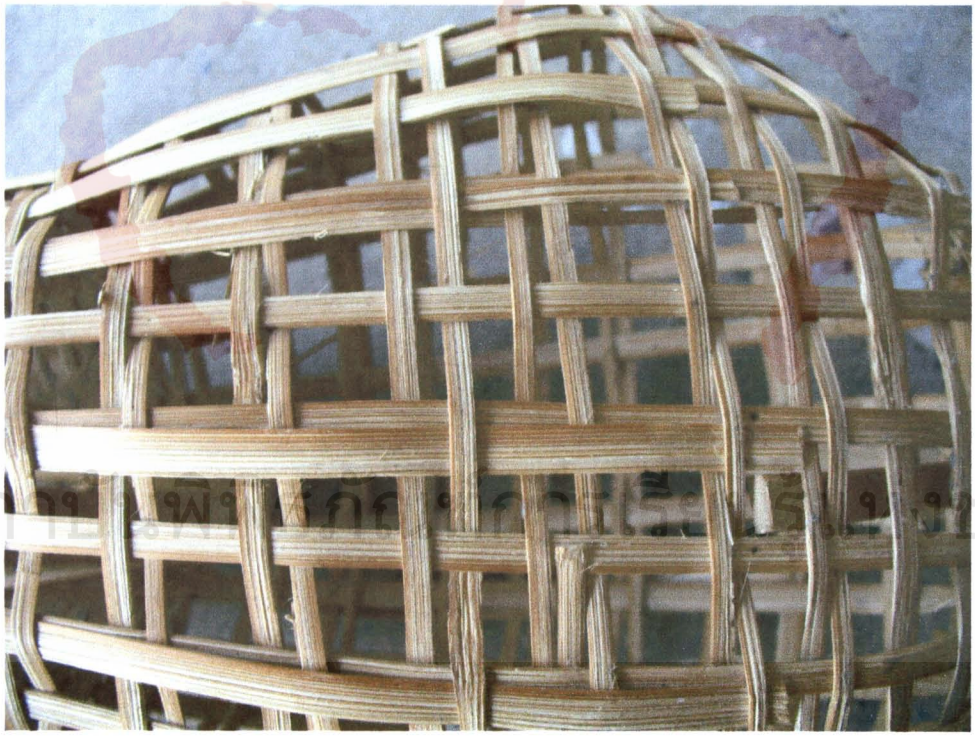

ภาพประกอบ 352 ตัวแงบสานด้วยลายขัดหนึ่งห่าง

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

ภาพประกอบ 353 ปากแงบสานด้วยลายกลมสองหรือ “ลายเกี้ยว”

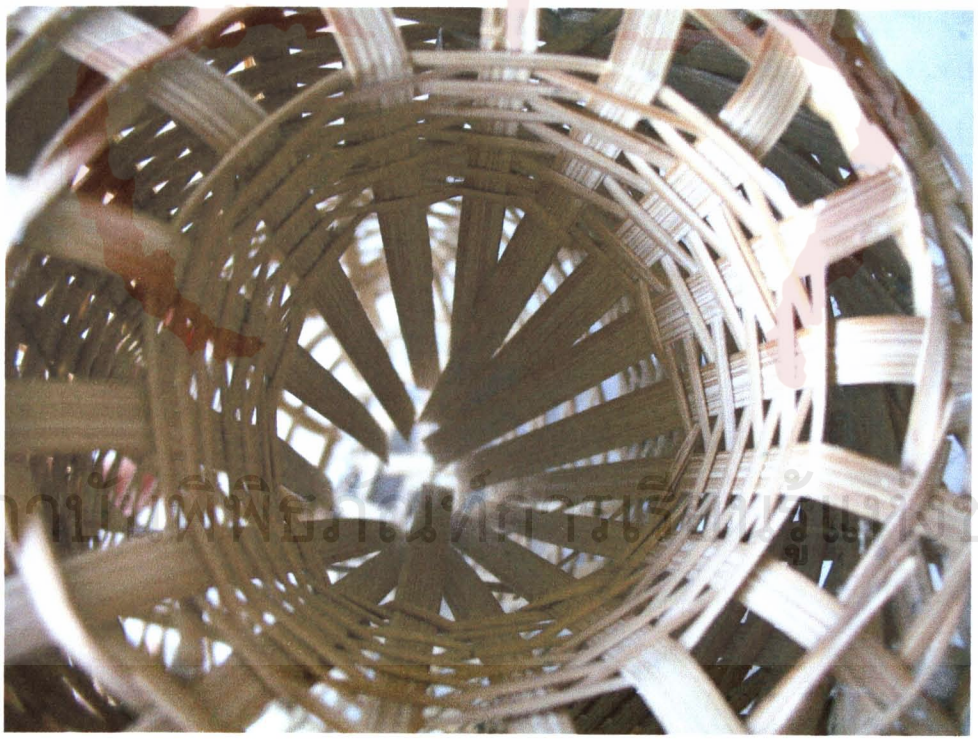

ภาพประกอบ 354 งาแงบสานด้วยลายขัดหนึ่งชิด

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ

สวิงผู้ใหญ่

มีชื่อเรียกทั่วไปว่า “สวิงผู้ไทย” และเรียกเฉพาะถิ่นว่า “สวิง” วัสดุดั้งเดิมใช้ไม้ไผ่และหวาย พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มาโดยการจัดซื้อ สวิงผู้ไทยเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบ่งส่วนประกอบได้ 4 ส่วน คือ ส่วนก้น ส่วนตัว ส่วนปาก และส่วนขอบปาก

ก้นสวิง มีรูปทรงครึ่งวงกลมสานด้วยลาย “สองขัดบีห่าง” เส้นตอกที่นำมาสานขัดกันใช้ตอกตะแคงหรือตอกผิวสานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือคละกันซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เส้นตอกแนวตั้งเรียกว่า “ตอกตั้ง” และเส้นตอกแนวนอนเรียกว่า “ตอกสาน” โดยรูปแบบของลายสองห่างมีสูตรในการสานลายว่า “ยกสอง ข่มสอง” หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ยอสอง ข่วมสอง” (ยอ หมายถึง ยก , ข่วม หมายถึง ข่ม) ลายสองขัดบีห่างเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลายหน่วยหรือลายสองขัดบีเข้า” การสานจะเริ่มจากจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะห่างกันพอสมควรแล้วสานขัดจากจุดกึ่งกลางของเส้นตอกตั้งที่กำหนดให้เป็นส่วนกึ่งกลางของแผ่นสาน โดยข่มเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้นแล้วจึงยกและข่มเส้นตอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไป และแยกออกไปจากจุดกึ่งกลางทั้งสองข้างโดยตลอด ลายสานจะขยายวงใหญ่ออกไปเรื่อย ๆ เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกตั้งและตอกสานแต่ละเส้นห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นสานลายโปร่ง

ลายสองขัดบีห่าง เป็นลายสานที่มีความเหมาะสมและสอดคล้อต่อการนำไปใช้สอยได้เป็นอย่างดี เพราะช่องว่างระหว่างเส้นตอกแต่ละเส้นทั้งเส้นตอกตั้งและเส้นตอกสานที่ขัดกันอย่างเป็นระเบียบหรือมีระยะห่างเท่ากัน จะมีการประสานแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเส้นตอกไม่ให้เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิมและจะมีความแข็งแรงทนทานตามขนาดของเส้นตอกที่ใช้สาน ช่วยทำให้น้ำ ผงฝุ่น เศษสิ่งของละเอียดไหลร่วงผ่านออกไปได้ง่าย ช่วยให้อากาศถ่ายเทสะดวกและมีเหมาะสมกับการใช้สอย

ตัวสวิง เป็นส่วนที่สานขัดต่อจากก้นสวิงและสานด้วยลาย “สองขัดบีห่าง” เหมือนกับก้นสวิง

ปากสวิง เป็นส่วนที่ต่อจากตัวสวิงและสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง”

ขอบปากสวิง ทำด้วยไม้ไผ่เหลาแบนดัดโค้งกลมสองอัน การเข้าขอบปากทำได้โดยดัดปลายแผ่นสานให้โค้งขึ้นโดยรอบแล้วใช้ขอบประกบแผ่นสานทั้งด้านนอกและด้านในให้ขนานกัน จากนั้นมัดด้วยหวายหรือลวดพร้อมกับใส่ไม้มอบปากริมบนสุดกึ่งกลางระหว่างขอบปากทั้งสองด้าน ซึ่งไม้มอบปากทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นตอกกลมสี่เส้นถักพันกัน เพื่อเป็นการเก็บปิดเส้นตอกของแผ่นสานจากขอบปากให้เกิดความสะดวกเวลาใช้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ประโยชน์ใช้สอย ใช้สำหรับช้อนจับกุ้ง ปู ปลา และลูกอ๊อดหรือชาวอีสานเรียกว่า “ฮวก”

วิธีใช้ ใช้มือจับขอบปากสวิงส่วนบนและให้ส่วนล่างของขอบปากอยู่ใต้น้ำเพื่อช้อนจับกุ้ง ปู ปลา หรือลูกอ๊อด ปัจจุบันชาวผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์ยังมีการใช้สวิงช้อนจับกุ้ง ปู ปลาตามแหล่งน้ำ

ภาพประกอบ 355 สวิงหรือ “สวิงผู้ไทย”

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 356 ก้นสวิงสานด้วยลายสองขัดบีห่าง

ภาพประกอบ 357 ตัวสวิงสานด้วยลายสองขัดบีห่าง

สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ

ภาพประกอบ 358 ปากสวิงสานด้วยลายขัดสามหรือ “ขัดข้อง”

ภาพประกอบ 359 ขอบปากสวิง

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จึงถือได้ว่า พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งการเรียนรู้ของตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่เน้นเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนหรือท้องถิ่น และกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นรู้จักถิ่นกำเนิดของตนเอง รวมทั้งรู้จักรักษาและหวงแหนสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน ดังนั้น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของท้องถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ

การจัดกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน นอกห้องเรียนนั้นผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวผู้เรียน ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนจากแหล่งเรียนรู้ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะพัฒนากระบวนการเรียนรู้และคุณภาพของผู้เรียน โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญมากที่สุดที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เต็มตามศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน ด้วยความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้ร่วมกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ดำเนินการส่งเสริมและพัฒนานักเรียนภายใต้กรอบการดำเนินโครงการซึ่งเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่นอกเหนือการจัดนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

โครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการศึกษาของไทย การเตรียมคนให้พร้อมเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขจึงเป็นสิ่งสำคัญ ในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของคน โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือทำให้คนเป็นทรัพยากรมีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความสามารถ มีคุณธรรมและจริยธรรม รวมทั้งมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (ไพบูลย์ แจ่มพงษ์. 2543 : 27-32)

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การพัฒนานักเรียนให้เป็นบุคคลมีคุณภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความสามารถ มีคุณธรรมจริยธรรมและมีวิถีชีวิตที่เป็นสุขตามที่สังคมมุ่งหวัง โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษานั้น สถานศึกษานอกจากจะดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนนักเรียนแล้ว การป้องกันและช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับนักเรียนก็ถือเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนา เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและสุขภาพกายของนักเรียน ดังนั้น ความสำเร็จที่เกิดจากการพัฒนานักเรียนให้เป็นไปตามความมุ่งหวังนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะครูซึ่งเป็นบุคลากรในโรงเรียนถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชน ให้เติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณค่าของสังคมต่อไป ดังความตอนหนึ่งในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ในวันอังคารที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ที่ว่า “เยาวชนทุกคนมิได้ต้องการทำตัวเองให้ตกต่ำ หรือเป็นปัญหาแก่สังคมประการใด แท้จริงต้องการเป็นคนดีมีความสำเร็จ มีฐานะ มีเกียรติและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น แต่การที่จะบรรลุจุดประสงค์นั้น จำต้องอาศัยผู้แนะนำควบคุมให้ดำเนินการไปอย่างถูกต้อง ในฐานะหน้าที่ที่เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นผู้บริหารการศึกษา ท่านจะช่วยเขาได้มากที่สุด เพราะมีส่วนควบคุมดูแลใกล้ชิดอยู่ทุก ๆ ด้านรองลงมาจากบิดามารดา”

ด้วยความสำคัญของผู้เรียนดังกล่าว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 23 จึงได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนว่า “การจัดการศึกษาต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา” ซึ่งหมายถึง ผู้สอนต้องบูรณาการกระบวนการเรียนรู้ และการเรียนรู้คู่คุณธรรม ทั้งนี้ต้องพยายามนำกระบวนการจัดการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการต่าง ๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวม มีการกำหนดเป้าหมายการเรียนร่วมกัน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการศึกษาที่กล่าวว่า การบูรณาการเป็นการนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integration Curriculum) คือ หลักสูตรที่นำเอาเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันทำให้เอกลักษณ์ของแต่ละรายวิชาหมดไปเกิดเป็นเอกลักษณ์ใหม่ของหลักสูตร อันเป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงศาสตร์หรือเนื้อหาสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความรู้ที่มีความหมาย มีความหลากหลาย และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการมีความสำคัญต่อหลักสูตรและการเรียนการสอน คือ (สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ. 2545 : 3)

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

1. เรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นวิถีชีวิตประจำวันของผู้เรียนมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ไม่ได้แยกส่วนออกจากกันเป็นเรื่อง ๆ แบบรายวิชาเรียน

2. ข้อค้นพบทั้งทางทฤษฎีการเรียนรู้และผลวิจัยทางการศึกษา ได้ยืนยันตรงกันว่าผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีขึ้นและเรียนรู้อย่างมีความหมายเมื่อบูรณาการเข้ากับชีวิต

3. ปัจจุบันเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนหรือยุคโลกาภิวัตน์ วิทยาการทั้งหลายที่มีมากมายในโลกได้รับการจัดระบบที่ดีเชื่อมโยงกับเรื่องราวที่ค้นพบใหม่ ทุกคนมีสิทธิเท่า ๆ กันในการแสวงหาได้มากขึ้น สะดวกขึ้น พึ่งพิงผู้สอนน้อยลง ครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องเลือกเฉพาะสาระที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ที่ผู้เรียนต้องการโดยใช้เวลาเท่าเดิม

4. ไม่มีหลักสูตรวิชาใดสำเร็จรูป และสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้

5. การเชื่อมโยงเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงหรือเกี่ยวข้องกัน จะช่วยลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหา ระยะเวลาเรียน และภาระงานผู้สอน ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความหมายมากขึ้น

6. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ ความคิด ความสามารถ และทักษะที่หลากหลายในการเข้าร่วมกิจกรรม

ด้วยความสำคัญของการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ซึ่งในการจัดการศึกษาที่มุ่งผู้เรียนเป็นสำคัญนี้ ครูผู้สอนต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาใหม่ ครูต้องมีความสามารถในการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ใช้แบบแผนการเรียนรู้เป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับ นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2540 : 48) ที่ได้กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาอยู่เบื้องต้นไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์หรือไม่ เพราะเป็นอุปนิสัยอย่างหนึ่งของมนุษย์ แต่ที่เลือกเรียนแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เพราะมนุษย์อยู่ในบรรยากาศที่มีผู้คน พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงร่วมกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ดำเนินการพัฒนานักเรียนตามโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง เพื่อเป็นการสนองตอบการจัดกฺารศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ให้ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดง และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง มีความมุ่งหมายของการดำเนินงาน คือ เพื่อดำเนินการฝึกทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงให้แก่นักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีความสำคัญของการดำเนินงาน คือ

1. เป็นการแก้ปัญหาการเรียนการสอนด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดง

2. เป็นข้อสนเทศสำหรับโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่สนใจนำไปประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนการสอนด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดง

โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน 152 คน ได้แก่ ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ จำนวน 2 คน และนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และช่วงชั้นที่ 4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ซึ่งเรียนรายวิชาศิลปะพื้นฐานและเลือกเรียนกิจกรรมชุมนุมดนตรี ศิลปะและการแสดง ในปีการศึกษา 2549 จำนวน 150 คน ประกอบด้วย

1. นักเรียนผู้บรรเลงดนตรีประกอบการแสดงหมอลำ จำนวน 10 คน

2. นักเรียนผู้บรรเลงดนตรีพื้นบ้านวงกลองยาว จำนวน 10 คน

3. นักเรียนผู้บรรเลงดนตรีสากล จำนวน 10 คน

4. นักเรียนผู้แสดงหมอลำ จำนวน 60 คน

5. หางเครื่องประกอบการแสดงหมอลำ จำนวน 60 คน

ซึ่งมีเนื้อหาสาระการดำเนินตามโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะและการแสดง ได้แก่

1. การฝึกปฏิบัติการบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงหมอลำ ดนตรีพื้นบ้านวงกลองยาว และการบรรเลงดนตรีสากล

2. การฝึกปฏิบัติการจัดตกแต่งสถานที่เพื่อใช้ในงานพิธีการ

3. การฝึกปฏิบัติการแสดงพื้นบ้านและสากล

โดยมีสถานที่ดำเนินการ คือ หอประชุม ห้องโสตทัศนูปกรณ์ และห้องศิลปะของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการดำเนินงานตามโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงสรุปได้ ดังนี้

ด้านผู้เรียน

สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ว่าด้วยแนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 22 ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ซึ่งในการจัดการศึกษาที่มุ่งผู้เรียนเป็นสำคัญนี้ ครูผู้สอนต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาใหม่ ครูต้องมี

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

ความสามารถในการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ใช้แบบแผนการเรียนรู้เป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน (วัฒนาพร ระงับทุกข์. 2542 : 8) โครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง จึงเป็นโครงการที่ดำเนินการเพื่อสนองตอบการจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งให้ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ ผลจากการดำเนินงานตามโครงการได้ส่งผลต่อนักเรียน ดังนี้

1. นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้โดยการฝึกปฏิบัติ ภายใต้คำแนะนำของวิทยากรผู้มีความรู้ และความชำนาญเกี่ยวกับดนตรี ศิลปะ และการแสดง ส่งผลให้นักเรียนจึงมีความเชื่อมั่นในตนเองมากกว่าการฝึกปฏิบัติแบบลองผิดลองถูกโดยไม่เข้ารับการฝึกทักษะ

2. เนื่องจากการดำเนินโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงได้จัดอย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอน นักเรียนจึงได้เรียนรู้เป็นลำดับขั้นและเข้าใจถึงเหตุผล รวมทั้งเชื่อมโยงการปฏิบัติการด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดงแต่ละขั้นตอนอย่างต่อเนื่องกัน การดำเนินโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงจึงช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ในเวลาที่สั้นกว่าการศึกษาด้วยตนเอง

3. นักเรียนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ซึ่งกันและกันหรือระหว่างวิทยากรกับนักเรียน ทำให้เกิดความคิดที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น เรื่องใดที่ใครเคยทำจนประสบผลสำเร็จมาแล้วก็นำมาเล่าสู่กันฟัง เรื่องใดที่ใครทำแล้วประสบความล้มเหลวก็นำมาช่วยกันวิเคราะห์ ซึ่งกรณีดังกล่าวได้ช่วยให้นักเรียนเกิดปัญญา คือ รู้เท่าทันความเป็นจริงมากขึ้นด้วยกันทุกคน ทั้งยังส่งผลถึงการถ่ายทอดความรู้และทักษะไปยังนักเรียนผู้อื่นที่เกี่ยวข้องหรือสนใจ เพราะนักเรียนที่ผ่านการฝึกทักษะด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดงสามารถที่จะอธิบายหรือถ่ายทอดได้อย่างน่าเชื่อถือ และทำให้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดสามารถนำไปปฏิบัติได้

4. นักเรียนได้รับการพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำ ทำให้นักเรียนสามารถทำงานและเป็นผู้นำผู้ได้ เพราะการฝึกทักษะด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดงช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงพฤติกรรมของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ และเข้าใจหลักการและวิธีการปฏิบัติที่มีผลให้ผู้อื่นเกิดการเชื่อถือยอมรับ นอกจากนี้การฝึกทักษะด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดงยังช่วยให้นักเรียนได้รู้จักตนเองโดยผ่านกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ จึงมีความพร้อมในภาวะความเป็นผู้นำมากขึ้น

5. นักเรียนได้รับการพัฒนาเกี่ยวกับการทำงานเป็นกลุ่ม โดยนักเรียนได้มีการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการกลุ่ม ซึ่งนักเรียนที่เข้ารับการฝึกทักษะด้านดนตรี ศิลปะ และ

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

การแสดงได้เรียนรู้ด้วยตนเอง จึงมีความเข้าใจและเกิดจินตนาการในการทำงานเป็นกลุ่มอย่างมีประสิทธิผลสามารถนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม

6. นักเรียนมีความกระตือรือร้น กระฉับกระเฉง ตั้งใจเรียนมากขึ้นและช่วยให้นักเรียนมีความมั่นใจในตนเอง คำนึงถึงศักดิ์ศรีและการเคารพตนเอง ส่งผลให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพและมีบุคลิกภาพเป็นที่ยอมรับ

ซึ่งผลจากการดำเนินงานตามโครงการดังกล่าว สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของแนวคิดการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ (นวลจิตต์ เชาวกิรติพงษ์. 2542 : 15-17)

1. ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน ผู้เรียนเป็นผู้เรียนรู้ บทบาทของครู คือ สนับสนุนและเป็นแหล่งความรู้ของผู้เรียน และผู้เรียนรับผิดชอบในการเลือกและวางแผนสิ่งที่ตนจะเรียนหรือมีส่วนร่วมในการเลือกและเริ่มต้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการศึกษาค้นคว้ารับผิดชอบการเรียนตลอดจนประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2. เนื้อหาวิชามีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ปัจจัยที่สำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบด้วยเนื้อหาวิชาประสบการณ์เดิมและความต้องการของผู้เรียน การเรียนรู้ที่สำคัญและมีความหมายจึงขึ้นอยู่กับสิ่งที่สอน (เนื้อหา) และวิธีที่ใช้สอน (เทคนิคการสอน)

3. การเรียนรู้จะประสบผลสำเร็จ หากผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้เรียนจะได้รับความสนุกจากการเรียนหากได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ได้ค้นพบข้อคำถามและคำตอบใหม่ ๆ สิ่งใหม่ ๆ ประเด็นที่ท้าทาย และความสามารถในเรื่องใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งการบรรลุผลสำเร็จของงานที่พวกเขาริเริ่มด้วยตนเอง

4. สัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้เรียน การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มจะช่วยส่งเสริมความเจริญงอกงาม ความพัฒนาความเป็นผู้ใหญ่ การปรับปรุงการทำงาน และการจัดการกับชีวิตของแต่ละบุคคล สัมพันธภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของผู้เรียน

5. ครู คือ ผู้อำนวยความสะดวกและเป็นแหล่งความรู้ การสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญครูจะต้องมีความสามารถที่จะค้นพบความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน เป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าของผู้เรียนและสามารถค้นคว้าหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับผู้เรียน สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความเต็มใจของครูที่จะช่วยเหลือโดยไม่มีเงื่อนไข ครูจะให้ทุกอย่างแก่ผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นความเชี่ยวชาญ ความรู้ เจตคติและการฝึกฝนโดยผู้เรียนมีอิสระที่จะรับหรือไม่รับการให้นั้นก็ได้

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

6. ผู้เรียนมีโอกาสเห็นตนเองในแง่มุมที่แตกต่างจากเดิม การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมุ่งให้ผู้เรียนมองเห็นตนเองในแง่มุมที่แตกต่างออกไป ผู้เรียนจะมีความมั่นใจในตนเองและควบคุมตนเองได้มากขึ้น สามารถเป็นในสิ่งที่อยากเป็น มีวุฒิภาวะสูงมากขึ้น

7. การศึกษา คือ การพัฒนาประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนหลาย ๆ ด้านพร้อมกันไป การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาผู้เรียนด้านคุณลักษณะด้านความรู้ความคิด ด้านการปฏิบัติ และด้านอารมณ์ความรู้สึกจะได้รับการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน

ด้านกระบวนการเรียน

เนื่องจากโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงเป็นโครงการที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ที่ทางพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จัดให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน ผู้รับผิดชอบโครงการและวิทยากรท้องถิ่นจึงได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งผลจากการดำเนินงานตามโครงการได้ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถค้นพบความรู้ได้ด้วยตนเอง คือ

1. นักเรียนได้รับการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้ ภายใต้พื้นฐานความคิดเชื่อที่ว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้ได้เท่ากันทุกคน แม้จะมีวิธีการเรียนที่แตกต่างกันและใช้เวลาไม่เท่ากัน แต่ทุกคนมีโอกาสพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเองให้เต็มโตเต็มตามศักยภาพ

2. นักเรียนได้เป็นผู้กระทำและค้นพบความรู้ได้ด้วยตนเองซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อที่ว่าความรู้เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยตนเอง สามารถพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ โดยอาศัยความรู้ภายในของตนเองกับการเรียนรู้ข้อมูลต่าง ๆ รอบตัวนักเรียน ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพและประสบการณ์ทางสมองของนักเรียน ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางปัญญาของประสบการณ์การเรียนรู้

3. โครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง เป็นโครงการที่เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา รวมทั้งเน้นความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ไม่ใช่คุณภาพของการจำ ทำให้นักเรียนได้รับความรู้ซึ่งเป็นข้อมูลใหม่โดยการแสวงหารวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง นักเรียนได้ศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจข้อมูลโดยใช้ทักษะกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนสามารถสรุปความรู้ที่ได้ด้วยตนเองและแสดงออกถึงสิ่งที่ค้นพบด้วยวิธีการต่าง ๆ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

4. นักเรียนมีส่วนร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทักษะการคิด ทักษะกระบวนการ ทักษะการจัดการ และทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะหลอมรวมเป็นทักษะชีวิตของนักเรียนต่อไป

ซึ่งผลจากการดำเนินงานตามโครงการ สอดคล้องกับหลักการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่ว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนอย่างคงทนมากน้อยขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ ที่สำคัญ คือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามรูปแบบและวิธีต่าง ๆ อย่างหลากหลาย โดยคำนึงถึงผลสำเร็จของผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูสามารถนำไปปฏิบัติได้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคนที่มีความแตกต่างกันแต่ละบุคคล คือ (ชัยวัฒน์ วรรณพงษ์. 2541 : 8 - 10)

1. วิธีทดลอง เป็นวิธีให้ผู้เรียนทำการทดลองหาคำตอบด้วยตนเอง โดยทำตามแบบแผนและขั้นตอนที่ผู้เรียนเรียนรู้มา

2. วิธีทำงานตามโครงการ เป็นวิธีที่เริ่มจากผู้เรียนคิดทำโครงการว่าจะแก้ปัญหา หรือทำอะไร อย่างไร จึงเกิดประโยชน์ แล้วจึงทำตามโครงการเป็นกลุ่มให้ได้ผลงานตามเป้าหมายเป็นการฝึกคิดและทำงานอย่างมีแผน ได้ใช้ความรู้เดิมและเรียนรู้สิ่งใหม่ เกิดทักษะการงานร่วมกันได้ผลผลิตเป็นรูปธรรม

3. วิธีแก้ปัญหา เมื่อผู้เรียนประสบปัญหาหรือข้อสงสัยจำเป็นต้องแก้ไข ผู้เรียนเริ่มจากการสังเกตและทำความเข้าใจปัญหา รับรู้ว่าประเด็นปัญหาคืออะไร ใครเกี่ยวข้องมีข้อมูลอ้างอิงหรือไม่เพื่อหาสาเหตุสำคัญ และอภิปรายหาทางเลือกที่เหมาะสมในการวางแผนลงมือแก้ปัญหา แล้วสรุปรายงานผลถ้าเป็นการสืบสวนสอบสวน หรือแก้ปัญหาตามวิธีการวิทยาศาสตร์จะมีการคาดคะเนผลไว้ก่อนที่จะสรุปผลการแก้ปัญหา

4. วิธีร่วมมือกัน ผู้เรียนจะร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ 2-6 คน ซึ่งสมาชิกมีความรู้ความสามรถ แตกต่างกันให้ผู้เรียนแบ่งปันความรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รับผิดชอบต่อการเรียนของตนเองและของเพื่อนด้วย ผลสำเร็จของแต่ละคนเป็นความสำเร็จของกลุ่มด้วย

5. การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเองที่มีคุณภาพต้องมีการทดสอบประเมินตนเองแล้วพัฒนาจุดบกพร่อง เพื่อคิดแก้ปัญหาในการทำงานโดยอิสระตามความสนใจและตามที่ตนเองถนัด

ด้านศักยภาพของผู้เรียน

แต่เดิมนั้นโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม มุ่งเน้นให้นักเรียนมีทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ แต่มีนักเรียนส่วนหนึ่งซึ่งไม่มีทักษะทางทางด้านวิทยาศาสตร์และ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

คณิตศาสตร์ เนื่องจากเห็นว่าเนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ยากและมีความซับซ้อน ดังนั้น เมื่อพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะได้ดำเนินโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงในปีการศึกษา 2549 แล้ว สามารถช่วยเหลือนักเรียนดังกล่าวได้ ด้วยยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและใช้แบบแผนการเรียนรู้เป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งการดำเนินโครงการส่งผลให้นักเรียนสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา ประจำปีการศึกษา 2550 ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ด้านการกำกับติดตามช่วยเหลือนักเรียน

ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า ไอ.ที. (IT) ได้เป็นแรงผลักดันที่ทำให้สังคมโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ซึ่งนอกจากเทคโนโลยีสารสนเทศจะก่อให้เกิดการปฏิวัติทางระบบสื่อสารโทรคมนาคมที่ทันสมัยแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของบุคคลให้มีความแตกต่างไปจากอดีต โดยได้ส่งผลให้นักเรียนของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมซึ่งอยู่ในช่วงวัยรุ่นขาดคุณธรรมจริยธรรม และมีคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมเป็นโรงเรียนหนึ่งที่ได้มีการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียน เมื่อพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้ดำเนินโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง ในปีการศึกษา 2549 แล้ว ปรากฏว่าโครงการดังกล่าวได้มีส่วนส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่นักเรียน โดยได้ใช้กิจกรรมการฝึกทักษะด้านดนตรี ศิลปะ และการแสดงสร้างความตระหนัก เพื่อให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจและเห็นความสำคัญของตนเอง พร้อมทั้งศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ ซึ่งอาจารย์ผู้รับผิดชอบโครงการ วิทยากรท้องถิ่น และฝ่ายปกครองของโรงเรียน ได้ร่วมกันวางแผนเพื่อใช้กิจกรรมการฝึกทักษะด้านดนตรีช่วยเหลือนักเรียนที่ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต และการเรียน ทำให้ครูและนักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งสอดคล้องกับ สุพัตรา สุภาพ (2536 : 10) ที่กล่าวว่า ในการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมคน มิใช่เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปร่างหน้าตาภายนอกที่มองเห็นได้ด้วยตาเท่านั้น แต่หากยังต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่สำคัญซึ่งทำให้แตกต่างไปจากสัตว์โลกทั่วไป สิ่งนั้น คือ คุณธรรม เพราะคุณธรรมทำให้คนได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ หมายถึง ความเป็นผู้มีจิตใจสูง คำว่าคุณธรรมจึงหมายถึงสภาพความดีงามทั้งหลายที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของบุคคล อาจกล่าวได้ว่าคุณธรรมเป็นสมบัติของมนุษย์โดยเฉพาะ

การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญต่อตนเองและสังคม โดยเฉพาะครูทุกคนควรตระหนักและมีความรับผิดชอบทั้งด้านความประพฤติที่เป็นแบบอย่าง ตลอดทั้งการ

เอาใจใส่ดูแลในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมเพื่อให้นักเรียนเป็นทั้งคนเก่งและคนดี ดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีทูลเกล้าถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของ 5 สถาบัน ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2532 ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า การสอนคนให้เก่งนี้ ถ้าดูเฉพาะบางแง่บางมุมอาจเห็นว่าดีสอดคล้องกับสมัยเร่งพัฒนา แต่ถ้ามองให้ถี่ถ้วนรอบด้านแล้ว จะเป็นการมุ่งสอนคนให้เก่งเป็นเกณฑ์ อาจทำให้เกิดจุดบกพร่องต่าง ๆ ขึ้นในตัวบุคคลได้ไม่น้อย คือ

1. บกพร่องในความคิดพิจารณาที่รอบคอบและก้าวไกล เพราะใจร้อนเร่งจะทำการให้เสร็จโดยเร็ว เป็นเหตุให้การงานผิดพลาด ขัดข้องและล้มเหลว

2. บกพร่องในความนับถือและเกรงใจผู้อื่น เพราะถือว่าตนเป็นเลิศเป็นเหตุให้เย่อหยิ่ง มองข้ามความสำคัญของบุคคลอื่นและมักก่อความขัดแย้ง ทำลายมิตรไมตรีและมิตรภาพตลอดจนความสามัคคีระหว่างกัน

3. บกพร่องในความมัธยัสถ์เหมาะสมดีในการกระทำทั้งปวง เพราะมุ่งหน้าแต่จะทำตัวเด่นให้ก้าวหน้า เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว เอารัดเอาเปรียบ

4. บกพร่องในจริยธรรมและความรู้ผิดชอบชั่วดี เพราะมุ่งแต่จะแสวงหาประโยชน์เฉพาะตัวให้เพิ่มขึ้น เป็นเหตุให้ทำความผิดและความชั่วทุจริต โดยไม่สะดุ้งสะเทือน

นอกจากนั้นโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง ยังได้ช่วยแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียน เนื่องจากนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาเป็นนักเรียนวัยรุ่น ครูที่รับผิดชอบโครงการจึงมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างสำคัญที่จะช่วยให้นักเรียนผ่านระยะหัวเลี้ยวหัวต่อจากวัยนักเรียนไปเป็นวัยผู้ใหญ่ที่ดีของสังคมและประเทศชาติ ซึ่งโครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง มีหลักในการดำเนินการในการปกครองนักเรียน คือ

1. ใช้เหตุผลชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจอย่างถูกต้อง เนื่องจากนักเรียนวัยนี้มีอารมณ์รุนแรงอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ การปกครองนักเรียนวัยนี้จึงต้องใช้เหตุผลชี้แจงให้เข้าใจอย่างถูกต้อง นอกจากมีผลด้านการปกครองแล้วยังช่วยให้นักเรียนมีนิสัยรักเหตุผล

2. มอบงานให้รับผิดชอบ นักเรียนวัยนี้ชอบอิสระมีความรับผิดชอบให้โอกาสนักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และปฏิบัติงาน เกิดความภาคภูมิใจในการได้รับการไว้วางใจ ขณะเดียวกันครูผู้รับผิดชอบโครงการก็ได้อธิบายให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการทำงาน โดยครูให้การแนะแนวและควบคุมดูแลในการทำงานให้ได้ผลดี ซึ่งเป็นวิธีที่ช่วยส่งเสริมความคิด ความสามารถ และฝึกความรับผิดชอบการตัดสินใจด้วยตนเอง

สถาบันพัฒนาภูมิการเรียนรู้แห่งชาติ

3. ปกครองด้วยความละมุนละม่อม นักเรียนวัยนี้มีความสะเทือนใจง่าย อารมณ์หงุดหงิด การปกครองจึงต้องเป็นไปโดยละมุนละม่อม ใช้เหตุผลประกอบ ไม่บังคับเคี่ยวเข็ญ อันจะก่อให้เกิดความแค้นเคือง

4. ปกครองด้วยตัวอย่างอันดีและด้วยความเสมอภาค เนื่องจากนักเรียนวัยนี้มีอารมณ์หวั่นไหวไม่แน่นอน การปกครองของครูจึงเป็นไปในทางส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความไว้วางใจและนับถือตัวครู ให้นักเรียนเกิดความรู้สึกปลอดภัยและเข้าใจในความปรารถนาดีของครู-อาจารย์ เป็นการนับถือตัวครู ให้นักเรียนเกิดความรู้สึกตัวอย่างที่ดีของครูเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติตนของนักเรียนด้วย

5. ส่งเสริมวินัยของตนเอง เนื่องจากนักเรียนวัยนี้พอจะรู้จักผิดชอบชั่วดีและเข้าใจคำสั่งสอนของครู ครูจึงใช้กิจกรรมฝึกทักษะด้านดนตรีอธิบายให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการประพฤติดีและโทษของการประพฤติชั่ว เพื่อให้นักเรียนสำนึกการรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองและให้นักเรียนมีโอกาสกระทำกิจกรรมที่รับผิดชอบ รวมทั้งฝึกฝนปกครองตนเองอยู่เสมอ

6. ในด้านการเรียน นักเรียนวัยนี้ใช้เวลาเล่าเรียนได้ยาวขึ้นเพราะมีความอดทนและความสนใจมากขึ้น การสอนโดยเพ่งเล็งถึงความสนใจและความสามารถของนักเรียนเป็นสิ่งที่ครูควรยึดปฏิบัติเป็นแนวทางพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของนักเรียนให้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ทำให้การเรียนการสอนได้ผลดียิ่งขึ้น

หากนักเรียนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โครงการพัฒนานักเรียนด้านทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดง ได้มีการแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนโดยใช้หลักการดังนี้ คือ

1. หลักการควบคุม เป็นการควบคุมโดยใช้กฎระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนในโรงเรียน ให้เป็นไปตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ เมื่อมีผู้กระทำผิดไปจากข้อตกลงจะมีการลงโทษตามที่โรงเรียนกำหนดไว้ คือ ตั้งแต่ว่ากล่าวตักเตือนหรือลงบันทึกประจำวัน

2. หลักการพัฒนาส่งเสริม เป็นการพัฒนาส่งเสริมโดยมีการจัดสภาพแวดล้อมหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยอาศัยทฤษฎีทางจิตวิทยาเป็นพื้นฐานเพื่อส่งเสริมหรือกระตุ้นให้นักเรียนแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ซึ่งสภาพแวดล้อมและกิจกรรมต่าง ๆ มีประโยชน์ช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาความถนัดและความสามารถพิเศษ ทำให้นักเรียนรู้สึกว่าเป็นคนมีคุณค่าและมีแรงจูงใจที่จะประพฤติดี

จะเห็นได้ว่า หลังจากที่ทางพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ได้ดำเนินโครงการพัฒนานักเรียนด้าน

ทักษะดนตรี ศิลปะ และการแสดงไปแล้ว ได้ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะในการบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงหมอลำ การบรรเลงดนตรีพื้นบ้านวงกลองยาว การบรรเลงดนตรีสากล การจัดตกแต่งสถานที่เพื่อใช้ในงานพิธีการ รวมทั้งการแสดงพื้นบ้านและสากล ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการเรียน ดังจะเห็นได้จากผลงานของนักเรียนที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการ โดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะและการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองด้านการคิด กระบวนการ การจัดการ และการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะหลอมรวมเป็นทักษะชีวิตของนักเรียนต่อไปในอนาคต

ภาพประกอบ 360 การฝึกปฏิบัติการบรรเลงดนตรีโดยวิทยากรท้องถิ่น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 361 บรรยากาศการฝึกปฏิบัติการบรรเลงดนตรี

ภาพประกอบ 362 การบรรเลงดนตรีของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 363 การฝึกปฏิบัติประดิษฐ์ตัวอักษรของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

ภาพประกอบ 364 บรรยากาศการฝึกปฏิบัติประดิษฐ์ตัวอักษรเพื่อจัดตกแต่งสถานที่

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 365 การฝึกปฏิบัติทำบายศรีหรือ “หมากเบ็ง” ของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

ภาพประกอบ 366 บายศรีหรือ “หมากเบ็ง” ผลงานของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

ภาพประกอบ 367 การขับร้องเพลงลูกทุ่งของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

ภาพประกอบ 368 การแสดงประกอบการขับร้องเพลงลูกทุ่งของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 369 ผู้แสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองซึ่งเป็นนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

ภาพประกอบ 370 การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ

โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้

เป้าหมายสำคัญในการจัดการศึกษา คือ การพัฒนาคนของชาติให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถ และเป็นพลเมืองดีของสังคม โดยเฉพาะการจัดการศึกษาหลังการปฏิรูปครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2517 และการจัดทำหลักสูตรระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งปรับปรุงเพิ่มเติม พุทธศักราช 2533 ได้เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ปัญหา รักการทำงาน สนใจในวิถีทางระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พร้อมทั้งเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป้าหมายการจัดการศึกษาปัจจุบันนอกจากให้ความสำคัญในเป้าหมายพื้นฐานดังกล่าวมาแล้ว ยังเน้นการให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขด้วย (จิราภรณ์ ศิริทวี. 2542 : 33 – 38)

การจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งให้ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้โดยถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุดนั้น ครูซึ่งเป็นบุคลากรทางการศึกษาต้องมีศักยภาพในการจัดการเรียนรู้ให้มีคุณภาพตามมาตรฐานหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ เพราะครู คือ ผู้อำนวยความสะดวกและเป็นแหล่งความรู้ในการจัดการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามมาตรา 24 ซึ่งมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจ ความสามารถ ความถนัด และศักยภาพของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ภายใต้หลักการพื้นฐานของแนวคิดการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่ว่า(นวลจิตต์ เชาวกิรติพงษ์. 2542 : 15-17)

1. ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน ผู้เรียนเป็นผู้เรียนรู้บทบาทของครู คือ สนับสนุนและเป็นแหล่งความรู้ของผู้เรียน ผู้เรียนรับผิดชอบในการเลือกและวางแผนสิ่งที่ตนจะเรียนหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือกและเริ่มต้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการศึกษาค้นคว้ารับผิดชอบการเรียนตลอดจนประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2. เนื้อหาวิชามีความสำคัญและมีความหมายต่อการเรียนรู้ ในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ปัจจัยที่สำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบด้วยเนื้อหาวิชาประสบการณ์เดิมและความต้องการของผู้เรียน การเรียนรู้ที่สำคัญและมีความหมายจึงขึ้นอยู่กับสิ่งที่สอน (เนื้อหา) และวิธีที่ใช้สอน (เทคนิคการสอน)

3. การเรียนรู้จะประสบผลสำเร็จ หากผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้เรียนจะได้รับความสนุกจากการเรียนหากได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ทำงานร่วมกับเพื่อน ได้ค้นพบข้อคำถามและคำตอบใหม่ ๆ สิ่งใหม่ ๆ ประเด็นที่ท้าทายและความสามารถในเรื่องใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งการบรรลุผลสำเร็จของงานที่พวกเขาริเริ่มด้วยตนเอง

4. สัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้เรียน การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มจะช่วยส่งเสริมความเจริญงอกงาม การพัฒนาความเป็นผู้ใหญ่ การปรับปรุงการทำงาน และการจัดการกับชีวิตของแต่ละบุคคล สัมพันธภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของผู้เรียน

5. ครู คือ ผู้อำนวยความสะดวกและเป็นแหล่งความรู้ในการจัดการเรียน การสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูจะต้องมีความสามารถที่จะค้นพบความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน เป็นแหล่งความรู้ที่ทรงคุณค่าของผู้เรียนและสามารถค้นคว้าหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับผู้เรียน สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความเต็มใจของครูที่จะช่วยเหลือโดยไม่มีเงื่อนไข ครูจะให้ทุกอย่างแก่ผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นความเชี่ยวชาญ ความรู้ เจตคติและการฝึกฝน โดยผู้เรียนมีอิสระที่จะรับหรือไม่รับการให้นั้นก็ได้

6. ผู้เรียนมีโอกาสเห็นตนเองในแง่มุมที่แตกต่างจากเดิม การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มุ่งให้ผู้เรียนมองเห็นตนเองในแง่มุมที่แตกต่างออกไป ผู้เรียนจะมีความมั่นใจในตนเองและควบคุมตนเองได้มากขึ้น สามารถเป็นในสิ่งที่อยากเป็นและมีวุฒิภาวะสูงมากขึ้น

7. การศึกษา คือ การพัฒนาประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนหลาย ๆ ด้านพร้อมกันไปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาผู้เรียนด้านคุณลักษณะด้านความรู้ความคิด ด้านการปฏิบัติ และด้านอารมณ์ความรู้สึกจะได้รับการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการสาขาต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาหรือการเรียนรู้จะหยุดอยู่เพียงการศึกษาภาคบังคับในรั้วโรงเรียนเท่านั้นไม่ได้ ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องต่อไปตลอดชีวิต ดังนั้น แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อม ซึ่งแหล่งความรู้หรือแหล่งวิทยาการในชุมชนมีความสำคัญ คือ (นฤมล ตันสุรเศรษฐ์. 2533 : 96-104)

1. เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา โดยไม่จำกัดเพศและวัย

2. เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมการเรียนการสอนการศึกษาในระบบ

3. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้ เช่น การเข้าไปศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุหรือศาสนสถาน การศึกษาพันธุ์ไม้หรือการศึกษาพันธุ์สัตว์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่าง ๆ ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยในป่า

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

4. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงหรือลงมือปฏิบัติจริงได้ เช่น การแก้เครื่องยนต์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ การทำอาหาร ขนมหรือดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

5. เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้นและยังไม่มีของจริงให้เห็น เช่น การศึกษาถึงประดิษฐ์กรรมขึ้นใหม่ โดยดูจากวีดีทัศน์ ภายนตร์ นิทรรศการหรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ

ด้วยความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ตระหนักว่าแหล่งเรียนรู้มีส่วนช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้ดีขึ้น เพราะการเรียนรู้ไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนในโรงเรียนเท่านั้น การได้เรียนรู้จากสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวโดยที่ผู้เรียนไม่รู้สึกกำลังเรียนอยู่ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนานมีความสนใจที่จะเรียน ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้ ทำให้การเรียนมีคุณค่า ส่งเสริมสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ผู้เรียน ผู้เรียนมีความรู้และความสามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นปกติสุข ทุกคนจึงต้องช่วยกันพัฒนาแหล่งความรู้ให้มีจำนวนมากและหลากหลายขึ้นเพื่อเกิดประโยชน์ในการเรียนรู้แก่ทุกคนตลอดชีวิต ดังนั้น ในปีการศึกษา 2548 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม จึงได้ดำเนินการโครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นการสนองตอบการจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งให้ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ

โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ มีความมุ่งหมายเพื่อนำนักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ โดยมีความสำคัญของการดำเนินงาน คือ เป็นการแก้ปัญหาการเรียนการสอน รวมทั้งเป็นข้อสนเทศสำหรับโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่สนใจ นำไปประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนการสอน ซึ่งผู้เข้าร่วมโครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้มีจำนวน 31 คน ได้แก่ ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ จำนวน 2 คน ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี จำนวน 2 คน นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 จำนวน 2 คน และนักเรียนช่วงชั้นที่ 4 จำนวน 25 คน โดยมีสถานที่ดำเนินการ คือ แหล่งเรียนรู้ทางทะเล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แหล่งเรียนรู้ทางทะเล อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี แหล่งเรียนรู้โบราณสถานพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี และแหล่งเรียนรู้ประเพณีเทศน์มหาชาติ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ผลการดำเนินงานโครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้สรุปได้ ดังนี้

ด้านผู้เรียน

สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ว่าด้วยแนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 22 ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ซึ่งในการจัดการศึกษาที่มุ่งผู้เรียนเป็นสำคัญนี้ ครูผู้สอนต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาใหม่ ครูต้องมีความสามารถในการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ใช้แบบแผนการเรียนรู้เป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้จึงเป็นโครงการที่ดำเนินการเพื่อสนองตอบการจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งให้ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ ผลจากการดำเนินงานตามโครงการได้ส่งผลต่อนักเรียนคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้ทุกชาติทุกภาษามีการแข่งขันและร่วมมือกันมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน วิถีการดำรงชีวิตในปัจจุบัน จึงขึ้นอยู่กับอำนาจที่ได้มาจากข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ต่าง ๆ ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนจะต้องพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ (Learning Person) เพราะความรู้ที่แต่ละคนได้ร่ำเรียนมาจากอดีตนั้นไม่สามารถต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโลกาภิวัตน์นี้ได้เพียงพอ ทุกคนจึงต้องใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมตลอดเวลาและต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งการพัฒนานักเรียนให้เกิดคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ สามารถกระทำได้โดยการฝึกให้นักเรียนใฝ่เรียนใฝ่หาความรู้เพราะจะทำให้เด็กมีนิสัยที่ดีติดตัวไป และจะได้เปรียบเด็กที่เรียนแบบท่องจำ โดยไม่ได้ใช้สมองในการคิดและเรียนจากครูคนเดียว เพราะความรู้ไม่ได้หยุดอยู่กับที่แต่จะพัฒนาไปเรื่อย ๆ เรียนกันไม่รู้จักจบ ถ้าครูสามารถชี้แนะวิธีแสวงหาความรู้ซึ่งจะทำให้การเรียนรู้สนุกสนานเพลิดเพลิน

ซึ่งผลจากการดำเนินงานโครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ สอดคล้องกับแนวความคิดของ การ์ดเนอร์ (Gardner) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งเชื่อว่าคนเรามีความสามารถอย่างน้อย 7 ด้านและความสามารถเหล่านี้สามารถพัฒนาได้ คือ

1. ความสามารถในการใช้ภาษา (Verbal/Linguistic Intelligence) เป็นความสามารถที่จะใช้ภาษาเพื่อสื่อความหมาย เข้าใจผู้อื่น เล่าเรื่องต่าง ๆ มีปฏิกิริยาต่อเรื่องต่าง ๆ ด้วยอารมณ์ที่แตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม เรียนรู้คำศัพท์ใหม่หรือแม้แต่ภาษาที่สองได้

2. ความสามารถด้านการใช้เหตุผล หรือความสามารถในการคิดคำนวณ (Logical/Mathematical Intelligence) เป็นความสามารถที่จะเข้าใจมโนทัศน์พื้นฐานของจำนวน เช่น จำนวนมาก น้อยกว่า เห็นคุณค่าของกฎ ซึ่งเป็นเหตุเป็นผลหรือการทำนายสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ขึ้นความสามารถนี้จะถูกนำมาใช้ เมื่อเราต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาหรือสิ่งใหม่ที่ท้าทาย ซึ่งบางครั้งเราอาจเรียกว่า การคิดแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Thinking)

3. ความสามารถด้านการมองเห็น หรือความสามารถในด้านมิติสัมพันธ์ (Visual/Spatial Intelligence) ความสามารถนี้จะสามารถพบเห็นได้จากจินตนาการของเด็ก ๆ ในกิจกรรม เช่น ฝันกลางวัน หรือการจินตนาการให้ตัวเองเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ

4. ความสามารถการเคลื่อนไหวร่างกาย (Body/Kinesthetic Intelligence) เป็นความสามารถที่จะใช้ร่างกายและส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น มือ เท้าในการแก้ปัญหาเมื่อเล่นเกม เต้นรำหรือทำสิ่งต่าง ๆ ความสามารถในการเคลื่อนไหวนี้เป็นทักษะที่เกิดจากการฝึกฝน ร่างกายรู้ว่าจะทำอย่างไรกับสิ่งต่าง ๆ ได้โดยไม่จำเป็นต้องรับรู้โดยผ่านจิตใจ

5. ความสามารถด้านดนตรีและจังหวะ(Musical/Rhythmic Intelligence) เป็นความสามารถที่จะสร้างสรรค์เพลง จดจำเพลงและสามารถเล่นได้เพราะไพเราะ

6. ความสามารถที่จะเข้าใจผู้อื่น (Interpersonal Intelligence) เป็นความสามารถที่จะเข้าใจผู้อื่นและการทำงานที่มีผลต่อผู้อื่น ผู้เรียนจะมีประสบการณ์ในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมโดยตรง จากการที่ผู้เรียนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มไม่ว่าเป็นกิจกรรมกีฬาหรือเป็นกรรมการชุมชน

7. ความสามารถในการรู้จักและเข้าใจตัวเอง(Interpersonal Intelligence) เป็นความสามารถที่จะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวเอง (รู้ว่าตัวเองต่างจากผู้อื่นอย่างไร) เตือนตัวเองให้รู้ว่าควรจะทำสิ่งต่าง ๆ รู้วิธีที่จะระงับอารมณ์ของตนเองเมื่อเสียใจ ความสามารถในการรู้จักและเข้าใจตัวเองเป็นความสามารถที่จะช่วยในการพิจารณาตัวเองและให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ตัวเองนั่นคือสามารถที่จะถอยกลับไปดูตัวเองเหมือนเป็นผู้สังเกตการณ์ที่อยู่ภายนอก ความสามารถในการรู้จักตัวเองและเข้าใจตัวเอง มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรับรู้แง่มุมภายในตัวเอง เช่น ความรู้สึกกระบวนการคิด การหยั่งเห็น เป็นต้น

ด้านกระบวนการเรียน

เนื่องจากโครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ที่ทางพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จัดให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน ผู้รับผิดชอบโครงการจึงได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถค้นพบความรู้ได้ด้วยตนเอง คือ

1. ให้นักเรียนเป็นเจ้าของความคิดมากกว่าเป็นผู้รับสารหรือรับข้อมูล

2. การสื่อสารของครูจะเป็นในลักษณะการกระตุ้นให้นักเรียนคิด โดยจะไม่บอกคำตอบหรือคำถามนักเรียนตรง ๆ นักเรียนต้องเรียนรู้วิธีการแปลความหมายสิ่งที่ครูพูด เพื่อนำมาใช้ในการหาคำตอบที่นักเรียนต้องการ

3. นักเรียนเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ

4. สิ่งที่นักเรียนเข้าใจเป็นสิ่งที่นักเรียนสร้างขึ้น ไม่ใช่การอกเลียนแบบแนวคิดของครู

5. สิ่งที่เรียนและวิธีเรียน มีผลกระทบจากบริบทของสังคมซึ่งการเรียนรู้เกิดขึ้นรวมถึงบริบทของห้องเรียน

6. บทบาทของครู คือ ผู้ชี้แนะหรือผู้จัดการไม่ใช่ผู้ชี้นำ

ซึ่งผลจากการดำเนินงานโครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ มีความสอดคล้องกับ จิราภรณ์ ศิริทวี (2541 : 33-38) ที่ได้กล่าวว่า การสอนโดยการให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ คือ การสอนให้นักเรียนคิด ซึ่งวิธีการคิดมีมากมายหลากหลายทฤษฎีหากนักเรียนได้รับการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง นักเรียนจะเป็นผู้มีความสามารถในการสร้างองค์ความรู้และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง คือ

1. กล้าคิด (Risk Taking) คือ กล้าหาทางเลือกอื่น ๆ และเสนอออกมาไม่ว่าจะบังเกิดผลอย่างไรแก่ผู้เสนอก็ตาม แม้ความคิดนั้นจะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักหรือเกิดความล้มเหลวก็ตาม คนที่กล้าคิดก็ยังคงที่จะคิดและพร้อมที่จะเสี่ยงเสนอความคิด

2. คิดคล่อง (Fluency) คือ เป็นความสามารถที่จะผลิตความคิดรวบยอด (Concept) หรือข้อคิดเห็น (Idea) เป็นปริมาณมาก ๆ ได้ ยิ่งคิดยิ่งคล่องก็ยิ่งมีข้อคิดเห็นมากและยิ่งมีข้อคิดเห็นมากเท่าไร โอกาสพบความคิดที่มีคุณภาพสูง เช่น การคิดเรื่องใหม่ ๆ ที่ยังไม่มีใครคิดก็จะมีมากขึ้นแม้การคิดคล่องจะเป็นเรื่องของปริมาณแต่จะนำมาซึ่งคุณภาพถ้ามีประสบการณ์มากขึ้น

3. คิดกว้าง (Flexibility) คือ เป็นความสามารถที่จะคิดโดยไม่ติดอยู่ในกรอบหรือมุมมองเพียงมุมเดียว คนที่คิดกว้างจะมองเห็นกลยุทธ์หรือทางแก้ปัญหาหนึ่ง ๆ ไม่ใช่ยึดมั่นในวิธีการใดวิธีการหนึ่งเพียงประการเดียว ดังนั้น การคิดกว้างจึงเป็นการมองจากหลายมุมมองแม้จะต่างไปจากที่คุ้นเคยเพื่อบรรลุความเข้าใจที่กว้างขวางกว่าจนเกินกรอบที่กำหนดไว้เดิม

4. คิดของเดิม (Originality) คือ ความสามารถที่จะคิดอย่างหลักแหลมทำให้เกิดข้อคิดเห็นที่เป็นของตนเอง ด้วยความสามารถนี้เด็กจะสามารถเป็นผู้กำหนดทิศทางโลกอนาคตได้

5. คิดดัดแปลง (Elaboration) คือ ความสามารถที่จะต่อเติมข้อคิดเห็นที่มีอยู่แล้วให้น่าสนใจและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ความคิดเก่าคือรากฐานการคิดต่อความคิดใหม่ คนรุ่นใหม่จะใช้ประโยชน์จากความคิดของคนรุ่นเก่าแล้วนำมาดัดแปลงให้ร่วมสมัย

6. คิดซับซ้อน (Complexity) คือ ความสามารถในการแสวงหาทางเลือกใหม่ซึ่งหลาย ๆ ครั้งได้มาด้วยความยากลำบาก คนที่ซับซ้อนจะจัดระบบสรรพสิ่งที่สับสนได้นำระเบียบออกมาจากความโกลาหลได้

7. คิดวางแผน (Planning) คือ ความสามารถจัดการให้ได้มาซึ่งผลหรือทางออกที่พึงประสงค์ เป็นการรวบรวมการคิดวิธีต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ การคิดวางแผนมีขั้นตอนลักษณะเช่นเดียวกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ คือ ระบุปัญหา ระบุข้อจำกัด พิจารณาทางเลือก บริหารทรัพยากรและเวลา กำหนดแผนงาน และไตร่ตรองถึงปัญหาแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้นได้

8. คิดตัดสินใจ (Decision Making) คือ การตกลงใจว่าจะกระทำการคิดตัดสินใจเป็นจุดเริ่มของการปฏิบัติการ การคิดตัดสินใจจึงไม่ใช่การคิดหาทางเลือกแต่เป็นการประมวลทางเลือกต่าง ๆ โดยวินิจฉัยแล้วระบุข้อตกลงใจว่าจะกระทำการในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง การดำรงชีวิตของเราทุกคนต้องตัดสินใจตลอดเวลา นักเรียนจึงควรได้รับการฝึกฝนทักษะการคิดตัดสินใจที่เป็นระเบียบระบบเพื่อการตัดสินใจที่มีคุณภาพ

9. คิดระดมสมอง (Brainstorming) คือ เทคนิควิธีการหาวัตถุดิบเพื่อนำไปคิดต่อเป็นการระดมความคิดเห็นให้มากมายหลากหลาย เพื่อนำไปใช้หรือพิจารณาโดยการคิดวิธีการต่าง ๆ ต่อไป การคิดระดมสมองจึงไม่ใช่จุดสิ้นสุดของการคิดแต่เป็นจุดเริ่มต้นเหมือนกับการประกอบอาหารที่ต้องเสาะหาเครื่องปรุงให้พร้อมก่อนลงมือประกอบอาหาร

10. คิดให้รู้ทั่วกัน (Communication) คือ ความสามารถในการเสนอความคิดหรือข้อคิดเห็น โดยชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ คิดให้รู้กันทั่ว จึงเป็นเรื่องของการสื่อสารเกี่ยวพันกับทักษะการจำแนกแยกแยะ การจัดกลุ่ม การพรรณนา การอภิปราย การโต้แย้ง การเปรียบเทียบการรู้จักใช้ภาษาที่เหมาะสมในการสื่อความคิด การพัฒนานักเรียนมีความสามารถในการคิดนั้นครูต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อให้นักเรียนได้ใช้ความคิดจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้นักเรียนได้สะสมความคิดและสามารถสร้างภูมิปัญญาได้ด้วยตนเอง เพื่อใช้เป็นภูมิคุ้มกันการดำรงชีวิตในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแสสังคมโลก ดังนั้น ความสามารถในการคิดจะทำให้เกิดคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

ด้านศักยภาพของผู้เรียน

โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ ได้ช่วยพัฒนาศักยภาพของนักเรียนโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ

1. นักเรียนเป็นผู้มีจิตสำนึกในการพัฒนา โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ช่วยให้นักเรียนเกิดจิตสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่ามาโรงเรียนเพื่ออะไร รู้เป้าหมายที่ชัดเพื่อกำกับพฤติกรรมของตนอยู่ตลอดเวลา เป้าหมายของนักเรียนทุกคน คือ การเรียนรู้ มิใช่เพื่อการได้มาซึ่งเกรดสูง ๆ ได้รับประกาศนียบัตร หรือได้มาซึ่งโอกาสที่เหนือกว่าผู้อื่นและเป็นผู้ได้เปรียบในการแข่งขันกับผู้อื่นในสังคมซึ่งความคิดดังกล่าวนี้เป็นคุณค่ารอง เป็นชีวิตที่ก่อทุกข์ก่อโทษให้แก่ตนและสังคมได้มากกว่าคุณค่าหลัก ซึ่งเป็นเนื้อแท้ของการเรียนรู้นั่นคือการพัฒนาคุณภาพของคนให้เจริญทุกด้านอย่างประสานสัมพันธ์ที่เรียกว่ามีพัฒนาการอย่างบูรณาการ โดยทุกองค์ประกอบของชีวิต คือ ความคิด จิตใจและการกระทำได้บูรณาการเข้าด้วยกัน นักเรียนจะต้องจับเป้าหมายในงานของตนให้ถูกเสียก่อนว่าอะไรคือคุณค่าหลักอะไรคือคุณค่ารอง เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนพินิจพิจารณาทบทวนตนและเติมเต็มเป้าหมายส่วนที่ขาดที่บกพร่องของตนเสมอ จิตสำนึกอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องปลุกฝังในตัวนักเรียนควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพของตนแล้ว คือ จิตสำนึกสาธารณะหรือการเห็นและทำประโยชน์แก่ส่วนรวม

2. นักเรียนเป็นผู้มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่เรียน โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ช่วยให้นักเรียนได้รับการปลูกฝังความคิดที่ถูกต้องก่อนเริ่มการศึกษา โดยคิดในใจอยู่เสมอว่าการเรียนรู้มิใช่เพียงแค่การท่องหนังสือแล้วจดจำแล้วนำไปสอบแต่เป็นการเรียนรู้ทั้งตัวทั่วทุกด้าน ทั้งด้านสมอง ด้านจิตใจ และทักษะความสามารถทางกาย นักเรียนมีการลงมือทำโดยการคิดและวางแผนที่ดีทั้งการทำงานของตนและทำงานร่วมกับผู้อื่นเป็นกลุ่มเป็นคณะ มีความกระตือรือร้นใฝ่รู้และใฝ่เรียนอยู่เสมอ รู้จักศึกษาค้นคว้าหาแหล่งความรู้ทั้งที่สื่อ เทคโนโลยี เอกสารและแหล่งความรู้ที่เป็นบุคคลหรือสถานประกอบการ เกิดการเรียนรู้วิธีการเรียน (Learning How to Learn) อยู่จนตกตะกอนเป็นความสามารถพื้นฐานของบัณฑิต เพราะการเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนจะเป็นตัวกำกับพฤติกรรมของนักเรียนให้เป็นผู้รักในความรู้ รักปัญญา (Love of Wisdom) และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เมื่อมีปัญญาเป็นเจ้าเรือนบงการพฤติกรรมอยู่ภายในความสามารถในการแก้ปัญหาการกระทำที่ถูกทางที่เรียกว่าจริยธรรมก็จะเกิดและนำมาซึ่งคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย

3. นักเรียนเป็นเป็นผู้มีคารวะธรรม โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้มีส่วนช่วยให้นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์กับครู เพื่อนและคนอื่นในสังคมอีกมากมาย นักเรียนจะมีท่าทีอ่อนน้อม ยอมรับฟัง เคารพและให้เกียรติผู้อื่น รับฟังและใคร่ครวญด้วยความมีสัมมาคารวะที่เรียกว่า “คารวะธรรม” ซึ่งจะทำให้กระบวนการปฏิสัมพันธ์เพื่อการเรียนรู้เป็นไปอย่างไม่มีปัญหา

จะเห็นได้ว่า โครงการทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ได้มีส่วนช่วยพัฒนานักเรียนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ทำให้นักเรียนทุกคนรู้ว่าการเรียนรู้ คือ การพัฒนาคุณภาพของคนให้เจริญงอกงามทุกด้านโดยบูรณาการทุกองค์ประกอบของชีวิต คือ ความคิด จิตใจ และการกระทำ ซึ่งคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อนักเรียนได้เรียนรู้ด้วยใจรักโดยการปฏิบัติจริง รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหาและรู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ ตลอดจนรู้จักค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

ภาพประกอบ 371 ทัศนแหล่งเรียนรู้ทางทะเล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 372 ทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้โบราณสถานพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

ภาพประกอบ 373 แหล่งเรียนรู้โบราณสถานพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

ภาพประกอบ 374 ทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ประเพณีเทศน์มหาชาติ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

โครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนล้วนพอเหมาะกันทุก ๆ ด้านสังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้ ดังนั้น การศึกษาจึงถือเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีสันติสุข

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และคุณภาพของผู้เรียนโดยผู้เรียนมีความสำคัญจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้ รวมทั้งพัฒนาตนเองตามธรรมชาติเต็มตามศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 15-21) ที่สรุปว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดมีสิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงคือ

1. สมองของมนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงสุด โดยธรรมชาติสมองมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิด มนุษย์มีความต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ธรรมชาติ และทุกอย่างรอบตัว โดยมนุษย์สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ต้องอาศัยสมองและระบบประสาทสัมผัสซึ่งเป็นพื้นฐานของการรับรู้ การรับความรู้สึกจากอวัยวะรับความรู้สึก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพผู้สอนต้องสนใจเพื่อผู้เรียนจะได้พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสมอง (Head) จิตใจ (Heart) มือ (Hand) และสุขภาพองค์รวม (Health)

2. ความหลากหลายของสติปัญญา บุคคลแต่ละคนมีความสามารถหรือความเก่งแตกต่างกันและมีรูปแบบการพัฒนาเฉพาะของแต่ละคน สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันจะส่งผลต่อการพัฒนาเสริมสร้างความสามารถให้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ซึ่ง การ์ดเนอร์ (Gardner. 1993 : 1-3) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายของสติปัญญาและได้จำแนกความสามารถของคนไว้ 10 ประเภท คือ ด้านภาษา ดนตรี ตรรกและคณิตศาสตร์ การเคลื่อนไหว ศิลปะหรือมิติสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การสื่อสารด้านความรู้สึก ความลึกซึ้งภายในจิตใจ ด้านความเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านจิตวิญญาณและด้านจิตนิยม

3. การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ตรง โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้ผู้เรียนพัฒนาเต็มตามความสามารถทั้งด้านความรู้ จิตใจ อารมณ์ และทักษะต่าง ๆ ลดการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาลงผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ให้ผู้เรียนได้เรียนจากสถานการณ์จริงที่เป็นประโยชน์และสัมพันธ์กับชีวิตจริง เรียนรู้ความจริงในตัวเองและความจริงในสิ่งแวดล้อมจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและกระตุ้นให้ผู้เรียนเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ครูทำหน้าที่เตรียมการ จัดสิ่งเร้า ให้คำปรึกษา วางแนวกิจกรรม และประเมินผล

ด้วยความสำคัญของผู้เรียนดังที่ได้กล่าวข้างต้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 จึงได้กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรโดยแบ่งออกเป็น 8 กลุ่มสาระ คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ ภาษาต่างประเทศ และการงานอาชีพและเทคโนโลยี ซึ่งสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีเป็นกลุ่มสาระที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะ กระบวนการทำงานและการจัดการ การทำงานเป็นกลุ่ม การแสวงหาความรู้ สามารถแก้ปัญหาในการทำงาน รักการทำงานและมีเจตคติที่ดีต่อการทำงาน รวมทั้งมีความรู้ความเข้าใจมีประสบการณ์ในงานอาชีพสุจริต มีคุณธรรม มีเจตนคติที่ดีต่องานอาชีพและเห็นแนวทางในการประกอบอาชีพสุจริต

โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงชั้นที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และช่วงชั้นที่ 4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 เนื่องจากโรงเรียนต้องการให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวผู้เรียนที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาคุณธรรม ความรู้ ความสามารถและทักษะ เน้นความต้องการ ความสนใจและความถนัดของผู้เรียนทั้งทางด้านวิชาการและอาชีพ โรงเรียนซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากกองทุนการศึกษาเพื่อนักเรียนชนบทในพระราชพิพัฒนาทร (ถาวร จิตฺตถาวโร-วงศ์มะลัย) จึงได้มีการระดมทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้รู้จักใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่อง ด้วยความสำคัญของการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ซึ่งในการจัดการศึกษาที่มุ่งผู้เรียนเป็นสำคัญนี้ ครูผู้สอนต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาใหม่ ครูต้องมีความสามารถในการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ใช้แบบแผนการเรียนรู้เป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีเห็นว่าหากนักเรียนได้รับการพัฒนาทักษะด้านวิชาชีพแล้วจะช่วยให้นักเรียนมีทักษะกระบวนการทำงาน รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม การแสวงหาความรู้ สามารถแก้ปัญหาในการทำงาน รักการทำงาน และมีเจตคติที่ดีต่อการทำงาน

ด้วยความสำคัญดังกล่าว พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ และกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จึงได้ดำเนินงานโครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพในปีการศึกษา 2549 ซึ่งผลที่ได้จากการดำเนินโครงการจะช่วยให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ มีประสบการณ์ในงานอาชีพสุจริต มีคุณธรรม มีเจตนคติที่ดีต่องานอาชีพและเห็นแนวทางในการประกอบอาชีพสุจริต เพื่อเป็นการสนองตอบการจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

โครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ มีความมุ่งหมายของการดำเนินงานเพื่อแข่งขันทักษะวิชาชีพนักเรียน โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีความสำคัญของการดำเนินงาน คือ เป็นการแก้ปัญหาการเรียนการสอนด้านศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี รวมทั้งเป็นข้อสนเทศสำหรับโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมและสำหรับหน่วยงานหรือผู้ที่สนใจนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนการสอนด้านศิลปะ และการงานอาชีพและเทคโนโลยี โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน 335 คน ได้แก่

1. ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ จำนวน 2 คน

2. ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี จำนวน 3 คน

3. นักเรียน จำนวน 330 คน ได้แก่ นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 223 คน และนักเรียนช่วงชั้นที่ 4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวน 107 คน

ซึ่งมีเนื้อหาสาระการดำเนินโครงการ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก เป็นการแข่งขันทักษะแข่งขันทักษะศิลปะ ดนตรีและนาฏศิลป์ ทักษะเกษตร ทักษะคอมพิวเตอร์ ทักษะอุตสาหกรรม ทักษะคหกรรม และทักษะงานประดิษฐ์ รูปแบบที่สอง เป็นการสาธิตการประกอบอาชีพด้านหัตถกรรมโดยชาวบ้านและการทำขนมของนักเรียน และรูปแบบที่สาม เป็นการจัดนิทรรศการร่วมกันของกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย คณิตศาสตร์ ศิลปะ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ภาษาต่างประเทศ และการงานอาชีพและเทคโนโลยี โดยดำเนินการในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2550 มีสถานที่ คือ หอประชุมและบริเวณรอบนอก ห้องเรียนและห้องปฏิบัติการของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ผลการดำเนินงานโครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพสรุปได้ ดังนี้

ด้านผู้เรียน

การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ (Student Centered Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการคิด การค้นคว้า การทดลอง และการสรุปเป็นความรู้โดยผู้เรียนเอง ผู้สอนจะเปลี่ยนบทบาทหน้าที่จากการถ่ายทอดความรู้ มาเป็นผู้วางแผนจัดการชี้แนะและอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน (ธนาธิป พรกุล. 2544 : 50) โครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพจึงเป็นโครงการที่สนองตอบการจัดการศึกษา หรือการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งให้ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ตามศักยภาพ ผลจากการดำเนินงานตามโครงการได้ส่งผลต่อนักเรียนดังนี้ คือ

1. ผู้เรียนได้รับการส่งเสริม ให้มีบทบาทรับผิดชอบการเรียนรู้ของตน โดยผู้เรียนเป็นผู้เรียนรู้ ครูเป็นผู้สนับสนุนและแหล่งความรู้ของผู้เรียน การเข้าร่วมแข่งขันทักษะวิชาชีพจึงเป็นการเริ่มต้นของผู้เรียนในการรับผิดชอบตนเองตั้งแต่เลือกและวางแผนสิ่งที่ตนจะเข้าร่วมแข่งขัน ด้วยการศึกษาแนวทางการแข่งขันทักษะวิชาชีพที่ตนเองสนใจและมีความถนัด

2. ผู้เรียนได้รับความสนุกจากการแข่งขัน โดยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ในขณะที่กิจกรรมการแข่งขันทักษะวิชาชีพกำลังดำเนินอยู่ โดยผู้เรียนได้ค้นพบข้อคำถามและคำตอบใหม่ ๆ สิ่งใหม่ ๆ ประเด็นที่ท้าทาย และความสามารถในเรื่องใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งมีผลงานที่ประสบความสำเร็จจากความคิดริเริ่มของตนเอง

3. ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มขณะร่วมแข่งขันทักษะวิชาชีพ ซึ่งช่วยส่งเสริมความเจริญงอกงาม การพัฒนาสู่ความเป็นผู้ใหญ่ การปรับปรุงการทำงาน และการจัดการกับชีวิตของตนเอง สัมพันธภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของผู้เรียน

4. การแข่งขันทักษะวิชาชีพ ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถค้นคว้าหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับตนเองได้จากครูและครูมีความเต็มใจช่วยเหลือโดยไม่มีเงื่อนไข โดยครูให้ทุกอย่างแก่ผู้เรียนทั้งทางด้านความเชี่ยวชาญ ความรู้ เจตคติ และการฝึกฝน

5. การแข่งขันทักษะวิชาชีพส่งผลให้ผู้เรียนมีโอกาสเห็นตนเองแง่มุมที่แตกต่างจากเดิม โดยผู้เรียนมีความมั่นใจในตนเองและควบคุมตนเองได้มากขึ้นสามารถเป็นไปในสิ่งที่อยากเป็นและมีวุฒิภาวะสูงมากขึ้น

6. ผู้เรียนได้รับการพัฒนาด้านความรู้ความคิด ด้านการปฏิบัติ และด้านอารมณ์ความรู้สึกไปพร้อม ๆ กัน ในขณะร่วมกิจกรรมการแข่งขันทักษะวิชาชีพ

ซึ่งผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนสอดคล้องกับ ทิศนา แขมมณี (2542 : 24-25) ที่ได้กล่าวว่า กิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดขึ้นโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพควรมีรูปแบบ ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางด้านร่างกาย (Physical Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเคลื่อนไหวร่างกาย เพื่อช่วยให้ประสาทการรับรู้ของผู้เรียนตื่นตัวพร้อมที่จะรับข้อมูลและการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น การรับรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ หากผู้เรียนไม่มีความพร้อมในการรับรู้ แม้จะมีการให้ความรู้ที่ดี ๆ ผู้เรียนก็ไม่สามารถรับได้ ซึ่งจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่พบเสมอ ๆ คือ ได้การเคลื่อนไหวทางกายมีส่วนช่วยให้ประสาทการรับรู้ตื่นตัว พร้อมที่จะรับและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้น กิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนจึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เคลื่อนไหวในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นระยะ ๆ ตามความเหมาะสมกับวัยและระดับความสนใจของผู้เรียน

2. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางสติปัญญา (Intellectual Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเคลื่อนไหวทางสติปัญญาหรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นกิจกรรมที่ท้าทายความคิดของผู้เรียน สามารถกระตุ้นสมองของผู้เรียนเกิดการเคลื่อนไหวช่วยให้ผู้เรียนเกิดความจดจ่อในการคิด สนุกที่จะคิด ซึ่งกิจกรรมจะมีลักษณะดังกล่าวได้ก็ต้องมีเรื่องให้ผู้เรียนคิด โดยเรื่องนั้นจะต้องไม่ง่ายและไม่ยากเกินไปสำหรับผู้เรียน เพราะถ้าง่ายเกินไปผู้เรียนก็ไม่จำเป็นต้องใช้ความคิด แต่ถ้ายากเกินไปผู้เรียนก็จะเกิดความท้อถอยที่จะคิด

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ดังนั้น ครูจึงต้องหาประเด็นการคิดที่เหมาะสมกับวัยและความสามารถของผู้เรียน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความคิดหรือลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. กิจกรรมการเรียนที่ดี ควรเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางสังคม (Social Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่อาศัยรวมกันเป็นหมู่คณะ มนุษย์โดยทั่วไปจะต้องเรียนรู้เพื่อที่จะปรับตัวเข้ากับผู้อื่นและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้ทางด้านสังคม ซึ่งจะส่งผลถึงการเรียนรู้ด้านอื่น ๆ ด้วย ดังนั้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีจึงควรเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัวด้วย

4. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางอารมณ์ (Emotional Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้นั้นเกิดความหมายต่อตนเอง กิจกรรมที่ส่งผลต่อความรู้สึกของผู้เรียนนั้นมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียนโดยตรงหรือใกล้ตัวผู้เรียน อันที่จริงเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกหรือจิตใจนี้เป็นเรื่องที่ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่มักเกิดขึ้นพร้อมกับการกระทำด้านอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ ร่างกาย สติปัญญาและสังคม เช่น เมื่อครูให้ผู้เรียนเคลื่อนที่เปลี่ยนอิริยาบทเปลี่ยนกิจกรรมผู้เรียนจะเกิดอารมณ์ความรู้สึกตามมา เช่น พอใจ ไม่พอใจ เฉย ๆ เมื่อครูให้คิดแก้ปัญหาอะไรก็ตามผู้เรียนอาจจะเกิดอารมณ์สนุก ท้าทาย เพลิดเพลินที่จะคิดหรืออาจจะเกิดอารมณ์หงุดหงิด เครียด กังวลก็เป็นไปได้ในทำนองเดียวกัน เมื่อผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ก็อาจเกิดความรู้สึกทางบวกหรือทางลบก็ได้เช่นเดียวกัน กิจกรรมการเรียนรู้ใดหากช่วยให้ผู้เรียนได้เคลื่อนไหวร่างกายอย่างเหมาะสมกับวัย วุฒิภาวะ และความสนใจของผู้เรียน รวมทั้งเป็นกิจกรรมที่ท้าทายความคิดสติปัญญาของผู้เรียนสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความคิดได้อย่างเต็มที่และช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างกว้างขวาง กิจกรรมนั้นจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี หากกิจกรรมนั้นเป็นกิจกรรมนั้นเป็นกิจกรรมที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนโดยตรงก็ยิ่งจะช่วยให้การเรียนรู้นั้นมีความหมายต่อผู้เรียนยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่มีลักษณะดังกล่าว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการรอบด้านของบุคคลทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ ดังนั้น หากครูออกแบบรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีลักษณะดังกล่าวแล้ว นอกจากจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีแล้วยังช่วยส่งเสริมพัฒนาการทั้ง 4 ด้านของผู้เรียนไปพร้อม ๆ กันอีกด้วย

ด้านกระบวนการเรียน

เนื่องจากโครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ เป็นโครงการที่ทางพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ และกลุ่มสาระการเรียนรู้การ

งานอาชีพและเทคโนโลยี โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จัดให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด โดยมีการกำหนดจุดหมาย กิจกรรมการแข่งขัน รวมทั้งการประเมินผลที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เกิดประสบการณ์ เพื่อการเรียนรู้เต็มตามความสามารถสอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน กิจกรรมการแข่งขันคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยมีครูเป็นผู้ปลุกเร้าและเสริมแรงผู้เรียนในทุกกิจกรรมการแข่งขันให้ค้นพบคำตอบ และแก้ปัญหาด้วยตนเอง รวมทั้งการร่วมทำงานเป็นกลุ่ม ปลูกฝังความมีระเบียบวินัย รับผิดชอบการทำงาน ฝึกการประเมินและปรับปรุงตนเอง โครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพจึงเป็นโครงการที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดตามรูปแบบที่เรียกว่า CIPPA Model คือ

1. กิจกรรมและเนื้อหาของการแข่งขันทักษะวิชาชีพ มีความสอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียนซึ่งจัดให้มีทั้งการแข่งขันประเภทรายบุคคล กลุ่มเล็ก และกลุ่มใหญ่ตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคน

2. นักเรียนได้ฝึกกระบวนการคิด การจัดการ การแก้ปัญหาจากการเข้าร่วมแข่งขันทักษะวิชาชีพ ซึ่งได้ผสมผสานกิจกรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างหลากหลาย เช่น การถามตอบ การวิเคราะห์แยกแยะ การจัดกลุ่ม การสังเคราะห์ การสรุปประเด็น การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การทดลอง การสังเกต และการบันทึกผล เป็นต้น

3. การแข่งขันทักษะวิชาชีพ ส่งผลให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ฝึกปฏิบัติให้คิดเป็นและทำได้ด้วยตนเอง ซึ่งจัดให้มีทั้งการแข่งขันประเภทรายบุคคลและกลุ่มตามความเหมาะสม โดยทุกคนได้คิดตัดสินใจและปฏิบัติจริง

4. การแข่งขันทักษะวิชาชีพได้ผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างสมดุลและได้สัดส่วน ปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม และสร้างนิสัยดีงามควบคู่กันไปกับการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ ทุกวิชา

5. การแข่งขันทักษะวิชาชีพมีการจัดบรรยากาศและกิจกรรมการแข่งขัน สื่ออุปกรณ์และสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ร่วมเข้าร่วมแข่งขัน ผู้สอนเกิดการเรียนรู้ไปพร้อมกัน กล่าวโดยสรุปก็คือทั้งผู้เรียนและผู้สอนต่างก็ได้ความรู้เพิ่ม

6. การแข่งขันทักษะวิชาชีพได้ส่งผลให้ผู้เรียนมีการร่วมมือและประสานสัมพันธ์กับบิดามารดา ผู้ปกครอง และชุมชนเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

ซึ่งสอดคล้องกับ วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542 : 8-10) ที่ได้กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบ CIPPA Model มีรูปแบบดังนี้ คือ

สถาบันพัฒนาครูภาษาอังกฤษแห่งชาติ

C – Construct คือ การให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลทำความเข้าใจ คิดวิเคราะห์แปลความ ตีความ สร้างความหมาย สังเคราะห์ข้อมูลและสรุปเป็นข้อความรู้ การสร้างความรู้ไม่ได้หมายความว่าจะต้องได้ความรู้เป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยรู้มาก่อน ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เกิดการพัฒนาสมองได้ มีการปรับแต่งประสบการณ์เดิม

I – Interaction คือ การให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ข้อมูล ความคิดและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งนอกจากจะได้ความรู้แล้วยังมีโอกาสเกิดการเรียนรู้ การอยู่ด้วยกันในสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ทางอารมณ์โดยมีโอกาสรับรู้ความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ หรือมีอารมณ์ร่วมต่อเหตุการณ์ดังกล่าวได้ด้วย

P – Partcipation คือ การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางด้านร่างกาย อารมณ์ ปัญญา และสังคมในการเรียนรู้ให้มากที่สุด ซึ่งให้นักเรียนได้มีโอกาสแสดงบทบาทในกิจกรรมการเรียนการสอนได้เคลื่อนไหวร่างกายทำให้กระฉับกระเฉงตื่นตัวอยู่เสมอ ในส่วนนี้นักเรียนจะได้มีส่วนร่วมทางร่างกาย

P – Process and Product คือ การให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการและมีผลงานจากการเรียนรู้ นักเรียนได้มีโอกาสใช้กระบวนการเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ถึงความรู้สึก สมัครสมาน สามัคคี รักใคร่กันจากการได้ทำกิจกรรม ร่วมมือร่วมแรงทำงานโดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์หรือการได้รับความรู้จากการตอบคำถามของครู หรือการอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้สึกจากเพื่อน ซึ่งในส่วนนี้นักเรียนจะได้มีโอกาสได้มีส่วนร่วมทางอารมณ์และสังคม

A – Application คือ การให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์หรือใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งนักเรียนมีโอกาสได้นำความที่สร้างขึ้นเองไปใช้ประโยชน์ในสถานการณ์อื่นที่มีความคล้ายคลึงหรือเกี่ยวข้องกันเป็นการได้ทดสอบความรู้ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความพอใจเป็นการเสริมแรงให้ยากเรียนรู้ต่อไป

นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับ สนอง อินละคร (2543 : 1 – 6) ที่ได้กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยเน้นให้ผู้เรียนได้คิดค้น สร้างและสรุปข้อความรู้ด้วยตนเอง สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้มีรูปแบบดังนี้ คือ

1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญในชั้นเรียน เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนได้ศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อ

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

ให้เกิดการเรียนรู้ในชั้นเรียน ซึ่งครูเป็นผู้เตรียมเนื้อหา เตรียมกิจกรรมการเรียน เตรียมอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนทั้งหมดนักเรียนเป็นเพียงผู้ดำเนินกิจกรรม โดยมีครูคอยดูแลกำกับเท่านั้น กิจกรรมในลักษณะนี้ส่วนมากเป็นกิจกรรมกลุ่ม จับคู่ หรือกิจกรรมรายบุคคล

2. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ โดยใช้แหล่งเรียนรู้ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ครูผู้สอนใช้ห้องเรียนในการมอบหมายงานแล้วให้นักเรียนไปศึกษาทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้นอกห้องเรียน จากนั้นอาจกลับเข้ามาในชั้นเรียนเพื่อนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าหรือทำกิจกรรม หรืออาจนำผลการศึกษาค้นคว้ามาส่งในรูปรายงานก็ได้

3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญโดยการเรียนอย่างอิสระ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนอย่างอิสระจากชั้นเรียน ผู้เรียนสามารถศึกษาด้วยตนเองที่ไหนเมื่อไรก็ได้ โดยผู้เรียนเลือกศึกษาจากสื่อต่าง ๆ ที่ครูจัดไว้ให้หรือผู้เรียนจากสื่อต่าง ๆ ที่นักเรียนจัดหาเองก็ได้หรือผู้เรียนศึกษาจากศูนย์การเรียนด้วยตนเอง ผู้เรียนจะใช้เวลาเมื่อไรและเรียนจากสื่อใด ๆ ก็ได้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบนี้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองจากสื่อการเรียนการสอน ได้แก่ เอกสารตำราต่าง ๆ ที่ครูจัดไว้ให้หรือผู้เรียนจัดหาเองรวมทั้งจากห้องสมุดโรงเรียน

ด้านศักยภาพของผู้เรียน

แต่เดิมนั้นโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม มุ่งเน้นให้นักเรียนมีทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ แต่มีนักเรียนส่วนหนึ่งซึ่งไม่มีทักษะทางทางด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ เนื่องจากเห็นว่าเนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ยาก และมีความซับซ้อน ดังนั้น เมื่อพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ และกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ได้ดำเนินงานโครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ ในปีการศึกษา 2549 แล้ว ผู้เรียนได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพดังนี้ คือ

1. ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจนค้นพบความถนัดและวิธีการของตนเอง
2. ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ผู้เรียนทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม
4. ผู้เรียนได้ฝึกคิดอย่างหลากหลายและสร้างสรรค์จินตนาการ ตลอดจนได้แสดงออกอย่างชัดเจนและมีเหตุผล
5. ผู้เรียนได้รับการเสริมแรงให้ค้นหาคำตอบ แก้ปัญหา ทั้งด้วยตนเองและร่วมด้วยช่วยกันกับเพื่อน
6. ผู้เรียนได้ฝึกค้นคว้า รวบรวมข้อมูลและสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

7. ผู้เรียนได้เลือกทำกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเองอย่างมีความสุข

8. ผู้เรียนฝึกตนเองให้มีวินัยและมีความรับผิดชอบในการทำงาน

9. ผู้เรียนได้ฝึกประเมินปรับปรุงตนเองและยอมรับผู้อื่น ตลอดจนสนใจใฝ่หาความรู้อย่างต่อเนื่อง

ด้านการกำกับติดตามช่วยเหลือนักเรียน

ปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ มากมายทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม และเทคโนโลยี ในทางเศรษฐกิจนั้นจะเน้นที่การเพิ่มผลผลิต และมีลักษณะการแข่งขันกันสูงส่งผลให้ค่านิยมที่ดีงาม คุณธรรม จริยธรรมเบี่ยงเบนไปจากเดิม วัตถุสิ่งของ เงินทอง เริ่มเข้ามามีบทบาทในจิตใจคนมากขึ้น ทางด้านสังคมนั้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมเปลี่ยนแปลงไป การติดต่อสัมพันธ์ของคนในสังคมมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น (กรมวิชาการ. 2542 : 1) จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้การเอาใจใส่ดูแล ความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทรระหว่างบุคคลในสังคมและบุคคลในครอบครัวลดน้อยลง กลายเป็นสังคมที่ค่อนข้างเห็นแก่ตัว ความทารุณ อาชญากรรม การเสพสิ่งเสพติดมีเพิ่มขึ้นตามลำดับ ความเจริญทางวัตถุได้แฝงเร้นแหล่งอบายมุขไว้ทุกรูปแบบ สถานเริงรมย์ในรูปแบบต่าง ๆ กลายมาเป็นสิ่งดึงดูดใจของผู้คน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและแพร่หลายเกินกว่าที่จะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ได้ทัน (กรมวิชาการ. 2535 : 1) โดยได้ส่งผลให้นักเรียนของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมซึ่งอยู่ในช่วงวัยรุ่นมีคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมเป็นโรงเรียนหนึ่งที่ได้มีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่นักเรียน เมื่อพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ และกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีได้ดำเนินโครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพในปีการศึกษา 2549 แล้วปรากฏว่าโครงการดังกล่าวได้มีส่วนส่งเสริมและพัฒนาให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจและเห็นความสำคัญของตนเอง พร้อมทั้งศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์

ซึ่งสอดคล้องกับ ประดิษฐ์ ฮวบเจริญ (2521 : 162) ที่ได้สรุปว่า การแข่งขันทักษะนักเรียนเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่อยู่ในงานกิจการนักเรียน ซึ่งมีประโยชน์ต่อนักเรียนดังนี้ คือ

1. นักเรียนได้เพิ่มพูนประสบการณ์ ได้ฝึกฝน ได้เรียนรู้โดยการกระทำจริง

2. ช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพ ประชาธิปไตยอันดีงาม นักเรียนได้ฝึกการเป็นผู้นำ ผู้ตาม ฝึกการอยู่ร่วมกัน ฝึกการแสดงความคิดเห็น ฝึกความรับผิดชอบ

3. นักเรียนเกิดความสามัคคี เกิดความรักในหมู่คณะ เกิดความเข้าใจกัน เนื่องจากกิจกรรมต้องทำเป็นกลุ่ม ต้องอยู่ร่วมกัน ได้พบกับความสุขความทุกข์ ทำให้เกิดความประทับใจและความสามัคคีกลมเกลียว

4. นักเรียนเกิดความคิดเกิดงานที่สร้างสรรค์แปลกใหม่ออกมา อันเนื่องจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ นักเรียนต้องใช้ความคิดต้องศึกษาค้นคว้า จึงได้ความคิดและงานที่สร้างสรรค์แปลก ๆ ใหม่ ๆ ออกมา

5. นักเรียนมีทางเลือก มีทางแสดงออกตามความคิดความสนใจของตน เพราะแต่ละคนย่อมสนใจแตกต่างกัน การมีกิจกรรมโดยเฉพาะกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง ทำให้นักเรียนมีโอกาสเลือกและมีโอกาสแสดงความต้องการความสนใจที่เขามีอยู่เป็นอันมาก และได้พัฒนาตัวเองตามความถนัดนี้ให้ได้เจริญก้าวหน้าที่สุด

6. ครูได้รู้จักนักเรียนแต่ละคนดีขึ้น เพราะนักเรียนเป็นคนทำกิจกรรม เมื่อเห็นผลงานก็ย่อมเข้าใจเด็ก เข้าใจความถนัด เข้าใจความสนใจ ครูสามารถช่วยเหลือเด็กเพื่อให้เขาได้พัฒนาความสามารถยิ่งขึ้น

7. กิจกรรมนักเรียนมีส่วนช่วยปรับปรุงหลักสูตร เพราะสถานการณ์เปลี่ยนแต่หลักสูตรยังคงที่ กิจกรรมที่นักเรียนแสดงออกเป็นเครื่องชี้นำสถานการณ์เปลี่ยนแปลง เพราะว่ากิจกรรมทำในขณะนั้นก็ย่อมคำนึงถึงคนและเหตุการณ์ขณะนั้นด้วย จึงทันเหตุการณ์กิจการนักเรียนจึงมีส่วนช่วยในการปรับปรุงหลักสูตร

8. กิจกรรมนักเรียนช่วยในการฝึกความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เพราะกิจกรรมเป็นสังคมย่อย ๆ น้อย ๆ สังคมหนึ่งที่ดำเนินการโดยนักเรียน สังคมต้องมีการปกครองมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีการใช้สิทธิ หน้าที่ กิจการนักเรียนช่วยฝึกความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

9. กิจกรรมนักเรียนช่วยสนับสนุนการศึกษานอกจากที่ได้กำหนดไว้ ในหลักสูตรประสบการณ์ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นหลักใหญ่เท่านั้น ข้อละเอียดปลีกย่อยไม่อาจจะจัดไว้ได้ กาลเวลาที่ทำให้หลักสูตรล้าหลังกิจกรรมนักเรียนจะช่วยสนับสนุนการศึกษานอกเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

สถาบันพัฒนาภูมิการเรียนรู้แห่งชาติ

จะเห็นได้ว่า โครงการแข่งขันทักษะวิชาชีพ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญซึ่งเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมผู้เรียนได้คิดและศึกษาค้นคว้ารวมทั้งสรุปเนื้อหาวิชาโดยผู้เรียนเอง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมและสร้างองค์ความรู้ เพื่อนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งมีความเข้าใจวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองตลอดจนปรับเปลี่ยนความคิดได้อย่างเหมาะสมในการวางแผนการเรียนรู้ให้เกิดความรู้แบบยั่งยืน

ภาพประกอบ 375 การแข่งขันการทำอาหารพื้นบ้านอีสาน

ภาพประกอบ 376 การแข่งขันทำข้าวจี่

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบ 377 การแข่งขันร้อยมาลัย

ภาพประกอบ 378 การแข่งขันประดิษฐ์เศษวัสดุเป็นของใช้

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 379 การแข่งขันประดิษฐ์กระทงลอย

ภาพประกอบ 380 การแข่งขันทำบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง”

สถาบันวิจัยวัฒนธรรมและการพัฒนาแห่งชาติ

ภาพประกอบ 381 การแข่งขันการทำขนม

ภาพประกอบ 382 การแข่งขันหล่อปูนพลาสเตอร์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 383 การสาธิตสานตะกร้า

ภาพประกอบ 384 การสาธิตสานมวย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 385 การสาธิตทำบายศรีอีสานหรือ “หมากเบ็ง”

ภาพประกอบ 386 การสาธิตทอเสื่อ

ภาพประกอบ 387 การสาธิตทอผ้า

ภาพประกอบ 388 นิทรรศการคอมพิวเตอร์

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพประกอบ 389 บรรยากาศการชมนิทรรศการ

ภาพประกอบ 390 บรรยากาศการแข่งขันทักษะวิชาชีพ

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

บทที่ 5
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงและพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิจัยด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารและการศึกษาภาคสนาม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการทางสถิติ คือ ค่าร้อยละ และตรวจสอบซ้ำโดยใช้เทคนิคแบบสามเส้า (Triangulation Technique) นำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สรุปผลได้เป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ตอนที่ 2 สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้ และตอนที่ 3 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้สรุปได้ ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

ตำบลโนนศิลาเลิง ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนศิลาเลิง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7 บ้านสว่าง หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 บ้านสีสุก หมู่ที่ 3 บ้านวังเดือนห้า หมู่ที่ 4 บ้านหนองคู หมู่ที่ 5 บ้านนาสีนวล หมู่ที่ 6 และบ้านดอนม่วง หมู่ที่ 8 ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย การตั้งถิ่นฐานเป็นการรวมตัวกันในพื้นที่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เหมาะสม การเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนที่มีลักษณะยาวขนานกับลำน้ำดอกไม้เลิงไก่โอกหรือหนองเลิงได้ก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านเกษตรกรรม ต่อมาจำนวนครัวเรือนและประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงแยกออกไปเลือกหาทำเลตั้งหมู่บ้านใหม่ที่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านเดิม นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ผลของการพัฒนาทำให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานและชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงเปลี่ยนแปลง ซึ่งแต่เดิมนั้นมีการผลิตเพื่อยังชีพหรือการบริโภคในครัวเรือน แต่เมื่อมีการคมนาคมสะดวกขึ้นชาวบ้านจึงได้เปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อจำหน่ายหรือการค้าโดยรับเอาเทคโนโลยีทางการเกษตรรวมทั้งเพิ่มภาวะหนี้สิน การมีโอกาสเดินทางไปศึกษานอกหมู่บ้านทำให้ลูกหลานของชาวบ้านตำบลโนนศิลาไปทำงานต่างถิ่นมากยิ่งขึ้น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ ทำให้ทราบว่าตำบลโนนศิลาเลิงเป็นชุมชนที่อยู่บริเวณแหล่งโบราณคดีเมืองฟ้าแดดสงยางและมีพัฒนาการทางสังคมมาเป็นลำดับ ความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงในช่วงปี พ.ศ. 2423-2485 ถือเป็นช่วงของการตั้งหมู่บ้านโนนศิลาเลิง บ้านสว่าง บ้านวังเดือนห้า บ้านหนองคู และบ้านสีสุก ได้ชี้ให้เห็นปัจจัยหลักในการตั้งถิ่นฐาน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และความปลอดภัยในชีวิต เมื่อหมู่บ้านเดิมไม่มีความอุดมสมบูรณ์หรือหากอาศัยอยู่อาจประสบภัยพิบัติ การอพยพโยกย้ายเพื่อหาพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยจึงไม่มีขอบเขตจำกัด พื้นที่ทำกินสามารถจับจองได้ตามกำลังและความสามารถแต่ละคน เมื่อเลือกทำเลพื้นที่ตั้งหมู่บ้านได้แล้วจึงแบ่งพื้นที่ของหมู่บ้านสำหรับใช้ประโยชน์ ชาวบ้านมีการดำเนินชีวิตเป็นวัตรปฏิบัติตามปฏิทินทั้งปีที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” อันเป็นกฎระเบียบดั้งเดิมของสังคมชาวอีสานที่บรรพบุรุษได้สืบทอดจากวัฒนธรรมล้านช้าง (ลาว) ที่สอดคล้องกับการหมุนเวียนของธรรมชาติ เมื่อเกิดฝนแล้งไม่ตกตามฤดูกาลชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีเพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล อาหารที่อุดมสมบูรณ์แสวงหาได้ในท้องถิ่นทั้งจากป่า แหล่งน้ำและพื้นที่นา เครื่องนุ่งห่มผลิตขึ้นใช้เองในหมู่บ้านทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย มีการขอแรงปลูกสร้างเรือนที่อยู่อาศัยและเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เมื่อยามเจ็บป่วยทำการรักษาโดยใช้สมุนไพรรวมทั้งวิธีที่เป็นมายาศาสตร์และไสยศาสตร์ ควายและคนเป็นแรงงานสำคัญในการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในการทำมาหากินมีการผลิตขึ้นใช้เอง เช่น ไถ คราด แอก และสร้างสรรค์ผลงานหัตถกรรมขึ้นใช้เองเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ตะกร้า เสื่อ มวยนึ่งข้าว และกระด้ง เป็นต้น

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. 2504 การจับจองที่ดินทำกินหรืออยู่อาศัยกระทำด้วยการซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนโดยมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง การโยกย้ายหาที่ตั้งถิ่นฐานจึงเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยชาวบ้านยังมีการดำเนินชีวิตตามฮีตสิบสอง ครั้นเมื่อมีการสร้างเขื่อนลำปาวเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์พร้อมกับสร้างคลองชลประทานระบายน้ำจากเขื่อนผ่านทั้งคลองขนาดใหญ่และคลองเล็ก เขตพื้นที่ของตำบลโนนศิลาเลิงจึงถือเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ทั้งการทำนาปีซึ่งเป็นการทำนาแบบพื้นบ้านและการทำนาปรังอันเป็นการทำนาแบบสมัยใหม่ วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านจึงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เมื่อหมู่บ้านเดิมมีจำนวนครัวเรือนและประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้มีการขอตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ตามระเบียบของกระทรวงมหาดไทย แต่การตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ยังได้ชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่หล่อเลี้ยงชีวิตและความปลอดภัยในชีวิต ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2531-2549 ผลจากการพัฒนาชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งการคมนาคมที่สะดวก ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและ

สถาบันวิทยบริการเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ

รายได้ของครอบครัว ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงจึงได้ปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตตนเองโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ปัจจุบันแม้ว่าชาวอีสานจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ในทางปฏิบัติยังยึดมั่นอยู่ในความเชื่อเกี่ยวกับผี พราหมณ์และพุทธศาสนา ที่บรรพบุรุษชาวอีสานได้จัดระบบและกลั่นกรองทำการสั่งสอนสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีลักษณะเป็นศาสนาแบบชาวบ้านที่ไม่มีข้อขัดแย้งของความเชื่อทั้งสาม ดังจะเห็นได้จากกฎระเบียบของสังคมท้องถิ่น คือ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ทุกชนชั้นในสังคมอีสานต้องปฏิบัติตามและให้ความสำคัญต่อความเชื่อทั้งสามอย่างชัดเจน แม้จะมีทั้งการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา แต่การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนามีความโดดเด่นที่สุด วัดกับการทำบุญตลอดปีถือเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธา การแสดงออกตามประเพณีในรอบปีจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความเชื่อของชาวบ้านที่บ่งบอกถึงบรรทัดฐานทางศีลธรรม ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันที่ถูกครอบงำโดยสังคมภายนอกส่งผลทำให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้หันมาเอาอย่างวิถีชีวิตสมัยใหม่ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อบางอย่างจึงถูกละเลยอย่างขาดการเหลียวแล

ตอนที่ 2 สภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้

ข้าวถือเป็นพืชเศรษฐกิจของตำบลโนนศิลาเลิง นอกจากชาวบ้านจะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักแล้วยังมีการประกอบอาชีพอื่น ๆ แต่การขาดความรู้และทักษะเฉพาะด้านรวมทั้งความเชี่ยวชาญทางด้านการตลาด ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงส่วนหนึ่งจึงประสบปัญหาการขาดทุน การเข้าสู่ตำแหน่งงานตามค่านิยมส่วนใหญ่ของสังคมต้องใช้ทุนทรัพย์จำนวนมาก จึงจำกัดเฉพาะผู้มีฐานะครอบครัวมั่นคงและมีความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์ ที่ดินถือเป็นสิ่งมีค่าซึ่งหมายถึงการมีหลักประกันที่ทำให้ชีวิตตามวิถีชาวนามั่นคง ผู้ที่ดินถือครองจำนวนมากจึงเป็นลูกหลานของผู้นำการตั้งหมู่บ้านเนื่องจากมีโอกาสบุกเบิกถากถางจับจองพื้นที่ก่อนบุคคลอื่น ปัจุบันการขายที่ดินทอดตลาดเพื่อชดใช้เงินทุนกู้ยืมนอกระบบมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ผู้มีฐานะดีของหมู่บ้านนอกจากจะสังเกตได้จากขนาดของบ้านเรือนที่พักอาศัย พื้นที่ทำนาและเล้าข้าวเป็นหลักแล้ว สิ่งอำนวยความสะดวกยังเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ซึ่งผู้ที่มีฐานะดีมักนิยมซื้อหมาใช้ในครัวเรือน นอกจากการเก็บออมเงินสดโดยการฝากธนาคารพาณิชย์และธนาคารของรัฐแล้วชาวบ้านยังนิยมเก็บออมโดยการซื้อสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ เมื่อมีเหตุจำเป็นสามารถแปรเปลี่ยนเป็นเงินได้ การกู้เงินจำนวนมากจากนายทุนท้องถิ่นต้องใช้โฉนดที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน

แต่เดิมนั้นชาวบ้านไม่นิยมให้ลูกหลานของตนเองเล่าเรียนหนังสือ เนื่องจากทำให้ขาดแรงงานในการเพิ่มพูนผลผลิตทางการเกษตร ปัจจุบันชาวบ้านต่างนิยมให้ลูกหลานเล่าเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเพราะเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น ตำบลโนนศิลาเลิงมี

ทั้งสถานศึกษาที่จัดการศึกษาทั้งในช่วงชั้นที่ 1 – 2 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ช่วงชั้นที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 และช่วงชั้นที่ 4 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 สำหรับครอบครัวที่สภาวะทางเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยต้องใช้แรงงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว ผู้ปกครองมีความคิดว่าเรียนไปแล้วไม่มีงานทำ ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองทางเศรษฐกิจและเห็นว่าสำเร็จการศึกษาในช่วงชั้นที่ 3 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ก็เพียงพอแล้ว ตำบลโนนศิลาเลิงนอกจากจะมีการจัดการปกครองหมู่บ้านตามหลักเกณฑ์ และวิธีการของกระทรวงมหาดไทยเช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่วไปแล้ว ยังมีการจัดแบ่งหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาออกเป็นกลุ่มหรือคุ้ม ซึ่งมีหัวหน้าคุ้มและรองหัวหน้าคุ้มเป็นผู้รับผิดชอบ สำหรับผู้ปฏิบัติตนดีทำความเจริญมาสู่ชุมชนและเป็นผู้เสียสละจะเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดปัญหาในชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงที่รอการแก้ไขอย่างเร่งด่วน การเอาใจใส่ดูแลร่วมมือกันจึงเป็นหนทางช่วยป้องกันภาวะชุมชนล่มสลายในอนาคต

แหล่งเรียนรู้ของตำบลโนนศิลาเลิงถูกกำหนดขึ้นภายใต้หลักการที่ว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา ซึ่งผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัว การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจทุกคนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายเต็มตามศักยภาพและความต้องการ แหล่งเรียนรู้ของตำบลโนนศิลาเลิงจึงมีทั้งแหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่และแหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล การระดมทรัพยากรท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากสถาบันการศึกษาอยู่ร่วมกับชุมชนมาช้านานได้อาศัยซึ่งกันและกันมาโดยตลอด เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้รู้จักใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการร่วมกันของทุกฝ่ายเพื่อปฏิรูปการศึกษา

ตอนที่ 3 พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดจากแนวความคิดของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชน โดยจัดแสดงและนำเสนอเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในเขตตำบลโนนศิลาเลิง รวมทั้งเป็นสถานที่คนในสังคมสามารถมาแสวงหาความรู้ความบันเทิงทางวิชาการได้กว้างขวางทัดเทียมกัน และสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างอิสระตลอดชีวิต ซึ่งทำให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ นอกจากจะจัดแสดงและนำเสนอเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว

ยังดำเนินการส่งเสริมและพัฒนานักเรียน ภายใต้กรอบการดำเนินโครงการซึ่งเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่นอกเหนือการจัดนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

อภิปรายผล

ข้อค้นพบที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นครั้งนี้ ทำให้ข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงได้รับการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบและเป็นองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก รวมทั้งข้อมูลของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบและพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งหน่วยงานหรือบุคคลที่สนใจอาจนำเอาผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ เพื่อการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงอภิปรายผลเพื่อให้เห็นแนวทางในการพัฒนาโดยอาศัยชุมชนท้องถิ่นที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้ดังต่อไปนี้

ตำบลโนนศิลาเลิงเป็นพื้นที่หนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลมาจากทำเลที่ตั้งถิ่นฐานมีความเหมาะสมและเอื้อต่อการทำมาหากิน ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันที่ถูกครอบงำจากสังคมภายนอก ส่งผลทำให้ชาวบ้านตำบลโนนศิลาเลิงได้หันมาเอาอย่างวิถีชีวิตสมัยใหม่และได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นภายในชุมชนเนื่องจากขาดกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ดังนั้นการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ จึงถือเป็นสิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิงควรเร่งปลูกฝัง ซึ่งในแง่ของการศึกษาแล้วผลจากการวิจัยถือเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาจัดการศึกษาของชุมชนในรูปแบบหลักสูตรท้องถิ่นที่นำเสนอเนื้อหาเชิงสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน ที่ถือเป็นเครื่องมือในการศึกษาและขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งเป็นอีกลักษณะหนึ่งของการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมถ้าทุกฝ่ายใส่ใจและให้ความต่อเนื่องในการดำเนินการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในรัฐธรรมนูญที่ว่า มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษา อบรม และสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติ

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

การนำองค์ความรู้ท้องถิ่นมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ต้องอาศัยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อให้เป็นหลักสูตรของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน ซึ่งจะเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้มากกว่าให้หน่วยงานส่วนกลางเข้ามาจัดการศึกษา และถือเป็นหน้าที่ของชุมชนในการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี และการจัดการศึกษาอบรมของชุมชน ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงหากชุมชนตื่นตัวและเห็นความสำคัญ เพราะเรื่องดังกล่าวได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ความว่า มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาและฝึกวิชาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น รวมทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนให้พึ่งตนเองได้ รวมทั้งมีจิตใจไทยและความรู้สากลดังกล่าวนอกจากจะเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแล้ว ยังสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งการจัดการศึกษาได้เน้นถึงความสำคัญของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย รวมทั้งการประสานความร่วมมือระหว่างสังคมภายในและภายนอกด้วยการจัดหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นโดยตรง ซึ่งการจัดหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าวเน้นคนและชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และพัฒนาด้วยการจัดการศึกษาเพื่อทุกคน (Education for all) ด้วยการจัดการศึกษาตลอดชีวิต (long-life education) โดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 ได้ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตต่อเนื่องกับมาตรา 7 ที่ได้ระบุไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับความภูมิใจในความเป็นไทย ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้สากล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

นอกจากนี้ในมาตรา 23 ยังระบุรายละเอียดในการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ คือ (1) ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับครอบครัว ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลกรวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย (2) ความรู้และ

ทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน (3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ภูมิปัญญา และ (4) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ทั้งนี้มาตรา 24 ได้กล่าวถึงรายละเอียดการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเนื้อหาสาระกิจกรรม ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น เกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่องและผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ ได้อย่างสมดุล ปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อีกทั้งประสานความร่วมมือกับบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพได้ทุกเวลาทุกสถานที่ หน่วยงานที่สามารถร่วมมือเพื่อจัดการศึกษาดังกล่าวประกอบด้วยกระทรวงศึกษาธิการ เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมการพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดหรือ อบจ. องค์การบริหารส่วนตำบลหรือ อบต. ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้สามารถจัดประชุมว่าด้วยการพัฒนาชุมชนด้วยสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์การศึกษาเพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้โดยมีรูปแบบความร่วมมือของหน่วยงานในท้องถิ่นที่สอดคล้องกับระบบการศึกษาที่แตกต่างกัน 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งนอกจากความร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วผู้มีบทบาทโดยตรงต่อนักเรียน คือ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจ ความตระหนัก และเห็นคุณค่าความสำคัญของการนำสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยครูผู้สอนต้องเข้าใจบทบาทการศึกษาว่าไม่มีใครเป็นพหูสูตรู้ดีไปหมดทุกอย่างโดยไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นครูจึงต้องเป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้และเอื้ออำนวยให้ท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ข้อเสนอแนะ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 นโยบายการศึกษาและการพัฒนาประเทศ ควรให้ความสำคัญกับการใช้มิติทางสังคมด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาเชื่อมโยงกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไป ซึ่งเป็นการบูรณาการความรู้ทักษะที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน ภาครัฐควรส่งเสริมให้เอกชน นักวิชาการ

และประชาชนร่วมสร้างสรรค์คิดริเริ่มงานพัฒนา โดยคำนึงถึงประโยชน์ของประเทศชาติร่วมกันเป็นหลักและไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ในที่นี้หมายถึงการเอาแต่ประโยชน์ของชุมชนสังคมตนโดยไม่คำนึงถึงชุมชนอื่น ดังที่ปรากฏให้เห็นในสภาพสังคมปัจจุบัน เช่น การพัฒนาบางกรณีประโยชน์เกิดแก่ประเทศชาติมากมายแต่ชุมชนเสียประโยชน์ จึงส่งผลให้เกิดการปลุกระดมก่อการประท้วง ฟ้องร้องหรือปะทะกัน เป็นต้น การร่วมกันคิดร่วมกันทำโดยหน่วยงานในระดับนโยบายดึงเอาชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมจะเป็นวิธีการที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

1.2 หน่วยงานในระดับนโยบาย ควรให้ความสำคัญกับการลงทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนใดมีคุณค่าแก่การนำมาใช้ประโยชน์เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา แต่กำลังจะสูญหายควรหันมาให้ความสำคัญ โดยตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูอนุรักษ์ให้คงอยู่เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมที่เข้มแข็งนั้น ๆ เป็นทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมชุมชนที่ดี ๆ มากมายค่อย ๆ สูญหายไป จะมีก็แต่เฉพาะบางองค์กรที่เห็นความสำคัญเข้าไปอนุรักษ์แต่ในที่สุดก็ต้องอ่อนแรงลงไป เพราะขาดปัจจัยสนับสนุนจากรัฐหรือจากหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง การกำหนดนโยบายการพัฒนาในรูปแบบการส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรมจึงนับเป็นปฏิบัติการเชิงรุกที่ควรค่าแก่การลงทุนดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะเชิงการปฏิบัติ

2.1 ในการพัฒนาโดยใช้มิติทางสังคมด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน รัฐควรเป็นผู้สนับสนุนชุมชนมากกว่าเป็นผู้ควบคุมชุมชน ด้วยการสร้างเครือข่ายการทำงานในท้องถิ่นเชื่อมโยงกับเครือข่ายชุมชนอื่น ควรจัดตั้งหน่วยงานเชิงรุกที่จะประสานทุนทางสังคมให้เข้ากับกระแสสังคมโลก ให้การศึกษาแก่ชุมชนได้เรียนรู้ตนเองและสังคมภายนอกเพื่อปรับวิถีชีวิตของตนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

2.2 การศึกษาควรเน้นการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจด้วยการปฏิบัติจริงและควรมีการจัดสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ทุกคนเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองเข้าใจตนเองก่อนแล้วจึงขยายกว้างออกไปเป็นการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสังคม เพื่อเป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันและเรียนรู้เพื่อชีวิตด้วยการพัฒนาบุคคลด้านร่างกายและจิตใจ สติปัญญา สุนทรียภาพ ความรับผิดชอบมีศีลธรรม มีวิจารณญาณและมีดุลยพินิจว่าเมื่อเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ควรจะดำเนินการอย่างไร

3. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

3.1 ควรสนับสนุนให้มีงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการพัฒนา และการศึกษาค้นคว้าวิจัยในเชิงการพัฒนาชุมชนให้กว้างขวางแพร่หลายยิ่งขึ้น

3.2 ควรมีการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรมที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำผลจากการวิจัยมากำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

3.3 ควรสนับสนุนให้ชุมชนเป็นหน่วยงานในการศึกษาค้นคว้าและวิจัยองค์ความรู้ในท้องถิ่นของตนซึ่งเป็นลักษณะของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบและหน่วยงานอื่นนอกภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บรรณานุกรม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. **คู่มือหลักสูตร พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2535.

————. **แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.

————. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน.** กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.

————. **สรุปผลการสัมมนา เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์.** กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2539.

กรมศิลปากร. **โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง.** กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, 2536.

กรมสุขภาพจิต. **คู่มือการดูแลสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ.** นนทบุรี : สำนักงานพัฒนาสุขภาพจิต กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2540.

กระทรวงศึกษาธิการ. **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการอ่านของนักเรียนและการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านในโรงเรียน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.

————. **รายงานผลการติดตามการใช้คอมพิวเตอร์และการจัดระบบสารสนเทศของหน่วยงานในส่วนภูมิภาค.** กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.

กาญจนา นาคสกุล. **ระบบเสียงภาษาไทย.** กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

กิ่งแก้ว อัตถากร. "ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย," ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา (อารยธรรม) หน่วยที่ 6-11.** หน้า 1-29. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2533.

เกสรา สุรพันธ์พิชิต. **ความเชื่อและพัฒนาการของประเพณีแห่ปราสาทเผิ้ง จังหวัดสกลนคร.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.

เครือวัลย์ หุตานุวัตร วิไลวัจส์ กฤษณะภูติ และสมใจ พงษ์สังข์. **บริโภคนิสัยของชาวชนบทอีสาน.** ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.

จตุพร เพ็งชัย. **สุขภาพจิต.** มหาสารคาม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2534.

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

จารุณี อินเฉิดฉาย. **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2541.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้านอีสาน.** กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, 2523.

จิราภรณ์ ศิริทวี. "โครงงานสร้างทางเลือกใหม่ของการสร้างปัญญาชน," **วารสารวิชาการ.** 2(8) : 33-38 ; สิงหาคม, 2542.

ชลพงศ์ อารมย์ดี. **บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด ในฐานะพิพิธภัณฑ์ประจำเมือง.** การศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546.

ชัยวัฒน์ วรรณพงษ์. **การปฏิบัติงานของศึกษานิเทศก์ในเขตการศึกษาสิบเอ็ด.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

ญาณทิพย์. **ตำราทำนายฝัน.** กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2535.

————. **ลายมือพยากรณ์.** กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2536.

ทวน ยุทธพงษ์. **วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน : ศึกษากรณีบ้านเม่นใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.

ทำนุ วรธงไชย. **เครื่องมือดักสัตว์ของชาวชนบทอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์.** ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

ทิศนา แขมมณี. **การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โมเดลซิปปา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ชนารักษ์, 2542.

ธนาธิป พรกุล. "คลี่พระราชบัญญัติฯ จัดการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง," **วารสารวิชาการ.** 4(9) : 50 ; กันยายน, 2544.

ธวัช ปุณโณทก. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน : ทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง.** กรุงเทพฯ : เจริญการพิมพ์, 2534.

————. "ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน," ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ ศิลปกรรม และภาษา.** หน้า 68-75. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2526.

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. **หลักการบริหารการศึกษา.** กรุงเทพฯ : ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

นฤมล ตันสุรเศรษฐ์. "แนวโน้มของการศึกษาทางไกลของประเทศไทย," **วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช.** 12(1) : 96-104 ; มกราคม-เมษายน, 2533.

นวลจิตต์ เชาวกิรติพงษ์. "การสอนโดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางแบบ CIPPA," **วิชาการ.** 2(4) : 15-17 ; เมษายน, 2542.

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

นิคม ชมภูหลง. **วิธีการขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา**. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2545.

นิยพรรณ (ผลวัฒนะ) วรรณศิริ. **มานุษยวิทยา สังคม และวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

บุญลือ วันทายนต์. **ครอบครัวและวงศ์วาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

ประดิษฐ์ มัชฌิมา. **สังคมวิทยาชนบทและสหกรณ์**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2523.

ประดิษฐ์ ฮวบเจริญ. **เฉลย-เก็งสอบชุดครูมัธยม พ.ม.วิชาสังคมศึกษา**. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2521.

ประเทือง คล้ายสุบรรณ. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2531.

ประพิมพร สมนาแซง ผการัตน์ รัฐเขตต์ และสุมาลี รัตนปัญญา. **โครงการศึกษาอาหารธรรมชาติของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูฝน**. ขอนแก่น : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529.

พ.ต.ท.ณรงค์ ยลโสภณ. **พัฒนาการของยาเสพติดและการป้องกันปราบปรามของตำรวจภูธรจังหวัดกาฬสินธุ์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2547.

พนมบุตร จันทรโชติ. **ผ้าพื้นเมืองอีสาน**. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2540.

พร้อมจิต ศรลัมพ์. "หลักการใช้สมุนไพร," ใน **สมุนไพรยาไทยที่ควรรู้**. หน้า 29-37. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **ทาน ศีล ภาวนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2533.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ก้าวไปในบุญ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2542.

พระยาอนุมานราชธน. **เมืองสวรรค์และผีสางเทวดา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515.

_____. **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2520

พิชญ์ สมพอง. **สังคมชาวบ้านา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

พุฒ บุตรรัตน์. "ความเชื่อจารีตประเพณีและความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านภาคอีสาน," ใน **วัฒนธรรมไทย**. 26(4) : 56-62 ; เมษายน, 2530.

สถาบันพัฒนาภาคการเรียนรู้แห่งชาติ

ไพฑูรย์ มีกุศล. **รวมบทความทางวิชาการเกี่ยวกับอีสานศึกษา**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528.

ไพบูลย์ แจ่มพงษ์. "การพัฒนาครู เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา," **วารสารวิชาการ**. 3(3) : 27-32 ; มีนาคม, 2543.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. **ความเชื่อคติชาวบ้านอันดับ 5**. สงขลา : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสงขลา, 2522.

มณี พยอมยงค์. "ความเชื่อของคนไทย," ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. หน้า 66-120. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

รัตนะ บัวสนธ์. **การพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลางตอนล่าง**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2535.

เรณู พุกบุญมี. "นานาทักษะกับการมีชีวิตอยู่กับผู้สูงอายุ," **สารสภาการพยาบาล**. 11(3) : 76-78 ; กรกฎาคม–กันยายน, 2539.

โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม. **แผนการปฏิบัติงานประจำปี 2549**. กาฬสินธุ์ : โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม, 2549.

โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์. **แผนการปฏิบัติงานประจำปี 2549**. กาฬสินธุ์ : โรงเรียนโนนศิลาสว่างวิทย์, 2549.

โรงเรียนบ้านสีสุก. **แผนการปฏิบัติงานประจำปี 2549**. กาฬสินธุ์ : โรงเรียนบ้านสีสุก, 2549.

โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา. **แผนการปฏิบัติงานประจำปี 2549**. กาฬสินธุ์ : โรงเรียนหนองคูวังเดือนห้าวิทยา, 2549.

ลาภ กลั่นเจริญ. **การพยากรณ์สิบสองราศี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กิจเจริญ, 2532.

ว.จีนประดิษฐ์ (นามแฝง). **คำทำนายลางสังหรณ์**. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, 2539.

วนิดา มนัสไพบูลย์. **การศึกษาป้องกันการใช้ยาในทางที่ผิดกลุ่มเป้าหมายบิดามารดา คู่มือการประเมินผล**. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา, 2541.

วรากร วราอัศวปติ และคนอื่น ๆ. **แมลงที่เป็นอาหารในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทวิโรฒ มหาสารคาม, 2518.

วัฒนาพร ระงับทุกข์. **แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2542.

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

วิชา ทรวงแสวง. **การพัฒนารูปแบบเสริมสร้างนิสัยการอ่านสำหรับนักศึกษาสถาบันราชภัฏ.** กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2543.

วิรัช วิวัชนิภาวรรณ. **หลักการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนประยุกต์.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.

ศรีศักร วัลลิโภดม. "ปัญหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและแนวทางการแก้ไขปัญหา," ใน **เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย.** หน้า 79 – 90. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2540.

ศิราพร ฐิตะฐาน. **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น : การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : มติชน, 2533.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). **พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่.** กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545.

สถานีอนามัยตำบลโนนศิลาเลิง. **แผนการปฏิบัติงานประจำปี 2549.** กาฬสินธุ์ : สถานีอนามัยตำบลโนนศิลาเลิง, 2549.

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ. **สัญญาจ้างผู้เชี่ยวชาญ สัญญาเลขที่ 35/2549.** กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, 2549.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.

สนอง อินละคร. "หลักการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง," ใน **ทฤษฎีสู่การปฏิบัติแผนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง.** หน้า 1-6. พิมพ์ครั้งที่ 3. อุบลราชธานี : อุบลกิจออฟเซทการพิมพ์, 2543.

สมชัย ใจดี และยรรยง รีวิริยาภรณ์. **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2528.

สมเชาว์ เกษประทุม. "ข้าราชการครูกับการปฏิรูปการศึกษา," **ข้าราชการครู.** 20(5) : 5-9 ; มิถุนายน-กรกฎาคม, 2544.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมไทยแนวทางวิจัยและพัฒนา.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2528.

สวาท เสนาณรงค์. **ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2522.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. "พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในต่างประเทศ พัฒนาการของแนวคิด รูปแบบและการมองเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย," ใน **พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน.** หน้า 73–89. มหาสารคาม : นางนวลออฟเซ็ท, 2539.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. **การบริหารบุคลากรสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2541.

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ชุดฝึกอบรมการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543.

————. **บทความที่เกี่ยวกับการวิจัยทางการศึกษา เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : ชมรมผู้สนใจงานวิจัยทางการศึกษา, 2535.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. **ความรู้เบื้องต้น เรื่อง ยาเสพย์ติด**. กรุงเทพฯ : พรีเมียร์ ออฟเซ็ท, 2540.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **การเสริมสร้างวินัย : คู่มือแนวทางปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **ลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2543.

สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข. **รายงานผลการศึกษา เรื่อง สถานการณ์ของแผนพัฒนาสาธารณสุขในอดีตถึงปัจจุบันและทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ด้านสาธารณสุข**. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2540.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.

สุดา ภิรมย์แก้ว. "การจัดระเบียบสังคม," ใน **มนุษย์กับสังคม**. หน้า 57-58. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครัว : ศาสนา : ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2536.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สุวรรณา อุยานันท์. **คัมภีร์มืออาชีพ ไร่นาสวนผสม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มติชน, 2542.

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ. **19 วิธีจัดการเรียนรู้ : เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2545.

เสถียร พันธรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2513.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2538.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**. พิษณุโลก : โครงการตำรา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2522.

ห้องโหรศรีมหาโพธิ์. **ตำราพรหมชาติ**. กรุงเทพฯ : อำนวยสาส์นการพิมพ์, 2532.

สถาบันพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. **โลกทัศน์ชาวอีสาน**. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2534.

————. **โลกทัศน์ชาวอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2537.

อำนวยชัย ปฏิพัทธ์เผ่าพงศ์. **โหงวเฮ้ง วิชานรลักษณ์ : ศาสตร์แห่งการทำนายบุคลิกลักษณะ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โอ. เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2535.

อิทธิพร จันทร์เพ็ญ. **การเพาะเลี้ยงปลาดุก**. กรุงเทพฯ : ประชาชน, 2531.

อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ. **ตำราพรหมชาติ ฉบับหลวง ประจำบ้าน ดูด้วยตนเอง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, 2511.

Brown, J.Marvin. **From Ancient Thai to Modern Dialects**. Bangkok, Social Science Association Press, 1965.

Gardner. **Exploitation of Microorganisms**. London : Chapman & Hall, 1993.

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาคผนวก

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ชื่อโครงการ **โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์**

เสนอโดย **นายทวี พรมมา**
หัวหน้าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น
โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ 46130
โทรศัพท์-โทรสาร (043) 313621 , 087-2232185

หลักการและเหตุผล

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน นอกห้องเรียนนั้นผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลหรือแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวผู้เรียน ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนจากแหล่งเรียนรู้ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะพัฒนากระบวนการเรียนรู้และคุณภาพของผู้เรียน โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญมากที่สุด ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เต็มตามศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 1 มาตรา 9 (6) ได้กำหนดไว้ว่าการจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น และหมวด 4 มาตรา 25 ได้กำหนดว่ารัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ โรงเรียนซึ่งเป็นสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งในระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา จึงได้มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาคุณธรรม ความรู้ ความสามารถ และมีทักษะ เน้นความต้องการ ความสนใจและความถนัดของผู้เรียนทั้งทางด้านวิชาการและอาชีพ การระดมทรัพยากรท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เพราะสถาบันการศึกษาอยู่ร่วมกับชุมชนมาช้านาน ได้อาศัยซึ่งกันและกันมาโดยตลอด เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้รู้จักใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการร่วมกันของทุกฝ่ายเพื่อปฏิรูปการศึกษา

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

พิพิธภัณฑ์นอกจากจะมีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นแหล่งที่คนในสังคมสามารถมาแสวงหาความรู้ และความบันเทิงทางวิชาการได้อย่างกว้างขวางอย่างทัดเทียมกัน และสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างอิสระตลอดชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับระบบการศึกษาที่จะเปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยอาศัยรูปแบบการศึกษาต่าง ๆ ทั้งการศึกษาที่จัดตามแนวระบบโรงเรียน และการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต โดยการศึกษาด้วยตนเองจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลซึ่งต่างจากจุดมุ่งหมายในอดีต พิพิธภัณฑ์จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นสถานที่ที่อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์บางแห่งได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ถือเป็นการสร้างระบบการศึกษาให้แก่เยาวชน หรือผู้คนในท้องถิ่นได้รู้จักตนและรู้จักผู้อื่น ทั้งนี้เนื่องจากหากมุ่งเน้นความสำคัญกับการศึกษาในระบบมากจนเกินไป จะส่งผลให้ผู้เรียนไม่สามารถคิดด้วยตนเองได้ ดังนั้น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงทำให้มองเห็นมิติของการศึกษานอกระบบอยู่ 3 มิติ กล่าวคือ มิติที่ 1 คือ ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น มิติที่ 2 คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้ทราบว่าสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นตนเองนั้นเป็นอย่างไร และมิติที่ 3 คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่ขาดมากในการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการที่ได้กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันนี้ เป็นการมองจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นที่มีการกล่าวถึงเฉพาะโครงสร้างและเทคนิคในการศึกษา โดยไม่ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ที่นำไปสอนผู้เรียนนั้นคืออะไร ซึ่งองค์ความรู้ที่รัฐจัดให้ผู้เรียนนั้นเป็นความรู้ในระบบที่ไม่ทราบว่ามีที่มาจากไหน และผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้อย่างไร เพราะผู้เรียนมีการเรียนรู้เฉพาะแต่ภายในห้องเรียน จึงทำให้ไม่มีประสบการณ์ที่จะคิดเป็น ซึ่งปัจจุบันนี้มุ่งเน้นสอนให้ผู้เรียนคิดเป็นแต่เมื่อเป็นการศึกษาในระบบผู้เรียนจึงต้องเรียนไปตามชั้นปีและท่องจำไปตามเนื้อหาที่กำหนดให้ทำให้ขาดประสบการณ์ ดังนั้น การศึกษาจึงต้องจัดให้สัมพันธ์กับการอบรมทางสังคม จึงเป็นการศึกษานอกระบบในกระบวนการ Socialization ของท้องถิ่นโดยตรง

โรงเรียนนอกจากจะมีหน้าที่จัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพประชากรทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โรงเรียนยังเป็นองค์การสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกแก่เยาวชน เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ผู้เรียนจะต้องเข้าไปใช้ชีวิตวันละหลายชั่วโมงเพื่อเรียนให้จบการศึกษา ซึ่งตลอดเวลาที่นักเรียนใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของโรงเรียนได้มีอิทธิพลต่อการเรียนการสอน

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

รวมทั้งส่งผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของนักเรียน ถ้าโรงเรียนจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่นักเรียนสอดคล้องกับมาตรฐานที่ 15 ที่ว่าสถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้เรียน โดยสามารถปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและใช้ชีวิตอย่างมีความสุขที่โรงเรียน นักเรียนสามารถจำแบบอย่างและซึมซับสภาพแวดล้อมที่ดีที่โรงเรียนแล้วนำไปเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตแล้ว จะส่งผลให้นักเรียนมีเจตคติและค่านิยมที่ดีงามตลอดจนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนั้น ในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพตามกระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนที่พึงประสงค์ โรงเรียนต้องมีการจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ มีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายจากปัญหาจริง ประสบการณ์จริงตามธรรมชาติ เชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนสู่การปฏิบัติจริงในชีวิต

จากแนวความคิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมืองของกรมศิลปากร ส่งผลให้กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาของชาติได้เกิดแนวคิดและกำหนดให้โรงเรียนในสังกัดที่มีความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากร งบประมาณ และสถานที่ดำเนินการจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งทางด้านมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์วรรณา ศิลปะวัฒนธรรม ขนบประเพณีพื้นบ้าน ประวัติธรรมชาติ โดยใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชน และในปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์ศิลปะวัฒนธรรม ต่อมาได้มีผู้บริจาควัตถุทางวัฒนธรรมให้แก่ศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคมจึงได้ดำเนินการโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรองรับการให้บริการแหล่งความรู้ทางด้านวัฒนธรรมให้เพียงพอกับการใช้บริการของนักเรียนและประชาชนทั้งในและนอกชุมชนท้องถิ่น

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดำเนินการให้บริการทางด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง และหากมีการให้บริการที่แสดงถึงความเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน นักศึกษา และประชาชน ทั้งในและนอกชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพียงพอตามความมุ่งหวังของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 25 ที่ได้กำหนดว่ารัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบแล้ว จะส่งผลให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ ด้วยความสำคัญดังกล่าว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องศึกษารวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชน และสร้างองค์ความรู้จากพิพิธภัณฑ์เผยแพร่สู่สังคมภายนอก เพื่อให้พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม

สถาบันพัฒนาการเรียนการสอนแห่งชาติ

พื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมที่สมบูรณ์และให้บริการแก่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้

1. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ อย่างเป็นระบบเพื่อเป็นองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก

2. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูล พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

รูปแบบการดำเนินงาน

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีรูปแบบการดำเนินงาน ดังนี้

1. ข้อมูลทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน

1.1 สถานที่ตั้งชุมชน แผนที่ และการเดินทาง

1.2 การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโดยรอบ

2. ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน

2.1 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชน

2.2 ศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

2.3 แบบแผนทางประเพณีวัฒนธรรม

3. ข้อมูลทางด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจ และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

3.1 รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ภาษา และลักษณะสังคมของชุมชน

3.2 แหล่งเรียนรู้

4. ข้อมูลเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกระบวนการเรียนรู้อื่น ๆ

4.1 ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์

4.2 การจัดกระบวนการเรียนรู้

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ระยะเวลาดำเนินงาน

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีระยะเวลาดำเนินงานตั้งแต่วันที่ 30 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549 ถึงวันที่ 29 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2549

งบประมาณดำเนินการ

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีงบประมาณดำเนินการ จำนวน 300,000 บาท (สามแสนบาทถ้วน)

แผนการดำเนินงาน

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีแผนการดำเนินงาน ดังนี้

ลำดับที่	กิจกรรม	เดือน						
		พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.
1	เสนอโครงการ	→						
2	วางแผนการดำเนินงาน	→						
3	การศึกษารวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์องค์ความรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น		→	→	→	→	→	
4	รายงานผลการดำเนินงาน			ครั้งที่ 1		ครั้งที่ 2		ครั้งที่ 3
5	สรุปผลการดำเนินงาน							→

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอม้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีผลที่คาดว่าจะได้รับ ดังนี้

สถาบันวิทยบริการพัฒนาการเรียนรู้แห่งชาติ

1. ข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบ และเป็นองค์ความรู้เผยแพร่สู่สังคมภายนอก

2. ข้อมูลของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม ได้รับการศึกษารวบรวมอย่างเป็นระบบ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

3. หน่วยงาน หรือบุคคลที่สนใจ สามารถนำเอาผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ เพื่อการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ประวัติผู้วิจัย

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายทวี พรมมา
วันเกิด	วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2509
สถานที่เกิด	อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 1 ซอย 2 ถนนนครสวรรค์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000 โทรศัพท์ 087-2232185
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ครูชำนาญการ ตำแหน่งเลขที่ 123233
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ โทรศัพท์ , โทรสาร (043) 131621
ประวัติการศึกษา	พ.ศ 2521 ประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเทศบาลวารินวิชาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2527 มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนลือคำหาญวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2529 ประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท.) แผนกวิชาทัศนศิลป์ คณะวิชาศิลปหัตถกรรม วิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี พ.ศ. 2531 ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) วิชาเอกศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม พ.ศ. 2541 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ผลงาน

พ.ศ. 2536-2549 ได้รับแต่งตั้งจากโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหัวหน้าพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ คณะกรรมการฝ่ายบริหารงานทั่วไป คณะกรรมการฝ่ายปกครอง ผู้ช่วยงานบริการแนะแนว ฝ่ายตกแต่งสถานที่และงานพิธีการ และควบคุมวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน (วงกลองยาว) ของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2541-2549 ได้รับแต่งตั้งจากโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผู้ควบคุมหมอลำหมู่คณะเพชรผ่างผ่าย ของโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2541 ได้รับคัดเลือกจากสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์ กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นบุคคลดีเด่นจังหวัดกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2543 วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา เรื่อง เรือนไทยดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ได้รับคัดเลือกให้เป็นวิทยานิพนธ์ดีเด่นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พ.ศ. 2544 ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นนักวิจัยแห่งชาติ ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เลขที่ทะเบียน 44-11-0286

พ.ศ. 2545-2549 ได้รับแต่งตั้งจากโรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นคณะกรรมการฝ่ายประกันคุณภาพการศึกษา

พ.ศ. 2545-2549 ให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์และการศึกษาค้นคว้าอิสระของนิสิต นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

พ.ศ. 2547-2549 ดำเนินการวิจัย เรื่อง บทบาทของพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนไตรรัตนวิทยาคม กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ในฐานะแหล่งเรียนรู้

พ.ศ. 2548 ได้รับแต่งตั้งจากสำนักงานวัฒนธรรมกิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นคณะกรรมการจัดทำประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลโนนศิลาเลิง กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2549 ได้รับแต่งตั้งจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 1 เป็นคณะกรรมการจัดทำหลักสูตรสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ช่วงชั้นที่ 4 หรือระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 เรื่อง โปงลางกาฬสินธุ์ และไดโนเสาร์กาฬสินธุ์

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

NDMI
0000010000634

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ